

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 21
Том 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голова редакційної ради:

Палінчак М. М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Члени редколегії:

Бідзіля Ю. М. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вереш М. Т. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гвоздяк О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голік С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гжесяк Ян – д-р габ., професор Державної вищої професійної школи в Коніні, Конін, Польща

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Добровольська О. Я. – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет

Мафтин Н. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Павлак Мірослав – д-р габ., професор, ректор, Державна вища професійна школа в Коніні, Конін, Польща

Печарський А. Я. – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка

Попович Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Рогач Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Фабіан М. П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чендей Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і методики їх викладання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 1 від 31.01.2022 року.**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 23097-12927P,

видане Державною реєстраційною службою України 10.01.2018 р.

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2022

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

Азарова Л.Є., Радомська Л.А., Горчинська Л.В. ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ В КУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ.....	9
Бортун К.О. СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНОЇ ЛЕКСИКИ У РОМАНАХ ДАРИ КОРНІЙ.....	15
Булик-Верхола С.З. ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДНИХ МУЗИЧНИХ СЛОВНИКІВ.....	20
Гончарук О.В., Дикан О.В. ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТИПИ МОДАЛЬНОСТІ: ЇХ ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ В КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИСЛОВЛЕНЬ	26
Гурдуз А.І. СТРАТЕГІЇ СЕТА ЃРЕМА-СМІТА І БЕНА ВІНТЕРСА В МЕШАП-ТРАНСФОРМУВАННІ РОМАНІВ ДЖЕЙН ОСТІН І ЛЬВА ТОЛСТОГО.....	32
Домрачева І.Р., Коваль Л.М., Митько Н.А. РЕАЛІЗАЦІЯ СУКУПНОЇ СЕМАНТИКИ У СКЛАДЕНИХ ПІДМЕТАХ.....	39
Дьолог О.С. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНШОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ГАЛУЗІ НАЙМЕНУВАНЬ МОДНОЇ ІНДУСТРІЇ.....	45
Євтушина Т.О., Прокопенко Л.І., Безенко А. ЕЛІПТИЧНИЙ ЗАГОЛОВОК ЯК АКТУАЛІЗАТОР КОМУНІКАТИВНО ВАЖЛИВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ГАЗЕТИ «ЧОРНОМОРСЬКІ НОВИНИ».....	50
Кемінь У.В. ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК МАРКЕРИ КАТЕГОРІЇ ЕМОТИВНОСТІ У КОНТЕКСТІ МОВОТВОРЧОСТІ МАРІЇ МАТІОС.....	55
Ляхно Н.В. НЕРОЗЧЛЕНОВАНІ СУБ'ЄКТНО-ОБ'ЄКТНІ СТРУКТУРИ У СФЕРІ АКТАНТНОЇ ФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ.....	61

РОЗДІЛ 2

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

Апоненко І.М. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАЙМЕНУВАНЬ ЗА ЗОВНІШНЬОЮ ОЗНАКОЮ І ЯКОСТЯМИ ПЕРСОНАЖІВ У ЗБІРЦІ «РОСІЙСЬКІ НАРОДНІ КАЗКИ» О. М. АФАНАСЬЄВА.....	66
Кобилецька Л.В. ВАРІАНТНІСТЬ ТЕМПОРАЛЬНИХ І ЛОКАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ (НА МАТЕРІАЛІ ЧЕСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ).....	70
Корнєєва О.М. НЕЗАВЕРШЕНІ СИНТАКСИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ ЯК ЗАСІБ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПОНЯТТЯ «ВІДСУТНІСТЬ» У ТВОРЧОСТІ С. Д. ДОВЛАТОВА.....	75
Корпало О.Р. ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРИ ВИКЛАДАННІ СИНТАКСИСУ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ.....	79
Лукіна Л.Р. ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕКСПРЕСІЇ В СУЧАСНІЙ ПОЛЬСЬКІЙ ПРОПОВІДІ.....	84
Савицька Л.В., Кобринець О.С., Безугла І.В. ЛЕКСИКОГРАФІЧНЕ ПОДАННЯ КОНЦЕПТУ «ХИТРИСТЬ» У СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ.....	91
Тукова Т.В. ВИВЧЕННЯ АКЦЕНТОЛОГІЧНОЇ СПЕЦИФІКИ ПРИСЛІВНИКІВ ПРИ ПІДГОТОВЦІ СПЕЦІАЛІСТІВ МЕДИЧНОЇ ГАЛУЗІ.....	95

РОЗДІЛ 3

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Анісімова А.І., Сафонова Н.А., Добрушина М.Ю. АСОЦІАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ МОВНА ПОЛІТИКА.....	102
Vogachevska L.O. PREPARATION FOR THE INTERNATIONAL LANGUAGE EXAM AS A PART OF GLOBALIZATION IN EDUCATION (TOEFL, ITS STRUCTURE AND PRACTICAL RECOMMENDATIONS).....	107
Бокшань Г.І. ЕМОТИВНА ЛЕКСИКА В ІНТЕРНЕТ-ЗМІ, ЩО ВИСВІТЛЮЮТЬ СТАН ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ.....	113
Ведь Т.М., Лютвієва Я.П., Полежаєва О.В. ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИЧНИХ ІННОВАЦІЙ ДІЛОВОЇ СФЕРИ У МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ.....	117

Гасюк Н.В., Пуш О.М. ОНІМИ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ТВОРІВ ФЕНТЕЗИ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ ПАТРИКА РОТФУССА «ІМ'Я ВІТРУ»)	124
Главацька О.І. СУБСТАНТИВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСОБИ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ ПОХІДНИХ ІЗ СУФІКСОМ -IST)	128
Глуховська М.С. ОЦІНКА ЗНАЧЕНЬ ТА ФУНКЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ТЕКСТАХ С. МОЕМА	133
Гром О.І. ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ КОНЦЕПТУ «РОЗУМОВА ДІЯЛЬНІСТЬ»	137
Деркевич Н.А. З ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЕСЛІВНИХ ПРЕФІКСІВ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	142
Ділай І.П., Ділай М.П. РОЛЬ ЧАСТОТНОСТІ У ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ	146
Dobrovolska S.R., Опуг М.В., Panchyshyn S.B. STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES OF HOMONYMIC TERMS IN ECONOMIC DISCOURSE	152
Дружбяк С.В., Коцан О.Я. СТИЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ ПЕРСУАЗИВНОСТІ У НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ РЕКЛАМІ	157
Льєнко О.Л., Михайлова Т.В., Шумейко Л.В. АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ МЕРЕЖЕВОЇ КОМУНІКАЦІЇ	163
Калита А.А., Бурка Н.А. ЕНЕРГЕТИЧНИЙ ВПЛИВ КОМУНІКАТИВНИХ ЧИННИКІВ НА ЗАСОБИ МОВЛЕННЄВОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКА	168
Калінюк О.О., Кашуба М.В., Розанова О.А. ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ ТА ВЕРБАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ХУДОЖНЬОГО ПРОСТОРУ У ТВОРІ К. ШОПЕН «THE STORY OF AN HOUR»	177
Ковбасюк Л.А. УНІВЕРСАЛЬНІ ПРЕЦЕДЕНТНІ АНТРОПОНІМИ У РОМАНІ КАТІ ПЕТРОВСЬКОЇ «МАБУТЬ ЕСТЕР»	181

РОЗДІЛ 4

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Бечко Я.В. СМИСЛОВИЙ РОЗВИТОК АД'ЕКТИВА ТЕРМІЧНОЇ СЕМАНТИКИ НІМ. <i>HEISS</i> У КОНТЕКСТІ ВНУТРІШНЬОЇ ФОРМИ ФРАЗЕМ	187
Верховцова О.М., Голоднюк А.А., Куценко О.В. СТАРИЙ НОВИЙ РІК АБО ОКСИМОРОН ЯК СТИЛІСТИЧНА ФІГУРА	191
Есєнова Е.Й. ПРАКТИЧНА ТРАНСКРИПЦІЯ ЯК ЗАСІБ ПЕРЕДАЧІ МАТЕРІАЛЬНОЇ ФОРМИ ЗАПОЗИЧЕНЬ У МОВІ-РЕЦИПІЄНТІ	196
Євтушенко Н.І. ЗАСОБИ ВЕРБАЛЬНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ В РОМАНІ Т. ДРАЙЗЕРА "SISTER CARRIE"	201
Лебедєва С.Л. СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОНИКНЕННЯ СЛІВ ЛАТИНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКУ, АНГЛІЙСЬКУ ТА ІТАЛІЙСЬКУ МОВИ	206
Осипенко В.Ю. ЛІНГВОІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУРСУ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ	212
Паславська А.Й. ЗАПЕРЕЧЕННЯ В МОВІ: ВІД ФОРМИ ДО ЗНАЧЕННЯ	216
Rylyriuk K.M. ON THE ISSUE OF INTERACTION OF LINGUISTIC REGIONAL STUDIES AND TRANSLATION THEORY AND PRACTICE	221
Самойленко О.В. СУФІКСОЇДИ В УКРАЇНСЬКІЙ МЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ	225

РОЗДІЛ 5

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Борисенко Н.Д., Кодубовська О.О. СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АПЕЛЯТИВІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ МІСЬКОГО ТИПУ В ЗАХІДНОГЕРМАНСКИХ МОВАХ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ	230
Давиденко А.О. КОНТРАСТИВНИЙ АНАЛІЗ НАПОВНЕННЯ КОНЦЕПТУ <i>КОЛІР</i> В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ	234
Остапченко В.О. ЛІНГВОПРАГМАТИКА ДИСКУРСУ Р. М. РІЛЬКЕ	239
Тодорова Н.Ю. ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ПРОСТОРОВИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІНТЕГРАЦІЙНО-ПОРІВНЯЛЬНОГО ТИПУ МОТИВАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	244

РОЗДІЛ 6**СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА**

Голощук С.Л. КОРПУСНА ЛІНГВІСТИКА: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	249
Оруг М.В., Dobrovolska S.R., Panchyshyn S.B. ANGLICISMS IN UKRAINIANS' INTERNET COMMUNICATION.....	253

РОЗДІЛ 7**УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА**

Ганченко А.Ю. СПЕЦИФІКА АВТОРСЬКОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ В ЗБІРЦІ В. МАХНА «ЄРУСАЛИМСЬКІ ВІРШІ».....	259
Гладкова М.В. ПРОЗА В. ДРОЗДА 1970–1980-Х РОКІВ: ДО ПРОБЛЕМИ СПРИЙНЯТТЯ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЦЯМИ.....	265
Гуцол М.І. МІФ ЯК ГОЛОВНА ПАРАДИГМА УКРАЇНСЬКОЇ ПОСТМОДЕРНОЇ ДРАМАТУРГІЇ.....	273
Кобзей Н.В. «ЛІТЕРАТУРНО-СКУЛЬПТУРНІ» КОРЕЛЯЦІЇ У ТВОРЧОСТІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА.....	278
Косарєва Г.С. РЕЦЕПЦІЯ ОБРАЗУ ТРИКСТЕРА В РОМАНАХ «АПТЕКАР» ЮРІЯ ВИННИЧУКА ТА «ФЕЛІКС АВСТРІЯ» СОФІЇ АНДРУХОВИЧ: ТИПОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ.....	282

РОЗДІЛ 8**ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО**

Маркова М.В. ТРАДИЦІЇ ПЕТРАРКІЗМУ У ЗБІРЦІ ДЖОНА ДОННА «ПІСНІ І СОНЕТИ».....	287
---	-----

CONTENTS

SECTION 1**UKRAINIAN LANGUAGE**

Azarova L.Ye., Radomska L.A., Horchynska L.V. FORMATION OF STUDENTS' LANGUAGE COMPETENCE DURING THE STUDY OF PHRASEOLOGY IN THE COURSE OF THE UKRAINIAN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES.....	9
Bortun K.O. STYLISTIC POTENTIAL OF EMOTIONALLY-EXPRESSIVE VOCABULARY IN DARY KORNIJ'S NOVELS.....	15
Bulyk-Verkhola S.Z. FEATURES OF UKRAINIAN EXPLANATORY MUSIC DICTIONARIES.....	20
Honcharuk O.V., Dykan O.V. FUNCTIONAL TYPES OF MODALITY: THEIR DIFFERENTIATION AND IMPLEMENTATION IN THE COMMUNICATIVE-PRAGMATIC ORGANIZATION OF STATEMENTS....	26
Hurdz A.I. STRATEGIES OF SETH GRAHAME-SMITH AND BEN WINTERS IN THE MASH-UP TRANSFORMATION OF JANE AUSTIN'S AND LEV TOLSTOY'S NOVELS.....	32
Domracheva I.R., Koval L.M., Mytko N.A. IMPLEMENTATION OF AGGREGATE SEMANTICS IN COMPLEX SUBJECTS.....	39
Doloh O.S. LEXIS-SYSTEMATIC SPECIFICS OF FOREIGN LANGUAGE BORROWINGS IN NOMENCLATURE OF FASHION.....	45
Yevtushyna T.O., Prokopenko L.I., Bezenko A. ELLIPTIC HEADING AS AN ACTUALIZER OF COMMUNICATIVELY IMPORTANT INFORMATION IN THE BLACK SEA NEWS.....	50
Kemin U.V. PHRASEOLOGIES AS MARKERS OF THE CATEGORY OF EMOTIONALITY IN THE CONTEXT OF MARIA MATIOS LANGUAGE.....	55
Lakhno N.V. UNDIVISIBLE SUBJECT-OBJECT STRUCTURES IN THE FIELD OF ACTANT FUNCTIONALITY.....	61

SECTION 2**SLAVIC LANGUAGES**

Aponenko I.M. LEXICO-SEMANTIC CHARACTERISTICS OF NAMES BY THE EXTERNAL SIGN AND QUALITIES OF CHARACTERS IN THE COLLECTION BY «RUSSIAN FOLK TALES» BY O. M. AFANASYEV.....	66
Kobyletska L.V. VARIATION OF TEMPORAL AND LOCATIVE PHRASEOLOGICAL UNITS (ON THE MATERIAL OF CZECH AND UKRAINIAN LANGUAGES).....	70
Kornieieva O.M. INCOMPLETE SYNTAX CONSTRUCTIONS AS A SYNTAX METHOD OF REPRESENTATION OF THE NOTION OF «ABSENCE» IN THE NOVELS BY S. D. DOVLATOV.....	75
Korpalo O.R. TERMINOLOGICAL PROBLEMS DURING STUDY OF SYNTAX IN POLISH LANGUAGE.....	79
Lukina L.R. LEXICO-PHRASEOLOGICAL MEANS OF USING EXPRESSION IN THE MODERN POLISH SERMON.....	84
Savytska L.V., Kobrynets O.S., Bezuhla I.V. CONCEPT «KHITRIST» LEXICOGRAPHIC REPRESENTATION IN SLAVIC LANGUAGES.....	91
Tukova T.V. STUDY OF THE ACCENTOLOGICAL SPECIFIC OF ADJECTIVES IN THE TRAINING OF MEDICAL SPECIALISTS.....	95

SECTION 3**GERMANIC LANGUAGES**

Anisimova A.I., Safonova N.A., Dobrushyna M.Yu. THE ASSOCIATIVE FIELD OF THE CONCEPT LANGUAGE POLICY.....	102
Bogachevska L.O. PREPARATION FOR THE INTERNATIONAL LANGUAGE EXAM AS A PART OF GLOBALIZATION IN EDUCATION (TOEFL, ITS STRUCTURE AND PRACTICAL RECOMMENDATIONS).....	107
Bokshan H.I. EMOTIVE VOCABULARY IN INTERNET-MEDIA FEATURING THE SITUATION IN HOSPITALITY INDUSTRY.....	113
Ved T.M., Liutviieva Ya.P., Polezhaieva O.V. BUSINESS LEXICAL INNOVATIONS PECULIARITIES IN MEDIA DISCOURSE.....	117

Hasiuk N.V., Push O.M. ONYMS IN THE ARTISTIC DISCOURSE OF FANTASY WORKS (BASED ON THE NOVEL “THE NAME OF THE WIND” BY P. ROTHFUSS).....	124
Hlavatska O.I. SUBSTANTIVS WITH THE MEANING ‘A PERSON’ IN MODERN ENGLISH (BASED ON THE DERIVATIVES WITH THE SUFFIX -IST).....	128
Hlukhovska M.S. VALUE AND FUNCTIONS OF ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS REPRESENTED IN S. MOEM’S TEXTS.....	133
Hrom O.I. LINGUISTIC ASPECT OF THE CONCEPT “MENTAL ACTIVITY”	137
Derkevych N.A. FROM THE HISTORY OF STUDY OF VERB PREFIXES IN GERMAN.....	142
Dilai I.P., Dilai M.P. THE ROLE OF FREQUENCY IN LINGUISTIC RESEARCH.....	146
Dobrovolska S.R., Opyr M.B., Panchyshyn S.B. STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES OF HOMONYMIC TERMS IN ECONOMIC DISCOURSE.....	152
Druzhbiak S.V., Kotsan O.Ya. STYLISTIC ASPECTS OF PERSUASION IN POLITICAL ADVERTISING.....	157
Iliencko O.L., Mykhailova T.V., Shumeiko L.V. ASPECTS OF RESEARCH FOR LANGUAGE PERSONALITY IN NETWORK COMMUNICATION.....	163
Kalyta A.A., Burka N.A. ENERGETIC INFLUENCE OF COMMUNICATIVE FACTORS ON ADOLESCENT’S SPEECH BEHAVIOR.....	168
Kaliniuk O.O., Kashuba M.V., Rozanova O.A. PECULIARITIES OF THE STRUCTURE AND VERBAL REPRESENTATION OF THE ARTISTIC SPACE IN THE STORY BY C. CHOPIN “THE STORY OF AN HOUR”.....	177
Kovbasiuk L.A. UNIVERSAL PRECEDENT ANTHROPONYMS IN THE NOVEL «MAYBE ESTHER» BY KATJA PETROWSKAJA.....	181

SECTION 4

GENERAL LINGUISTICS

Bechko Ya.V. SENSE DEVELOPMENT OF THE ADJECTIVE OF THERMAL SEMANTICS GERM. <i>HEISS</i> IN THE CONTEXT OF THE INNER FORM OF IDIOMS.....	187
Verkhovtsova O.M., Holodniuk A.A., Kutsenko O.V. OLD NEW YEAR OR OXYMORON AS A STYLISTIC FIGURE.....	191
Esenova E.I. PRACTICAL TRANSCRIPTION AS A METHOD OF CONVEYING OF THE FORM OF LOAN-WORDS IN THE TARGET LANGUAGE.....	196
Yevtushenko N.I. VERBAL REPRESENTATION MEANS OF URBAN SPACE IN T. DREISER'S NOVEL “SISTER CARRIE”.....	201
Lebedieva S.L. SOCIOLINGUISTIC FEATURES OF PERMEATION OF LATIN ORIGIN WORDS INTO UKRAINIAN, ENGLISH, AND ITALIAN.....	206
Osypenko V.Yu. LINGUISTORIOGRAPHICAL ASPECT OF DISCUSSION STUDY IN MODERN LINGUISTICS.....	212
Paslavska A.I. NEGATION IN LANGUAGE: FROM FORM TO MEANING.....	216
Pylypiuk K.M. ON THE ISSUE OF INTERACTION OF LINGUISTIC REGIONAL STUDIES AND TRANSLATION THEORY AND PRACTICE.....	221
Samoilenko O.V. SUFFIXOIDS IN UKRAINIAN MEDICAL TERMINOLOGY.....	225

SECTION 5

COMPARATIVE, HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS

Borysenko N.D., Kodubovska O.O. SEMANTIC FEATURES OF APPELLATIVES DENOTING URBAN TYPE OF AN INHABITED PLACE IN WEST GERMANIC LANGUAGES: CONTRASTIVE ASPECT.....	230
Davydenko A.O. CONTRASTIVE ANALYSIS OF INTERPENETRATION THE CONCEPT <i>COLOR</i> IN ENGLISH AND UKRAINIAN LINGUOCULTURE.....	234
Ostapchenko V.O. LINGUISTRAGMATICS OF THE DISCOURSE OF R. M. RILKE.....	239
Todorova N.Yu. CONTRASTIVE ANALYSIS OF SPATIAL PHRASEOLOGICAL UNITS OF INTEGRATIVE-COMPARATIVE TYPE OF MOTIVATION IN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES.....	244

SECTION 6

STRUCTURAL, APPLIED, AND MATHEMATICAL LINGUISTICS

Holoshchuk S.L. CORPUS LINGUISTICS: MODERN APPROACH AND RESEARCH PERSPECTIVE.....	249
Опир М.В., Dobrovolska S.R., Panchyshyn S.B. ANGLICISMS IN UKRAINIANS' INTERNET COMMUNICATION.....	253

SECTION 7

UKRAINIAN LITERATURE

Hanchenko A.Yu. THE SPECIFICS OF AUTHOR'S SELF-IDENTIFICATION IN V. MAKHNO'S COLLECTION «JERUSALEM POEMS»	259
Hladkova M.V. PROSE BY V. DROZD 1970–1980S: TO THE PROBLEM OF PERCEPTION BY LITERARY CRITICS.....	265
Hutsol M.I. MYTH AS THE MAIN PARADIGM OF UKRAINIAN POSTMODERN DRAMATURGY.....	273
Kobzei N.V. «LITERARY-SCULPTURAL» CORRELATIONS IN THE WORKS OF VLADIMIR VYNNYCHENKO.....	278
Kosarieva H.S. RECEPTION OF TRICKSTER'S CHARACTER IN NOVELS “APTEKAR” (“DRUGGIST”) BY YURII VYNNYCHUK AND “FELIX AUSTRIA” BY SOFIA ANDRUKHOVYCH: TYPOLOGICAL ASPECTS.....	282

SECTION 8

COMPARATIVE LITERATURE STUDIES

Markova M.V. TRADITIONS OF PETRARCHISM IN JOHN DONNE'S SONGS AND SONNETS.....	287
--	-----

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2'243'373.7

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.1>

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ В КУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

FORMATION OF STUDENTS 'LANGUAGE COMPETENCE DURING THE STUDY OF PHRASEOLOGY IN THE COURSE OF THE UKRAINIAN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES

Азарова Л.С.,*orcid.org/0000-0002-2631-8151**доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри мовознавства**Вінницького національного технічного університету***Радомська Л.А.,***orcid.org/0000-0002-2598-032X**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовознавства**Вінницького національного технічного університету***Горчинська Л.В.,***orcid.org/0000-0002-4614-4371**старший викладач кафедри мовознавства**Вінницького національного технічного університету*

У статті з'ясовано значення фразеології для формування мовної компетенції студентів закладів вищої освіти під час вивчення дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням». Показано, що фразеологія, хоч і відносно молода лінгвістична наука, проте має розроблені теоретичні основи, ґрунтовні дослідження різних її аспектів. Специфіка ж вивчення фразеології як розділу науки про мову у вищих навчальних закладах є актуальним об'єктом дослідження. Адже вміння послуговуватися доречно фразеологізмами, широкий запас таких одиниць свідчать про високий рівень мовної компетенції фахівця. З огляду на те, що з 16 липня 2021 року став обов'язковим іспит для визначення рівня володіння державною мовою (набула чинності норма закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної»), системне вивчення різних розділів мовознавства, зокрема й фразеології, набуває актуального значення. Визначено, що формування в студентів закладів вищої освіти стійких умінь та навичок використання фразеологізмів у професійному мовленні є одним із завдань викладача дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням». Система знань про фразеологізми уможливорює адекватну вербальну комунікацію в професійному мовленні, а також удосконалює культуру ділового спілкування. У роботі запропоновано систему завдань із використанням фразеологічного матеріалу для систематизації й закріплення вивченого з розділу «Фразеологія». Зокрема, подано завдання для роботи з текстами, що містять фразеологізми, з'ясування їхнього значення, встановлення синонімічних та антонімічних відношень, визначення джерел окремих фразеологізмів тощо. Зроблено висновки про ефективність нестандартних, різнотипних завдань для вивчення фразеології в курсі «Українська мова за професійним спрямуванням». Знання та вміння, пов'язані з фразеологією, є обов'язковими у формуванні мовної компетенції студентів як майбутніх фахівців, їхня робота з фразеологічним матеріалом сприятиме виробленню стійкого інтересу до розмаїття української мови загалом, розширення професійного лексикону.

Ключові слова: фразеологізми, стійкі словосполучення, фраземи, фразеологія, мовна компетенція.

The article clarifies the importance of phraseology for the formation of language competence of students of higher education institutions during the study of the discipline "Ukrainian language for professional purposes". It is shown that phraseology, although a relatively young linguistic science, but it has developed theoretical foundations, thorough research of its various aspects. The specifics of the study of phraseology as a branch of the science of language in higher education is a relevant object of study. After all, the ability to use appropriate phraseology, a wide range of such units indicates a high level of linguistic competence of the specialist. Given that on July 16, 2021 the exam to determine the level of proficiency in the state language became mandatory (the norm of the law "On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language" came into force), systematic study of various sections of linguistics, including phraseology, becomes relevant value. It is determined that the formation of students of higher education institutions of stable skills

and abilities to use phraseology in professional speech is one of the tasks of the teacher of the discipline "Ukrainian language for professional purposes". The system of knowledge about phraseology allows to adequate verbal communication in professional speech, as well as improves the culture of business communication. The system of tasks with the use of phraseological material for systematization and consolidation of the studied from the section "Phraseology" is offered in the work. In particular, there are tasks for working with texts that contain phraseology, clarifying their meaning, establishing synonymous and antonymous relationships, identifying sources of individual phraseology. Conclusions are made about the effectiveness of non-standard, different types of tasks for the study of phraseology in the course "Ukrainian language for professional purposes". Knowledge and skills related to phraseology are required in the formation of language competence of students as future professionals, their work with phraseological material will help to develop a lasting interest in the diversity of the Ukrainian language in general and expand professional vocabulary.

Key words: phraseology, stable phrases, idioms, phraseology, language competence.

Постановка проблеми. Мовленнєва підготовка майбутнього фахівця належить до переліку обов'язкових компонентів професійної підготовки під час навчання в закладі вищої освіти. Мовна компетенція є однією з провідних якостей сучасного фахівця, одним із найважливіших виявів професійної компетентності. Сформовані навички мовленнєвої поведінки є візитівкою працівника й показником високої мовленнєвої культури. Тому проблема формування мовної компетенції постає надзвичайно актуальною в лінгводидактиці. Водночас важлива й модернізація мовної освіти в Україні, що тісно пов'язана зі змінами в законодавстві. А вже з 16 липня 2021 року набула чинності норма Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», за якою є обов'язковим іспит для визначення рівня володіння державною мовою. З огляду на згадані чинники системне вивчення різних розділів мовознавства, зокрема й фразеології як розділу, що виробляє вміння володіти стійкими мовними сполученнями, набуває актуального значення. Формування в студентів закладів вищої освіти стійких умінь та навичок використання фразеологізмів у професійному мовленні є одним із завдань дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фразеологія – відносно молода лінгвістична наука, яка потребує систематизації різних підходів, визначення категорійних ознак. Вона пройшла довгий і складний шлях свого становлення. Як самостійна лінгвістична дисципліна фразеологія виникла в 40-х роках ХХ століття. Передумови її теорії закладені в працях О. Потебні, І. Срезневського, О. Шахматова, Ф. Фортунатова, Ш. Баллі та ін. У західноєвропейському й американському мовознавстві фразеологію не виділяють в особливий розділ лінгвістики. Питання про вивчення стійких сполучень слів у спеціальному розділі мовознавства – фразеології – постало в навчально-методичній літературі в 20–40-х роках у роботах С. Абакумова, Л. Булаховського, Є. Поліванова та ін. Вивчення фразеології відображене в лексикографічній прак-

тиці та працях В. Виноградова, у яких було розглянуто питання про основні поняття фразеології, її завдання та обсяг [10, с. 253]. Термін «фразеологічна одиниця» в лінгвістичну науку ввів саме В. Виноградов. У 50-х роках розглядали критерії для визначення фразеологізмів, уточнювали основи класифікації фразеологізмів, подібність їх та розходження зі словом та словосполученням (О. Ахманова, А. Смирницький). У 60-70-х роках В. Архангельський, В. Жуков, М. Тагієв розробили методи дослідження об'єктів фразеології. Системну організацію фразеологічного складу вивчали Н. Шанський, В. Мокієнко, Ф. Попов, А. Федоров та ін. У дослідженнях розглядали різні аспекти фразеології, а саме: відношення компонентів фразеологічних одиниць, місце фразеології в системі мови, фразеологічні інновації, методи дослідження, структурно-семантичні властивості фразем та їхнє функціонування в мові художніх творів.

Відомі вітчизняні та зарубіжні мовознавці Л. Авксент'єв, Н. Бабич, В. Білоноженко, Л. Булаховський, Н. Венжинович, В. Виноградов, В. Жайворонок, В. Жуков, В. Коваль, Н. Мазур, О. Потебня, Л. Савченко, Л. Скрипник, В. Телія, В. Ужченко, Н. Хома, М. Шанський, О. Шахматов, та ін. створили класифікаційні схеми розподілу фразеологічних одиниць, розробили теоретичні основи фразеографії, наукової системи опрацювання різнотипних фразеологічних структур у загальномовних та в спеціальних словниках; дослідили взаємодію мови і культури крізь призму культурно-національної свідомості та її презентації; особливості представлення в мові менталітету того чи іншого народу; ономастичний простір в українських прислів'ях, приказках, що відображають народні традиції, обряди та звичаї нації, історичні факти життя людей. В останнє десятиліття для багатьох лінгвістів і методистів дослідження різних аспектів фразеології є актуальними як із теоретичного, так і з практичного боку [4, с. 8]. Вивчення фразеологізмів у курсі української мови як іноземної знаходимо у працях [1–7]. Нині вивченню мовної компетенції на основі фразеології присвячено праці Т. Білявської

[8], Н. Скрипник [9] та ін. Однак досліджень щодо формування фразеологічної компетенції студентів ЗВО у країні мало.

Постановка завдання. Незважаючи на помітні досягнення в дослідженні фразеології, все ще залишається низка нез'ясованих питань, зокрема актуальними є проблеми, що стосуються специфіки вивчення фразеології як лінгвістичної дисципліни у закладах вищої освіти для спеціальностей нефілологічного напрямку. Відповідно до сучасних вимог необхідно напрацьовувати ефективну методику роботи з фразеологічним матеріалом на заняттях з української мови за професійним спрямуванням, аби поглибити й удосконалити знання студентів із фразеології.

Метою нашої розвідки є з'ясування ефективних методів вивчення фразеології для формування мовної компетенції студентів ЗВО під час вивчення дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням».

Виклад основного матеріалу. Важливим складником оновлення сучасного процесу навчання є використання новітніх технологій, пошук нових форм, методів, прийомів, засобів, прогресивних методик у навчальному процесі. Фразеологія як розділ мовознавства дає широкі можливості для їхнього застосування. Фразеологізми є надзвичайно різноманітними за своєю семантикою і тісно пов'язані з культурою та ментальністю народу, віддзеркалюють світогляд, духовність, естетичний світ людини. Фразеологізми виконують оцінно-емоційну та експресивну функції, збільшують силу і виразність висловлювань, реалізують авторську інтенцію. Вони розповідають про неосяжний світ людських почувань, вражають точністю асоціацій між природою, звичайними життєвими фактами і людською поведінкою, нашими емоціями та вчинками. Водночас варто пам'ятати, що в діловому спілкуванні фраземи вживають здебільшого в усному мовленні (бесіди, лекції, промови, доповіді) для надання мові емоційного забарвлення. У письмовій формі літературної мови, зокрема в офіційних документах, вживання фразеологізмів не допускають.

Важливо розуміти, що саме використання декількох неодноманітних методів чи прийомів спричиняє зацікавлення студентів, сприяє формуванню стійкого інтересу до мовного матеріалу загалом та фразеологізмів зокрема. Використання творчих завдань на заняттях з української мови за професійним спрямуванням стимулює розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності, формує здатність до саморозвитку, полегшує сам процес

засвоєння знань, робить його більш різноманітним та цікавим для студентів [4, с. 8]. Пропонуємо розглянути систему завдань із використанням фразеологічного матеріалу для вироблення стійкого інтересу студентів до розмаїття української мови, розширення їхнього мовленнєвого лексикону, активізації умінь та навичок використання стійких словосполучень, які репрезентують вербальну комунікацію в професійному мовленні, а також удосконалюють культуру ділового спілкування під час вивчення курсу «Українська мова за професійним спрямуванням».

Завдання 1. Прочитайте нестандартну автобіографію. Знайдіть фразеологізми, поясніть їхні значення. Дайте відповіді на запитання: Фразеологізми якого стилістичного забарвлення переважають? Чи можна вжити фразеологізми в реальній автобіографії?

АВТОБІОГРАФІЯ

Народився я в сорочці (*бути щасливим*). Батьки поставили мене на ноги, вивели в люди (*виховати, зробити самостійним; допомогти, посприяти тому, щоб людина забезпечила собі помітне становище в суспільстві*). Я не був матусиним синком (*розпеченим хлопцем*). Навчання у школі розпочав жовторотим пташеням (*недосвідчена, наївна людина*), а закінчив стріляним горобцем (*досвідчена людина*). Друзі мої собак ганяли (*нічого не робили, байдкували*), а я не лежав лежнем (*ледарювати*), не сидів на ший у батьків (*бути на утриманні*). Пробивати собі шлях вирішив сам (*досягти значного становища, успіхів*).

Уже в інституті я утер носа своїм одноліткам (*показав свою перевагу над ким; перед ким*). Не дозволяв нікому водити себе за ніс (*обдурювати*). Ніколи не ганявся за двома зайцями (*одночасно намагатися зробити дві справи різні*). На другому курсі зустрів супутницю життя (*дружину*). Разом ми пройшли Крим і Рим (*багато зазнали, мали складне, бурхливе минуле*).

Дружина у мене й мухи не скривдить (*лагідна людина*). Руки у неї золоті (*уміла майстриня*), а язик без кісток (*занадто балакуча людина*). Син у нас кров з молоком (*рум'яна, здорова людина*). Дурно хліб не їмо (*не дармоїди, не ледарюємо*), працюємо не покладаючи рук (*невтомно, сумлінно*), не вішаємо носа (*вдаватися у розпач, не засмучуємося*).

Завдання 2. Доберіть до запропонованих фразеологізмів схожі за значенням дієслова, скориставшись словами з довідки.

Підбивати підсумок, стелитися під ноги, накидати п'ятами, горобців лічити, вкрутити хвоста, показувати поріг, задавати перцю, вставляти

палки в колеса, голову гризти, головою накласти, накладати лапу, класти зуби на полицю, закарбувати на носі, збивати з пантелику, розсипатися бісером

Слова для довідок: загинути, ледарювати, приборкати, проганяти, заважати, докучати, перебільшувати, привласнювати, узагальнювати, підлещуватися, утекти, голодувати, запам'ятати, заплутувати, лаяти, принижуватися.

Завдання 3. Серед запропонованих фразеологізмів знайдіть антоніми.

Ляси точити, піти вгору, білий як сніг, довести до пуття, не мати царя в голові, рукою подати, як кіт наплакав, бути на ножах, теревені правити, водою не розлити, ні пари з вуст, хоч греблю гати, мало каші з'їсти, за тридев'ять земель, з хліба на воду перебиватися, бувати у бувальцях, молоко на губах не обсохло, як вареник у маслі, стріляний горобець, води в рот набрати, чорний як смола, мати голову на плечах, поставити хрест, піти на дно.

Завдання 4. Доберіть фразеологізми-синоніми до вказаних.

1. Байдики бити – *ханьки м'яти, лежня справляти, собак ганяти, гулі правити, гандри бити, посиденьки справляти, ні за холодну воду, боки відлежувати.*

2. Підбивати клинці – *пускати бісики, стріляти очима, смалити халявки.*

3. Накивати п'ятами – *дати драла, дати ходу, дати дьору, ноги в руки, ноги на плечі.*

4. Товкти воду в ступі – *з пустого в порожнє, носити воду решетом.*

5. Який батько, такий й син – *яке дерево, такі його квіти; яка хата, такий тин; які мамка й татко, таке й дитячко; яке коріння, таке й насіння; яке зіллячко, таке й сім'ячко; яка яблунька, таке й яблучко.*

6. Решетом у воді зірки ловити – *байдики бити, ворон лічити, ловити гаву.*

7. Як п'яте колесо до воза – *як собаці п'ята нога, як лисому гребінь.*

8. Перебиватися з копійки на копійку – *з хліба на воду перебиватися.*

9. Брати в шори – *брати в роботу, руки.*

10. Як кіт наплакав – *кранля в морі, на заячий скік, не дуже густо, із заячий хвіст, на волосину, на макове зерно, з горобину душу.*

Завдання 5. Визначте джерела фразеологізмів та афоризмів, з'ясуйте їхні значення.

1. Ворона в павиному пір'ї (вислів із народного побутового мовлення – *хто даремно видає себе за більш значиму людину, ніж є насправді*).

2. Не все те золото, що блищить (народне при-

слів'я – *про несправжність показового*).

3. Геростратова слава (вислів з античної культури – *ганебна слава*).

4. Не нюхати пороху (з мови військових – *не мати досвіду в чомусь, не бути на війні*).

5. Без керма і без вітрил (з мови моряків – *неорганізовано*).

6. Шито білими нитками (з мови ремісників, шевців – *невміло, погано зроблений, замаскований*).

7. Між молотом і ковадлом (з мови ковалів – *бути між двох сторін, що ворогують*).

8. Міряти на свій аршин (0,7 м) (з мови ремісників, крамарів, сільського господарства – *міряти по собі, оцінювати тільки зі свого погляду*).

9. Платити тією ж монетою (з мови крамарів – *відповідати комусь, таким же вчинком*).

10. Битий небитого везе (фольклор, із казки – *битий вовк везе лисицю; той, хто постраждав, допомагає тому, хто прикидається*).

11. Брати бика за роги (виробнича сфера, сільське господарство – *діяти рішуче, починати з найважливішого*).

12. Хід конем (з мови шахістів – *рішучий засіб, застосовують, коли інші засоби не діють*).

13. Підготувати ґрунт (з мови хліборобів – *готуватися до здійснення чого-небудь*).

14. Грати першу скрипку (з мови музикантів – *бути головним у справі*).

15. Покласти на обидві лопатки (з мови борців – *одержати повну перемогу над кимось*).

16. Поставити крапки над «і» (французького походження – *доводити до логічного завершення, уточнювати сказане, не залишати щось недомовленим*).

17. Альма-матір (переклад іншомовного вислову лат. – *так у середні віки студенти називали університет; мати-годувальниця; зараз: будь-який навчальний заклад, де хтось навчався, виховувався*).

18. «Якби ви вчилися так, як треба, то й мудрість би була своя» (цитата з твору Т. Шевченка).

19. «Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову» (вислів Л.Костенко).

20. «Україна починається з тебе!» (вислів Т. Чорновола).

Завдання 6. Поясніть значення відомих вам фразеологізмів з античної міфології.

1. Сади Семіраміди (*прекрасні місця*).

2. Прокрустове ложе (*штучна мірка, під яку підганяють факти*).

3. Пожинати лаври (*прославитися*).

4. Спочити на лаврах (*заспокоїтися на досягнутому*).

5. Гомеричний сміх (*гучний сміх, що виходить за рамки узвичаєного*).

6. Авгієві стайні (*безладдя, захаращене місце*).

7. Золоте руно (*омріяна мета, багатства, якими хтось хоче завладіти*).

8. Сізіфова праця (*безплідна, важка, нескінченна, а часом і марна праця*).

9. Золотий вік (*щаслива пора, епоха розквіту*).

10. Ахіллесова п'ята (*слабке, вразливе місце*).

Завдання 7. Закінчить прислів'я, поясніть їхній зміст.

1. На городі бузина, ... (а в Києві дядько) (*про безглуздість, нелогічність чого-небудь*). 2. Хто старе пом'яне, ... (той лиха не мине) (*говорять тоді, коли не хочуть згадувати минулих образ, неприємностей*). 3. На те шука в морі, ... (щоб карась не дрімав) (*небезпека змушує, щоб завжди бути на сторожі*). 4. У тихому болоті ... (чорти водяться) (*тиха людина здатна на вчинки, яких від неї, здавалось, не можна було чекати*). 5. Діла на копійку, ... (а балачок на карбованець) (*незначна, мала справа*). 6. Якби ковбасі крила, ... (то кращої птиці й на світі не було б) (*українські поетичні мрійники*). 7. Учись не до старості, ... (а до смерті) (*навчатися слід все життя*). 8. Не все те золото, ... (що блищить) (*не всякий блискучий предмет зроблений із золота*). 9. Одна голова добре, ... (а дві краще) (*люди дають поради один одному*). 10. Не спитавши броду, ... (не лізь у воду) (*у незнайомих місцях не варто чинити пересування*). 11. Баба з возу – ... (кобилі легше) (*звільнення від турбот полегшує справу*). 12. Як дбаєш, ... (так і маєш) (*про працю та лінощі*). 13. Не кажи «гоп», ... (доки не перескочиш) (*спочатку треба зробити, а потім міркувати про зроблене*). 14. Краще синиця в жмені, ... (ніж журавель в небі) (*досягти чогось важливого, бажаного*). 15. Щоб рибу з'їсти, ... (треба в воду лізти) (*без праці неможливо досягти успіху у справах*). 16. Якщо нічого не робити, ... (то й справа не посується) (*якщо хочеш щось мати, треба працювати*).

Завдання 8. Порівняйте словосполучення І і ІІ колонок та з'ясуйте, чим вони відрізняються.

Білий папір	біла ворона (<i>людина, яка відрізняється</i>).
Дати хліба	дати перцю (<i>покарати</i>).
Каша з молоком	кров з молоком (<i>краса, здоров'я</i>).
Водити за руку	водити за носа (<i>обдурювати</i>).
Гнути залізо	гнути кирпу (<i>зазнаватися</i>).
Набити гулю	набити руку (<i>навчитися</i>).

Завдання 9. З поданих фразеологізмів обери ті, які найчастіше вживаєте ви і ваші друзі. Побудуйте речення відповідно до значення фразеологізмів.

1. Крутити хвостом – *вдаватися до нечесних вчинків*. 2. Одного поля ягоди – *схожі, однакові*. 3. Крутитися, як білка в колесі – *бути постійно зайнятим*. 4. Стріляний горобець – *про людину, яка багато зазнала в житті*. 5. Душі не чути – *самовіддано любити*. 6. Пекти раків – *червоніти*

від сорому. 7. Гав ловити – *нічого не робити*. 8. Воду решетом носити – *даремно витрачати сили*. 9. Вбиратися в колодочки – *змушувати, змусити*. 10. Не покладати рук – *тяжко працювати*. 11. У рот води набрати – *мовчати*. 12. Дістатися на горіхи – *мати від кого-небудь покарання*. 13. З легким серцем – *без роздумів, без тривоги*. 14. Верзти нісенітницю – *говорити беззмістовно*. 15. Підсунути свиню – *зробити неприємність*.

Завдання 10. Назвіть фразеологічні звороти, властиві вашій професії. З'ясуйте значення фразеологізмів, що їх використовують для опису чи оцінки вмінь людини.

1. Не покладати рук – *працювати багато й старанно*. 2. Майстер на всі руки – *фахівець своєї справи*. 3. Взяти себе в руки – *стримувати себе, заспокоюватися*. 4. Загібати жар своїми руками – *привласнювати наслідки чужої праці*. 5. Золоті руки – *вправна у своєму ділі людина*. 6. З легким серцем – *без роздумів, без тривоги*. 7. Заливати за шкуру сала – *дошкуляти комусь*. 8. Стріляний птах – *досвідчена людина*. 9. Битий жак – *досвідчений*. 10. Ніс задирати – *бути високої думки про себе*. 11. Викинути колінце – *здійснити щось несподіване*. 12. Вішати локшину на вуха – *говорити нісенітницю, обманювати*. 13. Все в руках горить – *все виходить легко*. 14. Перекидати куті меду – *перебільшувати*. 15. Аж дим іде – *інтенсивно*.

Завдання 11. З поданих речень випишіть фразеологізми.

1. «Багато тоді наживало п'ятами і одиноких, і цілими сім'ями» (Панас Мирний).

2. «Він сердито глянув на свою жінку; вона здогадалась, що наговорила сім мішків гречаної вовни й прикусила язика» (І. Нечуй-Левицький).

3. «Лаврін приїхав додому аж опівночі. Батько напнув його мокрим рядном» (І. Нечуй-Левицький).

4. «Вона все ходить, з уст ні пари, широкий Дніпр не гомонить» (Т. Шевченко).

5. «Вичитавши всьому гуртові, директор почав брати в шори поодинці» (С. Васильченко).

6. «Від страху в нього душа в п'яти сховалася» (А. Головка).

7. «Про вовка промовка, а вовк у хату» (Марко Вовчок).

8. «Дівчата як кров з молоком намагалися бути першими» (П. Грабовський).

9. «Бачимо, на чий млин воду ллеш» (А. Головка).

10. «У багатьох присутніх ще вітер в голові гуляє» (І. Франко).

Завдання 12. Запишіть стійкі словосполучення зі значеннями:

а) схожі, однакові – *два чоботи пара, з одного тіста, на один аришин, одного поля ягоди, одним миром мазані, обоє рябос, як дві краплі води;*

б) запальна, неврівноважена людина – *гаряча голова, ні керма, ні вітрил, слабий на утори;*

в) дуже тісно, надзвичайно людно – *ніде курці клюнути, ніде голкою пальцем ткнути, ніде маківому зерну (яблучку) впасти, як оселедців в бочці;*

г) розумний, кмітливий, здібний – *голова варить, голова на плечах, макітра розуму, мати олію в голові, мати розум, не в тім'я битий.*

Завдання 13. Закінчіть речення, використовуючи фразеологізми.

1. Студентів зібралось багато, як ... (*бджіл у вулику*).

2. Схожі ми з сестрою, як ... (*дві краплі води*).

3. Дощу цієї весни було мало, як ... (*кіт наплакав*).

4. Приїзд давніх друзів був, як ... (*сніг на голову*).

5. Нові будинки ростуть, як ... (*гриби після дощу*).

6. Після хорошої зарядки сон, як ... (*рукою зняло*).

7. Крутиться з ранку де вечора, як ... (*муха в окропі*).

8. Що йому не кажи, йому все, як ... (*з гуски вода*).

9. Місто він знає, як ... (*свої п'ять пальців*).

10. Коли ми піднялися на гору, село було видно, як ... (*на долоні*).

Завдання 14. Гра «Відгадай фразеологізм». Підберіть фразеологізми до ілюстрацій. Який фразеологізм зашифровано в цьому малюнку? Як ви його розумієте? Уведіть у контекст (студенти працюють із продемонстрованими зображеннями).

Завдання 15. Продовжіть розповідь, використовуючи фразеологізми.

Ось ми вже студенти... (*Ми вже першокурсники. Пора, як кажуть, за розум братися. Але в багатьох із нас ще вітер у голові гуляє. Тому частенько доводиться пекти раків і, переступаючи з ноги на ногу, вибачливо обіцяти взяти себе в руки*).

Завдання 16. Доберіть із творів сучасної художньої літератури / із сучасних медіаресурсів / із мовлення вашої родини 10 речень із фразеоло-

гізмами, поясніть їхнє значення, визначте мету їхнього вживання (варто використати для домашнього завдання).

Завдання 17. За допомогою електронних застосунків підготуйте презентацію на одну із запропонованих тем.

1. Сучасні джерела фразеології. 2. Фразеологічні синоніми / антоніми. 3. Фразеологізми у професійному мовленні фахівця. 5. Особливості іншомовних фразеологізмів та їхній переклад українською мовою. 6. Власна тема.

Завдання 18. Командна або індивідуальна робота із фразеологічними словниками. Презентація словників, пошук синонімів, антонімів, з'ясування значення, переклад фразеологізмів тощо.

Окремої уваги потребують фразеологізми, що є фразеологічними сполученнями й мають у своїй структурі постійний та змінний компоненти. Завдання для їхнього опрацювання повинні бути орієнтовані на використання в усному та письмовому (тексти документів) професійному спілкуванні. Наприклад, з'ясувати значення поданих фразеологізмів (*брати участь, брати слово, брати зобов'язання, брати повноваження, брати до уваги, брати до відома, брати шлюб* тощо), ввести їх у речення, виписати із тексту фразеологічні сполучення.

Висновки. Отже, знання та вміння, пов'язані з фразеологією, є обов'язковими у формуванні мовної компетенції студентів як майбутніх фахівців, їхня робота з фразеологічним матеріалом сприятиме виробленню стійкого інтересу до розмаїття української мови загалом, розширення професійного лексикону. Методика опрацювання розділу «Фразеологія» вміщує комплекс завдань: творчих, пошукових, науково-дослідних, командних, індивідуальних, на порівняння, на встановлення відповідності тощо. Адже важливим є не стільки опанування теоретичними знаннями про фразеологізми, скільки вміння послуговуватися ними у своєму мовленні. Перспективу подальших досліджень убачаємо в поглибленому студіюванні стійких словосполучень на заняттях з української мови за професійним спрямуванням, пошуку ефективних прийомів, методів вивчення фразеології як джерела лінгвокультурної інформації та способу формування комунікативної компетенції студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Азарова Л., Пустовіт Т., Радомська Л., Горчинська Л. Система методів і вправ для вивчення фразеологізмів у курсі української мови як іноземної. *Theoretical foundations of pedagogy and education: collective monograph* / Hritchenko T., Loiuk O., International Science Group. Boston : Primedia eLaunch, 2021. С. 735-745. <https://doi.org/10.46299/ISG.2021.MONO.PED.III>.
2. Азарова Л. Є. Жаргонні фразеологізми в мові сучасної української періодики. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського*. Т.32(71). 2021. №1. С. 1–7.
3. Азарова Л. Є., Горчинська Л. В., Пустовіт Т. М. Особливості вивчення фразеологізмів у викладанні української мови як іноземної. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського*. Серія «Філологія». 2019. Т. 30(69). № 4. С. 4–6.
4. Азарова Л. Є., Горчинська Л. В., Пустовіт Т. М. Використання мультимедійних технологій у вивченні фразеологізмів на заняттях з української мови як іноземної. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 13. С.15–23.
5. Азарова Л. Е., Горчинская Л. В. Фразеологизмы как аспект изучения лексики иностранными студентами. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 11. Т. 1. С. 61–67.
6. Azarova L., Pustovit T., Radomska L., Horchinska L. Use of information technologies in studying phraseology in the course of Ukrainian as a foreign language. *Advanced Education*. 2020. № 16. С. 39–48. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.206786>.
7. Азарова Л. Є. Жаргонна фразеологія в мас-медійному дискурсі. *Матеріали XLIX науково-технічної конференції підрозділів Вінницького національного технічного університету*: збірник доповідей. Вінниця: ВНТУ, 2020. С. 191–193.
8. Білявська Т. М. Формування мовної компетентності майбутніх учителів початкової школи (фразеологічний рівень). *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 41. Т. 1. С. 84 – 87. <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/41/1.16>.
9. Скрипник Н. І. Формування мовленнєвої компетентності майбутнього педагога у процесі вивчення української фразеології. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 13. Т. 1. С. 112–116. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.13-1.22>.
10. Яцьків Н. Ю. Здобутки сучасної української фразеології у контексті новітніх парадигм лінгвістичних досліджень. *Міжнародний науковий вісник*. Ужгород. 2014. Вип. 8 (27). С. 253–262. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9913/1/40.pdf>.

УДК 811.111-112:81'371

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.2>

СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНОЇ ЛЕКСИКИ У РОМАНАХ ДАРИ КОРНІЙ

STYLISTIC POTENTIAL OF EMOTIONALLY-EXPRESSIVE VOCABULARY IN DARY KORNIJ'S NOVELS

Бортун К.О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри інформаційної, бібліотечної,
архівної справи та соціально-політичних і гуманітарних дисциплін
Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет»

У статті було розглянуто стилістичні яруси емоційно-експресивної лексики в ідіостилі Дари Корній. Нами було розкрито проаналізовано вербальні способи реалізації емоційної лексики у творах Дари Корній, досліджено функційно-семантичний та стилістичний пласти реалізації емоційного компонента в романах Дари Корній. У статті для відбору та інвентаризації фактичного матеріалу використано описовий метод із прийомами наскрізного виписування та систематизації. Джерельна база дослідження – 1000 одиниць. Її формують зразки емоційно-експресивної лексики, зафіксовані в ідіостилі Дари Корній. На різних етапах дослідження використано статистичні методи для побудови репрезентативної вибірки дослідження, зокрема кількісних підрахунків – для вивчення відсоткового співвідношення емоційно-експресивної лексики у романах Дари Корній для визначення їхньої стилістичної диференціації. Результати дослідження підтверджують, що у творах Дари Корній «Зірка для тебе» і «Зозулята зими» емоційно забарвлена лексика є засобом передачі індивідуально-авторського сприйняття національної картини світу. Зокрема ідіостиль письменниці ґрунтується на системі виражальних мовних одиниць, які забезпечують емоційне маркування художніх контекстів. Загальна кількість виявлених шарів стилістичного потенціалу емоційно-експре-

сивної лексики романів Дари Корній – 1000 од. Як засвідчують наведені результати, найчастотнішим засобом реалізації емоційно-експресивної лексики є просторічна та лайлива лексика – 500 од., а найменш уживаними є діалектизми – 60 од. Перспективи подальшого вивчення окресленої проблеми вбачаємо в поглибленому вивченні емоцій в ідіостилі сучасних українських письменниць у зіставному аспекті на різних мовних рівнях (фонетичному, лексичному, синтаксичному).

Ключові слова: емоції, емотивні функція, ідіостиль, идеолект, мовна картина світу.

The article considers the stylistic tiers of emotionally expressive vocabulary in the idiosyncrasy of Darya Korniy. We have analyzed the verbal ways of realizing emotional vocabulary in the works of Darya Korniy, studied the functional-semantic and stylistic layers of the realization of the emotional component in the novels of Darya Korniy. The article uses a descriptive method for the selection and inventory of factual material with the techniques of end-to-end writing and systematization. Source base of research – 1000 units. It is formed by samples of emotionally expressive vocabulary, recorded in the idiosyncrasy of Darya Korniy. At various stages of the study, statistical methods were used to construct a representative sample of the study, including quantitative calculations – to study the percentage of emotionally expressive vocabulary in Darya Korniy's novels to determine their stylistic differentiation. The results of the research confirm that in Darya Korniy's works «Zirka dlya tebe» and «Zozulyata zymy» emotionally colored vocabulary is a means of transmitting individual-authorial perception of the national picture of the world. In particular, the idiosyncrasy of the writer is based on a system of expressive language units that provide emotional labeling of artistic contexts. The total number of identified layers of stylistic potential of emotionally expressive vocabulary of Darya Korniy's novels is 1000 units. According to the above results, the most frequent means of realization of emotionally expressive vocabulary is spatial and abusive vocabulary – 500 units, and the least used are dialectisms – 60 units. We see prospects for further study of the outlined problem in the in-depth study of emotions in the idiosyncrasies of modern Ukrainian writers in a comparative aspect at different language levels (phonetic, lexical, syntactic).

Key words: emotions, emotional function, idiostyle, ideolect, linguistic picture of the world.

Постановка проблеми. Нова лінгвістична парадигма, а саме гуманістична, в центрі якої є людина як носій і активний користувач мови, зумовила чималу зацікавленість сферою емоцій з боку лінгвістів. Такий інтерес не є безпідставним, адже мова, будучи головним інструментом людського спілкування, не лише забезпечує мовців обміном інформацією, але й відображає їх внутрішній емоційний стан.

Для досягнення цієї мети кожна мова має спеціальні «коди», які здатні передавати різні види емоційності. Тому маємо констатувати, що сьогодні дослідження співвідношення мови та емоцій є актуальним напрямом дослідження для майбутніх наукових студіювань.

Адже художній текст як цілісне індивідуально-авторське утворення є розгалуженою й багаторівневою системою, яка має складну внутрішню будову й самотні засоби вербалізації національної картини світу. Особливий статус й інтерес у творенні художнього тексту належить лексичним експресивам, зокрема стилістичному навантаженню емотивно-оцінної характеристики зображуваних подій, явищ та персонажів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, емоції, їхній потенціал у художніх творах уже ставали об'єктом глибоких досліджень у сучасній лінгвістиці, про це свідчать вітчизняні та зарубіжні наукові праці І. Арнольд, К. Ізарда, В. Іващенко, В. Шаховського, А. Білас, Н. Бойко, Б. Волек, С. Гладь, Я. Гнезділової, О. Дорош, Г. Лукаш та інших науковців.

Водночас посилену увагу до зазначеної проблеми можна пояснити недостатньою випрацьованістю питання дослідження мовного вираження емоцій в ідіостилі сучасних українських письменників. Такого вивчення творчості з лексичного та семантико-стилістичного плану заслуговує прозовий доробок Дари Корній, у чому й вбачаємо актуальність нашого дослідження.

Значення емоційного напрямку – це ті почуття й емоції, які зумовлені діяльністю людини та її ставленням до подій, предметів, явищ та інших людей. Й. Стернін під емоційним компонентом мови розуміє вербальне вираження почуття або емоції [9, с. 94]. А. Стадній говорить, що в емоційно забарвленому мовленні здебільшого переважають або негативні емоційні оцінки, або з позитивно-емоційні [8, с. 93]. Саме тому дослідниця пов'язує емоційне стилістичне значення зі значенням оцінним, і у цьому насправді є сенс – емоції можуть бути позитивними або негативними, відповідно до соціальної оцінки явищ, що їх викликають. Так само й емоційний компонент «може характеризувати дію двома протилежними оцінками: позитивною (меліоративною) та негативною (пейоративною)», – вказує А. Стадній [8, с. 93].

Емоційність – це переживання людиною свого ставлення до дійсності, до особистого й навколишнього життя; душевне переживання, почуття людини [7].

Істотною категорією для розуміння емоційної сфери спілкування є емотиви. Емотивність – це емоційність у мовному значенні, тобто чуттєва оцінка об'єкту, вираження мовними або мов-

ленневими засобами відчуттів або переживань людини [7].

Емотивність – це іманентно притаманна власність мови виражати системою своїх засобів емоційність як факт психіки, а також відображені в семантиці мовних одиниць соціальні та індивідуальні емоції. Емотивність реалізується у двох площинах: зміст і вираження, через які маніфестуються емоційні ставлення / стани мовця [10, с. 24].

У контексті вивчення мови художнього твору, де мовлення є ретельно продуманим та спрямованим впливати певним чином на читача, категорія емотивності є найбільш доцільною для розгляду, саме тому у нашому дослідженні вона буде виступати основною.

Загальноприйнятим є те, що мова виконує певні функції, головною із яких є функція комунікативна. Проте емотивна функція є також надзвичайно суттєвою – вона проявляється щоразу, коли мовець виражає свої почуття, власне ставлення до навколишньої дійсності або коли він прагне викликати певну емоційну реакцію реципієнта. Отож, місце емотивної функції мови визначається тією функцією, яку відіграють емоції в житті людини – функцією ситуативного переживання; вираження оцінного ставлення до співрозмовника; відображення відношення між мотивами та можливістю адекватної їм поведінки суб'єкта (Леонтьєв, 1975: 198-199).

Головна мета емотивної функції мови полягає у здійсненні специфічної форми емоційної комунікації людей. Будь-яка мовна функція має дві сторони: потенційну й результативну [2, с.195-197]. Відповідно й емотивну функцію можна вважати, з однієї сторони, такою, що реалізовується, тобто як процес, а з іншого – як реалізовану, тобто як результат. У цьому контексті В. Шаховський розрізняє емотивну валентність мовних одиниць, їх емотивну семантику та їхнє емотивне вживання [11].

Вираження та інтенсифікація емотивної виразності досягається засобами різних мовних рівнів, а також використанням різних стилістичних прийомів і фігур. Емотивність реалізовується на різних мовних і мовленнєвих рівнях: лексичному, граматичному, синтаксичному, семантичному (денотативному, конотативному), а також контекстуальному. У нашій роботі найбільш повно репрезентовано саме лексичний мовний пласт.

Постановка завдання. *Метою статті* є аналіз стилістичних ярусів емоційно-експресивної лексики в ідіостилі Дари Корній. Зазначена мета передбачає виконання таких завдань: 1) розкрити

вербальні способи реалізації емоційної лексики у творах Дари Корній; 2) дослідити функційно-семантичний та стилістичний пласти реалізації емоційного компонента в романах Дари Корній.

У статті для відбору та інвентаризації фактичного матеріалу використано описовий метод із прийомами наскрізного виписування та систематизації. Джерельна база дослідження – 1000 одиниць. Її формують зразки емоційно-експресивної лексики, зафіксовані в ідіостилі Дари Корній. На різних етапах дослідження використано статистичні методи для побудови репрезентативної вибірки дослідження, зокрема кількісних підрахунків – для вивчення відсоткового співвідношення емоційно-експресивної лексики у романах Дари Корній для визначення їхньої стилістичної диференціації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Маємо зазначити, що емоційно маркована лексика є засобом передачі індивідуально-авторського сприймання національної картини світу, оскільки письменниця не обмежувалася тільки об'єктивно-номінативною функцією слова, поєднуючи її із суб'єктивною. Експресивно марковані лексеми у романі виконують ряд стилістичних функцій, зокрема допомагають охарактеризувати образи твору, передають емоційний стан мовця і його ставлення до висловленого, забарвлюють мовлення, сприяючи яскравішому сприйняттю прочитаного реципієнтом.

Функціонування емоційної лексики у творах Дари Корній має безпосередній зв'язок зі специфічними виявами такої широкої референтної зони, як людина (із різнобарв'ям її зовнішніх характеристик і внутрішніх станів, індивідуальних світів тощо).

Найбільшою мірою емотивність мовлення створюється особою мовця, його темпераментом, почуттями й емоціями, умовами й ситуацією спілкування. Емоційне значення зумовлюється сприйманням світу мовцем через його психічний стан, почуття і волю.

Стилістично забарвлені слова у романах Дари Корній відмежовуємо від нейтральних за параметрами об'єктивності / суб'єктивності, нейтральності / експресивності, унормованості / okazіональності. Ця лексика виражає емотивно-експресивно-оцінне та стилістично марковане суб'єктивне ставлення мовця до дійсності, до об'єкта мовлення тощо.

Емоційність художнього тексту стає однією з засад його існування, оскільки у психофізіологічних дослідженнях потреба у висловленні емоцій визнається одним із провідних мотивів

комунікації (Изард, 2003: 3). Мовна особистість автора тексту емоційно насичує окремі події та явища, що є індивідуально значущими для нього (Дорош, 2004: 29).

С. Гладь визначає емотивність як одну з основних категорій художнього тексту, за допомогою якої відбувається реконструкція вписаної в художній текст програми його інтерпретації в емотивному ракурсі та прогнозується ймовірний емоційний вплив тексту на читача (Гладь, 2000: 17), що є чи не головним чинником комунікативного текстотворення.

За цими ознаками лексичний пласт у романах «Зірка для тебе» та «Зозулята зими» можна поділити на стилістично нейтральний і стилістично забарвлений. Стилiстичної забарвленості набувають слова, які містять виразну оцінно-емоційну чи експресивну характеристику, яка не дозволяє їхнього використання в інших, окрім певного, функціональних стилях.

Мовне наповнення романів «Зозулята зими» та «Зірка для тебе», безперечно, є виразниками стилю художнього, з органічно вплетеними елементами розмовного стилю. Формується таке поєднання завдяки специфічним рисам мовних елементів, використаних у творі. До таких одиниць можна віднести, зокрема розмовну лексику.

Розмовні слова входять у художній текст в обробленому, певним чином трансформованому вигляді, адже їх специфіка пов'язана з усною формою мовлення, а звідси – зі спонтанністю, безпосередністю спілкування між мовцями. Найчастотнішими, зокрема є такі групи:

а) *просторічна та лайлива лексика (500 од.):* – *Труд, тобто праця, дурбелики, зробила з мавпи людину, і я з вас, макак зелених, буду ту людину клепати. Якщо не пряником, то батогом* [12, с. 20]. Такі слова авторка використовує із забарвленням невимуженості або зневажливості, як загальновідомі й загальноживані в щоденному спілкуванні конструкції, або як засіб вираження сильних емоцій (страху, злості, ненависті тощо);

б) *суржикова лексика (315 од.):* – *Шо, корешок, як житуха? Якийсь ти аж прозорий. Чув про тебе, Серій. Недоїдаєш, шолі? Не дрейф, всьо пучком. І шо тобі дала та наука, скажи? Живеш як попало, жреш шо попало, миєшся, небось, раз у п'ятилетку. А давай зі мною, разом не пропадемо. Ми ж друзани, скажи?* [12, с. 20]. Суржикізми письменниця використовує для мовленнєвої характеристики персонажів, створення комічного або іронічного ефекту, змалювання місцевого колориту тощо;

в) *діалектизми (60 од.):* – *Арсенку, синку, принеси ще водички. Ти знаєш якої, а то ця, тутешня лікарняна, мені аспериною віддає* [12, с. 22]. Як і суржикізми, діалектну лексику, Дара Корній також вживає переважно для зображення місцевого колориту, для стилізації та для інтимізації викладу, для мовленнєвої характеристики персонажів;

г) *варваризми (з російської мови) (125 од.)*, так звана макаронічна мова: – *А шо, баб Нін, у нас Арсенке буде харашо. Ну, майже як на курорті. Свіже повітря, регулярний харч, школа під боком, і я, канешно, за ним пригляну. Буде він у мене, як вареник у сметані кататься, і жить, як Бог за пазухою, то їсть навпаки, як пазуха у Бога. Е-е-е, ну ви поняли? От увідите. Лічіться, поправляйтесь* [12, с. 18]. Такі слова зустрічаються у романах надзвичайно часто і використовуються вони не лише для мовленнєвої характеристики особистості, але й вживаються з настановою на іронію чи навіть сарказм, є засобом створення комічного ефекту, висміювання зловживань іншомовними словами.

Загальна кількість виявлених шарів стилістичного потенціалу емоційно-експресивної лексики романів Дари Корній – 1000 од. Як засвідчують наведені результати, найчастотнішим засобом реалізації емоційно-експресивної лексики є просторічна та лайлива лексика – 500 од., а найменш уживаними є діалектизми – 60 од.

Помітно, що особливо виразно емотивний план простежується в словах, які виражені звертаннями. Емоційна інформація, яку вони несуть, зазвичай є важливішою за інформацію раціональну, понятійну, тому в деяких випадках заміна таких слів нейтральними лексичними одиницями видається неможливою: *Не турбуйся, зі мною Лічозорик посидить. Правда ж, Сергійку?* [12, с. 22]; – *Ну що ти, солодяточко! Ходи до мене ближче, сядь поруч, і ми поговоримо* [12, с. 32].

У романах «Зірка для тебе» та «Зозулята зими» Дари Корній емотивно маркована лексика є засобом передачі індивідуально-авторського сприймання національної картини світу, оскільки письменниця не обмежувалася тільки об'єктивно-номінативною функцією слова, поєднуючи її із суб'єктивною.

Експресивно марковані лексеми у романі виконують ряд стилістичних функцій, зокрема допомагають охарактеризувати образи твору, передають емоційний стан мовця і його ставлення до висловленого, забарвлюють мовлення, сприяючи яскравішому сприйняттю прочитаного реципієнтом: *Журналюжки камери-мікрофони*

приготували. Батьки усіх десятиох малявок причепурили, тобто прилизали-причесали, і тину наказали – бути гречними, бо... Ну, хай начуваються... [13, с. 7].

Виразність емотивних лексем у прозі Дари Корній залежить не лише від їх змістової та функціонально-стилістичної конкретизації, а й від ступеня їхньої стилістичної насиченості. Особливо цікавими є градації-повтори, які сприяють інтенсифікації описуваного, як ось в таких уривках: *Йй-йй, – відповів, схлипуючи, заплаканий, записаний, замурзаний, вбраний у синю майку та чорні шорти білявий сіроокий хлопчина, простягаючи до старої жінки рученята* [12, с. 6]; *У ньому – ні тата, ні мами, ані тих, хто тебе любить* [12, с. 7].

Маємо зазначити, що в романах Дари Корній «Зірка для тебе» і «Зозулята зими» емоційно забарвлена лексика є засобом передачі індивідуально-авторського сприйняття національної картини світу. Зокрема ідіостиль письменниці ґрунтується на системі виражальних мовних одиниць, які забезпечують емоційне маркування художніх контекстів (Бортун, 2020: 140).

Вважаємо, що вживання емотивно маркованої лексики у романах Дари Корній є доцільним, оскільки вона допомагає це увиразнює мовлення героїв, наповнює його додатковими семантичними планами та допомагає виразити суб'єктивне ставлення мовця до висловлюваного, завдяки чому художній текст викликає ширшу гамму почуттів та переживань у реципієнта. Окрім того, така лексика допомагає виразити власне авторське ставлення до того чи іншого персонажа чи події твору, накладаючи свій відбиток на сприйняття певного героя або явища реципієнтом та на характер сприйняття – позитивний чи негативний: – *Мій-мій-мій! Ой, хлопчики, золоті мої! Ох, я роззява, – забідкалася...* [12, с. 14]; – *Арсенко, слухай, той... Ну, я ж не знав, Я думав – то якась багачка, от і поцупити вирішив. Ну, вибач. Осічка вийшла, – щось таке лепетав Сергій, виправдовуючись* [13, с. 14]; – *Олежику, черкни, друже, там собі десь дані цієї Вірусі. Раптом знадобиться*

комашня для реклами чи для іміджевого заходу. Ну, тобто можна використати. Далеко дівка піде! [13, с. 18].

Вважаємо, що емотивно маркована лексика набуває важливого значення, адже її використання додає тексту нових відтінків та значень, а також конотованого стилістичного забарвлення.

У контексті вивчення мови художнього твору, де мовлення є ретельно продуманим та спрямованим впливати певним чином на читача, категорія емотивності, на наш погляд, є найдоцільнішою для розгляду, саме тому у нашому дослідженні вона була ключовим компонентом.

Емотивна функція у творчості Дари Корній є надзвичайно суттєвою – вона проявляється щоразу, коли мовець виражає свої почуття, власне ставлення до навколишньої дійсності або коли він прагне викликати певну емоційну реакцію реципієнта. Отож, місце емотивної функції у художніх творах визначається тією функцією, яку відіграють емоції в житті людини – функцією ситуативного переживання; вираження оцінного ставлення до життєвих ситуацій, до своєї й чужої діяльності; відображення відношення між мотивами і можливістю адекватної їм поведінки суб'єкта.

Висновки. У романах «Зірка для тебе» та «Зозулята зими» Дари Корній емоційно маркована лексика є засобом передачі індивідуально-авторського сприймання національної картини світу, оскільки письменниця не обмежувалася тільки об'єктивно-номінативною функцією слова, поєднуючи її із суб'єктивною. Експресивно марковані лексеми у романі виконують ряд стилістичних функцій, зокрема допомагають охарактеризувати образи твору, передають емоційний стан мовця і його ставлення до висловленого, забарвлюють мовлення, сприяючи яскравішому сприйняттю прочитаного реципієнтом.

Перспективи подальшого вивчення окресленої проблеми вбачаємо в поглибленому вивченні емоцій в ідіостилі сучасних українських письменниць у зіставному аспекті на різних мовних рівнях (фонетичному, лексичному, синтаксичному).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бортун К.О. Мовні засоби вираження емотивності в ідіостилі Дари Корній. *Вісник студентського наукового товариства Горлівського інституту іноземних мов*: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених «Мовна комунікація і сучасні технології у форматі різнорівневих систем». Вип. 6. Бахмут: Вид-во ГІІМ ДВНЗ ДДПУ, 2020. С. 138–140.
2. Бондарко А.В. К истолкованию понятия «функция». Изв. АН СССР. Сер. лит-ры и яз. 1987. Т. 46. (3). С. 195–207.
3. Гладь С.В. Емотивність художнього тексту: семантико-когнітивний аспект (на матеріалі сучасної англійської прози): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2000. 19 с.
4. Дорош О. «Тілесні» засоби відображення емоцій у жіночому художньому тексті. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*: Зб. наук. пр. Київ.: Вид. центр КНЛУ. Вип.19. 2004. С. 28–33.

5. Изард К. Психология эмоций / перевод с англ. СПб: Изд-во «Питер», 2003. 464 с.
6. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва: Политиздат, 1975. 304 с.
7. Словник української мови: в 11 томах. Т. 2, 1971. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення 17 січня).
8. Стадній А.С. До питання конотативної семантики. *Наук. зап. Вінницького держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського*: зб. наук. праць. Вінниця: ВДПУ, 2003. Вип. 6. С. 91–94.
9. Стернин И.А. Проблемы анализа структуры значения слова. Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1979. 156 с.
10. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе (на материале английского языка): дис. ... докт. филол. наук: 10.02.19. Воронеж. гос. ун-т. Воронеж, 1987. 192 с.
11. Шаховский В.И. Эмотивная семантика слова как коммуникативная сущность. Коммуникативные аспекты значения. Волгоград: Волгр. пед. ин-т, 1990. URL: http://www.russcomm.ru/rca_biblio/sh/shakhovsky02.shtml (дата звернення 12 січня).
12. Зірка для тебе / Дара Корній; поетичне оздоблення Л. Долик; передм. О.Хвостової. 3-тє вид., стереотип. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 304 с.
13. Зозулята зими / Дара Корній, Тала Владмирова; передм. Г. Пагутяк. 2-ге вид. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 368 с.

УДК 81'374.2:78

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.3>

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДНИХ МУЗИЧНИХ СЛОВНИКІВ

FEATURES OF UKRAINIAN EXPLANATORY MUSIC DICTIONARIES

Булик-Верхола С.З.,

orcid.org/0000-0002-4593-3571

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Національного університету «Львівська політехніка»

У дослідженні з'ясовано тенденції перекладного музичного словникарства, проаналізовано якісні та кількісні зміни в процесі лексикографічного опрацювання чужомовних термінів, окреслено вектори розвитку музичного словникарства в Україні.

Перекладні музикознавчі словники дають матеріал для глибокого розуміння тенденцій музикознавства в сучасних умовах, сприяють збагаченню української термінології та розвитку музикознавства.

Проект «Словника музичної термінології», створений в Інституті української наукової мови (Київ-Харків, 1930), та «Музичний словник» З. Лиська (Стрий, 1933) стали першими вдалими спробами систематизації музичної лексики української мови. На етапі державотворення наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. українська музична культура входить до світового глобалізаційного контексту як національна своєрідна складова. «Російсько-український словник музичних термінів» В. Іванова, «Короткий тлумачний українсько-російський музичний словник» І. Лень, «Словник іноземних музичних термінів» за редакцією Ж. Хабаль, «Словник іноземних музичних термінів та виразів» В. Павленка, «Короткий італійсько-український словник музичних термінів» О. Кругликової свідчать про значну та глибоку інформативність цих видань, їх важливе практичне значення. У цих словниках спостерігаємо неусталеність українських термінів-відповідників, що виявляється у їх варіативності, громіздкості, непослідовності у творенні похідних, неоднозначності; сучасні словники не позбавлені мовних огріхів, вони виходять малим тиражем.

Термінографічна діяльність сприяє унормуванню музичної терміносистеми завдяки можливості відбору з низки синонімів тих термінів, що найкраще відповідають вимогам фахової комунікації.

Перекладне музичне словникарство в Україні засвідчує бажання музикознавців охопити весь набутий світовою культурою досвід та осмислити роль українського музичного мистецтва у формуванні культури людства.

Ключові слова: музичне словникарство, перекладний словник музичних термінів, українська музична термінологія, музичний термін, термінографія.

The study clarifies the trends of translated musical vocabulary, analyzes the qualitative and quantitative changes in the process of lexicographic elaboration of foreign terms, outlines the vectors of development of musical vocabulary in Ukraine.

Explanatory musicological dictionaries provide material for a deep understanding of the trends of musicology in modern conditions, contribute to the enrichment of Ukrainian terminology and the development of musicology.

The project "Dictionary of Musical Terminology", created at the Institute of Ukrainian Scientific Language (Kyiv-Kharkiv, 1930), and "Music Dictionary" by Z. Lyska (Stryi, 1933) was the first successful attempt to systematize the musical vocabulary of the Ukrainian language. At the stage of state formation in the late XX – early XXI century. Ukrainian musical culture is part of the globalization context as a national component. "Russian-Ukrainian Dictionary of Musical Terms" by V. Ivanov, "Short Explanatory Ukrainian-Russian Musical Dictionary" by I. Len, "Dictionary of Foreign Musical Terms" edited by J. Khabal, "Dictionary of Foreign Musical Terms and Expressions" by V. Pavlenko, "A Short Italian-Ukrainian Dictionary of Musical Terms" by O. Kruglykova testifies to the significant and deeply informative nature of these publications, their important practical significance. In these dictionaries we observe the instability of Ukrainian terms-equivalents, which is manifested in their variability, cumbersome, inconsistency in the creation of derivatives, ambiguity; modern dictionaries are not without language flaws, they are published in small numbers.

Terminographic activity contributes to the normalization of the musical terminology system due to the possibility of selecting from a number of synonyms those terms that best meet the requirements of professional communication.

Translated musical vocabulary in Ukraine testifies to the desire of musicologists to cover all the experience gained by world culture and to understand the role of Ukrainian musical art in shaping the culture of mankind.

Key words: musical vocabulary, explanatory dictionary of musical terms, Ukrainian musical terminology, musical term, terminography.

Постановка проблеми. Національна термінографія відображає поняттєво-термінологічний апарат різних галузей науки, техніки, мистецтва, забезпечує наукову, навчальну, мистецьку діяльність. Видання словників різних типів, довідників, енциклопедій є показником актуальності мовного питання в державі. Словники музичних термінів відображають внутрішньомовні закони розвитку лексичної системи мови та міжмовні контакти, фіксують надбання музикознавства та забезпечують розвиток музичного мистецтва.

Тема пропонуваного дослідження актуальна на сучасному етапі розвитку гуманітарної науки, адже аналіз перекладних словників допоможе пояснити чимало контрверсійних аспектів міжмовного контактування. Перекладні музичні словники дають матеріал для глибшого розуміння тенденцій розвитку теорії і практики музичного мистецтва в сучасних умовах, сприяють збагаченню рідної термінології та розвитку музикознавства. «...І тлумачний і перекладний словники розкривають семантику слів певної мови, тільки перший робить це засобами тієї самої мови, другий – засобами іншої мови. Завдання перекладного словника ускладнюється порівняно з тлумачним тим, що в ньому не тільки розкривається значення слова мови оригіналу, а й наводиться його рівнозначний замітник, еквівалент, спроможний передати іншою мовою семантику і стиль заголовного слова» [1, с. 140].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми лексикографії вивчали П. Горецький, А. Москаленко, Л. Паламарчук, С. Головащук. Музичну термінологію української мови в різних аспектах досліджували у своїх працях О. Горбач, С. Булик-Верхола, З. Булик, О. Павлова, М. Шекера, В. Ярмак, О. Степанова.

Мета дослідження – з'ясувати тенденції перекладного музичного словникарства, проаналізувати якісні та кількісні зміни в процесі лек-

сикографічного опрацювання чужомовних термінів, окреслити вектори розвитку музичного словникарства в Україні. Відповідно до мети дослідження необхідно дослідити такі аспекти: авторський склад словників; принципи відбору матеріалу, визначення обсягу словникових статей та кількість гасел; концепції перекладу, транслітерації та редагування термінів; правописні проблеми; послідовність використання джерельної бази; виявлення закономірностей використання синонімних найменувань, аналіз тенденцій творення музичних термінів в українській мові.

Виклад основного матеріалу. Першою спробою впорядкування музичної лексики української мови став **проект «Словника музичної термінології»**, створений в Інституті української наукової мови та виданий у Києві 1930 року. Цю перекладну лексикографічну працю уклали члени створеної 1925 року Музичної секції ІУНМ, серед яких Микола Грінченко (голова секції – мистецтвознавець, ректор Музичного драматичного інституту імені М. Лисенка в Києві) [2, т. II, с. 441], Андрій Бабій (секретар секції – музиколог Музичного драматичного інституту імені М. Лисенка в Києві) [2, т. I, с. 78], Мар'яна Лисенко (піаністка, викладач Музичного драматичного інституту імені М. Лисенка,) [2, т. IV, с. 1295], Дмитро Ревуцький (музикознавець і фольклорист, професор Музичного драматичного інституту імені М. Лисенка, автор першого підручника з орфографії української сценічної мови) [2, т. VII, с. 2479], Левко Ревуцький (композитор, викладач Музичного драматичного інституту імені М. Лисенка та Київської консерваторії) [2, т. VII, с. 2479-2480], Юрій Масютин (музикознавець і демограф, науковий співпрацівник Демографічного інституту) [2, т. IV, с. 1488], Андроник Степович (славіст, директор Колегії П. Галагана, професор Київського університету) [2, т. VIII, с. 3048], В. Петрушевський,

С. Холодна, В. Кривусів-Борецький, філологи А. Бабій, С. Кондра, Ф. Самоненко та Н. Трикулівська [3, с. 6].

Головне завдання укладачів – витворення української музичної термінології на національній основі. Перша частина словника має два розділи: російсько-український і чужомовно-український; друга частина – українсько-російський показник. У першій частині словника наведено велику кількість українських синонімів із зазначенням джерел або позначкою N (новотвір Музичної секції). До українських термінів подано наголос та закінчення родового відмінка однини. У кінці видання наведено показник прізвищ композиторів, правопис яких викликає сумніви, наприклад Бетховен (рос.), Beethoven (нім.) – Бетговен, Бетовен (укр.), Глюк (рос.), Gluck (нім.) – Глюк (укр.), Гайдн (рос.), Haydn (нім.) – Гайдн (укр.) [3, с. 133].

Проект охоплює всі явища музичної культури, тому «містить не лише терміни з теорії музики, гармонії, контрапункту, інструментування, форми, а обіймає і явища музичної педагогіки, історії музики, соціології, а також не залишає поза увагою й моменти поточного музичного життя (*театр, концертна естрада*)» [3, с. 5]. До словника введено також терміни церковної музики, знаменного й крюкового письма в українській транслітерації, наприклад, *стрела – стрела, простые лица – простіє лица*.

В українській частині автори фіксували всі синонімні музичні назви: найбільш вдалі терміни ставили на перше місце, а інші займали другу, третю позиції; небажані, на думку авторів, номінації подано у квадратних дужках. До запозичених термінів автори пропонують українські відповідники, хоча й запозичене слово подають як один із варіантів: *підвишник, дієз, [хрестик]; обнижжик, бемоль, бемоля, [бемолка]; касівник, бекар, [відкличник]; глушник, демпфер; перерва, віддих, навза, [перепочивка]; відголосник, резонатор, голосник; брівка, фермата, корона*;

Проект словника містить чимало інтернаціональних термінів, адже Музична секція «не мала завдання за всяку ціну дати до всіх термінів українські переклади» [3, с. 6]. Інколи укладачі рекомендують запозичений термін першочергово: *бард, [кобзар, бандуриста, бандурист, бандурник]; вальдгорн, ріг, [вальторня, ріжок]; гімн, славоспів; кольорит, барвність*; зрідка подано запозичений термін без українського відповідника: *агогіка, аристо, арія*.

Широко представлені в проекті «Словника музичної термінології» діалектні назви: *дримба,*

[вигран, зубанка]; ліра, [лєра, реля]; лірник, [лірвист]; сопілка, [свиріль]; коза, гайда, [дуда].

Транслітеруючи запозичені терміни на *-аль, -ель, -иль, -оль*, автори послідовно надають перевагу формам жіночого роду: *мануаля, педаля, пасторалья, канителя, ритурнеля, віолончеля, вірджі-неля, бемоля, септоля*.

Виявом тенденції до системності вважаємо розмежування назв осіб із суфіксом *-ник*, що називають майстрів, які виготовляють музичні інструменти (*бандурник – мастер бандур* [3, с. 76], *дудник – мастер свирелей* [3, с. 86], *скрипник – мастер скрипичный* [3, с. 120]), і лексем з іншими суфіксами, які позначають гравців на певних інструментах (*бандурист* [3, с. 76], *дудар* [3, с. 86], *скрипаль, скрипач* [3, с. 120]).

Відповідно до тодішнього правопису автори проекту уникали невластивого українській мові збігу голосних *-ау-, -іа-*: *авдифон, навза, медіянтя, піяніст, сіціліяна, фортепіано*; послідовно передають німецькомовне звукосполученням *-ей-* українською мовою як *-ай-*, а не *-ей-*, як це прийнято в російській мові: *капельмайстер, концертмайстер, ляйтмотив, шляйфер*.

У словнику широко представлено музичні терміни із задньоязиковим звуком *г*: *тавот, гайда, тальон, гітара, глісандо, тонг, форшляг, диригент*.

Автори проекту утворили чимало вдалих термінів-неологізмів, зокрема, *антиципація – передголос, аппликатура – пальцепозначення, пальцерозподіл, апподжиатура – переднота, баркаролла – човникова (пісня), стан нотный – ното стан, параллели – рівнобіжки, резонанс – відголос, озов*.

Після обговорення і доопрацювання цей словник планували перевидати, але цим добрим намірам не судилося здійснитися – проект словника став бібліографічним раритетом. 1930 року ІУНМ як складову частину ВУАН за сфабрикованою справою СВУ було ліквідовано, а провідних учених за так звану «контрреволюційну діяльність», суть якої полягала в словниковому «націоналістичному шкідництві» [4, с. 204], репресували. Відтак наукова діяльність у царині української термінології 20-30-х років ХХ ст., яка так успішно розвивалася, мала відповідно підготованих фахівців і великий потенціал для подальшого розвитку, була грубо й жорстоко призупинена.

Лише 2008 року Інститут енциклопедичних досліджень Національної академії наук України відтворив видання 1930 року в серії «Із словникової спадщини» (випуск 7). Це перевидання є «надзвичайно актуальним в умовах становлення термінологічної системи української мови, очи-

щення її від русизмів, штампів, нехарактерних для її природи форм та зворотів» [5, с. 2].

Першою музичною лексикографічною працею перекладного і тлумачного типу в Галичині став опублікований в Стрию 1933 року «Музичний словник» З. Лиська. На початку 1932 року у Львові було організовано музично-теоретичну комісію, до складу якої входили В. Барвінський, Ф. Колесса, Б. Кудрик, З. Лисько, С. Людкевич, Н. Нижанківський та Л. Сич. Комісія мала на меті створити та видати музичні підручники зі сольфеджіо, теорії, гармонії, контрапункту, форм, історії музики українською мовою з усталеною термінологією, а «Музичний словник» З. Лиська було укладено як базу для написання таких підручників: «на засіданнях у 1932 і 1933 р. комісія розглянула проект термінології, складений др. З. Лиськом, обговорила всесторонньо кожну проблему, зробила свої поправки, зміни та додатки й ухвалила поручити її для загального й обов'язкового вжитку наших інститутів» [6, с. 6].

В основу цієї лексикографічної праці лягли музичні терміни, запозичені з німецької, італійської, польської, французької, латинської, англійської та іспанської мов. У словнику подано вимову та наведено тлумачення більшості термінів, вказано їхні українські паралелі, причому «це в багатьох випадках не переклад чужомовних гасел, а вільно вишукані самостійні музичні терміни українські, які граматично часто не мають нічого спільного з якою-небудь іншою термінологією, а зате, на думку музично-теоретичної комісії, краще передають суть різних музичних понять» [6, с. 6]. Наприклад, іт. *padiglione* (павільйон, технічний термін для кінцевої розширеної частини бляшаного інструмента) Зиновій Лисько передає українським відповідником *розтруб*; терміносполуку *padiglione in aria* (павільйон у повітрі) автор словника перекладає словосполученням з піднесенням *розтрубом*.

До запозичених музичних термінів лексикограф вдало добирає українські відповідники: лат. *clavis* – ключ, *підойма*, іт. *fondo* – дно *резонансової скриньки*, *спідняк*, іт. *cigogna* – губник, *дзюбок*, іт. *sordino* – глушник, *затула*, іт. *colofonia* – живиця, лат. *comes* – товариш, *супровідник*, іт. *corerchio* – верхняк, *верхня дошка*, *віко*, нім. *Steg* – кобилка, *підставка*, нім. *Einklang* – *однозвук*, нім. *Blatt* – лист; *язичок*, фр. *tambourin* – *малий барабан з брязкітками*, фр. *diese* – *хрестик*, *підвишник*. Крім буквального перекладу запозичень, автор подає українські новотвори, беручи їх в лапки: нім. *Dissonanz* – *дисонанс*, «*немилозвуччя*», іт. *divertimento* – «*приємність*,

забава», *дивертисмент*, іт. *foglietto* – «*аркушик*, *поголосник першої скрипки*».

«Музичний словник» Зиновія Лиська відіграв дуже важливу роль в унормуванні музичної лексики в Галичині, хоча й був виданий незначним тиражем. 1994 року цю важливу лексикографічну працю перевидано репринтним способом [7].

Особливо плідними для створення галузевих словників стали роки незалежності: актуальним завданням мовознавства визнано створення й упорядкування терміносистем, міжнародне узгодження та уніфікація термінів, укладання сучасних термінологічних словників та енциклопедій.

1994 року в Києві видано «Російсько-український словник музичних термінів» В. Іванова, що містить понад 2 тисячі російських музичних термінів та українських відповідників «з музичної педагогіки, естетичного виховання, теорії і практики вокально-хорового та інструментально-оркестрового мистецтва, історії й теорії музики, фольклору, музикознавства, акустики, церковної музики» [8, с. 5]. Словник укладено з дотриманням вимог Міжнародної організації із стандартизації, Міжнародного музикознавчого товариства та Міжнародної асоціації музикознавчих бібліотек. Основними джерелами для перекладу стали російсько-українські словники, «Словник музичних термінів» Ю. Юцевича, «Словарь української мови» Б. Грінченка, матеріали державних архівів. В. Іванов вдало підбирає українські відповідники, уникаючи зросійщених номінацій радянського часу: рос. *аранжировка* (нім. *arrangieren*, фр. *arranger*, букв. – приводити до ладу) – укр. *аранжування*, *упорядкування* (у муз. творчості) [8, с. 18], хоча й деякі зросійщені терміни подає як українські відповідники: рос. *бич-хлопушка* (іт. *frusta*) – укр. *бич-хлопушка* (удар. інст.) [8, с. 21], рос. *оркестровка* – укр. *оркестровка* [8, с. 66]. Український народний інструмент *басоля* названо білоруським, а ця лексема наявна і в «Словарі української мови Б. Грінченка (басоля – віолончель [9, с. 32], і в словнику-довіднику «Музика» Ю. Юцевича (басоля – український народний струнний смичковий інструмент» [10, с. 24]). До словника введено терміни на позначення понять церковної музики (*акафіст*, *аненайка*, *глас*, *демественник*, *дидаскал*, *дяк*, *ікос*, *кондакарний спів*, *мінея*, *тропар*); зафіксовано терміни, які недавно увійшли в українську термінологію з англійської мови (*арс-нова*, *панк-рок*, *слоуфокс*, *мюзикл*); широко представлено екзотизми (*анклунг* – індонез. ударн. інстр., *атух-пандур* – чечен., інг. муз. інстр., *гусан* – вірм.

музикант, *жок* – молд. танець, *жрау* – казах, кирг. співак, *ір* – тюрк. пісня, *мтіулурі* – груз. танець, *піна* – кит. муз. інструмент).

2001 року в Запоріжжі вийшов «**Короткий тлумачний українсько-російський музичний словник**» І. Лень [11], у якому проаналізовано близько 300 найуживаніших музичних термінів: подано відповідники української та російської мов із зазначенням наголосів, до термінів іншомовного походження вказано джерело та етимологію, пояснено значення всіх номінацій у доступній формі. Наприклад, *алілуя*, аллилуя «(від давньоєвр. халелуя – «Хвала Господу»). У давньоіудейській культовій музиці хорівий рефрен після сольного виконання псалму. Перейшов у християнське богослужіння» [11, с. 7]. На жаль, трапляються помилки в написанні термінів українською мовою: *мадрігал* [11, с. 26] (треба *мадригал*), *мюзікл* [11, с. 28] (треба *мюзикл*), *зінгпіль* (треба *зінгпіль*).

«Словник іноземних музичних термінів» за редакцією Ж. Хабаль, вперше опублікований у Хмельницькому 2003 року, мав кілька перевидань. У цій лексикографічній праці перекладено та пояснено різноманітні відомості з теорії та історії музики, історії музичного виконавства та практики, що містить широкий спектр музикознавчих та акустичних понять, агогічних термінів, назви емоційних станів, жанрових різновидів творів, манери виконання, виконавських колективів, музичних інструментів. Жанна Хабаль намагалась охопити провідні напрями розвитку і класичної, і естрадної музики, і джазу. Словникові статті розміщено за алфавітним принципом, виходячи з особливостей написання іншомовних музичних термінів та їх транскрипцій п'ятьма іноземними мовами: англійською (*dance* (англ. данс) – 1) танець, музика для танців, танцювальний вечір; 2) танцювати; *dancing party* (дансін пааті) – танцювальний вечір [12, с. 38]), французькою (*hommage* (фр. оммáж) – посвячення [12, с. 63]), німецькою (*geheimnisvoll* (нім. гехáймнісфоль) – таємничо [12, с. 57]), італійською (*feroce* (іт. ферóче) – люто, бурхливо, дико [12, с. 52]) та латинською (*dorius* (лат. дóріус) – дорійський лад [12, с. 44]). А загалом тут подано найбільш уживані терміни з тринадцяти мов, наприклад з іспанської (*glosa* (ісп. глоса) – вид варіацій в іспанській музиці 16 ст. [12, с. 59]), румунської (*hora* (рум. хóре) – хора (молд. і рум. нар. танець) [12, с. 63]), польської (*kujawiak* (польськ. куявяк) – куявяк (польськ. нар. танець) [12, с. 72]) та ін. На жаль, помилка у транслітерації чимало, зокрема польський танець *куяв'як* написано без апострофа, у виданні

не використано ані в транслітерації, ані в українських відповідниках літери «г» (*Geige* (нім. гайге) – 1) старовинна назва смичкових інструментів; 2) скрипка [12, с. 57]), німецький і англійський звук [h] передано через [x], а [g] через [г] (*Gehör* (нім. гехьор) – слух [12, с. 57]).

2005 року у Вінниці вийшов друком «Словник іноземних музичних термінів та виразів» В. Павленка, у ньому зібрано й систематизовано понад 7000 іншомовних музичних термінів, що стосуються теорії та історії музики, педагогічної та виконавської практики, інструментознавства, музичної психології, нотації, акустики. Словник охоплює музичну лексику англійської (*fresh* (англ. фреш), *freshly* (фрешлі) – свіжо [13, с. 130]), французької (*leger* (фр. лежé), *legerement* (лежерман) – легко, невимушено [13, с. 189]), німецької (*Gesangbuch* (нім. гезáнгбух) – збірник духовних співів [13, с. 141], *laut* (нім. ляут) – голосний, голосно [13, с. 189]), грецької (*sambuca* (гр. самбу́ка) – самбука [старовинний струнний інструмент] [13, с. 277]), латинської (*notation* (лат. нотаціо) – нотація, нотопис [13, с. 228]), італійської (*lirico* (іт. лірі́ко) – ліричний, музикальний [13, с. 130]), іспанської (*melagueña* (ісп. малагенья) – малагенья [іспанський танець] [13, с. 198]), польської (*tryl* (поль. триль) – трель [13, с. 348]), португальської (*samba* (португ. сáмба) – самба: 1) група бразильських танців африканського походження із характерними синкопованими ритмами, у професійній музиці використана, напр., у Д. Мійо; 2) салонний [бальний] танець [13, с. 277]) та інших мов. Словник структуровано за гніздовою системою, подано іншомовну вимову українськими літерами, позначено наголос в українських відповідниках, зібрано синоніми й антоніми, вказано стилістичні та етимологічні дані. Укладаючи словник, В'ячеслав Павленко використовував четверте видання «Українського правопису» (1993), враховував орфографічні словники 2002 та 2003 років. Цей словник є найбільш повним перекладним реєстром іноземних музичних термінів, значну частину матеріалу введено в цьому виданні в український науковий обіг вперше.

О. Кругликова уклала і 2017 року опублікувала в Києві «Короткий італійсько-український словник музичних термінів» [14], який містить найпоширеніші в музичній терміносистемі терміни, запозичені з італійської мови, та їх переклад українською мовою. У процесі впровадження італійських найменувань в українську терміносистему відбувається звуження значення слова-продукта, тому що запозичується лише термінне

значення (в італійській мові лексема *volta* має такі значення: повтор, раз і черга, а в українській мові термін *вольта* має значення «повтор частини музичного твору з іншим закінченням»); іншомовні терміни узгоджуються з фонетичними та орфографічними нормами української мови (італ. *fortissimo* – укр. *фортисимо*).

Висновки. Здобутки українського музичного словникарства сприяють цілісному осмисленню й узагальненню української музикознавчої науки та теоретичному обґрунтуванню української музичної культури як суб'єкта світового культурного процесу. Навіть короткий огляд музичних перекладних словників, створених українськими лексикографами, свідчить про значну інформативність цих видань, їхнє важливе практичне значення. Видання перекладних музичних словників є цінним надбанням вітчизняного музикознавства.

Незважаючи на давнє походження української музичної термінології, спроби її лексикографічного впорядкування й унормування наявні лише з ХХ ст. Проект «Словника музичної термінології», створений в Інституті української наукової мови (Київ-Харків, 1930), та «Музичний словник» З. Лиська (Стрий, 1933) стали першими

вдалими спробами систематизації музичної лексики української мови. Діяльність Інституту української наукової мови та музично-теоретичної комісії у Львові сприяла виробленню вимог до термінів та поглядів на шляхи й способи термінотворення.

На етапі державотворення наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. музикознавці різних міст України активно працюють над укладанням музичних термінних словників, зокрема перекладних. Проте у цих виданнях спостерігаємо неусталеність українських термінів-відповідників, що виявляється у їх варіативності, громіздкості, непослідовності у творенні похідних, неоднозначності, сучасні словники не позбавлені мовних огріхів, вони виходять дуже малим тиражем. Термінографічна діяльність сприяє унормуванню музичної терміносистеми завдяки можливості відбору з низки синонімів тих термінів, що найкраще відповідають вимогам фахової комунікації.

Перекладне музичне словникарство в Україні засвідчує бажання музикознавців охопити весь набутий світовою культурою досвід та осмислити роль українського музичного мистецтва у формуванні культури людства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Головащук С. І. Перекладні словники і принципи їх укладання / АН Української РСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. К.: Наукова думка, 1976. 245 с.
2. Енциклопедія українознавства. За ред. В.Кубійовича. Львів: НТШ, 1993-2003. Т. I-XI.
3. Словник музичної термінології. Проект. Харків-Київ, 1930. 135 с.
4. Шерех Ю. Пороги і запоріжжя. Харків, 1998. Т.III.
5. Словник музичної термінології. Відтворення видання 1930 року. Київ, 2008. 135 с. URL: <http://encyclopedia.kiev.ua/vydaniya/files/slovnuk-muzychnoi-terminolohii.pdf> (дата звернення: 7.02.2022).
6. Лисько З. Музичний словник . Стрий, 1933. 165 с.
7. Лисько З. Музичний словник. Репринт. вид. К.: Муз. Україна, 1994. 168 с.
8. Іванов В. Російсько-український словник музичних термінів. К., 1994. 109 с.
9. Словарь української мови. Упорядкував з додатком власного матеріалу Б. Грінченко. К., 1907-1909. Т. I-IV.
10. Юцевич Ю. Музика. Словник-довідник. Тернопіль., 2003. 352 с. URL: <http://term.in.ua/> (дата звернення: 17.02.2022).
11. Лень І. І. Короткий тлумачний українсько-російський музичний словник. Запоріжжя, 2001. 56 с.
12. Словник іноземних музичних термінів. За редакцією Ж. Хабаль. Хмельницький: ПП «Банкір», 2003. 160 с.
13. Павленко В. Словник іноземних музичних термінів та виразів. Навчальний посібник для вищих навчальних закладів культури і мистецтв I-IV рівнів акредитації. Вінниця: Нова книга, 2005. 384 с.
14. Короткий італійсько-український словник музичних термінів / уклад. О. В. Кругликова. Київ: Укртехінформ, 2017. 30 с.

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТИПИ МОДАЛЬНОСТІ: ЇХ ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ В КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИСЛОВЛЕНЬ

FUNCTIONAL TYPES OF MODALITY: THEIR DIFFERENTIATION AND IMPLEMENTATION IN THE COMMUNICATIVE-PRAGMATIC ORGANIZATION OF STATEMENTS

Гончарук О.В.,

orcid.org/0000-0001-8811-9601

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри мовознавства

Івано-Франківського національного медичного університету

Дикан О.В.,

orcid.org/0000-0001-7213-0320

старший викладач кафедри мовознавства

Івано-Франківського національного медичного університету

У статті розглядається поняття модальності. У сфері лінгвістики ця категорія належить до однієї із базових, яка формує значення висловлення. Модальність насамперед залежить від контексту і відображає її різноманітні модифіковані значення. Саме тому є важливим у сучасній українській мові, та й у лінгвістиці загалом, з'ясування змісту, об'єму і засобів вираження зазначеної категорії, що дає можливість по-новому трактувати будову речення – основної одиниці синтаксису, і, власне, головної одиниці спілкування.

Досі немає єдиного погляду на категорію модальності. Різними мовознавцями ця категорія визначається по-різному: як граматична, як лексична, як синтаксична, як семантична чи як функціональна. У нашому дослідженні категорія модальності розглядається насамперед як функціонально-семантична категорія, оскільки основне її завдання – виявлення значень мовних одиниць саме у комунікативному процесі.

Також при вивченні категорії модальності виділяють два типи, які складають її зміст. Перший тип – передає певну інформацію, а другий – ставлення суб'єкта, який говорить, до цієї інформації. Такі два типи модальності мають різні назви: об'єктивна і суб'єктивна, зовнішньосинтаксична і внутрішньосинтаксична, первинна і вторинна, імпліцитна й експліцитна, «de re» та «de dicto» та ін. На позначення відношення змісту висловлення до дійсності і відношення мовця до змісту доцільніше використовувати терміни «об'єктивна модальність» та «суб'єктивна модальність», тому що саме такий принцип поділу лежить в основі класифікації функціональних типів модальності. Об'єктивна модальність відображає характер об'єктивних зв'язків, що наявні в тій чи іншій ситуації, на яку спрямований пізнавальний акт, тобто: зв'язки можливі, дійсні та необхідні. Суб'єктивна модальність дає оцінку з боку мовця міри пізнаваності цих зв'язків, тобто вказує на ступінь достовірності думки, що відображає реальну ситуацію, вмщуючи проблематичну, просту та категоричну достовірності.

Загалом, модальність – це комплексна, багатозначна, міжрівнева категорія. У синтаксисі – це функціонально-семантична категорія, яка ґрунтується на ідеї двобічності змісту речення (наявності в семантиці обов'язкових, первинних, об'єктивних і факультативних, вторинних, суб'єктивних значень) і служить для реалізації інтенції мовця, передає його ставлення до дійсності.

Ключові слова: модальність, функціональна модальність, об'єктивна модальність, суб'єктивна модальність, висловлення.

The article is devoted to the concept of modality. In the field of linguistics, this category belongs to one of the basic, which forms the meaning of the statement. Modality depends primarily on the context and reflects its various modified meanings. That is why it is important in modern Ukrainian language, and in linguistics in general, to clarify the content, scope and means of expression of this category, which allows a new interpretation of the sentence structure – the basic unit of syntax, and, in fact, the main unit of communication.

There is still no single view on the category of modality. Different linguists define this category differently: grammatical, lexical, syntactic, semantic, or functional. In our study, the category of modality is considered primarily as a functional-semantic category, as its main task – to identify the meanings of language units in the communicative process.

Also studying the category of modality allows to allocate two types, that make its content. The first type – transmits certain information, and the second transmits the attitude of the speaker to this information. These two types of modality have different names: objective and subjective, external-syntactic and internal-syntactic, primary and secondary, implicit and explicit, "de re" and "de dicto", and others. It is more appropriate to use the terms "objective modality" and "subjective modality" to denote the relationship between the content of the statement and the attitude of the speaker to the content, because this principle of separation underlies the classification of functional types of modality. Objective modality reflects the nature of the objective connections existing in a given situation to which the cognitive act is directed, ie: connections are possible, valid and necessary. While in the case of subjective modality the speaker assesses the degree of recogniz-

ability of these connections, ie indicates the degree of reliability of the opinion, which reflects the real situation, including problematic, simple and categorical reliability.

In general, modality is a complex, multifaceted, interlevel category. In syntax – this is a functional-semantic category, based on the idea of two-sided sentence content (the presence in the semantics of mandatory, primary, objective and optional, secondary, subjective meanings) and serves to realize the intention of the speaker, conveys his attitude to reality.

Key words: modality, functional modality, objective modality, subjective modality, expression.

Постановка проблеми. У мовознавчій літературі завжди спостерігався підвищений інтерес до категорії модальності – комплексного, багатоаспектного явища, яке залишається дискусійним, оскільки ще й досі однозначно не розв'язана проблема обсягу та змісту модальних значень, а також способів їх вираження на різних мовних рівнях, що зумовлено суперечливістю трактування категоріального статусу модальності на різних етапах розвитку лінгвістичної думки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження теорії модальності зробили В.Г. Адмоні, Ш. Баллі, В.В. Виноградов, О.М. Вольф, Г.О. Золотова, Г.В. Колшанський, Н.Ю. Шведова, Є.І. Шендельс та ін. Найновішими досягненнями у вивченні цієї категорії можна вважати дослідження Н.Д. Арутюнової, І.Р. Вихованця, Н.В. Гуйванюк, Г.П. Немця, Т.В. Телецької, Б.В. Хричикова, В.А. Чолкан, С.Т. Шабат, В.Д. Шинкарука та ін. У відповідних лінгвістичних працях обговорено проблеми категорії модальності, засоби її вираження, способи її презентації і постійної реалізації в мовленні. Але не всі аспекти, пов'язані з модальністю, досліджені вичерпно.

Постановка завдання. Відомо, що модальність є однією із основних лінгвістичних категорій, яка формує значення висловлення. Залежно від контексту, інтонації вона може виступати в різних модифікованих значеннях та їх відтінках. Відповідно й засоби вираження цієї категорії також різноманітні. Саме тому є важливим у сучасній українській мові (й у лінгвістиці загалом) встановлення змісту, об'єму і засобів вираження зазначеної категорії, оскільки її з'ясування дасть змогу по-новому трактувати будову речення – основної одиниці синтаксису, головної одиниці спілкування.

Виклад основного матеріалу. Серед мовознавців немає єдиного погляду на категорію модальності. Існує багато поглядів на те, до якого рівня мови віднести модальність, як визначити зміст цієї категорії. Різними авторами модальність визначається по-різному: як логічна, як граматична, як лексична, як синтаксична, як семантична або як функціональна категорія. Виділення в категорії модальності її різних видів про-

диться дослідниками інтуїтивно, не на єдиній основі, в результаті чого вона сприймається як суто механічна сума різнорідних значень. Одні вчені розглядають цю категорію тільки як граматичну, тому що, на їхню думку, різні модальні значення виражаються різними граматичними моделями речень; якщо ж модальні відношення не знаходять відбиття в особливостях структурної побудови речення, то ці значення не можуть розглядатися як лінгвістичні [3, с. 294]. Прихильники іншого погляду відносять модальність до лексико-граматичного рівня мови, включаючи в її сферу слова, які своїми лексичними значеннями виражають широку гаму відношення до дійсності: можливість, бажання, готовність виконати яку-небудь дію й т.д.; характеризують більшу чи меншу міру достовірності, смислу речення, тобто ступінь відповідності цього сенсу реальній дійсності і (або) той чи інший ступінь проблематичності (= обґрунтованості) вираженого реченням знання про зовнішній або внутрішній світ людини [10, с. 56]. Дехто називає модальність «синтаксичною категорією» [12, с. 1], яка є «виявом суб'єктивно-об'єктивних відношень відображеного в реченні явища до дійсності» [27, с. 584]. Інші вчені вважають, що модальний зміст висловлення реалізується в усьому його складі й не впливає на його структуру. На їхню думку, модальність мовлення є загальною семантичною категорією (В. В. Виноградов [4, с. 57], Г. В. Колшанський [17, с. 97], І. Б. Хлебнікова [30, с. 9]), оскільки модальний зміст може бути виражений різними мовними засобами. До них відносяться граматичні (морфологічні) - спосіб, лексичні (модальні слова), лексико-граматичні (модальні дієслова) та інтонаційні засоби. Це робить «визначення мовної модальності з урахуванням формальних засобів вираження дуже складним» [14, с. 17]. І.Р. Вихованець відносив модальність до «реченневих категорій суб'єктивного семантико-синтаксичного спрямування» [5, с. 62]. Також модальність розглядалася і як об'єктивно-відносна категорія, оскільки відношення мовця до дійсності уявлялося «типізованим, об'єктивованим засобом самої мови» [25, с. 241-242]. Найбільш всебічно статус категорії мовної модальності можна встановити, якщо

за основу брати підхід, запропонований у працях І. І. Мещанінова [21, с. 67], згодом поглиблений у роботах В.В. Виноградова. Відповідно до цього підходу модальність трактується як «понятійна категорія», що передає поняття, які «не описуються за допомогою мови, а виявляються в ній самій, у її лексиці, у граматичному ладі й просодії» [21, с. 14]. Зокрема, широке тлумачення категорії модальності подає «Лингвистический энциклопедический словарь» за редакцією В.М. Ярцевої, де категорія модальності трактується як «функціонально-семантична категорія, яка виражає різні види відношення висловлення до дійсності, а також різні види суб'єктивної кваліфікації того, що повідомляється [20, с. 303]. Деякі з дослідників (зокрема Г.П. Немец) [22, с. 4] вважають, що лінгвістична модальність повинна розглядатися як модальність функціональна, тобто така, що бере участь у процесі вираження відношень. «Функціонально-семантичний аналіз модальності спрямований на вивчення механізму функціонування в мовній системі різних модальних явищ, зіставлення потенційного й цільового аспектів модальної функції мови, розгляд тих аспектів явища модальності, які дозволяють їй виконувати свою основну функцію – служити одним з компонентів комунікативної системи» [19, с. 14]. Тому модальність виникає тільки в комунікації, а модальні відношення семантично значеннєві й можуть бути описані у ряді простіших модальних смислів. І мовець, який представляє такі модальні смисли, постає свого роду «субстанцією, яка виступає у висловленні як експліцитний чи імпліцитний семантичний суб'єкт» [1, с. 54].

У сучасній лінгвістичній літературі прибічниками теорії функціонального поля (В.М. Ярцева, Т.М. Корольова, Б.В. Хричиков, Т.В. Телецька, В.Д. Шинкарук та ін.) зміст модальності досить часто пов'язують з розумінням мікрополя дійсності і недійсності, які у свою чергу співвідносяться з логічним уявленням про реальність або нереальність. Таке розуміння сутності модальності значно звужує її зміст. Як стверджує Б.В. Хричиков, «категорійне значення модальності вміщене у сферу, обмежене ствердженням або припущенням (реальністю або ірреальністю)... У межах цієї сфери розміщуються і укладаються різного роду проміжні відтінки, що виражають тільки більшу або меншу вірогідність (невірогідність) реального або ірреального (передбачуваного) факту, про який повідомляється» [31, с. 24]. Таке розуміння мовної модальності визначається в «Російській граматиці» як «об'єк-

тивно-модальне» [8, с. 214]. Не спростовуючи і не відкидаючи думки Б. В. Хричикова і положення «Російської граматики», водночас вважаємо, що лінгвістична модальність насамперед повинна розглядатися як модальність функціональна, тобто така, яка за допомогою своїх засобів вираження бере участь у процесі реалізації відношень. Але можлива й модальність іншого рівня, коли спостерігається модальне відношення до модального вираження. Із сказаного випливає, що модальність як лінгвістична категорія служить для реалізації відношень.

«Будь-яке висловлення може бути ніби дво-ярусним, тобто складатися із основного, предметно-логічного та оцінно-емоційного змісту» [17, с.140-141]. Мається на увазі, що перший ярус передає певну інформацію, а другий – ставлення суб'єкта, який говорить, до цієї інформації. Такі два яруси модальності називають по-різному: об'єктивна і суб'єктивна, зовнішньосинтаксична і внутрішньосинтаксична, первинна і вторинна, імпліцитна й експліцитна та ін. [16, с. 151-157]. Усі варіанти такої диференціації є розмежуванням їх з боку плану вираження. Більшість дослідників (В.В. Виноградов, Н.Ю. Шведова, А.Б. Шапіро та ін.) дотримуються думки, що для позначення відношення змісту висловлення до дійсності і відношення мовця до змісту слід використовувати терміни «об'єктивна модальність» та «суб'єктивна модальність». Саме такий принцип поділу, який ґрунтується на протиставленні об'єктивно-і суб'єктивно-модальних значень, лежить в основі класифікації функціональних типів модальності в дослідженнях не тільки багатьох вітчизняних лінгвістів, але й представників Празької школи у зв'язку з їх роботою над трансформаційною граматиною, що відрізнялася прагненням повніше охопити всі мовні явища, які з різних точок зору могли б трактуватися як модальні.

Енциклопедія «Українська мова» трактує модальність у граматичній структурі української мови «як морфологічну дієслівну категорію способу» і «як синтаксичну категорію речення». А власне синтаксичну модальність поділяє «на об'єктивну і суб'єктивну» [27, с. 453]. «Об'єктивна модальність – обов'язкова ознака будь-якого висловлення, одна з категорій, яка формує предикативну одиницю – речення. На синтаксичному рівні об'єктивна модальність представлена протиставленням форм синтаксичного дійсного способу формам синтаксичних ірреальних способів /умовного, бажального, повиннісного, спонукального/. Об'єктивна модальність органічно пов'язана з категорією часу та диференційована

за ознакою часової визначеності. Об'єктивно-модальні значення організуються в систему протиставлень, яка виявляється в граматичній парадигмі речення» [20, с. 303]. Суб'єктивна модальність «виражає оцінку мовцем змісту висловлення (впевненість чи невпевненість, імовірність, експресивну оцінку)» [7, с. 134-135].

В основу розуміння об'єктивної й суб'єктивної модальності була покладена думка В.В. Виноградова, висловлена у відомій роботі «Про категорію модальності й модальні слова у російській мові». Як вважає вчений, мовна модальність, з одного боку, «виражає відношення змісту мовлення до дійсності»; у цьому плані будь-яке «цілісне вираження думки ... відбиває дійсність у тій або іншій формі висловлення..., виражає одне з тих значень, які у своїй сукупності утворюють категорію модальності» [4, с. 56]. З іншого боку, модальність виконує «функцію вираження відношення до повідомлюваного з боку мовця» [4, с. 87]. Ці модальні значення, що «виражають суб'єктивну оцінку якої-небудь думки, якого-небудь повідомлення», на думку багатьох лінгвістів [4, с. 80], не є обов'язковими для всякого висловлення й на відміну від модальних значень, що співвідносять зміст висловлення з дійсністю, найчастіше відсутні в багатьох мовних реалізаціях.

Концепція співвідношення об'єктивної і суб'єктивної модальності в найбільш завершеному вигляді представлена у працях відомого швейцарського дослідника Шарля Баллі, який модальність вважав синтаксичною категорією. Він говорив про те, що у висловленні протиставляється об'єктивний зміст / диктум / індивідуальній оцінці висловлюваних фактів чи втіленій позиції суб'єкта думки щодо об'єктивного змісту / модусу /. Стосовно плану вираження Ш. Баллі зазначає, що модус може бути представлений різноманітними мовними засобами. Найбільш повна граматична форма судження – складнопідрядне речення, де модус виражений головною, а диктум – підрядною частиною. Проте таке ж значення може виражатися морфологічно або тільки інтонаційно. Диктум певним чином віднесений до дійсності, тобто вміщує в собі певну модальність, яку часто називають об'єктивною. Мовознавець вважає її імпліцитною, яка впроваджена в саме повідомлення, модальністю [2, с. 43-48].

Л. С. Єрмолаєва розрізняє дві основні модальності – «внутрішню» і «зовнішню». Г.П. Немец кваліфікує їх як імпліцитну та експліцитну [22, с. 83]. Г.О. Золотова у більш розгорнутій формі

подає визначення категорії модальності і включає такі три значення: 1) відношення висловлення до дійсності з погляду того, хто говорить; 2) відношення того, хто говорить, до висловлення; 3) відношення суб'єкта дії до дії [15, с. 65]. Пізніше Г.О. Золотова розрізняє внутрішньосинтаксичну і зовнішньосинтаксичну модальність [16, с. 153]. Під «внутрішньою» модальністю розуміється відношення суб'єкта дії до здійснюваної ним дії; під «зовнішньою» – відношення змісту речення до дійсності в плані реальності – нереальності (I тип) і ступінь упевненості того, хто говорить, у повідомлюваних ним фактах (II тип) [13, с. 97]. Розглянуті «модальності першого і другого типу співвідносяться як основна і додаткова модальності речення» [11, с. 122]. Легко помітити, що і в такому формулюванні виділяються три значення модальності, аналогічні до тих значень, які представляла Г.О. Золотова у своїх попередніх працях. Всі три види модальних значень не взаємовиключають, а доповнюють один одного, оскільки вони пов'язані один з одним і входять в загальне поняття модальності. Найбільшу схожість можна побачити між першим і другим значеннями, сформульованими Г.О. Золотовою, та першим і другим типами «зовнішньої» модальності об'єднаними Л.С. Єрмолаєвою в один вид «зовнішньої» модальності. Внутрішньосинтаксичну модальність теж необхідно розмежувати на два підтипи: 1) відношення між суб'єктом та його предикативною ознакою; 2) відношення між суб'єктом та чужою предикативною ознакою [16, с. 150].

Чеський лінгвіст Мирослав Грєпл виділяє три аспекти модальності: «модальність загальну» (основну), а всередині неї – чотири модальні статуси (повідомлення, питання, наказ, побажання), які мовець надає граматичній формулі речення під час її реалізації у висловлюванні, «модальність волонтактивну» і «модальність істинності» (правдивості) [9, с. 277, 278, 286, 294]. Крім того, з подальших міркувань автора можна побачити, що «волонтактивна модальність» виражає відношення суб'єкта дії до дії, а «модальність істинності» – ступінь упевненості того, хто говорить, в реальній значущості змісту висловлення. Загальна модальність є істотною рисою кожного висловлення, яке має конститутивний характер, дві інші - факультативний [14, с. 13].

У логіці та лінгвістиці виокремлюють два типи модальності у формі *de dicto* та у формі *de re*. «У формі *de dicto* модальний оператор приписується реченню (судженню)» [6, с. 13], який знаходиться перед реченням і діє на всю пропози-

цію; «у формі *de re* модальність приписує певну ознаку речі» [6, с. 13]. Структуру модальності можна розглядати як модальну рамку, яка накладається на пропозицію у випадку модальності *de dicto* і на дескриптивний компонент значення лексичної одиниці у випадку модальності *de re*.

У сучасному мовознавстві об'єктивну і суб'єктивну модальності теж позначають термінами «*de re*» та «*de dicto*» (О.Ш. Аймагамбетова, О.В. Зеленщиков). О.В. Зеленщиков модальність називає «семантико-прагматичною категорією, яка керує процесом інтерпретації висловлення» [29, с. 5]. На його думку, «об'єктивна модальність (*de re*) фіксує напрямок інтерпретації від пропозиції до світу (світ «змінюється» у відповідності із заданою пропозицією)» [29, с. 9], тоді як «суб'єктивна модальність (*de dicto*) розглядається як вказівка на інтерпретацію висловлення, спрямовану від світу до пропозиції» [28, с. 36], тобто пропозиція трактується залежно від того, як насправді відбуваються події.

О.Ш. Аймагамбетова виділяє ще один тип модальності – відношення суб'єкта до предикативної ознаки іншого суб'єкта [28, с. 59]. Цей тип модальності протиставляється модальностям *de re* та *de dicto*, належить диктальній інформації, його ще можна назвати внутрішньосинтаксичним, що виражає модальність *de dicto*, виражаючому модальність *de re*.

Цікавою є думка Ю.С. Степанова про те, що модальність – «об'єктивно-відносна категорія», яка є «уявленням дійсності з точки зору суб'єкта мовлення – «я», того, хто говорить, але з точки зору типізованої, об'єктивізованої раз і назавжди – для даного стану мови – засобами самої мови» [26, с. 141]. Він диференціює об'єктивну і суб'єктивну модальність на основі відношення їх до предиката: «суб'єктивна модальність може бути приписана тільки особі «я» і виражена в самому предикаті. Навпаки, об'єктивна модальність може бути винесена поза предикат, в «модальну рамку» і означає, по суті, не модальність, а те, що здавалось» [26, с. 142].

Крім модальності речення, дослідники виділяють також модальність зв'язного мовлення (тексту). На думку Я.Г. Солганика, це найважливіша семантична категорія тексту. Поряд з логічним розвитком теми, думки кожне речення містить модальне значення, завдяки чому визначається багато в чому тон, стиль тексту, ступінь його об'єктивності чи суб'єктивності, емоційної насиченості. Тут принципово важливо розмежувати зовнішньомодальні та внутрішньомодальні засоби. Якщо перші визначають загальний харак-

тер модальності тексту, то другі, взаємодіючи з зовнішньомодальними засобами, розвивають, конкретизують, диференціюють загальну модальність тексту, зумовлюючи багатоманітність форм модальності [24, с. 72-73].

Більшість дослідників сходяться на думці, що модальними є два типи: об'єктивне (онтологічне) та суб'єктивне. Об'єктивна модальність відображає характер об'єктивних зв'язків, що наявні в тій чи іншій ситуації, на яку спрямований пізнавальний акт, тобто: зв'язки можливі, дійсні та необхідні. Суб'єктивна модальність дає оцінку з боку мовця міри пізнаваності цих зв'язків, тобто вказує на ступінь достовірності думки, що відображає реальну ситуацію, вміщуючи проблематичну, просту та категоричну достовірності.

Незважаючи на термінологічну різноманітність на позначення категорії модальності, можемо виділити спільний критерій: відношення змісту висловлення до дійсності з погляду мовця. Особливість цієї різноманітності полягає в тому, що різні визначення не виключають, а доповнюють одне одного; це свідчить про складність та багатоплановість самого поняття. Така складність, про яку говорять усі дослідники, багато в чому визначається тим, що в модальності поєднуються ключові поняття комунікативного процесу: об'єктивна дійсність, висловлення та його автор – мовець.

Призначення всіх модальних явищ розкривається під час реалізації в мовленні об'єктивно- і суб'єктивно-модальних функцій. Об'єктивно-модальні значення протиставляються суб'єктивно-модальним як обов'язкові факультативним. Проте варто додати, що «об'єктивна і суб'єктивна модальності взаємодіють, але не перехрещуються» [16, с. 149].

Цілком слушним є зауваження В.З. Панфілова: «Між значеннями суб'єктивної і об'єктивної модальності і способами їх мовного вираження немає чіткої межі» [23, с. 45]. Така чітка диференціація модальності властива формально-граматичному рівню мовної системи, але в процесі мовленнєвої реалізації нерідко ці межі стираються.

Сфера модальних значень не обмежується діапазоном «об'єктивність – суб'єктивність». «Модальність виявляється і в здатності граматичалізованого поняття реальності / ірреальності формувати комунікативний процес та реалізувати подібним чином інтенцію мовця» [33, с. 5] і, як наслідок, має пряме відношення до прагматичного аспекту речення. «Значення, які становлять модальність речення, є в основному комунікативно-інтенційними. Вони накладаються на

власне семантичні значення, модифікують їх, забезпечуючи актуальне прив'язання речення до референтної ситуації та введення його в текст» [32, с. 154].

Аналіз лінгвістичної літератури і мовного матеріалу дозволяє виділити окремий функціональний клас компонентів, який відображає процеси, пов'язані з актуалізацією висловлення в мові. Зазначений функціональний клас мовних одиниць – маркерів прагматичних аспектів висловлення – є відносно обмеженим прагматичним мовним полем. У нього включаються вставлені елементи, які в процесі породження мовлення виконують функції другорядних операторів (модалізаторів), необхідних для організації висловлення.

Спроби багатьох лінгвістів вивести комунікативну диференціацію речень-висловлень за рамки модальності (див. праці Т.П. Ломтева, Г.О. Золотової, В.З. Панфілова та ін.) свідчать про прагнення «зрівняти» її об'єм з модальністю

в логіці. При цьому ігнорується історичний зміст кореляції «мова-мовлення».

Оскільки в генезисі мовлення передують мові, а комунікативна функція – іншим функціям мови, треба визнати, що диференціація комунікативно-прагматичних типів висловлення лежить в основі категорії модальності. Тому основними типами модальності є функціональні типи модальності.

Висновки. Із сказаного можемо зробити висновок, що модальність – комунікативна категорія, яка є реальною тільки в дії, оскільки сприяє реалізації інтенції мовця, передає його відношення до дійсності, актуалізує об'єктивний зміст способом «прив'язування» його до ситуації мовлення, крім того, може наповнювати висловлення й суб'єктивними значеннями. Мова сама по собі є лиш тим первинним матеріалом, певною системою елементів, які набувають свого значення тільки в процесі актуалізації за допомогою засобів втілення модальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алисова Т.Б. Дополнительные отношения модуса и диктума. *Вопросы языкознания*. 1971. №1. С. 54-64.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва : Изд-во иностр. лит., 1995. 416 с.
3. Будагов Р.А. Введение в науку о языке. Москва : Просвещение, 1958. 436 с.
4. Виноградов В.В. О категории модальности и модальных словах в русском языке. *Избранные труды: Исследования по русской грамматике*. Москва : Наука, 1975. С. 53-87.
5. Вихованець І.Р. Грамматика української мови. Синтаксис : підручник. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
6. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. Москва, 2002. – 280 с.
7. Ганич Д.І. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
8. Грамматика русского языка : в 2 т. Москва, 1954. Ч.2 : Синтаксис. 444 с.
9. Грелл М. О сущности модальности. *Языкознание в Чехословакии, 1956-1974* : сб. статей / под ред. А.Г. Широковой. Москва : Прогресс, 1978. С. 277-301 с.
10. Дешериева Т.И. Субъектно-объектные отношения в разноструктурных языках. Москва : Наука, 1985. 168 с.
11. Ермолаева Л.С. К вопросу о соотношении модальности и предикативности (на материале современных германских языков). *Филологические науки*. 1963. № 4. С. 119-126.
12. Ермолаева Л.С. Система средств выражения модальности в современных германских языках (на материале немецкого, английского, шведского и исландского языков): автореф. дис. ... канд. филол. Наук : 10.02.19 «Общее языкознание». Москва, 1964. 15 с.
13. Ермолаева Л.С. Типология системы наклонения в современных германских языках. *Вопросы языкознания*. 1977. № 4. С. 97-106.
14. Зверева Е.А. Научная речь и модальность: (Система англ. глагола). Ленинград, 1983. 158 с.
15. Золотова Г.А. О модальности предложения в русском языке. *Филологические науки*. 1962. № 4. С. 65-79.
16. Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка. Москва : Наука, 1973. 351 с.
17. Колшанский Г.В. К вопросу о содержании языковой категории модальности. *Вопросы языкознания*. 1961. №1. С. 94-98.
18. Колшанский Г.В. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке. Москва : Наука, 1975. 231 с.
19. Королева Т. М. Интонация модальности в звучащей речи. Киев : Высшая школа, 1989. 147 с.
20. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В.Н. Ярцевой. Москва : Большая энциклопедия, 1998. 685 с.
21. Мещанинов И.И. Члены предложения и части речи. – Москва-Ленинград : 1945. 321 с.
22. Немец Г.П. Актуальные проблемы модальности в современном русском языке. – Ростов-на-Дону, 1991. 187 с.
23. Олійник З.П. Вставні і вставлені компоненти у структурі висловлювання і тексту : автореф. дис. ... канд. філол. Наук : 10.02.15 «Загальне мовознавство». Донецьк, 2002. 19 с.

24. Солганик Г.Я. О модальном значении синтаксических конструкций. *Русский язык в школе*. 1988. № 5. С. 66-73.
25. Степанов Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики. Москва : Наука, 1975. 311 с.
26. Степанов Ю.С. Семиотика. Москва : Наука, 1971. 167 с.
27. Українська мова. Енциклопедія / редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін. Київ : Укр. енцикл., 2000. 752 с.
28. Українська мова / за ред. проф. П.С. Дудика. Ч. 1. Київ : Вища школа, 1993. 420 с.
29. Функциональные, типологические и лингводидактические аспекты исследования модальности : тезисы докладов конференции. Иркутск, 1990. 128 с.
30. Хлебникова И.Б. Сослагательное наклонение в английском языке. Калинин, 1971. 174 с.
31. Хричиков Б.В. Категорія модальності, її обсяг і засоби вираження в сучасній російській мові : автореф. дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Київ, 1994. 33 с.
32. Чолкан В.А. Співвідношення об'єктивної та суб'єктивної модальності в односкладних інфінітивних реченнях. *Структура та семантика мовних одиниць у функціональному аспекті* : зб. наук. праць. Чернівці, 1996. С. 152-163 с.
33. Шабат С.Т. Категорія питальної модальності в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 2000. 19 с.

УДК 82.091

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.5>

СТРАТЕГІЇ СЕТА ГРЕМА-СМІТА І БЕНА ВІНТЕРСА В МЕШАП-ТРАНСФОРМУВАННІ РОМАНІВ ДЖЕЙН ОСТІН І ЛЬВА ТОЛСТОГО

STRATEGIES OF SETH GRAHAME-SMITH AND BEN WINTERS IN THE MASH-UP TRANSFORMATION OF JANE AUSTIN'S AND LEV TOLSTOY'S NOVELS

Гурдуз А.І.,

orcid.org/0000-0001-8474-3773

кандидат філологічних наук, доцент,

докторант кафедри української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства
Бердянського державного педагогічного університету

Мешап-проза у 2020-х рр. переходить у фазу дифузії у фентезійному масштабі. Метою пропонованої статті є вперше визначити специфіку ідеологічних стратегій у практично не досліджених романах «Гордість і упередження і зомбі» Дж. Остін і С. Грем-Сміта, «Розум і почуття та гади морські» Дж. Остін і Б. Вінтерса та «Андрюїд Кареніна» Л. Толстого і Б. Вінтерса. Ключовими при цьому стають виявлення своєрідності інтертексту вказаних творів, з'ясування трансформації в мешап-обробках пафосного складника класичних текстів і гендерного акценту в варіаціях романів Дж. Остін.

Сучасний фентезійний роман насичений мешап-елементами, що свідчить про продуктивність мешап-рішень, демонструє їхній варіативний спектр, а також підґрунтя появи фентезійного піджанру. При зовнішньому збереженні структури базового тексту «Гордості і упередження» Дж. Остін, мешап-версія С. Грем-Сміта набуває нової ідейної векторності. Посилений т. зв. співавтором патріотичний пафос роману органічно вписаний у текст ХХІ ст.: увиразненню національної ідеї сприяє доданий С. Грем-Смітом східний вектор в інтертексті роману. Для підкреслення патріотичного пафосу в мешап-версії «Анни Кареніної» Б. Вінтерс, як і в «Розумі і почуттях та гадах морських», також звертається до мотиву національного протистояння невідомому злу – інопланетній загрозі. Водночас зауважимо виведення в мешап-версії на перший план глобальних проблем паралельно зі зниженням духовно-етичного складника вихідного тексту, а також певну його фарсовізацію.

У трансформуванні класичних романів Дж. Остін і Л. Толстого мешап-романісти С. Грем-Сміт і Б. Вінтерс застосовують спільний жанровий інструментарій в аранжуванні співвідносних сюжетних ситуацій, проте мають дещо відмінні ідеологічні стратегії. Останні стосуються, в першу чергу, питань власне національної ідентичності та отримують позитивну векторність стосовно оригінального твору – у випадку з текстами Дж. Остін і негативну – у разі з текстом Л. Толстого. Активний у мешап-варіаціях англійського класика гендерний фактор органічний посиленню жіночого начала у світовому фентезі початку ХХІ ст. у цілому. Вагому роль у моделюванні «апгрейдної» художньої реальності класичних романів отримують характер інтертексту і пафос. Очевидним у компаративному вивченні стає також виховний потенціал мешап-романів.

Положення цієї статті можуть бути розгорнуті й доповнені в ширших дослідженнях мешап-романістики, а їхню верифікацію забезпечує системний розгляд сучасного фентезі як динамічного цілого.

Ключові слова: фентезі, мешап, інтертекст, стратегія, вектор, пафос.

Mash-up prose in the 2020s is entering a phase of diffusion on a fantasy scale. The aim of our article is to define for the first time the specifics of ideological strategies in practically unexplored novels "Pride and Prejudice and Zombies" by J. Austen and S. Grahame-Smith, "Sense and Sensibility and Sea Monsters" by J. Austen and B. Winters and "Android Karenina" by Tolstoy and B. Winters. The key for us is to identify the originality of the intertext of these artistic works, to clarify the transformation in the mash-up processing of the pathetic component of classical texts and of the gender emphasis in variations of J. Austen's novels.

The modern fantasy novel is full of mash-up elements, which testifies to the productivity of mash-up solutions, demonstrates their variable spectrum, as well as it shows the basis for the emergence of the fantasy subgenre. With the external preservation of the structure of the basic text of "Pride and Prejudice" by J. Austen, the mash-up version of S. Grahame-Smith acquires a new ideological vector. Reinforced by so-called co-author of the patriotic pathos of the novel is organically inscribed in the text of the XXI century: the expression of the national idea is facilitated by the eastern vector added by S. Grahame-Smith in the context of this novel. To emphasize the patriotic pathos in the mash-up version of "Anna Karenina", B. Winters, as in "Sense and Sensibility and Sea Monsters", also addresses the motive of national opposition to an unknown evil – the alien threat. At the same time, we note the bringing to the fore plan in the mash-up version of global issues in parallel with the reduction of the spiritual and ethical component of the source text, as well as its some farce.

In the transformation of the classic novels by J. Austen and L. Tolstoy, the mash-up novelists S. Grahame-Smith and B. Winters use common genre tools in arranging related plot situations, but have somewhat different ideological strategies. These strategies touch, in the first line, of the questions of the national identity and accept the positive vector in comparison of the original artistic work – in case of the texts by J. Austen and negatively – in case of the text by L. Tolstoy. The active in the mash-up variations of the English classic novels of the gender factor is organic to the strengthening of the feminine principle in the world fantasy of the beginning of the XXI century. In general. The nature of intertext and pathos play an important role in modeling the "upgrade" artistic reality of the analyzed classic novels. The educational potential of meshap-novels also becomes obvious in their comparative study.

The provisions of this article can be expanded and supplemented in broader studies of mash-up novels, and their verification is provided by a systematic consideration of modern fantasy as a dynamic whole.

Key words: fantasy, mash-up, intertext, strategy, vector, pathos.

Постановка проблеми. Переживши апогей популярності, специфічна в етичному й художньому сенсі мешап-проза у 2020-х рр. переходить у фазу дифузії в загальнофентезійному масштабі. Як незвичайні, яскраві, провокативні й суперечливі романи мешап-типу та їхні екранізації сприйняті аудиторією в цілому позитивно, хоча адекватної наукової оцінки як масив так і не отримують. Зниження їхньої популярності вже в кінці 2010-х рр. мотивоване закономірною втратою з часом новизни для реципієнта. Паралельно цьому продуктивний мешапівський підхід до зображення подій усе ще набуває поширення в умовах тривання містифікації чи не всіх сфер суспільного життя. Відповідно коректно говорити про зростання актуальності мешапу як фентезійного прийому при зменшенні популярності мешапу як автономного піджанру. Розпізнавання й кваліфікація у творах обговорюваних явищ та їхніх ознак вимагають належного вивчення генетики мешапу, що перебуває, своєю чергою, в актуальному полі дослідження фентезі як одного з флагманів світового літературно-мистецького процесу, зокрема українського. При відносно обсяжному корпусі означеної прози більш відомими в ній залишаються хронологічно й (в окремих аспектах) технічно перші тексти Сета Грема-Сміта і Бена Вінтерса, ключові в сенсі становлення традиції піджанру, його розвитку й міжнародної рецепції. Парадоксальний при цьому брак літературознавчого висвітлення цих творів і тим більше – стимульованих їхньою появою пізніших. На тлі емоційних рецензій і нечислен-

них, але часто суб'єктивних присвячених мешапу статей очевидне залишення поза увагою питання ідейних стратегій піджанру, яке при ближчому розгляді тісно пов'язане з гостро посталими в XXI ст. проблемами ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. При аспектному розгляді в наявних розвідках положення про абсолютну новизну мешап-прози в деяких із них (наприклад, М. Малві-Робертс [1, с. 36]) справедливе швидше формально. Так само формалізовано здійснюється аналіз цього фентезійного піджанру нині, коли він кваліфікований як різновид ремейка [2, с. 183] у своїй функційній характеристиці [3, с. 214]. Подібний підхід певно розвиває окреслену Дж. Рекулаком концепцію [4], вносячи в неї не так багато суттєвих доповнень. Співробітник же британського видавництва «Quirk Books» стає при цьому теоретиком нового на момент появи мешапу (і загалом помітною постаттю в сучасному літературному процесі – прикметно, що саме Дж. Рекулаку в першу чергу дякує Р. Рігз за допомогу в роботі над «Домом дивних дітей» [5, с. 356]), який в одному з інтерв'ю не тільки дає досить повну характеристику піджанру, але й пояснює появу цієї літератури, її основні принципи, сюжетні схеми, окреслює ближчі перспективи розвитку.

Не дивлячись на окремі оптимістичні погляди фахівців на мешап (М. Антоничевої, О. Ніколової, Я. Кравченко), у цілому бачення його скептичне («літературний секонд-хенд» [6, с. 58]) і мотивоване, повторимось, переважно формальним підходом, дещо відійти від котрого намагаємось ми

в першій в Україні спробі системного розгляду мешап-роману [7]. Між тим комплексне дослідження мешапу з залученням герменевтичного, міфопоетичного, психоаналітичного складників, гендерної призми тощо виявляє неочевидні грані цієї романістики на рівні макростратегій і пояснює логіку еволюції мешапу та його значущість на рівні прийому. Не дарма аналізуючи українську прозу відповідного піджанру, О. Ніколова й Я. Кравченко вказують на його «ідеологічно дидактичну природу» [8, с. 193].

Заслуговують на детальне вивчення виразні ідеологічні авторські стратегії в «Гордості і упередженні і зомбі» (2009) Джейн Остін і Сета Грема-Сміта, «Розумі і почуттях та гадах морських» (2009) Джейн Остін і Бена Вінтерса та «Андрюї Кареніній» (2010) Льва Толстого і Бена Вінтерса – практично не досліджених творів, у низці емоційних відгуків на які констатоване суб'єктивно оцінене втручання сучасного митця у класичний твір. Схематично означена художня своєрідність мешап-варіацій «Гордості і упередження» Дж. Остін і «Анни Кареніної» Л. Толстого Л. Сараскиною [9], виходячи зі сформульованого Дж. Реулаком генерального типу «класичний твір плюс монстри» [4].

Постановка завдання. Метою пропонованої статті є вперше визначити специфіку ідеологічних стратегій у романах «Гордість і упередження і зомбі» Дж. Остін і С. Грема-Сміта, «Розум і почуття та гади морські» Дж. Остін і Б. Вінтерса та «Андрюї Кареніної» Л. Толстого і Б. Вінтерса. Ключовими при цьому стають а) виявлення своєрідності інтертексту вказаних творів, б) з'ясування трансформації в мешап-обробках пафосного складника класичних текстів і в) гендерного акценту в варіаціях романів Дж. Остін.

Виклад основного матеріалу. Сучасний фентезійний роман насичений мешап-елементами, що свідчить про продуктивність мешап-рішень, демонструє їхній варіативний спектр, а також підґрунтя появи фентезійного піджанру. Так, Друга світова війна у «Вартах» С. Лук'яненка стає наслідком експериментів Світлих і Темних Інших; ангел Аваддон в «Армагеддоні Лайт» Г. Зотова змінює плани Наполеона в Москві 1812 р.; відмінні від офіційних пояснення репресій у Радянському Союзі в «Князі світу цього» Г. Климова або причини сексуального скандалу між президентом США Б. Клінтоном і Монікою Левінскі в «Пеклі & Раї» Г. Зотова та ін. Якщо в циклі «Сутінки» С. Маєр вампіри говорять про свою участь у низці людських історичних воєнних конфліктів, не вказуючи ступінь свого впливу

на хід історії, то у «Джонатані Стренджі і містері Норреллі» С. Кларк фейрі надають конкретну допомогу «...християнам у здійсненні великих і шляхетних доль – Юлію Цезарю, Олександрю Великому... Вільяму Шекспіру, Джону Веслі і т. ін.» [10, с. 402].

При зовнішньому збереженні структури базового тексту «Гордості і упередженні» Дж. Остін, мешап-версія С. Грема-Сміта набуває нової ідейної векторності. Посилений т. зв. співавтором патріотичний пафос роману органічно вписаний у текст ХХІ ст.: увиразненню національної ідеї сприяє доданий С. Гремом-Смітом східний вектор в інтертексті роману, а імператив захисту Англії логічний в умовах атак зомбі на її населення. Так, усе, чого бажає містер Беннет, – «...побачити, що всі п'ятеро (доньок. – А. Г.) переживуть нинішні негаразди Англії» [11, с. 12].

У зв'язку з постійною потребою захисту персонажів від монстрів у «Гордості і упередженні і зомбі» Дж. Остін і С. Грема-Сміта дієве характерне для фентезі перших десятиліть ХХІ ст. зображення сильної жінки, наприклад: Джейн («...у першу чергу воїн і лише потім – жінка» [11, с. 21]), Елізабет Беннет (живе «згідно з кодексом воїна» [11, с. 48]). Зіставлення відповідних фрагментів класичного роману Дж. Остін і його мешап-версії засвідчує принципову відмінність у баченні в текстах ХІХ і ХХІ ст. взірця жінки: у тексті С. Грема-Сміта вона повинна і може захистити себе, що (в широкому сенсі) органічно сучасним гендерним настановам. Порівняймо:

«Гордість і упередження»: «Жінка, яка заслуговує так називатись (освіченою. – А. Г.), повинна досконало розумітись на музиці, співі, малюванні, танцях і сучасних мовах; і крім цього, у неї має бути дещо особливе в зовнішності й ході, інтонації, мовленні...» [12, с. 35–36].

«Гордість і упередження і зомбі»: «Освічена жінка повинна досконало розумітись на музиці, співі, малюванні, танцях і сучасних мовах; вона має добре володіти бойовими мистецтвами майстрів Кіото та сучасними європейськими тактиками і зброєю. І крім цього, у неї повинно бути щось особливе в зовнішності й ході, інтонації, мовленні...» [11, с. 35].

Образ «воїтельки» впізнаємо і в концептуально подібному мешапі «Розум і почуття та гади морські» Дж. Остін і Б. Вінтерса (леді Мідлтон як колишня острівна принцеса, котра звикла захищати свій народ, б'ється з величезним омаром [13, с. 154], а пані Дешвуд відбиває напад на шхуну морської тварі й убиває її [13, с. 28–29] на тлі атакваної монстрами Англії) або в «Тимурі і його

команді та вампірах» Т. Корольової (дівчинка Женя знешкоджує двох вампірів у радянському Підмосков'ї [14, с. 128–129]).

Виявлений нами в інтертексті «Гордості і упередженні і зомбі» Дж. Остін і С. Грема-Сміта концептуально оформлений і наскрізний східний вектор (істернізація) органічний тенденції зростання інтересу європейських і північноамериканських фентезійників перших десятиліть ХХІ ст. до східної тематики. Серед причин підвищеної уваги й популярності елементів східної культури і філософії в означеному художньому корпусі варто виокремити фактор екзотики, котра вноситься таким чином у твір, а також засіб підкреслення особливостей основної зображуваної національної культури чи регіональної картини світу в цілому через отримане в тексті за допомогою східного колориту зіставлення. Свідчить фіксоване явище і про спроби наближення культур Заходу і Сходу в новому мистецтві сьогодення.

Якщо зумовлена особистою зацікавленістю митця відповідними духовними практиками наявність східного коду у прозі В. Пелевіна є чи не фронтальною, то для більшості європейських і західних письменників більш чи менш системне насичення інтертексту їхніх творів східною тематикою носить локальний характер. Поряд із ниткою Сходу в «Ловці снів» С. Кінга і «Мантрі-омані» В. Гранецької та східним «слідом» у «Гонимарнику» Д. Корній, варто назвати такий, що може бути подвійно розцінений, опус в «Армагеддоні Лайт» Г. Зотова: «...Диявол, як і Бог, завжди симпатизував Сходу, а не Заходу» [15, с. 151]; ключові персонажі тут, ангел і демон, обирають своєю зброєю саме самурайські мечі-катани [15, с. 323]. У «Спустошенні Диявольського Акра» Р. Рігза один із дивних, Джуліус, мешкав у Китаї [16, с. 342], а до стану нормальної людини вдається повернутися саме порожнечі Хорейшію [16, с. 359], у чому вбачаємо натяк на вищу духовну організацію представників східної культури. Помітна роль східної тематики в сюжетах окремих книг «Варт» С. Лук'яненка, починаючи з етимології імені начальника московської Нічної Варти Гесера, промовистих імен Інших Афанді й Алішера в «Останній Варті» й завершуючи відповідною тематикою («Схід – справа тонка» [17, с. 1070]). У «Лабіринті Мінотавра» Р. Шеклі людинобик тяжіє до буддизму; китайські єдиного роги фігурують у творах П. Бігла («Соната єдиного рога») і М. Караєва («Шляхи єдиного рога») тощо.

Східний складник інтертексту «Гордості і упередженні і зомбі» виявляється багатовимірно. У силу специфіки проблемно-тематичного

комплексу інсталяція теми східних бойових технік у романі прийнятна, хоча й не втрачає екзотичності. Для захисту себе й рідних від зомбі сестри Беннет опановують східні бойові мистецтва, зокрема в поїздках на Схід [11, с. 17], і Елізабет як учениця шаолінського майстра Пей Лю [11, с. 28] стає найвправнішою в цьому занятті. Прикметне в мешап-романі зауваження, що сестри – «...захисниці Хартфордшира, хранительки таємниць Шаоліня...» [11, с. 293]. Крім того, леді Кетрин де Бер супроводжують двоє ніндзя [11, с. 262], а Елізабет уявляє, як вона в разі заміжжя з містером Дарсі могла б відправитися з ним «...через Алтайські гори в Кіото або Шанхай» [11, с. 232]. Згадані майстри бойових мистецтв японського міста Кіото і в іншому місці тексту [11, с. 35].

Виявляємо в романі Дж. Остін і С. Грема-Сміта пов'язані з духовною культурою Сходу, його побутом, фауною тощо мікрообрази й мотиви, окремі описові звороти. Наприклад, характеристика Елізабет специфічно доповнена докором, що дівчина «...впертіше за хунанського мула» [11, с. 255]; серед речей героїні згадане японське взуття табі [11, с. 98]).

Звертання С. Грема-Сміта до східної тематики в означеному проблемно-тематичному контексті роману також може бути осмислене як натяк на доцільність пошуку виходу з цивілізаційної кризи сьогодення не в техногенних досягненнях західної цивілізації, а в достуханні до власної душі в концепціях культури Сходу. Оригінальність опрацювання С. Гремом-Смітом роману Дж. Остін «Гордість і упередження» в аспекті включення складника бойових мистецтв як домінанти у східному векторі інтертексту мешап-версії очевидна в зіставленні з «Розумом і почуттями та гадами морськими» Дж. Остін і Б. Вінтерса.

Обираючи фактором загрози для персонажів «Розуму і почуття» морських монстрів, Б. Вінтерс відповідно насичує свій мешап лексикою, пов'язаною з морем, його мешканцями чи судноплавством, використовує тематично орієнтовані звороти (вагітна Шарлотта порівняна з рибою-фугу [11, с. 141], зіниці Люсі танцюють в її очах, «як карпи в двох ставках» [11, с. 126], полковник Брендон «...у хвилину душевного суму ніби став більше рибою, ніж людиною» [11, с. 149], закохана Маріанна до об'єкта своїх почуттів «клеїться, як ракушка» [11, с. 55], «надія... схопила губу її (Елінор. – А. Г.) душі, як колючий гачок...» [11, с. 252], і под.). Паралельно Б. Вінтерс уводить у твір численні екзотизми (на означення предметів, місць і явищ) переважно

південноамериканського й африканського походження. У мешапі наложниця (а не дружина, як у класичному романі [18, с. 30]) сера Джона Мідлтона – вкрадена ним «принцеса племені з далекого коралового острова» [13, с. 33], котра вдається до кулінарних прийомів своєї батьківщини [13, с. 35] і матір якої влітає в мовлення «фрагменти її незрозумілої рідної мови» [13, с. 36]. Можливим варіантом взірця дівочої краси для сера Мідлтона є розтягнута по-африканськи нижня губа [13, с. 35], а сам він побував в експедиціях до Нілу, Перу й Борнео та носить на поясі мачете [13, с. 32]. Привертають увагу і книги сера Мідлтона з давніми переказами про «...різноманітні африканські, інкські й азійські племена» [13, с. 32], а на його островах ростуть кущі з Занзібару [13, с. 32]. Для пересування ж водою персонажі роману Дж. Остін і Б. Вінтерса використовують пірогу [13, с. 33] і каное [13, с. 86, 100]. До екзотизмів відносимо тут також назви понять карткової гри «каранкролли» з рідного острова леді Мідлтон [13, с. 123].

Для підкреслення патріотичного пафосу в мешап-версії «Анни Кареніної» Л. Толстого Б. Вінтерс також звертається до мотиву національного протистояння невідомому злу – інопланетній загрози, у центр такої боротьби ставлячи (в силу приналежності тексту-матриці) Росію. Обраний в «Андрюді Кареніній» сюжетний шлях мотивований єднанням суспільства перед обличчям небезпеки та своєрідно пояснений у роздумах героїні: «...боротьба за існування й ненависть – єдине, що об'єднує люлей» [19, с. 481]. У мешапі Б. Вінтерса Росія отримує можливість реалізувати протягом певного часу технологічний прорив завдяки віднайденню й застосуванню в машинобудуванні руди грозніуму. Показові думки Олексія Кареніна під час візиту до його лабораторії Степана Облонського: «Хай побачить, на що здатна Росія» [19, с. 250]. Драматизм твору Л. Толстого в мешап-версії збережений (при змінній мотивації самогубства героїні), проте знижений іронією американського митця в моделюванні суспільства: тут, як мантру, співають хвалу розвінчаним пізніше механізмам – «захисникам Росії» [19, с. 369], а «...володіння роботами-компаньйонами – споконвічне право, недоторканний, священний привілей...» [19, с. 393]. У метафориці робототехніки при цьому відчутне відсилання до кріпосництва в Російській імперії, а в офіційній забороні поширення в країні високих технологій та ідей поставлених поза законом вчених-конструкторів упізнаємо демократичні засади прогресивної інтелігенції, котрі також не

віталися в історичній царській Росії як загрозові для її інституту влади.

Як в «Авраамі Лінкольні: мисливці на вампірів» С. Грема-Сміта війна американців із нечистю обертається війною за свободу нації, так і в «Андрюді Кареніній» романтичний рух за збереження високих технологій переростає в «битву за... свободу людей» [19, с. 501], свободу мислення. Ідеї тексту Л. Толстого і Б. Вінтерса перегукуються з імперативами «Бика з машини» Г. Л. Олді, де людство певний час перебуває під гнобленням штучного інтелекту.

Водночас зауважимо виведення в мешап-версії на перший план глобальних проблем паралельно зі зниженням духовно-етичного складника вихідного тексту (роздуми персонажів Л. Толстого на релігійні теми Б. Вінтерсом мінімалізовані, слов'янське питання [20, с. 352] знято), а також певну його фарсовізацію, відчутну при зіставленні двох романів. Так, трагізм сцени кончини брата Костянтина Левіна в класичному тексті з наступною новиною про вагітність Кіті – як знак паралельного співіснування у світі двох головних нерозгаданих таємниць життя і смерті [20, с. 74–75] – пародіюється мешапівською смертю Миколи Левіна від прориву з його тіла інопланетної істоти (умовного народження монстра), котра певний час розвивалася в людині як паразит [19, с. 333–334]. Характерно, що священник у цій жахливій сцені мешап-роману поставлений у слабку позицію: він плаче [19, с. 334]. У версії Б. Вінтерса вже пізніше повідомлення про вагітність Кіті як таємницю життя, поряд із таїною смерті, значно нівелює художню силу означеного фрагмента роману «Анна Кареніна». Співвідносний підхід і в іншому мешапі – «Тимурі і його команді та вампірах» Т. Корольової, де, скажімо, червона зірка гайдарівців виявляється пентаграмою, що захищає від нечисті й додає «...сили срібному хресту...» [14, с. 58]: так формується культурно-історичний парадокс, адже атеїстична радянська влада викоринювала церкву в країні.

Констатуючи стирання в мешапі закладених у тексти Дж. Остін «тонких граней почуттів» [9, с. 33] і курйозні маніпуляції Б. Вінтерса з «Анною Кареніною», Т. Корольової – з «Тимуром і його командою» А. Гайдара [9, с. 34–35], сучасна дослідниця не помічає відмінність стратегій, обраних для фентезійних трансформацій цих англійських і російських текстів: зокрема, поряд з актуалізацією патріотизму в них, не властиву англійській обробці фарсовізацію. Водночас смислові «втрати» аналізованого нами мешапу

Б. Вінтерса виявляються тільки в зіставленні з оригінальним романом Л. Толстого, тимчасом як «Андрюїд Кареніна» може бути прочитаний і автономно [21, с. 397].

Мешап-трансформація «Анни Кареніної» в напрямку «машинізації» обумовлена, на нашу думку, особливостями самого класичного роману з виразно проявленим у ньому концептом машини: описані процедури державного апарату – «служебної машини» [22, с. 390]; одна з характеристик Вронського – «а цей франтик петербурзький, їх на машині роблять...» [22, с. 60]; Левін розповідає, що «...корова є машина для роблення молока...» [22, с. 283] тощо. Нарешті, відгукуючись про російське сільське господарство після ліквідації кріпацтва Свіяжський жаліється, зокрема: «У нас немає...машин...» [22, с. 351]. Олексій Каренін у тексті 2010 р. врешті підкорений штучному інтелекту не випадково. У Л. Толстого Анна Кареніна негодує: «Це не чоловік, не людина, це лялька! [...] ...це міністерська машина» [22, с. 379]; «...і зла машина, коли розсердиться...» [22, с. 199]. У класичному тексті вбачаємо і причину отримання в «Андрюїді Кареніній» чоловіком героїні роботизованого «Обличчя» – під'єднаної до його мозку «Мислячої Машини» [19, с. 130], пізніша боротьба свідомості Кареніна з якою символізує його внутрішні протиріччя. Образ пристрою «Обличчя» навіяний Б. Вінтерсу, очевидно, толстовською сценою, в якій Степан Облонський не може опанувати себе в розмові з дружиною і його обличчя набуває суб'єктності («Він не зумів приготувати своє обличчя до того положення, в яке він ставав перед дружиною після викриття його провини. Замість того щоб образитись... його обличчя цілком мимоволі... раптом посміхнулось...» [22, с. 5]).

Мешапівська постать Олексія Кареніна осмислюється швидше в позитивному світлі (як підкорене сильнішою волею машини людське начало), оскільки негативні риси відповідного толстовського персонажа переважно перебирає на себе маска-робот. Наприклад, коли толстовський Каренін сам доходить висновку про май-

бутнє моральне покарання невірної дружини й виправдовує себе («Вона має бути нещаслива, але я не винен і тому не можу бути нещасливим» [22, с. 299]), то вінтерсівський – у само виправданні не бажає дружині зла («Я зробив помилку, пов'язавши своє життя з її, але в моїй помилці немає нічого поганого, і тому я не можу бути нещасливим» [19, с. 200]) – такий імператив йому навіює Обличчя («Але вона... її треба зробити нещасливою...» [19, с. 200]). У цьому спостерігаємо й відчутне у фентезійному світі певне зняття відповідальності з людини з огляду на її слабкість.

Висновки. Як видно зі сказаного, у трансформуванні класичних романів Дж. Остін і Л. Толстого мешап-романісти С. Грем-Сміт і Б. Вінтерс застосовують спільний жанровий інструментарій в аранжуванні співвідносних сюжетних ситуацій (експериментування з народом у небезпеці, котра сприяє його єднанню), проте мають дещо відмінні ідеологічні стратегії. Останні стосуються, в першу чергу, питань власне національної ідентичності та отримують позитивну векторність стосовно оригінального твору – у випадку з текстами Дж. Остін і негативну – у разі з текстом Л. Толстого. Активний у мешап-варіаціях англійського класика гендерний фактор органічний посиленню жіночого начала у світовому фентезі початку ХХІ ст. у цілому. Вагому роль у моделюванні «апгрейдної» художньої реальності класичних романів отримують характер інтертексту і пафос. Очевидним у компаративному вивченні стає також виховний потенціал мешап-романів.

Положення пропонованої статті можуть бути розгорнуті й доповнені в ширших дослідженнях мешап-романістики, а їхню верифікацію забезпечує системний розгляд сучасного фентезі як динамічного цілого. Глибоке усвідомлення принципів літературного мешапу на різнонаціональному літературному матеріалі дозволить об'єктивно оцінити актуальні фентезійні та загалом художні техніки, їхній потенціал і перспективу розвитку, з'ясувати місце вітчизняних творів піджанру у відповідному корпусі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Mulvey-Roberts M. Mashing up Jane Austen: *Pride and Prejudice* and *Zombies* and the Limits of Adaptation. *The Irish Journal of Gothic and Horror Studies*. 2014. Vol. 13.1. P. 17–37.
2. Бутенина Е. М. Модернизации русской классики в современном русско-американском романе. *Сибирский филологический журнал*. Новосибирск, 2014. № 3. С. 182–189.
3. Зиннатуллина З. Р., Попп И. С. Жанровое своеобразие романа Г. Л. Олди «Шерлок Холмс против марсиан»: между мэшапом и кроссовером. *Филологический класс*. Екатеринбург, 2019. № 2 (56). С. 213–219.
4. Рекулак Дж. «Мы вторглись в чопорный мир классической литературы с помощью вопиющего элемента»: интервью с Дж. Рекулаком. *Буквоїд*. 2011. 20 черв. URL: <http://bukvoid.com.ua/digest/2011/06/20/085200.html> (дата звернення: 30.01.2022).

5. Riggs R. *Miss Peregrine's Home for Peculiar Children*. Philadelphia: Quirk Books, 2013. 382 p.
6. Невский Б. Литературный секонд-хенд. Мэшап – дитя нового века. *Мир фантастики*. 2011. № 12 (Т. 100). С. 58–63.
7. Гурдуз А. І. Мешап-проза: історія гри з історією. *Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського*: зб. наук. пр. Серія: Філологічні науки / за ред. В. Д. Будака, М. І. Майстренко. Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2013. Вип. 4.11 (90). С. 44–48.
8. Nikolova O. O., Kravchenko Ya. P. Distinctive characteristics of the Ukrainian mashup prose vs. American and European tradition. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*: зб. наук. пр. Запоріжжя: Вид. дім «Гельветика», 2020. № 2. С. 189–194.
9. Сараскина Л. И. Mashup-компиляции и mashup-экранизации как мозговой штурм классических романов. *Наука телевидения*. Москва: Ин-т кино и телевидения, 2016. Вып. 12.3. С. 22–37.
10. Clarke S. *Jonathan Strange & Mr Norrell*. London; Oxford; New York; New Delhi; Sydney: Bloomsbury, 2017. 1006 p.
11. Austen J., Grahame-Smith S. *Pride and Prejudice and Zombies*. Philadelphia: Quirk Books, 2009. 296 p. *PDF Drive*. URL: <https://ru.pdfdrive.com/pride-and-prejudice-and-zombies-the-cla-e193723328.html> (дата звернення: 18.01.2021).
12. Austen J. *Pride and Prejudice* / introd. by P. Conrad. London: D. Campbell, 1991. XXXIX, 368 p.
13. Austen J., Winters B. H. *Sense and Sensibility and Sea Monsters*. Philadelphia: Quirk Books, 2009. 309 p. *PDF Drive*. URL: <https://ru.pdfdrive.com/sense-and-sensibility-and-sea-monsters-d195643589.html> (дата звернення: 26.11.2021).
14. Королева Т. Тимур и его команда и вампиры. СПб.: Астрель-СПб, 2012. 159 с. URL: <https://fantasy-worlds.org/lib/id20163/> (дата звернення: 28.11.2021).
15. Зотов Г. А. *Армагеддон Лайт*. Москва: Эксмо, 2014. 384 с.
16. Pír'z P. *Спустошення Диявольського Акра: роман / пер з англ. В. Кучменко*. Харків: Кн. клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2021. 544 с.
17. Лукьяненко С. В. *Ночной Дозор. Сумеречный Дозор. Последний Дозор*; Лукьяненко С. В., Васильев В. Н. *Дневной Дозор*. Москва: АСТ: АСТ Москва: Хранитель, 2006. 1211 с.
18. Austen J. *Sense and Sensibility* / introd. by P. Conrad. London: D. Campbell, 1992. XXXIX, 367 p.
19. Tolstoy L., Winters B. H. *Android Karenina*. Philadelphia: Quirk Books, 2010. URL: <https://ua1lib.org/book/1630406/4291b8> (дата звернення: 28.11.2021).
20. Толстой Л. Н. *Полное собр. соч.: в 90 т. Т. 19: Анна Каренина: роман (ч. 5–8)*. Москва: Худож. лит. 1935. 518 с.
21. Genette G. *Palimpsests: Literature in the Second Degree*; transl. by C. Newman, C. Doubinsky. Lincoln; London: University of Nebraska Press, 1997. 491 p.
22. Толстой Л. Н. *Полное собр. соч.: в 90 т. Т. 18: Анна Каренина: роман (ч. 1–4)*. Москва: Худож. лит. 1934. 555 с.

РЕАЛІЗАЦІЯ СУКУПНОЇ СЕМАНТИКИ У СКЛАДЕНИХ ПІДМЕТАХ

IMPLEMENTATION OF AGGREGATE SEMANTICS IN COMPLEX SUBJECTS

Домрачева І.Р.,

orcid.org/0000-0001-5432-4893

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури
Донецького національного університету імені Василя Стуса

Коваль Л.М.,

orcid.org/0000-0002-4014-1858

доктор філологічних наук, доцент,

професор кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури
Донецького національного університету імені Василя Стуса

Митько Н.А.,

*orcid.org/0000-0003-1004-4042*старший викладач кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури
Донецького національного університету імені Василя Стуса

У статті проаналізовано різні способи реалізації сукупної семантики на синтаксичному рівні, а саме показана репрезентація підмета із сукупною семантикою, який має складену будову. Ілюстративний матеріал дібрано з художніх творів сучасних письменників, а також до аналізу залучено переклад (Анна Роговченко) одного із найвідоміших творів сучасності – Лоран Гунель «Бог завжди подорожує інкогніто».

Категорія сукупності на сьогодні є однією з найскладніших функційно-семантичних структур, позаяк зреалізована на лексичному, словотвірному, морфологічному та синтаксичному рівнях і у якій взаємодіють поняттєвий, системно-граматичний, функційний аспекти мови. У мовознавстві іменники із сукупним значенням потраховують або як збірні лексеми, що мають форму множини, або як такі, що відрізняються від збірних. Водночас ці лексеми, а саме іменники із сукупним значенням, формують функційно-семантичне мікрополе іменникової сукупності і є складником функційно-семантичного поля сукупності, що містить, окрім субстантивів, прикметники, займенники, дієслова, числівники. Сукупне значення може виражатися синтетично й аналітично, при цьому ми можемо визначити простоту чи складність функціонування членів речення. Синтаксичний рівень реалізації сукупної семантики уможливив дослідження саме складених головних членів речення, зокрема підметів.

У статті зазначено основні типи складеного підмета, витлумачені А.П.Загнітком, І.Р.Вихованцем та іншими дослідниками, що допомогло ґрунтовно простежити особливості вживання сукупних лексем у позиції головного члена речення. Під час аналізу зазначених структур було враховано ймовірну інтенцію мовця, тобто адресанта, який формує відповідний текст із аналітичним підметом сукупної семантики.

Найпоширенішою моделлю, що репрезентує аналітичний підмет із сукупним значенням, є речення із вибірним підметом. Відзначимо і такі структури, у складі яких є соціативний підмет, тричленна будова якого потенційно пронозує разом із формальною складністю смислове сукупне наповнення.

Ключові слова: сукупність, власне сукупні іменники, складений підмет, аналітичні структури, аналітичний підмет, вибірний підмет, соціативний підмет, метафорична сполука.

The article analyzes various ways of implementing aggregate semantics at the syntactic level, namely, the representation of a subject with aggregate semantics, which has a complex structure. Illustrative material was selected from the works of modern writers, as well as the analysis involved the translation (Anna Rogovchenko) of one of the most famous works of our time – Laurent Gunel "God always travels incognito."

The aggregate category today is one of the most complex functional and semantic structures, as it is implemented at the lexical, word-forming, morphological and syntactic levels and in which the conceptual, system-grammatical, functional aspects of language interact. In linguistics, nouns with aggregate meaning are interpreted either as collective lexemes that have a plural form or as those that differ from collective ones. At the same time, these lexemes, namely nouns with aggregate meaning, form a functional-semantic microfield of the noun aggregate and are part of the functional-semantic field of the aggregate, which contains, in addition to nouns, adjectives, pronouns, verbs, numerals. The aggregate value can be expressed synthetically and analytically, and we can determine the simplicity or complexity of the functioning of the complex members of the sentence. The syntactic level of realization of the aggregate semantics made it possible to study the main members of the sentence, in particular the subjects.

The article outlines the main types of a complex subject, interpreted by A.P. Zahnitko, I.R. Vykhoanets and other researchers, which helped to thoroughly trace the peculiarities of the use of aggregate lexemes in the position of the main member of the sentence. The analysis of these structures took into account the probable intention of the speaker that is the addressee, who forms the corresponding text with the analytical subject of aggregate semantics.

The most common model representing an analytical subject with aggregate meaning is a sentence with an elective subject. Note such structures, which include a sociative subject, whose three-member structure potentially predicts together with the formal complexity of the semantic aggregate content.

Key words: aggregate, actually aggregate nouns, complex subject, analytical structures, analytical subject, elective subject, sociative subject, metaphorical connection.

Постановка проблеми. Категорія сукупності є однією із найскладніших категорій, позаяк у ній взаємодіють поняттєвий, системно-граматичний і функційний аспекти мови. Ця категорія продукується на лексичному рівні, де основною одиницею є сукупне найменування; на семантичному, де на першому плані – збірне, сукупне значення полісемічного несукупного слова (здебільшого іменника); на словотвірному, де в центрі уваги знаходяться префікси і суфікси сукупності, напр.: *ходити – сходити – сходитися; йти – розійтися (сходитися і розійтися* можливе тільки за умови наявності двох і більше учасників перебігу дій); *мовити – перемовити – перемовитися* (таке явище здебільшого трапляється у дієсловах); у збірних іменниках – *козак – козацтво; професор – професура*; у збірних числівниках – *шість – шестеро*; на морфологічному рівні, де розглядається наявність певних граматичних ознак сукупності, напр.: можливість -- неможливість утворення форми множини в іменників, здатність імен із семою сукупності сполучатися з числівниками: *група – групи, три групи*; а також на синтаксичному рівні, який пов'язаний з узагальненим вживанням несукупних іменників, сполучуваністю з числівниками і под. Важливою є спроможність категорії сукупності зреалізуватися і на синтаксичному рівні, оскільки це міжрівнева категорія [3; 4, с.12-25;]. Функціонування сукупності на синтаксичному рівні також репрезентовано власне сукупними іменниками, які можуть виконувати функцію підмета, як простого, так і складеного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сукупних іменникових лексем свідчить про те, що сукупність є дещо ширшим поняттям у мовознавстві, ніж збірність. Перше репрезентують у мові іменники з повною числовою парадигмою (*народ, сніп*), матеріально-речовинні субстантиви (*срібло, сосна*), іменники pl.t. (*ножиці, ворота, сиденьки*), прикметники, дієприкметники (*спільне, суцільне, з'єднане*), дієслова (*єднати, зілятися*), числівники (*два, п'ятеро, кілька*), прислівники (*всюди, вкупі*), займенники (*всякий, хтось*), збірні субстантиви (*люд, селянство*). Водночас є проблема розмежування збірних і власне сукупних іменників [4], що унеможливило об'єктивно схарактеризувати граматичні процеси, учасниками яких є зазначені

лексеми. Розмаїття складників сукупної категорії говорить про те, що ці компоненти, об'єднані спільним інваріантним значенням сукупності, можуть розкривати свій потенціал на різних мовних рівнях, позаяк кожен із них характеризується мультифункційністю мовних процесів, взаємодіючи один з одним.

Постановка завдання. Актуальною на сьогодні постає проблема реалізації сукупної семантики на синтаксичному рівні, у тексті, оскільки лексеми із сукупним значенням (саме власне сукупні іменники) можуть функціонувати і як головні члени речення, і як другорядні, зберігаючи щоразу свою специфіку сприйняття семантики збірності. У кожному варіанті будуть зреалізовані цікаві інтерпретації складених членів речення (підметів), про що, власне, ми намагатимемося сказати у цій статті. Подані до розгляду міркування є радше певною розвідкою у царині граматики, однак вже тепер можна сміливо репрезентувати реалізацію синтаксичних сукупних утворень в українській мові.

Виклад основного матеріалу. Щоби гунтовно представити сукупне значення у складених підметах, варто, на наш погляд, подати коротку характеристику зазначених підметів, міксовану класифікацію, за якою проілюструємо сукупні головні члени речення. Сукупнотворення може відбуватися у простих та складених структурах, тобто синтетично та аналітично. Однак зацікавлення викликають саме складені підмети, позаяк у їхній структурі не завжди наявні сукупні лексеми. Зазвичай сукупність досягається поєднанням різних – і сукупних, і несукупних слів.

Отже, за визначенням авторів «Проблемних питань...», «у таких підметах предметне і граматичне значення виражається різними словоформами». Вони бувають двох типів; «1) синтаксично неподільні словосполучення і 2) семантично неподільні словосполучення [9, с.104-108]. Саме така неподільність створює ситуацію, за якої читач чи слухач розуміє, що повинен враховувати всі складники (що належать до підмета) задля адекватного сприйняття цілісного змісту інформації (певного контексту) виконавця дії, зазначеної в реченні. Важливими є всі «учасники» (компоненти) дії: саме так розкривається характеристика головного актанта, напр.: *Я розумію, що ти не хочеш жити між бід і пожеж, розумію, що*

тобі заважає **кожна** з моїх **загорож** (С.Жадан «Тамплієри»); **З** **маріупольської адміністрації** **приїжджало два чуваки**, то відразу **витріщилися** на емблему «ідея нації» й **запитали** – а **што ета за свастіка у вас нарисована?** (В.Шкляр «Чорне сонце»). Важливими для повного розуміння є, як бачимо з речень, і кількість учасників, і вибірність їх.

Аналізуючи типи підметів та їхню зреалізованість, характеризуємо, услід за відомими мовознавцями А.П.Загнітком, І.Р.Вихованцем, І.І.Слиньком, Н.В.Гуйванюк, М.Ф.Кобилянською та ін. [1; 6; 7; 9], синтаксично неподільні підмети, марковані кількісною семантикою. Вони бувають трьох підтипів, а саме: 1) з кількісним значенням; 2) із значенням вибірності; 3) із значенням сумісності [9, с.104-108]. У сучасній українській літературі знаходимо багато ілюстрацій щодо реалізацій сукупного значення із семантикою вибірковості, кількості, а також соціативні підмети, наприклад: **Три тополи і хата під білим шифером** (В.Шкляр «Чорне сонце»); **У мене двоє дітей: ти і твоя сестра Ніна** (С.Талан «Оголений нерв»); **Кожен із нас тебе знає й кличе, і доки діти бояться заснути, доброї роботи тобі, чоловіче, хай менше довкола буде отрути** (С.Жадан «Тамплієри»); **Однак Себастьян з Анною у листопаді п'ятдесят першого пішли з Мокрої на схід, якого все ж тоді було більше** (Т.Прохасько «НепрОсті»). Цікавим є те, що, коли автор бажає поговорити про свого героя, «провідчувати» його, показати його у творі, то він використовує складені підмети, вибираючи різні комбінації лексем. Дуже часто можна побачити, що, окрім визначеної кількості головних виконавців дій, у творах вибиваються наперед конструкції з неозначеною кількістю, на кшталт «щось непевне», «хтось із нас» і под. Тому всі складені підмети можна схарактеризувати на предмет означеності / неозначеності, незалежно від синтаксичної чи семантичної неподільності.

Цікавою є думка І.Р.Вихованця про типи складених підметів із кількісним значенням. Як зазначає мовознавець, «Особливий різновид складеного підмета становлять сполуки, жоден елемент яких не є формою називного відмінка, -- сполуки кількісного числівника у знахідному чи родовому відмінку з прийменниками *понад, близько, до* та іменника в родовому або знахідному відмінках» [1, с.217-218]. Наприклад: **Мабуть, понад восьмисот тисяч донеччан залишили свої домівки у 2014 році; Біля сорока студентів обрали нову сертифікатну програму.**

Потенційно сильною позицією є функціонування ще одного різновиду складеного сукуп-

ного підмета – це сполуки (погляд І.Р.Вихованця), які «переміщені з позиції складеного присудка в позицію підмета і відповідно трансформовані сполуки, до складу яких входить іменник здебільшого у формі орудного відмінка та інфінітива дієслова зв'язки *бути, ставати, залишатися* і под.», наприклад: **Стати переможцем, залишитися ним, втримати таку честь було його давньою мрією** (В.Собко) [1, с.218]. У таких прикладах сукупність виражається у цілісній множинності дій – вирішити і здійснити мету та визначення самої мети (оцінна характеристика). Таких прикладів у досліджуваних нами текстах не було небагато, однак відзначаємо перспективність такої моделі щодо вираження сукупної семантики.

Окрім складеного підмета із кількісним числівником (це, до речі, найпоширеніша модель реалізації аналітичного іменникового підмета), у художній літературі зустрічаємо також підмети з **вибірним** значенням. ... **і тоді я сказав, що, брате, ніхто з нас не носить запасних касок, це було б просто смішно, якби ми за плечима носили запасні каски чи броники, а ось наколінники – так, ми їх маємо по двоє, себто по одному на кожне коліно...** (В.Шкляр «Чорне сонце»); **Хтось із хлопців сказав, що це будинок тутешнього прокурора, який наживав звідси п'ятами разом з усім сімейством** (В.Шкляр «Чорне сонце»); **Особливо вразили пральна машина-автомат і ванна-джакузі, помитися в якій не наважився ніхто з них, хоча дуже кортіло** (Н.Доляк «Гастарбайтери»). Бачимо, що вибірковість тут репрезентована неозначеністю чи запереченням, хоча трапляються і конструкції з означеною кількістю: **Лише одна з гадалок сказала, що її вже нема** (С.Талан «Оголений нерв»). Сукупність у тому, що важливими є і кількість, і характеристика людини, яка бере на себе відповідальність за дію, тобто сукупність різних ознак. Авторам важливо подати інформацію, наголошуючи на цій невизначеності або запереченні, тому потрібні два і більше слова (сукупність інформації), щоб повністю, максимально схарактеризувати головного / головних героя чи героїв. З-поміж знайдених ілюстрацій відзначимо і такі, що вже мають кількісне значення (у позиції підмета) саме із сукупною семантикою. Відбувається таке своєрідне нашарування: вже є сукупність, однак ще з іншим словом знову отримуємо сукупність, можливо, й другорядної ознаки, наприклад: **Коли Хельке вже почала розповідати про свої негаразди з чоловіками, до квартири ввалилося галасливе кодро з трьох осіб: двійко хлопчиків – десяти й семи років – і жінка**

(Н.Доляк «Гастарбайтери»); *Забираєш у нас роботу? – гаркнув інший, наче плюнув в обличчя, і згряя з трьох молодиків посунула на гастарбайтерку* (Н.Доляк «Гастарбайтери»). Ці моделі за семантикою дорівнюють аналітичному підмету *три особи, троє молодиків*, однак тут сукупність є маркована подвійним значенням (збірністю та дещо зневажливою семантикою). Очевидно, що у складених підметах превалювальною є оцінка, яка є обов'язковим компонентом, що структурує сукупність як функційно-семантичну категорію. Зауважимо, що у сукупності рівнозначними є і квалітативна ознака, і квантитативна. Необхідно завжди, розглядаючи такі лексеми чи речення, звертати увагу не лише на кількість, а й на якість, акцентуючи на тому новому, що з'являється у змодельованих аналітичних сполуках [4, с.46].

Заслуговує на увагу і аналітичний іменниковий підмет, маркований сукупністю, що складається із займенникового числівника *багато, мало, стільки, скільки, декілька, кілька, чимало* та іменника: *Ціле літо Себастьян з Анною безпробудно любилися, і попри них пройшло кілька різних армій* (Т.Прохасько «НепрОсті»); *Скільки людей ідуть у ту Росію, щоб продатися в рабство і заробити копійчину, а потім не повертаються, зникають безвісти, назавжди* (С.Талан «Оголений нерв»). Попри те, що маємо невизначену кількість, складається враження, що кількісно (гіпотетично) їх дуже багато, сукупно вони (*армії, люди*) становлять одне велике ціле. Поки ми не знаємо точної кількості, ця сукупність сприйматиметься як щось однозначно велике, потужне: людська психіка здатна продукувати (за замовчуванням) інколи «завищену» кількість чого-небудь. Тому ця сукупна неозначеність проєктується як варіативна велика кількість чогось.

Заслуговують на увагу і складені синтаксично неподільні підмети, що мають у своїй структурі означальний займенник *кожний, всякий, самий* і под.: *Кожна хвилинка наповнена хвилюваннями та надіями* (С.Талан «Оголений нерв»); *На думку Галюні, кожен німецький громадянин знав мету їхнього приїзду й засуджував сам факт такого неподобства* (Н.Доляк «Гастарбайтери»). Окрім сукупного значення, маємо розуміти, що з таких «кожних» (однієї чи одного) складається щось потужніше, більше і обов'язково сукупне угруповання, пор.: *Хвилинка наповнена хвилюванням і Кожна* (із, можливо, мільйона хвилин) *хвилинка наповнена хвилюванням*.

Зупинимось і на аналізі складених підметів, які відповідають такій моделі: *один хтось, ви*

всі, ми обоє, ми двоє, ми втрьох і под. У такому формуванні відчувається як обов'язковість об'єднання у певну групу, так і вказівка на конкретну «залученість» того чи того суб'єкта / об'єкта.

Галина Кутня стверджує, що «детальний структурно-семантичний аналіз окремих таких кваліфікативних єдностей теж засвідчує в їхньому складі сукупно-кількісні архісеми»[8], наприклад: *Один хтось точно все розповість*. Вказується на кількість (необхідний компонент означеної семантики) та неозначену (імпліцитно виражену) особу, причому про те, що це одна, вказує саме кількісний числівник «один». Таких речень зустрічалося нам мало (два випадки), однак вважаємо, що вони досить функційні, оскільки увиразнюють мовлення, позицію адресанта, конкретизують аналітичний сукупний підмет.

Потужним компонентом сукупнотворення з-поміж складених підметів є сполуки з першим словом, яке означає фазовість або частину чогось, наприклад: «початок дня» (визначена сукупність годин), завершення концерту (хвилини, години (мала кількість)), частина обіцянок, три чверті часу і под. Зрозуміло, що без контексту важко зосередитися саме на сукупній семантиці такого підмета, однак вже зараз можна говорити про якісну доповнювальну характеристику певного суб'єкта, діяча, головного члена речення: Частина обіцянок зависла у повітрі – хлопець просто забув про них (не всі невиконані обіцянки, є ще надія, що все буде гаразд, однак невиконано не одну, а сукупність обіцянок -- і саме це важливо пояснити).

Зацікавлення викликають також соціативні підмети, які визнають майже всі дослідники: *Однак Себастьян з Анною у листопаді п'ятдесят першого пішли з Мокрої на схід, якого все ж тоді було більше* (Т.Прохасько «НепрОсті»). А.П.Загнітко, зокрема, зазначає, що «Особливим є статус соціативного підмета, у якому слова, що його утворюють, не становлять семантичної єдності. Їх об'єднання стає синтаксично нерозкладним (цілісним) тільки в позиції підмета. Ознака, приписувана підметові, однаковою мірою характеризує обидва компоненти підмета. Присудок (дієслівний чи іменний) виражається словом у множині, тобто формально об'єднує семантику словосполучення в одне ціле як носія предикативної ознаки» [7, с.149].

Зупинимось на аналізі **метафоричних** сполук сукупного змісту. Більшість дослідників відносять їх до семантичного блоку складених підметів, позаяк основну увагу зосереджено на якісних характеристиках, а не кількісному тлумаченні.

Наприклад: *Кубики льоду затріщали, спускаючись* (Лоран Гунель «Бог завжди подорожує інкогніто» С.33). Не просто «Лід затріщав» чи «Кубики спускаються...», а створюється атмосферне зображення якоїсь дії, у якій вияскравлюються актанти цієї дії, завдяки сукупності яких і вимальовується вже не таке тривіальне дійство. Чи візьмемо таке речення: *У мене збурилася хвиля злості, у жилах застукала кров* (с.24). Не так феєрично сприйматиметься «Злість піднялася» (хоча маємо метафору також). Хвиля злості – це передусім масштабність, стихійність, потужність певної емоції, окремо ці лексеми не будуть створювати такий живий образ незадоволення, обурення, що і сприяє образності тексту.

Своєрідною постає з'ява семи сукупності у семантичній структурі слова. Так, у субстантивах *армада* – “велике з'єднання військових кораблів, літаків або танків” (СУМ, т.І, с.60); *дивізіон* – “тактичний і організований підрозділ у сухопутних військах” (СУМ, т.ІІ, с.272); *корпус* – 4. “Військове з'єднання, що складається з кількох дивізій і бригад” (СУМ, т.ІV, с.300); *гвардія* – 1. “Добірні військові частини” (СУМ, т.ІІ, с.43) є компонент “з'єднання”, “сукупність”, “скупчення”: *армада* – *Чорні армади гір лягли, закриваючи собою обрії заходу* (А.Шиян); *батальйон* – *Трудові батальйони; гвардія – І ростуть нові герої – Наша гвардія труда!* (З часопису).

Доцільною видається думка про виокремлення кореня “сукупність”, “скупчення” під час позначення метафорою невійськових об'єднань, а саме: людей чи предметів. У цьому випадку ми приєднуємося до аналізу таких лексем Н.Д.Дізенко, яка пропонує виділяти дві групи слів [2, с.28]: а) *юрба, орава, орда, загін, плеяда, сім'я, товпа, хор, хоро-вод, сонм* та ін.; б) *арсенал, архів, каталог, склад, обійма* і под. Наприклад: *сім'я* – 2. перен. “Група людей, народів, згуртованих дружбою, спільною діяльністю, спільними інтересами; родина” (СУМ, т.ІХ, с.221) – *Що там таке? Сміються всі: “Знов над верстатом Зоз дримає...” Шумить учнівська сім'я... “От соня”, думаю і я* (В.Сосюра); *арсенал* – “великий запас чого-небудь” (засобів, можливостей та ін.) (СУМ, т.І, с.62) – *Озброєний арсеналом ґрунтового, як на ті часи, філологічного знання, він [М.Левіцький] узявся до вивчення української народної мови* (І.Франко); *сонм* – // “велика кількість, безліч кого-, чого-небудь” (СУМ, т.ІХ, с.457) – *Сонми хмар скотилися, тисячею гармат ударив ґрім, блискавиця весь світ осліпила* (Г. Хоткевич).

Значну групу метафоричних кількісних іменників зі значенням сукупності репрезентують

слова: *табун, стадо, косяк, згряя, рій, гурт, виводок, отара* (ЛСГ на позначення сукупності тварин, птахів, риб, комах) [2, с.32]. До переносного значення “велика, неорганізована група людей, товпа” додається ще значення “стихийне скупчення”, “хаотичність скупчення”. Іноді переносне значення утворюється у сукупності абстрактних понять: *рій думок, згряя мрій*. Необхідна умова для такого виду метафоризації – асоціація на основі руху, рухливості: *Рухається рій мух* (*літає*), *рухається рій селян* (*жінок*) – (не стоїть на місці). Наприклад: *Твої кохані струни голоснії Будили зграї красних мрій моїх* (Леся Українка); *Рій думок Здіймався, Наче бджоли до весни* (С.Пушик) [4].

Серед власне сукупних лексем наявні іменники, кількісне значення множинності предметів яких може ускладнюватися вказівкою на зовнішній вид цієї множинності: а) імена-назви недбало зібраних предметів: *ворох, охапка*; б) імена-назви охайно складених, зв'язаних предметів: *букет, пучок, зв'язка, сніп, тріно*. Друге, переносне значення цих лексем належить до сукупностей предметів, понять: *Сусідка бідкалася вчора, що має букет болячок різних – сподівалася на співчуття; Зорепад жартів звалився на Тимка, коли він несподівано для всіх почав читати зовсім не з тієї сторінки*.

Можливий інший спосіб розвитку кількісної метафоризації, коли один із компонентів першопочаткового значення слова втрачається, а той, що залишився, розвиває гіперболізоване значення великої кількості [2, с.36]. Так, лексеми *океан, море*, інколи *ріка* у сполуках *море емоцій, океан ночі* розвивають площину надмірності: *Море позитивних емоцій навіяли мені ці спомини*. Друге, переносне значення слова *море* випливає з першого. Далі зникає компонент “простір”, і активізується сема “великий”, яка надає слову гіперболізованого значення великої кількості [2, с.37]. До лексеми *море* тут можна додати *океан, гора, ліс, хмара* тощо.

Окрім кількісної метафоризації, у сучасній українській мові помітне ще одне явище – “активне вживання метонімічного використання слів... для позначення великої кількості” [2, с.68]. Це слова – *вагон, віз, портфель, валіза, ящик* і под.: *У мене справ – цілий вагон*, – *усміхнулася Софійка та й додала, – але я впораюсь з ними, от побачиш!*

“Якщо у сполуках слів *вагон дров, вагон вугілля, вагон цементу, вагон хліба* слово *вагон* позначає міру, то у сполуках *вагон клопотів, вагон часу, вагон ідей, вагон слів* значення міри витіснено значенням великої кількості [2, с.69].

Трапляються у літературі і приклади міксованих складених сукупних підметів: і кількісного, і семантичного класу, наприклад: *Нас розділяло лише три метри порожнечі* (Лоран Гунель «Бог завжди подорожує інкогніто») – *три метри і метри порожнечі*. Або ще: *Варто було лише переступити поріг, як вас підхоплював вир сочень вишуканих запахів, усього того різнобарв'я, що дбайливо зберігали в автентичних горщиках* (Лоран Гунель «Бог завжди подорожує інкогніто»). Завдяки такому поєднанню, семантиці кількісних лексем у сполученні з числівниками відбувається глобалізація будь-яких процесів чи подій, градація.

Г.Кутня зазначає, що «Аналітизм як мовна універсалія властивий багатьом мовам, передусім аглютинативним, хоч не є винятковим і для флективних мовних систем, до яких належить і українська. Таке явище може бути притаманне морфологічному, синтаксичному, а також лексичному рівням мови [8, с.2]. Цю мовну особливість, услід О.А.Дубовою, Галина Кутня подає як, попри на окремі розбіжності у кваліфікації, «властивість, відповідну структурно розчленованому вираженню додаткового значення в основних мовних одиницях відносно їх основного значення, а також як сукупність таких одиниць» [5, с.2]. Філософською основою розвитку аналітизму в сучасному граматичному ладі української, як і інших мов, є, як стверджує А.П.Загнітко, рівень пізнавальної компетентності мовця, прагнення урізноманітнити реалізацію певної семантики, ступінь індивідуальної когнітивної системи [6, с.423]. Для характеристики аналітичної конструкції важливими є інтерпретація її значення в цілому та оцінка її дискретності, розподілу семантичного навантаження складників [8, с.2].

Щодо формально-граматичної організації таких поєднань, то, як зазначає дослідниця, вони можуть засвідчувати різну частиномовну належність опорних слів, найчастіше ілюструючи нумеральні (*десять яблук*), субстантивні (*зграї горобців*), прономінальні (*хтось із нас*), рідше адвербіальні (*більш ніж десяток*) та вербальні (*стаття героєм*) типи словосполучень. Особливе місце в граматичній організації такого аналітизму посідає родовий відмінок: перебуваючи в ролі залежного компонента словосполучення й водночас будучи інформативно пріоритетним елементом конструкції, ця відмінкова форма, безприменникова (*тисячі іскор*) чи применникова (*один із тисячі*), є найчастотнішою в аналітичних моделях підмета. Менш уживаною є форма орудного відмінка в ролі доповнювального з погляду семантики елемента сполуки (*хлопці з дівчатами, бути митцем*)[8].

Висновки. Отже, вживання сукупних аналітичних підметів увиразнює мовлення завдяки наявності у своїй структурі квалітативно-квантитативної ознаки. Головний член речення містить комплекс детальних характеристик основного актанта речення (певної події), який є важливим щодо формування інтенції мовця. Досліджено, що сучасні письменники використовують не усі реалізації складених підметів, виокремлюючи з-поміж них підмети неозначеної семантики з вибірним тлумаченням. Менш частотними є підмети означеної семантики аналітичного ряду.

Перспектива дослідження полягає в аналізі складеного присудка, вияві потенцій сполучуваності підмета з присудком, детермінування рівня складності утворення та прогнозованості сукупної семантики всього предикатного центру речення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ: Либідь, 1993. 368 с.
2. Дизенко Н.Д. Существительные с количественным значением в современном русском языке. Дисс. ... канд. філол. наук. Москва, 1986. 207 с.
3. Домрачева І.Р. Ідентифікація власне сукупних іменників як складників міжрівневої категорії сукупності. Теорія лінгвістичних парадигм : колективна монографія на пошану професора, член-кореспондента НАН України Анатолія Загнітка / [за ред. Ж. Краснобаєвої-Чорної]. Вінниця : ТОВ "ТВОРИ", 2019. С. 123-149.
4. Домрачева І.Р. Функціонально-семантична категорія сукупності у сучасній українській мові дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01; Запоріжжя, 1999. 199с.
5. Дубова О. А. Систематизація типів мовного синтетизму та аналітизму URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/movoznavstvo/1999/2-1-1.pdf>.
6. Загнітко А. П. Філософські основи сучасного лінгвістичного аналітизму Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : БАО, 2011. С. 409-424.
7. Загнітко А.П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис: Монографія. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.
8. Кутня Галина. Деякі зауваги про аналітизм підмета з погляду його структурно-семантичної оцінки та формально-граматичної організації. Львів: Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2016. Вип.63. С.33-43.
9. Слинько І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.В. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. Київ: Вища шк., 1994. 670 с.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНШОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ГАЛУЗІ НАЙМЕНУВАНЬ МОДНОЇ ІНДУСТРІЇ

LEXIS-SYSTEMATIC SPECIFICS OF FOREIGN LANGUAGE BORROWINGS IN NOMENCLATURE OF FASHION

Дьолог О.С.,

orcid.org/0000-0002-9305-2453

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри українознавства і мовної підготовки іноземних громадян
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Стаття присвячена питанню запозичення іншомовних лексем у сучасній українській мові. Лексико-семантичні особливості запозичень розглянуто на матеріалі термінології з галузі модної індустрії. Економічні та суспільні перетворення в Україні, відкритість, інтеграція в міжнародні культурні й інформаційні сфери спричинили кількісне зростання частки запозиченої іншомовної лексики, яке надзвичайно посилилося в наприкінці ХХ та на початку ХХІ століття. У статті зроблено спробу проаналізувати запозичену лексику в сучасній українській мові, що належить до тематичної групи «мода» з точки зору міжмовних зв'язків. Розглянуто особливості запозиченої лексики із значенням «мода», визначено певні типи досліджуваної лексичної групи, визначено джерела запозичення, зроблено класифікацію лексичних одиниць тематичної групи «мода» за етапами їхнього виникнення в українській мові. Мода як особливий феномен культури людства відображає еволюцію суспільства. Таким чином, феномен культури людства ХХІ століття відображає еволюцію сучасного суспільства. Постійний розвиток сучасного світу моди та її зміни як одного з показників культурних й соціальних змін суспільства призводить до виникнення та утворення нових слів, що позначають терміни даної тематичної групи. Передусім це стосується назв одягу, оскільки мода на манеру одягатися швидко змінюється. Лексика, що обслуговує цю сферу життя, перебуває в постійній динаміці. Величезна кількість слів у сучасній українській мові, що позначають деталі одягу, її форми, назви тканин, назви елементи одягу тощо, об'єднані темою «мода», є запозиченими з інших мов світу. У даному випадку українська мова продовжує тенденцію, притаманну багатьом європейським мовам. Найменування з модної індустрії взагалі та найменування одягу зокрема є одним із найцікавіших шарів побутової та ділової лексики, що певною мірою дає уявлення не лише про термінологічну специфіку, але й про історичне, політичне, духовне й культурне життя суспільства та країни.

Ключові слова: запозичення, іншомовна лексика, термінологія, калькування, адаптація запозичень, мода, одяг.

This article is about borrowings of foreign lexemes in modern Ukrainian language. Lexis-systematic specifics of borrowings are demonstrated on material of terminology from fashion industry. Economics and social changes in Ukraine such as integration in international culture and informational spheres made increase number of borrowings from foreign vocabulary, especially in the end of XX century and in the beginning of XXI. In this article is analyzed borrowing of lexis in modern Ukrainian language from thematic group «fashion» from the interlanguage connections point of view. Also are mentioned specifics of borrowing of vocabulary in meaning of «fashion» and were detected types of this group, origins of borrowings; also lexical units from «fashion» group were classified by stage of their occurrence in Ukrainian language. Fashion as specific phenomenon of humanity culture marks evolution of society. This way phenomenon of humanity culture in XXI century marks evolution of modern society. Continuous development of fashion world and changes of it as one of marks of social and culture changes of society leads to occurrence of new words which means term of that thematic group. At the first it is about names of clothes because fashion of it changes rapidly. Lexis of this part of life is in continuous dynamics. A lot of words in modern Ukrainian language which means details of clothes, its forms, material etc. united by the theme of fashion are borrowed from foreign languages. In this case Ukrainian language continue trend of many European languages. Nomenclature from fashion industry at all and nomenclature of clothes especially are ones of the most interesting examples of domestic and professional lexis, which shows not only terminological specifics, but also historical, political, culture and spiritual life of society and state.

Key words: borrowings, foreign language vocabulary, terminology, tracing, Anglicism, adaptation of borrowings, fashion, clothes.

Постановка проблеми. Лексичні запозичення з одних мов в інші є об'єктивним процесом, зумовленим загальним прогресом людства. Формування глобального інформаційного простору, тенденція до світової інтеграції суспільних та економічних процесів стимулюють появу нових концептів, які потребують відповідних експонентів. З одного боку, це збагачує словниковий склад мов, сприяє входженню певної мови у світові про-

цеси. З іншого боку, часто мовознавці говорять про перенасичення національних мов запозиченими елементами. Процеси запозичення не обійшли й сучасну українську мову, у якій також значну частину назв нових понять становлять іншомовні елементи. У даній розвідці простежено структурно-семантичні особливості та аспекти засвоєння іншомовної лексики, яка пов'язана із модою взагалі та назвами одягу зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання мовного запозичення в будь-якій сфері досліджені на сьогодні недостатньо. Ще менше досліджень присвячено питанню мовних запозичень у галузі моди. Значний внесок у вивчення зазначеної проблеми зробили дослідження Л. Крисіна, О. Нікітіної, З. Носкової та інших науковців. У цих роботах розглядалися іншомовні запозичення в лексичній групі «мода», «одяг». Проте в роботах дослідників ідеться в основному про мовні та позамовні причини запозичення (Л. Крисін, Б. Ажнюк, М. Брейтер), про принципи найменування одягу (О. Маркова), про основні сучасні тенденції утворення та функціонування термінів моди (Я. Матосян, Л. Тригуб). [1, с. 15]

Актуальність статті. Економічні, культурні та суспільні перетворення в Україні, відкритість, інтеграція в міжнародні інформаційні сфери спричинили кількісне зростання частки запозиченої лексики, яке надзвичайно посилилося наприкінці ХХ та на початку ХХІ століття. Складні процеси в новітній українській лексико-семантичній системі, пов'язані з появою значної кількості запозичень, вимагають вивчення їх адаптації, характеру зв'язків значення запозичення з етимологією, ієрархічності семантичних компонентів у мові-реципієнті, що й потребує комплексного дослідження даного аспекту. Одним із шляхів вивчення запозичених чужомовних елементів є їхній аналіз за певними тематичними групами. Тому дослідження однієї з тематичних груп (у нашому випадку слова, пов'язані з модою) здається актуальним на сьогодні. [2, с. 108]

Постановка завдання. Мета даного дослідження полягає у спробі проаналізувати запозичену лексику в сучасній українській мові, що належить до тематичної групи «мода» з точки зору міжкультурних та міжмовних зв'язків.

Зазначена мета передбачає розв'язання таких задач:

- 1) розглянути особливості запозиченої лексики із значенням «мода»;
- 2) визначити певні типи лексичної групи, що досліджується;
- 3) визначити джерела запозичення іншомовних лексем, що пов'язані з тематичною групою, яка досліджується;
- 4) класифікувати лексичні одиниці тематичної групи, що досліджується, за етапами їхнього виникнення в українській мові ХХ – початку ХХІ століття.

Виклад основного матеріалу. Лексичні запозичення з різних мов в інші мови є об'єктивним процесом, зумовленим загальним прогресом

людства. Формування глобального інформаційного простору, тенденція до світової інтеграції суспільних та економічних процесів стимулюють появу нових концептів, які потребують відповідних експонентів. З одного боку, це збагачує словниковий склад мов, сприяє входженню мови в світові процеси. З іншого боку, часто мовознавці говорять про перенасичення національних мов англословними елементами. Процеси запозичення не обійшли й сучасну українську мову, у якій також значну частину назв нових понять становлять запозичення. [1, с. 23]

Лексикон сучасної людини взагалі складно уявити без слів, що запозичені з інших мов. Причиною таких запозичень, як було вже зазначено вище, є тісні економічні, політичні, культурні та інші зв'язки між народами. Особливо багато таких запозичень відбувається в галузі моди: одяг і взуття, аксесуари і біжутерія, назви модних напрямків і стилів. Сучасна людина хоче не лише виглядати сучасною, але й використовувати іншомовні слова для позначення предметів свого гардеробу. Врешті нові модні моделі приходять до нас уже з готовими назвами. Тому здається нелогічним придумувати для них нову (власне українську) назву замість тієї, яка вже існує. Особливо інтенсивно ця тенденція позначилася на межі ХХ-ХХІ століття. [2, с. 109]

У даній розвідці простежено структурно-семантичні особливості та аспекти засвоєння іншомовних запозичень, що належать до тематичної групи «мода». Мода як особливий феномен культури людства відображає еволюцію суспільства. Таким чином, феномен культури людства ХХІ століття відображає еволюцію сучасного суспільства.

Одяг здавна впливає не лише на зовнішній вигляд людини, але й на її внутрішній світ, психофізичні особливості, настрої та навіть риси характеру. Це закладено в саму природу моди. Як тільки людство навчилося виготовляти найпростіші тканини та шити найпростіші речі, одяг став не лише атрибутом захисту від холоду чи іншої непогоди, але й певним соціальним знаком. Одяг вказував на кліматичну зону проживання людей, їхню національну та соціальну приналежність, майновий стан, гендерну та вікову різницю тощо.

Постійний розвиток сучасного світу моди та її зміни як одного з показників культурних й соціальних змін суспільства призводить до виникнення та утворення нових слів, що позначають терміни даної тематичної групи. Передусім це стосується назв одягу, оскільки мода на манеру одягатися швидко змінюється. На сьогодні термінологія моди пред-

ставляє собою велику лексичну групу, яка потребує спеціального наукового дослідження. Лексика, що обслуговує цю сферу життя, перебуває в постійній динаміці та посідає одне з центральних місць у тезаурусі носіїв мови. Величезна кількість слів у сучасній українській мові, що позначають деталі одягу, її форми, назви тканин, назви елементи одягу тощо, об'єднані темою «мода», є запозиченими з інших мов світу. І в даному випадку українська мова продовжує тенденцію, притаманну багатьом європейським мовам. [3, с. 4]

У лексико-семантичній групі «мода» саме запозичені найменування переважають за кількістю слова власного походження. Це стосується, передусім, численних назв предметів одягу, стилів, матеріалів тощо. Для сучасного етапу поповнення лексичної групи, що стосується галузі моди, притаманні запозичення з інших мов світу (передусім – з англійської, французької, італійської, іспанської та інших мов). Ось чому теоретичні розвідки з питань поповнення даної лексичної групи актуальні на сьогодні.

Серед термінів модної індустрії трапляються і засвоєні, і незасвоєні запозичення. Засвоєними запозиченнями вважаємо ті слова, які прийшли в українську мову давно і вже не сприймаються носіями мови як чужі (наприклад, *шаровари, брюки, куртка, жакет, піджак, шорти* тощо). Тривале використання таких запозичень у щоденному мововжитку сприяє тому, що пересічні носії української мови сприймають ці слова вже не як запозичення, а як лексику власного походження. Ці слова набувають граматичних ознак, притаманних українській мові (категорія роду і числа, можливість змінюватися за відмінками). Проте варто звернути увагу і на запозичені слова, давно відомі в українській мові, які означають поняття та предмети, що на сьогодні широко практично не вживаються, але використовуються обмеженим колом спеціалістів (наприклад, *галіфе, канотьє, капор, муфта* тощо).

До незасвоєних запозичень належать слова, що вживаються не так часто і тому не адаптувалися до української граматичної системи. Особливе місце серед них займають екзотизми (наприклад, *парео, фен, мейк-ап, гриндерси, прет-а-порте, дрес-код* тощо).

Глобальні процеси в сучасному світі сприяють розширенню сфери словника мови за рахунок інтернаціональної лексики. В українському лексиконі це інтернаціоналізми, які мають латинське чи грецьке походження (*мода, колекція, стиль, міні, максі, міді, мінімалізм, апликація, туніка, сандалії*).

Велика кількість інтернаціональної лексики з модної індустрії увійшли в українську мову із західноєвропейських мов:

- з французької мови (*авангард, ампір, ретро, апаши, балетки, блуза, блузон, декольте, жакет, жилет, кені, костюм, комбінезон* тощо);

- з англійської мови (*диско, лейбл, мілітарі, сафарі, топ, тренч, тренд, френч* тощо).

Залежно від частоти потрапляння іншомовної лексики в українське середовище та активності її використання можна виділити два способи запозичення: пряме запозичення і калькування.

Пряме запозичення іншомовних найменувань одягу є продуктивним способом формування досліджуваної галузевої термінології [2, с. 10]. Більшість актуальних термінів переноситься із мови-джерела в українську практично без змін (*анорак, арабескі, аутфіт, батист, боа, болеро, борсаліно, кімоно, корсет, мейк-ап, парео, плісе, топ, топлес, хакі* тощо).

Високою продуктивністю відрізняються і кальки, які звичайно представляють собою складні назви одягу та інші найменування із галузі моди. Кальки можуть бути повними. Наприклад: *висока мода* (фр. haute couture), *пальто-брюки* (англ. pant-coat), *пальто-халат* (англ. bathrobe-coat), *італійська довжина* (фр. italienne longueur), *французька кишеня* (англ. French pocket), *маленька чорна сукня* (англ. little black dress), *готова сукня* (англ. ready-to-wear), *капустяний стиль* (нім. zwiebel-look), *повсякденний стиль* (англ. casual-look), *прозорий стиль* (англ. transparent-look). Кальки можуть бути і частковими. Наприклад: *брюки-шейк* (англ. shake-pants), *брюки-капрі* (англ. capri-pants), *сукня-сафарі* (англ. safari-dress).

Деякі кальки функціонують в українській мові паралельно зі своїми іншомовними запозиченнями. Наприклад: *висока мода – от кутюр* (фр. haute couture), *повсякденний стиль – кежуал* (англ. casual-look), *останній крик (моди) – дерньє крі* (фр. dernier cri).

В основу класифікації назв одягу та різних модних реалій можуть бути покладені певні тематичні підстави залежно від їхнього призначення, виду, якості, особливостей текстур тканини, функціонального призначення.

Наприклад:

1) верхній (плечовий) одяг: *анорак* (англ. anorak), *бекеша* (угорськ. bekes), *блейзер* (англ. blazer), *болеро* (ісп. bolero), *джермпер* (англ. jumper), *жакет* (фр. jaquette), *жупан* (польськ. zupan), *пуловер* (англ. pull-over), *макинтош* (англ. mackintosh), *піджак* (англ. pea-jacket), *редингот* (фр. redingote), *свінгер* (англ. swinger);

2) поясний одяг: брюки (голл. broek), бриджи (англ. breeches), джинси (англ. jeans), годе (фр. godet), колготи (чеськ. kolhoty), кюлоти (фр. culotte), легінси (англ. leggings), шорти (англ. shorts), слакси (англ. slack);

3) найменування головних уборів: берет (фр. beret), канотье (фр. canotier), капор (голл. kaper), капюшон (фр. capuchon), каскетка (фр. casquette), сомбреро (ісп. sombrero), бандана (англ. bandana), кепка (англ. cap), ковбойка (англ. cowboy);

4) назви взуття: балетки (англ. ballet), бутси (англ. boots), велінгтони (англ. wellington), сандалії (грецьк. sandalion), мокасини (англ. moccasin), оксфорди (англ. Oxford), сабо (фр. sabot);

5) найменування тканин: батист (фр. batist), батик (англ. batik), бумазея (фр. bombasin), вельвет (англ. velvet), віскоза (лат. viscosus), вуаль (фр. voile), джерсі (англ. jersey), крепдешин (фр. crêpe de Chine), коленкор (фр. calencar), креп (фр. crêpe), лайкра (англ. lycra), меланж (фр. melange), стретч (англ. stretch), саржа (фр. serge), трикотаж (фр. tricotage);

6) стилі, що використовуються при створенні одягу, взуття, аксесуарів: ампір (фр. empire), бебі-дол (англ. baby doll), вамп (англ. vampire), гламур (англ. glamour), джангл (англ. jungle), дрес-код (англ. dress code), демисезонний (фр. demi-saison), кантрі-стиль (англ. country), кежуал (англ. casual), нью лук (англ. new look), мілітарі (англ. military), пін-ап (англ. pin up), ретро (лат. retro), хіпі (англ. hippy).

Системно-хронологічний аналіз лексики зі значенням «одяг і мода» кінця ХХ – початку ХХІ століття дає можливість уточнити, які поняття й найменування одягу зобов'язані своєю появою тому чи іншому періоду. У житті суспільства на кожному історичному етапі лексика, що називає одяг, відображає ті реалії, які притаманні даному часу. Кінець ХХ – початок ХХІ століття ознаменувався яскравими динамічними процесами в галузі модної індустрії. Проте така тенденція (хоча і не настільки інтенсивна) помітна вже від початку ХХ століття. Кожне нове десятиліття цього періоду характеризувалося інтенсивністю появи нової лексики тематичної групи «одяг і мода». У цей час індустрія моди розвивається дуже швидкими темпами, а розповсюдження модних стандартів і модного одягу набуває масового інтернаціонального характеру. Такий процес призвів до великої кількості запозиченої лексики в українській мові. Так, наприклад, у 1900-ті роки з'явилися поняття *англійський класичний костюм, піджак*; у 1910-ті – *брюки-галіфе, діловий костюм, рукава-кімоно, френч, спідниця-абажур*; у 1920-ті – *гольф,*

джермпер, кепі, пуловер, туніка. Період Другої світової війни пригальмував появу нових понять в індустрії моди. А вже у 1950-ті роки з'являються нові найменування: *бікіні, брюки-капрі, прет-а-порте*; у 1960-ті – *блузон, брюки-палацо, ковбойка, сабо*; у 1970-ті – *брюки-диско, печворк, шорти, сафарі, стиль мілітарі, стиль диско*; у 1980-ті – *боді, комбідрес, брюки-банани, лайка*; у 1990-ті – *анорак, стретч, парео, стиль бебі-дол, гламур, гранж, мінімалізм, вінтаж*.

Початок ХХІ століття ознаменувався інтенсивним надходженням у сучасну українську мову запозичень з англійської мови. Це позначилося на різних тематичних групах: від наукового стилю до розмовного. Багато англомовних запозичень з'являється і в лексиці модної індустрії, оскільки в цей час виникає величезна кількість видів одягу і взуття, нових елементів одягу, нових стилів. Наприклад: *вотенпруф* (англ. waterproof), *віндпруф* (англ. windproof), *джогери* (англ. joggers), *зипхуди* (англ. zipp hoodie), *клатч* (англ. clutch bag), *легінси* (англ. leggings), *лонгслив* (англ. long sleeve), *лук* (англ. look), *оверсайз* (англ. oversize), *патч* (англ. patch), *патерн* (англ. pattern), *ресейл* (англ. resale), *світшот* (англ. sweatshot), *сліпери* (англ. sleepers), *сліпони* (англ. slip-ons), *снєпбек* (англ. snarback), *снікери* (англ. sneakers), *стрітвір* (англ. streetwear), *фешин-шоу* (англ. fashion show), *худи* (англ. hoodie), *чокер* (англ. choker), *шопер* (англ. shopper) тощо.

Сучасний період запозичень з галузі моди позначився нереально інтенсивним надходженням нових найменувань взуття. Кожна нова назва підкреслює певні особливості, що характеризують ту чи іншу модель. Практично всі ці запозичення є англіцизмами.

Наприклад:

- *лофери* (англ. loafer) – легке взуття без шнурків; взуття, схоже на мокасини, але має невисокі підбори;

- *сліпони* (англ. Slip-on) – легке взуття без шнурків; верхня частина зроблена з тканини, підошва гумова;

- *сліпери* (англ. to slip) – комфортні туфлі з низькою підошвою, практично без підборів, верхня частина зроблена з оксамиту, шкіри, замші, може бути прикрашена вишивкою;

- *топсайдери* (англ. top-siders) – жіноче або чоловіче взуття на світлій підошві, що шнурується через чотири дірки, а через задник протягнутий шнурок;

- *тимберленди* (англ. Timberland) – популярне жіноче або чоловіче водонепроникне взуття жовтого кольору;

- гріндери (англ. Grinders) – важке взуття з високим голенищем і металевим носком;
- монки (англ. monk) – черевики чи туфлі без шнурків, але з однією, двома або трьома пряжками;
- оксфорди – (англ. oxford shoes) – стиль взуття, що характеризується «закритою» шнурівкою; бокові частини при цьому пристроєні до передньої у вигляді букви «V»;
- дербі (англ. Derby shoes) – туфлі з відкритою шнурівкою, на яких бокові частини пришиті зверху;
- броги (англ. brogues) – туфлі або черевики з декоративною перфорацією;
- дезерти (англ. desert) – черевики із замші на креповій підшві з двома парами дірочок для шнурків;
- чука (англ. chukka) – черевички висотою до щиколоток або трохи нижчі, які мають 2-3 пари дірочок для шнурків;
- джекбути (англ. (jackboots) – високі чоботи для верхової їзди;
- угі (англ. Ugg boots, uggs) – тепле взуття, виготовлене з овчини, ворсою всередину і гладкою поверхньою, з синтетичною або гумовою підшвою;
- Мері Джейн (англ. Mary Jane Shoes) – туфлі на середніх підборах квадратної форми з ремінцем на підйомі та круглим носком;
- конверси (англ. Converse) – взуття, вироблене американською компанією Marquis M. Converse (найчастіше – це кеди);
- крокси (англ. Crocs) – пляжне взуття;
- челсі (англ. Chelsea) – короткі черевики з загостреним носком без блискавки, без шнурків, зі вставками із еластичної гуми на боковинах;
- Кіттен Хілс (англ. Kitten Heels) – невелика шпилька, яку мають туфлі або босоніжки із закритим носком;

- джелі (англ. Jelly shoes) – різноманітні шльопанці із силіконовими вставками;
- слінбеки (англ. Slingbacks) – взуття з відкритою п'яткою (рідше – з відкритою п'яткою і носком);
- ей уей (англ. AW – аббревіатура імені та прізвища Anna Wintour) – бежеві босоніжки з двома ремінцями навхрест над стопою та одним ремінцем на п'ятці, що фіксує взуття на нозі).

Проведений аналіз показав, що запозичені лексеми з галузі модної індустрії активно надходять у сучасну українську мову. При цьому від початку XXI століття процес запозичення набув надзвичайної інтенсивності.

Висновки. Проведене дослідження показало, що найменування з модної індустрії взагалі та найменування одягу зокрема є одним із найцікавіших шарів побутової та ділової лексики, що певною мірою дає уявлення не лише про термінологічну специфіку, але й про історичне, політичне, духовне й культурне життя суспільства та країни.

На сьогодні лексика з галузі моди є відкритою; така лексика динамічно розвивається; вона характеризується новими концептуальними опозиціями, складною структурно-семантичною будовою, морфологічним та синтагматичним розмаїттям одиниць, збільшенням їхньої інформаційної, лінгвокультурної та спеціальної значущості.

Отже, нинішній етап запозичення в українську мову іншомовної лексики взагалі і лексики, пов'язаної з індустрією моди зокрема, становить науковий інтерес та вимагає подальшого дослідження, оскільки складні лексико-семантичні процеси в українській мові, спричинені сучасними мовними контактами, а також їх імовірні наслідки заслуговують на найпильнішу увагу науковців і становлять актуальну мовознавчу проблему.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сімонок В. П. Семантико-функціональний аналіз іншомовної лексики в сучасній мовній картині світу. Харків, 2010. – 331 с.
2. Дьолог О. С. Особливості сучасної лінгвістичної моди (на прикладі сучасного українського мовлення). *Український вимір. Міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори*. 2013. Число дванадцяте. С. 108 – 112.
3. Попова Н. О. Структурно-семантичні особливості новітніх лексичних запозичень з англійської в українську мову (90-і рр. XX ст. – поч. XXI ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Запоріжжя, 2005. 25 с.

ЕЛІПТИЧНИЙ ЗАГОЛОВОК ЯК АКТУАЛІЗАТОР КОМУНІКАТИВНО ВАЖЛИВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ГАЗЕТІ «ЧОРНОМОРСЬКІ НОВИНИ»

ELLIPTIC HEADING AS AN ACTUALIZER OF COMMUNICATIVELY IMPORTANT INFORMATION IN THE BLACK SEA NEWS

Євтушина Т.О.,

orcid.org/0000-0001-6561-5880

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

Прокопенко Л.І.,

orcid.org/0000-0003-1821-7016

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

Безенко А.,

orcid.org/0000-0001-5861-1232

здобувач вищої освіти 2 року навчання за другим (магістерським) рівнем історико-філологічного факультету Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

У статті досліджено еліптичні речення як актуалізатор комунікативно значущої інформації в заголовках одеської обласної газети «Чорноморські новини» за 2021 рік. Під еліптичним заголовком розглянуто синтаксичну одиницю з імпліцитним компонентом, що не передбачає контекстуальну чи ситуативну компенсацію.

З'ясовано, що еліптична форма потужного заголовка газети як значущий конструкт медійного повідомлення конденсує основну думку та спонукає читача до ознайомлення із запропонованою інформацією, містить прагматичне значення, пробуджуючи патріотизм.

Виокремлено ефективні еліпсовані прийменниково-іменникові конструкції-заголовки спонукально-закличного характеру. У таких структурах імпліцитний присудок односкладного речення – дієслово руху. Його компенсують комунікативно значущі експліцитні обставини місця, що транслюють початковий і кінцевий пункти переміщення за допомогою прийменників *з-у*, *на-за* тощо й увиразнюють швидкість виконання дії. Поширеність таких заголовків диктує тенденція журналістів обласної газети до простоти висловлювання, яку репрезентує синтаксична компресія, збільшенні кількості інформації на одну одиницю плану вираження.

Виявлено заголовок із імпліцитним присудком, який компенсує змістова насиченість прецедентного лексичного словосполучення.

Доведено, що креативно активні еліптичні структури як заголовки статей газети «Чорноморські новини», у яких елімінації частіше підлягають присудки. Комунікативно-інтенційний зміст проаналізованих еліптичних речень неодноманітний: ствердження факту, спонукання адресата до дії, вираження психологічного стану особи тощо. Спільною основою таких компонентів є «розкутий» синтаксис як природна ознака усного мовлення. Такий експресивний синтаксис уможлиблює виділяти комунікативно важливу частину повідомлення, логічно її підкреслити, активізуючи увагу читача.

Ключові слова: еліптичні речення, газетний заголовок, увага читача, газета «Чорноморські новини».

The article examines elliptical sentences as an actualizer of communicatively significant information in the headlines of the Odessa regional newspaper "Black Sea News" for 2021. An elliptical heading is a syntactic unit with an implicit component that does not involve contextual or situational compensation.

It was found that the elliptical shape of the powerful headline of the newspaper as a significant construct of the media message condenses the main idea and encourages the reader to read the proposed information, contains pragmatic meaning, awakening patriotism.

Effective elliptical prepositional-noun constructions-headings of motivational-calling character are singled out. In such structures, the implicit predicate of a simple sentence is the verb of motion. It is compensated by communicatively significant explicit circumstances of the place, which broadcast the starting and ending points of movement with the help of prepositions *z-u*, *na-za*, etc. and emphasize the speed of action. The prevalence of such headlines is dictated by the tendency of journalists of the regional newspaper to the simplicity of expression, which is represented by syntactic compression, increasing the amount of information per unit of the plan of expression.

A title with an implicit predicate was found, which compensates for the semantic saturation of the precedent lexical phrase.

It has been proved that creatively active elliptical structures are the headlines of articles of the Black Sea News newspaper, in which predicates are more often subject to elimination.

The communicative-intentional content of the analyzed elliptical sentences is heterogeneous: statement of fact, motivation of the addressee to action, expression of the psychological state of the person and so on. The common basis of such components is the "loose" syntax as a natural feature of oral speech. This expressive syntax allows you to highlight the communicatively important part of the message, logically emphasize it, activating the reader's attention.

Key words: elliptical sentences, newspaper headline, reader's attention, newspaper "Black Sea News".

Постановка проблеми. Релевантність сучасної публіцистики зумовлюють екстралінгвістичні чинники, комунікативна адресація тексту, односпрямована мовленнєва ситуація з віддаленими комунікантами. Крім того, знаковим репрезентантом найтипівіших рис у публіцистичному стилі є вербальне надбання.

Зокрема, потреба зацікавити читача зумовила апеляцію до увиразнення газетного мовлення. Це надає повідомленню актуальності, впливає на почуття й асоціації читача. Така сьогоденна тенденція вможливує дослідження значущості структурних компонентів газетного тексту, екстраполюючи здебільшого увагу на мовну різномановність заголовків.

Наразі газетний заголовок повинен бути ефективний: репрезентувати головну думку автора, не перетворюватися на штамп. Потреба вивчення газетних заголовків продиктована тим, що в них функційно навантажений не спонтанний набір експресивних і граматичних засобів, а система, у якій усі елементи – єдине ціле.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Медіаназви як «специфічний смисловий і психо-соціолінгвістичний вузол, ядро ідеї публікації» [20, с. 58], як «постійний, незмінний елемент газети, модифікатор змісту статті, який репрезентує головну думку автора й тему матеріалу» [23], як «зона підвищеної уваги читача» [14, с. 15] давно є предметом усебічного вивчення мовознавців: М. Баган [1], В. Богатко [2], Г. Вакуленко [3], Н. Голякова [4], А. Євграфова [9], І. Завальнюк [12; 13], В. Ільченко [17], О. Калякіна [18], Н. Кондратенко [19], О. Кульбабська [21], Л. Майборода [23], Репій [25], Г. Шаповалова [26] та ін.

Останнім часом увагу науковців привертає синтаксичне оформлення заголовків сучасних українських газет [6; 5; 2; 12; 13; 3; 11; 10]. Незважаючи на репрезентацію функційно-стилістичного аспекту еліптичних речень у газетних заголовках кінця ХХ – початку ХХІ століття [6; 5; 2; 12; 3], ця тема потребує подальшого вивчення.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити еліптичні речення як засіб привернення уваги в заголовках одеської обласної газети «Чорноморські новини» (далі – ЧН) за 2021 рік.

Виклад основного матеріалу. У газетному заголовку зосереджено домінуючу функцію тек-

сту, мета якої – надати чітке уявлення про зміст повідомлення та звернути на нього увагу; «це вся дійсність та всі найважливіші пункти повідомлення в легкій та стисnutій формі» [22, с. 72]. Крім того, заголовок «налаштовує на певний спосіб осмислення порушеної проблеми, задає емоційно-оцінну тональність потрактування» [1, с. 153]. В. Іванов наголошує, що газетний заголовок має впливати на читача, і тому в його основі завжди лежать відповідність змістові, ясність, точність, яскравість, виразність [15, с. 109]. Підтримуючи вищезазначені твердження, слушно погодитися з виокремленими основними рисами заголовка: він має бути «виразним, стислим, змістовним, цікавим, легко відкладатися в пам'яті читачів» [24, с. 225].

Ураховуючи розглянуті погляди лінгвістів, журналісти одеської обласної газети «Чорноморські новини» шукають такі мовні засоби, які б надавали експресивності та потужності заголовку як стрижневому конструкту медійного повідомлення, максимально конденсуючи основну думку та спонукаючи читача до ознайомлення із запропонованою інформацією.

Нашу увагу привернув еліптичний заголовок як актуалізатор комунікативно вагомої інформації в газеті «Чорноморські новини». Під еліптичним заголовком розуміємо синтаксичну одиницю з імпліцитним компонентом, що не передбачає контекстуальну чи ситуативну компенсацію. Тобто ми підтримуємо думку, що еліптичні речення – це особливий структурний різновид неповних речень [6; 5; 7; 8; 13; 12]. Зокрема, усвідомлення відсутнього структурного елемента еліптичних речень «впливає з лексико-граматичних особливостей цих речень, підказується їх значенням і формою» [6, с. 3].

Компресія газетного заголовка зумовлена потребою транслювати максимум інформації, використавши мінімальний мовний ресурс. Це забезпечує точність, влучність і лаконізм заголовків газети «Чорноморські новини»: *Про перевірки – онлайн і задалегідь* (ЧН, 05.08.2021); *Чисті пляжі – разом!* (ЧН, 10-12.06.2021); *Більше книг – менше страхів* (ЧН, 25-27.03.2021); *Більше лісів – здоровіша планета* (ЧН, 02-04.12.2021). Погодьмося, що в таких еліптичних заголовках закодовано головну функцію тексту, мета якої – надати чітке уявлення про зміст

повідомлення та звернути на нього увагу; «це вся дійсність та всі найважливіші пункти повідомлення в легкій та стиснутій формі» [22, с. 72].

Еліптична форма потужного заголовка газети «Чорноморські новини» конденсує основну думку статті та спонукає читача до ознайомлення із запропонованою інформацією, містить прагматичне значення, пробуджуючи патріотизм: *Послуги – українською* (ЧН, 06.01.2021); *Українською – не менше половини* (ЧН, 13-15.01.2021). У такий спосіб одеські журналісти вдало й доречно створюють зразки конденсованого синтаксису, які репрезентують в усіх тонкощах експресивного мовлення, а тому заміна неповних речень повними видається не тільки неможливою, а й непотрібною [12, с. 53]. Зафіксовані структури спрямовані на поглиблення актуалізації змістового наповнення заголовка. Це певною мірою інтригує, спонукає до прочитання статті, усуває змістову невизначеність. Водночас заголовок із редулькованим підметом і присудком експресивно увиразнює контекст «акцентуванням на основному об'єкті, про який ітиметься в публікації, нестандартністю початку, відтінком розмовності» [12, с. 49].

Прагматично-ефективними є еліптичні прийменниково-іменникові заголовки спонукально-закличного характеру: *По горіхи – на комбайні* (ЧН, 04-06.11.2021). У таких структурах імпліцитний присудок односкладного речення – дієслово руху. Його компенсують комунікативно значущі експліцитні обставини місця, що транслюють початковий і кінцевий пункти переміщення за допомогою прийменників *з-у, на-за* тощо й увиразнюють швидкість виконання дії. Наприклад: *З громадської ради – у владу* (ЧН, 28-31.01.2021); *На стадіон – за щепленням* (ЧН, 03-05.06.2021). Структурне еліпсування та семантична неоднозначність еліптичних речень-заголовків підвищує їхню експресивність і концентрує увагу саме на ньому, спонукає читача до прочитання статті. Аналізуючи подібні експресивні заголовки, підтримуємо сучасну дослідницю синтаксису української публіцистики І. Завальнюк, що «неповнота частини заголовка усуває громіздкість фрази, робить заголовок доступнішим, легшим для сприйняття, актуалізує потенційну дію та обставини її здійснення» [12, с. 53].

Вагомість окреслених компонентів тексту в компресованому заголовку прийменниково-іменникової конструкції очевидна, адже читач розпочинає знайомство з газетними матеріалами саме із заголовків. Прочитавши заголовок, реципієнт з'ясує, що прочитати насамперед, а що залишити поза

увагою: *З країни Сквородинії – в країну Гагаузію* (ЧН, 29.04-01.05.2021). Одночасне зневиразнення підмета і присудка зосереджує увагу, обставини стають центрами стилістичних особливостей заголовка. Проте основна функція таких заголовків, на нашу думку, – емоційно-виокремлювальна та оцінна. Таким чином журналісти затримують розуміння того, про що зміст статті. На фокусі ефект несподіванки, експресивно забарвлене висловлювання, привернення уваги сучасного читача. А це сьогодні на вагу золота. Окрім лаконічності, вищенаведене еліптичне речення усуває тавтологію та посилює експресивність заголовка, сприяє мовній економії. Слушним буде зауважити, що аналізована еліптична конструкція є наслідком неформального розмовного мовлення, відтвореного у статті. Такий експресивно-прагматичний заголовок спонукає прочитати про пригоди гагауза в країні Сквородинії. А саме: гагаузи читають Григорія Сквороду своєю рідною мовою. Чому? У статті відповідь: Григорій Скворода, тому що український філософ мав тюркське коріння (кримськотатарське). А гагаузька мова в одній групі з кримськотатарською.

Еліптичний варіант заголовка з пропущеним присудком систематично актуалізує комунікативну значущість слів, виконуючи констатційну функцію: *Периість – за вуханями* (ЧН, 27-29.05.2021). Такий експресивно-прагматичний заголовок змушує читача зануритися в зміст газетної статті, із якої дізнаємося, що минулого року в Одещині нараховувалося понад 90 тисяч диких тварин і 380 тисяч голів диких пернатих.

Еліптичний заголовок як улюблений експресивний синтаксичний засіб актуалізації читачької уваги журналістів газети «Чорноморські новини» цілком, на нашу думку, відповідає вимогам економії мовних засобів: *Маска – не тільки від Ковіду* (ЧН, 06.01.2021); *На часі – перегляд обласних програм* (ЧН, 14-16.01.2021); *Олія й зернові – завжди у ціні* (ЧН, 04-06.02.2021); *Щось на продаж, щось – в оренду* (ЧН, 04-06.03.2021); *Книжка – на задвірках* (ЧН, 13.03.2021); *Більше третини травня – вихідні* (ЧН, 15-17.04.2021); *Перо для журналіста – за меч і булаву* (ЧН, 22-24.04.2021); *Широкі плани – у вузькі двері* (ЧН, 13-15.05.2021); *У гостях – перервна синагога* (ЧН, 22-24.07.2021). Вищенаведені заголовки, як і попередні, посилюють увагу сучасного читача, залучають його до сприйняття газетного тексту, вони нагадують «типово розмовні комунікативні структури» [7, с. 173].

Відсутність чи вилучення з таких заголовків дієслова-присудка вможливує виокремити най-

вагоміше, на що треба зосередити увагу в публікації: *У фокусі – наші пенсії* (ЧН, 06-08.05.2021); *Фокус – на знакові об'єкти* (ЧН, 03-06.06.2021). Межі функціонування аналізованих еліптичних заголовків зумовлені комунікативною метою журналістів, коли потрібно лаконічно й виразно повідомити про факт сучасного суспільного життя. «Потреба в таких висловах посилюється внаслідок зростання темпу життя й активізації його суспільного початку» [16, с. 14].

Привертає увагу заголовок з імпліцитним присудком, який компенсує змістова насиченість прецедентного лексичного словосполучення. Наприклад: *«Шукачі перлів» – у перлині Одеси* (ЧН, 04-06.03.2021). Ми схильні вважати, що текстова прецедентність полягає в можливості текстів викликати в читачів певні асоціації, апелювані до текстів загальнокультурного значення: загальнолюдського, національного, соціального рівнів. Погодьмося з Н. Кондратенко, що «говорити про прецедентність можна лише у випадку спільних асоціацій в реципієнтів, тобто її основними критеріями є масовість, впізнаваність та інтелектуальність» [19, с. 163]. Зафіксований тип прецедентності, як бачимо, знаменує наявність в еліпсованому заголовку назви музичного твору, вагомого для одеситів, як і для всіх українців. Це свідчить, що ми, насамперед одесити як носії української мови, усвідомлюємо себе в єдиному культурному пострадянському та сучасному просторі. Такий креативний і сучасний на вербальному рівні оформлення еліптичний заголовок спонукає читача заглибитися в зміст статті. У ній дізнаємося, що другий фестиваль «Зимовий променад в Одеській опері» завершився прем'єрою «Шукачів перлів» Жоржа Бізе в концертному виконанні. Ця постановка має виховний естетичний потенціал, оскільки присвячена пам'яті видатних музикантів, народних артистів України: Галини Поліванової (солістки нашого оперного) та її чоловіка Ярослава Воцака (головного диригента театру). Журналіст майстерно наголошує, що в музиці опери любов, відданість, дружба, зрада, заздрість, людські пристрасті. А солісти та хор співали французькою; над сценою перели-

валися розсипані перли; відеоряд із морськими хвилями доповнює враження від музики. У заголовку, крім того, лаконічно закодовано в слові «перлина» назву театру, упізнавану не лише одеситами, а й гостями міста, – Одеський національний театр опери та балету, якому належить велика заслуга в розвитку музичної культури на півдні України.

Як бачимо, заголовки газети «Чорноморські новини» релевантні еліптичними реченнями: *Хто зневажає вбогих – зневажає свого творця!* (ЧН, 06.01.2021); *Крапля до краплі – сила* (ЧН, 25-27.02.2021); *Не прописка – реєстрація* (ЧН, 06-08.05.2021); *Не холодна – крижана* (ЧН, 21-23.10.2021); *За крадіжку – прочитати книжку* (ЧН, 04-06.11.2021); *Коли викликають «швидку», а коли – до сімейного лікаря* (ЧН, 11-13.11.2021); *Більшість – за суд над катами* (ЧН, 02-04.12.2021); *«Смарагдове місто» – для всієї родини* (ЧН, 16-18.12.2021). Спільною основою таких компонентів є «розкутий» синтаксис як природна ознака усного мовлення. Такий експресивний синтаксис уможливує виділяти комунікативно важливу частину повідомлення, логічно її підкреслити, активізуючи увагу читача.

Наступний заголовок не оминає наша увага: *Якби ж той талант – у законне русло* (ЧН, 18-20.02.2021). Поширеність таких заголовків диктує тенденція журналістів до простоти висловлювання, яку репрезентує синтаксична компресія, збільшуючи кількість інформації на одне слово.

Отже, креативною активністю відзначаємо еліптичні структури як заголовки статей газети «Чорноморські новини», у яких елімінації частіше підлягають присудки. Комунікативно-інтенційний зміст проаналізованих еліптичних речень неоднomanітний: ствердження факту, спонукання адресата до дії, вираження психологічного стану особи тощо. Такі заголовки привертають та утримують увагу вимогливого сучасного читача, активізують його читацьку діяльність. У подальшому перспективним є дослідження стилістичного аспекту лексико-синтаксичних компонентів заголовків газети «Чорноморські новини».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баган М. Заперечення у заголовках сучасних ЗМІ. *Культура слова*. 2012. № 77. С. 153 – 157.
2. Богатько В. В. Явища еліпсису в мові сучасної української публіцистики : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Вінниця, 2005. 176 с.
3. Вакулєнко Г. М. Еліптичні речення в ролі заголовків газетних статей. *Література та культура Полісся. Сер. Філологічні науки*. 2020. № 98. С. 249 – 256.
4. Голякова Н. Лексичні характеристики текстів газетних заголовків. Наука онлайн: *Міжнародний електронний науковий журнал*. 2018. №11. URL: <https://nauka-online.com/ua/publications/filologiya/2018/11/leksichni-harakteristiki-tekstiv-gazetnih-zagolovkiv/>

5. Голоюх В. І. Еліптичні речення з невербалізованими головними членами. *Мовознавство*. 1982. № 1. С. 21 – 26.
6. Дудик П. С. Еліптичні речення в українській мові. *Українська мова в школі*. 1958. № 2. С. 3 – 7.
7. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного мовлення (Просте речення; еквіваленти речення). Київ : Наук. думка, 1983. 228 с.
8. Дудик П. С. Стилїстика української мови : навчальний посібник. Київ : ВЧУ «Академія», 2005. 368 с.
9. Євграфова А. О. Заголовок як явище інтертекстуальності в журналістському контексті. *Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Филология*. Том 19 (58). №5. Симферополь, 2006. С. 126 –131.
10. Євтушина Т. О., Безенко А. О. Питальні речення як експресивний засіб актуалізації уваги в заголовках газети «Чорноморські новини». *Українська словесність у полікультурно-освітньому просторі сьогодення* [Електронний ресурс] : збірник тез доповідей Міжнародної наукової конференції / відп. ред. Ж. Д. Горіна. Одеса : ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2021. С. 60-63.
11. Євтушина Т. О., Прокопенко Л. І. Інтоновані синтаксичні одиниці в заголовках газети «Чорноморські новини». *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер. Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2020. Вип. 51. С. 46 – 49.
12. Завальнюк І. Функціональні вияви неповних речень в українському газетному мовленні початку ХХІ с. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер. Філологічні науки*. 2008. Вип. 80. С. 42 – 54.
13. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ ст.: структура та прагматистичні функції : автореф. дис. ... д-ра філол. наук; НАН України, Ін-т укр. мови. Київ, 2010. 40 с.
14. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості. Львів : ПАІС, 2004. 268 с.
15. Іванов В. Ф. Техніка оформлення газети : навчальний посібник. Київ: Знання, 2000. 222 с.
16. Іванчикова Е. А. О развитии синтаксиса русского языка в современную эпоху. *Развитие синтаксиса современного русского языка*. Москва, 1966. С. 4-14.
17. Ільченко В. І. «Актуалізатори» в газетному заголовку. *Наукові записки*. Київ : Інститут журналістики, 2002. Т. 8. С. 172 –175.
18. Калякіна О. О. Комунікативно-стилістична модифікація фразем у заголовках української преси кінця ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 2008. 19 с.
19. Кондратенко Н. В. Прецедентні компоненти в заголовках публіцистичних текстів (на матеріалі газетних статей). *Мова і культура*: науковий щорічний журнал. Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004. Вип. 7. Т. IV. Ч 1. С. 162 – 165.
20. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 423 с.
21. Кульбабська О. Стилїстичні характеристики заголовка як прагматичного знака журналістського тексту. *Актуальні проблеми синтаксису* : матеріали Міжнар. наук. конф., 19–21 жовт. 2006 р. Чернівці : Рута, 2006. С. 298 – 303.
22. Лазарева Э. А. Заголовок в газете : учебное пособие для студентов-журналистов. Свердловск : Изд. Уральского ун-та, 1989. 96 с.
23. Майборода Л. І. До проблеми способів та засобів вираження газетного заголовка. <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1410>
24. Михайлин І. Л. Основи журналістики : підручн. 3-тє вид., доп. і поліпш. Київ : ЦУЛ, 2002. 284.
25. Репій М. Виразність газетного заголовка. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2019. Випуск 46. С. 348 – 354.
26. Шаповалова Г. В. Лексико-стилістичні особливості заголовків у сучасних українських друкованих ЗМІ. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского*. 2011. Том 24 (63). № 4. Часть 1. С. 204 – 210.

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК МАРКЕРИ КАТЕГОРІЇ ЕМОТИВНОСТІ У КОНТЕКСТІ МОВОТВОРЧОСТІ МАРІЇ МАТІОС

PHRASEOLOGIES AS MARKERS OF THE CATEGORY OF EMOTIONALITY IN THE CONTEXT OF MARIA MATIOS LANGUAGE

Кемінь У.В.,

*orcid.org/0000-0002-4433-0306**аспірантка кафедри сучасної української мови**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

У статті представлені результати дослідження функціонування фразеологічних одиниць у художньому дискурсі, бо саме в тексті фразеологізми проявляють свої емоційно-експресивні та оцінні конотації. Розглянуто основні підходи до проблеми вербалізації емоцій та почуттів одиницями фразеологічного рівня для створення психологічного портрету героїв, творенню образів та сюжету, а також опису навколишнього середовища та місцевого колориту у творах Марії Матіос.

Багатогранність емоційної сфери людини детермінує різноаспектність феномену емотивності художнього тексту, розглянутого на прикладі творів Марії Матіос («Майже ніколи не навпаки», «Солодка Даруся», «Нація»). Основною метою пропонованої статті є функційний потенціал фразеологізмів у творах буковинської письменниці з'ясувати їхню роль у створенні категорії емотивності. Акцентовано увагу на фразеологічних одиницях, що виражають негативне або позитивне ставлення до суб'єкта (об'єкта) мовлення. Встановлено, що емоційно забарвлена лексика пов'язана із внутрішніми переживаннями людини, тобто психоемоційними факторами, та передає її суб'єктивне сприйняття реальності. Через фразеологічні одиниці яскраво виражається ставлення мовця до дійсності, передається багатогранна гама емоцій – співчуття, зневаги, переживання, тривоги та ін. Доведено, що письменниця не просто доречно використовує фраземи у своїх творах, а й досить часто видозмінює їхню форму, конкретизуючи, таким чином, значення усталених висловів. Результатом цього посилюється динаміка експресивності та національного колориту, увиразнюється авторське мовлення чи поглиблення характеристики персонажів. У результаті аналізу, приходимо до висновку про те, що в плані вираження і передачі людських емоцій та почуттів фразеологічні одиниці здатні точніше й глибше виразити розмаїтий емотивний спектр.

Ключові слова: емотивність, емоційність, класифікація емоцій, фразеологічні одиниці, художній дискурс, Марія Матіос.

The article presents study results of the phraseological units in artistic discourse functioning, as it is in the text that phraseology manifests, its emotionally expressive and evaluative connotations. The main approaches to the problem of verbalization of emotions and feelings by units of phraseological level to create a psychological portrait of the characters, creating images and plots, as well as describing the environment and local colour in the works of Maria Mathios.

The diversity of the emotional sphere of man determines the diversity of the phenomenon of emotionality of the literary text, considered on the example of the works of Maria Mathios ("Hardly Ever Or Otherwise", "Sweety Darusya", "The Nation"). The main purpose of the proposed article is the functional potential of phraseology in the works of the Bukovinian writer to find out their role in creating a category of emotionality. Emphasis is placed on phraseological units that express a negative or positive attitude towards the subject (object) of speech. It has been established that emotionally coloured vocabulary is related to a person's inner experiences, ie psycho-emotional factors, and conveys his subjective perception of reality. Phraseological units clearly express the speaker's attitude to reality, convey a multifaceted range of emotions – compassion, contempt, experience, anxiety, and others. It is proved that the writer not only uses phrases appropriately in her works but also quite often changes their form, thus specifying the meaning of established expressions. As a result, the dynamics of expressiveness and national colour are enhanced, the author's speech is emphasized or the characterization of the characters is deepened. As a result of the analysis, we conclude that in terms of expression and transmission of human emotions and feelings, phraseological units can more accurately and deeply express a diverse emotional spectrum.

Key words: emotionality, emotionality, classification of emotions, phraseological units, artistic discourse, Maria Mathios.

Постановка проблеми. Антропоцентрична спрямованість лінгвістичних студій спонукає вчених досліджувати мовну систему в аспекті вивчення людини як носія різних інтенцій та емоцій, виокремлювати науку категорійних величин, зокрема її емотивності, як складниками якої слугує емотивний тон, оцінність, інтенсивність та тональність. Емотивність як лінгвістична категорія може виражати переживання людини через одиниці мови

й мовлення. Реалізації емоцій сприяє особливий набір емоційно-забарвлених лінгвістичних засобів, серед яких важливе місце належить фразеологічним одиницям саме вони слугують важливим складником мовної картини світу й передбачають визначення загальнонародного та індивідуально-авторського в мовотворчості письменника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури засвідчує, що в сучас-

ній лінгвістиці накопичено чималий доробок, присвячений дослідженню емоцій у тексті. Особливо варто наголосити на розвідках таких лінгвістів, як Ю. Апресян, Н. Арутюнова, А. Вежбицька, О. Вольф, С. Шабат-Савка, В. Шаховський, В. Шинкарук та ін.. На думку вчених, беземоційних текстів не буває, особливо у художньому дискурсі, адже будь-який текст може певним чином впливати на свідомість та поведінку адресата мовлення (читача).

Цілком переконливою виглядає думка Ю. Апресяна про те, що «емоційна система є однією з найскладніших систем людини, оскільки в появі, розвитку і вияві емоцій беруть участь практично всі інші системи людини – сприйняття, фізіологічні реакції, інтелект, фізичні системи (моторика, що охоплює міміку) і навіть мова» [1, с. 51].

Погоджуємося з позицією С. Шабат-Савки, яка стверджує, що «емоційність відображає поведінку суб'єкта комунікації в конкретний момент мовлення, тому характеризує передусім живе, динамічне, уснорозмовне мовлення» [14, с.114].

Водночас якщо говорити про фразеологічні одиниці, то вони є невичерпними мовними засобами, у яких містяться ментальні й національні вираження емоцій щодо певних реалій. Як зауважує І. Голуб, «естетична роль фразеологічних одиниць у художній літературі, зумовлена їх природною образністю й емотивністю, а також умінням автора відібрати потрібний матеріал і ввести його в текст, підпорядкувати авторському задумові» [4, с. 203]. Безсумнівно, фразеологізм – окремий мовний феномен, якому притаманна емоційно-експресивна забарвленість, що збагачує наше мовлення, робить його колоритним, емоційним, виразним.

Сьогодні в лінгвістиці надзвичайно актуальним є дослідження питання функціонування фразеологічних одиниць у художньому дискурсі, адже в тексті фразеологізми реалізують свої емоційно-експресивні конотації, слугують присутнім маркером емотивності. Творчість Марії Матіос зумовила появу багатьох досліджень, у яких висвітлено особливості її індивідуально-авторського стилю. Проте, на нашу думку, проблема фразеологічного складу ідіостилю письменниці висвітлена недостатньо, що і стало предметом окремої наукової розвідки.

Постановка завдання. На думку мовознавців, фразеологія найяскравіше передає емоційне вираження висловлювання. Мета статті – визначити функційний потенціал фразеологізмів у контексті мовотворчості Марії Матіос, з'ясувати їхню роль у створенні категорії емотивності.

Виклад основного матеріалу. У психології під емоційними станами розуміють такі психічні стани, які виникають у процесі життєдіяльності людини і визначають рівень інформаційно-енергетичного обміну та спрямованість поведінки. Дискусія навколо проблеми класифікації емоцій наявна впродовж багатьох століть. Створити універсальну класифікацію емоційних станів намагались багато вчених, зокрема: А. Вежбицька, Б. Додонов, К. Ізард, Є. Ільїн, П. Екман та ін. кожен з них обґрунтовував свою теорію.

Так, К. Ізард розуміє емоцію як почуття, що мотивує, організовує і спрямовує сприйняття, мислення та діяльність; емоція мотивує, керує мислячою та фізичною діяльністю, регулює та фільтрує сприйняття [8, с. 34]. Вчений запропонував класифікацію, згідно з якою виокремив 12 базових емоцій на основі таких критеріїв, як наявність виразних та специфічних нервових субстратів, прояв за допомогою виразної та специфічної міміки, створення виразного усвідомлюваного переживання, поява в результаті еволюційно-біологічних процесів. До базових емоцій належать: емоція інтересу, емоція радості, емоція подиву, емоція печалі, емоція гніву, емоція огиди, емоція зневаги, емоція страху, емоція сорому, емоція збентеження, емоція провини та емоція любові [8, с. 378].

Інші емоції є похідними (вторинними) від змішування базових емоцій. Одну з найбільш повних класифікацій вторинних емоцій запропонував Б. Додонов:

- 1) альтруїстичні емоції – переживання, зумовлені потребою в допомозі, бажання приносити людям радість, підтримку, турботу;
- 2) комунікативні емоції – бажання спілкуватися, ділитися думками та переживаннями;
- 3) глоричні емоції – прагнення здобути визнання, почуття гордості, почуття задоволення собою, своїми успіхами;
- 4) практичні емоції – викликані діяльністю, змінами у ході роботи, успішністю та неуспішністю, бажання досягнути успіху в роботі, почуття напруження, задоволення від того, що робота вже зроблена;
- 5) пугнічні емоції – жадоба до боротьби, почуття ризику, рішучість;
- 6) романтичні емоції – прагнення до незвичайного, доброго, почуття таємничого, містичного;
- 7) гедоністичні емоції – пов'язані із задоволенням потреби в тілесному і душевному комфорті [7, с. 445].

Згідно з поглядом А. Вежбицької, усе різноманіття емоцій можна звести до універсаль-

них та вроджених, що притаманні всім людям. Керуючись такими підставами, дослідниця доводить, що «деякі емоції є у всіх культурах (радість, сум), для деяких емоцій характерний певний вираз обличчя (огида, подив), а деякі емоції збільшують шанси на виживання (страх, біль) [2, с. 38]. Вчена класифікує типи емоцій у такий спосіб:

1) емоції, пов'язані з поганими речами (смуток, нещастя, горе, сум, відчай);

2) емоції, пов'язані з гарними речами (радість, щастя, задоволення, захват, збудження);

3) емоції, пов'язані з людьми, які зробили погані вчинки, викликають негативну реакцію (ярість, злість, гнів, лють, божевілля);

4) емоції, пов'язані із самооцінкою (каяття, провина, сором, приниження, зниковілість, гордість, тріумф);

5) емоції, пов'язані із ставленням до оточуючих (кохання, ненависть, повага, жаль, заздрість).

За класифікацією Є. Ільїна, визначаються такі емоції, як: комунікативні емоції (радість), інтелектуальні емоції (здивування, почуття гумору), емоції очікування (тривога, страх), фрустраційні емоції (розчарування), емоційний стан, який виникає в процесі діяльності людини (стрес, сум) [9, с. 283].

Наведені класифікації емоцій свідчать про те, що в сучасній науці немає єдиного критерію щодо поділу емоцій. Проаналізувавши різні класифікації емоцій та почуттів можна прийти до висновку, що всі вони взаємодоповнюють одна одну. За спостереженнями дослідників, на мовному рівні емоції (психологічна категорія) трансформується в емотивність (мовна категорія). Тобто емоційність – психологічна категорія, яка відображає психічний стан людини, а емотивність – лінгвістична категорія, що виражає емоції вербально.

Цілком слушно зауважує В. Шаховський, що емотивність – це «характерна для мови семантична здатність виражати системою своїх засобів емоційність як факт психіки, відображені в семантиці мовних одиниць соціальні та індивідуальні емоції» [12, с. 24]. Дослідник також зазначає, що емотивність – це «емоційність у мовному значенні, тобто чуттєва оцінка об'єкта, вираження мовними чи мовленнєвими засобами відчуттів, настроїв, переживань людини» [12, с. 153].

На думку Я. Гнезділової, емотивність є мотивованою, задалегідь спланованою експресивною мовленнєвою діяльністю, ретельно продуманою у плані вибору мовних засобів і мовленнєвих стратегій і тактик, розрахованих на емоційний вплив адресата [5, с. 17].

Зокрема вона властива фразеологічному рівню мовної системи, адже фразеологічні одиниці як найменування реалій пропущені крізь призму психоемоційного стану людини. Такої думки дотримується і О. Добриднева, яка зазначає, що «саме фразеологізми характеризуються спроможністю опосередковано, образно, а відповідно і експресивно позначити якості соціально-психологічного життя людини, а також надавати цим якостям значеннєву позитивну і негативну оцінку» [6, с. 99].

Цілком переконливою виглядає думка С. Шабат-Савки про те, що «фразеологізовані комунікати становлять індивідуально сформовані ідіоматичні побудови, особливі формули-реалії, специфічні маркери національної мови, які потужніше та яскравіше увиразнюють інтенції мовця, оприявлюють релевантні ознаки українського менталітету та мовної ідентичності» [13, с. 366].

М. Гамзюк зазначає, що «емотивність може виникати внаслідок суспільного ставлення до об'єкта номінації, вона може бути наслідком входження до складу фразеологізмів емотивно маркованих слів чи синтаксичних конструкцій у результаті, у результаті алогічного поєднання емотивно нейтральних мовних одиниць, у тому числі одиниць, що належать до різних функціональних стилів, унаслідок дії фонетичних чинників (інтонації, алітерації, асонансу), опису емоціогенних ситуацій [3, с. 32].

Безперечно, у своїх творах Марії Матіос порушує складні моральні та екзистенційні питання, що створює яскравий психологізм її мовотворчості, увиразнює проблему самотності індивіда. Фразеологічний фонд ідіостилю Марії Матіос формують як загальноприйняті, кодифіковані фразеологічні одиниці, про що свідчить Словник фразеологізмів української мови, так і етномарковані, що фіксують лише на Буковині та передають дух народної мови.

До фразеології зараховують ідіоми, фразеологічні сполучення, фразеологічні єдності і стійкі вирази (прислів'я, крилаті вислови тощо). Спостерігаючи за психоемоційними станами персонажів художніх текстів Марії Матіос можна сформувати такі тематичні групи фразеологічних одиниць:

Фразеологічні зрощення, ідіоми – абсолютно неподільні фразеологічні одиниці, значення яких не впливає зі значень їх компонентів [10, с.145]: **байдики бити** – ледарювати, напр.: *Хто тут байдики бив? Я чи ти?* [16, с.32].

Фразеологічна єдність – результат образного метафоричного переосмислення словосполу-

чення. «Здебільшого це вирази, які складаються зі слів конкретного значення та мають помітне експресивне забарвлення» [10, с. 152], як-от: **кров з молоком** – здоровий, рожевий, рум'яний [11, с. 80]; *Парасочка біленька, кров з молоком...* [15, с. 97]; **дати ногам волю** – тікати, швидко бігти [10, с. 22]: *Бо полінуєшся встати, коли другий півень запис, припізнишся ногам дати поля – і вже, дивись, якась біда (зведениця, вдовиця, байстриця чи чортиця) перейде тобі дорогу* [17, с. 32].

Фразеологічні сполучення – фрази, умотивовані прямим значенням [10, с. 159], як-от: *Бо не штука – мати голову на плечах, а думати, що то баняк* [15, с. 97]; **Головою треба думати**, а як думаєш ногами, то хай голова страждає [16, с.195]; *До сьогодні Михайло плюнув би в очі любому, хто посмів би сказати криве слово про його Матронку...* [16, с. 168].

Фразеологічні вирази – це стійкі поєднання слів, які не мають цілісного значення. До них належать прислів'я, приказки, крилаті слова, мовні кліше, напр.: *Недурно кажуть: півсвіту скаче – півсвіту плаче* [15, с. 153]; **Яке їхало – таке здибало**, – тискали плечима в селі молодці... [16, с. 69].

За нашими спостереженнями, фразеологічні одиниці, що називають або виражають ту чи ту емоцію, зберігають усі лінгвістичні знання про навколишній світ. Фразеологічні одиниці характеризують передусім людину, її почуття, емоційний стан тощо. У мовотворчості Марії Матіос це здебільшого спектр емоційно-оцінних інтенцій негативного характеру.

Зокрема, щоб зрозуміти специфіку емоції **страху**, авторка описує експресивну поведінку й специфічне переживання своїх персонажів, пропонує такі фраземи, напр.: **волосся дибом стає** «кому-небудь стає дуже страшно» [11, с. 22]; *...Від такої картини у людей, здавалося, волосся також ставало дибки, бо деякі чоловіки раз по раз пригладжували простоволосі голови долонями* [16, с.183]; **заходить зашпорами** «з'являється відчуття поколювання, гострого болю» [11, с. 55]; *Люди втікають від туги, яка заходить зашпорами в душу, як тільки очі вихоплюють хрест* [16, с.51]; **згортатися равликом** «дуже боятися чогось», напр.: *Але щоразу, коли Даруся наближається до могилки, душа її також згортається равликом від страху, що її зараз зустріне мертва – без татового голосу – тиша* [16, с.52]; **дрижаки б'ють (дрож пробирає, проймає)** «хто-небудь дрижить від страху, хвилювання» [11, с.46]; *Мариньку б'ють дрижаки, ніби в гарячці* [Мннн

с.140]; *Але його біла дрож при згадці про Анну* [15, с. 193].

Емоція **тривоги** слугує комбінацією чи шаблоном різних емоцій (страх, печаль, сором і провина), кожна з яких впливає на соціальні стосунки людини, її соматичний стан, сприйняття, думки й поведінку [8, с. 286]. Душевний стан героїв як наскрізний мотив мовної картини світу Марії Матіос супроводжується вживанням фразеологізмів, як-от: **мурашки бігають** «про відчуття страху, хвилювання, переживання» [11, с. 105]; *А вона чула, як її тіло вкривають мурашки...* [17, с.72]; **бухнула кров у голову** «стан сильного хвилювання, збудження» [11, с. 81]; *З порогу захлинувся словами «Мамо, тато!!!», вона вчула, що бухнула кров у голову. Так, ніби хто вдарив у тім'я* [17, с.149]; **серце обривається** «хто-небудь дуже хвилюється, відчуває тривогу» [11, с. 168]: *Серце їй вилітає з грудей, але Петруня притискає його лівою рукою, а тоді зверху накриває ще й правою* [15, с. 106]. Як бачимо, змальовуючи душевний неспокій героїв образністю, емоційністю виразів, письменниця має на меті донести до читача свій задум, зумовлений очікуванням загрози чи небезпеки.

Коли йдеться про емоцію **горя**, то часто посилюються на взаємодію печалі, депресії з іншими афектами. У мовостилі М. Матіос зафіксовано функціонально значущі фразеологічні одиниці, що репрезентують емоційні переживання, зокрема: **розривати груди** «завдавати болю, переживати, страждати», напр.: *...і страх, і подив, і млість щоразу дужче й дужче розривали їй груди* [17, с. 157]; **темніє в очах** «втрата ясності, сприйняття від перенапруження, хвилювання» [11, с. 61]; *напівпритомна млість розливається їй від грудей до самого лона. Аж темніє в очах* [17, с. 160]; **кров вдарила в лице** «стан сильного хвилювання, збудження» [11, с. 81]; *Ну, так, якби жива була й напудилася чогось – та й кров їй ударила в лице* [15, с. 240].

Відчай вербалізують фразеологізми типу: **рвати волосся на голові** «впадати у великий відчай, розпач» [11, с.73]: *...як упізнав тата Василя, що рвав на собі волосся, й малого Миколайчика, який хукав на мамині руки...* [15, с. 80]; **хапається за голову** «бути у відчаї, розпачі» [11, с. 58]: *Люди в селі часом роблять таке, що навіть Даруся хапається за голову...* [16, с. 12]; **битися кулаками в голову** «бути у відчаї, розпачі» [11, с. 29]: *То вона бралася рвати на собі волосся. То билася кулаками в голову. Намагалася витиснути з грудей ридання* [17, с. 144].

На позначення емоції **гніву** у творчості М. Матіос можна виокремити такі фразеологічні

одиниці: **дути губи** «сердитися, ображатися» [11, с. 38]: *«Дітей чучкають та губи дують, що Павлові мастку нібито більше дісталося від батька»* [17, с. 53]; **дивитися вовком** «виявляти неприязне, вороже ставлення до кого-небудь» [11, с. 197]: *...охочим приступити до ріки саме в цьому місці, звідки Михайло дивиться вовком...* [16, с. 127]; **в душі закипає** «надмірно хвилюватися від припливу якогось почуття (гніву, незадоволення, роздратування тощо)» [11, с. 67]: *... вона чує, як закипає в ній злість... як він розказував тому хижому чоловікові у воєнній формі про «Січ»...* [16, с. 96]; **іскри з очей** уживають «для підкреслення чийогось гніву» [11, с.61]: *Червоні іскри немилосердно скакали перед очима – і він думав, що то дурна кров уже заливає мозок, і хотів чимивидше звільнитися від її жару, щоб не вмерти отут, на Матрончиних очах* [15, с. 169]; **кров заливає** «хто-небудь перебуває в стані сильного збудження, гніву, обурення» [11, с. 81]: *...чоловікові мутить розум від підозри жінки в зраді. Ані нагла кров, що заливає людині мозок під час боли-хвороби, ні фізичний біль... як одна дрібна, як блоха, і гостра, мов кинджал, думка, що його жінку знає інший...* [16, с. 167]

Емоція **сорому** на нейронному рівні пов'язують із фізіологічним атрибутом, сором'язливістю, як-от: **жар пашить в обличчя** «хто-небудь червоніє від ніяковості, сором'язливості» [11, с. 291]: *Іларій також намагався не зустрічатися з нею очима: таємний і страшний жар пашив з її обличчя* [15, с. 197]. Так, на психологічному рівні її активацію вбачають у зіткненні з ситуацією, де особисте виставлене на осуд, напр.: **совість мучить** «хто-небудь відчуває гризоту, сором за свою провину, несправедливість» [11, с. 675]: *...А тебе колись буде мучити совість, що ти могла допомогти мені* [15, с.164]; **опускати очі** «відвертатися, не дивитися на кого-небудь від ніяковості, сорому» [11, с. 123]: *Висмоктані дітьми, та ще не зовсім обвислі груди дивляться їй у мокрі ноги, ніби ї собі опускають очі від жалю, сорому чи страху* [17, с. 148]; **язик не повертається** «хто-небудь не наважується, соромиться, боїться сказати спитати щось [11, с. 123]: *Чи обернувся би їй язик у роті на «ти», як Іван (ведмеді би були його роздерли!) – старіший від її тата?* [17, с.97].

Варто зауважити, що в зображенні життєвих конфліктів ми помічаємо в мовленні персонажів фразеологічні одиниці – лайки: **шляк би трафив** уживають «для вираження крайнього незадоволення або обурення комусь при обуренні, досаді» [11, с. 200], напр.: *...шляк би го був тра-*

фив ще в моїй утробі, як мені дні коротає тою горілкою, згорів би був, дай Боже... [16, с.29]; *Або я дурний, або всі ми такі, шляк би його був трафив ще до народження!* [15, с.56]; **холера його знає** «(не знати нічого), уживають для вираження незадоволення, гніву»: *Холера його знає, що за народ пішов, – далі бурчала Марія Герасимівна...* [15, с. 203]; *А то ж не невістки – а холера знає, що за насіння!* [15, с. 41]. У своїх творах авторка застосовує діалекти, що їх уживають на певній території, унаслідок чого змальовує передусім знижено-просторічне забарвлення мови героїв: **тримай дямбу на заперті** «дямба» (зневаж.) – рот, уживають «для вираження заборони говорити», напр.: *Иди, стара курво, до хати, вари чоловікові кулешу і тримай дямбу на заперті!* [16, с. 74].

До фразеологічних одиниць з позитивною семантикою, відносно конструкції, що виражають емоцію **радості**, як-от: **зм'якнути серцем**, «викликати у кого-небудь почуття доброти, лагідності, розчулювати когось» [11, с.120], напр.: *А він тоді зм'якнув серцем від жалісливого флинькання своєї одиначки...* [17, с.87]; *Тоді вона впала в ноги другові «Березі» й просила так, що від її слів міг зм'якнути камінь* [15, с. 124]; **скинути камінь з душі** «стало легко, спокійно, хтось заспокоївся» [11, с. 74]: *І скине камінь із душі* [17, с.163]; **усмішка до вух** «сміятися щиро, від душі, широко розкриваючи рот» [11, с.162]: *Дорогий пане-товаришу! – казав достріч Кирило чи то малому, чи то старому – і відкрита усмішка тягнулася йому до самих вух...* [17, с.163].

Не можна залишити поза увагою звертально-вокативні конструкції до найвищих субстанцій, які увиразнюють інтенцію мовця, установлюючи таким чином доброзичливу атмосферу комунікації: **слава Богові** уживають «для вираження задоволення, полегшення» [11, с.103], як-от: *Слава Богові, вона здорова – як цвах!* [17, с.100]; *«Слава Христові-Богові, що вертають живі-здорові, – запізно відповіла Василящучці та й подалася в хату, не бажаючи продовжувати розмову»* [17, с.114]; **дай Боже, дякувати Богу** «уживають у значенні на щастя» [11, с. 45]: *Дай, Боже, вам добре здоров'я і файну любку!* [15, с.11]; *Дякувати Богу, що в світ не вивезли, як лише всунулися в наші гори* [15, с. 8]; *Дякувати Богу, живий-здоровий Іван Варварчук якоїсь-то весняної днини щодуху вертався із війни додому...* [17, с.17]. Вказані фразеологізми створюють добродушний настрій, надають мові творів невимуженості, колорит простоти, фамільярності, передають дух народної мови.

Висновки. Отже, у процесі дослідження було встановлено, що фразеологічні одиниці слугуючи носіями образного значення, характеризують інтенсивність емоційних станів, виражають специфіку національного сприйняття і пізнання реальної дійсності мовного соціуму. У мовотворчості Марії Матіос фіксуємо чітко підібрані фразеологічні одиниці здатні оживити мовлення, надати йому емоційно-експресивного відтінку. Висока майстерність письменниці значною мірою зображує емоційно-почуттєві, психіко-вольові якості своїх персонажів. Варто зау-

важити, що у творчості письменниці найбільша кількість фразеологічних одиниць із негативною конотацією. Це здебільшого стійкі сполуки, які є животворчим виразником неповторного ідіолекту письменниці, яка розкриває характер своїх героїв через мову, і чим чіткіший фразеологізм, тим влучнішою виходить характеристика персонажа, який його використовує. Перспектива подальших досліджень полягає у необхідності вияву особливостей реалізації категорії емотивності у мовотворчості Марії Матіос мовними засобами синтаксичного рівня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Апресян Ю. Д. Интегральное описание языка и системная лексикография. Языки русской культуры. 1995. 472 с.
2. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков. Москва: «Языки русской культуры», 1999. 780 с.
3. Гамзюк М. Емотивність фразеологічної системи німецької мови (досвід дослідження в синхронії та діахронії): автореф. дис. ... канд. філол. наук: Київ, 2001. 38 с.
4. Голуб И. Б. Стилистика современного русского языка Высшая школа, 1986. 203с.
5. Гнезділова Я. Емоційність та емотивність сучасного англomовного дискурсу: структурний, семантичний і прагматичний аспекти : автореф. дис. канд. філол. наук: Київ, 2007. 20 с.
6. Добрыднева Е. Л. Фразеологические средства и способы вербализации эмоциональных концептов в языке и речи. Проблемы вербализации концептов в семантике языка и текста: Материалы Международного симпозиума. Перемена, 2003. С. 97 – 108.
7. Додонов Б И. Классификация эмоций при исследовании эмоциональнойнаправленности личности. Вопросы психологии. 1975. № 6.
8. Ізард К. Психологія емоцій: Пер. з англ. Київ, 2000. 464 с.
9. Ильин Е.П. Эмоции человека СПб.: Питер, 2008. 784 с.
10. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : [навч. посібник] : Знання, 2007. 494 с.
11. Фразеологічний словник української мови / Ужченко В. Д., та ін. Освіта, 1999. 224 с.
12. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. Воронеж: ВГУ, 1987. 191 с.
13. Шабат-Савка С.Т. Фразеологізовані питальні комунікати в діалогічному дискурсі. Науковий вісник УжНУ Серія: Філологія. Випуск 2(44), 2020 С. 366 – 372.
14. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові: [монографія]. «Букрек», 2014. 421 с.
15. Матіос М. Нація: Видання шосте, Львів: ЛА «ПІРАМІДА», 2018. 256с.
16. Матіос М. Солодка Даруся: [укр. та рос. м-ми; перекл. на рос. м. Є. Марінічевої, С. Соложенкіної]. Львів: ЛА «ПІРАМІДА», 2010. 424 с.
17. Матіос М. Майже ніколи не навпаки: Видання третє. Львів: ЛА «ПІРАМІДА», 2018. 176 с.

НЕРОЗЧЛЕНОВАНІ СУБ'ЄКТНО-ОБ'ЄКТНІ СТРУКТУРИ У СФЕРІ АКТАНТНОЇ ФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ

UNDIVISIBLE SUBJECT-OBJECT STRUCTURES IN THE FIELD OF ACTANT FUNCTIONALITY

Лахно Н.В.,

orcid.org/0000-0002-5741-463X

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка

У статті охарактеризовано семантику суб'єктних рефлексивів, співвідносних з незворотними дієсловами. Розглянуто сутність категорії актантного розподілу семантики. Проаналізовано суб'єктні зворотні дієслова, які належать до різних синтаксичних структур, з урахуванням функційних особливостей їхнього актантного оточення. Визначено, що досліджувані дієслова переважно характеризують відношення, які відображають взаємодію синтаксично нерозчленованих актантів, імплікованих у синтаксичному суб'єкті.

Установлено, що базові дієслова вказують на вплив суб'єкта на об'єкт, їм властива двовалентна (суб'єктно-об'єктна) структура розмежувального типу: генеративний підмет (суб'єкт) і акумулятивний додаток (об'єкт).

Виявлено, що власне-зворотні та рефлексивно-посесивні рефлексиви зумовлюють синтаксично нерозчленовані актанти, імпліковані у синтаксичному суб'єкті, який має гібридну (генеративно-акумулятивну) характеристику. Зазначено, що в рефлексивно-посесивних зворотних дієсловах уявлення про об'єкт є частково погашеним, тому такі рефлексиви перебувають на перетині різних семантичних типів: дієслів, які зумовлюють імпліцитні суб'єктно-суб'єктні відношення та дієслів з потенційно вирезаними суб'єктно-суб'єктними відношеннями. Визначено, що реципрокальні дієслова вказують на генеративно-генеративні відношення учасників, кожен з яких є одночасно і суб'єктом дії, і предметом, який піддається дії (об'єктом). Абсолютивні дієслова демонструють потенційно виражені суб'єктно-об'єктні відношення. Установлено, що серед суб'єктних зворотних дієслів лише в автокаузативах нерозчленовані суб'єктно-об'єктні структури не представлено. Ця особливість зближує їх з декаузативами.

Запропоновано поширити методику аналізу на об'єктні зворотні дієслова з метою систематичного опрацювання теорії рефлексивів та їхньої класифікації залежно від семантичної функції постфікса, визначення місця зворотних дієслів у загальній семантичній категорії актантного розподілу семантики дієслова.

Ключові слова: суб'єктні рефлексиви, власне-зворотні рефлексиви, рефлексивно-посесивні зворотні дієслова, автокаузативи, взаємо-зворотні рефлексиви, абсолютивні дієслова, суб'єкт, об'єкт, актант, генеративна функція, акумулятивна функція.

The article describes the semantics of subjective reflexives related to irreversible verbs. The essence of the category of actant distribution of semantics is considered. Subjective inverse verbs belonging to different syntactic structures are analyzed, taking into account the functional features of their actant environment. It is determined that the studied verbs mainly characterize the relations that reflect the interaction of syntactically disjointed actants implied in the syntactic subject.

It has been found that basic verbs indicate the influence of the subject on the object, they are characterized by a bivalent (subject-object) structure of the delimiting type: generative subject (subject) and accumulative appendix (object).

The study demonstrated proper-inverse and reflexive-possessive reflexes cause syntactically indivisible actants, implied in the syntactic subject, which has a hybrid (generative-accumulative) characteristic. The notion of object in reflexive-possessive inverse verbs is partially extinguished, so such reflexives are at the intersection of different semantic types: verbs that imply implicit subject-subject relations and verbs using cutout subjects. Reciprocal verbs indicate the generative relations of the participants, each of which is both a subject of action and an object that is subject to action (object). Absolute verbs demonstrate potentially expressed subject-object relations. The results indicate that undivided subject-object structures (among subjective inverse verbs) are not represented only in autocausatives. This feature brings them closer to decausatives.

The author proposes to extend the method of analysis to object inverse verbs in order to systematically study the theory of reflexives and their classification depending on the semantic function of the postfix, determining the place of inverse verbs in the general semantic category of actant distribution of verb semantics.

Key words: subjective reflexives, proper-inverse reflexives, reflexive-possessive inverse verbs, autocausatives, mutual-inverse reflexives, absolute verbs, subject, object, actant, generative function, accumulative function.

Постановка проблеми. Завдяки семантичній багатоплановості та поліфункційному характеру зворотні дієслова завжди привертала увагу дослідників [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8 та ін.]. Проте в українському мовознавстві на сьогодні дискусійною залишається проблема щодо класифікації

зворотних дієслів залежно від семантичної функції постфікса та підходів до їх трактування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки існуючі формальні, синтаксичні та семантичні класифікації системи дієслів с постфіксом –ся не вирішують поставленої проблеми

[2; 3; 5; 8], С.О. Соколова запропонувала методику аналізу дієслів з урахуванням особливостей актантного розподілу їхньої семантики [9].

Постановка завдання. Для уточнення семантичної класифікації зворотних дієслів ми проаналізуємо з цих позицій суб'єктні рефлексиви, виявимо функційно значущі компоненти, які належать до різних синтаксичних структур.

Виклад основного матеріалу. Під актантним розподілом семантики розуміють вибіркоче спрямування дієслівних сем у бік характеристики актантів, що посідають у складі висловлювання певні синтаксичні позиції, насамперед, підмета та присудка, і набувають певних функційних характеристик: генеративної (здатність бути джерелом зовнішньої процесної ознаки або дії), акумулятивної (здатність набувати нових якісних ознак під впливом власної активності або зовнішніх та внутрішніх сил, що не залежать від самого актанта), гібридної (поєднує генеративну та акумулятивну функції) або пояснювальної (уточнює сутність акумулятивної ознаки/дії в часовому або локативному вимірі) [10, с. 154].

Аналіз дієслів з урахуванням функційних особливостей актантного оточення дало можливість О.М.Соколову створити класифікацію, яка враховує функційну значущість компонентів, що належать до різних синтаксичних структур.

Зазвичай, залежно від валентності предикати поділяють на одновалентні, двовалентні, тривалентні, чотиривалентні тощо, але реальний склад актантів може мати імпліцитний характер. Синтаксична валентність не завжди збігається з семантичною. Один формальний актант може відповідати декільком семантичним. О.М. Соколов запропонував розрізняти синтаксично розчленовані та нерозчленовані актанти і виділив наступні типи семантико-синтаксичних структур [10, с. 125–127]:

1. Відношення, які відображають взаємодію синтаксично розчленованих актантів – підмета та додатка (суб'єкти та об'єктів), а також сирконстантів (обставинні слова).

2. Відношення, що зумовлюють взаємодію синтаксично нерозчленованих актантів, імплікованих у синтаксичному суб'єкті або об'єкті.

3. Відношення зосереджені на одному з актантів і не формують уявлення про вплив на інший актант.

4. Дієслова ізольовані в актантному відношенні. Актантна орієнтованість, пов'язана з акумулятивною або генеративною діяльністю, є потенційною.

Ми проаналізуємо суб'єктні рефлексиви, які зберігають підметову відповідність зі співвідносними нереклексивними дієсловами. З'ясуємо властиві їм типи семантико-синтаксичних структур з урахуванням функційних характеристик актантів. Проведемо порівняльний аналіз зворотних і незворотних дієслів, у яких зміна актантного розподілу семантики зумовлена постфіксацією.

Суб'єктні зворотні дієслова демонструють різні формули відношень.

1. До нерозчленованих **суб'єктно-об'єктних** структур належать власне-зворотні, рефлексивно-посесивні та реципрокальні рефлексиви, які демонструють імпліцитні суб'єктно-об'єктні відношення.

Н.О. Янко-Триницька називає такі рефлексиви зворотніми дієсловами «включеного об'єкта».

Базові дієслова вказують на вплив суб'єкта на об'єкт. Їхня семантична структура складається з архісеми «дія», семи «спрямованість дії на об'єкт», сем «суб'єкт» (істота) та «об'єкт» (істота), а також «зміна якості об'єкта внаслідок дії суб'єкта»: *мати купує дитину, примружити очі, обнімати друга*.

Актантну адресованість семантики відбиває описова формула: актант 1 (суб'єкт) генерує дію – актант 2 (об'єкт) акумулює дію (відчуває на собі). Властива двовалентна (суб'єктно-об'єктна) структура розмежувального типу: генеративний підмет (суб'єкт) і акумулятивний додаток (об'єкт).

У власне-зворотніх та рефлексивно-посесивних рефлексивах відношення, що відображають взаємодію синтаксично нерозчленованих актантів, імпліковані в синтаксичному суб'єкті, який має гібридну генеративно-акумулятивну характеристику.

Повна одноферентність властива тільки власне-зворотнім (смысловим, тотальним) дієсловам. Такі рефлексиви позначають дію суб'єкта, спрямовану на самого себе (на зовнішність або поверхню тіла). Суб'єкт водночас є і об'єктом дії, він спрямовує дію на себе і акумулює її. Суб'єктом/об'єктом дії завжди є істота. Дії, названі рефлексивами, суб'єкт найчастіше виконує над самим собою, а не над кимось іншим; таким мотиватам властива «семантична рефлексивність» [5, с. 269].

Актантна адресованість семантики мотива може бути передана формулою: Актант 1 (суб'єкт) виявляє (генерує) ознаку, спрямовану на себе, і акумулює зазначену ознаку. Властива одновалентна суб'єктна структура з гібридним підметом (суб'єктом).

У рефлексивно-посесивних (портативних) рефлексивах уявлення про об'єкт є частково погашеним, тому ця група рефлексивів перебуває на перетині 1 групи, до якої належать зворотні дієслова, що виявляють імпліцитні суб'єктно-суб'єктні відношення, та 2 групи, яку складають дієслова з потенційно вирезаними суб'єктно-суб'єктними відношеннями.

Об'єкт дії у мотиваті не змінюється: *хлопчик примружив очі – хлопчик примружився*, відбувається метонімічне ототожнення суб'єкта з пов'язаними з ним предметами або діями. Лексичне значення похідного складається не лише зі значення мотиватора, а й зі значення об'єкта базового дієслова, який завжди є неістотою. Коло можливих об'єктів часто звужене до 1–2: *понури голову – понуритися, насупити брови – насупитися, жмурити очі – жмуритися, щурити (мружити) очі – щуритися (мружитися), нашірошити вуха – нашірошитися*. В оказіональних значеннях об'єкт дії можливо встановити лише з контексту: *змиватися* «змити з себе фарбу для волосся», *запуститися* «запустити комп'ютерну програму»: *Вона змивається, тече червона наче кров вода... (К. Мигаль); Але вже хто запустився, і не думав виходити з гри (Д. Гуменна)*.

Лексична валентність базового дієслова порівняно з похідним може істотно змінюватися. Якщо мотиватор може сполучуватися з декількома об'єктами, то до лексичного значення мотивата належить лише один з них: *будувати будинок, міст, залізничну дорогу – будуватися (тільки про будівлі для себе)*.

Актантна адресованість семантики мотивата може бути передана формулою: актант 1 (суб'єкт) генерує ознаку, спрямовану на невідчужувану (частину тіла, прояви психіки) або відчужувану (одяг тощо) його приналежність, і одночасно її акумулює. Саме тому такі мотивати зумовлюють гібридну функцію суб'єкта.

Реципрокальні (взаємо-зворотні) дієслова позначають дію, яку не може виконати одна людина: *обніматися, цілуватися, сваритися тощо*. Вони вказують на генеративно-генеративні відношення щонайменше двох суб'єктів, які, водночас, стають об'єктом тієї самої дії свого партнера і акумулюють цю ознаку.

Базові дієслова називають дію, яка спрямована на об'єкт-істоту і не може бути спрямована на себе: *обнімати брата*. Мотивати позначають фізичні дії, пов'язані з проявами почуттів, спілкування або негативний фізичний вплив на об'єкт: *обніматися, цілуватися, сваритися, штовхатися*.

Актантна адресованість семантики мотивата може бути передана формулою: Суб'єкти (актант 1) виявляють (генерують) ознаку, спрямовану один на одного, і одночасно її акумулюють: *закохані цілуються*. Властива одновалентна суб'єктна структура, об'єкт належить до семантичної структури гібридного суб'єкта (підмета).

Потенційно виражені суб'єктно-об'єктні відношення представлені суб'єктними **абсолютивними** дієсловами: *битися, брикатися, буцатися, вихатися, дражнитися, дряпатися, жалитися, жбурлятися, клюватися, кусатися, лягтися, мазатися, плюватися, сваритися, фицятися, хвицятися, шкребтяться, штовхатися, штурлятися, щипатися* та ін. Вони «позначають дію суб'єкта, яка фактично переходить на будь-який об'єкт, спрямована на інших, але яка мислиться безвідносно до об'єкта як характерна, відмінна риса самого суб'єкта» [11, с. 635]. У таких рефлексивах потенційно виражений об'єкт. У виразах *Корова бодається, собака кусається* акумулятивний об'єкт відсутній, але передабачений і структурно може бути легко відновлений: *Собака кусає хлопця*. Якщо об'єкт у таких реченнях був би не передбаченим, дія була б безглуздою.

Абсолютивні дієслова позначають виконання якоїсь дії над кимось або виражають психічний стан щодо кого-небудь, поєднуючись з іменами, які називають суб'єкта-особу: *битися, дражнитися, жбурлятися, лягтися, плюватися, штурлятися, штовхатися, штурляється, щипатися*. Якщо суб'єктом є тварини, рефлексиви мають значення «вдарити когось чимось гострим» або «битися, колотися рогами, зубами»: *корова буцається; кінь брикається, вихається, фицяється, хвицається; кури гребуться, клюються; кіт дряпається; собаки, комарі, воші, блохи кусаються, оса жалиться, миші шкребуться, шкребуться*. Також зазначені рефлексиви можуть вказувати на ненавмисне спричинення шкоди суб'єктом-неістотою: *куц колется, дряпається; кропива жалиться* тощо.

Мотиваторами абсолютивів є лексеми, які вказують на негативний вплив суб'єкта на об'єкт. До їхньої семантичної структури входить архісема «дія», сема «спрямованість дії на об'єкт», «суб'єкт» (істота або неістота). Об'єктом є істота, оскільки має відчувати шкоду від дії суб'єкта. Також наявна сема «зміна якості об'єкта внаслідок дії суб'єкта».

Актантну адресованість семантики відбиває описова формула: Актант 1 (суб'єкт) генерує дію – актант 2 (об'єкт) акумулює дію (відчуває на собі): *Кропива жалить хлопця*. Властива дво-

валентна (суб'єктно-об'єктна) структура розмежувального типу: генеративний підмет (суб'єкт) і акумулятивний додаток (об'єкт).

Мотивати позначають потенційні дії або властивості, які можуть заподіяти комусь шкоду. Це значення не є специфічним саме для зворотних дієслів, воно виникає й у незворотних перехідних і неперехідних дієслів. Саме тому деякі мовознавці вважають, що значення непохідного і похідного подекуди майже не мають відмінностей [8, с. 199], рефлексиви різняться з базовими дієсловами лише значенням включеного узагальненого об'єкта, що є морфологічно вираженим. З цим твердженням важко погодитися, оскільки мотиватор і мотиват належать до різних лексико-семантичних груп, що зумовлює різний актантний розподіл їхньої семантики.

Для дієслів цієї групи неможливо навести каузуючу ситуацію з відповідними незворотними дієсловами, оскільки суб'єктом дії при зворотньому дієслові залишається суб'єкт дії дієслова незворотнього. Саме тому рефлексиви розгляданого типу не мають конверсивів: конверсія передбачає взаємозаміну позицій суб'єкта та об'єкта, а позиція об'єкта якраз є вакантною. Актанти – підмети не підпадають під вплив зовнішній, а, навпроти, позначають суб'єкт, який може впливати на певний об'єкт (незважаючи на те, що граматично цей предмет не виражений), тобто мають генеративну функцію. Сема «об'єкт» зазнає змін: у непохідному дієслові об'єкт є конкретним, а в похідній лексемі спостерігаємо деконкретизацію об'єкта. В.П. Недялков зазначає, що такі рефлексиви «зберігають семантичне значення вихідних нерелексивних дієслів, але на відміну від них мають заборону на позначення об'єкта» [12, с. 24]. Через неозначеність об'єкта абсолютиви в комунікативному плані або слугують для підкреслення самої дії, або називають потенційну спроможність суб'єкта виконати певну дію [7, с. 7]. Деконкретизація об'єкта зумовлює деконкретизацію самої ситуації: «через невираженість об'єкта абсолютиви імплікують або невизначений (хтось), або узагальнений (усі із цього класу) об'єкт» [3, с. 280], що, в свою чергу, спричиняє модифікацію архісеми дії в архісемі «якість суб'єкта». Отже, спостерігаємо розвиток модально-потенційного значення, коли «вони (рефлексиви) представляють дію як постійну характеристику суб'єкта» [3, с. 30]. Ролева структура вихідного дієслова зберігається, «відбувається лише зниження синтаксичного та комунікативного статусу об'єкта» [5, с. 280]. Аналогічне явище наявне і в пасивних конструкціях, основ-

ною функцією яких є зниження статусу учасника ситуації.

Актантна адресованість семантики мотивата може бути передана формулою: Актант 1 (суб'єкт) виявляє (генерує) ознаку, яка передбачає потенційний об'єкт, що відчуває її на собі: *Кропива жалиться*. Властива одновалентна суб'єктна структура з генеративним підметом (суб'єктом).

2. Суб'єктно-об'єктні відношення не представлені лише в суб'єктних **автокаузативних** рефлексивах. Ця особливість зближує їх з декаузативами. На відміну від базових дієслів у декаузативів усувається агентивний семантичний компонент, а в автокаузативів – об'єкт дії. Рефлексиви обох груп можуть позначати пересування істоти або неістоти, порівняйте: *зупинилася людина*, *зупинилася машина* (автокаузативи) – *зупинилася колода, що пливе по воді* (декаузатив). Саме тому автокаузативи переважно виділено в семантичній структурі дієслів з основним декаузативним значенням, а в семантичній структурі більшості автокаузативів зафіксовано декаузативи.

Мотиваторами переважно є дієслова дії. Деякі автокаузативи можуть утворюватися від дієслів руху-переміщення: *брюхати*, *котити*, *підводити*, *тиняти* та ін. Вони вказують на вплив генеративного суб'єкта на об'єкт, у результаті якого об'єкт пересувається. Об'єктом є неістота, що має внутрішні ознаки, які уможливають протікання цієї дії. Суб'єкт переважно не рухається, оскільки лише змінює положення об'єкта або пересуває об'єкт на незначну відстань, також він може бути імпульсом для подальшого пересування об'єкта.

Актантну адресованість семантики відбиває описова формула: Актант 1 (суб'єкт) генерує дію – актант 2 (об'єкт) акумулює дію (відчуває на собі): *Дитина нахилила гілку*. Властива двовалентна (суб'єктно-об'єктна) структура розмежувального типу: генеративний підмет (суб'єкт) і акумулятивний додаток (об'єкт).

Якщо мотиватори акцентують увагу насамперед на дії суб'єкта по відношенню до об'єкта, у результаті якої він рухається, то мотивати позначають переміщення або зміну положення тіла в просторі, але вже не об'єкта, а суб'єкта. А. Вежицька вважає, що в основі автокаузативного значення лежить розчеплення людини на «тіло» та «розум». Відповідно, дія (зміна положення тіла) відбулася тому, що людина (її розум) захотіла цієї зміни [7, с. 141]. Суб'єктом таких дій є істота (людина або тварина) або транспорт. Втрачаючи об'єкт дії, автокаузативи втрачають своє каузативне значення, оскільки суб'єкт не

впливає на себе в той спосіб, що суб'єкт мотиватора. Лінгвісти вважають, що свідченням автокаузативного вживання є значна різниця в діях, які позначають автокаузатив і мотиватор. Порівняйте: *дівчина піднімає розкидані іграшки (1)* і *дівчина піднімається на гору (2)*. Для того, щоб зібрати іграшки дівчині потрібно нахилитися (1), а пересування вгору цього не вимагає (2).

В автокаузативах архісема видів діяльності модифікована в архісемі «рух-переміщення». Отже, мотиватор і мотиват має тільки спільне значення руху.

Актантну адресованість семантики мотиватів відбиває описова формула: Актант 1 (суб'єкт) генерує дію: *Дитина нахилилася*. Властива одновалентна генеративна (суб'єктна) структура: генеративний підмет (суб'єкт).

Висновки. Для створення класифікації рефлексивів з урахуванням семантичної функції постфікса необхідно проаналізувати їхню семантичну структуру з позицій імпліцитної морфології, враховуючи актантний розподіл семантики,

що передбачає визначення функцій придієслівних актантів, які належать до різних синтаксичних структур.

Усі суб'єктні дієслова з постфіксом -ся формально одновалентні, але суб'єктно-об'єктну взаємодію не позначають лише автокаузативи. Власне-зворотні та рефлексивно-посесивні рефлекси виражають суб'єктно-об'єктні відношення, а реципрокальні – суб'єктно-суб'єктні, імпліковані у синтаксичному суб'єкті. В абсолютних таких відношеннях виражені потенційно. Саме тому власне-зворотні та рефлексивно-посесивні рефлекси зумовлюють генеративно-аккумулятивну функцію суб'єкта (підмета), а реципрокальні, абсолютні та автокаузативи – генеративну.

Зазначену методику аналізу можливо поширити на об'єктні зворотні дієслова з метою систематичного опрацювання теорії рефлексивів та їхньої класифікації залежно від семантичної функції постфікса, визначення місця зворотних дієслів у загальній семантичній категорії актантного розподілу семантики дієслова.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Басиров Ш. Р. Словотвір дієслів із рефлексивним комплексом в індоєвропейських мовах : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.17. Київ, 2006. 34 с.
2. Бондарко А. В. Теория морфологических категорий. Ленинград, 1976. 255 с.
3. Генюшене Э. Ш. Рефлексивные глаголы в балтийских языках и типология рефлексивов. Вильнюс, 1983. 168 с.
4. Городенська К. Г. Зворотні дієслова. *Українська мова* : Енциклопедія. Київ, 2004. С. 201.
5. Князев Ю. П. Грамматическая семантика: Русский язык в типологической перспективе. Москва, 2007. 704 с.
6. Михайлик Р. П. Семантико-граматична структура дієслів на -ся в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1995. 16 с.
7. Щербій Н.О. Категорія зворотності дієслів у польській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.03. Івано-Франківськ, 2015. 22 с.
8. Янко-Триницкая Н. А. Возвратные глаголы в современном русском языке. Москва, 1962. 247 с.
9. Соколова С. О. Дієслова з постфіксом -ся як граматична проблема. *Мовознавчий вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. 2009. Вип. 8. С. 92–99.
10. Соколов О. М. Основы имплицитной морфологии русского языка. Москва, 1997. 203 с.
11. Виноградов В. С. Сопоставительная морфология русского и испанского языков. М., 1986. 156 с.
12. Недялков В. П. Типология рецессивных конструкций: Рефлексивные конструкции. *Диатезы и залогии*. Ленинград, 1975. С. 21–33. 37 1-4 сам.

РОЗДІЛ 2 СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

УДК 811.161.1'373.23

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.11>

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАЙМЕНУВАНЬ ЗА ЗОВНІШНЬОЮ ОЗНАКОЮ І ЯКОСТЯМИ ПЕРСОНАЖІВ У ЗБІРЦІ «РОСІЙСЬКІ НАРОДНІ КАЗКИ» О. М. АФАНАСЬЄВА

LEXICO-SEMANTIC CHARACTERISTICS OF NAMES BY THE EXTERNAL SIGN AND QUALITIES OF CHARACTERS IN THE COLLECTION BY «RUSSIAN FOLK TALES» BY O. M. AFANASYEV

Апоненко І.М.,

orcid.org/0000-0003-1682-4218

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри мовної підготовки

Дніпровського державного медичного університету

Жанр твору зумовлює вибір мовних одиниць та семантичних засобів, особливо у сфері номінації. Так, власні імена в жанрі казки часто відбивають різноманітні якості персонажів. У цій статті, на матеріалі збірки «Російські народні казки» О. М. Афанасьєва, представлена лексико-семантична характеристика найменувань персонажів за їхніми якостями (розумовими, фізичними) та зовнішньою ознакою. На основі класифікацій М. І. Пілаш та Т. І. Мальцевої були виділені дві найбільш уживані лексико-семантичні групи. Шляхом суцільного відбору найменування казкових персонажів збірки «Російські народні казки» О. М. Афанасьєва були розподілені в групи «Зовнішня ознака» та «Якості людини».

Лексико-семантична група «Зовнішня ознака» найчастіше представлена жіночими найменуваннями із загальною семою «приваблива ~ неприваблива зовнішність»: *Анна Прекрасная, Елена Прекрасная, Василиса Золотая коса, Несмеяна-царевна*; чоловічими найменуваннями, до складу яких входить, наприклад, наявність одягу: *Иван Голый, Ивашка белая рубашка* та ін.

До лексико-семантичної групи «Якості людини» увійшли дві підгрупи найменувань:

1) розумові здібності: *Василиса Премудрая, Иван-дурак* і т. д.;

2) фізичні якості: *Никанор-богатырь, Дугиня-богатырь, Сонька-богатырка, Марко Бегун, Тимофей Колтома* та ін.

Таким чином, було виконано семантичний аналіз не тільки власних імен, але й апелювативних основ найменувань казкових персонажів та компонентів, що їх ускладнюють та, окрім того, виконують ідентифікаційну та характеризуючу функції.

Аналіз лексико-семантичних особливостей найменувань «Російських народних казок» О. М. Афанасьєва показує, що найменування персонажів, з одного боку, виконують стилістичну та характеризуючу функції. З іншого боку, власні імена дозволяють датувати казкові тексти, вони відбивають специфіку формування російської антропонімної системи.

Ключові слова: власне ім'я, найменування, онім, апелюватив, казка, персонаж, лексико-семантична характеристика.

The genre of the work determines the choice of language units and semantic means, especially in the field of nomination. Thus, proper names in the genre of fairy-tale often reflect the various qualities of the characters. In this article, on the material of the collection "Russian folk tales" by O. M. Afanasyev, the lexical and semantic characteristics of the characters' names according to their qualities (mental, physical) and appearance are presented. Based on the classification of M. I. Pilash and T. I. Maltseva identified two most commonly used lexical and semantic groups. By entire sample of the names of fairy-tale characters of the collection "Russian folk tales" O. M. Afanasyev were divided into groups "External sign" and "Human qualities".

The lexical-semantic group "External sign" is most often represented by female names with the general seme "attractive ~ unattractive appearance": *Анна Прекрасная, Елена Прекрасная, Василиса Золотая коса, Несмеяна-царевна*; male names, which include, for example, the presence of clothing: *Иван Голый, Ивашка белая рубашка* etc.

The lexical-semantic group "Human Qualities" includes two subgroups names:

1) mental abilities: *Василиса Премудрая, Иван-дурак* etc.;

2) physical qualities: *Никанор-богатырь, Дугиня-богатырь, Сонька-богатырка, Марко Бегун, Тимофей Колтома* and others.

Thus, a semantic analysis was performed not only of proper names, but also of appellate bases of names of fairy-tale characters and components, which complicate them and, in addition, perform identification and characterizing functions.

Analysis of lexical and semantic features of the names of "Russian folk tales" O. M. Afanasyev shows that the names of the characters on the one hand, perform stylistic and characterizing functions. On the other hand, proper names allow to date fairy-tale texts, they reflect the specifics of the formation of the Russian anthroponymic system.

Key words: proper name, name, onym, appellation, fairy-tale, character, lexical and semantic characteristics.

Постановка проблеми. У межах розвитку сучасної лінгвістики значущими залишаються традиції історико-культурного вивчення семантики слова, зокрема у фольклорних казкових текстах.

У народних казках представлено своє відображення конкретної реальної дійсності. Казка доносить до нас відгуки далеких, часто доісторичних часів, і переконує в цьому, а час вносить у казку свої проблеми, тенденції. Сама фантастика казки, її вигадка, її авантюрний сюжет могли розвиватися лише на основі фактів навколишньої дійсності. Все це впливало на мовні засоби, що використовувались у казках, зокрема і на склад найменувань.

Зв'язок із попередніми дослідженнями. До вивчення найменувань у фольклорних текстах зверталися С. Г. Лавриненко [3], Т. І. Мальцева [8], М. М. Морозова [9], М. І. Пілаш [11]. Порівняльне вивчення найменувань персонажів у літературних та народних казках представлено в дослідженнях О. І. Лукошкової [7], О. О. Порпуліт [12], О. Г. Горбачової [2].

Чоловічі та жіночі найменування, представлені в російських казках збірки О. М. Афанасьєва, різні і за складом, і за походженням, і за часом входження до російської антропонімної системи, що є підтвердженням поступового (протягом тривалого часу) формування російського казкового фонду, який, своєю чергою, відбиває особливості формування російської антропонімної системи.

У казках, що аналізуються, представлені різноманітні за формою, структурою, значенням, роллю власні імена (ВІ). Як відомо, власні імена – це насамперед лексичні одиниці, й вони, як зазначає О. А. Леонович у статті «Ономастика как социолінгвістическая проблема», «чутко реагують на різноманітні суспільні зміни. В собствених іменах завжди знаходимо відображення соціального і культурно-історичного матеріала. Оними найбільш яскраво демонструють пронизувальну їх семантику, то відображаючи індивідуалізацію імені, то сближая його з нарицательним» [5, с. 25].

Постановка завдань дослідження. Для казок, крім найменувань у вигляді одного особистого імені або імені та по батькові, характерні найменування, що є конструкціями з прикладками

(*Іван-дурак*, *Марья-королевна*) та атрибутивними словосполученнями (*Іван Голый*, *Василиса Прекрасная*). Тому *метою* цієї статті є характеристика семантики особистих найменувань, крім того, враховуватимуться не стільки лексико-семантичні групи (ЛСГ) апелюючих основ ВІ, скільки основи номінальних компонентів найменувань персонажів казок.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі є кілька класифікацій найменувань казкових героїв. Так, Т. І. Мальцева представляє класифікацію, засновану на виділенні характерних ознак головного героя. Вона виділяє такі групи: «1) по обставинах народження: *Іван Коровий сын*, *Іван Кошкин сын*; 2) по соціальному положенню: *Іван-царевич*, *Іван крестьянский сын*, *Іван вдовий сын*; 3) по інтелектуальним якостям, особливостям поведінки: *Іван-дурак*, *Емеля-дурак*, *Іван Запечник*, *Василиса Премудрая*» [8, с. 11].

Така класифікація є досить загальною і не відбиває всі лексичні значення найменувань, що представлені в казках.

Більш докладна класифікація подана М. І. Пілаш у роботі «Мифоантропонимия русских и венгерских сказок» [11, с. 49-50], в якій автор пропонує дванадцять ЛСГ, наприклад: «Зовнішня ознака», «Якості людини», «Соціальне становище», «Доля людини», «Абстрактні поняття», «Обставини народження» тощо.

У цій роботі розглянемо найбільші лексико-семантичні групи: за зовнішньою ознакою та якостями людини.

ЛСГ «Зовнішня ознака»

У цю групу об'єднані найменування із загальною інтегруючою семою «зовнішність» (найчастіше, приваблива ~ неприваблива, що характерно для жіночих персонажів). Наприклад:

«А в таком-то царстве, в таком-то государстве, – говорил он, – живет *Елена-царевна Прекрасная – невиданной красоты*; алый цвет у ней по лицу рассыпается, белый пух по груди расстилается, и видно как мозжечок из косточки в косточку переливается» («Семь Семионов») [1, т. 1, № 147, с. 261];

«Іван-царевич пошел в большую палату, начал пересматривать портреты и пришла к нему мысль королева *Анна Прекрасная – такая краса-*

вица, какой во всем свете другой нет!» («Бедный и слепой богатыри») [1, т. 1, № 198, с. 59];

«В царских палатах, в княжих чертогах, в высоком терему красовалась *Несмеяна-царевна*... Всего много, все есть, что душа хочет, а *никогда она не улыбалась, никогда не смеялась, словно сердце ее ничему не радовалось*» («Несмеяна-царевна») [1, т. 2, № 297, с. 332];

«А *царевна-краса* называлась *Василиса Золотая коса*... *Волосы её густые златошелковые, не покрытые ничем, в косу связанные, упали до пят, и царевну Василису стали люди величать: золотая коса, непокрытая краса*» («Сказка о Василисе Золотой косе, непокрытой красе и об Иване-Горохе») [1, т. 3, № 560, с. 227].

Чоловічі персонажі представлені найменуваннями, до складу яких входять компоненти (прикладки або атрибутивні словосполучення), що описують, наприклад, наявність одягу або особливості зовнішності:

«Оглянулся царевич и видит: нагоняет его человек в белой одежде (...) Я называюсь *Ивашка белая рубашка*, великий еретик» («Сказка о Силе-царевиче и об Ивашке белой рубашке») [1, т. 3, № 575, с. 277];

«*Иван Голый* – мужик был бедный, ни есть, ни пить нечего, *одежда давно с плеч свалилась*» («Бедный и слепой богатыри») [1, т. 2, № 200, с. 71];

«...Репка родила сына – *половина человечья, половина медвежья*; окрестили его и дали имя *Ивашко-Медведко*» («Медведко, Усыня, Горыня и Дубыня-богатыри») [1, т. 1, № 141, с. 245].

ЛСГ «Якості людини»

У цій групі можна визначити такі якості, які часто характеризують саме головного героя:

1. Розумові здібності:

«Жил – был старик, у него было три сына, третий-то *Иван-дурак*, ничего не делал, только на печи сидел да сморкался» («Сивко-бурко») [1, т. 2, № 179, с. 5];

«Жил да был царь; у царя было три сына: Федор, Егор да *Иван*; *Иван был не совсем умен*» («Сказка о молодце-удальце») [1, т. 1, № 174, с. 358].

Аналіз казок, у яких герой у власному найменуванні має компонент «*дурак*», дозволяє зробити висновок, що найчастіше це селянський син (рідше царський, але «нерозумний»), ущербність якого не в бідності, а позбавленості розуму, окрім того, ще й у тому, що він останній, третій брат, найменший, усунений від будь-яких корисних справ, але саме він, останній син, зрештою, долає перепони й робить усе, щоб продовжувався його рід. Іншими словами, «*дурак*» чарівно-фантастичної казки – зовсім не дурень у прямому розумінні цього слова, а, за словами Н. В. Новікова, «искусно замаскированный идеальный герой» [10, с. 114]. Герой приймає власні рішення, які часто суперечать здоровому глузду, але, зрештою, приносять йому успіх.

При описі жіночих персонажів можна говорити про те, що серед них немає «дурних», а в тексті часто подаються позитивні характеристики розуму, наведені в атрибутивних словосполученнях до власних імен:

«А была *Василиса Премудрая* любимая дочь у царя: *и умом, и красой взяла!*» («Морской царь и Василиса Премудрая») [1, т. 2, № 224, с. 161];

«...на колеснице сидит королева *Елена Премудрая* – такой красоты неописанной, что ни вздумать, ни взгадать, ни в сказке сказать! Сошла она с колесницы, начала подзывать к себе голубок по очереди и *учит их разным мудростям*» («Елена Премудрая») [1, т. 2, № 236, с. 199].

2. Фізичні якості:

«Жил-был царь, по имени Хотей; у того царя было три сына. Меньшого звали *Сила-царевич*» («Сказка о Силе-царевиче и об Ивашке белой рубашке») [1, т. 3, № 575, с. 277];

«Вот однажды *пробежал* по этому полю *Марко Бегун*, увидел Ивана Голого, побратался с ним, посадил его на себя и пустился в дремучий темный лес» («Бедный и слепой богатыри») [1, т. 2, № 200, с. 71];

«Поскакали гонцы, начали всюду разыскивать и нашли брата *Никиты – Тимофея Колтому*» («Бедный и слепой богатыри») [1, т. 2, № 199, с. 69]. Персонаж цієї казки *Тимофей Колтома* отримує таке прізвисько тому, що в нього відрубані ноги, отже, він не може ходити нормально, а лише *колтати, кульгати (колтать, хромать – рос.)* [13, т. 2, с. 297].

Серед фізичних якостей казкових персонажів найчастіше поширені сила, хоробрість, рішучість, все це характеризує героя як позитивного персонажа:

«Приезжает на горюх *Никанор-богатырь*, пускает своего коня, а сам лег *богатырским сном* спать – лег и заснул» («Королевич и его дядька») [1, т. 1, № 124, с. 167];

«Тогда вышел мальчик из города и пошел дорогою; навстречу ему *Дугиня-богатырь* – хоть *какое дерево, так в дугу согнет ...*» («Медведко, Усыня, Горыня и Дубыня-богатыри») [1, т. 1, № 142, с. 248].

Стійка прикладка «*богатырь*» дозволяє провести паралель з билинами, де, насамперед, звертається увага на незвичайні богатырські

здібності героїв. Билини відобразили історичну дійсність в образах, життєва основа яких збагачена фантастичною вигадкою. Як зазначається в «Литературном энциклопедическом словаре», творці билин створили та закріпили в народній свідомості високопоетичні, що характеризуються винятковою масштабністю, образи богатирів, які втілили народні ідеали сили, мужності, справедливості, любові до рідної землі (*Илья Муромец, Добрыня Никитич, Алеша Попович*). Світ билин – справжня російська земля, та її зображення супроводжують фантастичні картини: богатирі борються з чудовиськами, долають полчища ворогів і здійснюють інші подвиги, що перевершують сили людини. Своєрідність вигадки в билинах (на відміну від казки) – наслідок переосмислення давніх міфологічних традицій фольклору стосовно героїчного пісенству про події історичного життя Русі [6, с. 59-60].

За висловом С. Г. Лазутіна, «человеком слушающим исторические события былины воспринимаются как историческая действительность, а богатыри и князья – как исторические лица. А всё то, что описывает сказка, воспринимается как небылица» [4, с. 28].

Лише в одній казці збірки О. М. Афанасьєва зустрічається жіноче найменування з фізичною характеристикою – *Сонька-богатырка*: «Василий-царевич слез коня и пошел в дом; входит в спальную, Сонька-богатырка спит крепким сном» [1, т. 1, № 177, с. 371].

У казках, на думку О. О. Порпуліт, ми іноді стикаємося з явищем переосмислення язичницького імені як зменшувально-пестливого варіанта християнського оніму. Так, найменування героїні «Сказки о молодце-удальце» *Сонька-богатырка* О. М. Афанасьєв пояснює в тексті казки таким чином: «игра слов: имя Сонька, уменьшительное от Софья, дано в сказке о красной девице с умыслом, потому что она проспала и живую воду, и свою девичью честь» [1, т. 1, № 177, с. 370]. Але,

як припускає О. О. Порпуліт [12, с. 177], онім *Сонька* – похідний не від канонічного *София*, а від неканонічного оніму *Соня*, що зафіксовано словником Н. М. Тупікова. Зближення імен *Соня* та *София* відбулося внаслідок існування оцінної форми *Сонька*, яка після християнізації казкового ономастикону стала сприйматися як варіант імені *София*.

Запозичені разом з християнством нові, чужі за своєю зовнішньою та внутрішньою формою календарні імена зазнали активних процесів мовної адаптації, пристосовуючись до фонетичної та граматичної системи, одержуючи ті ж самі суфікси, що були поширені серед імен язичницьких, тобто співвідносилися з дохристиянською системою іменування.

О. О. Порпуліт зазначає, що мова не може терпіти незрозумілих, «темних» слів, спрацьовує механізм «народної етимології»: внутрішня форма «темного» слова *София* була пояснена найближчим семантичним зіставленням: *Соня* – «сон». Саме це й пояснює зближення неканонічного найменування *Сонька* з канонічним *София*, яке увійшло до структури казки значно пізніше й посіло місце язичницького імені *Соня* [12, с. 176-177]. Таким чином, функції казкової *Соньки* були перенесені на *Софию*.

Висновки. Власні імена відіграють достатньо важливу роль у різноманітності художніх засобів казкових творів. Форми та прийоми виражальних можливостей найменувань персонажів у народних казках зумовлюються особливостями їхньої семантики, а також семантики апелювативів та компонентів, що ускладнюють власні назви, і входять до їх структури. Таким чином, дослідження найменувань персонажів казок сприяють більш детальному їх вивченню, визначенню історії їх створення та розвитку.

Перспективи подальшого дослідження полягають у розгляді та вивченні особливостей лексико-семантичних груп найменувань персонажів народних та літературних казок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Афанасьев А. Н. Народные русские сказки : в 3 т. / отв. ред. Э. В. Померанцева, К. В. Чистов. Москва: Наука, 1985. Т. 1. 512 с. Т. 2. 464 с. Т. 3. 496 с.
2. Горбачева О. Г. Ономастическое пространство русских и народных и авторских сказок: автореф. дис. ... кандидата филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». Орел, 2008. 24 с.
3. Лаврінченко С. Т. Типізація власного імені в українській народній казці. *Питання сучасної ономастики*. Дніпропетровськ : ДДУ, 1992. С. 111–112.
4. Лазутин С. Г. Поэтика русского фольклора. Москва : Высш. шк., 1989. 208 с.
5. Леонович О. А. Ономастика как социолингвистическая проблема. *Социальная и стилистическая вариативность английского языка*: межвуз. сб. науч. трудов. Пятигорск : Пятигорский гос. пед. институт, 1988. С. 25–31.

6. Литературный энциклопедический словарь / под общей ред. В. М. Кожевниковой и П. А. Николаева. Москва : Сов. энциклопедия, 1987. 751 с.
7. Лукошкова О. И. Система именования персонажей в русской народной и литературной сказках первой половины XIX в. (на материале произведений В. А. Жуковского, А. С. Пушкина, П. П. Ершова) : автореф. дис. ... кандидата филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». Тюмень, 2000. 21 с.
8. Мальцева Т. И. Конструкции, репрезентирующие персонажей русской волшебной сказки: автореф. дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.01 «Русский язык». Воронеж, 2000. 24 с.
9. Морозова М. Н. Антропонимия русских народных сказок. *Фольклор. Поэтическая система* / отв. ред. А. И. Баландин, В. М. Гацак. Москва : Наука, 1977. С. 231–241.
10. Новиков Н. В. Образы восточнославянской волшебной сказки. Ленинград : Наука, 1974. 255 с.
11. Пилаш М. И. Мифоантропонимия русских и венгерских сказок. *Ономастичні студії*. Ужгород : УДУ, 1996. Вип. 2. С. 42–58.
12. Порпуліт О. О. Християнізація ономастичного простору чарівної казки. *Восточноукраїнський лінгвістический сборник* : сб. науч. трудов / отв. ред. Е. С. Отин. Донецк : Донеччина, 2000. Вып. 6. С. 175–179.
13. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / пер. с нем. О. Н. Трубачева. Москва : Прогресс, 1986. Т.1. 576 с.

УДК 811.162.3=161.2'373.7'36

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.12>

ВАРІАНТНІСТЬ ТЕМПОРАЛЬНИХ І ЛОКАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ (НА МАТЕРІАЛІ ЧЕСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

VARIATION OF TEMPORAL AND LOCATIVE PHRASEOLOGICAL UNITS (ON THE MATERIAL OF CZECH AND UKRAINIAN LANGUAGES)

Кобилецька Л.В.,

orcid.org/0000-0003-4688-3622

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри початкової та дошкільної освіти

Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті проаналізовано варіантність чеських та українських темпоральних і локативних фразеологізмів. Мета розвідки – окреслити різні підходи до трактування фразеологічної варіантності; охарактеризувати, систематизувати виявлені варіанти темпоральних і локативних ФО на матеріалі чеської та української мов. Значний науковий інтерес становить вивчення функціонування чеських і українських фразеологізмів в національних корпусах, а саме особливостей варіювання вказаних фразеологізмів. Фрагментарно вказаної проблеми торкалися у своїх працях науковці, проте даний аспект потребує детального опрацювання.

У розвідці розкрито сутність фразеологічної варіантності, подано думки чеських, словацьких і українських лінгвістів.

Фразеологічними варіантами ми вважаємо такі різновиди фразеологізмів, які, маючи відносну тотожність фразеологічного значення й етимологічного образу, різняться окремими компонентами плану вираження.

Розглянуто варіантність фонетичну, морфолого-синтаксичну та лексичну. Фонетична варіантність зумовлена вживанням ФО у літературній та розмовно-побутовій мові: чес. *být / být na obzoru / vobzoru, být / stát za / přede dveřmi / dveřma, nebýt / nebejt už žádný / žádnéj mladík, být / být v žravých / žravejch letech*; укр. *близький / блигуий / блигомий світ, скільки (можна) засягти / осягти оком / сягає око*. Морфолого-синтаксична варіантність основана, здебільшого, на граматичних категоріях компонентів фразеологізмів, а також обумовлена вживанням різних часових і просторових прийменників: чес. *na svou dobu / ve své době, za oněch časů / za onoho času*; укр. *за морем / за морями, за синім морем / за синє море*.

Фразеологічні варіанти (ФВ) лексичного типу розподілено на п'ять підгруп: дієслівна, іменникова, прикметникова, числівникова, займенникова. Серед ФВ виділяємо фразеологізми, у яких варіантність зумовлена використанням відносних синонімів та вживанням лексем однорідної тематичної групи.

Найпродуктивнішими є у чеській мові є ФВ стилістичні і лексичні (*zvrácený / obrácený / převrácený svět; dobrý / šťastný / zdáný konec*). В українській мові найпродуктивнішими є лексичні варіанти (*по широким / далеких світах, тридее'яте царство / королівство / володарство*). Зіставлення чеських та українських темпоральних і локативних ФО виявляє при збігу загальної семантики значні розбіжності стрижневих компонентів, які стали основою образних характеристик.

Ключові слова: фразеологічна одиниця (ФО), фразеологічні варіанти, варіантність, темпоральність, локативність, чеська мова, українська мова.

The article analyzes the variation of Czech and Ukrainian temporal and locative phraseological units. The purpose of research is to analyze different approaches to the interpretation of phraseological variation; to characterize, systematize the identified variants of temporal and locative PU on the material of Czech and Ukrainian languages. Fragmentarily, the problem of variation was touched upon by scientists, but this aspect requires detailed study.

The research reveals the essence of phraseological variation, presents different opinions of Czech, Slovak and Ukrainian linguists.

Phraseological variants, we consider such varieties of phrases, which, having relative congruence of their phraseological meaning and etymological image differ in certain components at the level of expression.

Phonetic, morphological-syntactic and lexical variation are considered. Phonetic variation is due to the use of PU in literary and colloquial language: cz. *být / být na obzoru / vobzoru, být / stát za / přede dveřmi / dveřma, nebýt / nebejt už žádný / žádnéj mladík, být / být v žravých / žravejch letech*; ukr. *близький / блигий / блигомиий світ, скільки (можна) засягти / осягти оком / сягає око*.

Morphological and syntactic variation is based mainly on grammatical categories of phraseological components, as well as due to the use of different temporal and spatial prepositions: cz. *na svou dobu / ve své době, za oněch časů / za opoho času*; ukr. *за морем / за морями, за синім морем / за синє море*.

Phraseological variants of the lexical type are also divided into five subgroups: verb, noun, adjective, numeral, pronoun.

The most productive in the Czech language are phraseological variants of stylistic and lexical type (*zvrácený / obrácený / převrácený svět; dobrý / šťastný / zdárný konec*). In the Ukrainian language, the most productive are lexical variants (*по широких / далеких світах, тридев'яте царство / королівство / володарство*).

A comparison of the Czech and Ukrainian temporal and locative PUs reveals significant differences in the core semantics of the core components that became the basis of the image characteristics.

Key words: phraseological unit (PU), phraseological variants, variation, temporality, locativeness, Czech language, Ukrainian language.

Постановка проблеми. Час і простір – два виміри, без яких немислиме будь-яке існування. Усе буття проходить в часі і займає певний простір. Ці категорії є основою людського існування, а тому, безперечно, знаходять свою актуалізацію в мові.

Одним із засобів вербалізації понять темпоральності та локативності є фразеологізми. Категорії часу та простору яскраво представлені в чеській та українській фразеології. Кожна система своєрідно їх демонструє. Неабияке зацікавлення викликає проблема варіантності фразеологічних одиниць, адже існують різні підходи, тенденції до визначення цього явища, тривають дискусії. Однією з основних ознак фразеологізму є стійкість компонентного складу. Закономірним явищем фразеології є і варіантність. В. Ужченко наголошував, що варіювання як найяскравіший вияв постійного розвитку мови, зумовлює виникнення двох протилежних тенденцій: уніфікації лексичного складу ФО, з одного боку, та постійних формальних змін, з іншого [4, с.85]. Значний науковий інтерес становить вивчення функціонування чеських і українських фразеологізмів в національних корпусах, а саме особливостей варіювання вказаних ФО.

Аналіз досліджень. Вивченням часових і просторових відношень в українській мові займалися такі вчені, як О. Бондар, О. Бондаренко, О. Задорожна, О. Кардашук, Л. Кравець та ін. Фрагментарно варіантність українських і чеських темпоральних та локативних ФО описано у розвідках Л. Кобилецької¹. Однак, зазначена

проблема потребує детального опрацювання, адже залучає значну частину фразеологічного матеріалу.

Мета статті – проаналізувати різні підходи до трактування фразеологічної варіантності; охарактеризувати, систематизувати виявлені варіанти темпоральних і локативних ФО на матеріалі чеської та української мов.

Виклад основного матеріалу. У мовознавстві існують розбіжності у трактуванні фразеологічної варіантності, у розмежуванні від синонімії. Українські мовознавці В. Ужченко та Д. Ужченко під фразеологічними розуміють “різновиди фразеологічних одиниць, тотожних за значенням і граматичними функціями при частковій відмінності в компонентному складі, у словоформах компонентів або в порядку їх чи кількості [5, с. 92]. Словацькі мовознавці Й. Млацек і М. Чижмарова термін варіант ФО розуміють один з функціонуючих різновидів фразеологізму, який, незважаючи на відмінності від інших форм збереження ФО зберігає значення фраземи й образність [7, с. 217-223].

Чеський мовознавець Ф. Чермак виокремлює фразеологічну варіантність двох типів:

-варіанти синтагматичні, до яких лінгвіст зараховує факультативну складову ФО (яку можна в певному контексті упустити без зміни значення фразеологізму). Такі складові фразеологізму дослідник подає в круглих дужках: (*po/za celý boží rok; (až) po naše dny; mít (už/ještě) léta na něco* atd.;

-варіанти парадигматичні, до яких автор зараховує чергування взаємозамінних частин фразеологізмів. Такі варіанти дослідник подає

¹ Див. праці [1;2].

через скісну лінію: *na míle / mílí daleko/ vzdalený; lokální / místní patriotismus; cizí obličej / tváře* [8].

Фразеологічними варіантами ми вважаємо такі різновиди фразем, які, маючи відносну тотожність фразеологічного значення й етимологічного образу, різняться окремими компонентами плану вираження [2, с. 58].

Джерельну базу дослідження формують словники: “Slovník české frazeologie a idiomatiky”, “Slovník spisovného jazyka českého”, “Фразеологічний словник української мови”, “Словник фразеологічних синонімів”, письмові тексти Чеського національного корпусу.

Досліджуючи чеські та українські ФО на позначення часових і просторових відношень, ми виокремили таку варіантність: фонетичну, морфолого-синтаксичну, лексичну.

1) фонетична.

Фонетичні варіанти не змінюють значення фразеологізмів. Кількість фонетичних варіантів ФО залежить від фонетичного характеру певної мови, а саме від фонетичних особливостей літературної і розмовно-побутової мови або ж при змінному наголосі. Відмінності між різними варіантами цього типу є лише на стилістичному рівні. Серед чеських фразеологізмів на позначення часових та просторових відношень стилістична варіантність зумовлена вживанням фразеологізмів у літературній та розмовно-побутовій чеській мові, зокрема дієсловозв'язки *být / bejt*. Наявність допоміжного дієслова *бути* у формі *být* є свідченням вживання таких зворотів у літературній мові; форма *bejt* притаманна розмовно-побутовій чеській мові – т. зв. *obecné češtině*. Напр.: *být / bejt ve vzduchu; být / bejt někomu na ráně; být/ bejt z dohledu; být / bejt z doslechu; být / bejt z ruky; být / bejt ranní ptáče; být / bejt v letech; být / bejt na ztracené vartě; být / bejt starý jako Metuzalém* (Напр.. *vzhledem k tomu, že pracovala s Bragim , který byl starý jako Metuzalém* [24]) – (Напр.. *Ty už se dávno nedělají. Musí bejt starý jako Metuzalém* [22]).

Фонетична варіантність серед чеських ФО із зазначеною семантикою представлена не лише зміною допоміжного дієслова, але й іменника *obzor / vobzor*: *být / bejt na obzoru / vobzoru*; відмінковою формою іменника *dveřmi / dveřma*: *být / stát za / přede dveřmi / dveřma*; прикметника: *žádný / žádnéj*: *nebýt / nebejt už žádný / žádnéj mladík; žravých / žravejch*: *být / bejt v žravých / žravejch letech*, дієприкметника *zapomenutý / zapomenutej* (*být/ bejt světem zapomenutý / zapomenutej*). Використання форм *obzor; dveřmi, žádný, žravých, zapomenutý* є свідченням вживання таких зворотів у літературній мові. Форми *vobzor; zapomenutej,*

žravejch, žádnéj, dveřma властиві розмовно-побутовій чеській мові (т.зв. *obecná čeština*).

Серед українських ФО на позначення просторових відношень стилістична варіантність зумовлена вживанням фразеологізмів у літературній мові та діалектах: *близький / блигий / блигомий світ*. Лексема *близький* вживається в українській літературній мові; *блигий / блигомий* – діалектні слова. ФО *скільки (можна) засягти / осягти оком / сягає око*. Лексема *сягає* характерна для української літературної мови, *засягти* – діалектне слово.

2) морфолого-синтаксична.

Морфологічні варіанти виражають різні відтінки значень. Фразеологізми можуть відрізнятися за ознакою роду, числа, відмінка, часу, прийменником при зміні відмінка, сполучником, часткою чи видом дієслова. У чеських ФО морфолого-синтаксична варіантність зумовлена, здебільшого, вживанням різних часових і просторових прийменників, які, відповідно, керують різними відмінками, або ж вживанням однакових прийменників, але із різними відтінками значень. Наприклад: *mít k něčemu / do něčeho daleko*. Прийменник *k* у просторовому значенні керує давальним відмінком, а прийменник *do* – родовим; *být někomu po ruce / u ruky*. Прийменник *po* керує місцевим відмінком, а прийменник *u* – родовим;

na svou dobu / ve své době. Прийменник *na* вжитий зі знахідним відмінком, прийменник *ve* – із місцевим (*Hotel byl na svou dobu moderní stavbou – nabízel taneční sál a terasu* [19]) – (*Byli to ve své době největší mizerové. To mi připadá velmi válečnické* [13]);

za oněch časů / za onoho času. У першому випадку фразеологізм вжито у множині, у другому – в однині (*Chlapeček a mrtvola – takové setkání nebyvalo za oněch časů v Edinburghu vzácností* [10]). *Tady to bylo a přesně tenhle večer. A právě tady to za onoho času všechno začalo, s těmi nejlepšími úmysly všech tří* [25]). В українській мові ФО *за морем / за морями*;

být světem zapomenutý / zapomenut světem. Слово *zapomenutý* – повна форма дієприкметника минулого часу, *zapomenut* – коротка форма дієприкметника минулого часу.

být za devíti / devaterými / devatero horami. Тотожність значення забезпечується вживанням числівників різних розрядів: кількісних *devět*, і збірних *devaterý, devatero*, що мають в орудному відмінку різні форми (*Dívka , která se ze zoufalství rozhodla hledat štěstí za devíti horami u trestanců , ale k mému údivu to bylo pěkné, živé* [15]). *Připadalo*

mu však , že to všechno je nesmírně daleko, za devaterými horami a řekami, za devaterými lesy a zastávkami autobusu [26]; Pár rostlin, nebo mě informoval, že kdesi v dálce za devatero horami mají menší makové políčko, ale rozhodně se nedá [18]).

Аналогічно, в українській мові: як на кінці світу / на кінець світу; за синім морем / за синє море (Якби то далися орлині крила, **За синім бу морем** милого знайшла (Т. Шевченко) [6, с.506]; носом до носа / ніс у ніс.

Морфолого-синтаксична варіантність зумовлена вживанням слів в однині і множині: за oněch časů / за onoho času. У першому випадку фразеологізм вжито у множині, у другому – в однині (Chlapeček a mrtvola – takové setkání nebývalo za oněch časů v Edinburghu vzácností [10]. Tady to bylo a přesně tenhle večer. A právě tady to za onoho času všechno začalo, s těmi nejlepšími úmysly všech tří [25]). В українській мові – ФО за морем / за морями.

ФО mít (už) několik křížků na zádech / už několikátý křížek. У першому випадку – числівник několik та іменник křížků вжито у формі множини, у другому випадку – числівник та іменник вжито в однині;

Виокремлюємо словотвірні варіанти, які виражаються в зменшувальній формі, яка не змінює змісту, лише модифікує ставлення мовця до висловленого: zlomek / zlomeček vteřin; od mala / malička.

В структурі морфолого – синтаксичної варіантності виділено ФВ, які різняться видом: zavírací / uzavírací hodina; ušít / šít něco horkou jehlou;

3) лексичну:

ФВ лексичного типу також розподілено на п'ять підгруп:

а) дієслівна підгрупа: чес. uvidět / vidět / spatřit Abraháma; být / bydlet na ztracené vartě; být / stát stranou něčeho; jet / spět / ujíždět plnými plachtami; укр. де козам роги правлять / де Сидір козам роги править / справляє (Збирається (Івга) на весілля, а жених там, **де козам роги правлять!** Побачимо, який з цього тива мед буде (Г. Квітка-Основ'яненко) [6, с. 687] – (Гулятимеш там, **де Сидір козам роги править** (П. Мирний) [3, с. 32].

б) іменникова підгрупа: natahovat fajfku / jedenáctky / pedály; ostrov / oáza klidu na konci / kraj světa; do všech koutů/konců světa; akademická čtvrthodinka / čtvrť; prokvetlé vlasy / prokvetlá hlava v daný okamžik / moment (Měla jít druhý den na kontrolu a věděla, že v daný okamžik jí nelze pomoci) [9]; (Ze svého postavení jsem míc za čarou neviděl a v daný moment jsem neregistroval ani žádné porušení pravidel [23]). В українській мові аналогічно три-

дев'яте царство / королівство / володарство; на кінець / на край світу.

в) прикметникова підгрупа: zvrácený / obrácený / převrácený svět; dobrý / šťastný / zlárný konec; daleká / dávná / šedá minulost; dlouhá / drahná leta; malá / slabá hodinka; укр. по широких / далеких світах, не близький / далекий світ.

г) числівникова підгрупа: jednou / jedenkrát / jedinkrát za život (Pro většinu Čechů místem, kam je třeba se alespoň jednou za život podívat [14]) – (Tak každému řekl, že tu musí poslat aspoň **jedenkrát za život pohled**, a dával jim adresu [27]) (Každá z růžic kvete jen **jedinkrát za život** [11]). В українській мові – за два кроки / за десять кроків; за тридцять / сім / тридцять земель .

д) займенникова підгрупа:

od nějaké / jisté doby (Tvrdil, že **od nějaké doby** cítil, že může znázornit to [17]) – (Jsem měl jsem tvrdé dětství a mládí, jsem od jisté doby mohl dělat to, co jsem chtěl [20]).

Лексичні варіанти містять незначні смислові відтінки значень фразеологізмів. Ми виділяємо фразеологізми, у яких варіантність зумовлена використанням відносних синонімів. Наприклад: чес. (až) na konec / kraj světa, mít něco v živé paměti / vzpomínce, dlouhý / nekonečný řetěz, do všech koutů / konců světa, zvrácený / obrácený / převrácený svět; укр. не близький (далекий) світ; на кінець / край світу.

Також виділяємо ФО, у яких варіантність зумовлена вживанням лексем однорідної тематичної групи. Наприклад: чес. být / bydlet na ztracené vartě; být / viset ve vzduchu; být / stát stranou něčeho, do bílého rána / dne, říše / země slunce, moct/muset někomu chodit ještě pro pivo / tabák, od první chvíle / od prvního okamžiku natahovat fajfky / jedenáctky / pedály, být / stát za / přede dveřmi, na sklonku dne / týdne/měsíce/roku století, utlý věk / utlé dětství, jeden čas / jednu dobu (Напр. “Já jsem jeden čas taky bydlel na venkově”, řekl Percy [16]; již bývala, vzpomínala, že v jednu dobu ji dokonce považovali za krasavici [12]), klepat / tlouct / t'ukat na dveře / vrata, stará / stejná písnička; uvidět / vidět / spatřit Abraháma; укр. куди ворон і кісток не заносить / не занесе / не донесе / не доносить; де Макар телят не пас / де Макар телят не ганяв / не гонить, рукою подати / кинути; незнані / невідомі місця.

Висновки. Підсумовуючи, варто відзначити, що варіантність чеських і українських ФО із зазначеною семантикою представлена багатогранно. Зокрема, ми розглянули варіантність фонетичну, морфолого-синтаксичну та лексичну. Найпродуктивнішими у чеській мові є ФВ стилістичні і лексичні, які ми розподілили на п'ять під-

груп: дієслівну, іменникову, прикметникову, числівникову та займенникову. В українській мові найпродуктивнішими є лексичні варіанти. Серед лексичних варіантів значно переважають фразеологізми, варіантність яких зумовлена вживанням лексем однорідної тематичної групи. Зіставлення чеських і українських темпоральних і локативних

ФО виявляє при збігу загальної семантики значні розбіжності стрижневих компонентів, які стали основою образних характеристик.

Перспективними вважаємо подальші контекстні дослідження темпоральних і локативних фразеологізмів, зіставлення вказаних ФО із матеріалом інших слов'янських мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кобилецька Л. В. Варіантність українських фразеологізмів на позначення просторових відношень *Українська мова та культура в сучасному гуманітарному часопросторі: аспекти формування комунікативної компетентності фахівця*. Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України, 2016. С. 48-53.
2. Кобилецька Л. В. Часові та просторові відношення у сучасній чеській фразеології...дис. канд. філол. наук: 10.02.03. Київ, 2020.
3. Коломієць М.П., Регушевський Є.С. Словник фразеологічних синонімів. К., 1988.
4. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови. К. : Знання, 2007. 434 с.
5. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови. Луганськ : Альма-матер, 2005.
6. Фразеологічний словник української мови /За ред. Білоноженко В. М. К., 1999.
7. Čižmárová, M. *O variantnosti frazém v ukrajinčine a slovenčine*. Slavia, 70, 2001a.
8. *Slovník české frazeologie a idiomatiky*, 2009. Přírovnání. Výrazy neslovesné. Výrazy slovesné . Hlavní redakce František Čermák. Praha: Leda.

Письмові тексти Чеського національного корпусу

9. Aha, 12. 9. 2012.URL: <https://www.korpus.cz/> (дата звернення 17.01.22).
10. Barnes J. Arthur a George. Odeon, Praha 2007. URL: <https://www.korpus.cz/> (дата звернення 17.01.22).
11. Dům a bydlení, č. 43/2011. URL: <https://www.korpus.cz/> (дата звернення 17.01.22).
12. Fieldingová J. Ztracená. Ikar, Praha 2005. URL: <https://www.korpus.cz/> (дата звернення 17.01.22).
13. Fulghum Hunter S.: Jaký otec, takový syn. Argo, Praha 1996. URL: <https://www.korpus.cz/> (дата звернення 17.01.22).
14. Janoška M. Sopky a sopečné vrchy České republiky. Praha: Academia, 2013. URL: <https://www.korpus.cz/> (дата звернення 17.01.22).
15. Juvačov I. Šlisselburgská pevnost. Volvox Globator, Praha, 1997. URL: <https://www.korpus.cz/> (дата звернення 17.01.22).
16. Karonová J. Z Mitfordu do Meadowgate. Vyšehrad, Praha, 2006. URL: <https://www.korpus.cz/> (дата звернення 17.01.22).
17. Kundra O. Meda Mládková. Praha: Academia, 2014. URL: <https://www.korpus.cz/> (дата звернення 17.01.22).
18. Lidé a země, č. 4/2009. URL: <https://www.korpus.cz/> (дата звернення 17.01.22).
19. Miškovský P. Naše rozhledny. Dokořán, Praha 2004. URL: <https://www.korpus.cz/> (дата звернення 17.01.22). URL: <https://www.korpus.cz/> (дата звернення 17.01.22).
20. Mladá fronta Dnes, 1. 7. 2011. URL: <https://www.korpus.cz/> (дата звернення 17.01.22).
21. Moderní řízení, č. 6/2008. 2008. URL: <https://www.korpus.cz/> (дата звернення 17.01.22).
22. Orwell, George: Uvnitř velryby. Atlantis, Brno 1997. URL: <https://www.korpus.cz/> (дата звернення 17.01.22).
23. Právo, 25. 2. 2014. URL: <https://www.korpus.cz/> (дата звернення 17.01.22).
24. Sigurdardóttir Y.:oslední rituál. Metafora, Praha, 2007. URL: <https://www.korpus.cz/> (дата звернення 17.01.22).
25. Swift, Graham: Světlo dne. Odeon, Praha 2003. URL: <https://www.korpus.cz/> (дата звернення 17.01.22).
26. Trefulka, Jan: Zločin pozdvižení. Atlantis, Brno 2004. URL: <https://www.korpus.cz/> (дата звернення 17.01.22).
27. Vacek, Petr (2002): Hovāda, česky hovada. Brno: Petrov. URL: <https://www.korpus.cz/> (дата звернення 17.01.22).

НЕЗАВЕРШЕНІ СИНТАКСИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ ЯК ЗАСІБ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПОНЯТТЯ «ВІДСУТНІСТЬ» У ТВОРЧОСТІ С. Д. ДОВЛАТОВА

INCOMPLETE SYNTAX CONSTRUCTIONS AS A SYNTAX METHOD OF REPRESENTATION OF THE NOTION OF «ABSENCE» IN THE NOVELS BY S. D. DOVLATOV

Корнєєва О.М.,

orcid.org/0000-0003-1023-7135

аспірантки кафедри зарубіжної літератури і слов'янських мов

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

У статті розглядаються незавершені синтаксичні конструкції як засіб репрезентації поняття «відсутність» у творчості С. Д. Довлатова. Матеріалом для дослідження слугувала повість письменника «Ремесло». На підставі твердження про те, що поняття «відсутність» виступає одним із первинних, дослідниця робить припущення, що це поняття реалізується у мові та мовленні не лише у лексичній підсистемі, а й у граматиці, передусім, на синтаксичному рівні. Метою роботи є визначення особливостей функціонування незавершених речень як засіб вираження поняття «відсутність» на синтаксичному рівні мовної системи.

Незавершені речення аналізуються з огляду на когнітивний синтаксис. Автор класифікує їх за мірою відсутності vs наявності детальної інформації. У творі С. Д. Довлатова частотні незакінчені конструкції виражаються номінативними неповними поширеними однорідними реченнями. Дослідниця вважає, що об'єднати їх у складні речення було б неможливо за смыслом. Письменник окреслює лише найбільш значущі елементи, пропущена інформація виступає для нього другорядною. Такий текст сприймається як уривок усного мовлення, створюється атмосфера невимушеної бесіди.

Також для аналізу незавершених синтаксичних конструкцій застосовується поширена в нейролінгвістиці мовленнєва модель Мілтона Г. Еріксона. Завдяки використанню мінімальної кількості інформації в незавершених реченнях при описі подій або персонажів, С. Д. Довлатов створює універсальні образи, які кожний реципієнт може доповнити, спираючись на власний досвід.

Можна зробити висновок, що незавершені речення виступають репрезентантами поняття «відсутність» на синтаксичному рівні мовної системи. Їх функції різняться в залежності від відсутності vs наявності достатнього об'єму інформації для однозначного розуміння тексту. На думку автора, репрезентація поняття «відсутність» шляхом використання незавершених конструкцій на синтаксичному рівні слугує для створення ефекту наближення письмового мовлення до усного. Для полегшення сприйняття інформації великих частин тексту розділяють такими конструкціями, що сприяє утриманню уваги читача. Використання незавершених речень допомагає створювати універсальні образи, які є близькими будь-якому реципієнту. Такі конструкції підвищують експресивність тексту.

Ключові слова: поняття «відсутність», незавершені синтаксичні конструкції, С. Д. Довлатов, когнітивна лінгвістика, синтаксис, російська мова.

The article analyses incomplete syntactic constructions as a way of representing the notion of «absence» in the texts by S. D. Dovlatov. The material for the study was Dovlatov's novel «Craft». As a result of the statement that notion of «absence» is one of the primary ones, the researcher suggests that this notion is realized in language and speech not only in the lexical subsystem, but also in grammar, especially at the syntactic level. The aim of the work is to define the peculiarity of the functioning of incomplete sentences as a way of expressing the notion of «absence» at the syntactic level of the language system.

Incomplete sentences are analyzed by means of cognitive syntax. The author classifies them according to search and available detailed information. In S. D. Dovlatov's work there are frequent incomplete constructions, which are expressed by nominative incomplete common homogeneous sentences. The researcher believes that it would be impossible to combine them into complex sentences. The writer outlines only the most important elements, all the rest of the details are secondary. It makes a written text look like oral speech.

Also, the incomplete syntactic constructions are analyzed with Milton G. Erickson's speech model. S. D. Dovlatov created universal images by using a minimum amount of information in incomplete sentences when describing events or characters. That's why each reader can complement such constructions, based on their own experience.

It can be concluded that incomplete sentences are representatives of the notion of «absence» at the syntactic level of the language system. Their functions differ from the possibilities compared to the availability of sufficient information for a clear understanding of the text. According to the author, the representation of the notion of «absence» by using incomplete constructions at the syntactic level serves to create the effect of approximation of written speech to oral. To enhance the acceptance of information in certain parts of the text differ in such constructions, which helps to retain the attention of readers. The use of completed sentences creates non-universal images that are close to any recipient. This design increases the expressiveness of the text.

Key words: the notion of «absence», incomplete syntactic constructions, S. D. Dovlatov, Cognitive linguistics, syntax, Russian language.

Постановка проблеми. Базові поняття, такі як «життя», «смерть», «кохання», «родина», «істина», часто стають об'єктами лінгвістичних досліджень, оскільки належать до онтологічних та аксіологічних. Поняття ж «відсутність» не менш універсальне, тому що є невід'ємною частиною картини світу будь-якої культури та виступає складовою в формуванні уявлень людини про світ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Це поняття почало привертати увагу упродовж останнього десятиліття. Так, російська філологиня Т. Л. Верхотулова аналізувала особливості універсальної категорії відсутність в якості метапоняття при інтерпретації лексичної та граматичної семантики на базі англійської та російської мов. Український літературознавець Ф. М. Штейнбук ввів поняття «топос відсутності» і вивчає його значення в художньому тексті. На сьогодні найбільш ґрунтовне дослідження поняття «відсутність» провела український науковець О. В. Радчук, яка висвітлила семантику засобів вираження поняття «відсутність» у російській мові. Але більшість філологів розглядають репрезентацію поняття «відсутність» на лексико-семантичному рівні мовної системи. Нашу увагу акцентовано на аналізі і поясненні з когнітивного погляду репрезентацію (або експлікацію цього поняття синтаксичними одиницями. Вважаємо, що у дослідженнях синтаксичного рівня мовної системи за різними критеріями, стає очевидним факт, що парадигмальні параметри існують лише у бінарній опозиції *наявність vs відсутність*. Відсутність одного з членів парадигми набуває значущості лише у кореляції з наявністю. Мовознавці убачають більш значущою наявність тих чи тих синтаксичних показників, які зафіксовані у мові та функціонують у мовленні, у той час як роль відсутності певних елементів часто має вагомість для аналізу та інтерпретації тексту.

Незавершені синтаксичні конструкції відіграють важливу роль у сучасних дослідженнях когнітивного синтаксису, але значення цих синтаксичних конструкцій у репрезентації поняття «відсутність» лінгвістами детально не аналізувалося, що і зумовило актуальність нашої теми.

Метою нашого дослідження є встановлення особливостей функціонування незавершених речень як синтаксичного засобу репрезентації поняття «відсутність» на матеріалі повісті С. Д. Довлатова «Ремесло».

На підставі твердження про те, що поняття «відсутність» виступає одним із первинних, ми робимо припущення, що це поняття зреалізовано

у мові та мовленні не лише у лексиці, а й у граматиці, передусім, на синтаксичному рівні.

Постановка завдання. Вищезазначене вимагає вирішення наступного **завдання**: проаналізувати незавершені синтаксичні конструкції – як способу вербалізації поняття «відсутність» у творчості С. Д. Довлатова з огляду когнітивного синтаксису.

Виклад основного матеріалу. Ми аналізуємо увесь навколишній світ з точки зору бінарної опозиції *наявність vs відсутність*, і часто від цієї варіації залежить якість нашого життя: чи є достатньо їжі, безпечне місце, ресурси. Український літературознавець Ф. М. Штейнбук, який увів поняття «топос відсутності» писав: «Корелят відсутності актуалізується винятково за умови присутності... Інакше кажучи, присутність від початку містить у собі потенцію відсутності, і так само, як присутність на онтологічному рівні передбачає обов'язкову наявність певного місця, у якому здійснюється присутність, відповідно реалізується й відсутність, тобто в конкретному місці, попередньо забезпеченому присутністю» [7, с. 69]. Тобто, бінарні поняття *наявність vs відсутність* існують лише разом і мають однаково важливе значення для аналізу тексту. Саме тому поняття «відсутність», як одне з первинних у підсвідомості людини набуває особливої значущості у дослідженні мовних явищ з когнітивного огляду.

Мовна система також заснована на біполярності *наявність vs відсутність*. Так, на синтаксичному рівні це репрезентується в наступних протиставленнях: при аналізі простих речень, в залежності від наявності конкретних членів речення, ми поділяємо їх на поширені (наявні другорядні члени) та непоширені (відсутні); повні (два головні члени) та неповні (відсутній один із головних членів), ускладнені та неускладнені, і т. д. Частотність і вибір конкретного типу речення визначається особливістю селекції мовних засобів із наявних у системі. Це відбувається свідомо, що уможливує виявлення причин та способів репрезентації поняття «відсутність» у творах С. Д. Довлатова, поясненню авторського стилю.

На окрему увагу заслуговують незавершені синтаксичні конструкції, у яких частина інформації опущена. За стилістичним енциклопедичним словником російської мови під редакцією М. М. Кожині «усічені, або незавершені, перервані речення, виникають і функціонують у конкретних усних або письмевих речових актах і розрізняють ступінь визначеності невиказаної інформації. [6, с. 475]. Такі речення є репрезен-

тантами поняття «відсутність», тому що зміст може транслюватися одним членом речення, на який навантажено і наголошено основна ілюкція висловлювання. Незавершені конструкції можуть виражати:

- конкретну інформацію, навіть однозначну:

1) *Они растались значительно позже, когда все было хорошо...* [2, с. 10] 2) *Теперь я вынужден переписать рассказы заново, и они станут лучше...* [2, с. 12];

- неповну, яка допускає декілька варіантів розуміння: 3) *Черные дворы...* 4) *Зарождающаяся тяга к плевсу...* 5) *Мечты о силе и бесстрашии...* [2, с. 12].

Проаналізуємо різновиди незавершених речень на матеріалі твору С. Д. Довлатова «Ремесло». У перших двох прикладах, усічені конструкції виступають повними складними реченнями (1–складнопідрядне, повне, неускладнене, незавершене; 2 –складносурядне, повне, неускладнене, незавершене), вони виражають усю потрібну інформацію. У цьому випадку перерваність виконує експресивну функцію, а саме, віддзеркалює емоційний стан С. Д. Довлатова, переданий змістом речення (замисленість, сум, сарказм), а також репрезентує у тексті прийоми усного мовлення (паузація). У інших прикладах (3, 4, 5) – неповні номінативні поширені незавершені речення ЩО??. Відсутність дієслова позбавляє їх дії, робить неоднозначними, вони сприймаються реципієнтами як сталі образи, і у кожного будуть виникати різні асоціації. Такі речення наближують письмове мовлення до спогадів. Процес мислення, що відбувається поступово, ніби «по крокам» фіксується мовними знаками.

Творчість С. Д. Довлатова стала матеріалом для дослідження, тому що у повістях письменника можна виокремити чисельні приклади експресивного синтаксису. Так, у «Ремеслі» авторська мова, особливо спогади, майже виключно складаються з незавершених синтаксичних конструкцій, що викликає закономірне питання про мету цього прийому. Ми підтримуємо теорію С. Пінкера, відомого канадсько-американського психолінгвіста і когнітолога, що людина членує навколишній світ так, як це уможливує зробити її рідна мова. Він писав: «Ми виділяємо в світі явища ті чи ті категорії і типи зовсім не тому, що вони самоочевидні; навпаки, світ постає перед нами як калейдоскопічний потік вражень, який повинен бути організований нашою свідомістю, а це значить в основному – мовною системою, що зберігається в нашій свідомості» (переклад наш – О.К.) [4, с. 25]. Тобто, сприймаючи світ по-різ-

ному, усі носії певної мови мають однаковий набір мовних одиниць для опису навколишнього світу і власного досвіду. І кожний мовець і митець намагається підібрати найвлучніші конструкції для відображення загальної картини світу. Водночас саме завдяки різноманітності можливостей синтаксису російської мови мовлення письменника набуває індивідуальних рис. Усі повісті С. Д. Довлатова були написані саме рідною мовою, хоча він володів англійською і довгий час жив в Америці. У «Заповіднику» письменник зазначав: «Мова. Розмовляючи іншою мовою, ми втрачаємо вісімдесят відсотків своєї особистості. Ми втрачаємо можливість жартувати, іронізувати» (Переклад наш – О. К.) [1, с. 236]. Важко не погодитися, що навіть довгий час перебуваючи в іншомовному середовищі людина залишається обмеженою у точності вираження власних думок. Більш того, прозаїк уособлює себе з мовою. Одночасно С. Д. Довлатов порушує російськомовну писемну традицію висловлюватися складними реченнями. Саме поширеність незавершених синтаксичних конструкцій наближує його стиль до англійських авторів, що підвищує експресивність творів. Незавершені речення надають змоги читачеві членувати текст і активізувати його конотативне значення. Репрезентація поняття «відсутність» усіченими реченнями слугує підкресленню найважливіших елементів з точки зору мовця, виділяють нове шляхом відсутності відомого. Упущенні ж деталі виступають другорядними. Це також стирає межу між письмовим мовленням та усним, створює враження невимушеної розмови з автором: «*Бесконечные переэкзаменовки... Несчастливая любовь, окончившаяся женитьбой... Знакомство с молодыми ленинградскими поэтами – Рейном, Найманом, Бродским...*» [2; с. 13]. Незакінчені конструкції в прикладах, які аналізуються, виступають номінативними неповними поширеними однорідними реченнями. Об'єднати їх у складні речення було б неможливо за смыслом. Упущена інформація виступає для автора другорядною, окреслюючи лише найбільш значущі елементи. Такий текст сприймається як уривок усного мовлення, ніби автор розповідає знайомому, як склалося його життя.

Цікава для аналізу незавершених синтаксичних конструкцій є мовленнєва модель Мілтона Г. Еріксона, розроблена одним з найвідоміших психіатрів ХХ століття. Ця модель використовується в нейролінгвістиці для створення відчуття довіри під час спілкування та навіювання певних думок слухачеві. Модель ґрунтується на

твердженні, що незавершені синтаксичні конструкції та пропущені члени речення залишають реципієнтові можливість для підсвідомого заповнення пропущеної інформації. М. Г. Еріксон наводить наступний приклад: «Я знаю, що Ви здібна дівчина...» Здібна до чого? На думку психіатра кожна людина підсвідомо доповнює незакінчене речення, тим що важливо для неї. Водночас слухач або читач починає сприймати таку модель письмового або усного мовлення як особисту. [3, с. 312] Саме такий ефект ми можемо спостерігати при читанні творів С. Д. Довлатова, яким властиві незавершені синтаксичні конструкції. Розглянемо контекст, у якому автор описує свою біографію.

Толстый застенчивый мальчик... Бедность... Мать самокритично бросила театр и работает корректором...

Школа... Дружба с Алексеем Лаврентьевым, за которым приезжает «форд»... Алеша шалит, мне поручено воспитывать его... Тогда меня возьмут на дачу... Я становлюсь маленьким губернатором... Я умнее и больше читал... Я знаю, как угодить взрослым...

Бесконечные двойки... Равнодушие к точным наукам... Совместное обучение... Девочки... Алла Горшкова... Мой длинный язык... Неуклюжие эпиграммы... [2, с. 12].

Аттестат зрелости... Производственный стаж... Типография имени Володарского... Сигареты, вино и мужские разговоры... Растущая тяга к плейбу. (То есть буквально ни одного интеллигентного приятеля.)

Университет имени Жданова (Звучит не хуже, чем «Университет имени Аль Капоне...») Филфак... Прогулы... Студенческие литературные упражнения... [2, с. 13]

Цілий підрозділ «Невидимої книги» складається переважно з незавершених синтаксичних конструкцій. Сам автор називає це «повідомляти певні деталі біографії... пунктиром» (переклад наш – О. К.) [2, с. 12]. Але насправді читач не отримує жодної конкретної інформації: *Толстый застенчивый мальчик...* – Як виглядає хлопчик? Скільки йому років? *Бедность...* – У мозку читача виникають питання: «Злидарство конкретної родини чи мається на увазі найближче оточення дитини? Що стало її причиною? У чому саме виражається?» Відсутність деталей робить образи універсальними, зрозумілими та близькими реципієнтам будь-якого віку та національності, невідкладними часу. Завдяки незаверше-

ним реченням кожний має можливість уявити власний портрет письменника. Факти біографії (його дитинство, шкільні роки, студентство) видаються схожими на досвід людини, яка сприймає текст. Незважаючи на те, що цю мовленнєву модель запропонували фахівці з психолінгвістики, ми вважаємо, що її доцільно розглядати і в когнітології, зокрема у когнітивній лінгвістиці як приклад зв'язку сприйняття мовлення і когнітивних процесів реципієнта, викликаних новою інформацією та переданих мовними засобами.

Окремо необхідно розглянути обірвані речення, з додатковими знаками пунктуації:

Да это же писатель!.. Расстреливать надо таких писателей!.. [2, с. 10].

Мало ли загадочных типов шатается по бульварам?.. [2, с. 26].

Спрашивается, кому мы были нужны в Америке?.. [2, с. 83].

Университет имени Жданова (Звучит не хуже, чем «Университет имени Аль Капоне...») [2, с. 12].

На відміну від попередніх прикладів, у наведених реченнях подається однозначна інформація. У даному випадку незавершені синтаксичні конструкції, як засіб репрезентації поняття «відсутність» слугують для передачі паузації, таких внутрішніх станів мовця, як замисленість, розчарованість. Для підсилення експресивності С. Д. Довлатов використовує додаткові знаки пунктуації, такі як знак оклику, питання, дужки.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можемо зробити висновок, що на синтаксичному рівні незавершені синтаксичні конструкції виступають одним із репрезентантів поняття «відсутність» на синтаксичному рівні мовної системи. У залежності від кореляції *відсутності vs наявності* достатньої кількості інформації усичені речення можуть виконувати різні функції. Відсутність деталей, достатніх для однозначного розуміння, використовується для позначення паузації, що наближує письмове мовлення до усного; розбиття великих частин тексту для полегшення сприйняття інформації; утримання уваги читача; створення універсальних образів, близьких будь-якому реципієнту; підвищення експресивності тексту.

Перспективу розроблення теми вбачаємо в дослідженні репрезентації поняття «відсутність» на інших засобах стилістичного синтаксису в російській мові на матеріалі творчості С. Д. Довлатова.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Довлатов С. Д. Собрание сочинений. 2 т. Санкт-Петербург: Издательство «Азбука», 1999. 396 с.
2. Довлатов С. Д. Собрание сочинений. 3 т. Санкт-Петербург: Издательство «Азбука», 1999. 457 с.
3. НЛП. Полный курс гипнотических техник Милтона Эриксона / Бэндлер Р и др. Москва: АСТ, 2018. 512 с.
4. Пинкер С. Язык как инстинкт. Москва: Ленанд, 2016. 464 с.
5. Радчук О. В. Семантика засобів вираження поняття «відсутність» у російській мові: лінгвокогнітивний аспект: дис... д. філол. н.: 10.02.02. Харків, 2020. 400 с.
6. Синтаксический энциклопедический словарь русского языка / под. ред. М. Н. Кожинной. Москва: Флинта, 2019. 696 с.
7. Штейнбук Ф. М. Конвергенція топосу відсутності у творах сучасної світової літератури. *Слово і час*. 2014. № 4. С. 68-75.

УДК 811.162.1

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.14>

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРИ ВИКЛАДАННІ СИНТАКСИСУ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

TERMINOLOGICAL PROBLEMS DURING STUDY OF SYNTAX IN POLISH LANGUAGE

Корпало О.Р.,

orcid.org/0000-0001-7356-442X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри слов'янських мов

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті проаналізовано термінологічні проблеми, що виникають при викладанні синтаксису польської мови як іноземної. Хоча польська й українська мови разом з іншими слов'янськими мовами зберегли багато спільних рис у структурі синтаксичних одиниць, проте не можна не враховувати, що в синтаксичних теоріях обох мов сформувалися різні підходи до їх вивчення. Якщо в українському мовознавстві розрізняють формально-синтаксичний, семантико-синтаксичний і комунікативний аспекти вивчення речення, то в польському переважає формально-синтаксичний підхід з окремими елементами семантичного.

Традиційно у полоністиці реченнями вважаються лише ті конструкції, що мають присудок у формі особової форми дієслова або складений іменний присудок, але обов'язково з дієслівною зв'язкою. Таке розуміння переважає в сучасних граматиках польської мови, хоча трапляються спроби й іншого трактування. При встановленні типологічних ознак речення не можна не враховувати й особливостей вираження його членів у різних слов'янських мовах.

У польському мовознавстві не набула поширення теорія односкладного речення, хоча терміни „zdanie jednoczłonowe” – „zdanie dwuczłonowe” спорадично з'являються в синтаксичних студіях польської мови. Польські граматики частіше послуговуються термінами „zdanie bezpodmiotowe” (безпідметове речення), „zdanie z podmiotem domyślnym” (речення з невираженим підметом). Достатньо чіткої окресленості у полоністиці (на відміну від дефініцій в українському мовознавстві) не має і сам термін «підмет». Використання термінів: *podmiot domyślny, logiczny, osobowy, nieosobowy, nieokreślony, wszechobecny* і т. п. – виразно демонструє сплутування рис формальних і семантичних з наданням пріоритету другим.

Різноміт у термінології ускладнює зіставне вивчення синтаксису польської та української мов. Щоб уникнути неоднозначності у тлумаченні одних і тих самих або схожих явищ, слід, на нашу думку, опиратися на термінологічну систему рідної (української) мови як більш звичну для студентів, при цьому вказуючи на існуючі розбіжності у трактуванні речень й водночас добре розуміючи, що еквівалентність речень в українській і польській мовах є тільки частковою.

Ключові слова: речення, висловлення, безпідметові речення, односкладні речення, підмет.

The article analyzes the terminological problems that arise when teaching the syntax of Polish as a foreign language. Although Polish and Ukrainian, along with other Slavic languages, have retained many common features in the structure of syntactic units, it should be borne in mind that the syntactic theories of both languages have developed different approaches to their study. If in Ukrainian linguistics there are formal-syntactic, semantic-syntactic and communicative aspects of sentence study, in Polish the formal-syntactic approach with certain elements of semantic prevails.

Traditionally, in Polish studies, sentences are considered to be only those constructions that have a predicate in the form of a personal verb form or a compound noun predicate, but necessarily with a verb connection. This understand-

ing prevails in modern grammars of the Polish language, although there are attempts at other interpretations. When establishing the typological features of a sentence, one cannot ignore the peculiarities of the expression of its members in different Slavic languages.

The theory of one-syllable sentences has not become widespread in Polish linguistics, although the terms "zdanie jednoczłonowe" – "zdanie dwuczłonowe" sporadically appear in syntactic studies of the Polish language. Polish grammarians more often use the terms "zdanie bezpodmiotowe" (without subject sentence), "zdanie z podmiotem domyślnym" (sentence with an unexpressed subject). The term "subject" itself does not have a sufficiently clear delineation in Polish studies (in contrast to the definitions in Ukrainian linguistics). The use of terms: podmiot domyślny, logicalzny, osobowy, nieosobowy, nieokreślony, wszechobecny, etc. – clearly demonstrates the confusion of formal and semantic features with priority given to others.

Differences in terminology complicate the comparative study of the syntax of Polish and Ukrainian languages. To avoid ambiguity in the interpretation of the same or similar phenomena, we should, in our opinion, rely on the terminology of the native (Ukrainian) language as more familiar to students, while pointing out existing differences in sentence interpretation and at the same time well aware that equivalence sentences in Ukrainian and Polish are only partial.

Key words: sentence, statement, one-member sentences, sentence without subject.

У синтаксичному структуруванні мови головна роль належить реченню як основній синтаксичній одиниці, навколо якої групуються всі різновиди граматичних категорій. „Саме на ґрунті категорій можна систематизувати мовні явища, відтворити граматичну організацію мови як цілісної системи, її функціональні параметри з урахуванням спрямованості всіх категорійних величин на реалізацію найважливіших функцій мови – комунікативної і когнітивної” [6, с. 5-6].

Виокремлення синтаксичних категорій донині не набуло чіткого визначення, незважаючи на низку новітніх досліджень [див., наприклад: 1; 2; 6]. Питання про кількість і характер синтаксичних категорій належить до найскладніших і остаточно не розв'язаних у синтаксичній теорії. Цю складність можна пояснити багатьма чинниками: визначальною роллю синтаксису в функціональній спеціалізації граматичних явищ; багатоаспектною природою самого речення, у зв'язку з чим синтаксичні категорії можна кваліфікувати у формально-синтаксичному, семантико-синтаксичному й комунікативному вимірах, що дає підстави вирізняти синтаксичні реченнєві категорії відповідного плану. Без такого розмежування категорійна сфера синтаксису ризикує стати термінологічно невпорядкованою. Наприклад, по-різному кваліфікують категорійну сутність предикативності: у сучасному східнослов'янському мовознавстві поряд із загальноприйнятим розумінням предикативності як синтаксичної категорії, що комплексом мовних засобів співвідносить зміст речення з дійсністю, формує речення як комунікативну одиницю [7, с. 520], цим терміном також позначають властивість присудка як головного члена двоскладного речення, його взаємозв'язок із підметом. У полоністиці *предикативність* (*predykacyjność*) розуміють не як синтаксичну категорію найвищого ступеня абстракції, а як дещо вужчу категорію, пов'язану лише з граматичним типом простого речення, як синтаксичний зв'язок між

підметом і присудком, тобто як формально-синтаксичну категорію [див.: 11, с. 259; 10, с. 459].

Синтаксичні системи різних мов, безумовно, мають більше спільних, ніж відмінних рис, оскільки синтаксис – найбільш узагальнювальна система будь-якої мови, а синтаксичні одиниці більшою мірою типологічно зіставні з синтаксичними елементами інших мов і є переважно лінгвістичними універсаліями.

Однак хоча польська й українська мови разом з іншими слов'янськими мовами зберегли багато спільних рис у структурі синтаксичних одиниць, проте не можна не враховувати, що в синтаксичних теоріях обох мов сформувалися різні підходи до їх вивчення. Так, якщо на сучасному етапі в українському синтаксисі панівним є семантико-синтаксичний підхід (див. праці Г. Арполенко, В. Барчука, І. Вихованця, К. Городенської, Н. Гуйванюк, В. Забеліної, А. Загнітка, В. Кононенка, О. Кульбабської, М. Мірченка, М. Плющ, К. Шульжука та ін.), то в польському – перевагу загалом має традиційний формально-граматичний аспект (див. дослідження А. Вежбіцької, Р. Гжегорчикової, С. Йодловського, С. Кароляка, З. Клеменевича, Г. Конечної, З. Салоні, М. Свідзінського, С. Тополінської та ін.). Це не могло не відбитися на граматичних концепціях української і польської лінгвістики, а відповідно – на термінологічних системах.

Термінологічна впорядкованість будь-якої галузі лінгвістики опосередковано визначає стан і рівень її розвитку, впливає на об'єктивність наукового дослідження. Часто, однак, „виникає парадокс: лінгвісти, які теоретично відстоюють принцип однозначності в термінології, на практиці першими цим принципом нехтують” [4, с. 158]. Тому буває важко (а іноді практично неможливо) узгодити термінологію різних мов, хоч і споріднених, враховуючи як об'єктивні (зокрема, своєрідність синтаксичної системи кожної мови), так

і суб'єктивні (різні погляди на схожі чи навіть тотожні мовні явища) чинники. Метою запропонованої статті є спроба вирішення термінологічних проблем, що виникають під час викладання синтаксису польської мови для українців як іноземної і пов'язані передусім із різними підходами до вивчення синтаксичних одиниць.

Так, ключовими у польському синтаксисі були й залишаються терміни „*zdanie*” (речення), „*wypowiedzenie*” (висловлення), „*podmiot*” (підмет), „*orzeczenie*” (присудок) тощо, причому вони мають далеко не однозначні тлумачення. Р. Гжегорчикова у монографії „*Wykłady z polskiej składni*” зауважує, що в мовознавчій літературі існує понад 200 різних дефініцій терміна „речення” залежно від мети його (терміна) вживання, і відповідно виокремлює дефініції психологічні (на зразок „закінчена думка” („*skończona myśl*”)), логічні (типу „логічне судження” („*sąd logiczny*”)), формальні (на кшталт „текст, що починається великою літерою і закінчується крапкою чи іншим розділовим знаком”) і т. п. [12, с. 15].

Термін „*wypowiedzenie*” (висловлення) для всіх типів речень увів до польського мовознавства З. Клеменевич [15, с. 91–101], розуміючи його як синтаксичну єдність („*jednostka powiadomienia językowego*”), що являє собою змістову та інтонаційну цілісність [15, с.101; 14, с.5], у подальшому поділяючи „*wypowiedzenia*” на дві групи: 1) „*zdania*” – речення, у яких обов'язково має бути дієслівна форма (особова – *Idę*; неособова – *Chodzić prawą stroną*; чи модальні слова на кшталт *trzeba, wolno, należy*), і 2) „*oznajmienia*” – структури без особової дієслівної форми, яку, однак, можна вставити (*Ojciec chory* (пор.: *Ojciec jest chory*)) [14, с.7]. Замість терміна „*oznajmienie*” в сучасних польських дослідженнях частіше використовується термін „*gównoważnik zdania*” (еквівалент речення).

Р. Гжегорчикова, посилаючись на дослідження В. Пісарка, виокремлює ще один вид нереченневих комунікатів („*komunikatów niezdanionych*”) – „*zawiadomienia*” (повідомлення) [12, с. 14]

Таким чином, традиційно у польському мовознавстві реченнями вважаються лише ті конструкції, що мають присудок у формі особової форми дієслова або складений іменний присудок, але обов'язково з дієслівною зв'язкою. Тому конструкції на зразок *Chłopiec przyjechał; Chłopiec jest spokojny* називають реченнями, а з нульовою зв'язкою на зразок *Chłopiec spokojny* – еквівалентом речення (гównoważnikiem zdania). Таке розуміння переважає і в сучасних граматиках польської

мови, хоча трапляються спроби й іншого потрактування. Так, К. Каллас, аналізуючи стан досліджень типології односкладних речень у польській мові, більш відомих як безпідметові, висловлює сумнів щодо доречності використання терміна „*zdanie*” лише щодо речень із дієсловом-присудком [13, с. 7-10], мотивуючи це тим, що „речення без особової форми дієслова у польській мові часто вживані” і „так само синтаксично відокремлені й незалежні від сусідніх речень” [13, с. 5]. Сучасні мовознавці зараховують до речень також висловлення (*wypowiedzenia*) з безособовою формою на *-no, -to* і предикативними словами на зразок *trzeba, wolno, należy* і т.п. [22, с. 305].

В українському мовознавстві поширеною є інша класифікація простих речень: двоскладні (речення, в яких є обидва головні члени речення), односкладні (з одним головним членом) та нечленовані (слова-речення, комунікати). В основі поділу речень на двоскладні та односкладні лежить спосіб вираження співвіднесеності їх змісту з дійсністю, тобто предикативність. Сама природа думки й розуміння предикативності – основної ознаки речення – як встановлюваних мовцем визначальних відношень між носієм ознаки та ознакою, що йому приписується в часі та способі, передбачають наявність у реченні двох основних компонентів – підмета і присудка. В односкладних реченнях предикативність утілюється в єдиному вербалізованому головному членові речення.

Водночас в україністиці останнім часом превалує думка про те, що розмежування односкладності та двоскладності можливе лише на рівні формально-граматичної структури, тому що з власне-семантичного боку всі речення завжди двоскладні [3, с. 52], хоча ми маємо деякі застереження з цього приводу щодо частини безособових речень.

При встановленні типологічних ознак речення не можна не враховувати й особливостей вираження його членів у різних слов'янських мовах. Порівняйте: „На відміну від української мови, в польському реченні при наявності форм теперішнього та майбутнього часу дієслів підмет-займенник зазвичай опускається, а відтак паралельний розгляд таких речень, як означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, стає умовним” [5, с. 652]. Польська дослідниця В. Косеска-Тошева, порівнюючи структуру односкладних речень у російській і польській мовах, пропонує свою класифікацію, поділяючи їх на безпідметові особові (*bezpodmiotowe i osobowe*) на зразок *Marii chciało się płakać i śmiać jednocześnie* і безпідметові безособові (*bezpod-*

miotowe i bezosobowe) типу *Pada już drugi dzień* [18, с.166]. Такий поділ поєднує в собі одночасно і формальний, і семантичний підхід до класифікації речень.

Загалом теорія односкладного речення у польському мовознавстві не набула поширення, хоча терміни „*zdanie jednoczłonowe*” – „*zdanie dwuczłonowe*” з’являються спорадично у синтаксичних студіях польської мови. Щоправда, нерідко їм надається різне тлумачення [див. про це: 13, с. 22-24]. Польські граматисти все-таки частіше послуговуються термінами „*zdanie bezpodmiotowe*” (безпідметове речення), „*zdanie z podmiotem domyślnym*” (речення з невираженим підметом).

Виокремлення безпідметових речень було запропоноване А.Красновольським [19]. Проблеми структурної організації безпідметового речення у полоністиці присвячено чимало наукових досліджень, зокрема праці А. Вежбицької, О. Волінської, Р. Гжегорчикової, К. Каллас, Г. Конечної, Т. Ріттель та ін. Безпідметовими вважають різні конструкції, залежно від того, що приймається за критерій безпідметовості: семантичний чи структурний принцип. Чи не найдетальнішим дослідженням безпідметових речень (у термінології авторки – *jednoczłonowych*) донині залишається праця Г. Конечної [17, с. 60-92]. Польська дослідниця поділяє аналізовані речення на вербальні, номінальні та інфінітивні (не обумовлюючи, щоправда, критеріїв такого поділу), виокремлюючи, крім того, в межах кожного типу відповідні семантичні класи. Така класифікація, однак, не є послідовною, бо, наприклад, серед вербальних речень перші 15 груп виділені з урахуванням модальних значень, а 16 і 17 групи – з опертям на будову присудка [17, с. 72-73]. П. Бонк небезпідставно вважає сам термін „*zdanie bezpodmiotowe*” певною мірою парадоксальним, оскільки, на його думку, „у реченні мусить бути підмет – явний, об’єктивований або домислений” [9, с.410]. Дехто з мовознавців узагалі категорично заперечує існування таких речень (наприклад, Г. Конечна [16] чи А. Вежбицька [24]). Водночас міркування А. Вежбицької розкритикував А. Баньковський [8, с. 294-296]). О. Волінська пропонує замінити термін „*zdanie bezpodmiotowe*”, який, на її думку, тяжіє до формального синтаксису, терміном „*konstrukcje bezmianownikowe*” [25, с. 13-14]. Терміном „*zдания bezmianownikowe*” послуговується і Р. Гжегорчикова [12, с. 59-61].

Проте й у сучасних польських граматиках частіше використовують термін „*zdanie bezpod-*

miotowe” щодо речень, у яких „немає підмета і не можна його домислити ні завдяки формі присудка, ні завдяки контексту (як у реченнях з *podmiotem domyślnym*), наприклад: *Zachmurzyło się. Wypogadza się. Grzmi. Kluje mnie w boku.*) <...>” [22, с. 306]. При такому трактуванні польські безпідметові речення частково співвідносні з формально безособовими реченнями в українській мові.

Речення з невираженим підметом – це речення, в яких підмет можна домислити завдяки особовим закінченням дієслова-присудка (*Byłam w kinie (ja). Pośpieszcie się (wy)*) або з контексту, наприклад: *Maciek wybiera się na wycieczkę. Spakował już nawet walizkę (on, Maciek)* [22, с. 209]), що несе інформацію і про дію, і про особу-виконавця або носія цієї дії, і про співвіднесеність змісту речення з дійсністю. Такі речення також не всіма трактуються однозначно: деякі мовознавці вважають їх безпідметовими, більшість – двоскладними повними. Частина цих речень зближується з українськими односкладними особовими (означено-особовими, неозначено-особовими чи узагальнено-особовими) повними реченнями (*Прийду завтра // Przyjdę jutro; Будують дім // Budują nam dom; Не нхай носа до чужого проса // Nie wsadzaj nosa do cudzego prosa*), а частина – або з односкладними неозначено-особовими, або з двоскладними неповними, як-от у контексті: *Dzieci bawiły się. Robiły z piasku babki // Діти бавилися. Робили з піску пасочки.*

Достатньо чіткої окресленості у полоністиці (на відміну від дефініцій в українському мовознавстві) не має і термін «підмет». Так, у статті „*Polska terminologia składniowa*” група авторів, проаналізувавши напрацювання польської лінгвістики майже за сто років щодо проблем, пов’язаних з підметом і присудком, дійшла висновку про термінологічний різнобії і хаос, що зумовлено, на їх думку, різними причинами: 1) розмаїттям критеріїв, на підставі яких пояснюється термін (наприклад, це стосується термінів „*podmiot logiczny*” і „*podmiot realny*”); 2) багатозначністю терміна (так, термін „*podmiot gramatyczny*” вживається польськими мовознавцями в ширшому (тобто як термін лінгвістики, що протиставляється, наприклад, терміну психології) і вузькому значеннях (підмет у називному відмінку; складений підмет на зразок *tysiące oklasków*; т. зв. „*pusty*”, або „*pozorny podmiot*” як у реченнях типу *ono pada, to pada*); 3) неточністю, нечіткістю трактування значень термінів, що стосується понять „*podmiot nieokreślony*” і „*podmiot ogólny*”; 4) численною кількістю термінів-синонімів (наприклад, водно-

час із терміном „podmiot gramatyczny” використовуються терміни „podmiot realno-gramatyczny” і „podmiot logiczno-gramatyczny”) і т.п. [див.: 21, с. 221-228; с. 231-232]). О. Волінська з цього приводу слушно зауважує, що „впровадження термінів: *podmiot domyślny, logiczny, osobowy, nieosobowy, nieokreślony, wszechobecny* і т.п. – виразно демонструє сплутування рис формальних і семантичних з наданням пріоритету другим” [25, с.15].

Термін „podmiot logiczny” в інтерпретації різних синтаксистів має то ширше, то вужче значення. Так, А. Красновольський логічним підметом уважав ім’я або займенник (але не в називному відмінку), що позначають річ або особу, про яку говориться в реченні [19, с.25]. С. Шобер називає логічним підметом „підмет, виражений залежним відмінком, тобто ані називним, ані кличним” [23, с.308]. На думку З. Клеменевича, підметом, крім називного відмінка, може бути ще й іменник у родовому або в родовому і знахідному відмінках при чоловічо-особових іменниках [14, с.32; 15, с.121].

Автори „Słownika wiedzy o języku” кваліфікують як логічний підмет два відмінки – родовий, і давальний [22, с.210]. Дехто з мовознавців вважає, що логічний підмет може бути виражений іменником чи займенником у родовому, давальному, знахідному [19, с.25] і навіть у місцевому відмінках з прийменником *na* (*Nie brakowało tu nigdy na dobrych chęciach*) [23, с.308]. П. Бонк переконаний, що логічним, крім родового і давального, слід вважати також підмет у формі кличного відмінка, якщо присудком є дієслово другої особи однини і множини наказового способу [9, с.409], як-от у реченні – *Maryjo, otwórz rycerzowi Twemu!*.

Фактично термін „podmiot logiczny” використовують для позначення як виконавця дії (суб’єкта), так і граматичного підмета [21, с. 227]), таким чином кваліфікуючи його з позицій як семантичного, так і формального підходів до вивчення речення.

Здебільшого формою, зарезервованою для терміна „podmiot logiczny”, вчені вважають родо-

вий зі значенням частковості (*wody ubywa, dnia przybywa*) або родовий при запереченні (*Jana nie ma*), т.зв. „podmiot w dopełniaczu” – термін, поширений у польській шкільній та університетській практиці. Щодо форм у давальному і знахідному відмінках погляди синтаксистів розходяться: одні кваліфікують їх як підмет логічний (А.Красновольський, С. Шобер), а інші (наприклад, Г. Конечна) – як підмет реальний (*podmiot realny*). Значення цих термінів частково накладаються. Так, Г. Конечна послуговується терміном „podmiot realny” й у випадках, коли підмет має форму не лише давального і знахідного, а й орудного й родового відмінків з прийменниками *u*, *od* (*Pachnie bżem . U nich się nie przelewa. Wionęło od nich zapachem olejku różanego*) [17, с.88]. Усе ж частіше термін „podmiot realny” застосовують щодо виконавця дії з погляду позамовного (реальний діяч), а з погляду граматичного такі форми вважаються додатком [див.: 21, с. 227]).

К. Пісаркова, досліджуючи історію розвитку польських безпідметових речень, визнає за традицією підметом іменник у родовому відмінку, а сутність підмета в давальному відмінку (який інколи ще називають „podmiotem epistemologicznym”) вважає недостатньо з’ясованою [20, с. 31].

Таким чином, дослідження обох мов не матимуть достатньої повноти й бодай відносної завершеності без чіткого розмежування формально-синтаксичного, семантико-синтаксичного й комунікативного підходів до вивчення синтаксису, що ускладнює не тільки зіставний аналіз, а й тлумачення окремих явищ у межах однієї мови. Різноміт у термінології ускладнює зіставне вивчення синтаксису польської та української мов. Щоб уникнути неоднозначності у тлумаченні одних і тих самих або схожих явищ, слід, на нашу думку, опиратися на термінну систему рідної (української) мови як більш звичну (двоскладні, односкладні, повні, неповні, означено-особові, неозначено-особові тощо), водночас добре розуміючи, що еквівалентність таких речень в українській і польській мовах є тільки частковою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барчук В. М. Граматична темпоральність: Інтервал. Час. Таксис. Івано-Франківськ: Сімик, 2011. 416 с.
2. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Загнітко А.П., Соколова С.О. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
3. Городенська К. Проблема двоскладності-односкладності в контексті історичного й дериваційного синтаксису. *Структура сучасної української мови*: тексти доповідей та повідомлень IV Міжнародного конгресу українців. Київ, 2002. С. 52 – 63.
4. Ильенко С. Г. Персонализация как важнейшая сторона категории предикативности *Теоретические проблемы синтаксиса современных индоевропейских языков*. Ленинград: Наука, 1975. С. 154 – 159.
5. Кононенко Ірина. Українська та польська мови: контрастивне дослідження; Ірина Кононенко. *Język ukraiński i polski: studium kontrastywne*. Warszawa: WUW, 2012.809 с.

6. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій: монографія. Луцьк, 2004. 392 с.
7. Українська мова: енциклопедія. Київ, 2004. 824 с.
8. Bańkowski A. Jeszcze o zdaniach bezpodmiotowych. *JP XLVII*, 1967. S. 294 – 296.
9. Bąk P. Gramatyka języka polskiego. Zarys popularny. Warszawa: Wiedza Powszechna, 2010. 508 s.
10. Encyklopedia językoznawstwa ogólnego / pod. red. K. Polańskiego. Wrocław – Warszawa – Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2003. 731 s.
11. Encyklopedia wiedzy o języku polskim / pod. red. Stanisława Urbańczyka. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1978. 449 s.
12. Grzegorzczak R. Wykłady z polskiej składni. Warszawa: PWN, 2004. 159 s.
13. Kallas K. Formalnogramatyczna klasyfikacja zdań pojedynczych dzisiejszej polszczyzny pisanej. Warszawa – Poznań: PWN, 1974. 140 s.
14. Klemensiewicz Z. Zarys składni polskiej. Warszawa: PWN, 1969. 133 s.
15. Klemensiewicz Z. O wytycznych definicji zdania uwagi przyczynkowe *Problemy składni polskiej* / red. A. M. Lewicki. Warszawa, 1971. S. 91 – 101.
16. Koneczna H. Od zdań podmiotowych do bezpodmiotowych *Poradnik językowy*. Zeszyt 8. 1955. S. 281 – 292.
17. Koneczna H. Funkcje zdań jednoczłonowych i dwuczłonowych w języku polskim *Problemy składni polskiej. Studia * dyskusje * polemiki z lat 1945 – 1970*. Warszawa: PWN, 1971. S. 60 – 92.
18. Koseska-Toszeva V. Gramatyka konfrontatywna rosyjsko-polska. Składnia. Warszawa: PAN Instytut Sławiastyki, 1993. 190 s.
19. Krasnowolski A. Systematyczna składnia języka polskiego. Warszawa: Wydana z zapomogi Kasy Pomocy Naukowej imienia Dr. Mianowskiego, 1897. 331 s.
20. Pisarkowa K. Historia składni języka polskiego. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź: WPAN, 1984. 289 s.
21. Problemy składni polskiej. Studia * dyskusje * polemiki z lat 1945-1970 / Wybrał, ułożył i wstępem opatzył Andrzej Maria Lewicki. Warszawa: PWN, 1971. 238 s.
22. Słownik wiedzy o języku / Iwona Płociennik, Daniela Podlaska. Warszawa – Bielsko-Biała, 2008. 326 s.
23. Szober S. Gramatyka języka polskiego / Wyd. 3-e, oprac. W. Doroszewski. Warszawa, 1959. 390 s.
24. Wierzbicka A. Czy istnieją zdania bezpodmiotowe. *Język polski*. 1966. 46 (3). S. 177 – 196.
25. Wolińska O. Konstrukcje bezmianownikowe we współczesnej polszczyźnie. Katowice: Uniwersytet Śląski, 1978. 141 s.

УДК 811.162.1'373.7:821.162.1-5

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.15>

ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕКСПРЕСІЇ В СУЧАСНІЙ ПОЛЬСЬКІЙ ПРОПОВІДІ

LEXICO-PHRASEOLOGICAL MEANS OF USING EXPRESSION IN THE MODERN POLISH SERMON

Лукіна Л.Р.,

orcid.org/0000-0001-6133-5902

викладач кафедри слов'янських мов та зарубіжної літератури
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

У статті проаналізовано лексико-фразеологічні засоби вираження експресії, що вживаються в текстах сучасних польських проповідей. Актуальність дослідження зумовлена тим, що експресивність є однією з найскладніших лінгвістичних категорій, оскільки вона пов'язана з виявом суб'єктивного початку в мові, що супроводжує пізнання об'єктивної дійсності та відображає зміст індивідуальної свідомості носіїв тієї чи іншої мови.

Визначено, що важливу роль у лінгвостилістичній системі будь-якої мови відіграє передусім емоційна лексика, тобто ті прошарки словникового складу, які так чи інакше пов'язані з людськими почуттями. У сучасній польській проповіді емотивну лексику репрезентують: синоніми, антоніми, релігійні терміни, ідеологізми, агіоніми, антропоніми, топоніми та ін. Специфічна термінологічна релігійна лексика в тексті проповіді створює урочистість, емоційність, експресивність, піднесеність. Надзвичайною емоційністю й експресивністю відзначаються синоніми та антоніми

Наголошено на тому, що експресивні якості проповідей виявляються завдяки вживанню фразеологізмів, лексичні компоненти яких номінативно (до того ж часто образно) розкривають напружені психічні стани

людини. Неабиякою експресивністю позначені ті фразеологізми, що передають життєві труднощі, безвихідь суб'єкта.

Однією з головних, категоріально істотних ознак фразеологізмів є наявність особливого, експресивного, цілісного фразеологічного значення, яке володіє певними специфічними особливостями, які відрізняють його від лексичного і дозволяють виділитися в самостійне поняття, що розкриває сутність фразеологічної системи. На відміну від лексичного значення, фразеологічне, як правило, пов'язане з позначеними предметами не прямо, а опосередковано, тобто значення більшої частини фразеологізмів генетично похідне. Фразеологізми створюються не для називання нових явищ, а для конкретизації та емоційно-образної оцінки предметів, явищ, подій, які вже названі у мові.

Ключові слова: проповідь, експресія, експресема, емотивна лексика, фразеологізми.

The article analyzes the lexical and phraseological means of expression that are used in the texts of modern Polish sermons. The relevance of the study is due to the fact that expressiveness is one of the most complex linguistic categories, as it is associated with the manifestation of subjective origin in language, which accompanies the knowledge of objective reality and reflects the content of individual consciousness of native speakers.

It is determined that an important role in the linguistic and stylistic system of any language is played primarily by emotional vocabulary, those layers of vocabulary that are somehow related to human feelings. In modern Polish preaching, emotional vocabulary is represented by: synonyms, antonyms, religious terms, ideologies, agionyms, anthroponyms, toponyms, and others. Specific terminological religious vocabulary in the text of the sermon creates solemnity, emotionality, expressiveness, sublimity.

It is emphasized that synonyms and antonyms are marked by extreme emotionality and expressiveness. The expressive qualities of sermons are highlighted through the use of phraseology, the lexical components of which nominatively (and often figuratively) reveal the tense mental states of man. Extremely expressive are those phraseologies that convey the difficulties of life, the hopelessness of the subject.

There is one of the main categorically significant features of phraseology it's the presence of a special, expressive, holistic phraseological meaning, which has certain specific features that distinguish it from the lexical. It stands out in an independent concept that reveals the essence of the phraseological system. Unlike lexical meaning, phraseological, as a rule, is connected with the marked objects not directly, but indirectly, the meaning of most phraseological units is genetically derived. Phraseologisms are created not to name new phenomena, but to concretize and emotionally and figuratively evaluate objects, phenomena, events that have already been named in the language.

Key words: sermon, expression, expresseme, emotional vocabulary, phraseology.

Постановка проблеми. Останні десятиліття посилену увагу лінгвістів викликає релігійна проповідь як різновид мовленнєвого жанру, насамперед, з погляду її комунікативно-прагматичної організації. Без вказівки на те, як певна мовна одиниця або категорія поводять себе у тексті, розуміння природи мови виявляється неповним, оскільки вивчати текст поза людиною, яка є його творцем і адресатом, неможливо. Саме текст відбиває образ світу, запам'ятовує динаміку думки і способи її експлікації за допомогою мовних засобів [1, с. 4].

Мотиваційною основою свідомості та мовної поведінки є емоції. Джерелом людських емоцій виступає мова, яка власне і номінує емоції, виражає їх, описує, імітує, стимулює, класифікує, пропонує засоби для мовного маніпулювання та моделювання відповідних емоцій. Саме мова формує емоційну картину світу. Інтерес до проблеми експресивності пояснюється увагою до мовної особи, а точніше, до опису мови як засобу дії на мовну особу, на її поведінку і внутрішню духовну діяльність. Як наслідок, основною функцією експресивності є посилення дії на інтелектуальну, емоційну і вольову сфери особи реципієнта. Вона має здатність виражати усілякі стосунки, що пов'язують позначення дійсності з емоційним у своїй основі сприйняттям дійсності і прагнен-

ням передати це сприйняття реципієнтові, впливаючи на його діяльність з тією чи іншою метою. Експресивність змінює емоційний стан носія мови, впливаючи, таким чином, на його цілеспрямовану діяльність [2, с. 232].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про сутність експресивності належить до центральних у сучасному мовознавстві. Нині опубліковано багато ґрунтовних розвідок про категорію експресивності з погляду семантики, психолінгвістики та лінгвостилістики.

Певною мірою торкалися дослідження мовної експресивності та експресії такі лінгвісти, як: О. Ахманова, А. Вежицька, Т. Скубалянка, Р. Гжегорчикова, С. Граб'яс, Г. Згулкова, Ш. Баллі, Я. Зіма, О. Потєбня, В. Русанівський, М. Пилинський, С. Єрмоленко, Л. Шевченко, В. Чабаненко, Н. Бойко, Н. Дорогович, І. Арнольд, В. Шаховський, В. Виноградов, В. Телія.

О. Ахманова експресію трактує як «виразово-зображальні якості мовлення, що відрізняють його від звичайного (або стилістично нейтрального) і надають йому образності та емоційного забарвлення». Приблизно так само витлумачують цей термін і Д. Розенталь та М. Теленкова. За В. Григор'євим, експресія – це виразність, це те, що передбачає вираження нетривіального (наприклад якогось художнього змісту). З дум-

кою В. Григор'єва перегукується таке твердження Г. Колесника: «Експресія – це те, що протиставляється стандарту, емоційно марковане, характерне...». Виходить, отже, що експресія – це виразність, або зображальність мовлення, це така якість мовлення, завдяки якій воно набуває стилістичної маркованості (емоційності, образності) і стає спроможним передати певний нетривіальний зміст. Але таке поняття потребує деяких уточнень і доповнень [3, с. 6].

В. Чабаненко зауважує, що поняття «експресія» інколи ототожнюють із поняттям «експресивність». Але це різні речі. Якщо експресія – підсилення (інтенсифікація, збільшення) виразності, то експресивність – уже сама підсилена (інтенсифікована, збільшена) виразність, така соціально й психологічно мотивована властивість мовного знака (мовленнєвого елемента), яка деавтоматизує його сприйняття, підтримує загострену увагу, активізує мислення, викликає почуттєву напругу слухача або читача [3, с. 7].

Постановка завдання. Метою статті є виявлення тих лексико-фразеологічних мовних засобів сучасних польських проповідей, які сприяють вираженню експресії в даному жанрі релігійного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Домінуючою стильовою характеристикою ораторських промов усіх жанрових різновидів є експресивність, що визначається діями адресанта, який прагне вплинути на емоційну, вольову та інтелектуальну сфери адресата і використовує для цього всі різноманітні засоби впливу. Прийоми і методи експресивізації тексту включають як відкритий вплив, так і широке використання непрямой мовленнєвої тактики. Емотивність та експресивність найкраще реалізується на лексичному мовному рівні [4, с. 100].

Дослідивши мовну організацію сучасних польських проповідей на лексичному мовному рівні, можемо побачити, що експресивність практично не властива релігійним термінам (*zmartwychwstanie, liturgia, Eucharystia, msza, Ewangelia, apostoł, prorok, kaplica, homilia, anioł, grzech, modlitwa, kościół, chrzest, krzyż moço*) всередині терміносистеми, однак вона посилюється при вживанні їх у проповіді, під час якої пересічні парафіяни сприймають одиниці богословської терміносистеми як частково детермінологізовані й позначені конотацією піднесення: «*Słowo stawia nas dziś, jak w czasie każdej zresztą Eucharystii, przed koniecznością dokonania wyboru, od którego zależy nasz los: zbawienie lub potępienie*» [1]; *Na Eucharystię przychodzimy spotkać Mądrość*» [2];

«*Potrzeba wówczas duchowego Lekarza, szpitala – wspólnoty Kościoła oraz skutecznych leków na ludzkie schorzenia duchowe, sakramentów, modlitwy, postu, darów Ducha*»; «*Ale drugie prawo życia duchowego podpowiada, że człowiek jest często zawirusowany grzechem i w konsekwencji oddzielony od Boga*» [3]; «*Widzimy może jaśniej podczas modlitwy i liturgii, że takie przesłanie zostawili nam nasi ojcowie*» [8]; «*Dla pań przypomnienie, że kobiety ubiór do kościoła to opcja „skromnie”. Właściwy strój to taki, który nie rozprasza uwagi na modlitwie*»; «*W świetle etykiety, która jest w tym przypadku bezwzględna, elegancki mężczyzna wybierając się na Mszę św. powinien włożyć garnitur, do tego koszulę (najlepiej białą), krawat oraz półbuty*»; «*Osobista wiara lub niewiara człowieka wyraża się, lub nie, w sposobie ubierania, w tym zewnętrznym szacunku wobec niedzieli, dnia zmartwychwstania, Eucharystii, miejsc poświęconych*» [10]; «*Niesamowicie brzmią dzisiaj słowa Pisma odczytane w kościele*»; «*Zaobserwujmy to: Eucharystia to wielkie indywidualne i wspólnotowe wypatrywanie śladów*»; «*Eucharystia daje nam tę pewność, radość co tydzień, w każdym wieku, w każdym stanie*»; «*A to po prostu, my, uczestnicy liturgii Mszy św. oddajemy siebie Jemu*» [11]; «*Apostołowie, doświadczeni rybacy, wiedzieli o tym dobrze*»; «*Apostołowie różnią się od zdobywców tego świata. Są pokorni i dlatego szukają bardziej sercem*» [12]; «*W kościele nierzadko po homilii na twarzach słuchaczy można dostrzec znudzenie*» [18]; «*Dlatego chrzest jest czymś więcej niż tylko przebaczeniem grzechów. Chrzest jest jak umowa zawarta z Bogiem, by nauczyć się mówić Ewangelią i prowadzić życie ucznia. Chrzest to skrzydła*» [19]; «*Słowo „krzyż” najczęściej przywodzi w świecie na myśl cierpienie i śmierć, czyli to, co budzi nasz lęk i wielką nawet niechęć. Buntuje się świat przed krzyżem*»; «*Bo Krzyż Chrystusa jest kluczem do Raju. Krzyż staje się więc znakiem bezgranicznego zawierzenia Bogu, który swojego Syna nam dał do końca, aby nam przedstawić owoc Zmartwychwstania*» [20].

Ми зауважили, що у текстах сучасних польських проповідей трапляються й введені до експресивних метафоричних сполук частково детермінологізовані терміни зі світських, наукових галузей (*wojna informacyjna, media, kryzys ekonomiczny, DNA, „żelazna kurtyna”, hejt ma inui*): «*A ile z wojen informacyjnych odbywa się za pomocą mediów. Jakaż to pułapka... Ileż też słyszymy paskudnych wojenek słownych, ileż doświadczamy kłamstw z wielu anten i wielu źródeł*»; «*Ludzkie DNA – kod genetyczny w którym zapisano fizyczne właściwości każdego z nas – posiada przynajmniej*

poczwórną złożoność» [11]; «Czy zauważyliście, że słowo Jezus „wypowiedziane” przez Boga do ludzkości w Betlejem uczy nas komunikacji poprzez „żelazną kurtynę” między życiem i śmiercią? ...Z pokorą i miłością ludzie potrafią się przebić poprzez „żelazną kurtynę” między życiem i śmiercią» [12]; «Szacunek jest warunkiem do zrozumienia, wyciągnięcia dłoni do drugiego. **Hejtu**, uprzedzenia dostarczają nam dosyć obficie **media**. Bóg kocha człowieka, a wyzwania **hejtu** nie toleruje. Takich talentów nie rozdaje» [13]; «**Media** zdają się nie popularyzować niektórych słów. Do takich zniechęconych słów w **słowniku medialnym** należy, zdaje się, wyraz **posłuszeństwo**» [14].

Уже два роки світ перебуває у жахливій реальності, пов'язаній із появою і швидким поширенням нового небезпечного коронавірусу (SARS-CoV-2), що призвело до оголошення коронавірусної пандемії. Так, із грудня 2019 року найбільш вживаною стала медична тема з ключовим поняттям «коронавірус», «коронавірусна хвороба» або COVID-19.

Смертоносна хвороба COVID-19 вплинула на всі сфери життя. За короткий час термінологічна, переважно медична лексика стала загальноживаною і охопила усі сфери життя, що не оминувало релігії.

Аналізуючи проповіді сучасних польських проповідників, ми звернули увагу на те, що в багатьох проповідях згадується всесвітня пандемія та термінологія, яка з нею пов'язана (*pandemia, wirus, Covid-19, kwarantanna, szczepionka, zaszczepić się, zamknięcia domowe, lockdown, rozmrażanie gospodarki, szpitale jednoimienne, izolacja społeczna, maseczki, dozowniki płynu do dezynfekcji, wideokonferencje, praca zdalna, strefy czerwone*): «**Papież Franciszek zaszczepił się przeciw Covid-19, a Watykańska Kongregacja Nauki Wiary, podkreśla, że trzeba i należy się szczepić kiedy nie ma przeciwwskazań. Jest to wręcz nakaz sumienia: uchronić siebie oraz innych przed transmisją zabójczego wirusa**» [1]; «**Moi Drodzy, w czasie gehenny pandemii, zamknięcia domowego przeżywaliśmy niejednokrotnie i na różne sposoby brak Eucharystii**» [5]; «**Również, a może przede wszystkim w naszych czasach: pandemii, widocznego kryzysu wiary wielu i skandali targających to tu, to tam Kościołem**» [9]; «**Może się wahasz, może nie wiesz jak wybrnąć z bylejakości wiary, czy z kryzysu pandemicznego, a gdzieś już czeka na Ciebie grupa ludzi czy dobry spowiednik**» [14]; «**Pandemia sprawia ból rodzinom, wspólnotom, całym narodom, a nawet najzasobniejszym państwom**» [17]; «**Inscenizacja mariackiego Betlejem to dla nas również czytelną**

znak nadziei, w czasach kiedy to epidemia COVID-19 zajęła pierwsze miejsce w rankingu wszelkich wiadomości dzienników na całym świecie» [18]; «**Czy pandemia pozostanie z nami na zawsze? Lockdown, rozmrażanie gospodarki, szpitale jednoimienne, izolacja społeczna, maseczki, dozowniki płynu do dezynfekcji, wideokonferencje, praca zdalna, zamknięte restauracje, strefy czerwone**» [19]; «**W imię prawdy, w czasie trwania epidemii COVID-19 nie usuwajmy Boga na margines życia, bo to przyniesie ze sobą tragiczne skutki**» [20]; «**W dobie rekordowych osiągnięć pandemii nie należy bać się maseczek, jak diabeł święconej wody**» [21].

У сучасних польських проповідях функцію експресем виконують також ідеологізми, наприклад *niewolnictwo*, тобто рабство, *niewolnik* – раб, невільник, *obóz koncentracyjny* – конц.табір, *barak* – барак, *KPZR* – КПРС (Комуністична партія Радянського Союзу), *komunista* – комуніст: «**Wiemy, że skończyło się to wprowadzeniem na nowo niewolnictwa z którego przecież chrześcijaństwo już wyzwalało przez pierwsze wieki po Chrystusi**» [10]; «**Żywy Chrystus w sercach wzgardzonych niewolników staje się Źródłem tryskającym ku życiu wiecznemu, jedynym oparciem w mękach obozowej egzystencji**»; «**Ludzie w obozach koncentracyjnych szukali Boga i drogi do Niego**»; «**W obozie przechowywaliśmy hostie w sienniku, w przemyślanych skrytkach pod deskami prycz**»; «**W największym ukryciu zanosili oczekującym za stertą kamieni, za węglem baraku**» [12]; «**Kapłan ten po śmierci Leonida Breżniewa, radzieckiego I sekretarza KPZR, modlił się za jego duszę. Dostało się mu od nabożnych parafian, no bo jak tak można modlić się za komunistę?**» [16].

У сучасних проповідях інгерентна експресивність, тобто така, яка внутрішньо властива мовній одиниці, і є постійною та невід'ємною ознакою елемента мови за будь-яких умов та у будь-яких контекстах, притаманна прецедентним власним назвам-іменам апостолів, пророків, святих, тобто агіонімам (*Apostoł Piotr, Jan Paweł II, Jan Chrzyciel, Dawid, Abraham, Św. Antoni, Św. Józef, Noe, Maria Magdalena, Cyryl, Metody, Św. Sylwester, Św. Faustyna, Św. Cecylia* та ін.): «**Czy nie tegoż zapalu misyjnego uczył nas również Karol Wojtyła – Jan Paweł II – Święty? On chłopak urodzony 100 lat temu w podkrakowskich Wadowicach wiedział, że tylko wtedy dusza ludzka zazna spokoju i szczęścia, kiedy dostąpi harmonii z planem Bożym**» [8]; «**Żyjący nadzwyczaj ubogo, Jan Chrzyciel pod natchnieniem ducha Bożego odważnie wychodzi nad Jordan i czyni świadectwo ostatniego proroka**»; «**Od czasów chrztu w Jordanie Syna Bożego już Bóg nie sądzi jak za dni Noego, że wielka jest niegodziwość**

ludzi na ziemi i że usposobienie ich jest wciąż złe»; «**Apostoł Piotr** nawet przyrównuje chrzest do potopu w czasach **Noego**» [10]; «**A Rodzina Święta, Jezus, Maryja, Józef, św. Szczepan, św. Jan, św. Sylwester, św. Jan Paweł II, św. Faustyna** i wszyscy nasi Święci czuwają nad nami»; «W ten szczególny dzień roku, we wspomnienie **świętego papieża Sylwestra**, Bogu czynimy dziękczynienie» [11]; «**A św. Jan** w Ewangelii dodaje, że to Jezus ma umrzeć za naród, a nie tylko za naród, ale także, by rozproszone dzieci Boże zgrupować w jedno» [15]; «**Maria Magdalena, Maria, matka Jakuba, i Salome** wczesnym rankiem w pierwszy dzień tygodnia wędrują, aby zaopatrzyć ciało Jezusa» [17]; «Jesteśmy synami i córkami wiary **Abrahama**. **Abraham** przypomina nam o głębokości wiary tak żydów i chrześcijan. Osobista zażyłość **Abrahama** z Bogiem jest tak wielka, że przeważa nawet wartość miłości do jedyne go syna **Izaaka**. **Abraham** gotów jest go poświęcić. **Abraham** stawia wszystko na jedną kartę» [18]; «**Piotr, Jakub i Jan** nie znają jeszcze wyjaśnienia zapowiedzi męki i zmartwychwstania, ale wchodzi w relacje z tajemnicą Jezusa» [19]; «Jeszcze jedno: dzisiejszemu dniu patronują dwaj święci patronowie Europy: **Cyryl** (+869) i **Metody** (+885). **Cyryl** po studiach w Konstantynopolu udał się na górę **Olimp** do klasztoru w **Bitynii**, gdzie przebywał już jego brat – **Metody**» [20].

іменам-символам (**Adam** – перший чоловік, **Ewa** – перша жінка, **Jezus Chrystus** – вищість, ідеал, істина, **Judasz** – один із дванадцяти апостолів, який зрадив свого учителя, **Исуса Христа**): «**Jezus Chrystus** realizuje odważny plan Ojca w **Duchu Świętym**» [8]; «W osobie **Jezusa Chrystusa** dostrzegają Boży ratunek dla wszystkich grzeszników i doświadczonych przez życie» [9]; «Dodatkowo pamiętamy, że ten dwunasty, **Judasz**, nie doczeka już radości zmartwychwstania. Nie podniesie się ze zdrady. **Zasmuca Jezusa**» [10].

Використання прецедентних власних імен у текстах сучасних проповідей є потужним засобом посилення експресії, коли на ім'я видатної особи (вченого, політика, історика, державного чи культурного діяча) накладаються персональні досягнення його носія й ім'я переходить у постантропонімічний статус: (**Mikołaj Watek, Adam Sapieha, Wit Stwos, Krzysztof Kolumb, Justin Bieber, Oskar Wilde, Lady Gaga, Andrea Bocelli, Celine Dion, John Legend, Lang Lang**): «**Adam Stefan Sapieha** przyszedł na świat 14 maja 1867 w **Krasicy**. Droga do kapłaństwa prowadziła przez długoletnie studia, z początku wcale nie teologiczne, a prawnicze. Studiował na Uniwersytecie **Jagiellońskim**, potem przeniósł się do **Wiednia**, gdzie kontynuował naukę...»

[10]; «**Krzysztof Kolumb**, wielki odkrywca **Ameryki**, napisał do króla **Hiszpanii**, przybijając do brzegu wyspy **Haiti** taki list: **Tutaj jest wiele korzeni, wielkie kopalnie złota i innych kruszców...**» [12]; «**Rzeźbiarz Wit Stwos** prezentuje go w oltarzowej scenie **Pojmania** w charakterystycznej żółtej szacie zdrady i fałszu» [13]; «**Justin Bieber**, lat 27, **Kanadyjczyk**, to chrześcijanin – protestant i gwiazda muzyki pop znana zwłaszcza młodym. W ostatnich latach stoczył wielką walkę z grzechem i uzależnieniem. Ufamy, że zwycięską. Znajduje się na etapie chrześcijańskiego dojrzewania. Jest czymś naturalnym jego śpiew podczas nabożeństwa w kościele do którego należy» [14]; «Doświadczył tego również **Oskar Wild** (†1900), irlandzki pisarz, który sam siebie nazywał arcygrzesznikiem i cynikiem. Ku zdumieniu wszystkich, **Oskar Wilde** na łożu śmierci przeszedł na katolicyzm» [16]; «W tych dniach wielkie gwiazdy muzyki światowej **Lady Gaga, Andrea Bocelli, Celine Dion, John Legend** i pianista **Lang Lang** wykonały wspólnie piosenkę **The Prayer – Modlitwa**. Uczynili to podczas koncertu w Internecie zorganizowanego na rzecz lekarzy walczących z koronawirusem. Oni wyśpiewali już swój „psalm”. Wzruszali siebie i napełnili dusze modlitewnym bezpieczeństwem» [21]. Використання прецедентних імен проповідників не тільки зацікавлює слухача, але й налаштовує його на діалог із собою як із своїм культурним однодумцем, людиною спільних з ним інтересів і поглядів.

Тому антропоніми та агіоніми, які характерні для сучасних польських проповідей, актуалізують широкий духовно-культурний, релігійно-історичний фон, в окремих контекстах є образами-символами, а також можуть виконувати історико-біографічну функцію.

Як і антропоніми, топоніми теж можуть виконувати роль символу, набуваючи різних емоційно-оцінних відтінків: (**Kana Galilejska, Jerozolima, Betlejem, Jordan, Bronowice Małe, Izrael, Ain Karem, Córa Dawida, Eden, Nazaret, Kafarnaum, Golgota**): «**Kiedy Jezus** przychodzi nad **Jordan** rozpoczyna tajemnice światła i nowego życia świata»; «**Pomaga nowożeńcom w kłopotliwej sytuacji w czasie wesela w Kanie Galilejskiej**» [4]; «**Dlatego tegoroczny znak Trzech Króli, znak Trzech Mędrców, którzy przyszli do Zbawiciela w Betlejem** chcemy odczytać jako nową zapowiedź odrodzenia świata» [9]; «**Opowiada i komentuje bliskość Boga z ludźmi w raj** **Eden, Nazarecie, Betlejem, Jerozolimie** i tu dzisiaj w **Krakowie**. **Dwa słowa** spajają się w jedno: **miłość-przeznaczenie**. **A my** stajemy oniemiali przed dobrocią Boga» [10]; «**Nie ma powodu, abyśmy zatrzymywali się dłużej nad postawą mieszkańców Nazaretu**»;

«*Jeziro Galilejskie słynie z kapryśnej pogody*» [12]; «*Chrystus wzywa apostołów do wędrówki do Galilei jako żywa osoba*» [13]; «*W synagodze w Kafarnaum „zdumiewali się Jego nauką”, dosłownie byli „oszołomieni”*» [15]; «*Idzie odważnie przez życie aż na Golgotę, aby przypieczętować ofiarę Bożego Syna*» [16]; «*Jeszcze jedna obserwacja na koniec: Bóg przychodzi ze świętym światłem z Nazaretu i Betlejem do naszego życia, aby nas podbudować*» [17].

Серед експресивних засобів в сучасній польській проповіді вагоме місце посідають синоніми, які передають ті чи інші поняття з найточнішими відтінками й увиразнюють всю гаму пов'язаних із ними емоційно-експресивних нюансів: «*Odrzucają buńczucznie logikę, sensowność, trzeźwość, wiedzę o świecie, rozum, rozważę, przytomność, przenikliwość, rozsądek, roztropność*» [1]; «*To wielkie szczęście, odnawialna młodość serca, niewinność, czystość, łagodność, którą dostrzegamy nawet w najstarszych jubilatach*» [5]; «*Przecież to nie euro, dolar, złotówka są przeklinane, ale serce, które przykleiło się do pieniądza i sprzedaje Boga i ludzi za centy i grosze*» [7]; «*Odwiedza wesela, nawiedza rodziny apostołów*» [10]; «*Przez św. Józefa cichego, umiłowanego, czulego, posłusznego, przyjmującego, twórczego, pracującego, a pozostającego w cieniu, uczymy się drogi prostej i doskonalszej prowadzącej do szczęścia i w konsekwencji do domu Ojca niebieskiego*» [12]; «*Św. Józef to nasz bohater na szarość, nijakość, dezorientację, zamieszanie, które przeżywa dzisiejszy człowiek i nie wie często dokąd iść*» [13]; «*Mamy często wrażenie tu w kościele Mariackim w Krakowie, że wielu wchodzących lekceważy sobie prawdę o świętości Bożej tego miejsca i konieczności osobistej, personalnej, pokornej postawy na modlitwie czy podczas zwiedzania*» [14]; «*Jeszcze jedno zaobserwujmy: apostołowie nie są nadludźmi, herosami*» [15]; «*Od tysięcy lat mapa jest podstawowym narzędziem orientacyjnym w rękach podróżników, pielgrzymów i turystów*» [16]; «*Bycie zdrowym oznacza wyzwolenie z choroby ciała, oczyszczenie umysłu oraz uwolnienie duszy z grzechów*» [17]. Серед усіх типів мовних контрастів найпопулярнішим, найчастіше вживаним і найміцніше усталеним є контраст семантично корелятивних чи супротивних одиниць, тобто антонімічний контраст. Вживання семантично контрастних лексем сприяє яскравішому вираженню думки й завжди супроводжується певними емоційно-експресивними барвами мовлення. Контраст семантично корелятивних одиниць, як експресивний засіб, широко використовується в усному побутуванню й ораторському мовленні, епістолярії та художній літературі, а також і в проповіді [5, с. 24].

Традиція використання антонімів як засобу впливу на вірян під час проповіді є дуже давньою. Слова з протилежними значеннями є надзвичайно виразним стилістичним засобом, бо виконують важливі функції зіставлення або протиставлення (*na dobre i na złe, zyjemy – umieramy, w życiu – w śmierci, lekkich – ciężkich, żyjącego – martwego, radości – smutki, płakali – śmiali się, dobro – zło, dobrego – złego, ubóstwo – bogactwo, realnomyśliczna, fakt – fikcja, wiara – niewiara, wielkie – małe, porannego – wieczornego, niebo – piekło*); «*Na Eucharystii Jego obecność jest realna i mistyczna*» [1]; «*W tym kontekście słyszymy pozbawioną sensu wypowiedź, że potrzeba „odrzczenia myśli o obiektywnej prawdzie, zanik podziału na fakt i fikcję, kulturę i kicz”*» [1]; «*Osobista wiara lub niewiara człowieka wyraża się, lub nie, w sposobie ubierania, w tym zewnętrznym szacunku wobec niedzieli, dnia zmartwychwstania, Eucharystii, miejsc poświęconych*» [9]; «*Każdy kościół – te wielkie i te małe budowle – możemy porównać do łodzi rozkołysanej na wzburzonym morzu świata*» [10]; «*A zaczyna się od niepozornego zaniechania modlitwy domowej, porannego i wieczornego znaku krzyża, odejścia od czytania Pisma, opóźniania w sakramentach*» [11]; «*Nie ma dróg pośrednich. Niebo lub piekło*» [15].

Також ми зауважили, що надзвичайно великий вплив на слухача мають біблійні фразеологізми. Фразеологізми глибоко узагальнюють морально-етичний, світоглядний та суспільно-професійний досвід мовців, відбивають мудрість, дотепність, кмітливість і життєвий оптимізм народу. У цьому розумінні вони є яскравими естетичними й потенціально стилістичними одиницями. Щодо естетики функціонування фразеологізму, то вона полягає головним чином у тому, що доречно вжитий і вміло акцентований сталий вислів здатний змінити багатослівну логічну побудову, образно узагальнити (зрезюмувати) сказане, пожвавити мовлення й надати йому особливої емоційно-експресивної тональності [5, с. 230]. Наприклад: «*Jesteśmy w końcu solą ziemi, światłem świata, sercem środowiska. Miejmy świadomość, jak ważni jesteśmy dla Boga i tych, którzy nas kochają*» [10], в цьому висловлюванні фразеологізм «*Sól ziemi (Сіль землі)*» підсилює в слухача почуття власної значущості, тому що «*сіль землі*» – кращі люди свого часу; «*Bo przecież miara miłości, to miłość bez miary*» [14], мається на увазі, що міра Божої любові – це любити без міри; «*Bliskie jest królestwo Boże*» [16] – або ще часто вживається варіант «*królestwo niebieskie*» (царство небесне), тобто Рай; «*Litery*

Alfa i Omega bowiem Jezus mówił: „Ja jestem Alfa i Omega, Pierwszy i Ostatni, Początek i Koniec» [18], в одному із текстів Бог каже: «Я є Альфа й Омега, Перший і Останній, Початок і Кінець». Альфа є першою, а омега – останньою літерами грецького алфавіту, тому фразеологізм означає початок і кінець; основу, найголовніше.

Висновки. Отже, усі експресивні засоби пов'язані між собою й утворюють чітку організовану систему. Ця система складалася, шліфувалася, вдосконалювалася протягом тривалого часу, але особливо інтенсивно – на сучасному етапі розвитку мови.

У сучасній польській проповіді емотивну лексику репрезентують: синоніми, антоніми, релігійні терміни, ідеологізми, агіоніми, антропоніми, топоніми та ін.. У польських казаннях інгерентна експресивність супроводжує ім'я – символ *Jezus Chrystus*, власні назви-імена апостолів, пророків, святих; адгерентними експресивно забарвленими є антропоніми, що є прецедентними іменами; топоніми-біблеїзми із символічним значенням і топоніми, що позначають населені пункти.

Перспективу дослідження вбачаємо в аналізі стилістичних засобів вираження експресії в сучасній польській проповіді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Смирнова М. С. Проповідь у релігійному православному дискурсі ХХ століття: лінгвопрагматичний аспект: дис. ... канд. філ. наук: 10.02.15 – загальне мовознавство. Маріуполь, 2016. 271 с.
2. Баюн К. Й. Експресивність як мовна та мовленнєва категорія. *Вісник Житомирського державного університету*. Випуск 2 (80). Філологічні науки, 2015. С. 232–236.
3. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії. Київ: Вища школа, 1984. 165 с.
4. Ніколаєнко О. А. Експресивність лексичних засобів мови як засіб впливу на адресата у текстах ораторського дискурсу Республіканського Риму. *Studia Linguistica*. Випуск 8. 2014. С. 99–104.
5. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови: монографія. Запоріжжя: ЗДУ, 2002. 351 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРОВАНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Ks. Dariusz Raś. *Do nieba*. URL: <https://mariacki.com/do-nieba/> (дата звернення: 1.01.2022).
2. Ks. Dariusz Raś. *Mądrzy*. URL: <https://mariacki.com/madrzy/> (дата звернення: 24.06.2021).
3. Ks. Dariusz Raś. *Wirusologia*. URL: <https://mariacki.com/wirusologia/> (дата звернення: 12.01.2022).
4. Ks. Dariusz Raś. *Odkrywcy*. URL: <https://mariacki.com/odkrywcy/> (дата звернення: 18.01.2022).
5. Ks. Dariusz Raś. *Personalnie*. URL: <https://mariacki.com/personalnie/> (дата звернення: 18.01.2022).
6. Ks. Dariusz Raś. *Związani*. URL: <https://mariacki.com/zwiazani/> (дата звернення: 18.01.2022).
7. Ks. Dariusz Raś. *Burze i cuda*. URL: <https://mariacki.com/burze-i-cuda/> (дата звернення: 18.01.2022).
8. Ks. Dariusz Raś. *Egzorcyci*. URL: <https://mariacki.com/egzorcyci/> (дата звернення: 18.01.2022).
9. Ks. Dariusz Raś. *Odważni 2*. URL: <https://mariacki.com/odwazni-2/> (дата звернення: 20.01.2022).
10. Ks. Dariusz Raś. *Oznaczeni*. URL: <https://mariacki.com/oznaczeni/> (дата звернення: 22.01.2022).
11. Ks. Dariusz Raś. *Słowni*. URL: <https://mariacki.com/slowni/> (дата звернення: 22.01.2022).
12. Ks. Dariusz Raś. *Skomunikowani*. URL: <https://mariacki.com/skomunikowani/> (дата звернення: 22.01.2022).
13. Ks. Dariusz Raś. *Konkretni*. URL: <https://mariacki.com/konkretni/> (дата звернення: 22.01.2022).
14. Ks. Dariusz Raś. *Posłuszni*. URL: <https://mariacki.com/posluszni/> (дата звернення: 29.01.2022).
15. Ks. Dariusz Raś. *Cud*. URL: <https://mariacki.com/cud/> (дата звернення: 29.01.2022).
16. Ks. Dariusz Raś. *Zmiany*. URL: <https://mariacki.com/zmiany/> (дата звернення: 29.01.2022).
17. Ks. Dariusz Raś. *Jezus*. URL: <https://mariacki.com/jezus/> (дата звернення: 2.02.2022).
18. Ks. Dariusz Raś. *Odrodzeni*. URL: <https://mariacki.com/odrodzeni/> (дата звернення: 2.02.2022).
19. Ks. Dariusz Raś. *Prostoduszni*. URL: <https://mariacki.com/prostoduszni/> (дата звернення: 2.02.2022).
20. Ks. Dariusz Raś. *Apostołowie to wędrowcy*. URL: <https://mariacki.com/apostolowie-to-wedrowcy/> (дата звернення: 4.02.2022).
21. Ks. Dariusz Raś. *Bezpieczni. W czasie epidemii*. URL: <https://mariacki.com/bezpieczni-w-czasie-epidemii/> (дата звернення: 4.02.2022).

ЛЕКСИКОГРАФІЧНЕ ПОДАННЯ КОНЦЕПТУ «ХИТРИСТЬ» У СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

CONCEPT «KHITRIST» LEXICOGRAPHIC REPRESENTATION IN SLAVIC LANGUAGES

Савицька Л.В.,

orcid.org/0000-0002-9158-6304

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації

Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Кобринець О.С.,

orcid.org/0000-0002-0704-3682

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації

Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Безугла І.В.,

orcid.org/0000-0002-6285-2060

старший викладач кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації

Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Поняття мовна картина світу застосовується для тлумачення мовного матеріалу як репрезентанта тих чи інших конкретно-чуттєвих уявлень носіїв мови про реальність. Мовна картина світу зафіксована в мові, формується системою ключових концептів та є специфічною для певного мовного колективу. Лінгвокультурологічний підхід є найбільш плідним у порівнянні концептів, що належать до свідомості носіїв різних мов і культур. Він дозволяє визначити універсальні та специфічні ознаки концепту. Ця стаття присвячена моделюванню та системному опису лінгвокультурного концепту в слов'янської мовної картини світу. Дослідження ґрунтується на мовних групах, а саме: східнослов'янські, західнослов'янські, південнослов'янські мови. Матеріалом послуговували одномовні та багатомовні (перекладні) словники слов'янських мов. У дослідженні використовується алгоритм, який передбачає: вибір лексеми-імені концепту та визначення диференціальних ознак концепту за допомогою даних лінгвістичних словників слов'янських мов. Концепт «хитрість» є одним із комунікативно-релевантних і значущих концептів слов'янській мовній картини світу. Актуальні концептуальні ознаки досліджуваного концепту у східнослов'янських мовах – це "обман", "лукавство", "вивертливість", "спритність", "прихованість", "крутість", "шахрайство". "Винахідливість", "майстерність", "складність", "заплутаність" відносяться до пасивних концептуальних ознак у східнослов'янських мовах. Актуальні лінгвокультурні ознаки концепту «хитрість» в українській мові – це "розум", "кмітливість", "мудрість". Актуальні концептуальні ознаки концепту «хитрість» у західнослов'янських мовах ідентичні актуальним концептуальним ознакам досліджуваного концепту у східнослов'янських мовах. Актуальна лінгвокультурна ознака концепту «хитрість» у словацькій та чеській мовах – це "швидкість". Актуальна лінгвокультурна ознака концепту «хитрість» у польській мові – це "скупість, жадібність". Актуальні концептуальні ознаки концепту «хитрість» у південнослов'янських мовах збігаються з актуальними концептуальними та лінгвокультурними ознаками у східнослов'янських та західнослов'янських мовах.

Ключові слова: мовна картина світу, слов'янська мовна картина світу, концепт, мовна реалізація концепту, номінативне поле.

The concept language world picture is used to interpret linguistic material as a representative of certain concrete-sensory representations of native speakers about reality. The linguistic world picture is fixed in the language, formed by a system of key concepts and specific to a particular language group. Linguistic and cultural approach is the most fruitful in comparing concepts related to the consciousness of speakers of different languages and cultures. It allows identifying universal and specific features of the concept. This article is devoted to the modelling and systematic description of the linguistic and cultural concept in the Slavic language world picture. The study is based on language groups, namely: East Slavic, West Slavic, South Slavic languages. The material was monolingual and multilingual (translated) dictionaries of Slavic languages. An algorithm that involves: choosing a token-name of the concept and determining the differential features of the concept using the data of linguistic dictionaries of Slavic languages is used in the research. The concept "khitrist" is one of the communicatively relevant and meaningful concepts of the Slavic language world picture. Actual conceptual features of the studied concept in the East Slavic languages are "deception", "cunning", "deviousness", "dexterity", "secrecy", "cruelty" and "fraud". "Ingenuity", "craftsmanship", "complexity" and "confusion" are passive conceptual features in the East Slavic languages. Actual linguistic and cultural features of the concept "khitrist" in Ukrainian language – is "wit", "intelligence" and "wisdom". Actual conceptual features of the concept "khitrist" in the West Slavic languages are identical to the actual conceptual features of the studied concept in the East Slavic languages. Actual linguistic and cultural feature of the concept "khitrist" in Slovak and Czech languages is "speed". Actual linguistic and cultural feature of the concept "khitrist" in Polish language is "parsimony", "greed". Actual conceptual features

of the concept "khitrist" in the South Slavic languages coincide with actual conceptual, linguistic and cultural features in the East Slavic and West Slavic languages.

Key words: language world picture, Slavic language world picture, concept, concept language realization, nominative field.

Постановка проблеми. Сукупність уявлень про світ, уміщених у значенні слів і висловів певної/певних мов, складається в єдину систему поглядів і приписів, яка властива всім її носіям. Поняття мовна картина світу (МКС) застосовується для тлумачення мовного матеріалу як репрезентанта тих чи інших конкретно-чуттєвих уявлень носіїв мови про реальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні існує велика кількість досліджень, присвячених вивченню мовної картини світу [1, 2, 3, 4, 5], у яких її по-різному визначено та багатоаспектно досліджено. Прийнята в роботі наукова концепція ґрунтується на розумінні мовної картини світу як зафіксованої в мові та специфічної для певного мовного колективу схеми багаторівневого відображення дійсності.

Мовна картина світу формується системою ключових концептів і інваріантних ключових ідей, що їх пов'язують (оскільки вони дають «ключ» до її розуміння) [6]. Концепти досліджують А. Вежбицька [2], С. Воркачов [7], В. Карасік [8], Л. Лисиченко [4], Г. Слишкін [9], Ю. Степанов [10] та багато інших науковців.

Лінгвокультурологічний підхід до поняття концепт передбачає дослідження не лише його структури та змісту, а й лінгвокультурну специфіку. Цей підхід, як нам видається, є найбільш плідним у порівнянні концептів, що належать до свідомості носіїв різних мов і культур, тому що він дозволяє визначити універсальні та специфічні ознаки концепту. Лінгвокультурним концептом вважаємо умовну ментальну одиницю, яка включає предметно-образний, понятійний і ціннісний компоненти з домінуванням останнього та передбачає закріпленість за певними вербальними засобами реалізації, що утворюють відповідну лексико-семантичну парадигму [8].

Концепт «хитрість» вже був об'єктом спеціального аналізу [11, 12, 13], але запропоноване дослідження обраного концепту присвячено аналізу лексичних репрезентантів, які об'єктивують концепт «хитрість» у слов'янських мовах.

Постановка завдання. Метою цієї статті є дослідження системного опису лінгвокультурного концепту в слов'янській мовній картині світу за допомогою моделювання номінативного поля концепту «хитрість». У роботі використовується наступний алгоритм для аналізу обраного концепту:

1. Вибір лексеми-імені концепту.

2. Визначення диференціальних ознак концепту за допомогою даних лінгвістичних словників слов'янських мов.

З метою ефективною систематизації мовного матеріалу, дослідження ґрунтується на мовних групах, а саме: східнослов'янські (російська, українська, білоруська), західнослов'янські (словацька, чеська, польська), південнослов'янські (сербсько-хорватська, сербська, македонська) мови.

Виклад основного матеріалу. У лексичній системі мови концепт «хитрість» реалізується в значеннях слів, сукупність яких становить план вираження лексико-семантичного поля. Семасіологічна структура поля репрезентує конкретне семантичне наповнення. Це відповідає мовній реалізації концепту в мовній картині світу. У семасіологічній структурі лексико-семантичного поля виділяють ядерну та периферійну частини. Між ними немає чіткої межі. У ядерній частині поля актуалізується центральна точка концепту, яка реалізується в слові і складає ім'я обраного концепту [8].

Звернемося до сучасних тлумачних словників східнослов'янських мов.

У більшості тлумачних словників російської мови [14, 15, 16] іменник **хитрість** співвідноситься за значенням із прикметником **хитрий**, оскільки він є похідником від прикметника [14], тому використовуємо слово **хитрий** як ім'я поля, що втілює мовне позначення концепту «хитрість». До ядерної частини поля належать одиниці, ядерними семами яких є семи, спільні для всіх мовних реалізацій досліджуваного концепту. Ці семи «скріплюють» лексико-семантичну парадигму й утворюють понятійний складник концепту «хитрість». До периферійної частини лексико-семантичного поля належать одиниці, ядерними семами яких є семи, загальні для частини реалізацій досліджуваного концепту. Ці семи позначені лінгвокультурною, етносемантичною специфікою і пов'язані із ціннісним складником концепту «хитрість».

Тлумачний словник Т. Ф. Єфремової визначає прикметник **хитрий** як:

«*Хитрый* – 1. Изобретательный, искусный в чем-либо. 2. Действующий непрямым обманым путем; изворотливый. // Выражающий хитрость, лукавство. 3. Обнаруживающий скрытый

умысел; лукавый. // Преисполненный добродушного лукавства, игривости. 4. Замысловатый, мудреный. // Преисполненный хитроумия, изобретательности. // Отличающийся выдумкой, секретом» [14, с. 935].

У Великому Академічному Словнику російської літературної мови (ВАС) прикметник **хитрый** визначено як:

«Хитрый – 1. Устар. и разг. Изобретательный, проницательный, хитроумный. 2. Устар. и разг. Искусный, изобретательный в каком-нибудь мастерстве. 3. Действующий, непрямыми, обманными путями; коварный, изворотливый, лукавый» [15, с. 150-153].

У Малому Академічному Словнику (МАС) прикметник **хитрый** визначено як:

«Хитрый – 1. Скрывающий свои истинные намерения, идущий непрямыми, обманными путями к достижению чего-л.; лукавый. 2. Разг. Изобретательный, искусный в чем-либо. 3. Разг. Искусно, затейливо сделанный, выполненный. 4. Разг. Непростой, мудреный, замысловатый» [16, с. 600].

Актуальні концептуальні ознаки концепту «хитрість» у російській мові – це "обман", "лукавство", "вивертливість", "спритність", "прихованість", "крутість", "шахрайство". "Винахідливість", "майстерність", "складність", "заплутаність" відносяться до пасивних концептуальних ознак. У російській лінгвокультурі хитра людина діє непрямыми, обманными шляхами, підступна, завжди знайде вихід, викрутиться зі скрутного становища.

Тлумачні словники української мови [17, 18] визначають прикметник **хитрий** визначається як:

Хитрий – 1. Який для досягнення чого-небудь діє непрямыми, обманными шляхами; підступний, лукавий. // у знач. ім. хитрий, -рого, ч. Той, хто для досягнення чого-небудь може діяти непрямыми, обманными шляхами. // Який завжди знайде вихід, викрутиться зі скрутного становища. // Який виражає хитрість або свідчить про неї. // Замаскований, прихований. // Який дістається, добувається нечесним шляхом. // Який ґрунтується на неправді, несправедливості. 2. Який відзначається розумом, кмітливістю; розумний, мудрий. // Який потребує особливого розуму, проникливості, кмітливості. // на що. Здатний на що-небудь. 3. Розм. Зроблений, виконаний вигадливо, майстерно. // Який має складну будову, з вигадкою, секретом. // Який відзначається складністю; заплутаний, витіюватий [17; 18, с. 64-65].

Актуальні концептуальні ознаки концепту «хитрість» в українській мові збігаються з акту-

альними концептуальними ознаками досліджуваного концепту у російській мові. Актуальні лінгвокультурні ознаки концепту «хитрість» – це "розум", "кмітливість", "мудрість". В українській лінгвокультурі хитра людина має гарні інтелектуальні здібності, здатна швидко думати, приймати рішення та діяти, а також швидко розуміти та вловлювати суть теми розмови.

Тлумачний словник білоруської мови [19] визначає прикметник **хитры** як:

«Хитры – 1. Вынаходлівы, умелы, дасціпны. // Які дзейнічае скрытна, не яўна. // Які выражае хітрасць. 2. Размоўнае слова. Які для дасягнення чаго-н. ідзе не прамым, падманным шляхам. 3. Размоўнае слова. Зроблены з вялікім умельствам, выдумкай, сакрэтам. // Які патрабуе асаблівай праніклінасці, кемлівасці» [19].

Актуальні концептуальні ознаки концепту «хитрість» у білоруській мові ідентичні актуальним концептуальним ознакам досліджуваного концепту у російській мові.

Звернемося до сучасних тлумачних словників західнослов'янських мов.

Тлумачні словники словацької мови [20, 21] визначають прикметник **preřikaný (хитрий)** як (тут і далі наведено авторський переклад):

Preřikaný (хитрий) – 1. prešibaný (пронозливий, спритний, швидкий), rafinovaný (витончений). 2. šibalský (шахрайський), lišiacku (лукавий). 3. domyselný (кмітливий, винахідливий, дотепний), šilkovne urobenu. 4. ťažký (важкий), zložitý (складний, хитромудрий), komplikovaný (складний) [20; 21, с. 694].

Актуальні концептуальні ознаки концепту «хитрість» у словацькій мові ідентичні актуальним концептуальним ознакам досліджуваного концепту у східнослов'янських мовах. Актуальна лінгвокультурна ознака концепту «хитрість» – це "швидкість". У словацькій лінгвокультурі пронозлива людина має навички, вміння, які допомагають йому досягати своїх цілей, використовуючи фізичні та інтелектуальні хитрощі. У той же час пронозливу людину можна охарактеризувати як здатну пересуватися швидко і спритно.

Тлумачні словники чеської мови [22, 23] визначають прикметник **chytrý (хитрий)** як:

Chytrý – 1. Розумний, пронозливий, спритний, швидкий [22, 23].

Актуальні концептуальні ознаки концепту «хитрість» у чеській мові збігаються з актуальними лінгвокультурними ознаками "розум", "кмітливість" в українській мові та "швидкість" у словацькій.

Тлумачні словники польської мови [24, 25] визначають прикметник **chytry (хитрий)** як:

Chytry – 1. Лукавий; *Jak lis*. 2. *Перен. жарт.* Хитромудрий; ~ *zamek* (хитрий замок). 3. *Розм.* скупий, жадібний; ~ *na forse* (жадібний до грошей) [24].

Актуальна концептуальна ознака концепту «хитрість» у польській мові "лукавство" ідентична актуальній концептуальній ознаці досліджуваного концепту у східнослов'янських мовах. Актуальна лінгвокультурна ознака концепту «хитрість» – це "скупість, жадібність". У польській лінгвокультурі лукава, хитра людина не має бажання ділитися з іншими людьми знаннями або предметами без бачної користі, тому вона може здаватися або характеризуватися жадібною.

Звернемося до сучасних тлумачних словників південнослов'янських мов.

Сербсько-хорватсько-російський словник [26] визначають прикметник **хйтар (хитрий)** як:

Хйтар, -тра, -тро – 1. Быстрый, проворный. 2.оборотистый, ловкий [25, с. 1040].

Тлумачні словники сербської мови [27-29] визначають прикметник **хитар (хитрий)** як:

Хитар – 1. Швидкий, швидко пересувається або щось робить. 2. Спритний, кмітливий [27-29].

Актуальні концептуальні ознаки концепту «хитрість» у сербсько-хорватській та сербській мовах збігаються з актуальними концептуальними ознаками "кмітливість", "спритність", "швидкість" у чеській мові, актуальною лінгвокультурною ознакою "швидкість" у словацькій та "кмітливість" в українській мовах. У сербохорватській лінгвокультурі хитра людина сприймається як той, хто швидко пересувається або щось робить, має гарні інтелектуальні здібності.

Етимологічний словник слов'янських мов [30] визначає прикметник **итер (хитрий)** як:

Итер, итар – 1. Кмітливий. 2. Швидкий, спритний. 3. Хитрий, вертлявий [30, с. 162].

Актуальні концептуальні ознаки концепту «хитрість» у македонській мові збігаються з актуальними концептуальними ознаками "кмітливість", "спритність", "швидкість" у чеській мові. Актуальна концептуальна ознака "вивертли-

вість", "спритність" ідентична актуальній концептуальній ознаці досліджуваного концепту у східнослов'янських мовах. У македонській лінгвокультурі хитра людина здатна до швидкого аналізу та обробки інформації, завжди знайде вихід, викрутиться зі скрутного становища.

Висновки. За результатом аналізу значень прикметників **хитрый, хитрий, хитры, prefikaný, chytrý, chytry, хйтар, хитар, итер** поданих у лексикографічних джерелах російської, української, білоруської, словацької, чеської, польської, сербсько-хорватської, сербської та македонської мов було виявлено концептуальні ознаки концепту «хитрість» у східнослов'янських, західнослов'янських та південнослов'янських мовах.

Актуальні концептуальні ознаки досліджуваного концепту у східнослов'янських мовах – це "обман", "лукавство", "вивертливість", "спритність", "прихованість", "крутість", "шахрайство". "Винахідливість", "майстерність", "складність", "заплутаність" відносяться до пасивних концептуальних ознак у східнослов'янських мовах. Актуальні лінгвокультурні ознаки концепту «хитрість» в українській мові – це "розум", "кмітливість", "мудрість". Актуальні концептуальні ознаки концепту «хитрість» у західнослов'янських мовах ідентичні актуальним концептуальним ознакам досліджуваного концепту у східнослов'янських мовах. Актуальна лінгвокультурна ознака концепту «хитрість» у словацькій та чеській мовах – це "швидкість". Актуальна лінгвокультурна ознака концепту «хитрість» у польській мові – це "скупість, жадібність". Актуальні концептуальні ознаки концепту «хитрість» у південнослов'янських мовах збігаються з актуальними та лінгвокультурними концептуальними ознаками у східнослов'янських та західнослов'янських мовах.

Перспективи подальшого вивчення концепту «хитрість» пов'язані з статистичним аналізом, необхідним для ідентифікації семантичних зв'язків між мовними реалізаціями концепту «хитрість» з використанням корпус-менеджера Sketch Engine.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Булыгина Т. В. Языковая концептуализация мира: (на материале русской грамматики). Москва, 1997. 576 с.
2. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. Москва, 2001. 287 с.
3. Гачев Г. Д. Космо-Психо-Логос: национальные образы мира. Москва, 2007. 512 с.
4. Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу. *Мовознавство*. 2004. № 5-6, С. 36 – 41.
5. Попова З. Д. Язык и национальная картина мира. Воронеж, 2002. 59 с.
6. Зализняк А. А. Ключевые идеи русской языковой картины мира. Москва, 2011. 544 с.
7. Воркачёв С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт. Москва, 2004. 236 с.

8. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс. Волгоград, 2004. С. 8 – 171.
9. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты : монография. Волгоград, 2004. 340 с.
10. Степанов Ю. С. Концепты. Тонкая плёнка цивилизации. Москва, 2007. 248 с.
11. Савицкая Л. В. Лексикографическое представление концепта «хитрость» в русском и английском языках. *Материалы международной научно-практической конференции «Русский язык в современном мире: традиции и инновации в преподавании русского языка как иностранного и в переводе»*. Москва – Салоники, 2009. С. 528 – 535.
12. Савицкая Л. В. Лексикографическое представление концепта «хитрость» в русском и украинском языках. *Русская филология. Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды*. Харьков, 2012. № 3 (47). С. 56 – 60.
13. Зиновьева Е. И., Дракулич-Прийма Д. Хитрый и хитар в языковом сознании носителей родственных языков (на материале русского и сербского языков). *Вестник Томского государственного университета*. 2017. № 423. С. 25 – 33. URL: <http://vital.lib.tsu.ru/vital/access/manager/Repository/vtls:000616407>
14. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского-языка : толково-словообразовательный: в 2 томах. Москва, 2001. Т. 2. С. 935.
15. Горбачевич К. С. Словарь современного русского литературного языка : в 20 томах. Москва, 1991. Т. 20. С. 145 – 156.
16. Словарь русского языка : в 4 томах. Москва, 1999. Т. 4. С. 600.
17. Словник української мови. URL: <http://www.inmo.org.ua/sum.html>.
18. Кусайкіна Н. Д., Цибульник Ю. С. Сучасний тлумачний словник української мови : 100 000 слів. Київ, 2009. С. 342.
19. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. URL: <https://www.skarnik.by>.
20. Elektronický lexikón slovenského jazyka. URL: <http://www.slex.sk>.
21. Русско-словацкий словарь : около 50000 слов. Москва, 1989. С. 694.
22. Příruční slovník jazyka českého. URL: <https://bara.ujc.cas.cz>.
23. Česko-ruský slovník. Praha, 1987. 1302 с.
24. Wielki Słownik języka polskiego. URL: <https://wsjp.pl>
25. Wielki słownik polsko-rosyjski. Warszawa, 2004. 1360 s.
26. Толстой И. И. Сербско-хорватско-русский словарь. Москва, 1957. С. 1040.
27. Речник српскохрватскога књижевног језика. Загреб, 1967–1976. Т. 6. С. 732.
28. Московљевић М. С. Речник савременог српскохрватског књижевног језика са језичким саветником. Београд, 1990. С. 866.
29. Речник српскога језика. Нови Сад, 2011. С. 1466.
30. Этимологический словарь славянских языков : праславянский лексический фонд. Москва, 1974 – 2002. Вып. 1-29.

УДК 811.161.1: 81`243: 378.661

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.17>

ВИВЧЕННЯ АКЦЕНТОЛОГІЧНОЇ СПЕЦИФІКИ ПРИСЛІВНИКІВ ПРИ ПІДГОТОВЦІ СПЕЦІАЛІСТІВ МЕДИЧНОЇ ГАЛУЗІ

STUDY OF THE ACCENTOLOGICAL SPECIFIC OF ADJECTIVES IN THE TRAINING OF MEDICAL SPECIALISTS

Тукова Т.В.,

orcid.org/0000-0003-1682-2837

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри українознавства та гуманітарної підготовки
Полтавського державного медичного університету*

У статті розглядається проблема лінгвопрогностики наголошування прислівників російської мови у медичному дискурсі. Комунікативна спрямованість професії лікаря обумовлює важливість володіння культурою мовлення як в письмовій, так і в усній формах. Опанування усної форми мовлення визнається найбільш проблемною сферою у викладанні та вивченні нерідної мови. Прислівники допомагають увиразнити мовлення, точніше передати інфор-

мацію про ознаки дії. При вивченні наголосу прислівників слід приділяти увагу ритмічному та акцентологічному аспектам. Пізнання інокомунікантами свободи наголосу, його нефіксованості у мотивованих прислівників ускладнено тим, що прислівники як частина мови знаходяться у процесі становлення. Тому далеко не всі прислівники можуть утворювати групи, що характеризуються чіткими орфографічними та орфоепічними правилами. Розглядаються певні закономірності у наголошуванні прислівників, які утворилися від злиття прийменників з основами різних відмінкових та числових форм. Демонструється рухомий характер наголосу для передачі лексико-граматичних та граматичних значень російських прислівників як додатковий граматичний спосіб творення синтетичних форм компаративну та суперлативу. Запропоновані мікротексти медико-біологічного спрямування з лексемами з різних груп мотивованих прислівників призначені для укладання підручників та посібників з російської мови як іноземної для підвищення ефективності формування вторинної мовної свідомості іноземних студентів-медиків. Запропонована лінгвопрогностика спрямована на попередження помилок у мовленні, на зосередження на ортологічних складнощах у процесі навчання професійного мовлення. Стверджується, що оволодіння різними ритмічними моделями та їхніми імпульсами не повинно обмежуватися початковим етапом вивчення російської мови. Набуття навичок правильного акцентного оформлення слів можна досягнути лише за організації системної концентрично налаштованої навчальної діяльності.

Ключові слова: наголос, ритмічна модель, прислівник, лінгвопрогностика, усне мовлення, мова як іноземна.

The article considers the problem of linguistic prognosis of emphasizing the Russian adverbs in medical discourse. The communicative orientation of the medical profession determines the importance of mastering the culture of speech in both written and oral forms. Mastering the oral form of speech is recognized as the most problematic area in the teaching and learning of non-native language. Adverbs help to express speech, more accurately convey information about the signs of action. When studying the emphasis of adverbs, attention should be paid to rhythmic and accentological aspects. Adverbs as part of language are in the process of formation that is why the knowledge of foreign communicators of freedom of emphasis, its non-fixation in motivated adverbs is complicated by this fact. Therefore, not all adverbs can form groups characterized by clear spelling and orthoepic rules. Certain regularities in the emphasis of adverbs, which were formed from the merging of prepositions with the bases of different singular and numerical forms, are considered. The moving nature of the accent for the transfer of lexical-grammatical and grammatical meanings of Russian adverbs as an additional grammatical way of creating synthetic forms of comparative and superlative is demonstrated. The proposed microtext of medical and biological orientation with tokens from different groups of motivated adverbs are designed to compile textbooks and manuals on Russian as a foreign language to increase the effectiveness of the formation of secondary language consciousness of foreign medical students. The proposed linguistic prognosis is aimed at preventing errors in speech, focusing on orthological difficulties in the process of learning professional speech. It is argued that the mastery of various rhythmic patterns and their impulses should not be limited to the initial stage of learning the Russian language. Acquisition of skills of correct accent design of words can be achieved only by organizing a system of concentrically tuned learning activities.

Key words: stress, rhythmic model, adverb, linguistic prognostics, oral speech, language as a foreign language.

Постановка проблеми. На думку дослідників, фонетика – це базова характеристикою мовлення, на основі якої формуються, розвиваються та удосконалюються усі інші чужомовні навички [3]. Формування навичок усного мовлення на заняттях з іноземної мови детерміноване завданням формування й виховання полікультурної особистості, що має систему знань про мову, яку вивчає, для вільного спілкування у новому мовному ландшафті. У викладанні та вивченні нерідної мови опанування усною її формою визнається найбільш проблемною сферою. Це обумовлено чинниками, які мають різну природу: розривом між теорією та практикою; пасивним характером навчальної діяльності; відсутністю чи браком мовних й мовленнєвих інструментів для виконання поставленої задачі; небажанням чи страхом брати участь у колективному обговоренні [7]. Тому ефективність попередження та корекції акцентологічних помилок для підвищення рівня комунікативно-пізнавальної діяльності під час вивчення будь-якої мови багато в чому залежить від лінгвопрогностики навчальної діяльності [10, 14, 15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професія лікаря комунікативно спрямована, тому

опанування орфоепічних норм набуває особливої ваги. Навчання правильної вимови чужоземних студентів зосереджується на знанні особливостей російської фонологічної системи вокалізму та консонантизму, сполучення звуків у артикуляції, наголосу та ритміки слова. Наголос визнається вершиноутворювальним виділенням просодеми [1]. «Фонетично, як зазначає М.С.Трубецької, це виділення реалізується різними шляхами: за допомогою експіраторного посилення, за допомогою підвищення висоти тону, за допомогою подовження, за допомогою ретельної та енергійної артикуляції того чи іншого голосного чи приголосного» [9, с. 219]. «Основна фонетична функція словесного наголосу – об'єднувальна, організуюча функція, тому що наголос є засобом фонетичного об'єднання слова в одне ціле» [2, с.60].

На шляху оволодіння фонетичними особливостями нової для здобувача медичної освіти мови лінгводидакти звертають увагу на важливість формування навичок вправного оперування як сегментними одиницями – звуками, так і суперсегментними – інтонацією та наголосом. Слуховимовні навички набуваються під час чотирьох видів мовленнєвої діяльності: аудіювання,

читання, говоріння та письма. Здобувач освіти під час аудіювання має розпізнавати на слух фонемний склад слова, місце наголосу у словах, тип ритмічної структури, місце основного і побічного наголосу в словах, межі синтагматичного членування, комунікативний тип речення, місце центру та тип інтонаційної кривої у синтагмі. Говоріння потребує умінь та навичок правильного звукового, ритмічного та інтонаційного оформлення фрази. Під час читання інокомунікант повинен вимовляти разом розповсюджені синтагми, читати вслух тексти з незнайомим змістом та незнайомою лексикою. Письмо потребує запису зі слуху незнайомих слів, речень, текстів, які мають знайомі й незнайомі слова.

Словесний наголос у слов'янських мовах вирізняється своїм силовим, кількісним та якісним характером. Для чужомовців з Японії чи Китаю, наприклад, мова яких є тональною, і висота звуків у них визначає значення слів та складів, опанування нового знання про характер наголосу у слов'янських мовах, набуття навичок правильного його застосування у процесі мовлення потребує значних зусиль. Не менш складним, як зазначають, виявляється пізнання свободи наголосу, його нефіксованість (1, 5, 11, 12, 13, 17), коли завжди наголошується не певний склад (як у французькій – останній, у польській – передостанній і т. ін.), а будь-який: *начерно, задолго, издадека* тощо.

Постановка завдання. Лінгводидакти стверджують, що «неправильні фонетичні навички бувають надзвичайно живучими та стійкими, їх подолання потребує терпіння й цілеспрямованої, систематичної роботи на багатому матеріалі при концентричності його подачі» [5, с.5]. Мета статті – виявити та описати прислівники, у вживанні яких найчастіше спостерігаються порушення орфоепічної норми у медичному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Найпроблемнішими у вживанні виявляються мотивовані прислівники. Наголос може єдиним засобом розрізнення за змістом твірних форм і похідних прислівників (*до смерти – до смерти*). Наявні фонематичні та акцентологічні варіанти (*сызмала – сызмалу, допьяна – допьяна*), відсутність однотипного орфографічного оформлення пояснюється живими синхронічними процесами поповнення цієї частини мови. Відповідно до діючих орфографічних норм прислівники можуть писатися разом або окремо, як-от *в целом і внакладку; в шутку і всерьёз, в открытую і вплотную, не спеша і не медля, на подбор і на редкость, на дом і набок, на грех і наудачу, в одиночку*

і взятяжку, на ходу і наверху, до отвалу і доупаду, в обнимку і взятяжку, в придачу і вприкуску тощо. Конвенційність норми обумовлює необхідність постійної методично спрямованої уваги для зняття у цих випадках мовленнєвої напруги.

Засвоєння ритмічних моделей слів розпочинається на початковому етапі знайомства з буквами та частотними словами, коли практично пізнається особливість ритміки слова, різниця у вимові наголошених і ненаголошених складів за довготою та напруженістю артикуляції, ступенем розчинення рота. В наголошених складах голосні вимовляються довше й напруженіше: *ta-ta : тотчас, на дом, на смех, мельком; ta-ta: общо, наверх, на днях; ta-ta-ta: досуха, засветло, доверху; ta-ta-ta: надолго, завидно, донельзя; ta-ta-ta: дотемна, поутру, добела* та ін. У межах вступного фонетико-граматичного курсу вивчаються двоскладові та трискладові ритмічні моделі. З розширенням лексичного запасу на вищому рівні вивчення мови включаються слова з більшою кількістю складів, що потребує відпрацювання їхніх ритмічних моделей та акцентних кривих за наявності формоутворення.

Як показує практика, перш за все треба звертати увагу на наголошування прислівників, які утворилися від злиття прийменників з основами різних відмінкових та числових форм, бо саме при їхній вимові порушуються орфоепічні норми. Слід зазначити, що далеко не усі прислівники за характером їхнього творення можуть бути розділені на чіткі акцентологічні групи. Та все ж можна виділити певні групи, які у більшій чи меншій мірі підлягають систематизації. Як правило, це префіксальні прислівники з наголошеним першим складом.

Прислівники, які закінчуються на *-а*, з префіксами *со-*, *сыз-*, *с-*, *из-*, *ис -*, утворені від основ прикметників, перенесли наголос на префікс: *сослепа, сызмала, сызнова, издавна, изредка, исокса, изжелта, иссиня, иссера* тощо. Виняток: *издалека*. На практичних заняттях пропонуємо у текстах медичної тематики: *Начинается воспаление и... Имплантацию можно начинать сызнова*. [Е. Сергеева. О дентальных имплантатах // «Семейный доктор», 2002.07.15]; *Издавна считалось, что задача психиатров сводится к назначению таких лекарств, которые возбуждение тормозили бы, а заторможенность возбуждали*. [В. Прозоровский. Лекарства от усталости // «Наука и жизнь», 2009]; *Вирус полиомиелита широко циркулирует среди населения, вызывая инapparантную инфекцию, и только изредка может вызывать паралитические заболевания*

или эпидемические вспышки. [Ликвидация полиомиелита и роль вакцинных вирусов в этом процессе // «Вопросы вирусологии», 2002.10.14]; *Операции с АИКом выполнили главным образом за счет тяжелых больных, приехавших изда-лека на протезирования клапанов.* [Н. М. Амосов. Дневник (1986)] і т. ін.

Еволютивні акцентологічні процеси спричинили непослідовність наголошування прислівників з префіксом *до-*, які закінчуються на *-а*, утворених від основ прикметників. Спочатку системним був наголошуваний префікс: *дочиста, досиня, досыта, досуха* тощо. З часом такі утворення стали поповнювати групу прислівників з наконечним наголосом: *догола, донага, добела, докрасна, дочерна*. Для порівняння у текстах з Національного корпусу російської мови [6]: *Разуйтесь, снимите теплые носки и разотрите докрасна каждую стопу с подошвенной и тыльной сторон.* [Т. Кузнецова. «Укусы» зимы опасны // «Вечерняя Москва», 2002.01.10]; *Ухаживающим за холерными больными никогда не следует кушать и пить в комнатах больных и с невымытыми дочиста мылом руками.* [В. Н. Золотницкий. Азиатская холера (1919).]; *Заметьте, нигде не упоминается о том, что «клиентов» нужно раздевать практически догола, запирайте в холодной комнате, заматывать в мокрую простыню...* [Д. Якшина. «...и намазывать мошонку дегтем» // «Калининградские Новые колеса», 2004.11.26].

Значні орфоепічні труднощі виникають не лише у чужоземців при вивченні російської мови, але і у російськомовних громадян, при вимові відприкметникових прислівників на *-о*, бо у них наголос переноситься на префікс: *задешево, заживо, замертво, заново, запросто, засветло, затемно, затепло*. Виняток: *задолго*. Добірки текстів медичного спрямування дають можливість відпрацювання навичок правильного наголошування таких прислівників: *Диагноз повергает в отчаяние — словно человека заживо вычеркнули из мира живых.* [Н. Усольцева. Мой друг тяжело болен... // «Семейный доктор», 2002.11.15]; *Это не для международных переговоров, а для оказания помощи: когда человек встает с унитаза, а тело тяжелое, ослабленное болезнями и жизнью, — он встает и у него возникает дефицит кровотока. Человек падает замертво.* [В. Краснова. Двигайся или заболеешь // «Эксперт», 2014]; *Они заново испытали препараты, блокирующие микроглии, теперь уже на грызунах обоих полов...* [Д. Тибелиус. Наука. Медицина // «Огонек», 2015]; *Она, медицинский работник, может запросто разрыдаться*

над легкораненым не получается поговорить с мамой. [А. Козаченко. Сестричка Лена с добрыми глазами // «Военный вестник Юга России» (Ростов-на-Дону), 2003.10.03]; *Задолго до Карла Линнея артемизией её называл Плиний Старший, а родовое имя absinthium связано с её горечью, не доставляющей удовольствия.* [Ю. Комаров. Горько! // «Сад своими руками», 2003.09.15] тощо.

Потребують набуття навичок літературної вимови прислівники на *-е* з префіксом *на-* від твірних основ прикметників. Неправильне орфоепічне оформлення пов'язане з ненаголошенням кінцевого голосного: *навеселе, наедине, належке, наравне* тощо (виняток: *наготове*). Показове функціонування у текстах: *Потом на долгие десятилетия об исследованиях сезонной аллергии у нас забыли, в то время как кое-где за рубежом подобные прогнозы публикуются наравне с метеорологическими.* [Д. Анохин. Березовая каша для аллергиков // «Вечерняя Москва», 2002.05.16]; *Вы даже можете рассказать ему, что вчера были на вечеринке, вернулись за полночь навеселе и поэтому вам сложно заниматься.* [Стремление к совершенству // «100% здоровья», 2003.02.14]; *Медицинские справочники предписывают при применении дитилина иметь наготове аппаратуру для искусственного духани...* [Г. Порошенко. Рецепт на лекарство? Предъявите «метаболический паспорт»! // «Наука и жизнь», 2007] тощо.

Уваги методистів потребують прислівники, утворені зі сполучення прийменників *на, о, по* та знахідного відмінка іменників-моносилабів як правило жіночого роду на палатальний, у яких наголос переноситься на префікс: *наземь, настезь, наспех, одадь, оземь, порознь* тощо: *Чрезвычайно важно, чтобы это делалось не наспех, чтобы пища как следует прожевывалась, чтобы человек не был при этом особенно утомлен, взволнован и ничем не отвлекался.* [В. А. Гиляровский. Психиатрия. Гл. 1-19 (1935)]; *Двери должны были быть плотно закрыты весь день, чтобы из кухни не проникал чад, и настезь открыты вечером, чтобы воздух сравнялся.* [Л. А. Авилова. А. П. Чехов в моей жизни (1910-1940)]; *...современное здравоохранение и образование возникают как следствие современной науки и высоких технологий. Они не существуют порознь.* [О. Белоконева, В. Мирзахи. О загадочной бактерии и великой миссии науки // «Наука и жизнь», 2006].

Важливою ланкою методичної роботи у набутті навичок правильного акцентологічного оформлення прислівників мають стати лексеми з наголошуванням префіксом *на-*, що утворені від

знахідного відмінка збірних числівників: *надвое, натрое, начетверо*. Наприклад: *Сейчас она доберётся до «развилки» — тут главная артерия разделяется надвое: по одной на каждую ногу*. [В. Губарев. Идём на аневризму. Вариант второй // «Наука и жизнь», 2009] і т.п.

Не викликає особливих труднощів вимова прислівників, утворених сполученням старих займенникових прислівників з часткою *не*, які послідовно перенесли наголос на перший склад: *негде, некуда, некогда, незачем, неоткуда*: *И даже если носилки помыли шлангом, сушить их негде*. [Е. Маслова. Порой оказывать помощь опасно для жизни // «Встреча» (Дубна), 2003.04.09]; *Главная проблема, говорит главврач госпиталя Александр Иванов, в том, что врачам попросту некуда девать прооперированных больных*: [Д. Виноградов. Врачи прилетели. Катастрофа на Гаити глазами наших медиков // «Русский репортер», № 4 (132), 4-11 февраля 2010]; *В принципе этими душевными качествами должен обладать любой врач, но в современных больницах проявить их бывает просто некогда*. [О. Губин. Победить! // «Знание – сила», 2009]; *Угашение происходит потому, что мозг делает вывод: «Окей, стимул есть, и он вроде как предсказывает прирост дофамина, но прироста по факту не происходит, значит, награды не будет, и незачем так поднимать дофамин»*. [А. Коровина. Как возникают зависимости и как избавиться от них в домашних условиях (2017)]; *На призыв дать на онкологию больше денег обычный ответ: бюджет не резиновый, взять их неоткуда*. [Г. Костина. Государство против рака // «Эксперт», 2015].

Слід звертати увагу іноземних здобувачів вищої освіти і на те, що рухомий характер наголосу використовується для передачі лексико-граматичних та граматичних значень російських прислівників як додатковий граматичний спосіб творення синтетичних форм компаративну та суперлативу за допомогою суфіксів *-ее (-ей)*, *-е*, *-ше*, *-ейше*, *-айше*. Так, послідовно відприкметникові прислівники мають зміщений на один склад до початку слова наголос, бо суфікси *-е* та *-ше* не можуть бути наголошеними: *голос звучал глуше, волосы росли гуще, поступил проще, завязал туже, стоит дороже; поднять выше, проникнуть глубже, проложит дальше, раскрыть шире* тощо.

Суфікс *-ее* у прислівників при утворенні відприкметникових компаративних форм найчастіше буває наголошеним, тобто наголос переноситься на один склад до кінця слова у порівнянні з твір-

ним словом: *говорит бодрее, отвечать веселее, готовит вкуснее, выглядит глупее, выполняют грязнее, прижать сильнее, записать полнее, завязать прочнее, поступит смелее, оперировать труднее, говорит умнее, написать яснее* та ін. Засвоєння цього правила студентами-медиками проводиться на прикладі текстів зі спеціальності: *С переломом носа (признак — нос на боку вместо естественного положения) надо идти к ЛОРу (ухогорлонос который) и побыстрее, чтоб лучше и красивее сросся*. [Помоги себе сам // «Хулиган», 2004.06.15]; *Подогреть же капли проще и удобнее в пипетке*. [И. Рязанова. Отит // «Здоровье», 1999.03.15]; *Но любая биодобавка со словом «перинатал» обойдется беременной в десять раз дороже*. [А. Донская. Деньги на крови младенцев // «Русский репортер», 2013]; *Действительно, особенно на примере 2-й и 4-й групп видно, что штаммы, выделенные в одно время в одной стране, в некоторых случаях отличались друг от друга больше, чем штаммы, выделенные в разных странах СНГ*. [Молекулярная эпидемиология вируса ЕСНО 30 на территории России и стран СНГ // «Вопросы вирусологии», 2004.09.06]; *Хуже от этого не будет, а лучше — очень может быть, невзирая даже на то, что врач, конечно же, спешит и его профессиональному уровню мы, конечно же, не доверяем*. [В. Елгаева. Бессонница // «100% здоровья», 2003.03.01]; *Между тем эволюционные корни сна уходят намного глубже, чем принято думать*. [Будьте здоровы // «Знание – сила», 2010]; *Грязь и вирусы могут попасть в грунт, оттуда — в реки, озера и пруды. Животные и люди разнесут их дальше*. [А. Субботин, В. Данилов-Данильян. Не пускать на самотек // «Поиск», 2020]; *На самом деле ученые давно уже и без этих напоминаний говорят о том, что, наряду с традиционными опытами на животных, нужно шире использовать различные альтернативные методы, которые позволят быстрее выявлять те же недостатки лекарственных препаратов*. [А. Волков. Между биологом и борцом // «Знание-сила», 2014]; *Изменять природу оказалось легче, веселее и продуктивнее, чем работать над собой, над своим эволюционным совершенствованием*. [Д. Длигач. Акселерация – хорошо это или плохо? // «Химия и жизнь», 1970]

Омонімічні компаративи прикметника та прислівника розрізняються тільки синтагматично, коли сполучаються з іменником або дієсловом, маючи ідентичну акцентологічну характеристику. Це дає можливість системної роботи над навичками акцентологічно внормованого вживання

омонімічних форм. При тотожному синтаксичному зв'язку прилягання вони виступають ознаками різного порядку. Прикметникові – першого, а прислівникові – традиційно другого або третього порядку, урізноманітнюючи іменникову інформативність у тексті. Спостереження над цими особливостями дає можливість сумістити напрацювання навичок лексико-граматичної та фонетичної характеристики вживаних у текстах омонімічних мовних одиниць. Наприклад: *Нужно как можно скорее, как можно **шире** провести индивидуальную дозиметрию.* [коллективный. Сквозь призму Чернобыля: диалоги о мире и войне // «Наука и жизнь», 2006] – *Но в сравнении с подобными нашлёпками возможности её **намного шире.*** [Б. Руденко. Чакры, бывшие в употреблении // «Наука и жизнь», 2008]; *Это согласуется с "правополушарной гипотезой алкоголизма", которую в 1983 году выдвинул Э. А. Костандов. Алкоголь **сильнее** влияет на правое полушарие.* [Т. Пирогова. Риск стать алкоголиком // «Вечерняя Москва», 2002.02.07] – *И хотя женщина биологически **сильнее** мужчины, защиты от никотина у неё меньше.* [А. Варшавская. Дым для дам // «Домовой», 2002.09.04] тощо.

Завжди наголошений суфікс *-айш* виступає маркером суперлятивних відприкметникових форм у прислівників. Наголос на суфіксі – це додатковий засіб граматичного способу творення ступеню порівняння: *глубочайше благодарить, крепчайше обнимать, низжайше кланяться, строжайше наказывать, ярчайше описывать* тощо: *Потому что там врачебную этику блюдут **строжайше**: корпорация врачей заботится*

*о компетенции и чести, проверяет своих членов с **пристрастием.*** [Н. М. Амосов. Дневник (1988)].

У формах суперлативу на *-ейш* наголос послідовно переноситься на суфікс, якщо компаратив має *-ее, -е, -ше*: *белейше, выглядел глупейше, любил вернейше, крупнейше, поблагодарил милейше, связал прочнейше, выступил сильнейше, труднейше, умнейше, поступил честнейше, светлейше; малейше, твердейше, толстейше, выполнил чистейше, награбил богатейше* тощо. Але у сучасній мові ці форми маловживані, увага до них може привертатися при формуванні мовної особистості більш високих рівнів.

Висновки. Комунікативно спрямована професія лікаря потребує володіння усіма нормами сучасної мови. Прислівники допомагають уявити мовлення, точніше передати інформацію про ознаки дії. При вивченні наголосу прислівників слід приділяти увагу ритмічному та акцентологічному аспектам. Лінгвопрогностика допомагає попереджувати помилки в мовленні, зосереджуватися на ортологічних складнощах у процесі професійного мовлення. Оволодіння різними ритмічними моделями та їхніми імпульсами не можна обмежувати початковим етапом вивчення російської мови. Набуття навичок правильного акцентного оформлення слів можна досягнути лише за організації системної концентрично налаштованої навчальної діяльності. При укладанні підручників та посібників з мови як іноземної це повинно стати базовою вимогою, яка підвищить ефективність формування вторинної мовної свідомості чужоземців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Акишина А. А., Барановская С. А. Русская фонетика. 2-е изд., испр. М., 1990. 102 с.
2. Богомазов Г. М. Современный русский литературный язык: фонетика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М. : ВЛАДОС, 2001. 352 с.
3. Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика: учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений. М.: Изд. центр «Академия», 2004. 336 с.
4. Иванова Т. Ф. Новый орфоэпический словарь русского языка. Произношение, Ударение, Грамматические формы. 2-е изд., стереотип. М. : Русский язык. Медиа, 2005. 893с.
5. Лебедева Ю. Г. Звуки, ударение, интонация (учебное пособие по фонетике русского языка для иностранцев). – 2-е изд., исправленное. М. : Русский язык, 1986. 270 с.
6. Национальный корпус русского языка. URL: <https://ruscorpora.ru> (дата обращения: 8.09.2021).
7. Нелюбина Е. А., Амитрова М. В., Вельдина Ю. В. Особенности обучения чтению студентов технического вуза. *Человек, общество и государство в современном мире*: сб. науч. тр. Междунар. науч.-практ. конф.: в 2-х т. Пенза, 2016. Т. 1. С. 371-377.
8. Русская грамматика / Н. Ю. Шведова (гл. ред.). М.: Наука, 1980. Т. 1: Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология. 789 с.
9. Трубецкой Н. С. Основы фонологии / под. ред. С. Д.Кацнельсона; пер. с нем. А. А.Холодовича; послесл. А. А.Реформатского. 2-е изд. М. : Аспект Пресс, 2000. 325 с.
10. Тукова Т. В., Козуб Г. М. Лінгвопрогностика акцентологічної специфіки дієслівного претериту в аудиторії студентів-медиків. *Current Trends in the Study and Teaching of Foreign Languages: Proceedings of the*

1st International Scientific and Practical Online Conference (Poltava, 04 June 2021). Poltava : Astraya, 2021. p. 231-235.

11. Тукова Т. В. Акцентологическая специфика русских имён в среде инофонов. *Удосконалення якості підготовки лікарів у сучасних умовах*: матеріали наук.-практич. конф. з міжнарод. участю. 24 березня 2016 р. Полтава, 2016. С.230-231.

12. Тукова Т. В. Омографи у медичному дискурсі: акцентологічний аспект. *Мова і культура*. 2014. Вип. 17, Т. VII (175). С. 256-258

13. Тукова Т. Засвоєння формотворчого потенціалу наголосу в чужоземній аудиторії студентів-медиків. *Наукові записки*. Кропивницький: Вид-во «КОД», 2021. Вип. 193. С. 445–449.

14. Тукова Т. В. Обучение устной речи иностранных студентов-медиков (страдательные причастия с позиции ё-проблемы). *Проблеми і перспективи мовної підготовки іноземних студентів у закладах вищої освіти*: зб. наук. статей за матеріалами XVI Міжнар. наук.- практич. конф. (19 жовтня 2021 р.). Харків : Видавництво Іванченка І.С., 2021. С. 358–363.

15. Тукова Т. В., Козуб Г. Н. Лингвометодическое измерение акцентологии имени числительного в медицинской аудитории. *Інновації та традиції у мовній підготовці студентів* : матеріали Міжнар. наук.-практич. семінару, м. Харків, 7 грудня 2021 р. Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2021. С. 176–179.

16. Федянина Н. А. Ударение в современном русском языке. 2-е изд. перераб. и доп. М. : Русский язык, 1982. 302 с.

17. Шутова М. Н. Пособие по обучению русскому ударению для изучающих русский язык как иностранный. М. : Русский язык. Курсы, 2013. 96 с.

РОЗДІЛ 3 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.111'26

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.18>

АСОЦІАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ МОВНА ПОЛІТИКА

THE ASSOCIATIVE FIELD OF THE CONCEPT LANGUAGE POLICY

Анісімова А.І.,

orcid.org/0000-0003-1593-2137

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри англійської філології*

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Сафонова Н.А.,

orcid.org/0000-0002-5980-4658

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології*

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Добрушина М.Ю.,

orcid.org/0000-0001-8799-990X

викладач кафедри англійської філології

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

У статті йдеться про виявлення рис концепту МОВНА ПОЛІТИКА на лінгвістичному регіональному та на міжнародному рівнях. Розглянута семантична структура поняття МОВНА ПОЛІТИКА і деякі аспекти її впливу на процес розвитку українського суспільства в мультилінгвальному аспекті. Наголошено, що концепт МОВНА ПОЛІТИКА став поширеним феноменом в українському та європейському сучасних суспільствах. Вивчення лінгвістичної ситуації суспільства може вважатися важливим засобом формування здатності вести міжкультурні діалоги. Порівняння особливостей феномену МОВНА ПОЛІТИКА, виявлених у різних країнах завдяки асоціативному експерименту, допомагає виявити їхні національні особливі риси, які сприяють більш глибокому розумінню як іноземної, так і національної мови і культури. Будь-яка лінгвістична система є відкритою й відносно стабільною. Щодо методів та засобів навчання, то вони можуть відрізнятися залежно від концепту для вивчення. У статті даний детальний опис та визначення поняття МОВНА ПОЛІТИКА, яке зафіксоване у документах ЄС, що показують сучасний рівень лінгвістичного розвитку суспільства у відношенні до онлайн експерименту, проведеного у таких країнах, як Україна, Франція, Німеччина, Польща. У статті показані спільні та відмінні особливості польової структури концепту МОВНА ПОЛІТИКА, проведеного у мультилінгвальному соціолінгвістичному оточенні. Проведений асоціативний експеримент виявив спільні і відмінні концептуальні ознаки, що зумовлюється культурно-історичними особливостями формування нації, а також індивідуальними особливостями опитуваних. Представники тієї самої мови і культури можуть мати асоціації із загально прийнятим концептом, що значно відрізняється від носіїв з інших культур. Це може пояснюватися екстралінгвістичними чинниками.

Ключові слова: МОВНА ПОЛІТИКА, концепт, соціолінгвістика, мультилінгвізм, польова структура, асоціативний експеримент.

The article deals with the issues where features of the concept of LANGUAGE POLICY are revealed on both linguistic regional and international levels. It covers the semantic structure of LANGUAGE POLICY and some aspects of its influence on the process of development of Ukrainian society in a multilingual aspect. It is emphasized that LANGUAGE POLICY has become a widespread phenomenon in Ukrainian and European modern societies. Learning a linguistic situation in a society can be considered to be an important means of forming the ability to conduct intercultural dialogues. The comparison of the peculiarities of the phenomenon LANGUAGE POLICY revealed due to the associative experiment in different countries helps to outline their national specific features, which contribute to a deeper understanding of both the foreign and the native language and culture. Any linguistic system is open and fairly stable. As for the methods and learning tools, they can vary depending on the applicable learning concept. The article gives detailed descriptions of definition of the concept LANGUAGE POLICY fixed in references and EU documents that show the contemporary level of the linguistic development of the society in correlation to online experiment done in such countries as Ukraine, France, Germany, Poland. The article shows common and different peculiarities in the field structures of the concept LANGUAGE POLICY done in a multilingual sociolinguistic surroundings. We have found out that representatives of the same language and culture may have associations of generally accepted concept that are significantly different from those of the speakers from other cultures. This is explained by extralinguistic factors.

Key words: LANGUAGE POLICY, concept, sociolinguistics, multilingualism, field structure, associative experiment.

Постановка проблеми. Актуальність пред- ставленого дослідження зумовлена тим, що внаслідок процесу глобалізації відбулися певні зміни у розумінні концепту МОВНА ПОЛІТИКА, зокрема у лінгвістичній картині європейських країн та США. У наш час, коли відкриті кордони, коли зросла можливість мобільності між різними країнами, відбуваються певні зсуви в понятті та значенні концептів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних дослідників приділяли увагу проблемі дослідження та вивчення концепту МОВНА ПОЛІТИКА Т. Ковальова, С. Савойська, дослідженню концепту та поняттю МОВНА ПОЛІТИКА присвячено праці таких зарубіжних учених, як Г. Бандов; М. Гаццола, Ф. Грін; А. Кароли; Е. Баракос, Дж. Унглер. Вітчизняні вчені розглядають концепт МОВНА ПОЛІТИКА крізь призму понятійно-термінологічного осмислення концепту [1, с. 28; 2, с. 105], у той час як зарубіжні вчені акцентують увагу саме на мультилінгвальному аспекті вивчення концепту [3, с. 222; 4, с. 54]. Проблема дослідження концептів, переважно, вивчається із залученням різноманітних гуманітарних наук – соціології, журналістики, лінгвістики, соціолінгвістики. Комплексне дослідження концепту визначається об'єднанням методів аналізу концепту, а саме, у використанні методів лінгвокультурології та лінгвоконцептології.

Вивчення концептів належить до одного з пріоритетних напрямків лінгвістичних досліджень – когнітивної лінгвістики. Мова є сферою пізнання когнітивної лінгвістики – галузі лінгвістичної науки, яка досліджує взаємодію мови та людського мозку, менталітету та когнітивних процесів світосприйняття. А. Вераген стверджує, що ключовим принципом когнітивної лінгвістики є те, що семантика є насамперед когнітивною, а не постає питанням стосунків між мовою та світом [5, с. 51]. Цей принцип особливо проявляється в дослідженні граней смислу та граматичної організації, яка використовує такі поняття, як «перспектива», «суб'єктивність» або «точка зору». Одним з основоположних понять когнітивної науки є поняття категорія і категоризація. Категоризація являє собою головний спосіб додання світу, що сприймається впорядкованого характеру, дозволяє систематизувати спостереження й побачити в ньому схожість одних явищ на противагу відмінності інших [1, с. 18]. Категорія та категоризація передбачають наявність конструалу, як елементу значення всіх мовних висловлювань, через те, що мови надають різні способи категоризації ситуацій, їх учасни-

ків, особливостей та відносин між ними [5, с. 1]. Конструал – це здатність людини уявити та передати одну й ту саму ситуацію різними способами. Світ не відбивається у нашій свідомості, швидше, наше бачення світу побудоване ментально. Пізнання принципово інтерактивне, що впливає із взаємодії зі світом. Суб'єкт сприйняття охоплює деяку грань світу, яка функціонує як об'єкт сприйняття. Роль суб'єкта завжди активна, навіть для сприйняття. Те, як суб'єкт розглядає об'єкт, не визначається виключно природою об'єкта, а залежить від його власної діяльності, відображаючи його можливості, попередню історію та сучасні обставини [4, с. 18].

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення ролі й особливості концепту МОВНА ПОЛІТИКА на сучасному етапі соціолінгвістичного розвитку суспільства в контексті процесів глобалізацій та інтернаціоналізації на прикладів таких країн, як Україна, Франція, Німеччина, Польща, США у лінгвокогнітивному аспекті з урахуванням його мультилінгвальних особливостей.

У даній статті за основу обрано лінгвокогнітивний підхід, з урахуванням деяких практик лінгвокультурного підходу у зв'язку з тим, що нам необхідно виявити спільні закономірності та розбіжності у формуваннях ментальних уявлень. Концепт МОВНА ПОЛІТИКА аналізується саме через призму сприйняття мовцями без їхньої попередньої підготовки та загальнокультурного фону. Семантичну структуру концепту також можна отримати за допомогою носія мови, оскільки система концептів створює картину світу, в котрій відображається те, як людина розуміє світ. Якщо людина має багатий культурний досвід, широкий кругозір, то це напряму знаходить своє відображення в багатстві словникового запасу, і як результат, у більшому обсязі значень слів. Це й пояснює те, що багатство концептів значень слів у всіх людей різне.

Виклад основного матеріалу. Роль асоціативного експерименту в дослідженні семантичної структури концепту має вагомий вплив на аналіз його змісту. Асоціативне поле дозволяє отримати мовний матеріал на основі бачень носіїв певної культури та мови. Сприйняття людьми певних слів-символів (концептів) може значно відрізнитись від їх тлумачних значень, що залежить від багатьох екстралінгвістичних факторів, серед яких найбільший вплив мають політична ситуація та культура. Асоціативний експеримент відіграє важливу роль при реконструкції мовної свідомості, адже він дозволяє максимально наблизитись

до ментального лексикону, вербальної пам'яті та культурних стереотипів певного народу [2, с. 1-2].

Аналіз фактичного матеріалу на основі наукових розвідок та юридичних й політичних документів показує, що концепт МОВНА ПОЛІТИКА є комплексним та складається з ядра й ближньої та дальньої периферії. Ядром концепту МОВНА ПОЛІТИКА виступає лексична одиниця, яка номінує концепт у сучасній англійській мові – МОВНА ПОЛІТИКА. Зону ближньої периферії концепту МОВНА ПОЛІТИКА становлять такі когнітивні класифікаційні ознаки: *мова та політика, мовне різноманіття, мовні процеси, мовні спільноти*.

До зони дальньої периферії концепту МОВНА ПОЛІТИКА відносимо когнітивні класифікаційні ознаки, які є як складовими тих когнітивних ознак концепту в зоні ближньої периферії. Так, до когнітивних ознак дальньої периферії зони ближньої периферії *мова та політика* відносяться дванадцять лексичних одиниць: *комплекс правил; комплекс ідей; сукупність законів; право на вивчення, використання, підтримку мов тощо*. Дана зона ознак дальньої периферії є найбільш розповсюдженою. Другою за чисельністю лексичних одиниць є зона дальньої периферії, яку очолює зона ближньої периферії *мовна різноманітність*, куди входять лексичні одиниці: *мовний плюралізм, офіційна мова, корінна релігійна мова, мова меншини*. Дві інших зони ближньої периферії *мовні спільноти* і *мовні процеси* включають у себе по дві лексичні одиниці (*багатомовність, інтегрована Європа та класифікація мовних практик, запланована зміна мови відповідно*), що входять у зону дальньої периферії.

У нашому дослідженні ми звертаємо увагу на вербалізацію лінгвістичного концепту МОВНА ПОЛІТИКА в мові фіксації, і на те, як люди сприймають даний концепт з урахуванням екстралінгвістичних чинників, тобто у мові функціонування. В асоціативному експерименті брали участь резиденти наступних країн: Україна (60), Франція (18), Німеччина (15), Польща (17), США (8). Задачею експерименту була необхідність порівняти, як та які лексичні одиниці актуалізують концепт «МОВНА ПОЛІТИКА» в юридичних та державних документах вищезазначених країн, та як даний концепт об'єктивується у свідомості громадян цих країн.

Оскільки більшість інформантів зазначила в анкеті свою країну – Україна, постає необхідність уточнення лексичних одиниць, які актуалізують концепт МОВНА ПОЛІТИКА на основі юридичних документів України. Так, Конституцією

України статус української мови визнається як єдиний та державний. Можемо зазначити наступні лексичні одиниці, що вербалізують концепта МОВНА ПОЛІТИКА у мові фіксації: *державна мова, офіційна мова, державотворче самовизначення нації, унітарна держава, конституційний лад, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, єдність, національна безпека*.

Мовна політика Франції спрямована на підтримку французької мови. Проаналізувавши мовні закони Франції, можемо визначити лексичні одиниці, що вербалізують концепт МОВНА ПОЛІТИКА на рівні офіційних документів: *Закон Тубона, ідентичність, національна спадщина, мова викладання, мова трудових відносин, Франкофонія, лінгвістичне різноманіття*.

Іншою країною, резиденти якої брали участь в експерименті є Польща. Провівши аналіз мовних законів, що стосуються регламентації мови на території Польщі, можемо зазначити, що лексичними одиницями, що вербалізують концепт МОВНА ПОЛІТИКА є: *права, національна меншина, етнічна меншина, мова, культура, традиції, історична національна спільнота, захист мови*.

Резиденти Німеччини також активно брали участь в он-лайн експерименті. Конституція Німеччини не визначає німецьку мову як єдину офіційну мову Німеччини. Аналізуючи основні положення імплементації та регламентації мовної політики в Німеччині, можемо зазначити лексичні одиниці, що актуалізують концепт МОВНА ПОЛІТИКА: *мова адміністрування, мова суду, національні меншини, захист, підтримка мови, мовне зобов'язання*.

Ефективність використання методики асоціативного експерименту полягає в тому, що ця методика допомагає виявити зміст концепту в когнітивній свідомості носіїв мови та ранкувати за яскравістю ознаки, що утворюють концепт [2, с. 8]. Ядро мовної свідомості включає ті асоціації в асоціативно-вербальній мережі, які мають найбільшу кількість зв'язків, що виділяються на основі принципу частотності.

У ході експерименту визначається, що асоціативне поле у кожного носія мови своє власне, як за складом найменувань, так і по силі зв'язків між ними. Оціночні асоціації, що містять емоційно-оцінну характеристику дослідження концепту, вказують на емоційний компонент, який пов'язаний зі словом-стимулом або особливого ставлення до слова, яке ідентифікується. Отримані реакції допомагають скласти враження про те, які смисли або фрейми яких ситуації належать

до досліджуваних концептів для носіїв культури [2, с.1-2].

У нашому асоціативному експерименті аналіз асоціацій зі словом-стимулом було проведено на основі опитування в мережі Інтернет та усного опитування громадян різних країн.

У першій частині експерименту опитуваним було запропоновано дати власне визначення поняттю мовна політика, визначити, які інституції на погляд опитуваних мають впроваджувати мовну політику та в письмовій або усній формі відповісти декількома (4-7) реакціями на запропоновану лексичну одиницю-стимул.

Аналіз реакцій (R) опитуваних, що зазначили своєю країною Україну, на стимул (S) «мовна політика» показав наступні асоціації: *держава* (9), *законодавчі акти* (*закони, законодавство, закон*) (8), *політика* (6), *суспільство \.соціум* (6), *культура* (6), *правила / установка правил* (5), *спілкування* (5), *мова* (4), *поняття* (4), *документація* (4), *державна мова* (3), *освіта* (3), *взаємовідносини / відносини* (3), *квоти* (3), *заборона* (3), *школа* (2), *мультилінгвізм* (2), *країна* (2), *ідеологія* (2), *норми* (2), *родина\сім'я* (2), *перемовини* (2), *рамки / мовні рамки* (2), *мама* (2), *мова нацменшин* (2), *нація* (2), *історія* (2), *лінгвістика* (2), *взаєморозуміння* (2), *глобалізм* (2), *ідентичність* (2), *ділова мова* (2), *діалект* (2), *розділення* (2), *навчання* (2), *дім, вулиця, вчитель, фінська та канадська двомовність, права людини, література, бар'єр, попит, маніпуляція, субординація, народ тощо*.

Аналіз фактичного матеріалу на базі асоціативного експерименту проведеного серед українців показав, що концепт МОВНА ПОЛІТИКА є доволі комплексним та складається з ядра й периферії (ближньої та дальньої).

Ядром концепту МОВНА ПОЛІТИКА виступає лексична одиниця, яка номінує концепт у сучасній англійській мові – МОВНА ПОЛІТИКА.

Зону ближньої периферії концепту МОВНА ПОЛІТИКА становлять такі когнітивні класифікаційні ознаки: *держава, законодавчі акти* (*закони, законодавство, закон*), *політика, суспільство / соціум, культура, правила / установка правил, спілкування, мова, поняття, документація*.

Що стосується зони дальньої периферії концепту МОВНА ПОЛІТИКА, сюди ми відносимо когнітивні класифікаційні ознаки (із зони ближньої периферії), які є складовими тих когнітивних ознак концепту МОВНА ПОЛІТИКА, так і менш вживані вербальні асоціації респондентів.

Реакція (R) опитуваних, що зазначили своєю країною Францію, Польщу, Німеччину на стимул

(S) МОВНА ПОЛІТИКА, вербалізується наступними лексичними одиницями: *закон / законодавство* (6), *мова* (6), *офіційна мова* (5), *політика* (4), *рідна мова* (4), *регіональна мова* (4), *історія* (3), *народ* (3), *культура* (3), *лінгва франка, діалект, плюрилінгвізм, лінгвістична культура, нація, права, мова меншин, дискримінація мов, іноземна мова, багатомовність, держава, територія, населення, уряд, парламент, реформа, менталітет, наука, вивчення мови, просування мови*. Тут необхідно зазначити, що серед 58 опитаних 5 респондентів відмовились від експерименту.

Аналіз фактичного матеріалу на базі асоціативного експерименту проведеного серед громадян країн ЄС показав, що концепт МОВНА ПОЛІТИКА є комплексним та складається з ядра й ближньої та дальньої периферії.

Ядром концепту МОВНА ПОЛІТИКА виступає лексична одиниця, яка номінує концепт в сучасній англійській мові – МОВНА ПОЛІТИКА. Зону ближньої периферії концепту МОВНА ПОЛІТИКА становлять п'ять когнітивних класифікаційних ознак: *закон / законодавство, мова, політика, історія, народ*.

Порівнюючи зони ближньої периферії концепту МОВНА ПОЛІТИКА польових структур, побудованих на основі реакцій на слова-стимули в свідомості у резидентів України та європейських країн, варто відмітити, що спільними словами-ідентифікаторами є *закон, мова та політика*. Вплив екстралінгвістичних чинників зумовив перехід деяких слів-ідентифікаторів (*держава, культура*) з ближньої периферії в українців до дальньої периферії у громадян країн ЄС. Деякі лексичні одиниці, які зазначалися опитаними українцями (*спілкування, правила, поняття, документація*) були відсутні у всіх резидентів ЄС навіть з урахуванням дальньої периферії.

Як вже відмічалось, для більш точного проведення концептуального аналізу були зазначені офіційні визначення поняття МОВНА ПОЛІТИКА. Так як наше дослідження базується саме на людському сприйнятті цього явища, то необхідно зазначити деякі визначення, які були надані респондентами під час проведення анкетування.

Узагальнюючи вищезазначене, можемо поєднати всі лексико-семантичні варіанти (ЛВС) концепту МОВНА ПОЛІТИКА, який може детерминуватися як комплекс законів, положень, принципів та заходів, що впроваджуються державою з метою регулювання та впорядкування мовних питань на території даної держави.

У даному ЛСВ можна виділити наступні слова-ідентифікатори: *комплекс законів, положень,*

принципів та заходів, держава, регулювання та впорядкування, мовні питання.

За визначеннями реакції на стимул - мовна політика, які були надані представниками країн ЄС виділимо наступні семантичні структури концепту **МОВНА ПОЛІТИКА**: діяльність, яку проводить влада країни, спрямована на підтримку та розвиток мов, якими розмовляють у цій державі; заходи та закони, які впроваджує держава щодо розвитку мов, якими розмовляють у даній країні; заходи та нормативні акти держав, організацій та інших суб'єктів, пов'язаних із використанням та розвитком однієї чи декількох мов у зоні їх відповідальності; політика, що проводиться державою або міжнародною організацією стосовно однієї або декількох мов, якими розмовляють на територіях, що знаходяться під її суверенітетом.

Прийнявши до уваги вищезазначені реакції (R) на стимул (S) концепту **МОВНА ПОЛІТИКА**, поєднавши визначення в одне, можемо дати узагальнення визначення концепту **МОВНА ПОЛІТИКА**, яка, за даними нашого експерименту, притаманна резидентам країн ЄС. Мовна політика – це заходи та діяльність, яка проводиться державою або організацією по відношенню до однієї або декількох мов, що знаходяться в межах даної держави або організації, та спрямована на їхню підтримку та розвиток. Наступні слова-ідентифікатори вербалізують концепт **МОВНА ПОЛІТИКА**: *заходи, діяльність, держава, організація, мова, підтримка, розвиток.*

Цікавим при проведенні асоціативного експерименту є те, що реакція (R) на стимул (S) серед українців істотно відрізняється від визначень, які вони надали після самого експерименту. Так, надаючи визначення, респонденти уникали негативних конотацій, хоча серед реакцій (R) такі були присутні майже у кожній другій відповіді на стимул (S).

Узагальнивши два визначення, даними резидентами України та ЄС, можемо зазначити, що у своїй більшості, українці зазначають такі поняття як *мовна проблема, мовне питання*, та вживають переважно *мова народу* в однині. Це пояснюється тим, що в Україні є лише одна дер-

жавна мова та всі положення та закони спрямовані на розвиток української як єдиної мови України.

Висновки. Концепт **МОВНА ПОЛІТИКА** яскраво виражений саме в політичному та юридичному дискурсах. Даний термін повсякчас вживається політиками, політологами та можновладцями.

Щодо відмов відповідати на питання анкети серед громадян України, то відмов також була велика кількість, але вже з інших причин. Так, через мовну ситуацію в Україні, більше ніж половина опитаних з насторогою відповідала на поставлені питання, тому доводилось пояснювати, що це винятково лінгвістичний концепт, і з політикою, що проводиться в Україні не пов'язаний. Варто відмітити, що серед українців відмов у відсотковому відношенні було значно менше (5%). Це зумовлено тим, що на сьогоднішній день дане питання є надзвичайно актуальним та наріжним у нашій країні.

Проведений асоціативний експеримент виявив як спільне, так і відмінні концептуальні ознаки, що зумовлюється культурно-історичними особливостями формування та розвитку нації, а також індивідуальними особливостями опитуваних, їх власним життєвим досвідом.

Під час аналізу отриманих асоціацій було відмічено сильний вплив екстралінгвістичних факторів: культурно-історичні чинники, геополітична ситуація в регіоні, соціально-приватні характеристики опитуваного на формування смислової структури концепту. Так, ми визначили, що носії однієї мови та культури можуть мати такі асоціації загальноприйнятого концепту, які значно відрізняються від асоціації в носіїв інших культур. Це пояснюється багатьма екстралінгвістичними чинниками, серед яких найбільш впливовими є інформованість людей певними явищами та особливості геополітичного устрою. Відмінність асоціації на слово-стимул у представників різних країн залежить від належності до національної культури.

У перспективу подальшого дослідження входить залучення представників інших країн до асоціативного експерименту та вивчення концепту, який вербалізується в мові фіксації тих країн.

СПОСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Боярская, Е.Л.: Категоризация как базовая когнитивная процедура. Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта, 2011, 2, 18–28.
2. Палеева, Е.В.: Концептуальный анализ как метод лингвистических исследований. *Теория языка и межкультурная коммуникация*. Курск, 2010, 2(8).
3. Adler, A.: Languages and language policies in Germany. In: National language institutions and national languages. Contributions to the EFNIL Conference 2017 in Mannheim. Budapest, 2018, 221-242.
4. Langacker, R.W.: Linguistic Construal and Conceptual Analysis. University of California, San Diego, 2016.
5. Verhagen, A.: Construal and Perspectivization. In: The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics, 2010.

**PREPARATION FOR THE INTERNATIONAL LANGUAGE EXAM
AS A PART OF GLOBALIZATION IN EDUCATION (TOEFL, ITS STRUCTURE
AND PRACTICAL RECOMMENDATIONS)**

**ПІДГОТОВКА ДО МІЖНАРОДНОГО МОВНОГО ІСПИТУ
ЯК СКЛАДОВА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В ОСВІТІ (ТОІФЛ, ЙОГО СТРУКТУРА
ТА ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ)**

Bogachevska L.O.,

orcid.org/0000-0002-2367-541X

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Foreign Languages and Translation Department

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

The article deals with the actuality of the preparation for TOEFL exam as it is a step for a young language learner to become a part of the global education. So, studying abroad gives a chance for a high-quality professional studying and moreover broadens career prospects for a young generation. The chance of experiencing different styles of gaining knowledge abroad helps a student become a part of global education. By enrolling in a study abroad program a student completely immerses himself or herself in the education system of the host country and this is a great way to get a real experience and understand the people, their traditions and culture.

Different types of exams such as TOEFL (Test of English as a Foreign Language); IELTS (International English Language Testing System) which evaluate English language proficiency and the ability of non-native speakers of English to use the language are outlined in the research. The article will deal with methodology of preparing and passing TOEFL as most educational institutions prefer to get TOEFL certificate rather than a document of a different test (as ETS research showed).

TOEFL structure is complex. Reading section is challenging as it is necessary to read, comprehend and work on a lot of material in a rather short time. Listening is the second of four sections on the exam and the exam taker just seems to pay attention to some short conversations and answer a few questions on them, but it is not easy because it is needed to remember a raw of facts and information and then answer questions on specific information mentioned in the audio tracks. Writing Section is the next. It includes the Integrated and Independent Writing tasks. The TOEFL Integrated Writing task involves your listening, reading, and writing skills. The last step of exam is Speaking Section and it helps the exam takers by practicing for this section in advance and evaluating the speaking skills during it to get ready for the real professional life. So, the general information on the exam, its structure and time limits are discussed in the papers and it also gives some practical recommendations on how to prepare properly.

Key words: globalization of education, international foreign language exams, professional development, exam structure, TOEFL.

У статті йдеться про актуальність підготовки до іспиту ТОІФЛ, оскільки це крок для того, щоб студент, який вивчає мову, став частиною глобалізації освіти. Отже, навчання за кордоном дає шанс отримати якісну професійну освіту і, крім того, розширює перспективи кар'єрного зростання молодого покоління. Можливість випробувати різні стилі отримання знань за кордоном допомагає студенту стати частиною глобальної освіти. Записавшись на програму навчання за кордоном, молода людина повністю занурюється в систему освіти країни перебування, і це чудовий спосіб отримати реальний досвід і зрозуміти людей, його традиції та культуру.

Різні види іспитів, наприклад ТОІФЛ (тест з англійської як іноземної мови); АЙІЛЗ (Міжнародна система тестування англійської мови), яка оцінює рівень володіння англійською мовою та здатність людей, які не є носіями англійської мови, використовувати її. У статті йдеться про методику підготовки та здачі ТОІФЛ, оскільки більшість навчальних закладів бажають отримати сертифікат ТОІФЛ, а не документ іншого зразка (як показало дослідження ІТС). Загальна інформація про іспит, його структура та часові рамки обговорюються в статтях, а також даються деякі практичні рекомендації щодо правильної підготовки.

Структура ТОІФЛ – складна. Розділ читання є непростим, оскільки необхідно прочитати, осмислити та опрацювати багато матеріалу за досить короткий час. Слухання – це другий із чотирьох розділів іспиту, і здається, що той, хто здає іспит просто звертає увагу на деякі короткі розмови та відповідає на кілька запитань щодо них, але це досить важко, тому що потрібно запам'ятати необхідну кількість фактів та інформації, а потім відповідати на запитання щодо конкретної інформації, згаданої в аудіозаписах. Письмовий розділ є наступним. Він включає в себе інтегровані та самостійні завдання. Завдання ТОІФЛ інтегроване письмо включає навички аудіювання, читання та письма. Останнім етапом іспиту є розмовна секція, яка допомагає тим, хто здає іспит, заздалегідь потренувавшись до складання іспиту розвинути та оцінити мовленнєві навички, а це підготовка до справжнього професійного життя. Отже, загальна інформація про іспит, його структура та часові рамки розглянуті в статтях, а також даються практичні рекомендації щодо того, як правильно підготуватися.

Ключові слова: глобалізація освіти, міжнародні іспити з іноземної мови, підвищення кваліфікації, структура іспиту, ТОІФЛ.

In the **introduction** it should be said that in Globalization process with its development of internet technologies, social networks, mobility of people foreign language learning has become different with more opportunities such as large number of useful videos in English, virtual chatrooms which may help to connect people throughout the world and give the chance to get access to real native speakers easily in their cultural environment. So, a wide range of the English language learning possibilities keeps the vivid interest among the youth and moreover young people may understand that speaking international language, which English truly is, make them an integral part of the Globe and give them more possibilities for career self-realization.

Sometimes it is not enough for the young people to receive education at their domestic universities so they want to continue their education abroad to broaden their professional opportunities in future, so in this case they should learn the English language and try to become a participant of the global educational process.

Actuality of the research subject manifests itself in the current need of a high-quality preparation for the international exams as a way for a young person to adequately integrate to the Globe education. In the opinion R. Kravets the Ukrainian Higher Education system should pay attention to the problem of developing of the English language skills as it is the way for the young generation to develop academic and professional knowledge using professional sources in English. The Ukrainian scholar states that “the foreign language serves not only as a means of intercultural communication, enhancing cultural relations and increasing educational opportunities, but also as a means of forming the professional and multicultural competences” [1, p. 24]. He thinks that the Ukrainian professional educational curricular should also be performed in English: “The amount of English-language curricula at Ukrainian HEIs is still insignificant. As a rule, teaching the disciplines by the means of a foreign language is carried out as a part of dual degree programs. In this regard, Ukraine may gain useful experience in a number of European countries (Austria, Denmark, Estonia, Iceland, Spain, Latvia, Lithuania, Liechtenstein, Germany, Norway, Poland, Czech Republic, Switzerland, Sweden), where at the first (Bachelor’s) level of higher education the disciplines are taught predominantly in the native language, while at the second (Master’s) level of higher education and postgraduate studies – in English” [1, p. 24]. This recommendation of the researcher seems to be very relevant and useful, as such an approach can help a young

professional using English to continue his career development abroad.

D. Lasagabaster, the Spanish linguist, describes the process of globalization and integration throughout the Europe by the successful learning of foreign language. He states that: “All European educational systems are attaching increasing importance to the learning of foreign languages, since there is a dire need to educate multilingual and multicultural citizens in a context where the linguistic consequences of globalization are more and more evident” [2, p.31]. He uses the term CLIL (Content and Language Integrated Learning) and introduces it to the coexistence other names “such as content-based language instruction, content-enhanced teaching, integration of content and language, theme-based language teaching, content infused language teaching, foreign language medium instruction, bilingual integration of language and disciplines, learning through an additional language, foreign languages across the curriculum, or learning with languages, to name but a few” [2, p.31]. In his article he also discusses the implementation of boosting of the language learning process in the various ways by the educational authorities in different countries as an efficient means.

American researchers A. Pavlenko, I. Piller consider the foreign language learning as a cross-cultural process where the second language helps the learners to integrate in the new society which is regarded as a part of the globalization process. These scholars study the issue taking into account gender approach which “on the one hand, engages students with cross-linguistic and cross-cultural differences in gender ideologies, constructions and performances and, on the other, allows students to analyze how dominant discourses of gender function to subordinate individuals [3, p.66]. In their article gender bias in foreign language learning is outlined using the examples of the different cultures such as Japanese, Chinese, Canadian French and others. In their research it is highlighted that women are most likely to study and are able to use the foreign language sooner and better than their male counterparts.

The aim and task of the article is to differentiate between of tests in English as a foreign language (TOEFL and IESTS); to encourage young generation to study foreign language; to help the youth interested in studying abroad for successful preparation for the exam where English is tested as a foreign language; to describe the peculiarities of the four parts of the exam; to give some useful hints; to outline some organizational moments.

The material presented in the passage helps to differentiate between the international exams. In this

case they need to take some international exams such as TOEFL (Test of English as a Foreign Language); IELTS (International English Language Testing System) which evaluate English language proficiency and the ability of non-native speakers of English to use the language and are the requirement for admission into colleges and universities where instruction is in English.

TOEFL represents the English knowledge of an exam taker in complex: in reading, listening, speaking and writing. In most cases American and Canadian colleges and Universities (also some European) will ask a foreign student to present TOEFL scores. IELTS is aimed at those seeking to study or work mostly in Australia and Great Britain. This exam is also composed of similar four parts as TOEFL but speaking (it will be in person only) can be taken before or after the main section consisting of three reading, listening and writing.

TOEFL structure is quite simple and consequent. The exam consists of four main parts: Reading, Listening, Writing and Speaking. The exam is four hours and a half long. Questions of some sections can be combined: for instance, you may need to read, listen and then give an answer in a written or oral form.

The exam starts with Reading Section. The reading extracts are the university-level textbooks representing different topics and material for the Reading TOEFL section. Most likely these are introductory texts such as "Ancient History Introduction" or any other which are available in the libraries or on the Internet. When people train reading college classes text books (100-level college classes assigned students) as a result acquires critical reading skills. Training with the reading tasks samples helps the exam taker to prepare well for the exam and during the exam familiar types of tasks will be seen.

It is good to make a habit of reading some pages daily. "Where there is little reading there will be little language learning. ... the student who wants to learn English will have to read himself into a knowledge of it unless he can move into an English environment" [4, p.52]. After reading a few passages it is good to stop and think on what they were about, what main author's idea was rendered, what the supporting statements were.

This is the first section of the exam and its duration is 60-80 minutes. Three or four passages for reading contain 700 and more words. Then 12-14 questions follow. There will be three types of questions to the passages in the TOEFL exam: "Standard Multiple Choice", "Inserting a Sentence", "Reading to Learn".

The most common question type you'll find here is "Standard Multiple Choice". For every question

there are four answer choices, only one of which is correct. You'll have to choose the correct one. These types of questions are very common. These questions may ask the exam taker about the passage as a whole, specific sentences or phrases in the passage, or the meaning of a particular word in a sentence. If you find a seemingly right answer at once not reading all the list of options proposed it may be wrong in the choice. It is useful to read and analyze all the options for making sure the best answer has been chosen, because there will be some answers which sound quite all right, but in fact they are not.

"Inserting a Sentence" is another type of reading task. The new sentence forms the task should be put in the paragraph from the passage and four different places will be proposed and you need to choose the best one where the sentence should be fitted.

This type of the task is somewhat tricky so you need to try all the possible variants and reread the passage several times with the different variants of the inserted sentence and to decide what is the best one. So, considering each inserted sentence location thoroughly, you will increase the chance of answering correctly. Mind that the correct answer will preserve the meaning of the abstract so this may help in selecting the correct placement.

"Reading to Learn" task in TOEFL reading section is less common as compared to other tasks. Though it is rather important as unlikely to the tasks mentioned above which are worth one point, "Reading to Learn" task is worth two to three points. Your task will be to arrange the main parts of the passage in a chart or in a summary. There will be one of these questions for each passage. So, to avoid some confusion it is better to practice such type of task in advance while the learner is preparing for exam. It is necessary to double-check the answers to make sure it is logical and only after that move further and it is needed reread the passage again. It is better to keep the time if to spend equal spells of time on each passage. It is good to spend about five minutes reading each passage and one minute answering each question.

This section is the first and it is good to start the exam in a high level of performance so many exam takers regard TOEFL Reading section as very challenging as it is necessary to read, comprehend and work on a lot of material in a rather short time. But good preparation in advance should surely give its great help in carrying out the tasks.

After the first section Listening Section follows. For those who watch movies or listen to music in English it seems to be an easy to do Listening tasks. The exam taker just seems to pay attention to some short conversations and answer a few questions on

them. But it is not an easy section because you need to remember a raw of facts and information from several-minute-long recordings and then answer questions on specific information mentioned in the audio tracks. Listening is rather a difficult part of TOEFL exam.

To listen to English regularly is undoubtedly the first piece of advice which is of a paramount importance. A very useful material is listening to some English with background noise, such as talks which may be held outside or in front of a large crowd. TOEFL Listening audio tracks deliberately include background noises, so it would be better to get used to that.

It is advisable to pay attention that TOEFL Listening audio tracks purposefully include the variety of English accent not only North American one but also the U.K., Australia, or New Zealand and other parts of the world accents. So, it will be useful to practice listening to different pronunciations from these countries to be able to hear more accents while studying. Even some native English speakers can feel hard to hear and comprehend different English accents.

So, to be a success the exam takers need to know exactly what types of questions they will be seeing and what the structure of the section will be. Listening is the second of four sections on the exam. This part of exam lasts from 60 to 90 minutes and includes four to six lectures and two to three conversations. These lectures' duration is about three to five minutes and each of them is followed by six questions, and every conversation lasts nearly three minutes and is followed by five questions.

The content of audio tracks is close to the moments of students' daily life. You may hear the conversation between a student and teacher, a discussion during the class, a lecture by a professor and so on. There will be hints on the computer screen about how many people will be speaking and what the setting will be. Some parts of the conversation or lecture will be replayed, but other you'll hear only once. This task reveals your ability to understand spoken English, then to analyze the obtained information and outline the most important facts.

You will come across three types of questions completing the listening section of the test: "Standard Multiple Choice", "Multiple-Answer Questions", and "Replay" Questions".

The most common question types the exam taker can find here is "Standard Multiple Choice". For every question there are four answer choices, only one of which is correct. It is necessary to choose the correct one. These types of questions are very com-

mon not only in listening but also reading so you most probably have a lot of experience in doing them. If a seemingly right answer is found at once not reading all the list of options proposed it may be a wrong choice. It is good to read and analyze all the options for making sure the best answer has been chosen, because there will be some answers which sound quite all right, but in fact they are not.

Another type of question is "Multiple-Answer Questions" and it looks like a "Standard Multiple Choice", except it may include more than one correct answer; it is mentioned how many correct answers there should be. It is necessary to find all the correct answers to get credit for this task.

The next type is "Replay" Questions" and this task allows the listen to the short parts of the track again and the question will be on this specific moment of the track. The questions after it are in common multiple-choice type. Replayed part is usually opposed to the speech in the rest of the recording and the answers should be based primarily on the clip replayed, so you may pay less attention to the content of the rest of audio track.

This section may be rather stressful because you need to switch from listening to audio tracks and answering questions on them all the time. After a number of listening, you may feel tired and the level of your concentration will lower. So, this may lead to the loss of some important information, so to avoid this it is necessary to have much listening practice beforehand. It is useful to get used to the length of the whole listening section which includes four lectures and two conversations with no breaks and no disturbances to create the atmosphere of real exam.

Another practical advice is to take notes because listening tracks take some time and contain much information which may be very important for the exam taker while answering. It is easy to forget some issues and it will be difficult then answering question in a correct way, so even if a person has good English skills and usually remember all what was heard, it is still better to take some notes. The bulk of TOEFL Listening questions will be concentrated on major points not on minor details.

The next comes Writing Section which is three in order. The writing part includes the Integrated and Independent Writing tasks. The TOEFL Writing section lasts 50 minutes and it is the final section of the TOEFL. It is held on the computer. It is well-known fact that "good language preparation is reached in the complex usage of effective informational technologies" [5, p.122]. So, it is necessary to have thorough understanding of the types of essay topics you may have on the exam. It is better to use 20 minutes to

think over and write the Integrated Writing Task and 30 minutes to concentrate on and then to write the Independent Writing Tasks. The TOEFL Integrated Writing task involves your listening, reading, and writing skills. First you will have three minutes to read a text, and then you will listen to a short (approximately two-minute long) audio track of a speaker discussing the same topic the written passage covers. You don't need to discuss your own opinion.

During the writing time, there will be the chance to look through the written passage again but there would be no possibility to hear again the audio track. So, try to make some notes while listening is playing. To get the score you want you should give your response in 150-220 words and it should render the main issues of the audio track and the written text and their interrelation. Thus, you'll be graded on the quality of your writing and your Integrated Writing task should reveal your understanding of the information from both the written text and audio listening. Main ideas have to be rendered in the other words than they were used in the tasks to show the exam taker's skills.

It is necessary to discuss only what the audio track and written texts are saying. There shouldn't be any individual opinion. It is not needed in this task and the opportunity to express personal opinion will be given on the Independent Writing Task.

For the Independent Writing task, you'll get a question on a particular topic. This task should be fulfilled in 30 minutes. The exam taker should get organized, think over the topic, write on it and explain his or her opinion supported by giving reasons. The size of the writing is recommended to be at least 300 words and the grade will be based on how well you develop your ideas how well it is organized, how skillfully you use English to express your thoughts.

The writing should bring clearly expressed thoughts for the reader. Even if the exam-taker is not interested in the topic he or she should create a strong argument for the opinion presented. With the minimum recommended length in 300 words a person still may get a top score if it is written well. If the arguments need more words so keep writing but don't forget that longer isn't always better.

The last step of exam is Speaking Section. Speaking skills have very practical meaning in career life of a modern person. Without them people won't be able to succeed in the working world and in life. Great communication abilities help to form connections between partners, influence the process of decision making. "Speaking is a productive aural/oral skill and it consists of producing systematic verbal utterances to convey meaning [6, p.48]." So,

no wonder that Speaking is an important section in TOEFL exam. As it helps the exam holders by taking them through the process of developing abilities and practicing for this section in advance and evaluating the speaking skills during it to get ready for real professional life.

This part of the exam aims at showing fluent speaking skills in academic environment. The exam taker should speak clearly and coherently using proper grammar patterns and rich vocabulary. It is a wrong strategy to think that the exam taker doesn't need to study for this section even if English speaking skills are of a high level. However, preparation is of a paramount importance for most people in this section. It is good to practice every day, if it is impossible then to do speaking for at least 2-3 hours a week. A person may have conversations on chats with friends. It is also very important to answer TOEFL Speaking questions as it helps to better understand the types of questions you'll be asked, how long you have to prepare, and how long your responses need to be. It only seems that speaking for 60 seconds is not long but it can feel longer than you'd expect.

This speaking section includes different aspects such as some reading, listening, writing down some notes. It lasts for 20 minutes and you need to understand what to do otherwise you may feel confused. There are six tasks. You are not going to speak to a real examiner. Instead of this the recorded conversations will be listened to and you need to respond into a microphone. Your responses will be evaluated by TOEFL examiners. From 0-4 is given for each question. Then they are added together and overall score is from 0-30 for the speaking section which makes up 25% of the total TOEFL score out of 120.

There are three different types of TOEFL Speaking questions, two tasks for each type. The first two tasks are independent speaking tasks that an exam holder should express own ideas, opinion and experiences when responding. For every question 15 seconds will be given to concentrate on and then there will be 45 seconds to speak. As time for preparation is very short so it is good to think quickly. The exam holder won't be able to think of all the details, so it is good just to concentrate on the topic and express the details and arguments naturally. If time is left and the speaker runs out of what to talk about then it is time to switch to imagination. There is no rule to keep up to only real facts; the exam holder may use imaginary situations or details while being able to continue speaking.

The remaining four tasks are integrated tasks. Students must use more than one skill in Tasks 3 and

4 as it requires ability to read, listen, then to speak. It is given 45 seconds to read a short passage, then to listen to a short lecture (about a minute in length). After that, there will be 30 seconds to prepare, and then it is needed to speak for 60 seconds. This is a very tricky task. The best advice is to take notes while reading and listening so after that there will be summarized information when the preparation time starts. So having some notes can help to avoid the waste of time on going back to the text.

The differences between the information in written passage and the information in the audio clip is important in answering the questions. In the response the speaker should back up the statements with evidence from the audio clip or written passage to show the ability to include information which was heard and read to create a powerful argument.

The final two TOEFL speaking tasks 5 and 6 require the exam taker to listen and then to speak. For these two tasks, it is necessary first to listen to a short audio clip, and then to have 20 seconds to prepare, and afterwards to speak for 60 seconds. So again, it's important to be able to quickly summarize the main points of the clip in a few notes so to be ready to speak when the timer starts. Throughout your response, you should mention specific parts of the audio clip to strengthen your statements.

Frequent switch between listening, reading, taking notes, and speaking can be easy for a person to get distracted and let your mind wander. However, it's very important to stay focused during this section. TOEFL scores are important for admission to foreign Universities but their score requirements for each major department or University differ to some extent. To prepare effectively for the TOEFL, it is useful to understand the TOEFL exam structure: what kinds of questions will be asked, and how the understanding of test essence and knowledge of English may be ultimately used to get a high score on test day.

Thus, the exam helps the exam taker to develop the speaking skills themselves in the process of preparation and taking it, effective speaking of a young person in future professional life should include the following: the message of an utterance must be wisely built-in mind as coherent passage with the appropriate conjunction words and correct grammar and also clearly pronounced and then heard. A person who is naturally talking either quietly or loudly should try to use neutral tone of speech. The choice of words is also involved in rendering the meaning of the speaking. So, both factors are important: what is said and how it is said.

So, to make some **conclusions** it is necessary to mention that a non-native English speaker who wishes to study abroad for achieving the aim should pass the international English exam and ETS (English Testing System) conducted a special research to determine whether a candidate have to take the TOEFL or another exam. TOEFL represents the English knowledge of an exam taker in complex and most American and Canadian colleges and Universities will ask for TOEFL scores. IELTS is aimed at those seeking to study mostly in Australia and Great Britain. The results showed that 4 out of 5 institutions prefer to get TOEFL certificate rather than a document of a different test. Representatives of these institutions indicated that TOEFL provides the most accurate information about the knowledge of English.

In the terms of globalization young specialists of different spheres should overcome linguistic barriers and move into multi-language direction where international language is regarded as the means for the world unification. Modern progress and social-political development change limits of many countries wiping out boundaries and demanding communication on the higher than national level. Thus, being fluent in a foreign language gives a good opportunity for employment, cooperation with world companies, enhancing human wellbeing.

REFERENCES:

1. Kravets R. Foreign Language Teaching in the Context of Internationalization of Higher Education Institutions. Актуальні питання організації навчання іноземних студентів в Україні: матеріали V міжнародної науково-методична конференції, м. Тернопіль, 14-16 жовтня 2020 р. Тернопіль, 2020. С 24-26.
2. Lasagabaster D. Foreign language competence in content and language integrated courses. The Open Applied Linguistics Journal. 2008. №1. P.31-42.
3. Pavlenko A., Piller I. Language education and gender. In: Encyclopedia of Language and Education, 2nd edition, volume 1, Language policy and political issues in education, 2008. New York: Springer Science Business Media LLC. P. 57-69.
4. Bright J., McGregor G. Teaching English as a Second Language. London: Longman, 1970. 114p.
5. Skuba K., Rudyk T. Teaching Grammar of Foreign Languages and the Methodology of Its Implementation. Викладання іноземних мов в Україні та за її межами: досвід і виклики: матеріали міжнародної науково-методична конференції, 21-22 березня 2019 Івано-Франківськ, 2019. С.122
6. Nunan D. Practical English Language Teaching. Singapore: International Edition: McGraw-Hill, 2003. 88p.

ЕМОТИВНА ЛЕКСИКА В ІНТЕРНЕТ-ЗМІ, ЩО ВИСВІТЛЮЮТЬ СТАН ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ

EMOTIVE VOCABULARY IN INTERNET-MEDIA FEATURING THE SITUATION IN HOSPITALITY INDUSTRY

Бокшань Г.І.,

orcid.org/0000-0002-7430-8257

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу й іноземних мов
Херсонського державного аграрно-економічного університету

Створення новин певної галузі в медіапросторі здебільшого передбачає нейтральний виклад інформації про подію, вільний від емоційної реакції чи оцінки автора, відображає його прагнення до об'єктивної та неупередженої подачі матеріалу, що, однак, може викликати відповідне емоційно-забарвлене ставлення у читача. Попри це контент новинних сайтів містить частку емотивної лексики, яка охоплює вербалізацію низки емоцій. Дослідження цієї частини словникового складу має досить багату історію, утім, питання емотивної лексики, що функціонує в новинах вузькоспеціалізованих сайтів, зокрема тих, які висвітлюють стан індустрії гостинності, ще потребують ретельного вивчення, що надає актуальності темі нашої розвідки. Мета дослідження – проаналізувати й класифікувати емотивну лексику на сайті “Sprudge”, що висвітлює новини індустрії гостинності, а також виявити закономірності її функціонування. Було виявлено, що в назвах опрацьованих новин емотивна лексика не зустрічається, що засвідчує налаштування автора на нейтральність подачі інформації й спонукання до оцінювання її читачами. З'ясовано, що використана у текстах новин емотивна лексика свідчить про досить високий рівень стандартизації, що виявляється у багаторазовому повторенні обмеженого набору лексичних одиниць на позначення того чи іншого емоційного стану. Акцентовано, що з точки зору репрезентативності за частинами мови найбільшу групу емотивної лексики становлять прикметники, яким за чисельністю дещо поступаються іменники. Найменшу кількість становлять емотивні прислівники. За всіма частинами мови групи позитивної емотивної лексики значно чисельніші за складом, ніж групи негативних емотивних одиниць, причому останні переважно трапляються в новинах, пов'язаних із COVID-19. Таку закономірність пояснюємо інформаційною політикою сайту, до пріоритетів якого належить промоція закладів індустрії гостинності, зокрема тих, що спеціалізуються на каві, та поширення кавової культури серед споживачів.

Ключові слова: емотивна лексика, індустрія гостинності, інтернет-ЗМІ, неологізми, моделі словотворення.

Featuring news about a certain industry in media space mainly requires neutral reflection of information about an event, free of emotional reaction or evaluation of the authors, their aspiration for objective and neutral presentation of the material, which, however, can invoke a corresponding emotional attitude of a reader. Nevertheless, the content of news websites contains a portion of emotive vocabulary, verbalizing a number of emotions and feelings. The research on this part of English vocabulary has a rich history, but the issues of emotive vocabulary functioning in the news of specialized websites, in particular, those covering the situation in hospitality industry, still require thorough investigation that makes the subject of our research topical. The purpose of the study is to analyze and classify emotive vocabulary used in the news of the website “Sprudge”, presenting the news on hospitality industry, and also identify regularities in their functioning. The study finds out that the headings of the examined texts do not contain emotive vocabulary that evidences orientation towards a neutral style of presenting news and motivation for evaluation by the readers. Emotive vocabulary used in the news texts shows a high level of standardization that manifests itself in the recurrence of a narrow range of words denoting this or that emotional state. In terms of representation by the parts of speech, adjectives comprise the largest group of emotive words, the number of nouns is a bit less. Emotive adverbs are represented in the smallest quantity. By all the parts of speech, the groups of positive emotive words are more numerous, than the groups of negative emotive units. It should be highlighted that they are mostly used in the news related to the COVID-19 pandemic. This regularity can be caused by information policies of the website, whose priorities are promotion of establishments of hospitality industry, in particular, those specializing in coffee, and popularization of coffee culture among consumers.

Key words: emotive vocabulary, hospitality industry, Internet-media, neologisms, word-formation models.

Постановка проблеми. Уже досить давно інтернет-новини витісняють із інформаційного простору традиційні паперові носії – газети і журнали, переважно зберігаючи комунікативну функцію своїх попередників і основні принципи збору, опрацювання та трансляції інформації. Звісно, цей процес не завершився остаточно, тому деякі паперові видання все ще співіснують із віртуальними, хоча вони поступово втрачають свою конкурентоздатність на видавничому ринку.

Це стосується газет і журналів різних тематичних напрямів. Інтенсивність поширення інформації стрімко зростає, відтак – щільніше наповнюються шпальти новинних видань. Це, у свою чергу, позначається на швидкості обробки отриманих відомостей і продукування текстів для їх висвітлення. Робота зі словом, тобто вербалізація події, відбувається за інших умов, ніж у часи винятково паперових носіїв, що спричиняє певну стандартизацію, звуження розмаїття використа-

ної лексики, вживання штампів. Створення новин певної галузі в медіапросторі здебільшого передбачає нейтральний виклад інформації про подію, вільний від емоційної реакції чи оцінки автора, його прагнення до об'єктивної та неупередженої подачі матеріалу, що, однак, може викликати відповідне емоційно-забарвлене ставлення у читача. Звісно, це здебільшого стосується тих видань, які дотримуються принципів журналістської етики і не дозволяють маніпулювати емоціями читачів, дбаючи про високі стандарти інформаційної політики, а не про власні рейтинги і популярність у медіапросторі. Але контент і тих новинних сайтів, які витримують стилістичні вимоги у викладі матеріалу, містить частку емотивної лексики, що охоплює вербалізацію низки емоцій. Дослідження цієї частини словникового складу має досить багату історію, що зумовлено інтересом до неї лінгвістів різних галузей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблему функціонування емотивної лексики в інтернет-новинах досліджувала низка вчених, які розглядали різні її аспекти відповідно до кола своїх наукових зацікавлень. Так, І. Ковалевич і О. Сеньків з'ясували специфіку вербалізації емоцій на шпальтах британських інтернет, виявивши високий рівень стандартизації емотивної лексики в проаналізованому матеріалі [1]. В. Белецька у статті про новинний продукт інтернет-медіа у часи пост-правди дійшла висновку про шкоду зловживання емотивним контентом, підкреслюючи, що «емоційне навантаження, що супроводжує процес комунікації, руйнує захисні механізми людської свідомості, викривляючи нормальні психічні процеси» [2, с. 23]. Ю. Томащук, досліджуючи дискурсивно-прагматичні характеристики англomовного інтернет-інтерв'ю, акцентувала роль емотивної лексики як домінуючої стратегії залучення цільової аудиторії [3]. У дисертації «Тропи і фігури в медіатекстах початку ХХІ ст.» Г. Черемхівка висвітлила функції експресивних засобів у новинах та їх кореляцію з адресатом мовлення [4]. У дослідженні про мовні засоби експресивізації в текстах польських ЗМІ М. Ідзьо багато уваги присвятила вивченню диференціації понять «експресивність» і «емотивність» та їх особливостям у сучасних медіа [5]. Н. Романова, досліджуючи питання емоційності й емотивної лексики, зосередилася на особливостях процесу перетворення семантики емоцій у мовний знак, «який кодифікує емоційно переосмислене первинне буття у вторинне» [6, с. 4]. Попри наявність достатньої кількості праць в означеному напрямку, питання емотивної лексики, що функ-

ціонує в новинах вузькоспеціалізованих сайтів, ще потребують ретельного вивчення, що надає актуальності темі нашої розвідки.

Мета дослідження – проаналізувати й класифікувати емотивну лексику на американському сайті “Sprudge”, що висвітлює новини індустрії гостинності, пов'язані з кавовою продукцією, а також виявити закономірності її функціонування.

Обраний для дослідження матеріал охоплює тексти новин за 2021 рік.

Виклад основного матеріалу. У сучасному науковому обігу функціонують два лінгвістичні терміни на позначення словникового складу, пов'язаного з вербалізацією явищ емоційно-почуттєвої сфери – «емоційна лексика» й «емотивна лексика», які в багатьох працях використовуються як синонімічні. У нашому дослідженні послуговуємося терміном «емотивна лексика», спираючись на розвідку Н. Романової, яка на основі аналізу різноаспектних наукових студій доходить висновку, що до неї належать «слова і словосполучення, в яких втілено емоціогенні знання й емоційний досвід людини про навколишній світ» [6, с. 177]. Поділяємо спостереження науковиці про те, що «емотивна лексика поєднує досить розмаїтий корпус слів, які співвідносяться і з логічним, і чуттєвим пізнанням та освоєнням навколишнього світу, яке опосередковує світ внутрішній, психічний, емоційний, ментальний, вольовий» [6, с. 176]. Тож, відповідно до поставленої мети, з новинного контенту сайту “Sprudge” в якості матеріалу дослідження було обрано лексичні одиниці з опорою на вищенаведену дефініцію.

Цінною в контексті нашого дослідження є розвідка А. Белецької, яка простежує відмінності в інформаційній політиці друкованих та інтернет-видань, що виявляються на різних рівнях. Зокрема, цікавими є спостереження науковиці про те, що в епоху паперових ЗМІ інформаційною політикою здебільшого керували професійні журналісти, які дбали про дотримання етичних стандартів і уникали відвертих маніпуляцій читачами [2, с. 13]. Звісно, до уваги не беремо жорстко цензуровані видання. Наразі ситуація така, що у гонитві за лідерськими позиціями впливовості інтернет-ЗМІ часто нехтують нормами і вдаються до некоректних прийомів задля підвищення попиту на видання. Одним із таких інструментів є використання емоційного контенту в комунікації з читачами, що на мовному рівні він реалізується через емотивну лексику. Погоджуємося з А. Белецькою і в тому, що поза інформативною й комунікативною функцією інтернет деякі інтер-

нет видання реалізують розважальну функцію, навіть якщо вона суперечить їх призначенню.

Американський овінний сайт “Sprudge” висвітлює особливості сучасної кавової культури, стан закладів індустрії гостинності, що спеціалізуються на каві, зокрема, відкриття нових кав’ярень, а також пропонує інтерв’ю з представниками кавового бізнесу – рестораторів, баристів, барменів, шеф-кухарів і підприємців. Тематична орієнтованість новин доволі обмежена й орієнтована на вузьке коло зацікавлених читачів. Щомісяця на сайті викладають понад 40 дописів. Розширенню аудиторії сприяє сторінка “Sprudge” у соцмережах.

Попри те, що дописи на сайті належать різним авторам (Zachary Carlsen, Jordan Michelman, Liz Clayton, Zac Cadwalader, Jenn Chen, Michelle, Johnson), використовувана емотивна лексика має високу частотність функціонування, тобто набір лексичних одиниць для вираження тих чи інших емоцій, є повторюваним. Це, вочевидь, спричинене невеликою кількістю рубрик і відсутністю тематичного розмаїття на сайті.

Відібрану в процесі аналізу контенту сайту “Sprudge” емотивну лексику передусім було розподілено за частинами, а потім – за полюсом емоцій, з якими вони пов’язані (позитивний і негативний). Причому, серед проаналізованого матеріалу можна виокремити лексичні одиниці, що характеризують емоційні переживання певної особи, й такі, що кваліфікують річ або явище, які їх викликають.

Прикметники зі значенням позитивних емоцій. Серед них можна виокремити одиниці, що стосуються таких емоційних станів, як: 1) захоплення/захват – *admired, adorable, amazing, breathtaking, delighted, exciting/excited, excitable, fascinating, gorgeous, impressive, incredible, thrilling/thrilled, tremendous*; 2) здивування/приголомшення – *awesome, intrigued, startling, stunning, wonderful*; 3) радість/щастя – *glad, happy, hilarious, joyful*; 4) інтерес/ентузіазм – *curious, eager, engaged, enthusiastic, favorite, inspired, obsessive, passionate*; 5) приємні переживання – *nostalgic, optimistic, pleasurable/pleasant/pleased, satisfied*; 6) вірність/надійність – *committed, dedicated, reliable, trusted, trusty*; 7) приязнь/доброзичливість – *friendly, warm, welcoming*; 8) щирість/турботливість – *candid, lighthearted, thoughtful*; 9) вдячність – *grateful, rewarding, thankful*; 10) надію/сподівання – *hopeful, hoping*; 11) бажання – *desirable*; 12) спокій/скромність – *calming, patient, unpretentious*.

Найчастіше вживаним прислівником, що підсилює позитивні емоції, є *incredibly*: наприклад, *incredibly engaged/fascinating*.

У проаналізованому контенті прикметників зі значенням негативних переживань значно менше. Зрештою, таке співвідношення характерне для всіх визначених нами парних груп за частинами мови.

Прикметники зі значенням негативних емоцій. Їх можна умовно поділити на ті, що пов’язані зі: 1) стресом і занепокоєнням – *anxious, concerned, stressful, stress-laden, troubled*; 2) нудьгою і скепсисом – *boring, skeptical*; 3) сумом/болем – *heartbreaking, painful*.

Було ідентифіковано прислівники *increasingly* та *deeply*, що вживаються для підсилення негативної емоції: наприклад, *increasingly heartbreaking, deeply troubled*.

Іменники зі значенням позитивних емоцій. Проаналізовані емотивні іменники за семантичним наповненням можна згрупувати таким чином: ті, що означають 1) емоції/почуття загалом – *emotions, feeling, sentiment*; 2) захоплення/захват – *admiration, delight, excellence, excitement, fascination*; 3) любов/пристрасть – *affection, affinity, love, lover, passion, romance*; 4) здивування/приголомшення – *revelation, surprise, wonderment*; 5) вірність/надійність – *commitment, confidence, dedication, faith, reliability*; 6) увага/повага – *attention, attentiveness, care, respect*; 7) приємні переживання – *nostalgia, optimism, pleasure*; 8) радість/щастя – *cheer, fun, happiness, joy*; 9) бажання – *desire*; 10) вдячність – *appreciation, gratefulness*; 11) інтерес/ентузіазм – *curiosity, inspiration, motivation*; 12) приязнь/доброзичливість – *compassion, generosity, hospitality, warmth*; 13) гордість – *dignity, pride*.

Іменники зі значенням негативних емоцій можна згрупувати за співвіднесенням із такими емоційними станами, як: 1) стрес/тривожність – *anxiety, stress*; 2) виснаження/страждання – *anguish, fatigue, grief, trauma*; 3) неприємні переживання – *disappointment, sadness*.

Серед дієслів зі значенням позитивних емоцій доречно виокремити групи емотивної лексики за відповідністю таким емоційним переживанням, як: 1) захоплення/захват – *excite, delight, impress*; 2) здивування/приголомшення – *surprise*; 3) вдячність – *appreciate*; 4) увага/турбота – *care, cherish, foster, nurture, respect*; 5) любов/симпатія – *enjoy, love*; 6) ініціатива/заохочення – *encourage, facilitate, initiate, inspire, promote*; 7) сподівання – *believe, dream, expectation, hope*.

Дієслова зі значенням негативних емоцій можна згрупувати наступним чином: 1) сумування – *yearn for, miss*; 2) хвилювання – *worry*; 3) підозрілість – *suspect*.

Відібрані **прислівники зі значенням позитивних емоцій** стосуються таких станів, як: 1) захоплення/захват – *delightfully, dizzyingly, excitedly/excitingly, happily, impressively*; 2) любов/симпатія – *lovingly*; 3) вдячність – *thankfully*; 4) ввічливість – *politely*; 5) гордість – *proudly*; 6) сподівання – *hopefully*.

Найменше виявилось **прислівників зі значенням негативних емоцій**. Вони здебільшого співвідносяться з 1) тривожністю – *anxiously* та 2) невдачею – *unfortunately*.

Серед класифікованої позитивної емотивної лексики група «захоплення/захват» ідентифікована за всіма частинами мови; наступними за частотністю є групи «здивування/приголомшення», «радість/щастя», «інтерес/ентузіазм», «любов/пристрасть/симпатія» тощо. Серед негативної емотивної лексики найчастіше трапляються приклади такої групи, як «стрес/тривожність/занепокоєння». Ці стани здебільшого вербалізовано в текстах, в яких ідеться про наслідки COVID-19.

В аспекті деривації можна простежити ряди емотивної лексики, що репрезентують моделі словотворення: *excite–excitement–excited–exciting–excitedly–excitingly–excitable*; *delight–delighted–delightfully*; *pleasure–pleased–pleasing–pleasurable*, *inspire–inspired–inspiration* тощо.

Найвища частотність використання емотивної лексики спостерігається в рубриці інтерв'ю в репліках респондента, що зумовлено тяжінням до збереження тексту в авторській версії. Наприклад: “There’s always more to be curious about in coffee – it never gets boring” (з інтерв'ю з Jiyoon Han).

Цікавим є неологізм, що утворився через аглютинацію лексем *coffee* і *confidence* – *coffee-*

dence, що має описовий контекстуальний переклад – «упевненість, набута завдяки каві». Утім, таке явище не є поширеним в обраному для дослідження матеріалі.

Висновки. У назвах опрацьованих новин емотивна лексика не зустрічається, що засвідчує налаштування на нейтральність подачі інформації й спонування до оцінювання її читачами. Використані у текстах новин емотивні одиниці свідчать про досить високий рівень стандартизації, що виявляється у багаторазовому повторенні обмеженого набору лексичних одиниць на позначення того чи іншого емоційного стану. З точки зору репрезентативності за частинами мови найбільшу групу емотивної лексики становлять прикметники, яким дещо поступаються за чисельністю іменники. Найменшою за кількістю виявилася група емотивних прислівників. За всіма частинами мови групи позитивної емотивної лексики значно чисельніші за складом, ніж групи негативних емотивних одиниць, причому вони переважно трапляються в новинах, пов'язаних із COVID-19. Таку закономірність пояснюємо інформаційною політикою сайту, до пріоритетів якого належить промоція закладів кавової індустрії та поширення кавової культури серед споживачів. Утім, важливо підкреслити те, що інтернет-ЗМІ “Sprudge” не зловживає емоційним контентом із метою збільшення кількості читачів і посилення рекламної привабливості сайту. Перспективи подальших досліджень в означеному напрямку вбачаємо у вивченні специфіки функціонування емотивних фразеологічних одиниць у медіа-новинах про стан індустрії гостинності та інших секторів економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ковалевич І. І., Сеньків О. М. Вербалізація емоцій на лексичному рівні (у текстах британських інтернет-газет). *Молодий вчений*. 2018. 10 (62). С. 534–538.
2. Белецька А. Емоційний контент в новинному продукті інтернет-медіа України у часи пост-правди. *Наукові записки інституту журналістики*. 2019. Т.2 (75). С. 11–26.
3. Томашук Ю. О. Дискурсивно-прагматичні характеристики англomовного інтернет-інтерв'ю (на матеріалі Інтернет-журналів для підлітків “gUrl”, “Seventeen”, “Teen Vogue”): автореф. дис. ... канд. філол. : 10.02.04. Львів, 2017. 23 с.
4. Черемхівка Г. Тропи і фігури у медіатекстах початку XXI століття: дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 / Криворізький національний університет. Кривий Ріг, 2015. 213 с.
5. Ідзьо М. Мовні засоби експресивізації в текстах сучасних польських ЗМІ: дис. ...канд. філол. наук : 10.02.02 / Національна академія наук України; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ, 2016. 222 с.
6. Романова Н. Проблема емоційної і емотивної лексики. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. 2011. №3 (2). С. 174–178.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

<https://sprudge.com/>

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИЧНИХ ІННОВАЦІЙ ДІЛОВОЇ СФЕРИ У МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

BUSINESS LEXICAL INNOVATIONS PECULIARITIES IN MEDIA DISCOURSE

Ведь Т.М.,

orcid.org/0000-0002-4440-4248

*викладач кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця*

Лютвієва Я.П.,

orcid.org/0000-0002-5874-5692

*старший викладач кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця*

Полежаєва О.В.,

orcid.org/0000-0002-3178-6339

*старший викладач кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця*

Стаття присвячена вивченню особливостей лексичних інновацій ділової сфери використання у медійному дискурсі. Швидкі зміни у соціальному житті людей, використання комп'ютерних технологій, всесвітня пандемія COVID-19 та її наслідки забезпечують плідне підґрунтя для появи нової лексики – лексичних інновацій.

Методологія дослідження. На початковому етапі дослідження використовувалися методи цілеспрямованої вибірки, узагальнення та систематизації у роботі з теоретичним матеріалом. Метод класифікації допоміг систематизувати матеріал при розв'язанні кожного із завдань. Результати аналізу були узагальнені й представлені в тексті статті з використанням сукупності прийомів описового методу.

У роботі визначено, що лексичні інновації це лексичні одиниці, які отримали нове значення й не увійшли до активного вжитку. Визначено, що розпочинати вивчення нових слів необхідно з того, щоб зрозуміти їх тлумачення. У статті надано пояснення головних лексичних інновацій ділової сфери останніх років. Серед особливостей нової ділової лексики у дослідженні виокремлено лексико-семантичні ознаки та принцип словотвору. З'ясовано, що серед ділових лексичних інновацій за лексико-семантичними особливостями переважають слова на позначення понять, що мають як новий зміст та і форму, це власне неологізми. За словотвірною будовою серед можливих способів словотворення найбільш продуктивними способами творення лексичних інновацій ділової сфери являються іменні словосполучення та скорочення-телескопізми; найменш продуктивними виявилися способи творення фонологічних лексичних інновацій, та інновацій створених шляхом повтору або редуплікації, чергування звуків та перенесення наголосу.

Лексичні інновації ділової сфери англомовного медіа-дискурсу охоплюють широкий спектр понять та явищ з економіки, політики, фінансів, ділового мовлення, працевлаштування, робочого середовища та ін. Тому, вони потребують глибокого вивчення з метою визначення змін та тенденцій у подальшому розвитку словотвірної системи англійської мови. Перспектива дослідження полягає в дослідженні перекладознавчого аспекту лексичних інновацій ділової сфери вживання.

Ключові слова: лексичні інновації, неологізми, нові слова, ділова лексика, англомовна лексика, медійний дискурс.

The article is devoted to the study of the peculiarities of lexical innovations of business sphere of use in media discourse. Rapid changes in people's social life, the use of computer technology, the worldwide pandemic COVID-19 and its consequences provide a fruitful basis for the emergence of new vocabulary - lexical innovations.

Research Methodology. At the initial stage of the research methods of purposive sampling, generalisation and systematisation were used in working with theoretical material. The classification method helped to systematise the material in each of the tasks. The results of the analysis were summarised and presented in the text of the article using a set of methods of descriptive method.

It has been defined in the work that lexical innovations are lexical units which have acquired new meaning and have not come into active use. It is defined that the beginning of the study of new words is necessary in order to understand their meaning. The article explains the main lexical innovations of the business sphere in recent years. Among the features of new business vocabulary, the study singles out lexical-semantic features and the principle of word formation. It has been found that among business lexical innovations on lexical-semantic features, the words on denotation of the concepts having both new content and form prevail, they are neologisms proper. As to the word-formation structure, among possible ways of word-formation the most productive ways of creation of lexical innovations of business sphere are nominal word combinations and abbreviations-telescopicisms; the least productive are ways of creation of phonological lexical innovations and innovations created by repetition or reduplication, alternation of sounds and accentuation transfer.

Lexical innovations in the business sphere of English-language media discourse cover a wide range of concepts and phenomena on economics, politics, finance, business speech, employment, working environment, etc. Therefore, they

require in-depth study in order to identify changes and trends in further development of the English word-formation system. The prospect of the study is to investigate the translation aspect of business lexical innovations.

Key words: lexical innovations, neologisms, new words, business lexis, English lexis, media discourse.

Постановка проблеми.

Мова поглинає як кардинальні соціальні зміни так і їх розвиток, який відображає аспекти соціального життя. Всесвіт постійно наповнюється новими речами та явищами, що динамічно виникають, і водночас позбувається старих, ніким не використовуваних речей. Такі зміни притаманні і мові. Англійська мова власне і відома своїм швидким пристосуванням до змін. Кожен день англійська лексика поповнюється десятками нових слів з різних сфер життя, де вони позначають та описують щоденні зміни, що нас оточують. Кожне нове поняття та явище повинне мати відображення у мові. У англійській мові нові слова позначаються лексичними інноваціями. Для того щоб визначити слово, як інновацію необхідно дослідити ряд факторів. Перш за все, лексичну інновацію необхідно відділити від одноденного слова, okazіоналізму. Не існує чіткого критерію, який встановлює скільки часу необхідно пройти щоб слово вважалось інновацією. Також, вивчення лексичних інновацій, неологія, як окремої частини лексикології англійської мови цілком не сформована як самостійна галузь, тому існує проблема з залученням новостворених до складу лексичних інновацій; відсутність маркування для позначення нової лексики також впливає на їх визначення, особливо в електронних та онлайн джерелах, що і пояснює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Поява нових слів не лише збагачує словниковий запас мови та покращує комунікацію, але і змушує дослідників вивчати лексику. Лексикографи не припиняють вивчення англійських лексичних інновацій і досягли значного успіху в укладі загальнотеоретичного базису В.Заботкіна, Н. Котелова, М. Кочерган, Г. Буссман, Р. Гінбург (В. Заботкіна, 1989; Н. Котелова, 1979; М. Кочерган, 1999; Г. Буссман, 2002; Р. Гінбург, 1976). Визначенню поняття «лексична інновація» присвячені праці І. Андрусак, Ю. Зацного та О. Стишова (І. Андрусак, 2003; Ю.Зацний, 1998; О. Стишов, 2003); Я. Конопацька вивчає семантичний аспект нової лексики (Я. Конопацька, 2005), а Л.Калеткін – функціональний (Л.Калеткін, 2003). Свої власні класифікації щодо формування та створення неологізмів, нової лексики та лексичних інновацій можна знайти в роботах Л. Бауер, Р. Фішер, В. Заботкіної, Н. Котелової, І. Козаченко, та ін. У своїх розвідках вони аналі-

зували етапи створення інновацій, їх становлення та пропонували власні схеми аналізу.

Увага дослідників до проблеми неології обумовлюється значною роллю нових слів, як відображення мовного розвитку, яке у свою чергу пояснює адаптацію мови до змінних умов її функціонування під впливом екстралінгвістичних факторів.

Постановка завдання.

Мета дослідження – виявити особливості економічних лексичних інновацій у медійному дискурсі. Для досягнення поставленої мети необхідне розв'язання наступних завдань:

1. Визначити поняття «лексична інновація».
2. З'ясувати лексико-семантичні особливості лексичних інновацій.
3. Охарактеризувати лексичні інновації ділової сфери відповідно до їх словотвірної будови.

Методологія. На початковому етапі дослідження використовувалися методи цілеспрямованої вибірки, узагальнення та систематизації у роботі з теоретичним матеріалом. Метод класифікації допоміг систематизувати матеріал при розв'язанні кожного із завдань. Результати аналізу були узагальнені й представлені в тексті статті з використанням сукупності прийомів описового методу.

Виклад основного матеріалу.

У лексичному складі мови віддзеркалено всі наші уявлення про будь-які явища екстралінгвістичної дійсності. В. Жайворонок указує на те, що семантична деривація (творення похідних слів від слова-основи) спочатку відбувається в індивідуальному вживанні, а вже потім найбільш „вдалі” утворення потрапляють до мовного вжитку, оскільки вони стають рекурентні (здатні відтворюватися поза межами первісного контексту), пізніше функціонують як okazіоналізми і лише після цього входять у загальні мовні зв'язки, стають мовними фактами, а потім і факторами лексичної системи [4, с. 12].

Лексичні інновації дуже складно виявити. Не існує чіткого формування їх поняття. Існують різні думки на власне теоретичне обґрунтування поняття, на те, скільки часу нове слово може використовуватися, щоб воно вважалось лексичною інновацією та і взагалі за яких умов та чому слово можна вважати інновацією.

У працях, присвячених вивченню шляхів і способів мовного складу, широко використовують термін «неологізм», який має кілька зна-

чень: власне нове, уперше утворене або запозичене з інших мов слово; слово, що було відомим і раніше, але вживалося обмежено поза літературною мовою; слово, що вийшло з активного вжитку, але на певному етапі набуло поширення, а також похідне слово, що існувало в мові потенційно й було утворене від давно існуючих слів за відомими моделями лише за останні декілька років [7, с. 7].

Лінгвісти використовують також інші терміни, які до сьогодні не мають єдиного прийнятого визначення в мовознавстві. Серед таких термінів можна виокремити такі: лексична інновація, потенційне слово, неолексема, новотвір, індивідуально-авторський неологізм, семантичний неологізм та ін. [12, с. 25]

Спираючись на думку закордонних та вітчизняних дослідників, можна вважати, що не має точного тлумачення терміну лексична інновація. Вони всі мають певні відмінності стосовно роз'яснення поняття, але можна виділити загальну думку, за якої лексичні інновації – це лексичні одиниці, які отримали нове значення й не увійшли до активного вжитку [10, с. 84].

Вивчення лексичних інновацій не тільки дозволяє побачити способи і засоби вербалізації нових концептів і категорій, еволюцію мовної картини світу, але і дає ключі до розуміння своєрідності культури носіїв цієї мови, їх системи цінностей і світосприйняття. Вони відображають найбільш важливі зміни, що відбуваються в суспільстві, а також слугують джерелом поширення нових мовних одиниць.

Лексичні інновації можуть бути як важливими та значущими для суспільства, так і мати низький рівень значущості. У будь-якому разі змінюється значення старих слів, нові запозичуються або створюються із існуючого мовного матеріалу за схемами, продуктивними на певному етапі її розвитку, або створюються нові системи. Тому класифікуються лексичні інновації за логіко-семантичними ознаками, тобто переліком понять, що нові слова означають, або за способами словотвору. Класифікація останнього типу лежить в основі багатьох сучасних досліджень лексики.

Враховуючи специфіку мови засобів масової інформації, особливості нових найменувань, що фіксуються в медіа у дослідженні ми аналізуємо лексичні інновації, що з'явилися у мові за останній період і позначають нові поняття та реалії, що відносяться до ділової сфери використання. Лексичні інновації ділової сфери мають достатньо обширне поняття. До них можна віднести як політику так і економіку з фінансами, лексику

пов'язану з офісом та працевлаштуванням та ін. матеріалом дослідження стали електронні джерела та добірки з прикладів медіа текстів з інтернет ресурсу About words. A blog from Cambridge Dictionary.

Сферою економіки цікавляться усі прошарки населення. Ділова преса дозволяє людям дізнатися не тільки про актуальні питання, але і про інноваційні явища [10, с.71]

Проаналізувавши 50 лексичних інновацій ділової сфери останніх років можна зробити висновок, що розпочинати вивчення нових слів необхідно з того, щоб зрозуміти їх тлумачення. Тлумачення лексичної інновації дає змогу її прокваліфікувати та розібрати. Тому, в таблиці 1 подано тлумачення лексем, вжитих у статті.

Зважаючи на те, що лексичні інновації це слова, які мають нову форму або новий зміст, за класифікацією В.І. Заботкіної [4], їх поділяють на:

- власне неологізми (climate tech, influencer, soonicorn, human cloud, cyber mercenary);
- трансномінації (*polywork* , *work from anywhere*);
- семантичні інновації (*live shopping, sunshine shift*).

Найбільшою групою є власне неологізми, у яких поєднується новизна як форми, так і змісту. Це зумовлено необхідністю пояснення нових реалій, що виникли у зв'язку із науково-технічним прогресом та розвитком комп'ютерних технологій. Також, значна частина таких лексем створена через наслідки пандемії COVID-19 та зміну реалій робочого середовища. Нові умови праці призвели до появи нових явищ у сфері працевлаштування, яким необхідно було дати назву. Так з'явилися слова на позначення розмежування робочого та особистого часу під час дистанційної роботи *virtual commute* чи взагалі словосполучення пов'язане з роботою закладу харчування тільки на літній терасі, *sunshine shift*, що декілька років тому взагалі було чимось незвичним, а зараз стало реалією життя та ін.

Трансномінації є синонімами до вже відомих слів, але мають більш експресивне значення, утворені з метою покращення мовного механізму. Трансномінаціям ділової сфери особливо характерна негативна конотація. Більшість аналізованих прикладів саме в контексті мали нейтральний або більш негативний характер, виражали певну незадоволеність.

Семантичні інновації дають нове значення вже існуючим словам. При цьому існує дві групи таких лексичних інновацій:

Лексичні інновації ділової сфери, що згадуються у статті

Лексична інновація	Частина мови	транскрипція	Тлумачення
<i>ask gap</i>	Слово-сполучення	[ˈɑːsk.gæp]	відмінність у заробітній платі між працівниками, які вимагають (та врешті отримують) збільшення прибутку між тими хто мовчить.
<i>boffice</i>	іменник	[ˈbɒf.ɪs]	ліжко, яке використовується як робоче місце людиною, яка працює дистанційно.
<i>business shower</i>	Слово-сполучення	[ˈbɪz.nɪs.ˈʃaʊə]	вечірка, яку проводять для того, щоб відзначити початок нового стартапу, зазвичай проводиться до офіційного відкриття.
<i>emoticonomy</i>	іменник	[ɪ,məʊt.ɪˈkɒn.ə.mi]	економічна система, що базується на діяльності людей та взаємодії бізнесу для того, щоб зробити світ кращим та щасливішим місцем.
<i>climate tech</i>	Слово-сполучення	[ˈklaɪ.mət.tek]	підприємство або організація, що використовую технології для створення продуктів та послуг, що дозволять суспільству адаптуватися до наслідків зміни клімату.
<i>cloffice</i>	іменник	[ˈklɒf.ɪs]	Комірка перебудована у невеликий офіс.
<i>cyber mercenary</i>	Слово-сполучення	[ˈsaɪ.bə.mɜː.ˈsɹɪ]	спеціаліст, якому організація платить за те, щоб він/вона використовували мережу Інтернет для нелегального проникнення в комп'ютерну систему, наприклад, для того, щоб отримати секретну інформацію або пошкодити систему.
<i>finfluencer</i>	іменник	[ˈfɪn.flu.ən.sə]	хтось, хто приваблює нових підписників у соціальних мережах надаючи фінансові поради.
<i>happiness economist</i>	Слово-сполучення	[ˈhæp.i.nəs.ɪˈkɒn.ə.mɪst]	людина, у об'язки якої входить вивчення того, як пов'язане національне багатство з рівнем задоволеності населення.
<i>human cloud</i>	Слово-сполучення	[ˈhjuː.mən.ˈklaʊd]	фрілансери, які знаходяться у будь-якій точці світу і наймаються для виконання індивідуальних завдань, які можна виконати за комп'ютером.
<i>kindness economy</i>	Слово-сполучення	[ˈkaɪnd.nəs.ɪˈkɒn.ə.mi]	економічна система, що базується на принципі за якого підприємство фокусується не на прибуток, а на інтересах та цінностях клієнтів, своїх працівників та суспільства вцілому.
<i>live shopping</i>	Слово-сполучення	[ˌlaɪv.ˈʃɒp.ɪŋ]	купівля онлайн за якої продавець продає товари в режимі реального часу на платформах у соціальних мережах.
<i>Neo-generalist</i>	іменник	[ˈniːəʊ ˈdʒen(ə)rəlɪst]	працівник, що має загальні та спеціальні навички.
<i>pivot space</i>	Слово-сполучення	[ˈpɪv.ət.speɪs]	частина офісу, що може використовуватися для різних цілей.
<i>polywork</i>	іменник	[ˈpɒl.i.wɜːk]	положення за якого людина працює на декількох різних роботах одночасно.
<i>resimercial</i>	При-кметник	[ˌrez.i.ˈmɜː.ʃəl]	поєднання комфортних офісних меблів з дизайном, що робить офіс більше схожим на кімнату вдома, тобто гостинним та привітним.
<i>Roamer</i>	іменник	[ˈrəʊmər]	хтось, хто переїжджає з однієї країни в іншу, щоб там жити і працювати
<i>soonicorn</i>	іменник	[ˈsuː.nɪ.kɔːn]	стартап який скоріше за все стане юнікорном (компанія, прибуток якої дуже швидко зріс до 1 млрд. доларів) у найближчому майбутньому.
<i>sunshine shift</i>	Слово-сполучення	[ˈsʌn.ʃaɪn.ʃɪft]	період часу, за якого працівники закладу харчування працюють у закладах, яким дозволено працювати лиш на відкритих літніх терасах, і не працюють за розпорядженням роботодавця, якщо погодні умови не дозволяють надавати послуги надворі.
<i>virtual commute</i>	Слово-сполучення	[ˌvɜː.tʃu.əl.kəˈmjʊːt]	спосіб для людей, які працюють віддалено, більш легко розділити робочі години та вільний час (особисте, приватне життя).
<i>voice shopping</i>	Слово-сполучення	[ˈvɔɪs.ʃɒp.ɪŋ]	можливість купівлі товарів онлайн голосом, тобто, розмовляючи за допомогою смарт пристрою – мобільного телефону або колонки/гучномовця, що комується голосом.
<i>Volunteer-cation</i>	іменник	[ˌvɒl.ənˈtɪə.ˈkeɪ.ʃən]	вихідний, який людина проводить за волонтерською роботою, а не відпочиває.
<i>work from anywhere</i>	Слово-сполучення	[ˌwɜːk.frəm.ˈen.i.weə]	діяльність за якої можна працювати віддалено з будь якої локації, не тільки вдома, а й у будь-якому зручному для людини місці (парк, кафе, кав'ярня).

Таблиця 1. Укомплектована авторами

1) старі слова повністю змінюють своє значення, втрачаючи попередньо відоме;

2) у семантичній структурі слова з'являється нове значення, лексико-семантичний варіант, але при цьому зберігаються й інші, відомі, значення [25, ст. 8].

Останнім часом більш поширені семантичні інновації другої групи. Також переважають лексико-семантичні варіанти більш абстрактного характеру. Конкретизація значення не характерна для останніх десятиліть. Семантичні лексичні інновації використовуються в слензі частіше, ніж усі інші види.

Залежно від мети створення лексичних інновацій, їх призначення в мовленні всі інновації можна розділити на номінативні та стилістичні [6, с. 149.]

Перші виконують у мові чисто номінативну функцію, позначаючи нові поняття і об'єкти, тому більшість з них є термінами та номенклатурними словами (*teach-in biogeocoenose, globoss*) [11, с.1-49]

Другі дають образну характеристику речам, які вже мають назви (*cosmodrom, cosmogony*) [6, с. 149]

Виникнення стилістичних лексичних інновацій зумовлене тим, що здебільшого письменники не створюють власне морфологічних термінів, але вони можуть виявити у вже існуючих слів нові відтінки шляхом «пересування» здавалося б випадкового значення слова у центр уваги читача, що неминуче відсуває звичайне осмислення слова на задній план і створює своєрідну семантичну лексичну інновацію [11, ст. 149]

Необхідно відзначити, що словотворча система сучасної англійської мови є єдиним цілим, окремі компоненти, які використовуються для створення нових лексичних одиниць, поповнюють словниковий склад певної мови. Використання тої чи іншої словотвірної структури або моделі зумовлено як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними факторами. Розуміння того, як утворюються нові слова, допомагає вивчати англійську мову розбиратися в структурах нових слів і розуміти їх зміст і функціонування у мові [5, с.55].

Вивчення лексичних інновацій не тільки дозволяє побачити способи і засоби вербалізації нових концептів і категорій, еволюцію мовної картини світу, але і дає ключі до розуміння своєрідності культури носіїв цієї мови, їх системи цінностей і світосприйняття. Вони відображають найбільш важливі зміни, що відбуваються в суспільстві, а також слугують джерелом поширення нових мовних одиниць.

Згідно зі словотворчою системою англійської мови, за класифікацією Ільїної А. М. та Кибасової С.Г. [5], існують такі способи утворення лексичних інновацій: афіксація, конверсія, словоскладання, скорочення, реверсія, постпозиція, звуконаслідування або ономотопея, редуплікація, чергування звуків та перенесення наголосу в слові.

Афіксація являє собою префіксацію або суфіксацію.

Афіксальні одиниці, як правило, складаються цілком в ричищі англійських словотворчих традицій. Їх морфологічна структура і характер мотивації значення ускладнюється уявленнями носіїв англійської мови про звичайне і стандартне слово. Тому поява похідних лексичних інновацій свідомо помічається носіями мови тільки тоді, коли вони усвідомлюють новизну значення слова.. Похідне слово, так як і складне, характеризується розчленованістю і наявністю внутрішньої предикації [9, с. 43].

Для створення слова цього типу необхідно три компоненти: основа або корінь, афікс та модель, за якою афікс приєднується до вже існуючої основи або кореня. Таким чином, похідне слово є взаємодією трьох компонентів. Афікси реалізують себе лише у взаємодії зі словотворчою основою або коренем.

Префіксальні інновації не такі численні, хоча кількість префіксів та напівпрефіксів перевищує кількість суфіксів та напівсуфіксів

Характерною рисою лексичних інновацій є їх новизна, яка, безпосередньо, присутня у назвах нових професій та словах, пов'язаних з працевлаштуванням:

Neo-generalist (префікс *Neo-* вже сам вказує на новизну значення). *Roamer* (суфікс *-er* допомагає зрозуміти, що мова йде про людину, яка виконує якусь дію чи взагалі на професію чи вид зайнятості).

Конверсія – морфолого-синтаксичний спосіб словотвору, за якого слова утворюються з уже наявних слів без жодних змін у написанні та вимові. Похідне слово включає в себе нову парадигму та набуває нової синтаксичної функції та лексико-граматичного значення.

До конверсії відносяться також і словосполучення створені з загальноновживаних слів, які у поєднанні створюють нове поняття: *ask gap, business shower, climate tech*.

Результатом конверсії є омонімія. З'являються мовні одиниці, які однакові за звучанням, написанням та формою, але мають різне значення і належать до різних частин мов. Також для

таких новоутворень характерна багатозначність у подальшому використанні. [2, с. 21]

Найпоширеніший вид конверсії – перехід від іменників до дієслів: *butterfly* (n) – *to butterfly* (v), *Google* (n) – *to google* (v). Унікальним є також конвертоване дієслово *to R.S.V.P.*, утворене від скорочення *R.S.V.P.* (початкові букви французького виразу *Repondez, sil vousplait* – *відповідайте, будь ласка*), яке застосовують в кінці листа-запрошення.

Як і на попередніх етапах розвитку мови, утворення іменників від дієслів у наш час менш продуктивне. Як відомо, це пов'язано з тим, що в англійській мові іменники легко утворюються від дієслів шляхом афіксації.

Реверсія, або зворотні словотвір – формування слова шляхом урізання афіксів. Внаслідок реверсії скорочується і залишається лише основа слова. Цей спосіб часто використовується для утворення дієслів від іменників [3, с. 58].

Постпозиція – видозміна дієслівних основ слова за допомогою постпозитиву. Постпозитив, або післяйменник виконує словотворчу функцію. Постпозитив не може існувати граматично та морфологічно без дієслова, тому вони зливаються в одне ціле. Значення таких слів іноді може мати в собі суму значень поєднаних компонентів.

Ономатопія, або звуконаслідування є характерною ознакою для словотвору в будь-якій мові. Це спосіб створення слів, який імітує засобами мови різні позамовні звукові явища. Фонологічні лексичні інновації утворені з окремих звуків і являють собою їхні конфігурації. Такі слова інколи називають „штучними”.

До групи фонологічних лексичних інновацій лінгвісти умовно зараховують нові слова, утворені від вигуків. Наприклад: *Zizz* (брит. сленг – імітація звуків, які видає людина уві сні), нерідко передається в коміксах за допомогою трьох букв *ZZZ*, або *Sis-bombah* (амер. сленг – склади цього слова часто застосовували для підбадьорювання) [8, с.195 - 196]. Фонологічні лексичні інновації мають найвищий рівень конотації, новизни через незвичність та свіжість форм.

Повтор, або редуплікація – це спосіб творення нових слів шляхом повного або часткового повторення кореня або основи слова без зміни або із частковими змінами звукового складу. Чергування звуків та перенесення наголосу в слові полягає в зміні фонетичного складу слова, при цьому похідне слово буде належати до іншої лексично граматичної групи.

Словоскладання – один із найпродуктивніший засобів формування нових слів. Складні слова

містять у собі, принаймні дві основи, які трапляються у мові у вигляді вільних форм. У складному слові його компоненти набувають цілісності та структурної єдності і можуть функціонувати як самостійні лексичні одиниці.

В англійській мові складні слова утворюються без флексій та з'єднувальних елементів, наприклад: *brainwork, browbeat, handshake, job-hunt*.

До складних лексичних інновацій, серед яких у цілому переважають двокомпонентні одиниці, можна віднести словосполучення.

Фундаментальною класифікацією словосполучень за морфологічними ознаками головного слова вважається розподіл на такі типи: дієслівні словосполучення, іменні, прислівникові та адвербіальні. Іменні словосполучення також діляться на субстантивні та ад'єктивні з головним словом числівником та з головним словом займенником. [13, с.114]

Інколи сутність тлумачення не можливо вмістити в одне слово. Тоді виникають усталені словосполучення. Вони можуть мати як зовсім нову конотацію, так і бути синонімічною сполукою чи мати нове значення лише в усталеній комбінації слів із загальноживаних.

Основними моделями продовжують залишатися моделі $N+N - N$; $A+N - N$. Серед нових складних одиниць – іменників можна відзначити такі: *ask gap, business shower, climate tech, cyber mercenary, happiness economist, human cloud, kindness economy, pivot space, sunshine shift, virtual commute, work from anywhere*.

Більшість з проаналізованих лексичних інновацій ділової сфери вживання є іменними словосполученнями. Це означає, що вони створені для позначення явища, предмету чи поняття а не вказують на дію.

Лексичні інновації словосполучення *live shopping ma voice shopping* створені за аналогією зі сполученням *online shopping* (онлайн шопінг). Так як і в онлайн купівлі ми розуміємо, що перше слово нам вказує саме на вид шопінгу, то і в лексичних інноваціях *live ma voice* вказують на те, яким чином буде відбуватися купівля – в прямому ефірі чи за допомогою голосу.

Скорочення – зменшення числа морфем та/або фонем уже існуючих в мові слів або словосполучень, назв тощо.

Скорочення поділяються на графічні та лексичні [8, с. 318]. У свою чергу графічні поділяються на: загальноприйняті, оказіональні та стандартні.

А лексичні скорочення поділяються на:

- ініціальні скорочення (включають аббревіатури, алфаветизми та акроніми);

- скорочення змішаного типу;
- слова-телескопізми (повні слова-злитки (affluential ← affluent + influential) та часткові слова-злитки (permatemp ← permanent + temporary) [8, с. 318].

Також скорочення поділяються на скорочені форми або усікання:

- апокопи (скорочується фінальна частина слова: biotech ← biotechnology);
- афези (скорочення ініціальної частини слова: blade ← rollerblade) [8, с. 319].

Серед скорочень лексичних інновацій ділової сфери вживання переважають слова телескопізми, а саме слова-злитки, коли два слова поєднуються в одне. Комбінація двох слів власне і пояснює явище, описане лексичною інновацією:

Boffice ← *bed* + *office*. Поєднання понять «ліжко» та «офіс». Навіть не розуміючи тлумачення нового слова, можна здогадатися, що мова йде про ліжко яке використовується не лише як місце для сну, але і як робочий офіс.

Cloffice ← *closet* + *office*. Комбінація слів «комора» та «офіс».

Finfluencer ← *financial* + *influencer*. «Фінансовий» та «інфлюенсер».

Resimercial ← *residential* + *commercial*. Прикметники «житловий» та «комерційний», як лексична інновація, означають поєднання цих понять, зазвичай про приміщення, яке в одно час є затишним місцем але і має комерційну користь.

Soonicorn ← *soon* + *unicorn*. Комбінація слів «незабаром» та «юнікорн». Це унікальний випадок, коли лексична інновація стала похідною від лексичної інновації. Термін «юнікорн», є досить новим поняттям, що вживається для позначень стартапів, прибуток яких швидко досяг 1 млрд. доларів. Тому інновація «*soonicorn*» і позначає стартап, який незабаром стане юнікорном.

Volunteercation ← *volunteer* + *vacation*. «Волонтерство» та «відпочинок», тобто відпочинок, проведений за волонтерством.

Серед проаналізованих матеріалу були відсутні приклади фонологічних лексичних інновацій, та інновацій створених шляхом повтору або редуплікації, чергування звуків та перенесення наголосу. Однією з причин, що пояснюють чому ці способи є найменш продуктивними є те, що слова пов'язані з вимогою залежать від особистих можливостей та здібностей кожної окремої людини. В такому випадку необхідно відрізнити чи мовець використав лексичну інновацію чи це їх власне авторське слово.

За словотвірною будовою найбільш продуктивними способами творення лексичних інновацій ділової сфери являються словосполучення та скорочення. Перше обумовлене складністю понять, які важко або неможливо виразити одним словом. Скорочення переважають через відгук на вимоги сучасності. У швидкозмінному динамічному світі швидкість та локанічність в мові переважає. Особливо це стосується комунікації у соціальних мережах.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, серед лексичних інновацій ділової сфери використання переважають власне неологізми за логіко-семантичними ознаками; іменні словосполучення та скорочення телескопізми за словотвірною будовою.

Лексичні інновації ділової сфери англійського медіа-дискурсу охоплюють широкий спектр понять та явищ з економіки, політики, фінансів, ділового мовлення, працевлаштування, робочого середовища та ін. Тому, вони потребують глибокого вивчення з метою визначення змін та тенденцій у подальшому розвитку словотвірної системи англійської мови.

Перспектива дослідження полягає в дослідженні перекладознавчого аспекту лексичних інновацій ділової сфери вживання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондаренко О. Неологізми: способи творення та перекладу. *Мовознавчий вісник. Збірник наукових праць*. 2011. № 12 – 13. С 194 – 198.
2. Ведь Т. М. Сфери вживання лексичних інновацій XXI століття у межах медійного дискурсу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2019. № 38. Том 2. Одеса. 70 – 73 С.
3. Жайворонок В. В. Слово в етнологічному контексті. *Мовознавство: науково-теоретичний журнал*. Київ. 1996. № 1. С. 12 – 13.
4. Заботкина В. И. Новая лексика современного английского языка. Москва. 1989. 128 с.
5. Ильина А. Н. Словообразование в современном английском языке. Санкт-Петербург. 2012. 90 с.
6. Карашук П.М. Словообразование английского языка. Москва. 1977. 303 с.
7. Котелова Н. З. Первый опыт лексикографического описания русских неологизмов. Ленинград. 1979. 184 с.

8. Лежньов С. М. Англомовні неологізми-скорочення. *Наукові записки. Серія "Філологічна"*. Острог. 2012. № 29. С 318 – 319.
9. Мостовий М. І. Лексикологія англійської мови. Харків. 1993. 256 с.
10. Полковніченко Ю.Г. Неологізми у сучасній англійській мові. *Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка*. 2013. № 12 (271). Ч. 1. С. 83-88.
11. Смирницький А. И. Лексикология английского языка. Москва. 1988. 260 с.
12. Ткач П.Б., Ведь Т.М. Лексичні інновації в сучасному англомовному воєнно-політичному дискурсі та фактори, які впливають на їх створення // *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. 2018. № 10. С. 23-30.
13. Шевчук О.В. Класифікація субстантивних словосполучень у сучасній англійській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2015. № 17 том 2. С. 114-116.
14. About words. A blog from Cambridge Dictionary. URL: <http://dictionaryblog.cambridge.org/tag/neologisms/>.
15. Barnhart R. K. The Third Barnhart Dictionary of New English. New York. 1990. 394 p.
16. Bußmann H. Lexikon der Sprachwissenschaft. Stuttgart. 2002. 390 s.
17. Hargraves Orin. New Words. Oxford. 2004. 320 p.

УДК 811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.22>

ОНИМИ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ТВОРІВ ФЕНТЕЗІ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ ПАТРИКА РОТФУССА «ІМ'Я ВІТРУ»)

ONYMS IN THE ARTISTIC DISCOURSE OF FANTASY WORKS (BASED ON THE NOVEL "THE NAME OF THE WIND" BY P. ROTHFUSS)

Гасюк Н.В.,

orcid.org/0000-0003-0546-662X

*доцент кафедри перекладу та філології
Університету Короля Данила*

Пуш О.М.,

orcid.org/0000-0002-2683-6952

*асистент кафедри перекладу та філології
Університету Короля Данила*

Стаття присвячена комплексному аналізу онімів у художньому дискурсі творів фентезі на прикладі роману Патріка Ротфусса «Ім'я вітру». Дослідження базується на онімному просторі творів фентезі. Авторами зауважено, що вдалий вибір денотативно різноманітних онімів у цьому жанрі несе особливе смислове навантаження в розвитку сюжету та вмінні автора захопити розвитком подій вигаданого світу, залучити читача до емоційно-експресивної діяльності, аналізу семантики та, дуже часто, до пошуку джерел походження певних назв. Оніми можуть мати незвичайний звуковий образ, володіти прихованим асоціативним фоном. У статті наведено приклади власних імен із автентичного з тексту, що надають характерного колориту, мають особливе значення, в якому концентровано виражена авторська ідея. Оніми сприймаються як слова або словосполучення, які слугують для позначення окремих людей, місць, об'єктів. Вони набувають різних функцій у літературному творі, стаючи своєрідним посередником, що створює задуману автором атмосферу та справляє відповідне враження на читачів.

Роман «Ім'я вітру», «The Name of the Wind» мовою оригіналу, Патріка Ротфусса є чудовим джерелом для дослідження широкого спектру онімної лексики, представленої різними класами власних назв у відповідності до денотатів, а саме антропонімами (іменами, прізвищами, прізвиськами персонажів та гіпокористиками), ойконімами (власними іменами будь-якого поселення), геортонімами (власними назвами будь-яких свят, пам'ятних дат, урочищостей, фестивалів), оронімами (власними назвами будь-якого елемента рельєфу земної поверхні (позитивного та негативного), ідеонімами (власними назвами, які мають денотати в розумовій, ідеологічній або художній сфері людської діяльності), урбанонімами (власними іменами будь-якого внутрішньоміського, топографічного об'єкта), гідронімами (власними назвами будь-якого водного об'єкта, природного чи створеного людиною).

Ключові слова: художній дискурс, фентезі, ономастичний простір, оніми, власна назва, денотат, класи онімів.

The article is devoted to a comprehensive analysis of onyms in the artistic discourse of fantasy works using the novel "The Name of the Wind" by Patrick Rothfuss as an example. The study is based on the onymic space of fantasy works. The authors note that the successful choice of denotatively diverse onyms in this genre carries a special semantic load

in the development of the plot and the author's ability to capture the development of fictional events, engage the reader in emotional and expressive activities, semantics analysis and, very often, search for sources. They can have an unusual sound image, have a hidden associative background. The article gives examples of proper names from the authentic text, which give a characteristic color, have a special meaning, in which the author's idea is concentrated. Onyms are perceived as words or phrases that serve to denote individuals, places, objects. They acquire various functions in a literary work, becoming a kind of mediator that creates the atmosphere conceived by the author and makes a corresponding impression on readers.

"The Name of the Wind" is an excellent source for researching a wide range of onymic vocabulary represented by different classes of proper names according to denotations, namely anthroponyms (names, surnames, nicknames of characters and hypocoristics), oikononyms (proper names of any settlement), geortonyms (proper names of any holidays, anniversaries, celebrations, festivals), oronyms (proper names of any element of the earth's surface relief (positive and negative), ideonyms (proper names that should denote in the mental, ideological or artistic sphere of human activity), urbanonyms (proper names of any urban, topographical object), , hydronyms (proper names of any any water object, natural or man-made).

Key words: artistic discourse, fantasy, onomastic space, onyms, proper name, denotation, classes of onyms.

Постановка проблеми. Чи можемо ми уявити собі знайомство з будь-яким літературним твором без використання власних назв? Відповідь абсолютно однозначна, ні. Адже ономастична складова є одним із найпотужніших важелів впливу на сприйняття читача, його асоціативні відчуття та появу як позитивних, так і негативних емоцій. Позаяк наше дослідження базується на онімному просторі творів фентезі, то необхідно зауважити, що вдалий вибір денотативно різноманітних онімів у цьому жанрі несе особливе смислове навантаження в розвитку сюжету та вмінні автора захопити розвитком подій вигаданого світу, залучити читача до емоційно-експресивної діяльності, аналізу семантики та, дуже часто, до пошуку джерел походження певних назв. Як ми вже зазначали у своїх попередніх дослідженнях, оніми можуть нести на собі помітно виражене смислове навантаження, мати незвичайний звуковий образ, володіти прихованим асоціативним фоном. Власні імена завжди надають тексту характерний колорит, можуть мати особливе значення, в якому концентровано виражена авторська ідея [1; с. 73].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різнопланові питання ономастики, особливо когнітивної, постійно перебувають в колі досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних мовознавців. Базовими у цій сфері вважаються роботи О. В. Суперанської («Общая теория имени собственного»), «Структура имени собственного(фонология и морфология)», Ю.О. Карпенка («Власні назви в художній літературі»), В. В. Німчука («Українська ономастична термінологія»), В.С. Виноградова («Вступ до перекладознавства»), Полякової Н. А. («Роль, место и особенности перевода имен собственных в художественном тексте»), Критенко А.П. («До теорії власних назв») та інші. Серед зарубіжних наукових розвідок слід назвати А. Gardiner («The theory of proper names»), Н. Brini («Comparative stylistics»), S. Ullmann («The principles of semantics»), Francesco Laurenti («Rendering Literary Proper Names in Another Language: The Works of Flann O'Brien as a Case in Point»). Сучасні дослідження є особливо цікаві з точки зору розвитку ономастичних шкіл та дискусій. Варті вивчення роботи О.Ю. Карпенко («Проблематика когнітивної ономастики», «Записки з ономастики»), М. М. Торчинського («Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови»), А. В. Ходоренко («Когнитивные аспекты функционирования современной антропонимики (на примере наименований групп лиц)») і т.д.

Метою нашого дослідження є комплексний аналіз онімів у художньому дискурсі творів фентезі на прикладі роману Патріка Ротфусса «Ім'я вітру».

Об'єктом дослідження є оніми, використані Патріком Ротфуссом у романі «Ім'я вітру».

Матеріалом для дослідження слугує роман жанру *epic fantasy* Патріка Ротфусса «Ім'я вітру» англійською мовою (загальний обсяг – 1400 сторінок онлайн формату).

Виклад основного матеріалу. Роман «Ім'я вітру», «The Name of the Wind» мовою оригіналу, Патріка Ротфусса вийшов з друку в 2007 році. Він виграв нагороду Quill Award (для наукової фантастики, фентезі та жахів), та був включений в список «Книги року» тижневика Publishers Weekly. Роман також виграв нагороду Alex Award в 2008 році. Поціновувачі жанру фентезі можуть насолоджуватися українським перекладом Марії Пухлій, що був опублікований у 2019 році у Харкові.

Патрік Ротфусс у своєму романі «Ім'я вітру» використав величезну кількість онімів. На сторінках твору зустрічаємо приклади антропонімів (їхня кількість є найчисельнішою), ойконімів, геортонімів, оронімів, идеонімів, урбанонімів, зоонімів, гідронімів, бібліонімів, теонімів, етнонімів, хоронімів, спелеонімів та ергонімів.

Патрік Ротфусс у своєму романі «Ім'я вітру» використав величезну кількість онімів. На сторінках твору зустрічаємо приклади антропонімів (їхня кількість є найчисельнішою), ойконімів, геортонімів, оронімів, идеонімів, урбанонімів, зоонімів, гідронімів, бібліонімів, теонімів, етнонімів, хоронімів, спелеонімів та ергонімів.

Ми сприймаємо оніми як слова або словосполучення, які слугують для позначення окремих людей, місць, об'єктів. Вони набувають різних функцій у літературному творі, стаючи своєрідним посередником, що створює задуману автором атмосферу та справляє відповідне враження на читачів. Існують різні визначення та трактування поняття *власна назва*, але ми найбільше схилиємося до дефініційного прагматизму О.І.Фонякової. Відповідно до цього тлумачення, власна назва – це універсальна функціонально-семантична категорія іменників та словосполучень у номінативній функції, особливий тип словесних знаків, призначений для виділення та ідентифікації одиничних одухотворених та неживих об'єктів, що виражає поодинокі поняття та загальні уявлення про ці об'єкти в мові та мовленні [2, с. 21].

Роман «Ім'я вітру» Патріка Ротфусса відноситься до жанру *epic fantasy*, в ньому можна спостерігати як переплітаються вторинний світ і актуальність сьогодення. Міфи та легенди створеного автором вторинного світу відіграють важливу роль у розвитку сюжету твору. Оніми є ключовим знаряддям у цій ролі.

Методи суцільної вибірки та кількісного аналізу дозволили нам зробити висновок, що антропоніми є найчисленнішим видом онімів у романі. Їх налічується 168, із загальної кількості 136 – це імена персонажів, 14 – прізвища, 12 – прізвиська та 6 – гіпокористики. Дії роману «Ім'я вітру» фактично обмежені Університетом *the University* і містом *Tarbean* *Тарбеан*, тому кількість антропонімів у ньому значно менша, аніж у романі «Око світу» Р. Джордана [1, с.75] (для порівняння – 230). Використання прізвищ у вторинному світі роману П. Ротфусса не характерно. Поряд з іменами, автор наводить прізвища лише окремих представників дворянства, а також деяких легендарних героїв та історичних постатей: *Feyda Calanthis*, *Timothy Generoy*, *Ambrose Jakiss*, *Aculeus Backless*, *Savien Traliard*, *Oren Velciter*.

Н.В. Подольська у своєму словнику ономастичної термінології визначає прізвисько як додаткове неофіційне ім'я, дане людині оточуючими людьми відповідно до його характерної риси, супутньою його життя обставиною, за якоюсь аналогією та іншим мотивам [4, с. 111]). П. Ротфусс наділяє характерними прізвиськами основних персонажів: *Kvothe the Bloodless* Квоут Безкровний (хитрістю не дав кровоточити своїй спині під час публічного покарання), *Chronicle* Хроніст (історик, що записує біографії знаменитих людей), *Pike Піка* (прізвисько підлітка-бан-

дита) та ін. Меліоративи зустрічаються у міфологічних героїв: *Taborlin the Great* Таборлін Великий (найбільший маг давнини). За допомогою пейоративів описується єдина людина, не звана на ім'я – невідомий покровитель дівчини, в яку закоханий головний персонаж *Kvothe* Квоут: *Federick the Flippant* Фредерік Балакучий, *Prince Gallant* прекрасний принц. Квоут ревнує покровителя до дівчини і описує його як балакучого красеня. Наведемо приклад використання Патріком Ротфуссом прізвищ та прізвиськ:

“*No one needs three days*”, *Chronicle* said firmly. “*I interviewed Oren Velciter*.” [3, с. 102]

Читаючи роман «Ім'я вітру», зустрічаємо декілька гіпокористик, тобто скорочених варіантів власних імен, що виступають замість повних імен [4, с. 69]. Використання їх характерно, насамперед, для діалогічної неформальної мови, *Ria* (від *Rian*), *Ben* (від *Bentley*), *Sim* (від *Simmon*).

Топоніміка романів фентезі також відзначається багатогранністю. Вона несе на собі основне навантаження створення географії вторинного світу та служить авторові засобом передачі унікальних просторових орієнтирів. Серед топонімів роману «Ім'я вітру» (загальна кількість – 113 одиниць) знаходимо ойконіми – 24 одиниці, урбаноніми – 53 одиниці, хороніми – 14 одиниць, гідроніми – 2 одиниці, ороніми – 5 одиниць, спелеоніми – 12 одиниць та 3 топоніми, приналежність яких до конкретного виду неможливо з'ясувати тільки з тексту досліджуваного роману (*Shald* Шальд, *Tarvintas* Тарвінтас, *Veloran* Велоран).

П. Ротфусс описує події свого роману переважно в місті *Tarbean* *Тарбеан* і в Університеті *the University* з прилеглими до нього численними містечками, топоніміка яких набуває великого розвитку. Автор використав 24 ойконіми (для порівняння, у романі романі «Око світу» Р. Джордана ми виокремили 28 одиниць [5, с. 44]). Ойконіми – це власні імена будь-якого поселення [4, с. 89]. Ойконіми П. Ротфусса є акціонімами чи власними іменами міст [4, с. 41], *Abbott's Ford* Аббатсфорд, *Caluptena* Калуптена, *Murella* Мурелла, *Tinusa* Тінуса, *Temfalls* Темфолз. Наведемо приклад назви міста:

“*We were telling stories before Caluptena burned. Before there were books to write in. Before there was music to play.*” [3, с. 109]

У романі П. Ротфусса використано велику кількість урбанонімів, оскільки особливу увагу цей автор приділяє топографії міста та університету. Урбаноніми, які є власними іменами будь-якого внутрішньоміського, топографічного

об'єкта [4, с. 139], представлені автором наступними підгрупами:

а) назви міських районів: Downings Низи, Waterside Берег, Middletown Середнє місто, Tallows Сальники, the Tarway Дігтьове, Tunning Дубильні;

б) агороніми – назви міських площ та ринків [4, с. 27], Drover's Lot Площа Гуртовщиків, Seaward Square Приморська Площа, House of the Wind;

в) годоніми або назви міських лінійних об'єктів, у тому числі проспектів, вулиць, ліній, провулків, проїздів, бульварів, набережних [4, с. 52], Fallow Street Бура вулиця, Green Street Зелена вулиця, Newhall Lane Новодомна вулиця, Seamling Lane Швейський провулок;

д) назви окремих приміщень, до прикладу трактирів, the White Hart, Queen's Crown, Horse and Four.

"The White Hart and Queen's Crown were content with their current musicians." [3, с. 868]

Хороніми - власні імена будь-якої території, області, району [4, с. 145]. Вони виділяються у загальному географічному просторі вторинного світу як основні орієнтири, стаючи найпомітнішими віхами штучного фентезійного континууму, безпосередньо сигналізуючи читачеві про незвичність створеного автором світу. У романі П. Ротфусса територія континенту поділена між державами з різною культурою та історією: Tinue Тінуе, Ergen Ерген, Aetnia Аетнія, Commonwealth Співдружність, Modeg Модег, Vintas Вінтас та Vll Ілл, Cershaen Цершаєн.

"I've actually been to high court in Cershaen. Twice." [3, с. 832]

У романі П. Ротфусса основна сюжетна дія зосереджена в містах, і тому в ньому всього два гідроніми, або власні назви будь-якого водного об'єкта, природного чи створеного людиною [4, с. 48]. Вони представлені двома підвидами:

а) океанонімом - власна назва будь-якого океану та її частини, у цьому числі, моря, затоки, протоки, течії [4, с. 90]. У П. Ротфусса – це the Centhe Sea Сентійське море;

б) потамонімом – власна назва будь-якої річки [4, с. 108]. Річки у творах жанру фентезі є основними транспортними шляхами, у гирлах річок розміщуються великі міста. У романі «Ім'я вітру» - це the Omethi River річка Ометі.

"When the road crossed the Omethi River, there was an old stone bridge." [3, с. 468]

Серед оронімів – власних назв будь-якого елемента рельєфу земної поверхні (позитивного та негативного) [4, с. 99] - П. Ротфусс використав

назви гір та гірських хребтів, як деталь опису географії вторинного світу, що не несе значного сюжетного навантаження. До прикладу, the Stormwal mountains Штормвальські гори, Shalda mountains передгір'я Шальди.

"I got this charm when I was in Veloran. Far away, across the Stormwal mountains." [3, с. 1265]

Спелеоніми, тобто підземні топоніми, назви будь-яких природних підземних утворень у верхній товщі земної кори, що має вхідний отвір на поверхні землі [4, с. 121], трапляються у романі П. Ротфусса в описах древніх підземних печер Університету. Назви різних частин підземелля Underthing відображають їх особливості: Bellows Піддувала, Cricklet Сверління, Grey Twelve Сіра Дюжина, Hollows Порожнечі, Woods Ліси, Candlebear Свіченосець, Throughbottom Мереживо, Tenners Десятки. Ось приклад вживання назви підземелля:

"She wrinkled her nose. Except by Downing and in the Bellows." [3, с. 978]

Ми описали два найчисленніші класи онімів у романі «Ім'я вітру» Патріка Ротфусса, проте творчий арсенал власних назв цього твору набагато ширший. У нашій картотеці онімів наявні біблїоніми (24 одиниці), зооніми (4 одиниці), ідео-німи (20 одиниць), теоніми (5 одиниць), етноніми (7 одиниць), ергоніми (5 одиниць), геортоніми (4 одиниці), анантропонім (1 одиниця), полемонім (1 одиниця) та астронім (1 одиниця).

За висловлюванням Дж. Роджерс, фентезі – це нереалістична література, яка зображає об'єкти, що не існують у відомому нам світі, і яка, на відміну від наукової фантастики, навіть не намагається пояснити можливість існування цих об'єктів [6]. Особливістю ономастикону романів fantasy є те, що практично всі імена розумних істот, хто зустрічається в названих книгах, належать людям. Винятки – анантропоніми – винесені за межі антропонімікону та розглядаються окремо як особлива група онімів, специфічна для творів epic fantasy. Цей термін вводиться для позначення представників інших розумних видів від грец. an "ні" та anthropos "людина". У романі П. Ротфусса це - ельф Bast Баст.

Висновки. Отже, роман «Ім'я вітру», «The Name of the Wind» мовою оригіналу, Патріка Ротфусса є чудовим джерелом для дослідження широкого спектру онімної лексики, представленої різними класами власних назв у відповідності до денотатів, а саме антропонімами (іменами, прізвищами, прізвиськами персонажів та гіпокористиками), ойконімами (власними іменами будь-якого поселення), геортонімами

(власними назвами будь-яких свят, пам'ятних дат, урочистостей, фестивалів), оронімами (власними назвами будь-якого елемента рельєфу земної поверхні (позитивного та негативного), ідеонімами (власними назвами, які мають денотати в розумовій, ідеологічній або художній сфері людської діяльності), урбаноні-

мами (власними іменами будь-якого внутрішньоміського, топографічного об'єкта), гідронімами (власними назвами будь-якого водного об'єкта, природного чи створеного людиною). Перспективу подальших досліджень вбачаємо в аналізі способів перекладу онімної лексики роману «Ім'я вітру».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гасюк Н.В., Пуш О.М. Ономастичний простір роману Р. Джордана «Око світу»: антропоніми. Науковий вісник Закарпатські філологічні студії, 2019. №3. С.73-77
2. Фоянкова О.И. Имя собственное в художественном тексте. Ленинград: Издательство ЛГУ, 1990. 104с.
3. Rothfuss P. The Name of the Wind. New York: DAW Books, 2007. URL: <https://omnireader.ru/#/reader?url=disk://4fcf5ec81fb1eafd5840e7ac52448345cf909366c369e62a103bca6ac39c333f> (дата звернення: 2-6.01.2022р.)
4. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. Москва: Наука, 1988.192 с.
5. Гасюк Н.В., Пуш О.М. Особливості творення та використання ойконімів у творах фентезі (на прикладі романів Р.Джордана): матеріали міжнародної науково-практичної конференції (27-28 грудня 2019, м. Венеція, Італія). Ca'Foscari University of Venice, 2019, С.43-46.
6. Rogers J. Any Fantasy You Like, So Long as It's Medieval. 2000. URL: <http://www.sffworld.com/authors/r/rogersjean/articles/anyfantasyyou.html> (дата звернення: 10.01.2022р.)
7. Liddell H.G., Scott R. A Greek-English Lexicon. Oxford: Clarendon Press, 1996. 2436 p.

УДК 11.111'367.622

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.23>

СУБСТАНТИВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСОБИ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ ПОХІДНИХ ІЗ СУФІКСОМ -IST)

SUBSTANTIVS WITH THE MEANING 'A PERSON' IN MODERN ENGLISH (BASED ON THE DERIVATIVES WITH THE SUFFIX -IST)

Главацька О.І.,

orcid.org/0000-0002-6411-0271

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської мови

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

У статті представлено структурно-семантичну характеристику номінацій особи із суфіксом -ist сучасної англійської мови, показано їх співвідношення з мотиваторами, окреслено тематичну класифікацію. Фактичний матеріал зібрано зі словників та публікацій з неології.

Питанням членування слова на морфеми, визначенню відносин між мотиваторами та похідними словами англійської мови присвячено роботи багатьох дослідників: О. Єсперсена, Г. Марчанда, В. Адамс, Л. Бауера, Р. С. Гінзбург, О. І. Смирницького, Н. М. Раєвської, О. Д. Мешкова, П. М. Карашука, П. В. Царьова та інших вчених.

Типологія словотвірних значень похідних обумовлена мовними характеристиками мотиваторів. Досліджувані імена особи утворено переважно від субстантивів, які, як мотиватори, мають певний потенціал, зумовлений типом організації їх семантичної структури: багатоаспектність семантики іменників дозволяє їм вступати у велику кількість словотвірних зв'язків.

Семантика похідних слів по-різному пов'язана зі значеннями своїх мотиваторів. Семантичне співвідношення одиниць мотиваційних пар у наших матеріалах представлена трьома типами: а) семантичні об'єми похідного та мотиватора рівні; б) семантичний об'єм похідного вужчий семантичного об'єму мотиватора; в) семантичний об'єм похідного ширший семантичного об'єму мотиватора. Специфіка суфікса -ist пов'язана з його іншомовним походженням і проявляється в тому, що він бере участь виключно у творенні найменувань осіб і не називає предмети. Згадані одиниці – одне з джерел поповнення лексичного запасу сучасної англійської мови.

Подальше поглиблене вивчення найменувань особи із суфіксом -ist є перспективним: воно дозволить виявити точки дотику та взаємодії подібних номінацій у різних мовах, допоможе прояснити деякі спірні та невіршені питання словотвору. Цікаво, що безперервний розвиток лексичних систем різних мов дає необмежений матеріал для дослідження.

Ключові слова: найменування особи, мотиватор, похідне, суфікс, мотиваційна пара, семантичний об'єм.

The article deals with the structural and semantic characteristics of the nominations with a meaning 'a person' with the suffix *-ist* in Modern English, their correlation with motivators and the thematic classification of the nouns. The factual material is extracted from dictionaries and publications on neology.

The works of many English researchers, such as R. S. Ginzburg, A. I. Smirnitsky, N. N. Raevskaya, O. D. Meshkov, P. M. Karashchuk, P. V. Tsarev and others are devoted to the issues of dividing a word into morphemes, determining the relationship between motivators and derivatives. The works of O. Jespersen, G. Marchand, V. Adams, L. Bauer are also of particular interest.

The typology of derivational meanings of derivatives is determined by the part-speech characteristics of their motivators. Nominations with the meaning 'a person' with the suffix *-ist* in Modern English are derived mainly from nouns. As motivators, they have a certain potential, due to the type of organization of their semantic structure: the multidimensionality of the semantics of nouns allows them to join into a large number of word-building connections.

The semantics of derivatives is related in different ways to the meanings of their motivators. In our materials the semantic correlation in motivational pairs is represented by three types: a) the semantic content of the derivative and the motivator are equal; b) the semantic content of the derivative is narrower than the semantic content of the motivator; c) the semantic content of the derivative is wider than the semantic content of the motivator.

The specificity of the suffix *-ist* is associated with its foreign origin and is manifested in the fact that it takes part exclusively in the formation of the nominations with the meaning 'a person' and does not form objects.

Nominations with a meaning 'a person' with the suffix *-ist* are one of the origin of replenishment of the vocabulary of Modern English.

Further research seems to be perspective: it will allow to identify common aspects of similar nominations in different languages; it will help to clarify some controversial and unresolved issues of word formation. It is remarkable that the development of the lexical systems of different languages provides unlimited material for the research.

Key words: name of a person, motivator, derivative, suffix, motivational pair, semantic content.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістика характеризується яскраво вираженим інтересом дослідників до проблем мовної особистості, її формування та розвитку, що цілком закономірно, оскільки категорія особи належить до центральних у системі мови; це зумовлено законами людського суспільства, підтримується та посилюється законами розвитку мови, її антропоцентричним характером. Дослідження мовних явищ у взаємозв'язку зі свідомістю, мисленням, духовним життям людини, національною психологією, історією, культурою дозволяє представити найбільш значні фрагменти мовної картини світу та її основного елементу – Людини [1, с. 4].

Антропологічна спрямованість сучасної науки та лінгвістики зокрема, обумовлює інтерес вчених до різних сторін функціонування номінацій особи

Аналіз досліджень та публікацій. Питанням членування слова на морфеми, визначенню відносин між мотиваторами та похідними англійської мови присвячено роботи багатьох вчених: а саме: Р. С. Гінзбург, О. І. Смирницького, Н. М. Раєвської, О. Д. Мешкова, П. М. Каращука, К. В. Піотух, П. В. Царьова, О. М. Бортнічук та ін. Певний інтерес становлять і роботи О. Есперсена, Г. Марчанда, В. Адамс, Л. Бауера. Використовуючи різні методи та підходи на базі ретельного та уважного вивчення фактичного матеріалу, вони дають детальний опис системи англійського словотвору.

Для сучасного етапу розвитку науки про словотворення характерне посилення інтересу до семантичних проблем. Саме у зв'язку з вивченням словотворчої семантики у різних аспектах

виникає завдання розкриття поняття похідності, яке у спеціальній літературі витлумачено переважно як напрямок похідності, відповідно до чого набуло широкого поширення обговорення критеріїв визначення похідності та її типів.

Постановка завдання. У центрі наших спостережень – похідні іменники на позначення особи з суфіксом *-ist*. Мета дослідження: представити структурно-семантичну характеристику номінацій особи із зазначеним суфіксом, показати їх співвідношення з мотиваторами, окреслити тематичну класифікацію одиниць, що вивчаються. Фактичний матеріал вилучено зі словників англійської мови; використано також дані Інтернету, англійських періодичних видань та публікацій з неології, що виявляють найбільшу оперативність мовного реагування на всі різноаспектні зміни в житті суспільства [2-3].

Виклад основного матеріалу. аналіз фактичного матеріалу дає нам підстави стверджувати, що в англійській мові модель із суфіксом *-ist* є самою продуктивною серед відсубстантивних похідних, що підтверджує результати дослідження Г. М. Шиманович [4, с. 43].

В якості мотиватора іменники володіють певним потенціалом, зумовленим типом організації їх семантичної структури: багатоаспектність семантики іменників дозволяє їм вступати у велику кількість словотвірних зв'язків. Наприклад: *autonomist* – a person desiring or advocating *autonomy* – the fact or condition of being autonomous; *iconomist* – a person who studies *iconomics* – the study of the celebrities's lives and their influence on the culture.

Специфіка суфікса *-ist* пов'язана з його іншомовним походженням і проявляється в тому, що

він бере участь виключно в утворенні назв людини та не називає предметів. Зазначений суфікс поєднується з основами іменників, що позначають: знаряддя праці: *motorist* ← *motor*; *automobilist* ← *automobile*; *harpist* ← *harp*; різні галузі трудової діяльності людей: *technologist* ← *technology*; *geologist* ← *geology*; *biologist* ← *biology*; відомі в історії імена осіб, авторів різних вчень, теорій, напрямів у науці, певних поглядів тощо: *Darwinist* ← *Darwin*; *Pushkinist* ← *Pushkin*.

До продуктивних відносимо модель із мотиваторами на *-ism*, що називають політичні партії (об'єднання) та наукові течії: *intactivist* – an activist who supports or lobbies for *intactivism* – the movement to end genital mutilation such as circumcision; *rawist* – a person who supports *rawism* – a dietary philosophy that eschews all foods that are processed, heated or cooked, confining consumption to organic fruits, nuts, vegetables and grains; *slacktivist* – a person who makes *slacktivism* – actions performed via the Internet in support of a political or social cause but regarded as requiring little time or involvement; *voluntourist* – a person who supports *voluntourism* – a form of tourism in which travellers participate in voluntary work, typically for a charity; *permissivist* – a person who supports *permissivism* – a lenience toward or indulgence of a wide variety of social behavior; а також: *communist* ← *communism*; *socialist* / ← *socialism*; *defeatist* ← *defeatism*; і т.д.

Досить численну групу в англійській мові складають деривати особи з суфіксом *-ist*, що приєднується до мотиватора-іменника на *-(o)log(y)*, що називає дисципліни, галузі медицини, розділи науки, суспільні течії: *dermatologist* – a doctor who specializes in *dermatology* – the part of medical science that deals with skin diseases and their treatment; *cardiologist* – a specialist in *cardiology* – the medical study of the heart; *barbitologist* – a person who studies *barbitology* – philosophically oriented discipline which studies Barbie dolls and their influence on society; *cosmetologist* – an expert in *cosmetology* – the practice of beautifying the face and hair and skin; *topologist* ← *topology*; *technologist* ← *technology*; *myrmecologist* ← *myrmecology*; *agrobiologist* ← *agrobiology*, *anesthesiologist* ← *anesthesiology*, *anthologist* ← *anthology*, *apologist* ← *apology*, *bacteriologist* ← *bacteriology*, *criminologist* ← *criminology*, *ecologist* ← *ecology*, *necrologist* ← *necrology*, *lexicologist* ← *lexicology*; *archaeologist* ← *archaeology*, *graphologist* ← *graphology*, etc.

Семантика похідних слів по-різному пов'язана зі значеннями своїх мотиваторів. Семантичне співвідношення одиниць мотиваційних пар

у наших матеріалах представлена трьома типами: а) семантичні об'єми похідного та мотиватора рівні; б) семантичний об'єм похідного вужчий семантичного об'єму мотиватора; в) семантичний об'єм похідного ширший семантичного об'єму мотиватора.

Зупинимося детальніше на похідних кожного із зазначених типів:

а) Семантичні об'єми похідного та мотиватора рівні (178 од.).

Найбільш поширена семантична рівність 1:1 (161 од.), коли семантику однозначного похідного формує і однозначний мотиватор: *agriculturalist* – an expert in *agriculture* – the science or practice of farming; *feminist* – someone who supports *feminism* – the belief that women should have the same rights and opportunities as men; *optimist* – someone who believes in *optimism* – a feeling or belief that things will get better or be more successful in the future;

Одиничні деривати із семантичною рівністю 2:2 та 3:3: *pessimist* – 1. One who advocates the doctrine of *pessimism* – the opinion or doctrine that everything in nature is ordered for or tends to the worst, or that the world is wholly evil. 2. One who looks on the things with *pessimism* – a disposition to take the least hopeful view of things; *tobacconist* – 1. A dealer in *tobacco*; also, a manufacturer of *tobacco* – any plant of the genus *Nicotiana*, of American origin, with narcotic leaves used for smoking, chewing, or snuff. 2. A smoker of *tobacco* – its leaves, esp. as prepared for smoking; *harmonist* – 1. A person skilled in *harmony* – the situation in which people live or work happily together without any big problems. 2. A person who makes a *harmony* – an arrangement of the contents of the Gospels, either of all four or of the first three, designed to show their parallelism, mutual relations, and differences. 3. One who understands the principles of *harmony* – any simultaneous combination of tones;

б) Семантичний об'єм похідного вужчий семантичного об'єму мотиватора. Кількісне вираження смислових відносин одиниць мотиваційних пар представлено від 1:2 до 2:4: *annalist* – a writer of *annals* – 1. A written account of events year by year in chronological order. 2. Historical records or chronicles; history. 3. Any journal reporting discoveries in some field, meetings of a society, etc.; *memorialist* – a person who writes or signs a *memorial* – 1. An object, institution, or custom established in memory of a person or event. 2. (hist.) A statement of facts as the basis of a petition etc.; a record; an informal diplomatic paper);

Лише одним дериватом представлено тип, у якому семантика похідного ширша семантики

мотиватора; зі співвідношенням 2:1: **abolitionist** – 1. A person who advocated or supported the *abolition* of slavery in the U.S. 2. A person who favors the *abolition* of any law or practice deemed harmful to society (*abolition* – the act or process of abolishing or being abolished; when a law or system is officially ended).

В наших матеріалах також є найменування особи, що мотивуються словами інших граматичних класів:

– віддієслівної похідності: **alarmist** – a person who *alarms* others needlessly; **conformist** – a person who uncritically or habitually *conforms* to the customs, rules, or styles of a group; **defeatist** – someone who is resigned *to defeat* without offering positive suggestions; **typist** – a secretary whose main job is *to type* letters; **recordist** – one that *records* sound electronically, as for films or at concerts; **declinist** – a person who *declines* current achievements in economics; **sewist** – a person who *sews*;

– відад'єктивної похідності: **verbalist** – 1. One who possesses *verbal* or oratorical skill. 2. One who favors words or the wording of something over its meaning or the idea behind it.

Похідні з неоднослівними мотиваторами включають одиниці, в яких структурно відображено основа ад'єктивного компоненту: **leftist** – someone who supports *left-wind ideas* or groups; **environmentalist** – someone who is concerned about the *environmental protecting*; **medievalist** – a connoisseur of *medieval culture*; **rightist** – a member of a *right wing* political party; **Baathist** – a member of the *Baath party*;

Для певної частини похідних характерна множинність мотивації. Безпосередньо мотиваторами можуть бути:

– декілька іменників: **chemist** – 1. A scientist who has special knowledge and training in *chemistry*. 2. Someone who prepares and sells medicines, who works in a *chemist's*; **receptionist** – 1. A person employed to receive and assist callers, clients, etc., in the *reception*. 2. A person who advocates *receptionism*;

– іменник та неоднослівне найменування: **methodist** – 1. A person who follows or advocates a particular *method* or system of procedure. 2. A follower of Wesleyanism as practiced by the *Methodist Church*; **feudist** – a writer on *feuds*; a person versed in *feudal law*; **naturalist** – 1. One versed in *natural science*. 2. One who holds or maintains the doctrine of *naturalism* in religion;

– прикметник та іменник: **sensualist** – 1. One who is *sensual*; one given to the indulgence of the appetites or senses as the means of happiness. 2. One

who holds to the doctrine of *sensualism*; **activist** – 1. An especially *active*, vigorous advocate of a cause, especially a political cause. 2. Of or relating to *activism*; **lyrist** – 1. A musician who plays on the harp or *lyre*. 2. A composer of *lyrical* poetry; **militarist** – 1. A *military* man. 2. A person having a strong spirit of *militarism*; **sensualist** – 1. One who is *sensual*. 2. One who holds to the doctrine of *sensualism*;

– іменник та дієслово: **lobbyist** – 1. Someone who *lobbies* members of a government to change a law or a situation. 2. A member of the *lobby*; **parodist** – 1. One who writes a *parody*. 2. One who *parodies*; **separatist** – 1. One that favors *separatism*. 2. A person who *separates*, withdraws, or secedes, as from an established church; **stylist** – 1 One who is a master or a model of *style*, especially in writing or speaking; a critic of style. 2. A designer of fashionable *styles* etc. 3. (in sport or music) A person who performs with *style*. 4. A hairdresser who *styles* hair.

Специфіку множинності словотвірної мотивації бачимо лише в тому, що у похідного слова виявляється два цілком конкретні мотиватори. Наведені (вище) одиниці мають однакоvu словотвірну структуру.

За нашими спостереженнями з усіх системних відносин похідні із суфіксом *-ist* вступають у синонімічні. Так, згадані деривати мають синоніми серед найменувань людини із суфіксами *-er*, *-ue*, *-ator*, *-ian*, *-^*, *-ik*, *-izer*; наприклад:

___+*-ist* / *-er*: **topographist** / *topographer* – an expert in *topography* – the description of a particular place, town, manor, parish, or tract of land; especially, the exact and scientific delineation and description in minute detail of any place or region; **reformist** / *reformer* – a disputant who advocates *reform*; **tourist** / *tourer* – a person on an excursion or sightseeing *tour* – a journey for pleasure, during which you visit several different towns, areas etc.; **astrologist** / *astrologer* – someone who practices *astrology* – the study of the positions and movements of the stars and how they might influence people and events; **mythologist** / *mythologer* – one who researches myths and *mythology* – the study of myths; **philologist** / *philologist* – a humanist specializing in *philology* – the humanistic study of language and literature; **crystallographist** / *crystallographer* ← *crystallography*, **lexicographist** / *lexicographer* ← *lexicography*, etc. [5, с. 197].

Порівняємо інші синонімічні моделі відсутності похідності:

___+*-ist* / *-ue*: **sinologist** / *sinologue* – a person who specializes in *Sinology* – the study of Chinese history, language, culture, etc; **craniologist** / *craniologue* ← *craniology*;

___ +*-ist* / *-ator*: **somnambulist** / *somnambulator* – a person who engages in *somnambulism* – a condition of the nervous system in which an individual during sleep performs actions appropriate to the waking state;

___ +*-ist* / *-ian*: **theologist** / *theologian* – a person expert in or studying *theology* – a study of religion and its influences and of the nature of religious truth; **statist** / *statistician*.

___ +*-ist* / *-^*: **allopathist** / *allopath* – one who practices *allopathy* – the system of medical practice which aims to combat disease by the use of remedies which produce effects different from those produced;

___ +*-ist* / *-ik*: **Bolshevist** / *Bolshevik*;

___ +*-ist* / *-izer*: **theorist** / *theorizer*.

Розвиток синонімічних відносин між похідними зумовлений різноманітністю словотвірних формантів, здатних бути засобами емоційно-експресивної виразності і стилістичної належності слів. Можливість приєднання до одного мотиватора різних формантів усуває шаблон при утворенні найменувань особи і дозволяє передати найтонші відтінки суб'єктивно-емоційного ставлення і експресії при характеристиці даної особи [5, с. 32].

Тематична організація аналізованих похідних включає такі групи: особа стосовно напрямку, течії в науці, мистецтві, філософії та медицині; за соціальним станом, особистими та суспільними відносинами, зв'язкам; за способом мислення, міркування; за професією, спеціальністю, родом занять, характером діяльності та пов'язаними з ними діями, функціями, відносинами; за світосприйняттям, інтересам; за інтелектуально-емоційним сприйняттям та відношенням до когось, чого-н.; за відношенням до місця проживання; за відношенням до напрямку, течії у релігії, віросповіданні; здібностям, таланту, розуму; за володінням знаннями, вміннями, майстерністю, досвідом; за властивостями натури, рисами характеру; за володінням багатством; за вираженням протесту, боротьби, демонстрації; за певним заняттям, об'єктом колекціонування; за іграми, розвагами і т. п.

Суфікс *-ist* продовжує нарощувати свою словотворчу активність і бере участь у творенні нових слів. Словниками неологізмів англійської мови зафіксовано такі номінації: **exemptionalist** – a person who supports *exemptionalism* – theory claims that humans are such a uniquely superior species that they are exempt from environmental forces;

parkourist – a person who goes in for *parkour*; **audist** – a person who supports *audism*; **faitheist** – an atheist who supports *faitheism*; **intactivist** – an activist who supports or lobbies for *intactivism*; **apitherapist** – an expert in *apitherapy*; **neuroethicist** – a doctor who follows *neuroethics*; etc.

Висновки. Аналіз фактичного матеріалу дозволив нам сформулювати такі основні результати дослідження:

Найменування особи з суфіксом *-ist* охоплюють значну лексичну мікросистему, яка постійно розвивається та характеризується певним набором семантичних ознак. Вони об'єднані тим, що називають певну особу, а значення кожного слова цієї групи входить у формулу 'носії предметно-абстрактної ознаки, що виражається у ставленні до предмету, особи, ідеології, напрямку, науки, місця перебування і т.д.'. Згадані одиниці – одне з джерел поповнення лексичного запасу сучасної англійської мови. Найбільш помітне зростання найменувань осіб, диференційованих за фахом, заняттями спортом і за відношенням до суспільно-політичного життя суспільства.

Типологія словотвірних значень похідних обумовлена характеристиками їхніх мотиваторів. Словотворча база найменувань особи включає переважно основи іменників, рідше – неоднослівні найменування. Деривати відад'єктивної та віддієслівної похідності нечисленні. Характер мотиваційних відносин похідних зі своїми мотиваторами ускладнюється множинною мотивацією. Такі похідні, зазвичай, однозначні.

Семантика похідних слів по-різному пов'язана зі значеннями своїх мотиваторів. Семантичне співвідношення одиниць мотиваційних пар у наших матеріалах представлена трьома типами: а) семантичні об'єми похідного та мотиватора рівні; б) семантичний об'єм похідного вужчий семантичного об'єму мотиватора; в) семантичний об'єм похідного ширший семантичного об'єму мотиватора.

Подальше поглиблене вивчення найменувань особи із суфіксом *-ist* англійської мови є перспективним: воно дозволить виявити точки дотику та взаємодії подібних номінацій у різних мовах, допоможе прояснити деякі спірні та невирішені питання словотвору. Цікаво, що безперервний розвиток лексичних систем різних мов (не лише споріднених) дає необмежений матеріал для дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Главацкая Е. И. Субстантивы лица в современных русском и английском языках (структурно-семантический аспект) : монография. Saarbrücken, Deutschland : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2015. 248 с.
2. Зацний Ю. А., Янков А. В. Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття. Вінниця : Нова Книга, 2008. 360 с.
3. Online Dictionary URL: https://contemporary_en.en-academic.com/; <http://www.thefreedictionary.com/>; <http://www.investopedia.com/terms> (дата звернення : 09.02. 2022).
4. Шиманович Г. М. Когнітивні чинники еволюції назв осіб в англійській мові ХХ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2005. 211 с.
5. Главацька О. Словотвірна синонімія у сфері субстантивів на позначення особи. *Текст і дискурс: когнітивно-комунікативні перспективи*: збірник матеріалів II Всеукраїнської наукової інтернет-конференції (28–29 березня 2019 р.). Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2019. С. 28–33.

УДК 811.111'373.7

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.24>ОЦІНКА ЗНАЧЕНЬ ТА ФУНКЦІЙ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ
АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ТЕКСТАХ С. МОЕМАVALUE AND FUNCTIONS OF ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS
REPRESENTED IN S. MOEM'S TEXTSГлуховська М.С.,
orcid.org/0000-0001-6533-3015
кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри іноземних мов

Національного аерокосмічного університету імені М.С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Фразеологізми як феномен етнічного буття посідає в системі їх взаємовідносин визначальне місце, бо концентрує різноманітний спектр прояву етнічних ознак, інтегрує, зберігає, відтворює і, певним чином, трансформує набутки різних сфер діяльності конкретного народу, які накопичуються протягом часу певною спільнотою. В англійській мові є немало фразеологічних одиниць (далі ФО), які несуть суттєву оцінку значень та функцій. Це яскраво виявляється і в усному, і в художньому використанні. Фразеологія англійської мови надає багатий матеріал для аналізу закономірностей зафіксованих у мові прагматичних потенціалів значень ФО. Фразеологізм сам по собі вже містить великий об'єм додаткової інформації про характер вчинків або поведінки людини. Таким чином, актуальність теми зумовлена відсутністю вичерпних досліджень репрезентації оціночних характеристик фразеологізмів у художніх текстах С. Моєма, а також необхідністю аналізу гендерної інформації функцій фразеологічних одиниць.

На сьогодні більшість дослідників визнають оцінку як тип прагматичного потенціалу важливою складовою частини специфічної форми передачі змістової інформації. Критерії оцінки залежать від норм суспільства й тісно пов'язані з його стереотипами. Об'єктом дослідження стали фразеологічні одиниці англійської мови з гендерним компонентом, а предмет – оцінка значень та функцій фразеологічних одиниць англійської мови у текстах С. Моєма. Матеріалом дослідження слугували фразеологічні одиниці англійської мови із гендерним компонентом у творах С. Моєма. У статті досліджено тип прагматичного значення, а саме оцінку. Виокремлено декілька напрямків типологізації прагматичних значень фразем: 1. За типом інтелектуально-емоційних компонентів пізнавальної діяльності людини; 2. За типом дискурсу: «схвалення», «несхвалення», «презирство, приниження», «порада», «засудження», «привітання», «прощання».

У творах С. Моєма авторка виокремлює функції фразеологічних одиниць з гендерним компонентом: досконале володіння професійної майстерності, стан справ, характеристика дії за тривалістю, ознака об'єкту за ціною, характеристика інтенсивної дії, вставна конструкція, характеристика емоційного стану, назва типу діяльності, характеристика зміни стану, характеристика інтелектуальної діяльності, характеристика фізичних якостей, характеристика зміни стану, характеристика конкретизації, характеристика схвалення, характеристика матеріального стану.

Ключові слова: мовна картина світу, оцінка, прагматичний потенціал, стереотип, фразеологічна одиниця.

Phraseology as a phenomenon of ethnic existence occupies a decisive place in the system of their relations, because it concentrates the diverse range of manifestations of ethnic characteristics, integrates, preserves, reproduces and, in some way, transforms some achievements of different spheres of a nation. In English, there are many phraseological units, which contain important value and functions. We can observe this in both oral and artistic using. The phraseology of the English language provides much material to analyze some regularities of pragmatic potentials of values of phraseological units

recorded in the language. Phraseology in itself already contains a large amount of additional information about nature of human actions or behavior. Thus, urgency of the research is due to the lack of comprehensive research of representation of evaluative characteristics of phraseology represented in some S. Moem's texts, as well as need to analyze gender information of some functions of phraseological units.

Today, the most researchers recognize evaluate as a type of pragmatic potential as an important part of a specific form of transmission of semantic information. The criteria of evaluate depend on norms of society and are closely associated with its stereotypes. The object of the research is phraseological units of English which include a gender component, and the subject is value and functions of phraseological units of English represented in S. Moem's texts. The material of the research is phraseological units of the English language which include a gender component represented in S. Moem's works. The type of pragmatic potential of a meanigh, namely evaluate is studed in the article. There are several areas of typology of pragmatic meanings of phraseology in the research, which the author identifies: by a type of intellectual and emotional components of human cognitive activity and by a type of discourse.

According to the S. Moem's works the author points out the functions of phraseological units which include a gender component: perfect mastery of professional skills, state of affairs, characteristics of action by duration, feature of object by price, characteristics of intensive action, insert construction, emotional structure, characteristics of emotional state changes in state, characteristics of intellectual activity, characteristics of physical qualities, characteristics of changes in status, characteristics of concretization, characteristics of approval, characteristics of material condition.

Key words: linguistic view of the world, value, pragmatic potential, stereotype, phraseological unit.

У мовознавстві останніх десятиліть велика увага приділялася дослідженню фразеологічних одиниць у різних аспектах: формальному (характерно для початкового етапу), семантичному, прагматичному, культурологічному тощо. Науковцями доведено, що ФО мають ознаки, спільні з лексичними одиницями, словосполученнями, реченнями, і відмінні від названих типів одиниць. Констатувався факт наявності зворотів, які не мають відповідників у системі слів, і зверталася увага на своєрідність їхньої семантики і прагматичного потенціалу (роботи В.П. Жукова, О.В. Куніна, Л.М. Пелепейченко, В.М. Телії, Т.З. Черданцевої). На тлі ствердження антропоцентричного підходу до дослідження мови як найбільш переконливого звертає на себе увагу суперечність щодо його реалізації саме у сфері дослідження фразеології. Доводиться констатувати, що в сучасній лінгвістиці, яка постулює антропоцентризм у вивченні мовних явищ, яка спрямовує свої зусилля на пізнання мови через людину, а людини через мову, найменше уваги приділено одиницям, у значеннях яких саме людина є смислотвірним чинником, – фразеологічним одиницям. Щодо прагматичного значення ФО в англійській мові можна говорити про наявність лише фрагментарних загальних уявлень. Тим часом потреба в осмисленні механізмів відтворення функцій ФО і виявлення можливих варіантів модифікації, компенсації прагматичних значень та оцінки у мові є таким же важливим, як і необхідним. Викладене свідчить про **актуальність** теми цієї роботи.

Аналіз стану дослідженості проблеми ФО переконує в тому, що є всі передумови для її аналізу. У цілому створена концепція визначення прагматичного потенціалу, подано різні класифікації ФО, які можуть слугувати для виявлення функцій ФО, що містять у собі гендерне забарв-

лення та оцінку значення в художніх та публіцистичних текстах. Відштовхуючись від наявної інформації, можна виявити способи найбільш повного прагматичного потенціалу ФО.

Об'єктом дослідження є фразеологічні одиниці англійської мови з гендерним компонентом.

Предмет дослідження – оцінка значень та функції фразеологічних одиниць англійської мови у текстах С. Моема.

Мета роботи – проаналізувати та описати прагматичний потенціал значень фразеологічних одиниць англійської мови, які містять у собі гендерну інформацію та охарактеризувати значення фразеологічних одиниць у текстах С. Моема.

Досягнення цієї мети стає можливим за умови розв'язання таких **завдань**: визначити гендерну оцінку значень англійських фразеологічних одиниць; узагальнити гендерне підґрунття значення ФО та описати функції фразеологічних одиниць у текстах С. Моема.

Матеріалом дослідження слугували фразеологічні одиниці англійської мови із гендерним семантичним компонентом у творах С. Моема.

У дослідженні приймається визначення Селіванової О. О. «Сучасної термінологічної енциклопедії», фразеологізмами слід вважати «стійкі, зв'язані єдністю змісту, постійно відтворювані в мовленні словосполуки або висловлення, що ґрунтуються на стереотипах етносвідомості, є репрезентантами культури народу та характеризуються образністю й експресивністю». [7; с.641]

Привернення до дослідження ФО з гендерним компонентом пояснюється тим, що гендерна інформація в онтогенезі має прагматичну спрямованість, оскільки виражає колективне ставлення етносу до ознаки соціальної статі і його аксіологічну діяльність. Довільний вибір прислів'їв теж обґрунтовуємо генетичними ознаками цих

одиниць: вони виражають інтенції мовця в онтогенезі, оскільки саме для вираження ціннісних пріоритетів вони і створюються.

Одним із поширених типів прагматичного значення є оцінка. Звернімося до аналізу цього компонента.

Мова відображає світ з різних боків. Перш за все у мові представлена об'єктивна дійсність, існуючі у світі предмети, ознаки, дії, включаючи людину з її почуттями, думками, вчинками, та їх співвідношення. У мові віддзеркалюється також взаємодія дійсності і людини у самих різних аспектах, одним з яких є оцінювальний: об'єктивний світ розділяється мовцями з точки зору його ціннісного характеру – добра і зла, користі і шкідливості і т.п. Це вторинне членування, що є соціально обумовленим, складним образом відображається в мовних структурах, і, насамперед, у системі фразем, яка акумулює дескриптивні та ціннісні стереотипи культурного соціуму у вигляді усталених сполук, що у більшості випадків мають яскраво виражений прагматичний потенціал. Наявність оцінного компоненту в художній образності, включаючи фразеологізми, настільки яскраво виразна, що подеколи навіть не потребує особливого апарату її виокремлення.

Включаючись до контексту, оцінка характеризується особливою структурою, що включає низку обов'язкових та низку факультативних елементів. Цю структуру можна представити як модальну рамку, яка накладається на висловлювання і не співпадає ані з його логіко-семантичною, ані з синтаксичною будовою. До обов'язкових елементів модальної рамки оцінки (експліцитних, тобто виражених оцінювальними словами, та імпліцитних – опис дій, вчинків дійових осіб) віднесені суб'єкт оцінки, об'єкт оцінки, аксіологічний предикат, аспект оцінки, сам оцінювальний елемент, і, що є особливо суттєвим, оцінювальний стереотип та шкала оцінок [8]. Існують також периферійні елементи оцінки, в т.ч. оцінювальні класифікатори, мотивування та ін. Цей аспект оцінки детально досліджений у працях багатьох авторитетних вчених (О.М. Вольф, Н.Д. Арутюнова, В.Н. Телія), тому не зосереджуваємо на цьому уваги.

Оцінка, очевидно, є універсальною категорією: навряд існує мова, в якій відсутнє уявлення про «добре/погано» [1]. Однак у засобах вираження оцінювальних значень різні мови виявляють свою індивідуальність. Це пояснюється в першу чергу тим, що оцінка належить до інтенціонального аспекту мови, де переломлення картини світу

у свідомості мовця ускладнюється цілою низкою факторів.

У залежності від головної ознаки, яка лежить в основі будь-якої класифікації, можна окреслити декілька напрямків типологізації прагматичних значень фразем:

1. За типом інтелектуально-емоційних компонентів пізнавальної діяльності людини:

а) «зовнішні та внутрішні почуття»: *пустити по світу (to ruin utterly) брати близько до серця (to lay to heart), задіти за живе (be near the bone), удар нижче поясу (to hit below the belt);*

б) «зорові і слухові сприйняття»: *бачити не далі свого носа (not to see beyond one's nose), говорити без кінця (to speak nineteen to the dozen), зміряти очима (to eye one from top to toe), пропускати повз вуха (to turn a deaf ear (to));*

в) «мислення»: *мати голову на плечах (to have one's head screwed on) братися за розум (to come to one's senses), ламати голову (to rack one's brains), каша в голові (head is in a muddle), в одно вухо ввійшло, у друге вийшло (in at one ear and out at the other);*

г) «мовленнєва діяльність»: *добре підвішений язик (ready tongue), кидати слова на вітер (to get a word in edgeways), язик до Києва доведе (You can get anywhere if you know how to use your tongue);*

д) «соціальне становище»: *без роду і племені (without kith or kind, ні кола ні двора (neither house nor home), висмоктувати соки (tear the guts out), жити на широку ногу (to live at a high rate);*

є) «риси характеру»: *господар свого слова (be as good as one's word), гострий на язик (get a fall out of smb.), дволикий Янус (two-faced Janus), ні риба ні м'ясо (neither fish, flesh nor fowl);*

ж) «модально-оцінювальні характеристики»: *біла ворона (a white crow), білими нитками шито (that is too thin), велика птиця, відкраяна скиба, ні пава ні гава, ні за холодну воду не братися, на живу нитку;*

з) «емоційно-вольова діяльність»: *бути на ножках (to be at daggers drawn), битися як риба об лід (to be hard up for a livelihood), брати бика за рогу (to take the bull by the horns), точити зуб (to have a grudge against smb);*

і) «фізичний вплив»: *давати по шапці (to clout someone's head), давати прикурити (to give one a good hiding), зігнути в баранячий піг (to make smb. knuckle);*

к) «фізичний стан»: *здоровий як бик (strong as a horse), на ладан дише (to have one foot in the grave), лізти зі шкіри (; to leap out of one's skin), з ніг падати (to be ready (fit) to drop);*

л) «психічний стан»: *виходити з себе (to lose patience), виливати душу (to unburden one's heart),*

осушувати сльози (*to dry one's eyes*), бути на сьомому небі (*to be in the seventh heaven*).

У цьому типі класифікації можливе подальше членування за ознакою позитивної або негативної оцінки, але треба брати до уваги згадане вище явище фразеологічної енантіосемії, яке дуже ускладнює типологізацію та надає їй статус відносної.

2. За типом дискурсу: а) «схвалення»: *світла голова (bright intellect), сіль землі (the salt of the earth), господар свого слова (a man of word)*;

б) «несхвалення»: *білими нитками шито (that is too thin), горбатого могила виправить (can the leopard change his spots?), дволикий (two-faced Janus), дурень набитий (as bolt as brass)*;

в) «презирство, приниження»: *ні те ні се (between hay and grass), ворона в павиному пір'ї (daw in peacock's feathers), ні риба ні м'ясо (neither fish, flesh nor good red herring), городити нісенітницю (to talk nonsense)*;

г) «порада»: *не плюй у криницю – пригодиться води напитися (cast no dirt into the well that gives you water), не встигнеш і оком моргнути (before you can say Jack Robinson), краще пізніше ніж ніколи (better late than never), яйця курку не вчать (don't teach your grandmother to suck eggs)*;

д) «засудження»: *медвежа послуга (well meant but turned out all wrong), нідливати масла у вогонь (to add fuel to the fire), каїнова печать (the brand of Cain)*;

є) «привітання»: *світ місний (it's a small world), про вовка помовка, а він у двір (talk of the devil and he is sure to appear)*;

ж) «прощання»: *бог на поміч (God help you), усіх благ (to wish good luck), на все краще! – (all the very best!)*.

Слід зауважити, що наведені приклади класифікації прагматичних значень фразем є відносними з огляду на специфіку вживання певних фразем в окремих унікальних мовленнєвих актах (варіювання відтінків значень та оцінювальних компонентів одного й того самого фразеологічного звороту в різних комунікативних ситуаціях іноді може дуже широким, тому часто буває важко віднести ту чи іншу фразему до певного типу чи класу).

Різні способи прагматичного потенціалу англійських ФО можна відслідкувати за творами С. Моєма.

Дослідження засвідчило, що у творах С. Моєма зустрічаються як фразеологічні одиниці так приказки та прислів'я. В фразеологічних зворотах автор намагається дати оцінку та характеристику не лише діяльності людини, але й емоційно

забарвлений стан. Розглянемо що ж саме оцінює автор:

1) досконале володіння професійної майстерності. Наприклад: *He seems to know his job. Схоже на те, що він знає свою справу.*

2) стан справ. Наприклад: *He says the way some of those firms in the city keep their accounts is enough to turn your hair grey. Він говорить, що в деяких фірмах розрахункові книжки знаходяться в такому стані, що волосся дибки стає.*

3) характеристика дії за тривалістю. Наприклад: *I thought we might take him back with us and give him a spot of lunch. Чи не взяти його з собою перекусити на швидку руку.*

4) ознака об'єкту за ціною. Наприклад: *The walls had been paneled (at cost price) by a good decorator and on them hung gratings of theatrical pictures by Zoffany and de Milde. Стіни були обшиті панелями недорого (по собі вартості) хорошим декором, на них висіли гравюри на театральні сюжети, зроблені Зофанні та де Уайльдом.*

5) характеристика інтенсивної дії. Наприклад: *In that time she must have got to know him inside and out. За цей час вона повинна була вивчити від голови до п'ят.*

6) вставна конструкція. Наприклад: *By the way, what's his name? До речі, як його ім'я?*

7) характеристика емоційного стану. Наприклад: *You would have thought his observation had taken a weight off her mind. Можна було подумати, що після його слів наче камінь упав з її серця.*

Go to hell. Йди до біса.

8) назва типу діяльності. Наприклад: *Of course, I have a man to do the rough work for me, but the ideas are mine. Звичайно, у мене є людина для чорної роботи, але ідея моя.*

9) характеристика зміни стану. Наприклад: *He blushed scarlet. Він почервонів.*

10) характеристика інтелектуальної діяльності. Наприклад: *It's wonderful how soon you can break yourself of it if you set your mind to it. Дивно, як легко від неї відмовлятися, якщо твердо вирішив.*

11) характеристика фізичних якостей. Наприклад: *The poor lamb's as think as a rail, Michael. Бідненький, худий як сірник, Майкл.*

12) характеристика зміни стану. Наприклад: *His admiration made them feel a little large than life size. Що до його захоплюючого погляду, вони росли у власних очах.*

13) характеристика конкретизації. Наприклад: *Now let's come down to brass track. Тепер по суті.*

14) характеристика схвалення. Наприклад: *They went back full of praise, and two or three London manager sent representatives to report on her. Вони повернулися, преподнося її до небес, і два чи три лондонських антрепренера послали своїх представників, щоб вони дали про неї свій відгук.*

15) характеристика матеріального стану. Наприклад: *She admired him because he hated to be in debt. Вона була в захваті від того, що він ненавидів влазити в борги.*

Проаналізувавши матеріал, можемо зробити висновок, що автор у своїх творах

використовує більше фразеологічних одиниць, ніж прислів'їв та приказок (приблизно 92% фразеологізмів і лише 8% прислів'їв та приказок).

В більшості прикладів було зазначено, що автор використовує ФО та ніж прислів'я та приказки, які дають характеристику емоційного стану, дії за тривалістю, фізичних якостей та матеріального стану. Також було відмічено, що у творі використано приблизно: 40% ФО, прислів'їв та приказок з негативною оцінкою; 32% – з нейтральною; 28% – з позитивною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: оценка, событие, факт. М. : Наука. 1998. 341 с
2. Баранцев К. Т. Английські прислів'я та приказки. Вид. II, доповнене. К. 1973. 54 с.
3. Ивин А.А. Аксиология : науч. изд. М.: Высш. шк. 2006. 390 с.
4. Ковшова М.Л. Лингвокультурологический метод во фразеологии: Коды культуры. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ». 2012. 456 с.
5. Краснобаева-Чорна Ж. В. Онимія ціннісної картини світу (на матеріалі української, російської, англійської та німецької фраземіки). *Записки з українського мовознавства*. 2017. Вип. 24(1). С. 67-74.
6. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка. М.: Высшая школа. 1996. 381 с.
7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К. 2006. 716 с.
8. Телия В. Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. М.: 1996. 275 с.
9. Шарманова Н. М. Прислів'я, приказка, афоризм: лінгвістичний аспект жанру. *Актуальні питання філології*: Зб. наук. праць. Кривий Ріг: КДПУ, 2002. 272 с.

УДК 811, 111' 31

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.25>

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ КОНЦЕПТУ «РОЗУМОВА ДІЯЛЬНІСТЬ»

LINGUISTIC ASPECT OF THE CONCEPT “MENTAL ACTIVITY”

Гром О.І.,

orcid.org/0000-0003-2238-2831

викладач кафедри англійської філології,

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Дана стаття – представлена вивченням поняття концепту, роздумами та аналізом лінгвістичного аспекту концепту *Розумова діяльність* в англійській мові. У поданій статті аналізується лінгвістичне та лексичне наповнення концепту *Розумова діяльність*. Лінгвістичний аспект концепту *Розумова діяльність* має своє віддзеркалення та відображення в англійській мові.

У даній статті обговорюються питання когнітивних досліджень спрямованих на сфери людської діяльності та на людину в цілому. Людська свідомість, особливості та механізм усвідомлення зовнішнього світу є найскладнішими явищами природи. Також, окреслюються питання про те, як за допомогою мовних одиниць відбувається накопичення, закріплення та зберігання знань про світ. У когнітивному напрямі пробують розгадати вічні людські проблеми, як ми сприймаємо світ і як трактуємо себе у цьому світі. Велика увага присвячується у працях аналізу концептів та вивченню властивостей мовних одиниць. Когнітивна лінгвістика оперує тісним взаємозв'язком одиниць мови та символів, які вони називають, мета яких виявити зміст складних процесів свідомості. Когнітологи розглядають вираження процесів відтворення, збереження та отримання різноманітних знань у мозку людини, саме, справжніми конструкціями у свідомості людства. Тому, за допомогою, когнітивної лінгвістики досліджуються саме ці процеси пізнання у мовних формах. Мова займає центральну позицію у когнітивній лінгвістиці, як знаряддя, що відіграє провідну роль у передачі та представленні інформації. Саме мова вважається вікном у духовний та оточуючий світ людини, у її інтелект, засіб доступу до таємниць мисленневих процесів.

У даній статті докладніше та глибинніше усвідомлюємо властивості та особливості концепту *Розумова діяльність*, також взаємозв'язок їхніх складових. У цій статті концепти розглядаються, як складові концептуальної системи, які формуються у процесі пізнання світу та відображають інформацію про нього.

Ключові слова: концепт, концептосфера, розумова діяльність, когнітивна лінгвістика, лінгвістичний аспект.

This article presents studying of the term “concept”, reflections and analysis of the linguistic aspect of the concept Mental Activity in English. This article analyzes the linguistic and lexical content of the concept of Mental Activity. Linguistic aspect of the concept Mental Activity is reflected in the English language.

This article discusses the issues of cognitive pieces of research aimed at the sphere of human activity and the person as a whole. Human consciousness, features and mechanism of awareness of the external world are the most complex phenomena of nature. In addition, questions are outlined about how the use of language units is the accumulation, consolidation and storage of knowledge about the world. In the cognitive direction, they try to solve, how we perceive the world and how we treat ourselves in this world. Scientists pay so much attention to the analysis of concepts and the study of the properties of language units. Cognitive linguistics deals with the close relationship between the units of language and the symbols they name, the purpose of which is to discover the content of complex processes of consciousness. Cognitologists consider the expression of the processes of reproduction, preservation and acquisition of various knowledge in the human brain, namely, the real constructions in the minds of humanity. Therefore, with the help of cognitive linguistics, these processes of cognition in language forms are studied. Language occupies a central position in cognitive linguistics as a tool that plays a leading role in the transmission and presentation of information. Language is a window into the spiritual and surrounding world of man, his intellect, a means of access to the mysteries of thought processes.

In this article we are more fully and deeply aware of the properties and features of the concept of Mental Activity, as well as the relationship of their components. In this article, concepts are considered as components of the conceptual system, which are formed in the process of learning about the world and reflect information about it.

Key words: concept, conceptsphere, mental activity, cognitive linguistics, linguistic aspect.

Постановка проблеми. Завдяки когнітивним дослідженням у лінгвістичних працях науковців з'явилися наступні актуальні поняття, такі як “концепт” і “концептосфера”. Проблематику цих питань глибоко вивчає когнітивна лінгвістика. У когнітивній лінгвістиці мова розглядається як складова людського розуму, яка є тісно пов'язаною з мисленням, пам'яттю, сприйняттям особистості та іншими когнітивними структурами [10, с. 106]. Завдяки когнітивній лінгвістиці у контрастивних дослідженнях використовується метод концептуального аналізу. Концептуальна система є системою, яка відбиває пізнавальний досвід особистості на мовному та домовному рівнях, неспоріднений з лінгвістичною сутністю, це – система знань, поглядів про світ. Концепти є складовими концептуальної системи, які формуються у процесі пізнання світу та відображають інформацію про нього. [9, с. 93].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Лінгвістичні дослідження є надзвичайно цінними і актуальними як у практичному так і в теоретичному мовознавстві. Про це свідчить величезна кількість праць, які обіймають різні рівні мови у вітчизняних (О. С. Кубрякова, А. П. Мартинюк, О. І. Морозова, І. С. Шевченко, В. І. Карасик, А. М. Приходько, Ю. С. Степанов, О. П. Воробйова, І. О. Голубовська, Л. М. Горянова, М. В. Піменова, О. Г. Тараненко, С. Г. Воркачов) і зарубіжних (Э. Ф. Скороходько, Р. Джекендофф, М. Джонсон, Дж. Лакофф, Р. Лангакер, Дж. Міллер, Ч. Філмор, С. Н. Brown, L. Coleman, G. Harman, R. Jackendoff, G. Lakoff, P. B. Baltes, E. Goldberg, R. J. Sternberg, Ch. W. Mills) працях науковців.

В основі сучасної когнітивної лінгвістики є ідея про концептуальну природу мислення людини, як вона пізнає дійсність. Сучасна когнітивна лінгвістика вивчає про організацію світу, а саме про створення його концептуальної картини. В мозку кожної особистості відображаються ментальні репрезентації, завдяки чому зберігається зв'язок зі світом та твориться власна мовна картина світу, представлена словами. За допомогою мозку бачимо, як світ впорядкований у свідомості людини, як людина сприймає цей світ, звуки, смаки, закони та явища природи, час. Отже, людина сприймає світ саме так, як його здатен сприйняти мозок і який можна описати тільки за допомогою мови й мовлення. Насправді, все сприйняття являється мовною картиною світу [1, с. 30]. На думку О. Кубрякової категоризація є саме тим механізмом, що об'єднує інформацію, впроваджує в механізми мислення та зв'язана з усіма когнітивними системами й операціями (порівнянням, ототожненням, аналогією). Категоризація – це результат когнітивної діяльності особистості, підсумок класифікації оточуючого середовища, та виокремлення окремих одиниць у поданій класифікації, підсумком зазначеної діяльності є формування певної категорії, що уможливає спостерігати за світом в основних особливостях його буття та функціонування [6, с. 307]. Основним поняттям когнітивної лінгвістики разом із “категоризацією” являється і “концептуалізація”, за допомогою якої утворюється система концептів у людській свідомості та свідомості оточуючого суспільства. Оскільки,

семантичний простір мови твориться, завдяки, концептам про дійсність та всесвіт.

Селіванова О. О. зазначає, що концептуальна система збирає інформацію різними шляхами: органами чуття, у результаті осмислення, за допомогою інтуїції, чи функційним континуумом, завдяки, взаємодії різноманітних пізнавальних механізмів, яка поступає в мовній і невербальній формі. Саме концепт являється результатом процесів концептуалізації та категоризації світу, які взаємодіють між собою і є інформаційною структурою свідомості, різноsubstrатною за засобом формування та пред'явлення пізнання про певні речі та явища [3, с. 120]. Красних В. В. вважає, концепт як глибинний смисл пізнання. Селіванова О. О. міркує про сутність концепту, зазначаючи, що концепт – конденсоване утілення змісту тексту. Різноманітність трактувань визначення концепту підкріплюється різними науковими підходами. На думку Карасика В. І. існує лінгвокогнітивний і лінгвокультурологічний способи вивчення концепту [6, с. 125]. Лінгвокогнітивний підхід представляє напрям, що веде від індивідуальної свідомості до культури (Кубрякова О. С., Попова З. Д., Дем'янков В. З., Стернін І. А. та ін.). Лінгвокультурологічний – напрям спрямований на отримання знань від культури до свідомості (Воркачов С. Г., Карасик В. І., Слишкін Г. Г. та інші). Серед лінгвістів не існує єдиної думки щодо визначення поняття концепту. За міркуваннями Селіванової О. О. кожен з двох підходів заслуговують на когнітивне визнання. Вона виділяє чотири аспекти щодо значення концепту: логіко-семантичний, де концепт ототожнюється зі значенням; логіко-філософський, де концепт пов'язаний з поняттям; інтегративний, в цьому аспекті концепт являється інформаційною структурою свідомості залежно від способів отримання інформації; психологічний, цей аспект базується на ідеї О. Потебні про “трирівневу структуру слова”: внутрішня форма, зовнішня і зміст). Поділяємо думку Селіванової О. О. про те, що концепт виступає інформаційною різноsubstrатною структурою свідомості, у деякій мірі є організованою одиницею пам'яті, яка включає в себе сукупність одержаних знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, які взаємодіючи з позасвідомим, отримуються, завдяки, взаємодії п'яти психічних функцій свідомості [4, с. 9]. Воркачов С. Г. зазначає, що концепт є одиницею колективної свідомості, яка має мовне вираження та направляє до вищих духовних цінностей [11, с. 40]. Поділяючи думку Серебрянської І. М. вважаємо концепт одиницею свідомості словесно

вираженою, збагаченою культурним змістом та індивідуальним сприйняттям, що відтворюється у мові, маючи деякий набір слів і у контексті, відтворюють основні етапи розвитку будь-якої мови [7, с. 208]. На думку Лихачова, концепт у когнітивній лінгвістиці представлений як індивідуальна сутність, на відміну від колективного, словниково-закріпленого значення.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження полягає у вивченні та дослідженні лінгвістичного аспекту концепту *Розумова діяльність* в англійській мові. Дана мета звертає нашу увагу на наступні **завдання**: виявити значення поняття “концепт” та розглянути різноманітні аспекти концептів, зокрема концептів *Розумової діяльності*. Завдяки виконанню поданих завдань досягнемо поставленої мети.

Виклад основного матеріалу. В лексичі відбиті процеси, які здійснюються у навколишньому середовищі, у суспільній реальності у результаті осмислення їх суспільством. Проблеми лінгвістичного вивчення лексичного пласта мови спричиняють велику зацікавленість. Своєрідність національного світосприйняття відображається добре у лексичі. Саме контрастивне опрацювання лексичної семантики дає більше користі, ніж порівняльний аналіз інших аспектів мови.

У лінгвістичному аспекті набуває великого значення віддзеркалення найбільш повного опису мовних одиниць, тому, що свідомість у того, хто вивчає іноземну мову має диференціювати слова вільно. Дуже актуальним є лінгвістичне вивчення лексичного складу мови. Дані мови використовуємо тому, що актуальність їх лінгвістичного вивчення постійно зростає, через поширення мови з різноманітними її типами. Англійська мова має велике значення для міжмовних контактів і міжнародних стосунків, оскільки постійно розширюється у світі. Виконуючи дане дослідження маємо можливість безмежно поглибити вивчення лексико-семантичної системи сучасної англійської мови та значно поповнити аналіз словникового запасу досліджуваної мови. В. фон Гумбольдт був одним із перших, хто звернув свою увагу на необхідність зіставного вивчення мов. Він зазначив, що “різні мови – це не різні позначення того самого предмету; це різне бачення і відображення його... Будь-яка мова, позначаючи окремі предмети, насправді творить: вона формує для народу, який є її носієм, картину світу”. Ці судження особливо актуальні у наші часи. Лінгвістичне дослідження мовних картин світу дозволяє збагнути свою мову, самих себе і своє бачення світу, а не тільки вивчити інші лінгвокультури.

Мова відіграє важливу роль у нашому житті. Вона творить мисленнєву картину світу, накладає свій відбиток на розуміння, вносить свої корективи. Думки відтворюють у нашій свідомості картину світу, мовна картина світу не повністю співпадає з першою. Оскільки лінгвістична картина варіюється від мови до мови, отже не є єдиним для всіх мов і механізм мовного вираження, тому, що кожна мова інтерпретує навколишній світ за національними концептуально-структурними канонами [8, с. 34]. Мовна картина світу – це спосіб відбиття реальності у свідомості людини, що полягає у сприйнятті цієї реальності крізь призму мовних та культурно-національних особливостей, притаманних певному мовному колективу. Будується картина світу на сприйнятті і мисленні людини, на відчуттях і уявленнях, диктує систему цінностей, які впливають на формування і узгальнення понять та норми поведінки [9, с. 93].

Завдяки міжмовному порівнянню можна найефективніше дослідити істотні ознаки, які є притаманними самостійним мовним культурам, також визначити спільне, специфічне і відмінне в мовах. Вивчаючи лінгвістичне значення мов можна визначити національну культурну специфіку сегментування світу, завдяки цьому можна охарактеризувати універсальні категорії у мовах світу, тому, що “загальна система мов при поступовості переходів від одного сегмента до іншого позначає єдине ціле”. Спостерігаємо за лексико-семантичними системами, які зводяться до специфіки членування світу, який пізнається у різний спосіб.

Лексичні системи є культурно-детерміновані і особливі, втілені у різних мовах. Кожна мова відтворює досвід певної культури, оскільки мова – це частина культури, а культура є частиною мови [11, с. 41]. Мова і культура не бувають розрізненими, вони є взаємопов’язані і обопільно переплітаються найскладнішими способами. Обидва ці поняття показують свій спосіб мислення, пізнання світу, поведінки [5, с. 92]. Саме в мові відтворено і особливості культури і своєрідність національного характеру її носіїв.

Мовна картина світу є картиною з життя носіїв кожної окремої мови та й будь-якої мови загалом, міцно пов’язаною з культурними надбаннями, сучасним життям народу та його історією. Тому мова є формою реєстрації національно-культурної спадщини. Мовна картина відображає не тільки сам по собі образ світу, вона нотує правила поведінки особистості в світі, пропонує стереотипи сприйняття. Саме в мові можна побачити накопичений досвід людства національно-куль-

турних цінностей [5, с. 67]. За допомогою мови особистість розпізнає саму себе і показує свою сутність, тому, що мова є дефініцією культурно-національної унікальності етносу і відображенням мудрості в ході історичного розвитку нації [2, с. 84]. Мовні одиниці асоціюються з елементом дійсності та відображаються чіткою знаковою системою, щоб відтворити і показати деякі реалії (звичаї, предмети, функції, фактори поведінки) [7, с. 117].

Мова присвячує концептуальній моделі світу своє людське – антропоцентричне пояснення, адже мова стає визначальною у добу нової антропологічної філософії. Національна мова сприймається як засіб лінгвокультурологічного осмислення людської культури, тому, що мова – це відбиток досвіду в формі знання [1, с. 29]. Також мову розглядаємо як “скарбницю” результатів пізнання світу і як знаряддя його когніції [2, с. 113].

У когнітивній лінгвістиці мова розглядається як складова людського розуму, яка є тісно пов’язаною з мисленням, пам’яттю, сприйняттям особистості та іншими когнітивними структурами [10, с. 206]. Завдяки когнітивній лінгвістиці у контрастивних дослідженнях використовується метод концептуального аналізу. Українські концепти зіставляються з концептами інших мов [8, с. 35]. Концепти мають свій національний культурний заряд, це виражено менталітетом народу в рамках якого вони діють і позначається на рівні диференційних ознак. Концепти в основному позначаються значеннями лексем мовних картин світу. Саме когнітивна чи культурна пам’ять слова – смислові характеристики мовного знаку, пов’язані з його національним менталітетом та системою духовних цінностей носіїв мови є вагомою складовою частиною семантики концепту [3, с. 119]. Лексико-семантичні мікроструктури, здебільшого, перетинаються, ніж збігаються, насамперед ключові, якими б близькими вони не вважалися [9, с. 93]. Когнітивна лінгвістика, як самостійний напрям мовознавства поєднує в собі усі отримані раніше знання та підсумовує ці знання на новітньому, пояснювальному рівні [11, с. 40]. Когнітивна лінгвістика разом з когнітивною психологією, нейрофізіологією, логічним аналізом мови та теорією штучного інтелекту досліджують один і той самий предмет для всіх, а саме, когніцію. Предметом когнітивної лінгвістики вважають відображення функції мови в осмисленні та пізнанні світу, здійснення концептуалізації та категоризації світу, зв’язок між мовними та концептуальними системами,

також, співвідношення між собою картин світу. [7, с. 153]. Вивчаючи мовну семантику маємо доступ до галузі концептології. Когнітологія виражає імпліцитні зв'язки, які є скритими у глибинності текстів і, завдяки, лінгвістиці проникає у зміст тексту.

Висновки. Когнітивні концепти характеризуються відсутністю ціннісного елементу. За допомогою цього елементу формуються цінності суспільства, тому він і є структурою свідомості. «Концепт розпорочений у мовних знаках, які його об'єктивують. Відновлюючи структуру концепту, маємо вивчити весь мовний корпус, де представлено концепт». Когнітивна лінгвістика, як самостійний напрям поєднує в собі усі отримані раніше знання та підсумовує ці знання на новітньому, пояснювальному рівні. Когнітивна лінгвістика разом з когнітивною психологією,

нейрофізіологією, логічним аналізом мови та теорією штучного інтелекту досліджують один і той самий предмет для всіх, а саме, когніцію.

Можемо зробити певні висновки аналізуючи наше дослідження. Досліджуючи лінгвістичний аспект концепту Розумова діяльність вивчаємо більшу глибину мовних одиниць даного концепту. За допомогою глибинного аналізу мовних одиниць концепту *розумова діяльність* обширніше описуємо його природу.

Приділяючи нашу увагу концептам *розумової діяльності* відображаємо лексичне наповнення поданих концептів.

Отже, за допомогою численних досліджень науковців у своїх працях поняття “концепт”, звертаємо увагу на подальші перспективи та розвиток у вивченні концептів, насамперед, концептів розумової діяльності та їхнє лексичне наповнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бєлова А. Д. Категоризація та концептуалізація знання в теоретичній та прикладній лінгвістиці. Лінгвістика XXI століття. 2008. С. 26 – 36.
2. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика : курс лекций / Упоряд. Болдырев Н. Н. Тамбов, 2001. 123 с.
3. Бушев А. Б. Лингвокультурные универсалии, концепты, понятия. Феноменология концептологии. 2021. № 2. С. 117 – 122.
4. Воркачев С. Г. Концепт как «зонтиковый термин». Язык, сознание, коммуникация. 2003. Вып. 24. С. 5 – 12.
5. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя) : монографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2002. 292 с.
6. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Москва : Гнозис, 2004. 560 с.
7. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : учебное пособие. Минск : ТетраСистемс, 2008. 272 с.
8. Никонова В. Г. Художественный концепт как система систем. Романо-германська філологія. 2006. Вип. 49, № 726. С. 33–41.
9. Плотнікова Н. В. Поняття «Концептосфера» та «Концепт» у сучасній лінгвістиці. Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Том 31. С. 91 – 96.
10. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы : монография. Днепрпетровск : Издатель Белая Е. А., 2013. 306 с.
11. Сергиенко Н. А. Сопоставительная когнитивная лингвокультурология как новое научное направление в современной лингвистике. Политическая лингвистика. 2019. № 6. С. 37 – 43.

З ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЄСЛІВНИХ ПРЕФІКСІВ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

FROM THE HISTORY OF STUDY OF VERB PREFIXES IN GERMAN

Деркевич Н.А.,

orcid.org/0000-0003-4265-7361

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри німецької філології та методики навчання німецької мови
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

У статті проаналізовано наукові спостереження відомих лінгвістів стосовно дієслівних префіксів та утворених за їхньою допомогою похідних дієслів. У різні періоди мовознавчих досліджень використовувалася неоднозначна термінологія на позначення невідокремлюваних дієслівних префіксів та їх дериватів. Розбіжність поглядів дослідників на лінгвальний статус аналізованих одиниць зумовила необхідність уточнення мовного статусу невідокремлюваних префіксів та дериватів, до складу яких вони входять. Розвиток дієслівних префіксів від прийменників, прислівників, наголошених префіксів, часток до ненаголошених префіксів супроводжувався поступовою втратою їхньої автономності, частковою десемантизацією і завершився переходом у статус невідокремлюваних дієслівних префіксів. Еволюція дієслівних префіксів простежується впродовж усієї історії німецької мови. У готській мові невідокремлювані дієслівні префікси виконували функції прийменників, прислівників, часток. Генетичний зв'язок, що існує між цими самостійними, службовими частинами мови та невідокремлюваними префіксами, позначається на кореляції семантики префіксів у сучасній мові. Прийменники, прислівники, частки, набуваючи у процесі еволюції статусу невідокремлюваного префікса, зберігають свою семантику, а згодом видозмінюють її або й зовсім втрачають під впливом твірної основи, а також низки зовнішніх факторів. Тож на основі діахронічного аналізу префіксів є підстави стверджувати, що досліджувані одиниці розвинулися від вільних до зв'язаних словотвірних морфем. Аналіз структурно-семантичних зв'язків між твірними та похідними дієсловами дав змогу з'ясувати функції словотвірного префікса у структурі деривата, а також особливості формування значення, яке є результатом взаємодії цього префікса з твірною основою. Дієслівні префікси мають стабільну передкореневу позицію і послідовно виконують словотвірну функцію.

Ключові слова: семантика, дієслівний префікс, етимологія, похідне слово, словотвірний формант.

The article analyzes the views of well-known scholars on verb prefixes and derived verbs formed with their help. In different periods of linguistic research, ambiguous terminology has been used to denote inseparable verb prefixes and their derivatives. The divergence of researchers' views on the linguistic status of the analyzed units has led to the need to clarify the language status of inseparable prefixes and derivatives of which they are part. The development of verb prefixes from prepositions, adverbs, stressed prefixes, particles to unstressed prefixes has been accompanied by a gradual loss of their autonomy, partial desemantization and culminated in the transition to the status of inseparable verb prefixes. The evolution of verb prefixes can be traced throughout the history of the German language. In the Gothic language, inseparable verb prefixes served as prepositions, adverbs, and particles. The genetic connection that exists between these independent, auxiliary parts of speech and inseparable prefixes affects the correlation of the semantics of prefixes in modern language. Prepositions, adverbs, particles, acquiring in the process of evolution the status of an inseparable prefix, retain their semantics, and later modify it or even lose it under the influence of the forming basis, as well as a number of external factors. Therefore, based on diachronic analysis of prefixes, there is a reason to believe that the studied units evolved from free to related word-forming morphemes. The analysis of structural and semantic connections between forming and derived verbs has allowed to find out the functions of the word-forming prefix in the structure of derivative, as well as the peculiarities of meaning formation, which is the result of interaction of this prefix with the forming basis. Verbal prefixes have a stable pre-root position and consistently perform a word-forming function.

Key words: semantics, verbal prefix, etymology, derivative word, word-forming formant.

Актуальність та постановка проблеми.

Важливим завданням у мовознавстві є дослідження діахронічного розвитку префікса та історичні зміни, яких він зазнав за період еволюції мови, а також дослідження семантики похідного слова, яке утворилося шляхом додавання до його основи словотворчого афікса, і, внаслідок цього, переосмислення семантики чи формування слова з новим значенням. Саме тому особливої актуальності серед сучасного мовознавства набуває системне граматичне та семантичне функціонування похідного слова.

Метою статті є простежити історичний розвиток дієслівних префіксів та їх вплив на семантику вторинних лексичних одиниць.

Завдання дослідження. Словотворення тієї чи іншої мови є рухомою системою взаємозв'язаних явищ, які розвиваються відповідно до своїх внутрішніх законів. Зрозуміти ці закони, хід їхнього розвитку і становлення неможливо поза історичною перспективою. Важливо також простежити зміну продуктивності того чи іншого словотвірного способу в еволюції мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням невідокремлюваних дієслівних

префіксів та функції похідних дієслів з невідокремлюваними префіксами у німецькій мові займалися такі лінгвісти як Я. Грімм, В. Вільманс, В. Генцен, Г. Пауль, Ф. Клуге: з-поміж згаданих науковців цього часу варто наголосити на тому, що лише мовознавець Ф. Клуге виокремлює префіксацію як самостійний спосіб словотворення.

Семантику невідокремлюваних префіксів та утворені за їх допомогою похідні дієслова у німецькій мові досліджували науковці І. Барц, Г. Брінкман, І. Кюнгольд, Е. Матер, Г. Мунган, Б. Науман, В. Фляйшер, Г. Ціфонун, М. Д. Степанова, Е. С. Кубрякова та інші.

Все ж, чимало теоретичних і практичних проблем ще недостатньо вивчені: залишаються дискусійними питання щодо категоріального статусу невідокремлюваних дієслівних префіксів у системі німецького словотвору, зміни валентності, транзитивності дієслів унаслідок приєднання префіксів до твірних дієслівних основ та формування валентності для похідних дієслів, утворених унаслідок приєднання невідокремлюваних префіксів до іменникових та прикметникових твірних основ.

Виклад основного матеріалу. Мовознавець Я. Грімм називає префіксальні дієслова із невідокремлюваними префіксами – справжніми композитами (*wahre composita*), і, досліджуючи «невідокремлювані частки з дієсловами (*untrennbare Partikeln mit verbis* / *be-, ent-, er-, ver-, zer-*)» в діячності, вчений передусім вказує на модифікаційну функцію цих часток [11, с. 353].

Ненаголошені префікси досліджені у «Граматичі німецької мови» В. Вільманса, де вказано на те, що «вони не вживаються як самостійні слова і у словнику не мають свого місця» [18, с. 127]. Спочатку ці частки поєднувалися з твірними дієслівними основами, пізніше – з відіменниковими – *beraten, entgleisen*. В. Вільманс вважає, що для визначення семантики композита із часткою потрібно брати до уваги значення обох елементів: частки та дієслова. Водночас «просте слово і композит можуть розвивати свої значення незалежно один від одного настільки, що значення простого слова неможливо віднайти у композиті – *stehen* (стояти) / *verstehen* розуміти – префікс *ver-* повністю модифікує семантику похідного слова» [18, с. 134].

«Німецький словник» Г. Пауля вміщує достеменно інформацію про ненаголошені частки (*unbetonte Partikeln*). Дуже стисло подано діячність кожної частки; їхні модифікаційні функції описано докладно з врахуванням синтаксичних аспектів функціонування [17, с. 33].

В. Генцен порушує тему префіксів у праці «Словотвір німецької мови». Вчений висловлює думку про те, що відіменникові та відприкметникові деривати *beteeren/ verdummen* варто розглядати як «власне похідні» (*eigentliche Ableitungen*) [12, с. 44], а пізніше пропонує, щоб префіксацію у словотворенні кваліфікувати як проміжну ланку між композицією та деривацією.

Відомий лінгвіст Г. Брінкман розрізняє сталі та рухомі префікси (*feste und bewegliche Vorsilben*) [5, с. 198]. Сталі префікси не є самостійними і вживаються лише як словотвірні форманти. Зрозуміло, що існують також префікси, які вживаються одночасно як відокремлювані і невідокремлювані: *umfahren / umfähren* – наїхати на когось, збити когось/ об'їхати. У граматиці Г. Брінкмана розділ «Утворення класів дієслова» містить інформацію про семантичні функції префіксів.

Як стверджує науковець Е. Матер, у німецькій мові існує понад 289 елементів, які виконують функцію префіксації. Ці префіксальні елементи є продуктивними і поєднуються з простими твірними основами [14, с. 121]. Г. Мунган досліджує семантику відокремлюваних (*bewegliche Partikeln ab-, an-, auf-, aus-, ein-*), одночасно відокремлюваних і невідокремлюваних часток (*bewegliche und feste Partikeln durch-, über-*), дієслівних префіксів (*Verbalpräfixe be-, ent-, er-, ver-, zer-*) саме у діячності, оскільки це важливо для визначення модифікуючих функцій зазначених словотвірних формантів [15].

У граматиці Дудена [7, с. 345] знаходимо два визначення префіксів: «префікс (*Präfix*) – це складник деривата, який не вживається у реченні самостійно»: *be-, ent-, er-, ver-, zer-*; якщо можливе роз'єднання першого компонента від простого слова, то в граматиці Дудена на позначення зазначених одиниць знаходимо термін – «додаток до дієслова» (*Verbzusatz*): *ab-, an-, auf-, bei-, um-, wieder-* [7, с. 391]. У розділі «Словотворення» під заголовком «Дієслова» представлено інформацію про граматичні та семантичні модифікації дієслів з префіксами *be-, ent-, er-, ver-, zer-*, малопродуктивність префіксів *miss-, fehl-, re-, de-, in-* та їх дериватів, непродуктивність префікса *ge-*, охарактеризовано напівпрефікси *ab-, an-, auf-, aus-, ein-; hinter-, durch-, über-, um-, unter-, wider-* [8, с. 425]. В окремому розділі досліджуються префікси *bei-, entgegen-, los-, nach-, vor-, wieder-, zu-, zurecht-*, які вчений розташовує між термінами напівпрефікс – компонент складного слова (*Halbpräfix / Kompositionsglied*) [8, с. 430].

Лінгвіст Г. Ціфонун у своїй дисертації досліджує префіксальні дієслова із словотвірними

формантами (*Wortbildungsformante*) – префіксами *be-, ent-, er-, ver-, zer-*, аналізує взаємодію твірної та деривативної бази, їхню морфологічну валентність, і вважає досконалішим аналіз семантики похідних дієслів у контексті речень типу: *Bücher auf den Boden legen / den Boden mit Büchern belegen* [19, с. 104].

Використовуючи наукові результати сучасного синхронного дослідження мови, німецький лінгвіст В. Фляйшер описує словотворення сучасної німецької мови, акцентуючи при цьому увагу на продуктивних методах. Так, для дієслівного словотворення вчений розрізняє три структурних типи: словоскладання (*Zusammensetzung*), деривацію (*Ableitung*), префіксацію (*Präfixbildung*) [9, с. 306-325].

До першого типу він відносить дієслова, які утворені із двох дієслівних основ – *kennen lernen, sitzen bleiben*. У подальшому В. Фляйшер відносить до словоскладання дієслова, у яких першим складником є іменникова основа – *achtgeben*, або прислівникова частка – *hinabfahren*. Похідні дієслова у В. Фляйшера є відіменниковими, якщо в їхній основі виступає іменник – *ackern*, відіменниковий дериват – *gärtnern* або іменникове складене слово – *frühstücken*. Лінгвіст відносить до похідних дієслів ще відприкметникові – *säubern* та віддієслівні похідні – *streicheln, probieren* [9, с. 306].

Нові дієслова утворюються також шляхом «префіксальної модифікації основи дієслова» [9, с. 325]. Такі утворення В. Фляйшер називає префіксальними утвореннями, оскільки вони можуть бути невідокремлюваними (*feste Elemente/ be-, ent-, er-, ver-, zer-*), а також одночасно невідокремлюваними і відокремлюваними (*durch-, über-, um-*) і лише відокремлюваними (*unfeste Elemente/ ab-, an-, auf-, aus-*). В. Фляйшер відмежує суфіксацію від префіксації, розглядає їх як два окремих види словотворення, детально в алфавітному порядку описує походження, значення, ступінь продуктивності кожного афікса [9, с. 326].

Серед радянських германістів-дослідників у галузі теорії німецької мови вартими уваги є наукові праці В. М. Жирмунського, М. Д. Степанової, О. С. Кубрякової.

В. М. Жирмунський, досліджуючи історію німецької мови, значної уваги надає й словотворенню, зокрема афіксації, однак вчений не виокремлює афіксацію як окремий вид збагачення мови [2].

Вагомим внеском у вітчизняне мовознавство у дослідженні словотворення німецької

мови є наукові доробки М. Д. Степанової. Вчена називає невідокремлювані дієслівні префікси *be-, emp-, ent-, er-, ge-, miss-, ver-, zer-* морфемами, а утворені від них дієслова – похідними (М. Степанова, 1953, с. 278); дієслова, перші компоненти яких є повнозначними частинами мови – іменник (*teilnehmen*), прикметник (*freisprechen*), прислівник (*emporsteigen*), інфінітив (*kennen lernen*) – є складними дієсловами. Існують ще дієслова, першим складником яких є самостійні лексичні одиниці – прийменники-прислівники: у давньоверхньонімецьких мовах вони були прислівниками місця, в сучасній німецькій мові виконують функції прийменників. Це є наголошені та відокремлювані напівпрефікси *ab-, an-, auf-, aus-, bei-, ein-, mit-, vor-, zu-* і відокремлювані та невідокремлювані напівпрефікси (*bald trennbare, bald untrennbare Partikeln*) *durch-, hinter-, über-, um-, unter-, wider-* [4, 1953, с. 322].

Наукові праці Е. С. Кубрякової також посідають вагоме місце у дослідженні словотворення германських мов. Науковець стверджує, що афікси відіграють важливу роль у словотворенні, говорить про їхню багатофункціональність і вважає, «що на морфологічному рівні афікси – це службові частки, які служать для формотворення, на словотвірному рівні – афікси є дериваційними частками» [3, с. 68].

«Навідміну від вільних морфем, є й словотвірні, які вносять у композит своє лексично-понятійне значення» – знаходимо у праці «Словотворення сучасної німецької мови» І. Барц та В. Фляйшера [10, с. 25]. Мовознавці класифікують префікси на відокремлювані та невідокремлювані, префікси іноземного походження (*Fremdpräfixe*), детально описують їхню семантику. З їхньої точки зору, префіксальні дієслова, поряд із семантичними та синтаксичними змінами, виконують особливе завдання у розрізненні відтінків значень дієслова [10, с. 316- 348].

Сучасний дослідник Е. Доналіз висловлює свою точку зору щодо афіксів: «якщо вони знаходяться перед основою слова – це префікси, після основи – це суфікси, циркумфікси мають своє місце перед і після основи слова одночасно» [6, с. 27]. Префікси – це зв'язані морфологічні одиниці, приєднуються до іменника, прикметника та дієслова, зазвичай є ненаголошеними і наголошеними, односкладовими.

Мовознавець М. Лоде вважає префіксацію для творення дієслів у німецькій мові найважливішим способом; її завдання полягає у семантичній та синтаксичній модифікації твірної дієслова. Лінгвіст поділяє префікси на невідокремлювані

(*untrennbare/ feste Präfixe*), відокремлювані (*trennbare/ unfeste Präfixe*), а також відокремлювані і невідокремлювані [13, с. 229-238].

Український мовознавець О. Д. Огуй вважає словотворення мовним процесом, за допомогою якого утворюються нові слова за певними словотвірними способами. Поряд з цим, деривація є найоб'ємнішим способом, де експліцитна деривація займає особливе місце [16, с. 202].

У дисертаційній роботі «Співвідношення кореневих і похідних дієслів у лексичному та граматичному аспектах» О. М. Арт'юмцев досліджує вплив невідокремлюваних префіксів *be-, ge-, ent-, er-, über-, unter-, miss-, ver-, wider-, zer-* на лексико-семантичні, субкатегоріальні та граматичні характеристики похідного дієслова, внаслідок чого утворюються опозиція лексичних та лексично-граматичних ознак кореневих і похідних дієслів. У дослідженні виявлено, що між дієсловами досліджуваної семантики польова дистанція залежить від того, як невідокремлювані префікси входять у семантичну структуру девербативного дієслова, тобто як його семантика модифікує структуру денотативного значення похідного дієслова [1].

Як бачимо, у дослідженнях науковців спостерігаємо, як формується семантичний зміст префікса у ході його діахронічного розвитку. Я. Грімм, Г. Пауль, В. Вільманс, В. Генцен вважають дієслівні невідокремлювані префікси невідокремлюваними або ненаголошеними частками, І. Барц,

Г. Брінкман, Дуден, М. Д. Степанова, М. Лоде, Е. Доналіз вживають тут новий термін – префікс. Щодо назви похідного дієслова, яке утворилося внаслідок поєднання з невідокремлюваним префіксом, також немає єдності думок: у Я. Грімма та В. Вільманса – це невідокремлюваний композит або композит із часткою, у Г. Пауля – сталий композит, у В. Вільманса – складне дієслово, у В. Генцена, І. Ціфонун – префіксальне дієслово, у Г. Брінкмана, Дудена (1973р.) – префіксальний дієслівний дериват, префіксальний композит, а також похідне дієслово у І. Барц, Дудена (1984 р.), В. Фляйшера – сталий префіксальний дериват.

Висновки і пропозиції. Отже, інформація про невідокремлювані префікси та утворені від них дієслова є досить різноманітною. Оформлення досліджуваних словотвірних одиниць у префікси супроводжувалося поступовою втратою їхньої автономності та відповідних граматичних ознак вільних морфем. Різною у термінології якраз і зумовлено зміною граматичних ознак зазначених словотвірних одиниць в ході еволюційного розвитку. У дослідженнях сучасних науковців ці зв'язані морфemi набувають статусу невідокремлюваних які, поєднуючись з вільними кореневими основами, формують похідні дієслова, унаслідок чого зазначені одиниці отримують назву – префіксальні.

У перспективі планується дослідження семантики твірних основ та похідних лексичних одиниць із дієслівними префіксами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арт'юмцев О. В. Співвідношення кореневих і похідних дієслів у лексичних та граматичних аспектах (на матеріалі нім. дієслів мовлення з невідокремлюваними префіксами): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови". М., 1997. 27 с.
2. Жирмунский В. М. Общее и германское языкознание: [избр. труды]. Л.: Наука, 1976. 695 с.
3. Кубрякова Е. С. Общее языкознание: внутренняя структура слова. Словообразование. М.: Наука, 1974. 198 с.
4. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка. М.: Изд-во иностранной лит-ры, 1953. 375 с.
5. Brinkmann H. Die deutsche Sprache. Gestalt und Leistung. Düsseldorf: Verlag Schwann, 1962. 2. Aufl. 334 S.
6. Donalies E. Die Wortbildung des Deutschen. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2002. 190 S.
7. Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Mannheim: Dudenverlag Bibliographisches Institut, 1973. Aufl. 3. 763 S.
8. Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Mannheim; Wien; Zürich: Dudenverlag, 1984. 4., völlig bearb. u. erw. Aufl. 800 S.
9. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1982. 326 S.
10. Fleischer W., Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1995. 382 S.
11. Grimm J. Deutsche Grammatik II. Berlin, Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung, 1967. S. 786 – 901.
12. Henzen W. Deutsche Wortbildung. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1965. 178 S.
13. Lohde M. Wortbildung des modernen Deutschen: ein Lehr- und Übungsbuch. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2006. 350 S.
14. Mater E. Deutsche Verben. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1966. Bd. 1-10. 290 S.

15. Mungan G. Die semantischen Interaktionen zwischen dem präfigierenden Verbzusatz und dem Simplex bei deutschen Partikeln und Präfixverben. Frankfurt am Main: Verlag Peter Lang, 1986. 257 S.
16. Oguj O. D. Lexikologie der deutschen Sprache. Winnyts'a: Nowa knyha, 2003. 403 S.
17. Paul H. Deutsche Grammatik. Halle (Saale): VEB Max Niemeyer Verlag, 1959. 2. Aufl. 142 S.
18. Wilmanns W. Deutsche Grammatik. Gotisch, Alt-, Mittel- und Neuhochdeutsch. Straßburg: Verlag von Karl J. Trübner, 1899. S. 115-175.
19. Zifonun G. Zur Theorie der Wortbildung am Beispiel deutscher Präfixverben. München: Max Hueber Verlag, 1973. 192 S.

УДК 811.111'373.4

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.27>

РОЛЬ ЧАСТОТНОСТІ У ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

THE ROLE OF FREQUENCY IN LINGUISTIC RESEARCH

Ділай І.П.,

orcid.org/0000-0001-9626-290X

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології*

Львівського національного університету імені Івана Франка

Ділай М.П.,

orcid.org/0000-0001-5182-9220

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики*

Національного університету «Львівська політехніка»

У статті висвітлено переосмислення ролі частотності у сучасних лінгвістичних дослідженнях. Повторюваність мовних одиниць та їх сполук – вагомий чинник формування мовних категорій та стійких асоціацій, який визначає розвиток усіх рівнів мовної системи. Переосмислення ролі частотності пов'язане із стрімким розвитком корпусної лінгвістики та сучасних систем обробки природної мови. Аналіз значних масивів мовної (текстової) інформації вимагає застосування надійних статистичних величин.

Перші згадки про частотність у лінгвістиці стосуються списків частотності слів англійської мови, укладених з навчальною метою, та словників частотності. Особливої ваги набуває вивчення контекстуалізованої частотності не лише для тексту та дискурсу, але й для досліджень системних мовних зв'язків окремих одиниць, їх місця у ментальному лексиконі. Контекстуалізована частотність пов'язана з встановленням сполучуваності слів. У статті розглянуто асоціативні колокаційні міри, способи побудови колокаційних графів та мереж на їх основі.

Окрім поняття частотності та її видів у статті розглянуто суміжне поняття салієнтності, що пов'язано із закарбуванням у мовній свідомості певної нечастотної інформації, або, радше, відносно частотної інформації. Прямим експонентом салієнтності є ключові слова у тестах різного типу, які не завжди найбільш частотні. Здійснено огляд різних підходів до салієнтності та встановлення ключових слів за допомогою статистичних критеріїв.

Таким чином, у статті здійснено огляд наукової лінгвістичної літератури та розглянуто окремі сучасні підходи до частотності, виявлено переваги контекстуалізованої частотності, з'ясовано, як співвідносять частотність та салієнтність на основі аналізу ключових слів, наголошено на актуальності квантитативних методик для усіх напрямів сучасних лінгвістичних досліджень.

Ключові слова: частотність, салієнтність, корпус, контекстуалізована частотність, ключові слова, колокаційні міри.

This paper reconsiders the role of frequency in modern linguistic research. The recurrence of language units and their combinations is an important factor in the formation of language categories and stable associations, which determines the development of all levels of the language system. Taking another look at the role of frequency is associated with the rapid development of corpus linguistics and modern natural language processing systems. The analysis of large amounts of linguistic (textual) data requires the use of reliable statistical measures.

The early studies on frequency in linguistics address the frequency lists of English words compiled for educational purposes and frequency dictionaries. Of particular importance is the study of contextualized frequency not only for text and discourse, but also for the study of systemic linguistic relations of individual units, their place in the mental lexicon. Contextualized frequency is associated with the establishment of word collocability. The paper considers associative collocation measures, methods of constructing collocation graphs and networks based on them.

In addition to the concept of frequency and its types, this paper uncovers the related concept of salience, which is associated with the entrenchment in the language consciousness of certain non-frequent data, or, rather, relatively frequent

data. The direct exponent of salience is keywords in tests of various types, which are not always the most frequent words. An overview of different approaches to salience and keyword extraction using statistical criteria is presented.

Thus, the article reviews the linguistic literature and considers some modern approaches to frequency, specifies the benefits of contextualized frequency, clarifies how to relate frequency and salience based on keyness analysis, emphasizes the relevance of quantitative methods for all areas of modern linguistic research.

Key words: frequency, salience, corpus, contextualized frequency, keywords, collocation measures.

Постановка проблеми. Характерною особливістю мови є повторюваність її одиниць та їх сполук. Саме повторюваність веде до формування категорій та стійких асоціацій, а також до автоматичного повторення сполук [1, с. 50]. Теорії, які базовані на вживанні (*usage-based theories*), постулюють, що мовні структури формуються внаслідок повторення моделей мовного вживання. Таким чином, вивчення частотності вживання сприяє вивченню природи мовної організації. Частотність визначає розвиток лексичної, морфологічної та синтаксичної систем, хоч і не є єдиним чинником їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Роль частотності у розвитку мовної системи неодноразово привертала увагу сучасних дослідників [2; 3; 4; 5; 6]. З появою корпусної лінгвістики стало можливим досліджувати величезні масиви мовних даних, що призвело до того, що дослідження частотності набуло нової ваги та перспектив. Саме частотність вказує на те, як вживання впливає на систему мову [7, с. 3]. Почали укладатися списки та словники частотності, квантитативні методи вдосконалювались та вийшли на новий рівень з метою встановлення закономірностей дистрибуції слів у тексті. Такі напрямки досліджень націлені насамперед на вдосконалення навчальних методик, проте згодом все більше стають у пригоді для вдосконалення систем обробки природної мови.

Окрім поняття частотності у лінгвістиці, набуває поширення і ваги поняття **салієнтності** (*salience*). У когнітивній науковій традиції *салієнтний* означає “найменш очікуваний”, “який не відповідає очікуванням”, тому його можна визначати за допомогою стохастичних вимірів [6, с. 135]. Шмід (Schmid) розрізняє когнітивну салієнтність та онтологічну салієнтність [8]. Когнітивна салієнтність стосується стану тимчасової ментальної активації, онтологічна салієнтність позначає внутрішньо притаманну ознаку сутностей в реальному світі. Окремі сутності більше привертють увагу, аніж інші. Когнітивна активація може бути досягнута свідомим вибором. Салієнтний, таким чином, означає “завантажений у робочу пам'ять”, “у центрі уваги”.

Дещо відмінне трактування салієнтності знаходимо у Джіора (Giora, 2003): *салієнтний*

розуміється як такий, який виділяється головним мозком та закодований у ментальному лексиконі людини [9, с. 15]. Існують різні ступені салієнтності, які прямо залежні від частотності вживання, конвенційності, знайомості та прототипності. З точки зору такого градуального підходу до салієнтності, контекст не є визначальним чинником.

Д. Герертс (Geeraerts, 2017) запропонував своє трактування ономазіологічної салієнтності як відносної частотності, з якою *significant* асоціюється з конкретним *signifié* [10]. Таким чином, береться до уваги конкретний прагматичний контекст. Д. Дів'як (Divjak, 2019) вважає, що салієнтність стосується будь-якого (аспекту) стимулу, що робить його помітним для спостерігача. Те, що виділяється має більше шансів бути поміченим та закріпленим (*entrenched*) у пам'яті [6, с. 197].

В останні десятиліття актуальним стало виділення **ключових слів** у тексті за допомогою статистичних методик. Під ключовими дієсловами розуміють слова, які є значно більш чисельні або статистично більш салієнтні у певному корпусі у порівнянні з іншим корпусом [11]. В. Брезіна (Brezina) наголошує, що ключові слова є відносним терміном, який залежить від різниці лексичних частот у двох корпусах [12]. Відповідно, такого типу ключові слова отримали назву **корпусозіставні статистичні ключові слова** (*corpus-comparative statistical keywords*) [13, с. 566]. Визначення ключових слів є важливим для ідентифікації ключових концептів у дискурсах, типової лексики жанру чи варіанта мови, лексичного розвитку протягом часу тощо. П. Бейкер (Baker, 2011) виокремлює також так звані *слова-замки* (*lockwords*), які трапляються з однаковою частотою у корпусах, які порівнюємо [14].

Постановка завдання. Враховуючи активну наукову дискусію стосовно переосмислення ролі частотності в сучасних лінгвістичних дослідженнях, їх дедалі більшого і ґрунтовнішого опертя на емпіричні корпусні дані, застосуванні статистичних підрахунків, видається за доцільне систематизувати наявні підходи до заявленої проблематики та акцентувати на її актуальності з метою оптимізації методологічного апарату сучасних лінгвістичних досліджень, які проводяться у вітчизняному мовознавстві. Таким чином, **мета статті** – визначити роль частотності та її трак-

тування у сучасних лінгвістичних дослідженнях. Мета передбачає виконання таких **завдань**: 1) здійснити огляд наукової лінгвістичної літератури та виокремити сучасні підходи до частотності, 2) виявити переваги контекстуалізованої частотності, 3) з'ясувати, як співвідносять частотність та салієнтність на основі аналізу ключових слів.

Виклад основного матеріалу. Перші згадки про частотність у лінгвістиці стосуються т. з. списків частотності слів, які почали укладатися ще в XV столітті. Первісні такі списки – глосарії, в яких слова були згруповані за категоріями, наприклад, список Брайта (Bright, 1588), та для яких частотність не була основним критерієм. Проте у XVII столітті з'явилася праця Коменського (Komenský, 1631) *Janua linguarum reserata*, яка базована на частотності. Списки частотності подавали кількість окремих випадків вживання (*tokens*) кожного слова (*type*) у вибраних текстах.

Найдавніший словник частотності англійської мови укладено Ейрес (Ayres, 1915) на основі 368000 корпусу слів з комерційного та приватного листування. Мета цього словника була виключно навчальна. Після того, як Елдрідж (Eldridge) (1911) опублікував працю про 6000 найпоширеніших англійських слів для вчителів, американський психолог, лексикограф та методист Торндайк (Thorndike) опублікував три праці зі списками частотності: *The Teacher's Word Book* (1921), яка містила 10000 слів, *A Teacher's Word Book of the Twenty Thousand Words Found Most Frequently and Widely in General Reading for Children and Young People* (1932) та *The Teacher's Word Book of 30,000 Words* (1944).

Перший корпусо-базований список частотності англійський слів *General Service List* належав М. Весту (West, 1953) та включав 2000 слів. З розвитком комп'ютерних технологій та появою електронних корпусів, зокрема першого Браунівського корпусу (Brown Corpus, 1961), з'явився список Кучера та Френсіса (Kučera, Francis, 1967). Після цього було укладено чимало списків, проте усі вони базувалися на різних критеріях: на різних одиницях підрахунку, вибірці, типі (писемний, усний) та розмірі корпусу.

Проте списки частотності ізольованих слів не видаються ефективними ані в навчальному процесі, ані в лексикографії, адже вони не беруть до уваги контекст. Слово може бути високочастотним в обмежених контекстах. Абсолютна частотність (*raw frequency*) не є вирішальною в сучасних корпусних дослідженнях. Корпусна лінгвістика завдяки програмі конкордації дозволяє виділяти

та досліджувати колокації та колігації та основні статистичних критеріїв. Окрім статистичних мір сполучуваності, в межах корпусної лінгвістики розроблено формули контекстуальної різноманітності, **дисперсії**, яка вимірює однорідність дистрибуції слова у корпусі. Таким чином, контекстуалізовані частотності видаються кращими мірами, ніж ізольовані частотності [6, с. 30].

Вивчення значень слів у контексті є важливим для лінгвістичних та соціологічних досліджень. В. Брезіна (зазначає, що колокації, ключові слова та кодування вручну ліній конкордансу відіграють ключову роль у дослідженнях семантики та аналізу дискурсу [12, с. 66]). Значення найкраще вивчати за допомогою аналізу повторювальних лінгвістичних патернів у корпусі.

Колокації можуть базуватися або лише на частотності, як у більшості випадків, або на статистичній мірі, яку називають асоціативною мірою. Асоціативні міри (або колокаційні міри) – це статистичні міри, які обчислюють силу асоціацій між словами за різними аспектами зв'язків під час спільної появи (*co-occurrence relationship*). Різні асоціативні міри, які існують в корпусній лінгвістиці, дають дещо відмінні списки колокацій. Вибір асоціативної міри залежить від мети та завдань дослідження, від того, які аспекти колокаційних відношень хочемо виділити – частотність чи винятковість. В. Брезіна зазначає, що для дослідження виняткових колокатів варто застосовувати Dice, Log Dice, MI2; для встановлення виняткових нечастотних колокатів варто використовувати MU, MI; а для виняткових частотних – MI3. Для визначення частотних невиняткових колокатів використовують T-score, LL, MS, Frequency. Існують асоціативні міри, які враховують спрямованість (*directionality*) – Delta P, або дисперсію – Cohen's d. Розраховуються асоціативні міри за допомогою рівнянь, які містять значення з корпусу, а саме: кількість токенів у цілому корпусі, частотність вузла (*node*), тобто центру колокації у корпусі, частотність колоката у корпусі, частотність колокації (вузол + колокат) у колокаційному вікні (*collocation window*), тобто у певних межах зліва та справа від вузла, межі колокаційного вікна. Окрім спостережуваної частотності (*observed frequencies*), беруть до уваги очікувані частотності у корпусі (*expected frequencies*). Формули розрахунку цих мір подані зокрема у праці В. Брезіна [12, с. 72].

Сучасні корпусні інструменти автоматично розраховують колокаційні міри, а також дозволяють побудувати колокаційні графи та мережі. Колокаційний граф – це візуальна презентація

колокаційних відношень між вузлом та його колокатами. На рис. 1 зображено граф для вузла *girl* у корпусі творів Дж. Остін (777966 токенів, 20820 типів, 18888 лем) [15], застосовуючи log Dice. Використано корпусний інструмент #LancsBox: Lancaster University corpus toolbox [16].

Граф показує три виміри колокаційних відношень: силу асоціацій, частотність колокатів і позицію колоката у тексті. Сила асоціацій, яка обчислена тут за допомогою асоціативної міри log Dice, виражається як довжина зв'язків між вузлом та колокатом: що ближче колокат до вузла, то сильніші зв'язки. Відповідно, найсильніші асоціації вузол *girl* має у цьому корпусі зі словами *pretty, poor, sweet, fifteen, amiable, age, marry*. Частотність показана відтінком кольору колоката: що інтенсивніший колір, то частотніший колокат. Відповідно, до найчастотніших належать *a, of, and, is, poor, pretty, who*. Позиція колоката в тексті (перед чи після вузла) відображена як позиція колоката на графі (зліва L: *pretty, poor, sweet, amiable, marry*; справа R: *fifteen, age, whom, who, world*).

Колокаційні мережі – це розширені колокаційні графи, які показують більші асоціативні патерни; це мережі пов'язаних колокацій, які починається з певного вузла, навколо якого визначаються колокати. Кожен з колокатів можна далі розглядати як новий вузол, для якого теж встановлюються колокати. На рис. 2 показано

мережу, яка містить колокати вихідного вузла *girl*, колокати нового вузла *marry* (що є колокатом *girl*) та спільні для обох вузлів колокати (24: *a, all, and, as, be, could, do, her, i, is, know, me, miss, must, my, never, not, or, she, should, to, when, who and you*).

Таким чином можна будувати розширену мережу, яка показує, як окремі слова пов'язані прямими та перехресними асоціаціями. Навіть віддалені колокати можуть брати участь у формуванні значення певного слова, будучи у спільному концептуальному просторі з цим словом через асоціативні зв'язки з іншими словами, які прямо сполучаються з цим словом [12, с. 77]. Отже, колокаційні графи та мережі підсумовують складні значення слів у текстах та корпусах, надають корисну інформацію про структуру тематики текстів.

До важливих методик корпусної лінгвістики належить встановлення ключових слів. Методика ключових слів ґрунтується на виявленні слів, які є характерними для певних текстів чи корпусів, і які далі можна досліджувати використовуючи методи колокацій (аналізуючи випадки повторювального вживання слів разом) та конкордансу (аналізуючи приклади вживання слів у контексті). Процедура визначення ключових слів передбачає порівняння досліджуваного корпусу (або 'focus corpus', 'node corpus') з референтним корпусом, використовуючи статистичні міри, за допомогою яких визначають слова, що вживаються

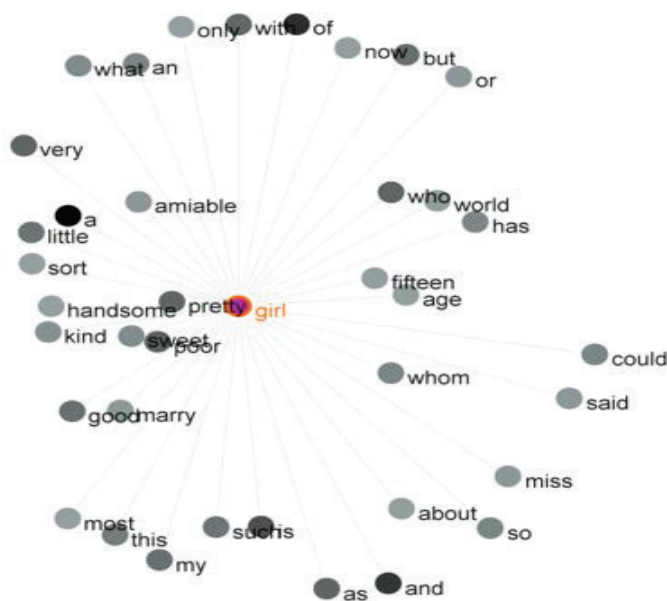

Рисунок 1. Колокати вузла *girl* у корпусі Austen (log Dice, L3–R3)

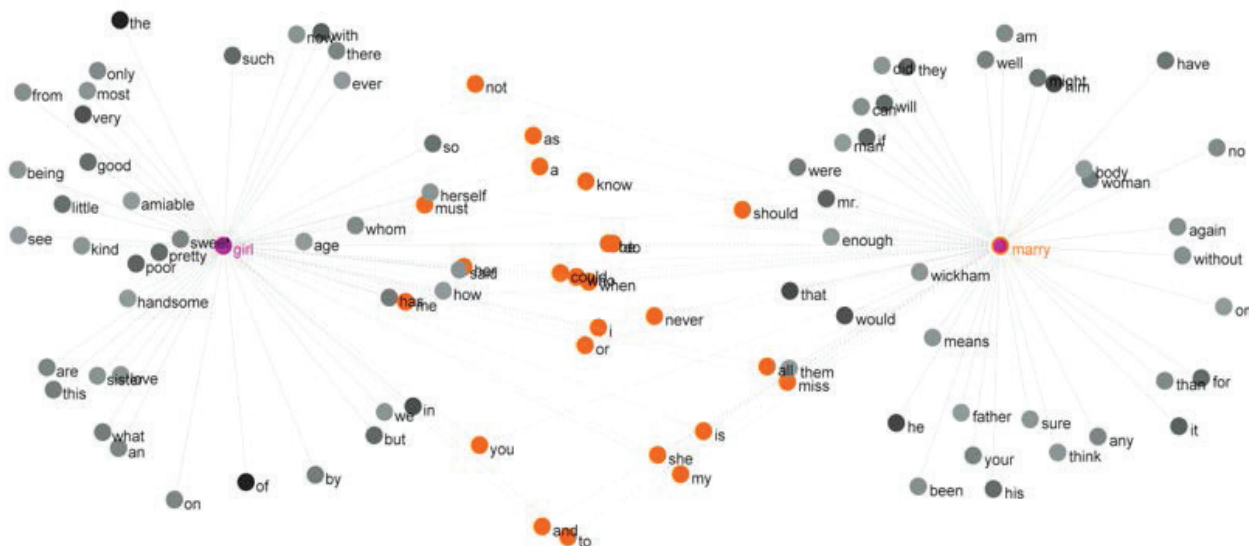

Рисунок 2. Колокаційна мережа вузла *girl* та його колоката *marry*

або частіше, або рідше. Якщо слово вживається частіше у досліджуваному корпусі, ніж у референтному, його називають позитивним ключовим словом (+), а якщо рідше – негативним (-). На практиці, ключові слова визначаються автоматично за допомогою корпусних програм, які генерують два списки слів, один – базуючись на досліджуваному корпусі, інший – відповідно до референтного корпусу, та порівнюють їх. Прийнято вважати, що більший за обсягом та подібний до досліджуваного референтний корпус забезпечує надійніше і більш фокусоване порівняння.

Традиційно для встановлення ключовості (keyness) використовується статистичний критерій *log-likelihood* (LL). У його підрахунку беруть до уваги спостережувані та очікувані частотності слова у досліджуваному та референтному корпусах. Кілгарріфф (Kilgarriff, 2009) пропонує для встановлення ключових слів обчислювати відношення між відносними частотами слів у корпусах [17]. Цю міру називають простим математичним параметром (SMP). Застосовують також такі статистичні міри як %DIFF, *log ratio*, *Cohen's d*. Формули обчислення детально описано у В. Брезіна [12, с. 84].

Варто також згадати, що розглядають два типи аналізу ключовості: експланаторний та фокусований [18]. Експланаторний аналіз ключовості ґрунтується на аналізі конкордансу, який показує контекст лексичних одиниць. Фокусований аналіз ключовості передбачає порівняння нормалізованої частотності певних одиниць у двох корпусах задля вирішення певної дослідницької мети.

Процедура встановлення ключових слів може також застосовуватися до категорій вищого рівня абстракції, зокрема лем та ключових концептів [19]. Таким чином можна встановити концепти та семантичні сфери, типові для певного типу дискурсу. Дослідники наголошують, що список ключових слів – це результат певних рішень, починаючи з вибору референтного корпусу та закінчуючи вибором статистичної міри.

Висновки. На основі здійсненого огляду наукової лінгвістичної літератури виокремлено сучасні підходи до частотності. Встановлено перевагу контекстуалізованої частотності та застосування складних статистичних критеріїв для дослідження системномовних явищ, зокрема колокацій. З'ясовано процедуру встановлення ключових слів у текстах на основі виявлення салієнтних одиниць.

Сучасне застосування частотності в лінгвістичних дослідженнях виходить за межі об'єктивності та верифікації їх результатів та стає невід'ємним інструментом наукового пошуку, вивчення мовної структури, створення мовних моделей та програм обробки природної мови. Таке переосмислення ролі частотності в сучасних лінгвістичних дослідженнях стало можливим з розвитком корпусної лінгвістики та сучасних комп'ютерних технологій, здатних обробляти значні масиви інформації.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку вбачаємо у розробці та застосуванні найбільш оптимальних статистичних критеріїв для конкретних лінгвістичних завдань із застосуванням новітніх надбань корпусної лінгвістики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bybee J. L. Usage-Based Theory and Exemplar Representation. *The Oxford Handbook of Construction Grammar* / eds. T. Hoffman, G. Trousdale. Oxford University Press : Oxford, 2013.
2. Frequency Effects in Language Acquisition. Defining the Limits of Frequency as an Explanatory Concept / eds. I. Güllow, N. Gagarina. De Gruyter Mouton : Berlin, Boston, 2007.
3. Ambridge B., Lieven E. V. M. Child Language Acquisition: Contrasting Theoretical Approaches. Cambridge University Press : Cambridge, 2011.
4. Ambridge B., Kidd E., Rowland C. F., Theakston A. L. The ubiquity of frequency effects in first language acquisition. *Journal of Child Language*. 2015. 42(2). P. 239-73.
5. Experience Counts: Frequency Effects in Language / eds. H. Behrens, S. Pfänder. De Gruyter : Berlin, Boston, 2016.
6. Divjak D. Frequency in Language: Memory, Attention and Learning. Cambridge : Cambridge University Press, 2019.
7. Bybee J. L., Hopper P. Frequency and the Emergence of Linguistic Structure. John Benjamins : Amsterdam, Philadelphia, 2001.
8. Schmid H. The Notion of Entrenchment and Salience in Cognitive Linguistics. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / eds. D. Geeraerts, H. Cuyckens. Oxford : Oxford University Press, 2007. P. 117–138.
9. Giora R. On our mind: Salience, context, and figurative language. Oxford University Press, 2003.
10. Geeraerts D. Entrenchment as Onomasiological Salience. *Entrenchment and the Psychology of Language Learning: How We Reorganize and Adapt Linguistic Knowledge* / ed. H.-J. Schmid. Berlin : De Gruyter Mouton and APA, 2017.
11. Scott M. PC analysis of key words – and key key words. *System*. 25(2). 1997. P. 233–45.
12. Brezina V. Statistics in Corpus Linguistics: A Practical Guide. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. 316 p.
13. O'Halloran K. How to use corpus linguistics in the study of media discourse. *The Routledge Handbook of Corpus Linguistics* / eds. A. O'Keeffe, M. McCarthy. London and New York : Routledge, 2010. P. 563–577.
14. Baker P. Times may change, but we will always have money: diachronic variation in recent British English. *Journal of English Linguistics*. 2011. 39(1). P. 65-88.
15. Austen's Corpus. #LancsBox: Lancaster University corpus toolbox. URL: <http://corpora.lancs.ac.uk/lancsbox/> (дата звернення: 25.01.2022).
16. #LancsBox: Lancaster University corpus toolbox. URL: <http://corpora.lancs.ac.uk/lancsbox/> (дата звернення: 25.01.2022).
17. Kilgarriff A. Simple maths for keywords. *Proceedings of the Corpus Linguistics Conference*. Liverpool, 2009.
18. Gabrielatos C. Keyness Analysis: nature, metrics and techniques. *Corpus Approaches to Discourse: A critical review* / eds. C. Taylor, A. Marchi. Oxford : Routledge. 2018. P. 225–258.
19. Rayson P. From key words to key semantic domains. *International Journal of Corpus Linguistics*. 200. 13(4). P. 519–49.

STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES OF HOMONYMIC TERMS IN ECONOMIC DISCOURSE

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОМОНІМІЧНИХ ТЕРМІНІВ В ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Dobrovolska S.R.,

orcid.org/0000-0002-2389-4890

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Foreign Languages
Lviv National Agrarian University*

Опир М.В.,

orcid.org/0000-0002-0233-7227

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
Lviv National Agrarian University*

Panchyshyn S.B.,

orcid.org/0000-0001-9444-4232

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Language
Lviv National Agrarian University*

Importance of any linguistic phenomenon is determined by its longevity, diversity and multi-aspect definition, as well as prevalence range in different languages. Homonymy is a linguistic concept with contradictory approaches to its interpretation that has long provoked linguists' interest. Although the phenomenon of homonymy is long known, there is no common definition of the concept. Researches on homonymy are currently actual because of the wide popularity of English, which is the language containing many words, which sound identically, but are written differently and thus, have different conceptual meanings. Modern English is characterized by rather developed homonymy, and historical development of English vocabulary greatly contributes to an increase of the homonymic words number. Homonyms can be divided into two groups, i.e. full and partial. Full homonyms are identical in forms, spelling and pronunciation, but have different meanings. Partial homonyms include homophones and homographs. Homophones are words identical in sound-form but different both in spelling and in meaning. Homographs are words identical in spelling, but different both in their sound-form and meaning.

Within the economic sphere, homonymy is represented by vocabulary units at the level of words and is one of the most productive sources supplying the economic vocabulary with new lexical units. Production of homonymic words and homonymic abbreviations is not a targeted or expected process. Appearance of new concepts is a spontaneous, unregulated process, forced by some extra linguistic and linguistic factors. Terminological homonyms correspond to the linguistic characteristics of both general vocabulary and terms. The English economic terminological system includes homonyms at the level of word forms, and all kinds of homonyms formed due to the split of polysemy. A particular attention should be paid to interbranch and intersystem homonyms, because a class affiliation determines the semantic independence and etymological peculiarities of the concept.

Key words: homonymy, homophones, homographs, lexemes, morphemes, interbranch homonymy, intrabranсh homonymy.

Вагомість будь-якого мовного явища визначається довготривалістю існування, різноманітністю та багатоаспектністю вивчення, діапазоном розповсюдженості в різних мовах. Омонімія є лінгвістичним поняттям, що відзначається неоднозначністю підходів та трактувань і звертає на себе увагу лінгвістів багато століть. Але, незважаючи на те, що явище омонімії вивчається вже досить давно, досі не існує загальноприйнятого визначення поняття омонімії. Дослідження омонімів є актуальним у наш час, тому що при вивченні англійської мови всі часто зустрічаються зі словами, які звучать однаково, а пишуться по-різному, відповідно мають різні смислові значення. Сучасна англійська мова характеризується досить розвинутим рівнем омонімії, адже у процесі історичного розвитку словникового складу мови кількість омонімів тільки збільшувалася. Омоніми можна поділити на повні та часткові. Повні омоніми – це слова, які збігаються у формах, написанні та вимові, але мають різні значення. До часткових омонімів відносять омографи та омофони. Омофони – це слова, які збігаються тільки у вимові та мають різні написання і значення. Омографи, навпаки, збігаються тільки у написанні, а у значеннях та вимові різні.

Омонімія в межах економічної терміносистеми представлена мовними одиницями на рівні слів і є одним із плідних джерел збагачення мови економічної сфери новими лексичними одиницями. Утворення слів-омонімів та аббревіатур-омонімів не є запланованим або ціле направленим процесом. Нові терміни виникають не регульовано і стихійно під впливом певних екстралінгвістичних та лінгвістичних факторів. Термінологічні омоніми відповідають лінгвістичним характеристикам, як загальноновживаної лексики, так і термінів. В межах англійської економічної терміносистеми були виявлені всі типи омонімії на рівні словоформ, і всі види омонімів, які утворюються внаслідок розпаду полісемії. Особливе місце займають міжгалузеві та міжсистемні омоніми, оскільки належність до того чи іншого класу визначає семантичну незалежність і етимологічні особливості терміна.

Ключові слова: омонімія, омофони, омографи, лексема, морфема, міжгалузєва омонімія, внутрішньогалузєва омонімія

Problem setting. An ongoing progress of science and continuous development of international business and scientific relations greatly transform the linguistic and conceptual picture of the world, expanding the boundaries of branch terminologies and enriching their vocabulary. Formation of new and specification of already existing concepts needs their systematization and inventory that confirms relevance of the research on the vocabulary layer in its all aspects. Comparative analysis of professional terminological systems provides the opportunity to determine specificity of such vocabulary in one language against the background of other language picture of the world, as well as to identify general linguistic tendencies of term formation.

Task setting. Homonymy is often found in economic literature. Existence of homonymic words is sometimes a problem for translators. The present research aims to analyze difficulties and specific features of homonymy and peculiarities of the homonymic terms translation in the economic discourse of the modern English language.

Analysis of recent researches and publications. The process of studying the theory of homonymy has ancient traditions and is associated with the names of such scientists as M.V. Lomonosov, L.V. Shcherba, V.V. Vynohradov, N.M. Shansii, N.P. Kolesnykov, Yu.S. Maslov, M.I. Fomina and many others. Homonyms are studied by such linguists as O.S. Akhmanova, O.I. Smyrnytskyi, I.S. Tyshler and others. Among foreign authors, a particular attention should be paid to the works by Sh. Balli and L. Blumfield. Aristotle was the first who noted homonyms were subjects with general name, but different meanings.

In the modern linguistic science, the common idea is that homonymy is an absolute universal. Each language has homonyms. That regularity is forced physiologically and by the language nature as a system. According to L.A. Bulakhovskyi, homonyms are legitimate children of linguistic art, similar to others [3]. Yu.S. Maslov studied the problem of presenting homonyms in dictionaries and noted that the wide use of homonyms was one of the most important aspects for differentiating one language from another and it had been spontaneously developed from the man-made semantic systems for hundreds and thousands years [6].

In the modern study of language, scientists are involved in studying economic discourses of different languages. Analysis of the scientific works devoted to terminological systems of some branches confirms a particular focus on the terms of different scientific branches. Researchers analyze particularities of for-

mation and performance of economic terminological lexemes primarily on the materials of the English language (V.L. Ishchenko, 1999) and in its some subsystems, particularly in marketing terminological system (O.I. Hutyriak, 1999), financial and economic relations (O.M. Lotka, 2000), venture funding (L.V. Ivina, 2001), market relations (Z.B. Kudelko, 2003) and others, as well as on the material of the Ukrainian language, namely economic terminology (H.V. Chornovol, 2004), social and economic terminology (T.M. Diachuk, 2003), taxation terminology (O.V. Chorna), terminology of management (N.L. Krasnopolska, 2014), terminology of accounting and audit (H.K. Barvitska, 2015) and others.

Scope of the research. The issue of homonymy has long attracted attention of linguists and philologists. Sometimes, it is marked that homonymy is in conflict with the language logics, integrity of a sign and meaning, principals of “the law of a language sign” [12; p. 331-340].

In linguistics, the problem of homonymy was first studied in the late Middle Ages (in the 16th and 17th centuries) and the research considered three aspects, i.e. lexical and semantic, structural and grammatical, as well as word formation. In English, homonymy is a common feature. A great number of homonymic units in the language confirms the tendency to protection and stability of those elements. Homonymy is a specific way of vocabulary manifestation along with synonymy, antonymy, paronymy and others. According to L. Malakhovskyi, “homonymy is manifestation of the specific property of a language sign to have different meanings under the similar signifiers” [8, p. 3]. Therefore, homonymy is a kind of communication obstacle. A listener often has difficulties to identify which of the several meanings, expressed in the language form, is correct for clear understanding. O. Akhmanova says, that the problems can be faced not only by a listener, but also by a speaker, who tries to build his/her speech to be clear and monosemantic [7, p. 145]. In modern English, the issue of homonymy has been studied in the dissertations of D.M. Novikova (2001), I.S. Hubanova (2010) and other researchers.

It is worth noting that in the modern linguistics, there is no a common classification of homonyms. The issue is heavily discussed by scientists. In many works, authors supply a partial classification of homonyms, neglecting opinions of other linguists. According to the classical classification, homonyms are divided into full (identical in all their forms) and partial (not identical in all forms); simple (underived words, identical in sound-form) and derived (from word formation); homophones (identical in sound-

form, but different in spelling), homographs (identical in spelling, but different in sound-form) and homonyms (identical in pronunciation but only in some forms). Homonyms are formed in the processes of borrowing, phonetic and orthographic changes, split of semantic integrity, word formation [11, p. 141].

Many linguists, both domestic and foreign, developed personal classifications, expanding the classical classification by applying some criterion. To choose the best and the most complete classification of homonyms, it is reasonable to consider some of them separately.

Linguistic researcher John Lyons [5] developed his personal classification of homonyms. He distinguished absolute homonyms, which were not related by their meanings, all their forms had to be identical and grammatically equivalent, and partial homonyms, which were identical in one form and only one or two conditions, identified for homonyms, were met [5, p. 54].

Professor O. I. Smyrnytskyi made differentiation of the kinds of homonyms that was ignored by foreign researchers. He named differences between the full and partial, lexical and lexical-grammatical homonymy [9, p. 96]. O.I. Smyrnytskyi [9] divides homonyms into two large groups:

1) full homonyms are words, which represent the same category of parts of speech and have the same paradigm,

2) partial homonyms are subdivided into three subgroups:

a) simple lexical-grammatical partial homonyms are words, which belong to the same category of parts of speech. Their paradigms have only one identical form, but it is never the same one, e. g. *(to) found v. – found v. (past indef., past part. of to find), (to) lay v. – lay v. (past indef. of to lie)*.

b) complex lexical-grammatical partial homonyms are words of different categories of parts of speech, which have identical form in their paradigms, e. g. *rose n. – rose v. (past indef. of to rise), maid n. – made v. (past indef., past part. of to make)*.

c) partial lexical homonyms are words of the same category of parts of speech which are identical only in their corresponding forms, e. g. *to lie (lay, lain) v. – to lie (lied, lied) v., to hang (hung, hung) v. – to hang (hanged, hanged) v.*

Walter William Skeat grouped homonyms into 1) absolute homonyms (different in meaning, but identical in sound-form and spelling) e. g. *back n* “part of the body” – *back adv* “away from the front” – *back v* “go back”; 2) homographs are words, identical in spelling, but different in sound-form and meaning, e. g. *bow [bou] – bow [bau]; lead [li:d] – lead [led];*

3) homophones are words, identical in sound-form, but different in spelling and meaning, e. g. *arms – alms; buy – by; him – hymn; knight – night; piece – peace; rain – reign; scent – cent; steel – steal; write – right* and many others. [11, p. 126].

A more detailed classification was developed by I.V. Arnold. Basing on the Skeat’s classification, he distinguishes proper homonyms, homophones and homographs, whereas for full classification of proper homonyms, the researcher suggests division into 12 classes:

1. Partial homonyms, which have an identical initial form, but different paradigms (*light n. – світло – the energy from the sun, a lamp, etc. that makes it possible to see things; light adj. – легкий – easy to lift or move*).

2. Partial homonyms, which have some forms identical, but initial form is different (*might n. – сила, влада – great strength, energy or power; might – Past Tense of may*).

3. Words, which belong to the same part of speech, different in their initial form, but identical in some other forms (*axe – axes, axis – axes*).

4. Different lexical meaning under identical initial form, identical grammar meaning under different paradigm (*lay – lain and lie – lied – lied*).

5. Words, different in their lexical and grammatical meanings, but identical in the paradigm, because they are auxiliary words (*for prep. – for conj.*).

6. The most typical form of full homonymy is represented by words with different lexical meanings but of the same part of speech (*spring – a quick sudden jump; spring – a place where water comes naturally to the surface from under the ground; spring – season between winter and summer when plants begin to grow*).

7. A general component in the lexical meaning of homonyms (*before prep., before adv., before conj.*).

8. Pairs of words with maximum identity. They can be considered as variants of one polysemantic word.

9. Homonyms, produced by conversion (*eye n. – eye v.*). Meaning of the derived word can be guessed if meaning of the initial word is known.

10. Words, which belong to different parts of speech and coincide in one of their forms. The similarity is based on the common (*thought n. – thought v.*).

11. Similarity of both lexical and grammatical meanings in combination with different forms.

12. A small group of words, which consists of nouns, which have double set and slightly differ in their meaning (*brother – brothers, brother – brethren*) [2, p. 45].

The I.V. Arnold's classification best covers all aspects and even rare cases of homonymy. In that classification, the author pays specific attention to the cases of proper homonyms (absolute homonyms), because that group is the largest in the language.

In the economic discourse of modern English, the following groups of homonyms are distinguished:

1) full

- nouns (**change** – *здача* – the money that you can get back when you have paid for sth giving more money than the amount it costs, **change** – *біржа* – a place where merchants met to do business; **deal** – *певна кількість* – much, a lot, **deal** – *угода* – an agreement, especially in business, on particular conditions for buying or doing sth);

- verbs (**decline** – *знижуватися* – to become smaller, fewer, weaker or less, **decline** – *відхилити* – to refuse politely to accept or to do sth (an invitation or offer); **exploit** – *експлуатувати* – to treat sb unfairly by making them work and not giving them much in return, **exploit** – *розробляти (родовище)* – to develop or use sth for business or industry (a resource));

- adjectives (**easy** – *вигідний* – useful, unrepeatable, **easy** – *той, що не має попиту (про товар)* – drug in the market, **express** – *чітко виражений* – clearly and openly stated, definite, **express** – *терміновий* – operating at high speed);

2) partial, which include words belonging to different parts of speech, but grammatically and phonetically identical. Some homonymic models of that group are: noun – adjective (**capital** n. – *капітал* – wealth or property that is owned by a business or a person, **capital** adj. – *головний* – main, **fine** n. – *штраф* – a sum of money that must be paid as punishment for breaking law or rule, **fine** adj. – *високоякісний* – of high quality); noun – verb (**demand** n. – *попит* – the desire or need of customers for goods or services which they want to buy or use, **demand** v. – *вимагати* – to ask for sth very firmly); verb – adjective (**even** v. – *вирівнювати* – make or become even, **even** adj. – *рівномірний* – not changing very much in amount, speed etc., **fit** v. – *підганювати* – to make sb/sth suitable, **fit** adj. – *той, що відповідає вимогам* – suitable, of the right quality; with the right qualities or skills); noun – proposition (**failing** n. – *невдача* – a weakness or fault in sb/sth, **failing** prep. – *за відсутності* – used to introduce a suggestion that could be considered if the one just mentioned is not possible) [10, p. 262].

In the economic terminological system of modern English, linguists also distinguish homophones having equivalents in other terminological systems:

- **buy** (*купувати* – to obtain sth by paying money) – **bye** (*до побачення* – good-bye) – **by** (*біля* – near, at);

- **cash** (*готівкові гроші* – money in any form) – **cache** (*сховище* – a hidden store of things);

- **sell** (*продавати* – to give sth to sb for money, to offer smb to buy) – **cell**, *клітина* – the smallest unit of living matter),

- **council** (*нарада* – a group of people who are elected to govern an area such as a city or county) – **counsel** (*адвокат* – a lawyer),

- **fair** (*справедливий* – treating everyone equally and according to the rules or law, *ярмарок* – an event at which people, business show and sell their goods) – **fare** (*плата за проїзд* – the money that you pay to travel by bus, plane, taxi, etc.);

- **loan** (*позика* – money that an organization such as a bank lends and sb borrows) – **lone** (*самотній* – without any other people or things);

- **profit** (*прибуток* – the money that you make in business or by selling things) – **prophet** (*пророк* – a person sent by God to teach the people and give them messages from God);

- **sale** (*розпродаж* – an occasion when a shop/store sells its goods at lower price than usual) – **sail** (*вітрило* – a sheet of strong fabric which the wind blows against to make a boat or ship travel through the water);

- **sum** (*сума* – an amount of money) – **some** (*деякий* – used to refer to certain members of a not all of them).

It is interesting to consider homonymy at the level of economic speaking practice and vocabulary of everyday communication [1]. In that aspect, adjectives are worth noting: **ready** (*готовий* – prepared), **ready** (*ліквідний* – liquid), **strong** (*міцний* – having physical power), **strong** (*що характеризується високими показниками* – having a value that is high or increasing), **soft** (*м'який* – smooth and pleasant to touch), **soft** (*пільговий* – privileged)

Economic concepts of the modern English language have their homoforms (words, identical in pronunciation with another word in some grammar forms) in other fields of vocabulary. In that context, the following homonymic combinations should be noted:

- past tense of a verb and an infinitive of another verb: **fined** (*оштрафував* – made sb pay money as an official punishment) – **find** (*знайти* – to discover sth/sb by searching, studying or thinking carefully);

- past tense of a verb and an adjective in the superlative degree: **leased** (*орендував* – used in exchange for rent or a regular payment) – **least** (*найменший* – smallest in size, amount, degree, etc.);

– past tense of a verb and a noun: *sent* (послав – made stn go especially by post/mail, radio) – *cent* (цент – a coin, a unit of money in many countries);

– a verb and an adjective in the superlative degree: *higher* (вищий – greater than normal), *hire* (наймату – employ sb);

– plural form of a noun and an infinitive of a verb: *rays* (промені – narrow beams of light, heat or other energy; *raise* (підвищувати – move upwards, increase).

Not only lexemes but also morphemes can be homonymic and they are widely used in the economic discourse.

Specificity of the phenomenon of homonymy in different terminological systems of modern English is revealed in the interbranch (interdisciplinary, intersectoral) homonymy of terms, when one and the same phonetic complex coincides with the same real object, but has different meanings because the object is studied by different sciences.

Translators face significant difficulties because of homonyms (primarily terms), i.e. lexical elements, identical in their forms, but rather different in meaning [4, p. 54]. Referring to the sphere of usage, homonymic terms are divided into interbranch and intrabranсh. According to the definition, suggested by A. Hirkova, interbranch homonyms are “terms of one branch meaning, which have been reconsidered and introduced into the terminological system of another science”. Interbranch homonyms are characterized by at least two features: the terms should have different definitions, and the terms are used in different terminological systems. English economic terminology is used to define phenomena and concepts of more than 30 branches of economic activities within one terminological system.

Intrabranсh homonymy is characterized by one and the same form with different meanings within one economic branch. The nature of such homonymic terms is determined by the original word belonging to some economic branch and a specific topic of the original text. However, translators can make mistakes by choosing a wrong meaning of the homonymic term that is from the adjacent economic branch. Moreover, one term can belong both to the interbranch and intrabranсh homonymy.

Homonymy is also characteristic of abbreviations and acronyms. Since abbreviations and acronyms consist of not many letters, there is a great probability their forms coincide in different branches of economics [4, p. 55]. Therefore, abbreviations create semantic categories and subcategories of homonymic series, because they are full words. A detailed study of English shorted terms shows there are phonetic and phonetic-graphical, lexical, grammatical and lexical-grammatical homonymic abbreviations. Formation of homonymic abbreviations is greatly influenced by the factor of their belonging to different branches. Thus, there is interbranch homonymy of abbreviations and acronyms and intrabranсh homonymy, when the same set of letters defines totally different concepts [4, p. 55]. Homonymic series of terminological abbreviations significantly depend on the rapid development of economic environment, appearance, elimination, and substitution of one phenomenon with another one.

A great number of homonyms classification is justified by the diversity of language materials. A translator should master all the knowledge, and while working with economic texts containing homonymic terms, he/she should be familiar with the text topic to avoid wrong interpretations.

Conclusions and prospects of the future search. To sum up, the research shows a great importance of classification for studying homonymy of any language. It is confirmed by a great number of works, where linguists propose different classifications. However, the issue of homonyms classification is still open because researchers propose new variants of it. The research findings prove that homonymy is brightly represented in the English language generally, and in economic discourse particularly. The language experiences transformations, related with the studied phenomenon, which are manifested both in internal (within the economic sphere) and external processes (relation of economic terms with the terms from other fields of vocabulary). It confirms a continuous language development and enrichment, strengthens the dominating status of English as a language of international communication, particularly in the economic domain.

REFERENCES:

1. Англійський економічний термін (структурний, семантичний, функціональний та лексикографічний аспект) : Монографія / Артюх В. М., Глоба О. В., Іщенко В. Л., Хван А. В. Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. 327 с.
2. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике : Учеб. пособие. Москва : Высшая шк., 1991. 140 с.
3. Вибрані праці : В 5-ти т. / гол. ред. І. К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1978. Т. 3. 589 с.
4. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури : Навчальне видання. Ч. 2. Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі. Вінниця : Нова книга, 2001. 302 с.

5. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику : монография. Москва : Прогресс, 1978. 544 с.
6. Маслов Ю. С. Введение в языкознание : Учебник для филологических специальностей вузов. Москва : Высшая школа, 1987. 272 с.
7. Маулер Ф. И. Грамматическая омонимия в английском языке. Орджоникидзе, 1977. 143 с.
8. Малаховский Л. В. Теория лексической и грамматической омонимии. Москва, 2007. 248 с.
9. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка. Москва: Изд-во лит. на иностр. яз., 1956. 296 с.
10. Тагільцева Я. М., Сільчук О. В., Сахарова Л. М. Омонімія та полісемія в економічному дискурсі (на матеріалі сучасної англійської мови). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія Філологічна*. 2017. Вип. 67. С. 261–263.
11. Chulanova G. V. *Lexicology in theory, practice and tests : study guide*. Sumy : Sumy State University, 2015. 241 p.
12. Bridges R. S. *On English Homophones*. Society for Pure English. Oxford, 1922. p. 331-340

УДК 811.112.2'373:659.1:808.53

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.29>

СТИЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ ПЕРСУАЗИВНОСТІ У НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ РЕКЛАМІ

STYLISTIC ASPECTS OF PERSUASION IN POLITICAL ADVERTISING

Дружбяк С.В.,

orcid.org/0000-0001-8971-9852

доцент кафедри прикладної лінгвістики

Національного університету «Львівська політехніка»

Коцан О.Я.,

orcid.org/0000-0002-9074-8711

асистент кафедри прикладної лінгвістики

Національного університету «Львівська політехніка»

У статті розглянуто проблему аргументації за допомогою стилістичних засобів, що підсилюють персуазивність, на основі текстів німецької та української політичної реклами 2017-2021 р.р. Зважаючи на те, що у сучасному світі вплив на людей здійснюється за допомогою різноманітних медіа, наприклад радіо, телебачення, інтернету та соціальних мереж, особлива увага приділяється саме рекламі, яка здійснює вплив через всі ці медіа. У статті розглянуто тексти наступних українських політичних роликів: Ю. Тимошенко (2019), В. Зеленського (2019), Андрій Садового (2019), П. Порошенко (2019). Також було проаналізовано такі тексти німецьких політичних роликів: Альтернатива для Німеччини (2017), СДП (2021), ХДС (2017), ВДП (2017). Проведений аналіз текстів політичних роликів дозволяє стверджувати, що різноманітні стилістичні засоби, такі як анафори, епітети, метафори, перелічення, порівняння та риторичні запитання підсилюють персуазивність висловлювань. Ці стилістичні засоби дозволяють політикам не лише привернути увагу аудиторії чи урізноманітнити текст, але й сприяють зміні ставлення до них виборців на доброзичливе, допомагають сформулювати переконливі аргументи та представити себе з кращого боку. Встановлено, що згадані стилістичні засоби виконують у політичній рекламі такі функції: акцентують увагу на ідеях, що підтримують політики, викликають позитивні емоції виборців до кандидата та негативні до його опонентів, допомагають побудувати логічні взаємозв'язки між словами та діями кандидатів та характеризують їх. Як наслідок, відбувається переконування, що спонукає виборців до дій, вигідних політикам. Також потрібно зазначити, що найпопулярнішим риторичним інструментом у політичній рекламі є етос, який здійснює переконування через особу кандидата, тому найбільш вживаними стилістичними засобами є епітети, порівняння та риторичні запитання. Епітети та порівняння позитивно характеризують особу кандидата та акцентують увагу на його діяльності. Риторичні запитання при цьому імітують діалог з виборцями, що теж викликає позитивне враження.

Ключові слова: політична реклама, стилістичні засоби, персуазивність, аргументація, риторичні інструменти, логос, етос, пафос.

The article deals with the problems of argumentation with the help of stylistic means that enhance the persuasiveness of texts in German and Ukrainian political advertising in 2014-2021. Given that in today's world people are influenced through a variety of media, such as radio, television, the Internet and social networks, special attention is paid to advertising, which exerts influence through all these media. The article considers of the texts of following Ukrainian political videos: Yulia Tymoshenko (2019), V. Zelensky (2019), Andriy Sadovy (2019), P. Poroshenko (2019). The following texts of German political videos were also analyzed: Alternative for Germany (2017), SDP (2021), CDU (2017), FDP (2017). An analysis of the texts of political videos suggests that a variety of stylistic devices, such as anaphors, epithets, metaphors,

enumerations, comparisons and rhetorical questions enhance the persuasiveness of statements. The analysis of the texts of political videos allows us to state that various stylistic means enhance the persuasiveness of statements. These stylistic devices allow politicians not only to attract the attention of the audience or diversify the text, but also help to change the attitude of voters towards them, help to formulate convincing arguments and present themselves in a good light. It has been established that these stylistic devices perform the following functions in political advertising: focusing on ideas that support politicians, evoke positive emotions of voters towards the candidate and negative to his opponents, help build logical relationships between words and actions of candidates and characterize them. As a result, there is persuasion that motivates voters to take action that benefits politicians. It should also be noted that the most popular rhetorical tool in political advertising is the ethos, which convinces through the person of the candidate, so the most common stylistic devices are epithets, comparisons and rhetorical questions. Epithets and comparisons positively characterize the candidate's personality and focus on his activities. Rhetorical questions mimic dialogue with voters, which also makes a positive impression.

Key words: political advertising, stylistic devices, persuasiveness, argumentation, rhetorical instruments, logos, ethos, pathos.

Постановка проблеми. Поняття “персвазія” або “переконування” використовувалося ще в античній риторичі. Головними завданнями персвазії є не лише доведення правильності поглядів чи правдивості аргументів, але й переконування у цьому великої кількості осіб. Широкого застосування це поняття набуло у сучасному світі, де на думки та дії людей впливає реклама, зокрема й політична. Особливу увагу зосереджено на стилістичних засобах, які допомагають риторичним інструментам логосу, етосу та пафосу здійснювати необхідний вплив. Особливе зацікавлення викликає дослідження стилістичних засобів, які сприяють процесу переконування виборців.

Аналіз досліджень. Вивчення стилістичних засобів ефективного впливу на свідомість виборців було предметом наукових розвідок таких закордонних вчених: Г. Йост (Gesche Joost) – аналіз аудіо-візуальної риторики фільму, А. Дорнер (Andreas Dörner) – дослідження телебачення як політичного медіа, К. Шіха (Christian Schicha) займався медійною етикою [2, с. 37; 3, с. 51]. Ця проблема висвітлена також і у працях українських мовознавців: Н. Колотілова досліджувала логіку, риторику та теорію аргументації; Т. Мідяна аналізувала персвазію через аргументацію та політичний ролик як мультимедійний текст. Однак невисвітленими залишилися стилістичні аспекти вираження персвазії у політичній рекламі, що свідчить про актуальність проведеного дослідження.

Мета статті – виявлення стилістичних засобів вираження персуазивності у політичній рекламі та здійснення їх функціонального аналізу.

Поставлена мета передбачає виконання наступних **завдань**: виявити характеристики персвазії та риторичних інструментів логосу, етосу і пафосу; з'ясувати відмінності між риторичними інструментами; виокремити стилістичні засоби, що сприяють переконуванню та визначити їхні функції.

Виклад основного матеріалу. Безперечно стилістичні засоби відіграють важливу роль

у художніх творах, де вони насичують розповідь образами, але й водночас вони широко представлені у політичній рекламі. Варто зазначити, що крім наочності та експресивності, вони сприяють ще й аргументації. Адже за допомогою різноманітних стилістичних засобів політики намагаються викликати в уяві глядачів певні образи, які підсилюють персвазію.

Персвазія вважається центральним поняттям в риторичі. Це слово походить з латинської та означає «переконувати» [5, с. 122]. У сучасному мовознавстві, зважаючи на складність та важливість цього поняття, існує кілька підходів до визначення персвазії. Ми послуговуємося наступним: «Під персвазією у риторичі мається на увазі «цілісний процес переконування, який ініціюється комунікатором з метою зміни точки зору в слухачів» [4, с. 9].

Для того, щоб змінити точку зору реципієнта, комунікатор може використовувати різні способи впливу, наприклад словесні та емоційні образи, аргументи, обґрунтування, а також інспіровані дії, як підтасована статистика та фільтровані факти. Проте не всі ці методи характерні для поняття “персвазія”. Важливо не плутати персвазію з маніпуляцією. Щоб розрізнити обидва поняття, потрібно проаналізувати методи, які використовуються. “При цьому переконування у вигляді результату раціонально-аргументативного процесу розглядається як допустиме, а переконування за допомогою афективного впливу з точки зору комунікативної етики – як недопустиме” [4, с. 9]. Тобто персвазія, на відміну від маніпуляції, використовує так звані “чисті методи”, які базуються на вдало сформульованих правдивих аргументах, які ілюструються образами, ментально близькими для реципієнта. Для неї характерна позитивна інтенція. Щодо маніпуляції, то інформація, якою послуговується мовець, є неправдивою або частково правдивою, використовуються методи, які не дозволяють реципієнту свідомо прийняти рішення, наприклад, навіювання, спотворення, замовчування або ж вибірковість інформації.

Мета маніпуляції – вплинути на особу або групу осіб на користь маніпуляторів.

В політиці важливо змінити точку зору виборців на свою користь, що передбачає спершу зміну думки, тоді ставлення і врешті поведінки реципієнтів. Щоб зрозуміти, чи відбуваються такі зміни, потрібно звернути увагу на інтенціональність (властивість свідомості бути спрямованою на певний об'єкт) та переконаність особи. «При цьому будуть акцентуватися такі риси як інтенціональність та переконаності як зміна ментального стану особи. Такий вид впливу найчастіше буде описаний як ряд *«причина-вплив»* [4, с. 9].

Варто зазначити, що навіть якщо відбулася зміна поведінки виборця на користь певного кандидата, це ще не гарантує йому успіху на виборах, оскільки під час передвиборчої кампанії суперники з таким же успіхом можуть вплинути на того самого виборця. «Останньою інстанцією є соціальний зв'язок. Політичні партії або картки знижок в магазинах та закладах харчування є чітким прикладом соціального зв'язку. З одного боку вони пропонують нам соціальні переваги, а з іншого прив'язують нас до певної інституції» [6, с. 207]. Саме тому політику дуже важливо закріпити цей вплив у вигляді різноманітних організацій, спільнот, груп у соціальних мережах, що складаються з учасників, які підтримують кандидата, мають спільний погляд на його діяльність та позитивне ставлення до нього.

Щодо методів, що роблять можливим переконання, то найбільш відомим є аргумент. Завдяки йому можна підкріпити, обґрунтувати інформацію, довести її істинність. Потрібно зазначити, що у політичній рекламі використовується не один, а декілька аргументів. «Взаємозалежний виклад багатьох аргументів називається аргументацією. Звідси виходить, що аргументи є складовими частинами аргументації. Аргументація складається в основному з тези, аргументативного тіла та висновку» [6, с. 207].

Розрізняють просту та розширену аргументацію. Проста аргументація складається з тези та одного або багатьох аргументів. «Проста аргументація не охоплює в цьому значенні елементи для підтримки аргументів. З точки зору теорії аргументації йдеться при цьому про «скорочені вислови, які можна визначити і в основу яких лежить певне ключове правило, яке не називається (ентитема). Ці ключові правила повідомляють, наскільки наведений аргумент є релевантним для тези» [6, с. 208].

Розширена аргументація містить не лише елементи простої аргументації, але й елементи для

підтримки аргументованого (це може бути приклад або доказ) та висновки.

Існує три види риторичних технік: логос, етос і пафос. Вони є інструментами персвазії.

Логос як один з трьох видів переконання має функцію впливу *docere* та не має жодних афектів. Він навчає через послідовність та наведення доказів, апелює до здорового глузду реципієнта, постає інформацією, яка допомагає отримувачу погодитися з певними фактами або спростувати їх.

Етос (*delectare*) навпаки розпоряджається м'якими ефектами. Цей вид переконання відбувається через особу мовця. Функцією етосу є створення доброзичливості та симпатії. Мовець може лише тоді переконати слухачів, якщо в їхніх очах виступає людиною з позитивними якостями.

Пафос (*move*) спрямовує емоційний запит на публіку та розпоряджається сильними афектами. Це запал, пристрасть мовця, який натхненний певними ідеями, що через його поведінку та мову передається слухачам.

Оскільки політична реклама має на меті переконати виборців у правдивості обіцянок того чи іншого кандидата, змінити їхнє ставлення на доброзичливе, за допомогою логічних аргументів та емоційних ефектів мати вплив на виборців, важливо розглянути, які стилістичні засоби сприяють цьому. У пропонованій статті проаналізовано приклади із текстів українських та німецьких політичних роликів.

Через те, що логос апелює до розуму, то переконання за допомогою цього риторичного інструменту відбувається завдяки послідовним аргументам, які не суперечать одне одному та апелюють до розуму. На основі фактичного матеріалу встановлено, що при цьому використовуються такі стилістичні засоби як анафора, риторичні запитання, перелічення, порівняння та епітети.

Використання анафори та риторичного запитання у логосі можна проілюструвати наступним прикладом:

- ***Haben Sie sich schon mal gefragt, warum unser ganzes Geld nach Griechenland geht und nicht in unsere kaputten Straßen und Brücken?***“

- ***Haben Sie sich schon mal gefragt, warum unsere Renten vorne und hinten nicht reichen, während wir immer mehr Geld an bankrotte Länder überweisen?***“

- ***Haben Sie sich schon mal gefragt, wer die ganzen Schulden bezahlen soll, die unsere Politiker anhäufen, unsere Kinder etwa?*** (текст політичного ролику партії Альтернатива для Німеччини, 2017)

У поданому прикладі анафора виконує функцію привернення уваги, проте слід зазначити, що

ця увага спрямовується на проблеми, які існують у німецькій економіці. Риторичні запитання, що містяться у тексті, використовуються у декількох випадках. Як пише Н. А. Колотілова, вони використовуються мовцем у декількох випадках: «По-перше, коли відповідь очевидна, відома аудиторії. Оратору потрібно її тільки активізувати для сприйняття слухачами. [...] По-друге, коли відповідь на запитання ніхто не знає або її взагалі не існує. Оратору потрібно підкреслити незвичайність певної ситуації» [1, с. 87]. Вони також вказують на ідеї, важливі для політика, а саме вирішення економічних питань, таких як фінансування населених пунктів, виплата пенсій та державних боргів. Слухач сам знає відповідь на ці запитання, проте увага ще раз акцентується на тому, хто і за що повинен відповідати, тобто здійснюється апелювання до логіки.

Серед проаналізованих текстів логос здійснюється і завдяки такому стилістичному засобу як перелічення. *“В Україні є все, щоб економіка стала сильною, а життя людей – гідним. **Потужна промисловість, багата земля, талановиті люди**”* (передвиборчий ролик Ю. Тимошенко, 2019). В поданому прикладі перелічення ресурсів держави, підкріплених епітетами, відіграє роль аргументів, які обґрунтовують потенціал країни і вказують на те, що кандидат вміло зможе цим потенціалом розпорядитися.

Апелювання до логіки може здійснюватися і за допомогою інших стилістичних засобів, наприклад, порівняння. Особливо доречним для переконання він є тим, що за допомогою компаративної зв'язки він пояснює один предмет через інший. Вдалим прикладом такого використання є передвиборчий ролик партії СДП (2021), в якому описується, чого вдалося досягти лідеру партії Олафу Шольцу на різних посадах: *“**Als Arbeitsrechtler kämpfte er an deiner Seite für Gerechtigkeit in Ost und West. Als Arbeits- und Sozialminister sicherte sein Kurzarbeitergeld die Jobs vieler Mütter und Väter. Und als erster Bürgermeister von Hamburg sorgte er für Wohnungsbau wie kein Zweiter.**”* Таким чином за допомогою порівняння політику вдалося встановити у свідомості слухачів логічні взаємозв'язки між його діяльністю та позитивними зрушеннями у житті держави.

Етос як риторичний інструмент, в основі якого лежать цінності та позитивні риси мовця, послуговується такими стилістичними засобами, які показують його зі світлої сторони. Після аналізу рекламних текстів було виявлено, що завдяки метафорі, епітетам, анафорі та риторичним запитанням можна створити позитивний образ полі-

тика, сприяти виникненню доброзичливого ставлення виборців до нього.

Метафора викликає певні образи в уяві реципієнта та орієнтована на його досвід. Її функція – естетична. Слухач повинен розгадати, що насправді мається на увазі під певним образом, а розгадка викликає ефект насолоди від розгаданого. Проте у політичних текстах метафора набуває нового змісту. Тут вона сприяє виникненню позитивних емоцій стосовно кандидата, або ж навпаки – викликає негативні емоції щодо його суперників. Наступний уривок з політичного ролика партії Альтернатива для Німеччини (2017) слугує наочним прикладом: *“**Kein Land der Welt kann jährlich hunderttausende Zuwanderer alimentieren, entweder hat Frau Merkel einen Goldesel oder sie veruntreut deutsches Steuergeld.**”* Таким чином, натякнувши на промахи іншого політика, мовець постає у кращому ракурсі.

Варто зауважити, що анафори використовуються не лише у логосі, але й також в етосі. Відомо, що вони підсилюють висловлювання. При цьому вони структурують його та роблять ритмічним. Однієї з її найважливіших функцій є привернення уваги слухача. У поданому прикладі увага привертається до особи кандидата:

- **Т***у розумієш, як зміниться твоє життя?*
- *Т***и будеш мало спати, майже не бачити дружину і дітей.**
- **Т***у розумієш, що це не зйомки серіалів?*
- *Т***и клоун. Куди ти лізеш?**
- *Д***ержавою повинна керувати еліта.**
- *А* **не клоун Кривого Рогу.**
- **Т***у розумієш скільки людей тобі повірило?* (текст з політичного ролику Володимира Зеленського, 2019)

У тексті майже кожне запитання розпочинається із звертання *“tu”*. Важливо зазначити, що таке звертання до кандидата у президенти є неприпустимим. Проте воно часто повторюється. Таким чином політик привертає увагу до своєї особи, показуючи, що він, як і його виборці, є простим громадянином, який, як ніхто інший, розуміє потреби народу.

Щодо німецької політичної реклами, то, як свідчить фактичний матеріал, у текстах переважають риторичні запитання. Прикладом слугує передвиборчий ролик партії ХДС (2017): *«**In welchem Deutschland wirst du einmal leben? Wird es ein Deutschland sein, dass uns am Herzen liegt? Ein Land der Bildung, in dem jeder aus seinem Leben machen kann? Ein Deutschland der Chancen, in dem mehr Menschen Arbeit haben als je zuvor?**»*

Ein Land, das sich nicht auf seinen Erfolgen ausruht, sondern immer neue Lösungen für die Zukunft findet?» Риторичні запитання створюють ілюзію розмови, яка відбувається нібито за присутності слухача. Питання спрямовані до виборців, тому під час перегляду ролику кожен реципієнт може відчувати себе співрозмовником кандидата. Це сприяє виникненню певної симпатії або ж часткової зміни ставлення на більш доброзичливе. Вплив здійснюється через особу мовця, тому цей вид переконування також належить до етосу.

Щоб створити позитивний образ кандидата, часто використовуються епітети. Вдалим прикладом використання цього стилістичного засобу є текст політичного ролика Андрія Садового (2019): *“Він добрий, він веселий, допомагає, коли є якісь проблеми. Він спортивний, крутий, трохи сварить, трохи мудрий, він сам бігає кожен день, старається. Це перш за все тато.”* У поданому прикладі політик охарактеризований з точки зору його дітей. Це сприяє створенню образу доброго батька, який буде також добре опікуватися не лише дітьми, але й державою.

Третій риторичний інструмент – пафос – здійснює переконування реципієнта через інтелектуальну, вольову та емоційну переконаність мовця, що виявляється в його мовленні та тексті його промови. Цьому інструменту сприяють наступні стилістичні засоби: повтори, епітети, риторичні запитання

Встановлено, що в українських роликах найчастіше зустрічаються повтори, наприклад: *«Велич. Саме це слово відповідає справжньому потенціалу України. Бо у нас є все: велич народу, велич нашої рідної землі, велич знань і високих технологій. Чого нам справді не вистачає – це економічної величі»* (текст з політичної реклами Юлії Тимошенко, 2019). Основною функцією повтору є вираження мови та підсилення висловлювання. У наведеному прикладі політик використовує пафос, якому властиві сильні афекти. Під цим маються на увазі емоції мовця, які передаються слухачам. Саме за допомогою певних сильних емоцій (захват, переживання, гордість, вдячність та ін.), а не логічних аргументів чи авторитету особи, здійснюється процес переконування. Завдяки повтору слова *«велич»* кандидатка акцентує увагу виборців на позитивних аспектах життя країни, що створює приємне відчуття гордості за власну державу.

Проте варто зазначити, що для переконування політики використовують не лише позитивні емоції, але й негативні. Прикладом цього слугує політичний ролик Петра Порошенка (2019): *“Йдуть вибори. Красиві слова. Брехливі обіцянки.*

Цинічні жарти. Нас знову хочуть обдурити, щоб ми зійшли зі свого шляху, щоб знову стали слугами Кремля.” У поданому прикладі епітети *“красиві слова”, “брехливі обіцянки”, “цинічні жарти”* сприяють виникненню почуття розчарування щодо майбутніх кандидатів, які є суперниками політика. Метафора *“слуги Кремля”* також має негативне значення. Кожен виборець розуміє, що під цим мається на увазі народ, який відмовляється від своєї ідентичності та незалежності і виконує забаганки сусідньої держави. Ця фраза спонукає слухачів відчувати внутрішній протест проти такої ймовірної реальності. Завдяки цьому почуттю відбувається переконування виборців віддати свої голоси за політика.

Як свідчить фактичний матеріал, негативними емоціями послуговуються і німецькі політики. Це добре ілюструє наступний приклад із політичного ролику ВДП (2017): *“Haben Sie mal was gemacht, von dem Sie überzeugt waren, dass es richtig ist? Da schickt dir niemand eine SMS und sagt: «Das war richtig. Das hast du gut gemacht.» Da explodieren die Kommentare: «Jetzt drehen sie durch. Idioten. Ganz falscher Weg. Wer soll das wählen? Da steht dann: „Was wählt denen ein? Haben die nichts gelernt? Was habt ihr euch dabei gedacht?“* Риторичне запитання, що ставить спершу лідер партії *“Haben Sie mal was gemacht, von dem Sie überzeugt waren, dass es richtig ist?”* викликає почуття відповідальності, що несе не лише кожен політик, але й виборець. Воно змушує серйозно задуматися над правильністю тих чи інших рішень та дій. Наступні риторичні запитання походять від самих виборців: *“Wer soll das wählen? „Was wählt denen ein? Haben die nichts gelernt? Was habt ihr euch dabei gedacht?“*. Вони викликають певне обурення, оскільки містять лише деструктивну критику. Одна частина виборців може відчувати огиду стосовно іншої, яка постійно критикує та нічого не робить, щоб відбулися зміни. Тому такі емоції змушують слухачів активізуватися та діяти, а саме голосувати за кандидата, який є свідомий своїх дій, вмів їх аналізувати та рефлексувати.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Викладене дозволяє зробити висновок про те, що в українській та німецькій політичній рекламі для кращого ефекту переконування часто використовуються стилістичні засоби. Ці засоби сприяють персвазії. Переконування відбувається за допомогою таких риторичних інструментів як логос, етос та пафос. Варто зазначити, що один і той самий стилістичний засіб може використовуватися у кожному з риторичних інструментів,

проте виконувати різні функції. Загалом, взаємодія стилістичних засобів з риторичними прийомами у політичних роликах суттєво впливає на сприйняття інформації виборцями, формує ставлення до політиків та спонукає до активних дій.

Оскільки переконування виборців не обмежується політичною рекламою, ми вбачаємо перспективи подальших досліджень у зіставному аналізі стилістичних засобів у текстах політичних промов в українській та німецькій мовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Колотілова Н. А. Риторика: навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 232 с.
2. Dörner A., Schicha C. Politik im Spot-Format. Zur Semantik, Pragmatik und Ästhetik politischer Werbung in Deutschland. Wiesbaden : VS Verlag, 2008. 390 с.
3. Gesche J. Bild-Sprache. Die audio-visuelle Rhetorik des Films. Bielefeld : transcript Verlag, 2008. 264 с.
4. Grieswelle D. Politische Rhetorik: Macht der Rede, öffentliche Legitimation. Wiesbaden : Springer-Verlag, 2000. 519 с.
5. Midjana T. Persuasion durch Argumentation am Beispiel einer Wahlkampfsrede. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія : філологічні науки (мовознавство)*. 2013. № 118. С. 122–125.
6. Midjana T. Politischer Videopodcast aus rhetorischer Perspektive. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія філологічні науки (мовознавство)*. 2010. № 89. С. 206–211.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. <https://www.youtube.com/watch?v=7ZqgzW4EZF4>
2. <https://www.youtube.com/watch?v=xT7IUXjaOI0>
3. <https://www.youtube.com/watch?v=6Kwx8nanRSo>
4. <https://www.youtube.com/watch?v=8tYSSvHoe7s>
5. <https://www.youtube.com/watch?v=boBkwkHEzc4>
6. <https://www.youtube.com/watch?v=pjrfNWQAzhA&t=1s>
7. <https://www.youtube.com/watch?v=V1u8wU8dMDw>
8. <https://www.youtube.com/watch?v=muO30OyCnjE>
9. <https://www.youtube.com/watch?v=ww0lhYjiZeA>

**АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ
В УМОВАХ МЕРЕЖЕВОЇ КОМУНІКАЦІЇ****ASPECTS OF RESEARCH FOR LANGUAGE PERSONALITY
IN NETWORK COMMUNICATION****Ільєнко О.Л.,***orcid.org/0000-0002-6353-9332**кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов**Харківського національного університету імені О.М. Бекетова***Михайлова Т.В.,***orcid.org/0000-0001-6110-6405**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов**Харківського національного університету імені О.М. Бекетова***Шумейко Л.В.,***orcid.org/0000-0003-2410-3867**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов**Харківського національного університету імені О.М. Бекетова*

Статтю присвячено проблемам формування мовної особистості в першій третині XXI ст. за умов, коли глобалізація впливає на процеси еволюції та функціонування людських суспільств, зокрема й на розвиток мовної особистості. Мета статті – виокремити й проаналізувати чинники, які впливають на формування мовної особистості сьогодення в процесі її комунікації, зокрема мережевої.

Установлено, що однією з основних рис сьогодення є те, що в Інтернеті спілкування відбувається в писемній формі, проте за умов інтерактивної мережевої комунікації темп та якості мовлення наближені до усної розмовної форми. Виявлено, що в мережах допустимі скорочення не просто слів, а й цілих фраз і речень; можливе вживання лексичних одиниць зниженого стилю; чергування літер з картинками, символами. Загальноприйнятим є особливий лексикон, у якому значну роль відіграють запозичення з англійської мови. Мовлення в Інтернеті стає більш коротким, однак іноді більш стилістично яскравим: наявна гра слів, алюзії, інші засоби стилістичного забарвлення тексту.

Визначено, що змінюються також позамовні чинники спілкування. Спілкування через посередництво Інтернету хоча й позбавляє комунікантів впливу традиційних позамовних факторів, які сприяють успішній комунікації (усмішка, жести, мова тіла, тембр голосу), однак надають додаткові можливості позамовного вираження змісту й сенсу повідомлення: різноманітні смайлики із зазначенням емоцій, гіфки, картинки, графічні символи, загальноприйняті скорочення найпоширеніших фраз тощо. Отже, мовна особистість сьогодення повинна володіти необхідними кодами для досягнення комунікативної цілі під час спілкування з допомогою Інтернету.

Спілкування в мережах Інтернету (електронна пошта, блоги, твіти, пости, форуми, коментарі тощо) не тільки надає можливості, а й диктує свої правила комунікації, яким підпорядковуються люди різних націй і поколінь. При цьому кожен під час спілкування може виявляти себе по-різному, змінюючи форми комунікації залежно від ситуації: відкрито висловити свою думку, сховатися за анонімним профілем і наступного разу знову змінити його, бути серйозною чи глузувати з когось. З'ясовано, що такі можливості зумовлюють потребу порушення питання про свободу слова в Інтернеті та культуру мовної (мовленнєвої) поведінки.

У статті підкреслено потребу володіти інформаційною компетентністю, яка є однією з вимог до мовної особистості, яку сучасний світ ставить перед сучасною людиною поряд з такими найважливішими компетентностями, як мовна, мовленнєва, комунікативна, соціолінгвістична тощо.

Зроблено висновок про те, що мовну особистість сьогодення можна схарактеризувати як людину, що здатна користуватися універсальними, національно-специфічними, культурно-специфічними та індивідуальними мовними кодами, що здатна до відкритого спілкування, творчого й професійного пошуку й постійного вдосконалення відповідно до вимог локального та універсального суспільства, яке стрімко змінюється.

Ключові слова: мовна особистість, мовна поведінка, мережеве спілкування, мовна компетентність, соціальні мережі.

The article is devoted to the problems of formation of language personality in the first third of the XXI st century, in the time when globalization affects the processes of evolution and functioning of human societies, including the development of language personality. The purpose of the article is to identify and analyze the factors that influence the formation of the modern language personality in the process of its communication, including social networking.

It is established that one of the main features of today is that communication on the Internet takes place in writing, but in terms of interactive network communication, the pace and quality of speech are close to oral conversation. It was found that in social networks abbreviation of not only words, but also whole phrases and sentences is admissible; it is possible to

use lexical units of the substandard style; alternation of letters with pictures, symbols, graphic images. A special lexicon is common, in which borrowings from the English language play a significant role. Speech on the Internet becomes shorter, but sometimes more stylistically bright: there are wordplays, allusions and other means of stylistic colouring of the text.

It is determined that non-verbal factors of communication also change. Although communication via the Internet deprives communicators of the influence of traditional extralingual factors that contribute to successful communication (smile, gestures, body language, voice tone), but provide additional opportunities for extralinguistic expression of content and meaning of the message: various emoticons, gifs, pictures, graphic symbols, common abbreviations of the most common phrases, etc. Thus, the modern language personality should master the necessary codes to achieve a communicative goal when communicating via the Internet.

Communication on the Internet (e-mails, blogs, tweets, posts, forums, comments, etc.) not only provides opportunities, but also dictates its special rules of communication, which govern people of different nations and generations. At the same time, each individual during communication can express themselves differently, changing the forms of communication depending on the situation – openly express their opinion or hide behind an anonymous profile and later change the profile again; be serious or make fun of someone (something). It was found that such opportunities necessitate the raising of the issue of freedom of speech on the Internet and the culture of language behavior.

The article emphasizes that the need to have informational competence is one of the requirements for the language personality, which the modern world puts before the modern person, along with such important competencies as language, speech, communication, sociolinguistic, etc.

It is concluded that the linguistic personality of today can be characterized as a personality who is able to use universal, national-specific, cultural-specific and individual language codes, capable of open communication, creative and professional search and continuous development in accordance with local and universal requirements of the rapidly changing society.

Key words: language personality, language behavior, network communication, language competence, social networks.

Постановка проблеми. Нині, у першій третині двадцять першого століття, узагальнену назву «мовна особистість сьогодення» переважно застосовують під час характеристики мовної поведінки людини. Це означає виокремлення та узагальнення відомостей про те, як наші сучасники вживають мову, як будують своє мовлення, як відбувається процес комунікації, який передбачає не лише висловлення однієї людини, але й розуміння нею отриманої від інших інформації. Ключовим у цьому процесі вбачаємо здатність людини, яка оформлює повідомлення, висловитися в такий спосіб, щоб донести його до адресата чи адресатів. Наші сучасники мешкають в епоху глобалізації та стрімкого інформаційно-технологічного прогресу, тому **актуальність** статті зумовлена дослідженням впливу глобалізації на процеси еволюції та функціонування людських суспільств, зокрема й на розвиток мовної особистості. **Метою** статті є виокремити й проаналізувати ті чинники, які впливають на формування мовної особистості сьогодення в процесі її комунікації, зокрема мережевої.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практично всі наявні сучасні визначення поняття «мовна особистість» підкреслюють факт саме комунікативної здатності людини – бути не лише носієм мови, а й активним створювачем нових текстів і висловлювань [2; 8]. Дослідник Г. Богін наголошував, що мовна особистість – це носій мови, здатний до мовної діяльності, індивід зі своїм комплексом психофізіологічних якостей, які дають йому змогу продукувати й сприймати мовні твори [3, с. 3].

Детальне вивчення різних рис мовної особистості стало можливим, коли лінгвістична наука в цілому стала розвиватися в парадигмі антропоцентризму, у якій саме особистість перебуває в центрі уваги дослідників.

Зрозуміло, що на те, як людина розмовляє, що вона каже і як сприймає мову інших людей, впливає багато чинників: індивідуально-біологічні й психологічні, соціально-історичні й культурні, а також глобалістичні чинники. Багатоаспектність об'єкта досліджень, а саме – людина в мові, у мовленні, пояснює множинність спроб науковців визначити, що є загальноуніверсальним, а що – індивідуально специфічним у мовленні людей [детально про поняття мовної особистості в лінгвістиці див., наприклад, 1; 5; 8; 9; 14].

Різні галузі лінгвістичного знання (когнітивна й структурна лінгвістика, психолінгвістика, соціолінгвістика, лінгвокультурологія, лінгвоперсоналогія та ін.), а також залучення інших галузей науки в цілому допомагають описувати універсальні, національно-специфічні, специфічні культурні, історичні, гендерні особливості мовної особистості з усвідомленням того, що мова є культурним, соціальним і психологічним явищем з одночасним усвідомленням того факту, що індивідуальні риси кожної особистості щоразу виявляються по-своєму.

Універсальним у понятті «мовна особистість» є належність людини до виду *homo sapiens*, тобто наявність еволюційної здатності до говоріння й комунікації. Про національно-специфічний характер мови й людини, яка нею користується, свого часу писали ще В. фон Гумбольдт та

О. О. Потебня. Культурні та історичні чинники, які в цілому можуть сформувавши поняття мовної особистості, досліджувала, наприклад, В. Маслова [10]. З активізацією гендерних студій у багатьох галузях знань активними стали й спроби описати відмінності в мовній (мовленнєвій) поведінці чоловіків і жінок [12].

Матеріалом для вивчення індивідуальних рис мовної особистості стають ідіостили письменників, поетів, науковців-філологів, а також мовні портрети політиків [7; 11]. Необхідною умовою досягнення глибини й об'єктивності цих розвідок є аналіз індивідуальних рис особистості в контексті ситуації, часу, епохи та простору. Дослідник Ю. Караулов, який детально й різноаспектно описав мовну особистість, уважав, що такою є людина, здатна створювати й сприймати тексти, які відрізняються ступенем структурно-системної складності, глибиною й точністю відображення дійсності, яка визначається цільовою спрямованістю [9].

За концепцією Г. Богіна, людина, здатна до здійснення мовленнєвої діяльності, має володіти рівнями мовної культури (граматика, лексика, фонетика мови); виконувати чотири види мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання та письмо); володіти прагматикою висловлювань; породжувати та сприймати експресивні засоби мови тощо [3].

Виклад основного матеріалу. У наш час загальним контекстом мовної реалізації особистості стає глобалізація. Це явище визначає процеси розвитку й функціонування людських суспільств, зокрема й розвитку людини в мові, мовної особистості. Глобалізація – це процес, за якого бізнес, інформація, знання поширюються в усьому світі з великою швидкістю. Процеси глобалізації означають, зокрема, і поширення взаємодії між представниками різних культур задля економічного розвитку. У багатьох сферах виникають інтеграційні процеси за умови прагнення зберегти незалежність і своєрідність кожної нації та її мови. Поширенню й прискоренню глобалізаційних процесів сприяє й стрімкий розвиток інформаційних технологій, Інтернету. Усе більше людей залучаються до Інтернету і відповідно – до його безмежних інформаційних ресурсів, до обміну думками, ідеями та знаннями. За підрахунками науковців, більша частина світу нині користується Інтернетом [15].

Саме Інтернет є тією відмінною рисою сьогодення, що сформував нову лінгвістичну реальність і мовне середовище. Фахівці різних галузей досліджують мовне середовище Інтернету, яке не

лише охоплює все більшу кількість його користувачів, а й швидко змінюється, пропонуючи нові форми й коди спілкування та обміну інформацією [19]. Лінгвісти фіксують появу нової форми мовної взаємодії – писемне розмовне мовлення. На сайті кафедри мовно-літературної освіти Інституту післядипломної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка зазначено, що в Інтернеті «спілкування відбувається в писемній формі, проте в умовах інтерактивної мережевої комунікації темп мовлення наближений до форми усної» [12]. Уважаємо за потрібне визнати таку форму спілкування однією з основних рис сьогодення. «Писемне розмовне мовлення» означає, що хоча спілкування й відбувається в писемному вигляді, його стиль здебільшого розмовний. У мережах допустимі скорочення не просто слів, а й цілих фраз та речень. Наприклад: I GOT UR MSG. THX. TXT ME BAC (*I got your message. Thank you. Text me back*) – *Я отримав твоє повідомлення. Дякую. Напиши мені відповідь.* Можливе вживання лексичних одиниць зниженого стилю; чергування літер з картинками, символами, графічними зображеннями. Наприклад, створення букво-цифрових конструкцій: SU (*See you*) – *побачимося*; 2 MORO (*tomorrow*) – *завтра*; GR8 (*great*) – *чудово*; Y? (*Why?*) – *чому?* MU (*miss you*) – *сумую за тобою*.

Загальноприйнятим є особливий лексикон, у якому значну роль відіграють запозичення з англійської мови. Для текстів повідомлень, які насичені аббревіатурами, з'явилися навіть окремі назви: *alphabet soup* *alphabet spaghetti* – *суп чи спагеті з аббревіатур*.

Мовлення в Інтернеті стає більш коротким, однак іноді більш стилістично яскравим: наявна гра слів, алюзії, інші засоби стилістичного забарвлення тексту. Наприклад, аббревіатури запозичення з англійської мови: TGIF (*thanks God it is Friday*) – *Дякувати Богу, сьогодні п'ятниця*. Яскравою є гра слів у повідомленні Тома Вейтса (Tom Waits): «*Champagne for my real friends and real pain for my sham friends*» – *«Шампанське для моїх справжніх друзів і справжній біль для моїх фіктивних друзів»*.

Ще однією характерною рисою є, на нашу думку, змінення позамовних чинників спілкування. Спілкування через посередництво Інтернету хоча й позбавляє комунікантів впливу традиційних позамовних факторів, які сприяють успішній комунікації (усмішка, жести, мова тіла, тембр голосу), однак надають свої додаткові можливості позамовного вираження змісту й сенсу посилання. Маємо на увазі різноманітні смайлики

із зазначенням емоцій, гіфки, картинки, графічні символи, загальноприйняті скорочення найпоширеніших фраз тощо. Мовна особистість сьогодення, яка застосовує такі символи, володіє необхідними кодами для досягнення комунікативної цілі під час спілкування з допомогою Інтернету.

Види мережевого спілкування (електронна пошта, блоги, твіти, пости, форуми, коментарі та інші жанри сучасної комунікативної взаємодії між людьми) надають різноманітні матеріали для наукових розвідок багатьох аспектів вияву мовної особистості, які набувають здебільшого універсального характеру й стають притаманними представникам різних культур і навіть різних поколінь. Спілкування в Інтернеті не тільки надає можливості, а й диктує свої правила комунікації, яким підпорядковуються люди різних націй і поколінь. При цьому кожна особа під час спілкування може виявляти себе по-різному, набуваючи різних форм та змінюючи їх залежно від ситуації – відкрито висловити свою думку, сховатися за анонімним профілем і наступного разу знову змінити його, бути серйозною чи глузувати з когось (чогось). Такі можливості зумовлюють порушення питання про свободу слова в Інтернеті та культуру мовної (мовленнєвої) поведінки. Хоча мережеві тексти здебільшого оформлені розмовним стилем, усе ж такі сприймання текстів потребує насамперед їх грамотного написання, а це одна з вимог для мовної особистості сьогодення – оволодіння всіма видами мовної грамотності.

Гіпертекстуальність, що підкреслює універсальний характер мережевого спілкування, називають рисою, на основі якої формується структура мережевого тексту: основний текст – відповідь на початковий запит – численні тексти, пов'язані з основним. Слід нагадати, що гіпертекст Інтернету – це засіб, за яким веб-сторінки інформаційно пов'язані з допомогою гіперпосилань. Наприклад, є певна інформація, якою цікавиться користувач і яка доповнюється додатковими посиланнями на іншу споріднену чи асоціативно споріднену інформацію, що може розширюватися майже безкінечно. Великий обсяг і майже миттєвий перехід від одного блоку інформації до іншого формують новий вид її сприйняття людиною. Отже, мовна особистість сьогодення – це людина, здатна швидко реагувати на подану інформацію й коротко відповідати на неї. До речі, скорочення фраз, уживання простих, непоширених речень, слів і навіть просто смайликів як зворотної відповіді під час мережевого спілкування – також одна з рис мовної особистості сьогодення.

Варто підкреслити ще раз, що здатність людини користуватися інформацією з Інтернету і створювати власні тексти у своєму спілкуванні, що здійснюється з допомогою месенджерів, характеризують мовну особистість сьогодення. Людину в часи інформаційних технологій стали називати *digital man* – цифрова людина [4], або «віртуальна мовна особистість» [6]. Необхідність володіти інформаційною компетентністю – одна з вимог, яку сучасний світ ставить перед сучасним фахівцем поряд з такими найважливішими компетентностями, як мовна, мовленнєва, комунікативна, соціолінгвістична тощо [18].

Описуючи мовну особистість сьогодення, слід наголосити, що традиційні форми міжособистісного спілкування (побутове, дружнє) залишаються актуальними, як і раніше, і характеризують кожну людину залежно від її індивідуальних особливостей та оточення, хоча урбаністичне оточення, прискорений перебіг часу й пандемія початку двадцятих років ХХІ століття дещо змінили форму, структуру й тематику спілкування.

Розроблення проблеми визначення мовної особистості сьогодення має не лише теоретичне, а й практичне значення – для подальшого порозуміння між людьми, для втілення педагогічних цілей формування особистості, яка володіє необхідними нині мовними компетентностями та здатна до постійного творчого розвитку [19].

Висновки. Функціонування соціальних мереж значною мірою змінило спілкування між людьми, оскільки з'явилися його нові форми (спілкування через Інтернет, відкрите та анонімне спілкування); жанри (блоги, пости, твіти, коментарі тощо); прискорився темп спілкування, коли окремі зображення та символи замінюють цілі фрази та речення; змінився стиль спілкування – розмовний стиль уживають у писемній формі; іншими стали позамовні чинники спілкування, які зумовлюють додаткові можливості вираження змісту повідомлення. Загалом, мовну особистість сьогодення можна схарактеризувати як людину, що здатна користуватися універсальними, національно-специфічними, культурно-специфічними та індивідуальними мовними кодами, а також здатна до відкритого спілкування, творчого й професійного пошуку та постійного вдосконалення відповідно до вимог локального й універсального суспільства, що стрімко змінюється. Така глибина й усеосяжність завдань, які стоять перед людиною першої третини двадцять першого століття, методи та вияви їх досягнення завжди надаватимуть матеріал для наукових розвідок, які стануть перспективою подальших досліджень щодо мовної особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Азарова Л. Понятие языковой личности в лингвистике. *Annles Universitatis Mariae Curie-Sklodowska. Lublun-Polonia*, 2017, № 1. Vol. XXXV. С. 170–181.
2. Бацевич Ф. Основы коммуникативной лингвистики. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
3. Богин Г. И. Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов. Автореф. дис. доктора филол. наук. 10.02.19. Ленинград, 1984. 354 с.
4. Данильян О. Г., Дзьобань А. П. Человек в информационном обществе: проблема моральной идентификации. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія «Філософія, філософія права, політологія, соціологія», 2019. Вип. 1(40). С. 8–20.
5. Застровська С. О., Застровський О. А. Загальне поняття мовної особистості. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*, 2011. № 6 (ч. 1). С. 159–163.
6. Ігнатова О. В., Санченко Є. М. Поняття «мовна особистість» у віртуальному комунікативному середовищі. URL: http://www.rusnauka.com/26_NII_2011/Philologia/3_92294.doc.htm (дата звернення 12.02.2022)
7. Ільєнко О. Л., Шумейко Л. В. Характеристика мовної особистості президента США Дональда Трампа. *Вісник Маріупольського держ. університету*. Сер. Філологія, 2020. Вип. 23. С. 170–178.
8. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена. 2009. 390 с.
9. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва: URSR, 2019. 264 с.
10. Маслова В. А. Лингвокультурология : монография. Москва: Академия, 2001. – 208 с.
11. Мацько Л. І. Мовна особистість Тараса Шевченка як чинник формування національної ідентичності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*, Сер. «Філологічна». 2014. Вип. 5. С. 8–15.
12. Мовна особистість та різні підходи до її вивчення URL: <https://mova.ipk.kubg.edu.ua/vplyv-na-rozvytok-movnoji-osobystosti-inf-doby> (дата звернення 11.02.2022)
13. Прима А. Языковая личность с позиции гендерологии. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/yazykovaya-lichnost-avtora-s-pozitsii-genderologii> (дата звернення 11.02.2022)
14. Салимова Л. М. Теория языковой личности: современное состояние и перспективы исследования. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoriya-yazykovoy-lichnosti-sovremennoe-sostoyanie-i-perspektivy-issledovaniya> (дата звернення 11.02.2022)
15. Список стран по числу пользователей Интернета https://ru.wikipedia.org/wiki/Список_стран_по_числу_пользователей_Интернета
16. Языковая личность: текст, словарь, образ мира. М., 2006. С. 515.
17. Common European Framework of References for languages. URL: <https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages/level-descriptions> (дата звернення 12.02.2022)
18. Erton Ismail. Types of Competence in Linguistics: A review of processes and their implication in human perception and action. URL: https://www.researchgate.net/publication/320803359_Types_of_Competence_in_Linguistics_A_Review_of_Processes_and_Their_Implications_in_Human_Perception_and_Action (дата звернення 12.02.2022)
19. Matthews L. C., Thakkar B. The impact of Globalization on cross-cultural communication. *Globalization*. 2012. 354 с. <https://www.intechopen.com/books/2922>

ЕНЕРГЕТИЧНИЙ ВПЛИВ КОМУНІКАТИВНИХ ЧИННИКІВ НА ЗАСОБИ МОВЛЕННЕВОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКА

ENERGETIC INFLUENCE OF COMMUNICATIVE FACTORS ON ADOLESCENT'S SPEECH BEHAVIOR

Калита А.А.

orcid.org/0000-0001-7912-912X

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри теорії, практики та перекладу французької мови

Національного технічного університету України

«Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського»

Бурка Н.А.

orcid.org/0000-0001-5412-4314

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської мови і перекладу

Київського національного лінгвістичного університету

У статті з позицій міждисциплінарного знання сучасної енергетичної теорії мовлення розглянуто особливості функціонування механізмів енергетичного впливу комунікативних чинників на засоби мовленнєвої поведінки підлітка. Концептуально-методологічним інструментарієм для вирішення зазначеної проблеми слугує узагальнена модель, центральним образом якої є відома піраміда Клименюка. Здійснено трирівневу системну класифікацію практично нескінченної множини понять, якими в науці прийнято позначати фактори-чинники мовленнєвої поведінки підлітка. Сформовано графічний образ узагальненої моделі у вигляді надсистеми, яка складається з трьох систем: піраміда духовного буття підлітка, система зовнішніх чинників і система внутрішніх чинників. У результаті здійснення теоретичного пошуку, супроводжуваного двома типовими прикладами комунікативної поведінки підлітка, автори довели, що: будь-яка інформація зберігається в пам'яті підлітка у вигляді концептів-понять, концептів-дій, концептів-інстинктів тощо; мислемовлення і миследії породжуються внаслідок синергетичної взаємодії енергетичних потенціалів певних сукупностей концептів-прототипів та концептів-аналогів, що їх зберігає пам'ять підлітка; процеси мислемовлення і миследій підлітка мають чіткі ознаки супервентності, оскільки під час їх саморозвитку певні комплекси чинників приводять до появи відповідних комплексів наслідків; когнітивні процеси не виникають та не набувають подальшого саморозвитку, якщо зовнішнє збурення чи внутрішній подразник не досягне глибини притаманних психіці підлітка генетично вроджених або соціально набутих інстинктів; на результат синергетично-хаотичного перебігу когнітивних явищ впливають такі внутрішні фактори, як інстинкт, почуття, відчуття, табу, стан індивіда та певна сукупність зовнішніх факторів. Зроблено висновок, що узагальнена модель супервентності чинників на засоби актуалізації мовленнєвої поведінки підлітка у соціумі придатна слугувати надійним методологічним підґрунтям для розробки програми та методики, а також для створення та смисломісткого насичення відповідної кібернетичної схеми автоматичної обробки результатів міждисциплінарних досліджень значної кількості проблем комунікативної поведінки людини.

Ключові слова: енергетична теорія мовлення, комунікативні чинники, піраміда Клименюка, підліток, мовленнєва поведінка.

From the standpoint of interdisciplinary knowledge of contemporary speech energetic theory, the paper considers the specificity of functioning of the mechanisms that provide energetic influence of communicative factors on the means realizing adolescents' speech behaviour. A generalized model, whose central image is based on the famous Klymenyuk's pyramid, serves as a conceptual and methodological tool for solving the outlined problem. The authors present a three-level systemic classification of a practically infinite multitude of notions, used in science to denote the factors and reasons of adolescents' speech behaviour. The graphic image of the generalized model is depicted in the form of a super-system consisting of three systems: a pyramid of the teenager's spiritual being, the system of external factors as well as the system of internal factors. As a result of the theoretical search, supplemented by two typical examples of adolescents' communicative behaviour, the authors proved the following: any information is stored in the adolescent's memory in the form of concepts-notions, concepts-actions, concepts-instincts, etc.; speaking-and-thinking and thinking-and-acting processes are generated as a result of synergetic interaction of energetic potentials of certain sets of prototype concepts and analogous concepts, stored in the memory of an adolescent; speaking-and-thinking and thinking-and-acting processes have clear characteristics of supervenience, since during their self-development certain sets of factors lead to the emergence of corresponding sets of consequences; cognitive processes do not arise and do not acquire further self-development unless the external perturbation or internal stimulus reaches the depth of the genetically innate or socially acquired instincts inherent to the adolescent's psyche; the result of the synergetic chaotic flow of cognitive phenomena is influenced by such internal factors as instincts, feelings, sensations, taboos, the individual's state as well as certain sets of external factors. The authors conclude that the generalized model representing the supervenience of factors on the means actualizing adolescent's speech behaviour in the society can serve

as a reliable methodological basis for elaborating the program and methodology of its further research as well as for creating the relevant cybernetic scheme for automatic processing of the results of an interdisciplinary study of a number of issues of human beings' speech behaviour.

Key words: speech energetic theory, communicative factors, Klymenyuk's pyramid, adolescent, speech behaviour.

Вступ. Науковий опис багатьох феноменів мовленнєвої поведінки людини у світлі провідних концептуальних положень сучасної енергетичної теорії мовлення, розробці якої присвячено значну кількість теоретичних та експериментальних праць [див., напр., 1; 2], безсумнівно відкриває потенційно найширші можливості для здобуття нового міждисциплінарного знання.

Водночас, незважаючи на фундаментальне опрацювання основних положень енергетичної теорії мовлення, під час пізнання кожного комунікативного феномена як об'єкта нового конкретного дослідження, виникає природна необхідність у додатковий розробці більш конкретного теоретико-методологічного інструментарію, що охоплює часткові положення, припущення та моделі механізмів функціонування експериментально аналізованого міждисциплінарного об'єкта.

Саме така ситуація склалася під час вирішення нами низки питань, що виникали у межах проблеми опису енергетичної супервертності чинників на засоби мовленнєвої поведінки підлітка у мікро- та макросоціумах.

Зрозуміло, що зазначена проблема не є простою. Це, по-перше, пов'язано з тим, що синергізм комплексів чинників сугестивного мовлення завдяки збудженню певних емоцій здатен призводити і до прагматично позитивних, і до негативних наслідків реалізації підлітком його мовленнєвої поведінки.

По-друге, зважаючи на відомий з праці [1, с. 130–169] ефект інваріантності інтонаційного оформлення емоційно полярних висловлень, актуалізованих на високому рівні емоційно-прагматичного потенціалу, можна припустити що, з одного боку, сугестивні енергії мовленнєвої поведінки та мовлення підлітка, які актуалізуються, як правило, також на високих рівнях емоційно-прагматичних потенціалів, мають будуватися на підставі використання ним певних інваріантів лексичних, просодичних та інших засобів спілкування. З іншого боку, і це цілком природно, інваріанти використання комплексів цих засобів поступово закріплюються у підсвідомості підлітка на підставі їх зв'язку з типовою прагматичною спрямованістю, чинниками та умовами комунікації.

Достовірно відомо, що у подібних ситуаціях, які характеризуються інваріантною взаємодією зовнішніх і внутрішніх чинників, у процесі ово-

лодіння засобами мовленнєвої поведінки, підлітки, зазвичай, копіюють її сугестивні зразки (комплекси інваріантів її лексичного, рухового й енергетичного оформлення) з поведінки членів родинного кола та представників інших соціальних груп.

Окремі положення щодо окресленої нами загальної наукової картини ознак кореляційної взаємодії чинників і засобів актуалізації мовленнєвої поведінки підлітка в певних умовах комунікації, які репрезентуються, здебільшого, у вербальній формі й мають вибірковий характер, можна знайти у багатьох джерелах. Проте відсутність у царині лінгвістичного знання узагальненої наочної системної моделі стохастичної взаємодії прагматичних намірів, чинників і засобів варіювання емоційно-прагматичного потенціалу мовленнєвої поведінки підлітка у комунікації, на жаль, значною мірою стримує подальші наукові пошуки. Саме за цих обставин, як свідчить практика сучасних міждисциплінарних досліджень енергетичних феноменів мовленнєвої поведінки людини, розглядувана проблема й набуває особливої **актуальності**.

Тому **метою** започаткованого нами теоретичного пошуку було обґрунтування узагальненої міждисциплінарної моделі для опису енергетичного впливу комунікативних чинників на актуалізацію засобів мовленнєвої поведінки підлітка у соціумі.

Результати та обговорення. За традиційною логікою теоретичного пошуку до необхідної моделі, покликаної виконувати роль методологічного інструментарію наукового опису окремих класів складних когнітивних явищ впливу комунікативних чинників на актуалізацію засобів мовленнєвої поведінки підлітка, як і будь-якої людини, мають, щонайменше, входити її системний графічний образ та пов'язаний з ним міждисциплінарний термінологічний апарат.

Зрозуміло, що при цьому під час побудови й обґрунтування змісту моделі необхідно чітко дотримуватись двох таких важливих методологічних вимог: по-перше, жодна вживана або генерована нами сентенція не повинна суперечити основним концептуальним положенням енергетичної теорії мовлення, у межах якої ми моделюємо явища впливу комунікативних чинників на актуалізацію засобів мовленнєвої поведінки підлітка; по-друге, термінологічний апарат моделі

має складатися, переважно, з однозначних між-дисциплінарних понять, що на даний час певним чином є природно конвенційними.

Попереднім аналізом нами було встановлено, що напрацьованих та апробованих в обсязі розробки енергетичної теорії мовлення універсальних графічних образів цілком достатньо для інтегрування на їх основі більш конкретних когнітивних моделей. Так, для побудови узагальненої системної моделі впливу комунікативних чинників на актуалізацію засобів мовленнєвої поведінки підлітка доцільно й достатньо інтегрувати у її наочний образ відому [3, с. 210] модель піраміди духовного буття індивіда та запропонований у праці [4] підхід до класифікації і термінологічного визначення цих чинників.

Щодо методологічної вимоги несуперечливості теоретичних ідей, покладених в основу обґрунтування шуканої моделі, концептуальним положенням енергетичної теорії мовлення, то ми вважаємо за необхідне стисло за джерелами [1; 2; 3] нагадати такі головні сентенції, положення та постулати згаданої теорії, на яких базуватимуться наші подальші міркування:

1) будь-яка інформація зберігається у пам'яті людини у вигляді різних за природою свого походження когнітивних утворень (наприклад, концептів-понять, концептів-дій, концептів-інстинктів, концептів-почуттів, концептів-табу тощо);

2) змістове насичення результатів мислემовлення і миследій породжується внаслідок синергетичної взаємодії енергетичних потенціалів певних сукупностей концептів-прототипів та концептів-аналогів, що зберігаються у пам'ять людини;

3) потужні подразники, які надходять із зовнішнього середовища або породжуються психікою самої людини, здатні одночасно збуджувати енергетичні потенціали кількох сукупностей різних за природою походження концептів-прототипів та концептів-аналогів, зафіксованих у пам'яті індивіда на рівнях його позасвідомого, підсвідомого і свідомого;

4) множину чинників, які впливають на перебіг процесів мислემовлення і миследій індивіда, доцільно поділяти на зовнішні, породження яких залежить від результатів його соціалізації, та внутрішні, що мають наслідкову психо-генетичну природу;

5) причино-наслідкові відношення у протіканні когнітивних процесів мислემовлення і миследій людини мають чіткі ознаки супервертності, оскільки у процесах їхнього саморозвитку певні

комплекси чинників приводять до появи відповідних комплексів наслідків;

6) когнітивні процеси не виникають і не набувають подальшого саморозвитку у психічній сфері людини, якщо зовнішнє збурення чи внутрішній подразник не досягне глибини притаманних їй генетично вроджених або соціально набутих інстинктів;

7) хаотичний саморозвиток когнітивних процесів духовного буття індивіда відбувається за рахунок виникнення в його психіці певного позитивного або негативного емоційного стану, психо-фізіологічний потенціал якого змінюється внаслідок діалектичної енергетичної взаємодії, щонайменше, двох інстинктів;

8) на результат синергетично-хаотичного перебігу когнітивних явищ можуть впливати такі внутрішні фактори, як третій інстинкт, певні почуття, відчуття, табу, стан індивіда та будь-який, навіть незначний, зовнішній фактор умов комунікації.

Наступним кроком започаткованого пошуку стала необхідність вирішення питання систематизації відомої науці множини чинників, здатних впливати на зміни мовленнєвої поведінки підлітка. З проаналізованої таким чином інформації стало зрозумілим таке. По-перше, слід нагадати, що у глобальному розумінні за походженням систему чинників супервертних на засоби мовленнєвої поведінки підлітка можна диференціювати на географічні, соціально-технологічні та контекстуально-культурні. При цьому і мовленнєву поведінку, і засоби мовлення не можна вважати цілковито однорідними у різних мовах [5]. По-друге, у цій праці нами було з'ясовано, що останнім часом лінгвісти привертали, здебільшого, увагу фонетичним та лексико-семантичним елементам мовлення підлітків [6, с. 52–55], їх персональному мовленню [7, 2021, с. 85–86], порушенням ними звуковимови [8, с. 32–33; 9, с. 238–239; 10, р. 12–28; 11, р. 71–76], полікультурності та субкультури в мовленні підлітків [12, р. 187–203], варіативності мовної культури різних періодів підліткового віку [13], варіюванню мовних засобів [14, с. 83–97], застосуванню лексики вираження емоцій [15, р. 78–97], нецензурній лексиці [16, с. 441–447], сленгам [17, с. 53–55], жаргонізмам і вульгаризмам [18, с. 321–323], синтаксичним особливостям мовлення [19] тощо.

Саме у згадуваних текстах та низці інших наукових праць авторами й актуалізувалась реально існуюча множина таких понять, якими на позначення чинників варіативності мовленнєвої поведінки підлітка послуговується сучасна наукова спільнота:

ставлення батьків до дитини, потреба в опіці, підвищення потреби в увазі, потреба в незалежності, позбавлення любові, надлишкові вимоги, недостатня увага до підлітка, низька оцінка вчителем, емоційна нестійкість, почуття протесту, вередливість, схильність до ображення, потреба в емоційній підтримці, почуття заздрості, допитливість, почуття власної неповноцінності, плутанину ролей, труднощі характеру, емоційне самопочуття, озлобленість, байдужість, почуття дорослості, протест дорослим законам життя, особистісний розлад, низька самооцінка, почуття залежності, занурення у власний фантазійний світ, схильність до збудження, тривожність у спілкуванні, тяжіння підлітків до спілкування, надлишкова самовпевненість, надмірна прихильність, сором'язливість, внутрішня розхлябаність, підвищена чутливість, емоційна черствість, надлишкова самовпевненість, внутрішній конфлікт, надумані небезпеки, зміна соціальної ролі, зниження самоконтролю, почуття самотності, егоцентризм, низький рівень вимог, почуття неповноцінності, понижена самоповага, підвищена вразливість, емоційність стосунків, ріст самостійності, завищені потреби, рутинний характер спілкування, потреба в неформальному спілкуванні, почуття самотності, душевні розлади, емоційний розлад, дух змагання, потреба у сповіді, змішання форм статеворольової поведінки, потреба у набутті навичок міжособистісного спілкування з однолітками своєї і протилежної статі, потреба в інтимному спілкуванні, ситуативна самотність, комунікативна незграбність, інтимно-особистісне спілкування з однолітками, недовіра до співрозмовника, страх бути ігнорованим, наляканість емоційною близькістю, нереальність очікувань, перебільшення своєї унікальності, почуття обов'язку, соціальне самовизначення, потреба у формуванні власної системи ціннісних настанов й орієнтацій, світоглядна позиція, пошук смислу життя, підлітковий цинізм, моральна дилема, прихильність до когось, недовіра, емоційна ізоляція, впевненість у собі, сумніви в собі, почуття сорому, схильність до теоретизування, захист своїх інтересів, рівняння на лідера, життєвоважливі потреби, прагнення розібратися в собі самому, почуття соціальної і психологічної компетентності, ставлення однокласників, несправедливі образи й переслідування, соціальні стреси поза сім'єю, відчуття своєї непотрібності в суспільстві, протест проти рутини буття тощо.

Аналізуючи цю сукупність наукових понять, яка містить 100 міждисциплінарних термінів на позначення причин варіативності мовленнєвої

поведінки підлітка, неважко побачити, що всі вони мають чіткі ознаки зовнішніх і внутрішніх факторів-чинників (див. вище положення 4). Оскільки рівень абстрактності цих понять є різним, то дослідникові незайве уявити, яка за чисельністю їх ієрархічна сукупність має бути віддзеркалена у структурі відповідної їхньої тривірневої класифікації. Однак у вік комп'ютеризації побудова такої класифікації не є занадто складною, але за певних обставин не набуває, на наш погляд, суттєвої актуальності. Важливою обставиною при цьому стає те, що пересічний підліток здебільшого здатен пояснювати причину своєї мовленнєвої поведінки певною сукупністю думок, почуттів та відчуттів, аналізуючи які дослідник-когнітивіст та експерти і мають добирати наукові терміни для її позначення.

Зрозуміло також, що окрім розглянутих, існують ще й такі впливові чинники варіативності мовленнєвої поведінки підлітка, як інформація, що сприймається ним з оточуючого середовища та умов комунікації, а також відповідні сигнали про фізіологічний стан його організму та його психічний стан, які будуть аналізуватися нами нижче.

Підкреслимо, що проведений аналіз дає підстави вважати доцільним розгляд трьох автономних систем факторів-чинників, здатних здійснювати супервентний вплив на перебіг когнітивних процесів у психіці підлітка, наочний образ якої, як це зазначено вище, раціонально інтерпретувати відомою моделлю піраміди духовного буття індивіда. З урахуванням викладеного нами і було сформовано структуру графічного образу узагальненої міждисциплінарної моделі для опису супервентного енергетичного впливу комунікативних чинників на актуалізацію засобів мовленнєвої поведінки підлітка у соціумі, наведену на рис. 1.

Звертаючись до моделі, ми бачимо, що згідно з наведеним вище положенням 4, зображену на ній піраміду духовного буття підлітка (система 1) оточують дві автономні системи чинників (1.1 – зовнішніх та 1.2 – внутрішніх). У свою чергу, ці три автономні взаємопов'язані системи функціонують у надсистемі факторів-чинників, що породжуються так званим оточуючим середовищем, тобто конкретними умовами комунікації, які впливають на формування концептів і систем 1.1 та 1.2, а також на безпосередній зміст перебігу когнітивних процесів у системі 1.

Розглядаючи автономні системи чинників 1.1 та 1.2, важливо розуміти сутність їх умовного поділу за природою породження. Так, якщо кому-

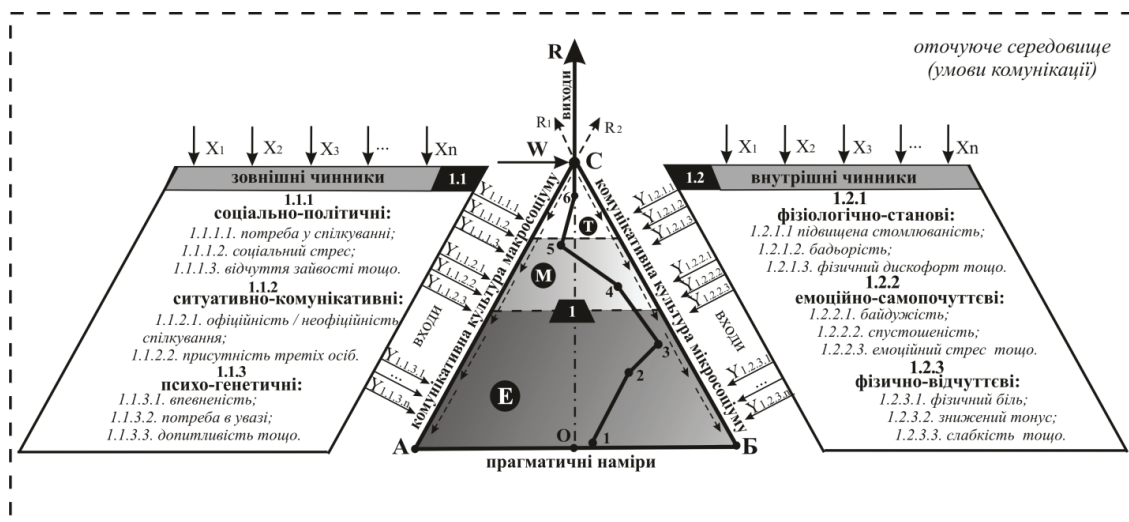

Рис. 1. Узагальнена модель супервентності чинників на засоби актуалізації мовленнєвої поведінки підлітка у соціумі

нікативні реакції підлітка на фактори-подразники, що створюють окремі підсистеми зовнішніх чинників (1.1.1 – соціально-політичних, 1.1.2 – ситуативно-комунікативних, 1.1.3 – психо-генетичних) набуваються протягом усього періоду його соціалізації та зберігаються у пам’яті (згідно з постулатом 1) як її певні концепти, то на відміну від них породження внутрішніх чинників, зведених нами у відповідні підсистеми (1.2.1 – фізіологічно-станових, 1.2.2 – емоційно-самопочуттєвих, 1.2.3 – фізично-відчуттєвих), відбувається спонтанно і є жорстко пов’язаним з психо-фізіологічним станом організму індивіда.

На викладених вище підставах, удаючись до певного спрощення, ми маємо можливість такого стислого опису феноменального механізму супервентного (постулат 5) енергетичного впливу комунікативних чинників на засоби мовленнєвої поведінки підлітка. Сутність цього механізму є безсумнівно психо-енергетичною. Запуск механізму в дію (постулат 6) починається з того, що певне досить енергійне зовнішнє збурення чи внутрішній подразник збуджує у психічній сфері підлітка популяцію нейронів, що є (постулат 3) носіями сукупності концептів (концептів-прототипів та концептів-аналогів) тих або тих природних чи соціально набутих інстинктів, закарбованих у надрах його довгострокової пам’яті. Таке збудження призводить до суперечливої енергетичної взаємодії щонайменше двох концептів-інстинктів (постулат 7), на подальший розвиток якої можуть здійснювати вирішальний (управляючий) вплив третій інстинкт, певні почуття, відчуття, табу, стан індивіда або будь-який, навіть незначний, зовнішній фактор умов комунікації (постулат 8).

Саме завдяки цьому й виникає емоційний стан того рівня енергетичного потенціалу, який створюється в конкретних умовах взаємодії двох інстинктів, керованої певним управляючим впливом: інстинктом, почуттям, табу тощо. В емоційно-енергетичному хаосі сфери позасвідомості (E) відбувається саморозвиток складних когнітивних процесів так званого емоційного мислення, у царині якого формуються паростки потенційно можливих змістів мислемовлення та миследій підлітка. Змістове насичення результатів мислемовлення і миследій підлітка породжується внаслідок саморозвитку процесів синергетичної взаємодії енергій смисломістких потенціалів концептів-прототипів та концептів-аналогів, перебіг якої відбувається у підсвідомості підлітка у сферах його ментальності (M) з її емо-раціональним мисленням і трансцендентності (T) з раціональним мисленням. Ті конкретні результати перебігу когнітивних процесів і явищ, які не суперечать свідомості підлітка або енергетично здатні подолати її табу, і матеріалізуються під час комунікації в його мислемовленні та миследіях.

Повертаючись до структур автономних систем чинників (1.1 – зовнішніх та 1.2 – внутрішніх), неважко також переконатися у тому, як на підставі того самого синергетичного механізму породжуються енергетика комплексів факторів-чинників супервентних на відповідні комплекси результатів саморозвитку когнітивних процесів мислемовлення та миследій людини взагалі та підлітка зокрема.

Нагадаємо, що для цього доцільно спиратися на системно-концептуальні положення сучасної праці [20, с. 109–125], згідно з якою глобаль-

ний інстинкт продовження роду (1) охоплює три похідні від нього комплекси (або класи) інстинктів (1.1 – сексуальні, 1.2 – пізнання, 1.3 – самозбереження), до складу яких і входять такі конкретні інстинкти: 1.1 – сексуальні (1.1.1 – розмноження, 1.1.2 – статевий, 1.1.3 – батьківській тощо); 1.2 – пізнання (1.2.1 – зацікавлення, 1.2.2 – самоствердження, 1.2.3 – допитливості тощо); 1.3 – самозбереження (1.3.1 – домінування, 1.3.2 – голоду, 1.3.3 – страху тощо).

За цих умов опис наукової картини енергетичної взаємодії інстинктів, емоцій та почуттів, спрямованої на інтеграцію комплексів чинників супервентних на актуалізацію підлітком лінгвальних і позалінгвальних засобів його мовленнєвої поведінки в комунікації, може набувати такого вигляду. У чистому вигляді фактори-чинники $X_1, X_2, X_3, \dots, X_n$, що їх транслюють у свідомість людини конкретні умови комунікації, незалежно від природи їх перцептивного сприйняття (зорове, слухове, тактильне, запахове, смакове), є за своєю сутністю інформацією. Ця інформація завдяки існуючому у психіці кожного індивіда генетично-наслідкового механізму інстинктивно-адаптивних реакцій, миттєво досягає сфери (Е) екзистенції його духовного буття, тобто сфери позасвідомого. У відповідь на подразливу інформацію у сфері екзистенційного буття зароджуються нервові імпульси або токи, що збуджують популяції нейронів, у яких пам'ять людини зберігає концепти-прототипи та відповідні їм концепти-аналоги, що є за своєю сутністю вродженими або набутими інстинктами. Активовані інстинкти миттєво вступають в енергетичну взаємодію і посиляють відповідні електрохімічні сигнали щодо зміни емоційного стану (позитивного, невідзначеного, негативного) психіки людини взагалі й емоційно-прагматичного потенціалу перебігу в ній когнітивних процесів зокрема.

Таким чином майже автоматично у психіці людини виникає той ступінь енергетичного потенціалу емоційного збудження, на рівні якого протягом набуття життєвого досвіду, організмом індивіда закарбовувалися у його генетичній або набутій пам'яті концепти інстинктивних реакцій на виклики та подразники оточуючої дійсності. У цих умовах і розгортається енергетична взаємодія двох інстинктів (це може бути суперечлива взаємодія між будь-якими парами конкретних інстинктів трьох їх похідних класів: 1.1 – сексуальних, 1.2 – пізнання, 1.3 – самозбереження), управляючий вплив на результат якої, як зазначалось вище, здатний здійснювати третій інстинкт, полярність емоцій, почуття, від-

чуття, самопочуття, табу тощо. Зазначена енергетична взаємодія розгортається зазвичай між суперечливими парами конкретних інстинктів: страху – самоствердження, голоду – страху, зацікавлення – страху, самозбереження – батьківській, допитливості – самозбереження, самозбереження – статевий тощо. У разі виникнення небезпечного подразника або прямої загрози відбувається різке збудження енергетично потужного інстинкт-концепту, імпульс від якого миттєво активізує пов'язаний з ним концепт-дію, за сценарієм якого й актуалізується автоматична реакція організму людини на загрозу.

Дещо інша динаміка перебігу когнітивних процесів у психічній сфері людини може відбуватися під час вирішення нею моральних проблем. Так, уявимо, наприклад, мовленнєву поведінку підлітка, який намагається домінувати у групі однолітків. У ситуації, що склалася, дорослі та незнайомі підлітки відсутні. Однолітки обговорюють чергову вчорашню сутичку з групою підлітків, що мешкають у іншому кварталі міста, у якій один їх відсутній товариш виявив слабкість духу. Під час комунікації у психіці неформального лідера групи виникає енергетична взаємодія двох інстинктів по схемі «самоствердження – стадний», якою управляє інстинкт домінування. Внаслідок збудження стадного інстинкту він починає відчувати потребу у спілкуванні. Одночасно з цим, активований інстинкт самоствердження породжує у підлітка відчуття впевненості в собі. В результаті завершення зазначеної взаємодії більш потужний інстинкт домінування додатково підсилюється за рахунок того, що в конус його енергетичного тяжіння потрапляють потенціали концептів, безпосередньо збуджених стадним інстинктом та інстинктом самоствердження. Таким чином, у психіці підлітка формується енергетично потужний комплекс чинників, до складу якого входять: 1.1.1.1 – потреба у спілкуванні, 1.1.3.1 – впевненість у собі та 1.1.3.n – самоствердження. Цей комплекс і здійснює вирішальний вплив на перебіг когнітивних процесів добору підлітком-лідером вербальних і невербальних засобів мовленнєвої поведінки.

Характерною особливістю породження цього комплексу стає реальний стан оточуючого середовища, в якому до кола умов комунікації входять такі фактори-чинники, як відсутність дорослих або незнайомих підлітків (X_1), неофіційні умови спілкування (X_2) та належність групи підлітків до однієї субкультури (X_3). Інакше кажучи, саме завдяки такому комплексу зовнішніх чинників підліток потрапляє в умови практичної відсутно-

сті соціальних вимог і можливих табу щодо його мовленнєвої поведінки. Природним наслідком цього стає, як про це свідчать результати низки експериментальних досліджень, те, що у більшості подібних випадків підлітки вдаються до вживання в комунікації елементів тюремного жаргону, суржикізмів, просторічних лексем, односкладних і незавершених речень, порушення звуковимови [21, с. 71–74], нецензурної лексики, підліткового жаргону, масового сленгу [22, с. 5–6] і т. ін. Додамо, що ті самі фактори-чинники (X_1 , X_2 , X_3) за тим самим механізмом здійснюють свій специфічний вплив і на формування відповідного комплексу внутрішніх чинників у їх системі (1.2), до складу якого у нашому випадку можуть входити: 1.2.1.2 – бадьорість підлітка, 1.2.2.n – емоційне збудження, 1.2.3.n – підвищена зосередженість.

Узагальнюючи викладене, підкреслимо, що на зародження і початок саморозвитку когнітивних процесів у сфері духовного буття підлітка (1) здатні впливати щонайменше три комплекси енергетичних чинників: фактори-чинники умов комунікації (оточуюче середовище) та відповідні комплекси зовнішніх (1.1) і внутрішніх (1.2) чинників. При цьому механізм енергетичної взаємодії цих комплексів є тотожним до описаного вище механізму взаємодії енергетичних потенціалів інстинктів, емоцій та почуттів. Тому під час взаємодії двох комплексів третій обов'язково набуває статусу управляючого впливу або центру управління їх взаємодією. Але не варто забувати й те, що в силу хаотичності та синергізму подальшого саморозвитку когнітивних процесів мислемовлення і миследій підлітка у разі нівелювання енергій збуджуваних ними концептів можуть з'являтися й інші центри управління та нові збуджуючі впливи.

Усвідомивши у загальних рисах механізм та закономірності інтегрування чинників мовленнєвої поведінки підлітка у їх певні комплекси, розглянемо детальніше особливості супервентності цих комплексів на відповідні комплекси результатів саморозвитку когнітивних процесів його мислемовлення та миследій. Звернемось для цього до графічного образу системи духовного буття підлітка (1).

Ми бачимо, що оболонку системи створює трикутник, сторонами якого слугують прагматичні наміри людини (АБ), комунікативна культура її макросоціуму (АС) та комунікативна культура її мікросоціуму (СБ). Вершину трикутника позначено точкою (С), яка символізує свідомість індивіда. Площину трикутника як окрему надсистему поділено на три умовно автономні сфери

духовного буття індивіда: екзистенційну (з її емоційним мисленням), ментальну (з емо-раціональним мисленням) та трансцендентну (с раціональним мисленням). При цьому розуміється, що екзистенційне (Е) буття людини відбувається на рівні її позасвідомого, а ментальне (М) та трансцендентне (Т) буття розгортаються у царині підсвідомого. Результати їх сумісного саморозвитку підіймаються на рівень свідомості і, будучи контрольованими нею, актуалізуються матеріально. Проте відомо, що за наявності у певних концептів досить високого енергетичного потенціалу їх мовленнєва актуалізація може відбуватися поза контролем свідомості індивіда. Типовими прикладами виникнення таких ситуацій є стреси, стани неконтрольованості емоцій, стан афекту або рефлексивна реакція людини.

На підставі викладених вище міждисциплінарних уявлень щодо механізму перебігу когнітивних процесів мислемовлення та миследій у психічній сфері індивіда ми маємо можливість розгляду на моделі системи (1) такого прикладу синергетичного опису саморозвитку мовленнєвої поведінки підлітка. Уявімо для цього ситуацію неприємного спілкування з дорослим субтильним чоловіком, який, будучи напідпитку, випадково штовхнув підлітка плечем і не вибачився. Підліток був не один: поряд з ним знаходились ще двоє одноліток. Неочікуване зіткнення призвело до різкого збудження у його психічній сфері двох інстинктів: самозбереження і самоствердження, між якими й розгортається суперечлива енергетична взаємодія, хаотичний перебіг якої позначено на моделі точкою (1), так званою у синергетиці точкою першої біфуркації.

Оскільки підліток не має сумніву у підтримці з боку товаришів, то на першому етапі саморозвитку когнітивних процесів його психіки управління цією взаємодією здійснює стадний інстинкт. Унаслідок його енергетичного управлінського впливу саме у хаосі першої точки біфуркації зароджуються потенційні напрями саморозвитку когнітивного процесу, що визначатиме подальшу комунікативну поведінку підлітка. До таких напрямів прийнято відносити частковий аттрактор 1-2 та структуру-аттрактор 1-С, яка відображатиме на моделі повну траєкторію саморозвитку процесів мислемовлення та миследій підлітка у ситуації, що склалася. У хаосі першої точки відбувається складна взаємодія енергетичних потенціалів трьох інстинкт-концептів, унаслідок якої у надрах хаосу зароджується новий порядок. Його суть полягає у тому, що енергія стадного інстинкт-концепту входить у резонанс з енергією

інстинкту самоствердження, значно підвищуючи потенціал останньої. При цьому згідно принципу стохастичного перерозподілу емоційно-прагматичного потенціалу в когнітивних процесах мислення й мислєдїй підлітка поряд з підсиленням потенціалу інстинкту самоствердження відбувається відповідне зниження (пригнічення) енергетичного потенціалу інстинкту самозбереження. Це призводить до спрямування траєкторії атрактора в точку (2).

Таким чином, перший етап саморозвитку когніції підлітка завершується створенням нового співвідношення енергетичних потенціалів комплексу трьох вихідних інстинктів (стадного, самозбереження та самоствердження), який набуває здатності здійснювати відповідний супервентний вплив на нові фактори-наслідки. За таких умов в екзистенції підлітка і виникає емоційний хаос другої біфуркації (2), у надрах якого формується черговий новий порядок, пов'язаний з породженням у психіці підлітка комплексу почуттів.

Він відчуває образу, що на тлі роздратування породжує агресивні наміри: пальці його рук мимоволі стискаються у кулаки, тіло подається вперед, на обличчі з'являється вираз люті. Відповідно до цього стану психіки, другий етап саморозвитку когнітивних процесів у психічній системі підлітка досягає третьої точки біфуркації (3), що є максимально наближеною до комунікативної культури підлітка як параметра порядку, здатного суттєво впливати на зазначений розвиток.

У точці третьої біфуркації збуджуються соціально набуті пам'яттю підлітка нейрони-концепти почуттів образи й роздратування, енергетичною взаємодією яких управляє почуття безкарності. Таким чином енергетична суперечливість його духовного буття переходить на рівень почуттів, а емоційний стан набуває негативного забарвлення. Внаслідок спрацювання механізму супервентного впливу зазначеного комплексу чинників підліток і звертається до візаві з такими словами: «Що вилупився, пінгвін? Страх втратив?», які він вимовляє на низькому регістрі шиплячого тембру з невисокою гучністю, що свідчить про значний ступінь роздратування. Про майже неконтрольований свідомістю мовця добір засобів мовленнєвої поведінки (вживання жаргонізмів, специфічне інтонаційне оформлення висловлень, їх лаконізм, стислі кулаки тощо) свідчить актуалізація часткового атрактора 3-4, що максимально наближується до комунікативної культури товариського мікросоціуму підлітка.

Проте в цей момент відбувається різка зміна умов спілкування: до учасників конфлікту набли-

жаються двоє кремезних чоловіків та один з них, звертаючись до дорослого комуніканта, вигукує: «Василію, ну скільки можна тебе чекати!?!». У психіці войовничого підлітка виникає когнітивний дисонанс, що провокує чергове входження системи в хаос у точці (4). Пов'язаний з цим стрес призводить до повторного збудження інстинкту самозбереження, що викликає у підлітка бажання втечі. У суперечливу взаємодію з ним вступає інстинкт самоствердження, який у попередніх когнітивних процесах уже встиг набрати потужного енергетичного потенціалу і трансформувати його у почуття безкарності. Але на відміну від попередньої ситуації, цією взаємодією управляє комплекс чинників комунікативної культури макросоціуму, домінуючим у якому стає статусний фактор. Тому частковий атрактор 4-5 і спрямовано на моделі у бік комунікативної культури макросоціуму, яка виконує роль параметра порядку.

П'ята точка біфуркації характеризується тим, що саморозвиток пов'язаного з нею хаосу охоплює енергетичну взаємодію почуття роздратування та переляку від порушень соціальних норм поведінки, перебіг якої відбувається під контролем свідомості підлітка та управляється його раціональним мисленням (сфера Т). Наслідком цього (атрактор 5-6) стає радикальна зміна мовленнєвої поведінки підлітка. Він розводить руками, покїрно схиляє голову і ввічливо вимовляє: «Вибачте, пане». Не очікуючи відповіді, підлітки швидко прямують далі. Як бачимо з цього прикладу, у разі різкої зміни умов комунікації може відбуватися таке повторне збудження одного з базових інстинктів людини, яке здатне змінювати не лише полярність емоцій, а й спрямовувати вихідну реакцію на протилежну.

Висновки. Резюмуючи викладене можна зробити такі висновки. Обґрунтована нами узагальнена модель супервентності чинників на засоби актуалізації мовленнєвої поведінки підлітка у соціумі здатна слугувати надійним методологічним підґрунтям для розробки програми й методики, а також для створення і смисломісного насичення відповідної кібернетичної схеми автоматичної обробки результатів міждисциплінарних досліджень значної кількості проблем комунікативної поведінки людини.

Понятійний супровід наведених у роботі прикладів доцільно, на наш погляд, використовувати в якості зразка для ретельного наукового опису особливостей супервентного енергетичного впливу комплексів комунікативних чинників на комплекси засобів актуалізації мовленнєвої поведінки індивіда.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Калита А.А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники. 2007. 320 с.
2. Калита А.А. Энергетика речи : монографія. Киев : Кафедра, 2016. 292 с.
3. Клименюк А.В. Знание, познание, когниция : монографія. Тернополь : Підручники і посібники, 2010. 304с.
4. Бурка Н.А. Система чинників та механізми породження сугестивної мовної поведінки підлітка. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. Одеса, 2020. № 46, Т. 1. С. 59–62. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2020.46-1.13>
5. Бурка Н.А. Супервентність речевого поведіння подростка. *Нова філологія*. Запоріжжя, 2020. № 80. Т. I. С. 84–91. DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2020-80-1-14>
6. Татаровська О. Мовлення британських підлітків та аналіз його головних граматичних рис. *Вісник львівського університету. Серія іноземні мови*. 2014. Вип. 22. С. 51–56.
7. Цепенюк Т.О., Головацька Ю.Б., Черненко О.О. Переклад іншомовних вкраплень у персонажному мовленні підлітків. *Philological sciences, intercultural communication and translation studies: theoretical and practical aspects* : International scientific and practical conference, February 26-27, 2021. Venice, Italy : Baltija publishing, 2021. С. 85–87. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-039-1-78>
8. Губарь О.Г. Розвиток особистості в підлітковому віці та роль мовлення в процесі її соціалізації. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та психологія*. Київ, 2009. № 14. С. 32–34.
9. Губарь О.Г. Мовленнєва компетенція підлітків з фонетичними порушеннями. *Особливі діти: освіта і соціалізація* : збірник тез доповідей VI Міжнародного конгресу зі спеціальної О-75 педагогіки та психології, 1-2 жовтня 2020 р. Запоріжжя, 2020. С. 238–240.
10. Onufriieva L., Didyk N. Formation peculiarities of adolescents' self-consciousness with speech disorders. *Psychological journal*. 2018. Vol. 4, No 10. P. 9–28. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2018.10.20.1>
11. Rahmanu Eka Dian. The violation of English pronunciation practiced by the Grade Ninth students of Slub Saraswati Denpasar. *Yavana Bhasha : Journal of English Language Education*. 2018. Vol. 1, Issue 1. P. 69–77.
12. Harris A. Shifting the boundaries of cultural spaces: young people and everyday multiculturalism. *Social Identities : Journal for the Study of Race, Nation and Culture*. 2009. Vol. 15, Issue 2. P. 187–205. DOI: <https://doi.org/10.1080/13504630902778602>
13. Карабан В.І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську мову : посібник-довідник. Вінниця : Нова книга, 2003. 608 с.
14. Струк І.В. Стратегії відтворення аномалій діалектного мовлення у перекладі (на матеріалі творів Марка Твена та їхніх перекладів українською та російською 32 мовами). *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2014. Вип. 30. С. 83–97.
15. Arnett J. Adolescents and Heavy Metal Music: From the Mouths of Metalheads. *Youth & Society*. 1991. Vol. 23, No 1. P. 76–98. DOI: <https://doi.org/10.1177/0044118X91023001004>
16. Бончук Н.В. Аспект лихослів'я в комунікативній поведінці підлітків та юнацтва. *Молодий вчений*. 2016. № 4 (31). С. 440–447.
17. Заводна Л. Сучасний погляд на молодіжний сленг. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 1. С. 52–55.
18. Плетенецька Ю. Переклад жаргонізмів, сленгу, вульгаризмів та різновидів соціального діалекту в творі Дж. Селінджера «Над прірвою в житті». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2016. Вип. 61. С. 321–324.
19. Образцова О.М. Синтаксичні особливості мовлення персонажа художнього твору: перекладацький аспект. *Наукові записки [Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя]. Серія «Філологічні науки»*. 2016. Кн. 2. С. 59–66.
20. Клименюк А.В. Инстинкты, эмоции и чувства: междисциплинарная лингво-психологическая мегаклассификация. *Актуальні питання іноземної філології*. Луцьк, 2020. № 12. С. 109–125. DOI: <https://doi.org/10.32782/2410-0927-2020-12-18>
21. Машталер А.А. Мовлення старшокласника в сучасному художньому тексті (функціональний аспект) (Текст). *Актуальні питання філології та методології* : зб. наук. праць студентів / Ред. В. В. Герман та ін. Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2017. С. 71–76.
22. Білецька О.О. Формування мовної субкультури сучасної молоді України в умовах глобалізації. *Культура народів Причорномор'я*. 2012. № 227. С. 127–132.

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ ТА ВЕРБАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ХУДОЖНЬОГО ПРОСТОРУ У ТВОРІ К. ШОПЕН «THE STORY OF AN HOUR»

PECULIARITIES OF THE STRUCTURE AND VERBAL REPRESENTATION OF THE ARTISTIC SPACE IN THE STORY BY C. CHOPIN "THE STORY OF AN HOUR"

Калінюк О.О.,

orcid.org/0000-0002-4955-8019

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Кашуба М.В.,

orcid.org/0000-0002-0989-3250

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Розанова О.А.,

orcid.org/0000-0001-7344-3716

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Стаття присвячена одній з основних категорій художнього тексту – художньому простору, особливостям його структури у психологічному оповіданні, та мовленнєвим засобам його репрезентації. Матеріалом дослідження слугує текст психологічного твору американської письменниці-феміністки К. Шопен "The Story of an Hour". Метою даної статті є аналіз особливості структури художнього простору в оповіданні – тексті «малої форми», де присутня одна вузько-побутова проблема, навколо якої розгортаються психологічні колізії, та розглянути мовленнєві засоби її репрезентації. Структуру художнього простору будь-якого тексту можливо розділити на мега-, макро- та мікропростіри, кожен з яких у свою чергу поділяємо на відкритий та закритий художній простір. Маркери мегапростору відсутні у даному типі оповідання, тобто немає жодного топоніму для позначення країни, міста тощо. Відкритий макропростір в оповіданні представлений урбаністичним пейзажем. Закритий макропростір представлений описом будинку, де відбуваються основні події. Кожен з персонажів має свій мікропростір. Образи відкритого і закритого художнього простору несуть у тексті велике смислове навантаження, створюючи бінарні семантичні опозиції топологічного, етичного та психологічного простору. Для реалізації основного психологічного конфлікту автором вибрано вертикальну модель художнього простору. В даному оповіданні використовуються як експліцитні, так і імпліцитні засоби репрезентації художнього простору. Функції закритого та відкритого художнього простору у психологічному оповіданні зводяться до створення психологічного конфлікту та реалізації прагматичної установки автора, що в кінцевому підсумку призводить до реалізації суб'єктивної модальності тексту. Так як жанр психологічного оповідання передбачає наявність емоційно-психологічного конфлікту, то образи відкритого простору та закритого простору створюються автором за допомогою емоційно-експресивної лексики, в якій превалюють прикметники. Перспективним продовженням даного дослідження вважаємо аналіз структури художнього простору в англомовному дискурсі.

Ключові слова: художній простір, мегапростір, макропростір, мікропростір, психологічний твір, вертикальна модель.

The article is devoted to one of the main categories of literary text – artistic space, features of its structure in the psychological story, and speech means of its representation. The material of the research is the text of the psychological work of the American feminist writer K. Chopin "The Story of an Hour". The purpose of this article is to analyze the peculiarities of the structure of artistic space in the story – the text of "small form", where there is one "narrow" problem around which psychological conflicts unfold, and to consider the means of speech representation. The structure of the artistic space of any text can be divided into mega-, macro- and microspaces, each of which is divided into open and closed artistic space. Megaspatial markers are absent in this type of story, i.e. there is no toponym to indicate the country, city, etc. The open macrospace in the story is represented by an urban landscape. Open macrospace is represented by a description of the house where the main events of the story take place. Each of the characters has its own microspace. Images of open and closed artistic space contain a great semantic meaning in the text, creating binary semantic oppositions of topological, ethical or psychological space. To realize the main psychological conflict, the author chooses a vertical model of artistic space. The author employs both explicit and implicit means of representation of artistic space. The functions of closed and open artistic space in a psychological story are reduced to the creation of psychological conflict and the implementation of the author's pragmatic attitude, which ultimately leads to the implementation of the subjective modality of the text. Since the genre of psychological narrative presupposes the presence of emotional and psychological conflict, the images of open artistic

space and closed artistic space are created by the author with the help of emotionally expressive vocabulary, in which adjectives predominate. We consider the analysis of the structure of artistic space in English-language discourse to be a promising continuation of this study.

Key words: artistic space, megaspace, macrospace, microspace, psychological story, vertical model.

Простір відноситься до основних філософських категорій, без яких неможлива побудова світоглядної моделі реальності. Це один із найважливіших параметрів матеріального світу. Як універсальна категорія простір є предметом дослідження багатьох наук, зокрема, філософії, лінгвістики, літературознавства, лінгвостеміотики, етнолінгвістики, когнітивної лінгвістики. Здатність до просторової орієнтації є віддзеркаленням когнітивних механізмів, що лежать в основі сприйняття і пізнання світу людиною.

Проблема функціонування простору стає у центрі уваги багатьох сучасних науковців [5; 6; 7]. Текстовий простір – категорія, що представляє собою невід'ємну властивість всіх об'єктів дійсності, тому просторові характеристики приписуються і тим об'єктам, які самі по собі не мають просторової природи (наприклад, концептів і концепцій). Художній простір (ХП) – це індивідуальна модель світу даного автора, вираження його просторових уявлень. В цілому, просторові відносини в тексті та вказівки на різні просторові характеристики висловлюють експліцитні (топоніми, загальні іменники, дієслова, прислівники місця, прийменники з просторовим значенням тощо) та імпліцитні (засоби номінації, які набувають сему «простір» у контексті) мовленнєві засоби.

Метою нашої роботи є розглянути особливості структури ХП у психологічному оповіданні К. Шопен «The Story of an Hour», яка, на наш погляд, має специфічні риси, що обумовлені жанром твору та авторською ідеєю; та проаналізувати мовленнєві засоби репрезентації ХП у цьому творі.

Припускаємо, що структуру ХП будь-якого тексту слід розділити на мега-, макро- та мікропростіри, кожен з яких у свою чергу поділяємо на відкритий та закритий ХП. Під мегапростіром розуміємо просторові орієнтири, що реально існують за межами художнього тексту, позначення яких відбуваються в тексті за допомогою топонімів. Під макропростіром розуміємо ХП кожного окремого художнього тексту. Під мікропростіром розуміємо ХП кожного окремого персонажа. Відкритий ХП – сукупність представлених у тексті просторових орієнтирів, що мають експліцитну або імпліцитну форму репрезентації та сприяють формуванню образу природної або тією чи іншою мірою перетвореної людиною

природи. Закритий ХП – сукупність представлених у тексті просторових орієнтирів, що мають експліцитну або імпліцитну форму репрезентації та сприяють формуванню образу внутрішнього приміщення.

Оскільки сучасне психологічне оповідання – це оповідання «малої теми»: у полі зору автора перебуває одна вузько-побутова проблема, навколо якої розгортаються психологічні колізії, то дуже часто мегапростір не представлений експліцитно за допомогою лексичних засобів, але імпліцитно він присутній завжди.

Ефект «закадровості» мегапростору можна спостерігати в аналізованому оповіданні, де читач не знайде жодного топоніму, що позначає країну, штат, місто, в якому розгортається сюжет оповідання. Події психологічного оповідання відбуваються лише у змінах у світовідчутті героїні. Ці емоційні зміни кваліфікуються як події, тобто саме з цих елементів складається сюжет оповідання.

Відкритий макропростір в оповіданні представлений урбаністичним пейзажем (описом відкритої площі, розташованої перед будинком головної героїні оповідання – Луїзи, і згадкою офісу, в якому один із персонажів оповідання отримує звістку про трагічну смерть чоловіка Луїзи). Закритий макропростір представлений описом будинку головної героїні. В оповіданні представлені чотири персонажі (Луїза, її чоловік, її сестра, друг чоловіка).

Кожен з персонажів володіє своїм відкритим і закритим мікропростором, які входять до структури макропростору і є його складовими компонентами.

У цьому оповіданні все лексеми, які маркують закритий ХП, ставляться до тематичної групи «житлове приміщення»: *room, window, armchair*; лексеми, що репрезентують відкритий ХП, до тематичної групи «природний пейзаж», у даному випадку – урбаністичний: *open square, peddler, street, patches of blue sky*.

«Для текстів короткого оповідання характерна єдність місця або мала його зміна» [8, с. 22] – тому авторові оповідання часто досить поодинокі індикації ХП за допомогою експліцитного просторового орієнтиру. В аналізованому оповіданні маркування закритого ХП відбувається за допомогою експліцитних засобів репрезентації, які представлені іменами загальними, що воло-

діють просторовим компонентом значення, що відноситься до тематичної групи «житлове приміщення»: *door* (Fa=6), *window* (Fa=3), *armchair* (Fa=1), *chair* (Fa=1), *stair* (Fa=1), *front door* (Fa=1).

Ці лексеми є експліцитно вираженими просторовими орієнтирами, які потребують опори на підтекст і мають абсолютне значення, називаючи точне місце дії.

Оскільки аналізоване оповідання є психологічним за жанром, то для категорії ХП характерна емоційність і експресивність, що здійснюється автором за допомогою прикметників (*comfortable, roomy armchair; open window*). Лексеми, які мають просторовий компонент у значенні, набувають додаткового конотативного значення, що передає психологічний стан персонажа. Таким чином, кожен мікропростір оповідання має своє психологічне наповнення, що веде до реалізації психологічного конфлікту.

Розглянемо психологічне наповнення лексем *door* і *window* у цьому оповіданні. Ці іменники, що маркують закритий ХП, можуть у цьому оповіданні розглядатися як локальні ключові слова, тому що вони концептуально значущі. Їх багаторазове вживання у тканині твору збагачує та змінює смисловий зміст, укладений у них. Отримавши звістку про смерть чоловіка, Луїза йде до себе в кімнату і замикається там. «Двері» є своєрідним кордоном, що відокремлює мікропростір Луїзи від інших персонажів. Ю.М.Лотман зазначає, що найважливішою топологічною ознакою стане кордон [4]. Основна його властивість – непроникність. Іменник у тексті константно використовується з прикметником “*closed door*”. Словосполучення є першим кордоном у структурі закритого ХП оповідання, який відокремлює мікропростір Луїзи від мікропростору інших персонажів. Луїза закриває двір – тепер вона знаходиться у своєму мікропросторі, який представлений просторовим орієнтиром. Героїню обурюють емоції трагедії та горя; відповідно її мікропростір наповнений тими самими емоціями. Тут вона намагається відгородитись від родичів, від трагічної звістки, від усього ненависного їй у цей час. Словосполучення “*closed door*” набуває фіксованої негативної конотації, символізуючи минуле нещасливе життя героїні, що стає зрозумілим для неї протягом однієї години.

Фон, створений автором за допомогою уточнюючих просторових орієнтирів, представлений номінальними іменниками та прикметниками, контрастує з почуттями героїні, чим посилюється емоційно-експресивна значущість простору в оповіданні. Луїза, переповнена почуттями

занепокоєння, смутку та горя, сідає у просторе (*roomy*) та зручне (*comfortable*) крісло. Створено контраст між душевним спокоєм і фізичною зручністю героїні, що дозволяє читачеві адекватно сприйняти ситуацію. Просторе і зручне крісло є «першим кроком» до звільнення від гнітючої туги і страждання. Іменник являє собою основний топологічний кордон у просторовій структурі оповідання, який поділяє відкритий ХП та закритий ХП. Необхідно відзначити, що іменник «*window*» використовується в оповіданні з прикметником, що надає іменнику з просторовою семою емоційно-експресивне вираження. Словосполучення «*the open window*» має в оповіданні константну позитивну конотацію, символізуючи свободу, представляючи собою умовно другий кордон у просторовій структурі оповідання, функціями якого є: поділ закритого ХП і відкритого ХП на макрорівні, розділення закритого та відкритого мікропростору протагоніста на мікрорівні, а також просування сюжету.

Події у цьому типі оповідання відбуваються суто у внутрішньому світі головного персонажу, але задля просування сюжету, відповідно до Ю.М.Лотману [4], необхідно перетин того забороняючого кордону, який затверджує безсюжетна структура, тому що переміщення героя всередині відведеного ним простору подією не є.

«Забороняючим кордоном» у цьому оповіданні умовно є «*the open window*». Перетин кордону не відбувається фізично. Героїня звертає увагу на відчинене вікно. Надворі весна. Поступово образ відкритого ХП, представлений в оповіданні описом площі у весняний день, починає впливати на героїню. Її емоції змінюються. Відбувається рух сюжету.

Маркування відкритого ХП в оповіданні відбувається за допомогою експліцитного узагальнюючого просторового орієнтиру «*square*» (Fa=1) та кількох частих просторових орієнтирів, з яких експліцитно вираженими є імена загальні «*street*» (Fa=3) та «*sky*» (Fa=3), тому що вони містять у своїх узуальних значеннях сему «простір»; імпліцитно вираженими вважаємо імена загальні *tree* (Fa=1), *peddler* (Fa=1), *air* (Fa=1), *rain* (Fa=1), *spring* (Fa=1), *sparrows* (Fa=1), тому що сема «простір» не міститься у узуальних значеннях, а лише мається на увазі.

Образ відкритого ХП постає перед читачем наочним і об'ємним, тому що для його створення автор використовує емоційно-експресивну лексику (прикметники), апелюючи до всіх органів почуттів читача: *delicious breadth of rain, blue sky, twittering sparrows, crying peddler*.

У цьому оповіданні функція відкритого ХП не обмежується відображенням психологічного стану персонажа, тому що він. являє собою рушійний фактор, який реалізує прагматичну установку автора: під впливом пейзажу у героїні змінюється психологічний стан, її емоції, бачення світу. Психологічна наповненість відкритого ХП – це почуття радості, триумфу, відчуття свободи.

Основу внутрішньої організації елементів тексту лежить принцип бінарної семантичної опозиції [1; 3; 4]. У просторовій структурі цього оповідання необхідно відзначити високу моделювальну роль опозиції «верх::низ». Ця вертикальна вісь одночасно реалізує етичний і психологічний простір оповідання: "верх" – добро і нове світо-відчуття героїні (відчуття радості та свободи); "низ" – зло і колишнє нецікаве, сіре життя.

Задля реалізації кульмінації психологічного конфлікту автором обрано саме цю модель. Героїню вміщено автором на верхній поверх будинку, її чоловік – на нижній поверх. Третьою умовною межею в оповіданні, що реалізує кульмінаційний момент, є сходи, що розділяють ХП, побудований за моделлю вертикальної осі «верх::низ». Саме на цьому кордоні між верхом і низом героїня помічає чоловіка, що увійшов до будинку. Зштовхуються два психологічні та етичні простори, які спочатку є протилежними і чужими один одному. Героїня не виносить різкого зіткнення протилежних емоцій. Протягом однієї години вона відчула щастя і звільнилася від колишнього сірого життя і несподівано знову повертається до нього. Це і приведе до її смерті.

Таким чином, проаналізувавши структуру та мовленнєві засоби вираження ХП в оповіданні К. Шопен можна зробити наступні *висновки*:

– Маркери мегапростору у психологічному оповіданні не представлені експліцитно, але імпліцитно вони присутні завжди.

– Образи закритого ХП і відкритого ХП несуть у тексті велике смислове навантаження, створюючи бінарні семантичні опозиції топологічного, етичного чи психологічного простору.

– Просторова структура оповідання передбачає наявність у тексті мега-, макро- та мікропросторів, межі яких сприяють реалізації просування сюжету. У даному оповіданні присутні три умовні межі, репрезентовані іменниками.

– Для реалізації основного психологічного конфлікту автором вибрано вертикальну модель ХП.

– Автором в оповіданні використовуються як експліцитні, так і імпліцитні засоби репрезентації ХП.

– Так як жанр психологічного оповідання передбачає наявність емоційно-психологічного конфлікту, то образи відкрите ХП та закрите ХП створюються автором за допомогою емоційно-експресивної лексики, в якій превалюють прикметники.

– Функції закритого ХП та відкритого ХП у психологічному оповіданні зводяться до створення психологічного конфлікту та реалізації прагматичної установки автора, що в кінцевому підсумку призводить до реалізації суб'єктивної модальності текстів.

Перспективним продовженням даного дослідження вважаємо аналіз структури художнього простору в англomовному дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. М., 2008. 144 с.
2. Есин А. Б. Художественное время и художественное пространство. *Принципы и приёмы анализа литературного произведения: учеб. пособие* / А. Б. Есин. М.: Флинта: Наука, 2000. С. 248.
3. Кандразкина О.О. Категории пространства, времени и хронотопа в художественном произведении и языковые средства их выражения, 2011 URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kategorii-prostranstva-vremeni-i-hronotopa-vhudozhestvennom-proizvedenii-i-yazykovye-sredstva-ih-vyrazheniya/viewer>
4. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. М.: Искусство, 1970.384 с.
5. Никитина И.П. Художественное пространство как предмет философско -эстетического анализа: дис.... доктора философ. наук / И.П. Никитина. М., 2003. 286 с.
6. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. 2007. URL:http://sterninia.ru/files/757/4_Izbrannye_nauchnye_publicacii/Kognitivnaja_lingvistika/Kognitivnaja_lingvistika_2007.pdf
7. Смирнова Е.Н. Языковые средства выражения пространственных отношений в романе Б. Пастернака «Доктор Живаго»: дис.... канд. филол. наук. Ярославль, 2009. 169 с.
8. Chopin K. The Story of an Hour.URL: <https://archive.vcu.edu>
9. Grabo C.H. The Art of the Short Story. N.Y.: Schribner, 1913. 321 p.

УНІВЕРСАЛЬНІ ПРЕЦЕДЕНТНІ АНТРОПОНІМИ У РОМАНІ КАТІ ПЕТРОВСЬКОЇ «МАБУТЬ ЕСТЕР»

UNIVERSAL PRECEDENT ANTHROPONYMS IN THE NOVEL «MAYBE ESTHER» BY KATJA PETROWSKAJA

Ковбасюк Л.А.,

orcid.org/0000-0002-1441-2458

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри німецької та романської філології

Херсонського державного університету

Стаття присвячена вивченню універсальних прецедентних антропонімів у романі «Мабуть Естер. Історії» («Viel- leicht Esther. Geschichten») Каті Петровської, німецької письменниці українського походження, лауреатки Премії Інгеборг Бахман 2013 року. Дослідження проводиться з урахуванням здобутків лінгвістичної теорії прецедентності. Аналізуються останні наукові доробки вітчизняних та закордонних мовознавців й окреслюються головні питання вивчення мовних одиниць у площині сучасної теорії прецедентності, що тісно пов'язана із когнітивною лінгвістикою, лінгвокультурологією, міжкультурною комунікацією та теорією інтертекстуальності. Висвітлюється сутність терміну «інтертекстуальність». Розглядаються наявні у мовознавстві типології прецедентних феноменів (прецедентні тексти, прецедентні висловлювання, прецедентна ситуація та прецедентне ім'я), визначаються універсальні та національні прецедентні феномени. У статті надається стисла інформація про роман Каті Петровської «Мабуть Естер. Історії», присвячений її великій єврейській родині, розпорошеній по усьому світу, в якому розповідається про складні долі родичів та Голокост, зокрема знищення євреїв у Бабиному Яру протягом вересня – жовтня 1941 року, концтаборі в Аушвіці та ін. Особлива увага приділяється ґрунтовному аналізу універсальних прецедентних феноменів, зокрема антропонімів, що інтенсивно вживаються письменницею Катєю Петровською. Пропонується власна класифікація прецедентних антропонімів, використаних у романі «Мабуть Естер. Історії», з урахуванням їхнього походження, семантики та структури. Аналізується функціонування відібраних прецедентних антропонімів у художньому творі, зокрема реалізація різних прагматичних функцій. Використання аналізованих прецедентних антропонімів у структурних частинах роману (назвах глав) та у різних текстових позиціях також становить інтерес для нашого дослідження. Визначається перспектива майбутніх досліджень прецедентних феноменів (крилатих фраз, цитат) й фразеологізмів у творі Каті Петровської «Мабуть Естер. Історії».

Ключові слова: німецька мова, новела, прецедентне ім'я, антропонім, універсальний.

The article deals with the study of universal precedent anthroponyms in the novel «Maybe Esther. A Family Story» ("Vielleicht Esther. Geschichten") by Katja Petrowskaja, a Ukrainian-born German writer, winner of the Ingeborg Bachmann Prize in 2013. The research is carried out considering the achievements of the linguistic theory of precedence. A review of recent studies of domestic and foreign linguists outlines the main issues of studying language units in the field of modern theory of precedence, which is closely related to cognitive linguistics, linguocultural studies, transcultural communication, and the theory of intertextuality. The essence of the term "intertextuality" is highlighted. The existing typologies of precedent phenomena (precedent texts, precedent statements, precedent situation, and precedent name) are considered, universal and national precedent phenomena are determined. The article provides brief information about Katja Petrowskaja's novel "Maybe Esther. A Family Story", dedicated to the history of her Jewish family scattered around the world, and which covers the difficult life of relatives and the Holocaust, in particular, the mass shooting of Jews in September – October 1941 in Babi Yar, the Auschwitz concentration camp, etc. Particular attention is paid to the analysis of universal precedent phenomena, anthroponyms, that are intensively used by the writer Katja Petrowskaja. We propose our classification of precedent anthroponyms used in the novel "Maybe Esther. A Family Story", considering their origin, semantics, and structure. The functioning of precedent anthroponyms in the novel is analyzed, in particular, the implementation of various pragmatic functions. The use of the analyzed precedent anthroponyms in the structural parts of the novel (titles of chapters) and different textual positions is also of interest to our study. The perspective of future research of precedent phenomena (winged phrases, quotations) and phrasemes in Katja Petrowskaja's novel "Maybe Esther. A Family Story" is established.

Key words: German, novel, precedent name, anthroponym, universal.

Постановка проблеми. Прецедентні феномени привертають до себе увагу дослідників з 80-х рр. ХХ століття, стаючи об'єктом вивчення лінгвістичної теорії прецедентності. Науковці займаються багатоаспектним дослідженням прецедентних мовних одиниць у межах різних лінгвістичних течій, оскільки саме ці одиниці є яскравим виявом зв'язку мови, культури та мен-

тальності. Особливий інтерес становить вивчення прецедентних феноменів у різних жанрах сучасної літератури, оскільки вони є специфічним засобом «фокусування змістовної маси художнього тексту, що вказує на глибину індивідуальної й групової (соціальної) пам'яті» [6, с. 6]. Вияви прецедентних феноменів у художньому дискурсі є поширеним явищем, завдяки якому встановлю-

ється особливі ознаки тезаурусу письменника, визначається культурна та національна забарвленість твору, створюється певна система цінностей протагоністів, досягається певний прагматичний вплив та ін., що і визначає актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Засновником лінгвістичної теорії прецедентності є Ю. М. Караулов, який увів до наукового обігу поняття «прецедентний текст», що застосовується при вивченні художнього тексту, та охоплює різні мовні одиниці, зокрема лексеми, фразеологізми, речення, а також невербальні одиниці [4]. За Ю. М. Карауловим, прецедентними називаються тексти, «(1) значущі для особистості в пізнавальному й емоційному відношенні, (2) ті, що мають надособистістний характер, тобто добре відомі і широкому оточенню цієї особистості, охоплюючи попередників та сучасників, (3) звернення до яких відновлюється неодноразово в дискурсі цієї мовної особистості» [4, с. 216].

Загальні питання прецедентності займали важливе місце у лінгвістичних дослідженнях Д.Б. Гудкова, Ю.М. Караулова, В.В. Красних, Г.Г. Слишкіна та ін. [2; 4; 6; 13]. Грунтовний аналіз мовних одиниць у межах теорії прецедентності з урахуванням здобутків когнітивної лінгвістики сприяв появі нового, більш широкого поняття – «прецедентний феномен» (надалі ПФ), який запропонувала використовувати В.В. Красних [6]. Погоджуючись із Ю.М. Карауловим, дослідниця підкреслює, що ПФ зберігаються у вигляді певних інваріантів сприйнятого прецедентного тексту в когнітивній базі представника національно-лінгвокультурної спільноти та поділяються на: 1) вербальні (різноманітні тексти) та невербальні (витвори мистецтва, живопису, музичні твори тощо) [5, с. 7–8, 171; 7, с. 46]. Основні елементи когнітивної бази, тобто сукупність знань та уявлень усіх носіїв певної мови, поділяються на: 1) прецедентний текст, 2) прецедентну ситуацію, 3) прецедентне висловлювання та 4) прецедентне ім'я [10, с. 82–83; 7, с. 47–48]. Крім того, виокремлюють індивідуальні, мікрогрупові, макрогрупові, національні, цивілізаційні, загальнолюдські концепти та прецедентні тексти, підкреслюючи вагомість національного у порівнянні із етнічним на сучасному етапі історичного розвитку [13, с. 13 – 14, 30].

У межах лінгвокультурології та міжкультурної комунікації ПФ визначають як 1) складники концептуальної системи, «позначення та зміст яких добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти, вагомі й використовувані

в когнітивному й комунікативному плані» та 2) складники культурно-мовної компетенції, тобто «здатності носіїв певної етнічної культури й мови впізнавати в мовних одиницях і мовленнєвих продуктах культурно значимі настанови й норми, ціннісні орієнтири, культурні коди й можливість їхньої переінтерпретації, а також організовувати свою комунікативну поведінку й текстопородження згідно з цими культурними знаннями» [12, с. 129].

Лінгвокультурологічні та етнолінгвістичні студії сприяли виокремленню: 1) автопрецедентних феноменів, що відображають у свідомості індивіда деякі особливі пізнавальні, емоційні та ін. феномени навколишнього світу, що пов'язані з особливими індивідуальними уявленнями, викликають певні асоціації; 2) соціумно-прецедентних феноменів, що є відомими будь-якому представнику того чи іншого соціуму та не відчують впливу національної культури; 3) національно-прецедентних феноменів, що відомі будь-якому члену національної лінгвокультурної спільноти та входять до національного когнітивного простору; 4) універсально-прецедентних феноменів, відомі будь-якій сучасній людині унаслідок глобалізації культури, що входять до «універсальної» когнітивної бази [3, с. 103–104; 5, 173–174; 7, с. 50–51].

Деякі сучасні мовознавці вважають, що ПФ є як складовою лінгвокультурної компетентності мовця, так і передумовою й учасником реалізації інтертекстуальності, фундаментального принципу сучасної культури постмодернізму. Інтертекстуальність уможливується існуванням ПФ як системних, соціально значущих одиниць тезаурусу певної лінгвокультурної спільноти, що актуалізують окремі аспекти прецедентності у текстах-приймачах в процесі комунікації [15, с. 4, 16]. У той же час, існують думки, що об'єктом інтертекстуальності є перш за все художні тексти, а прецедентності – мовленнєві, спонтанні, імпровізовані тексти [5, с. 228].

Завдяки своєму різноманіттю та особливостям вживання та функціонування у мові й мовленні ПФ стають об'єктом вивчення мовознавців у різностильових і різножанрових текстах [1; 14]. Науковці звертають увагу також на вирішення проблем, що виникають при перекладі прецедентних імен у художніх творах [11].

Германісти сьогодення не звертають, нажаль, достатньої уваги дослідженням у площині лінгвістичної теорії прецедентності. Зауважимо, що аналізом ПФ займаються передусім у пострадянському просторі, закордонні германісти *de facto*

не аналізують ПФ, оскільки у західноєвропейській та американській лінгвістичних традиціях відсутня теорія прецедентності, науковці займаються передусім вивченням інтертекстуальності [19, 21]. Новітні роботи українських германістів присвячуються семантичним та функціональним особливостям ПФ у німецькомовному дискурсі [8], лінгвістичним та культурологічним аспектам перекладу прецедентних імен [17], дослідженню мотиваційних механізмів фразеологічних одиниць, що проявляють себе на когнітивному та вербальному рівні [9].

Зважаючи на недостатню кількість досліджень ПФ у сучасній німецькій мові, зокрема прецедентних антропонімів у сучасному художньому дискурсі, вбачаємо, що вони потребують особливої уваги, оскільки вивчення їхнього походження, семантики та функціонування значно розширять розуміння художнього твору, що містить у собі елементи інших культурних просторів.

Постановка завдання. Метою нашої роботи є ґрунтовне багатоаспектне вивчення прецедентних феноменів, зокрема універсальних прецедентних антропонімів у романі «Мабуть Естер. Історії» («*Vielleicht Esther. Geschichten*») Каті Петровської. **Об'єкт** дослідження становлять прецедентні антропоніми, використані при написанні історії великої єврейської родини лауреаткою Премії Інгеборг Бахманн 2013 року, Катєю Петровською. **Предметом** аналізу є сфери-джерела походження одиниць дослідження, їхні семантичні й структурні ознаки та функціонування у художньому творі. **Матеріалом вивчення** слугували 110 прецедентних антропонімів, отриманих методом суцільної вибірки із роману «Мабуть Естер. Історії» («*Vielleicht Esther. Geschichten*»).

Виклад основного матеріалу. Дебютний роман Каті Петровської «Мабуть Естер. Історії», російськомовної киянки за місцем народження, журналістки, яка мешкає та працює в Берліні з 1999 р., отримав одну з найпрестижніших літературних нагород у царині сучасної німецькомовної літератури – премію Інгеборг Бахманн за 2013 р. Авторка розповідає німецькому читачеві історію своєї єврейсько-російсько-українсько-польської родини, подорожуючи Німеччиною, Польщею та Україною у пошуку сімейних історій та власного «я», збираючи інформацію про пращурів у бібліотеках та архівах. Роль Другої світової війни та Голокосту (знищення євреїв у Бабиному Яру у 1941 р., жахиття концтаборів в Аушвіці і в австрійському місті Маутгаузені, існування у польських гетто тощо) у житті декількох поко-

лінь великої родини, представники якої роками займалися вихованням глухонімих єврейських дітей у сиротинцях, є центральними і формотворчими подіями цього твору.

У своєму романі мандрів, написаному у вигляді шести історій про приватне життя своїх рідних, від прадіда Юди Штерна до тітки Лідії, Катя Петровська використовує різноманітні ПФ, зокрема прецедентні антропоніми (надалі ПА), під якими ми розуміємо власну назву, пов'язану з відомим текстом або з прецедентною ситуацією; складний знак, вживання якого уможливорюється шляхом апеляції не до денотата (референта), а до низки певних диференційних ознак, системи певних характеристик (зовнішність, характер та ін.), завдяки яким цей предмет відрізняється від інших, подібних між собою, утворюючи у структурі прецедентного імені ядро [5, с. 172; 7, с. 79–80]. Нагадаємо, що універсальні ПА потенційно відомі кожному сучасному *homo sapiens*, оскільки належать до універсального когнітивного простору людства [5, с. 176], вони є складними знаками, завдяки яким автор активує у свідомості читача стереотипний набір смислових компонентів, інформативних та конотативних, розраховуючи на спільні фонові знання [11, с. 274].

Аналіз універсальних ПА у творі «Мабуть Естер. Історії» з урахуванням сфер-джерел дозволить виокремити наступні групи: 1) міфологія, 2) історія, 3) культура, 4) Біблія та 5) наука.

1. До сфери-джерела «Міфологія» належать такі ПА (19%), як-от: *Achilles, Appolon, Ariadne, Damokles, Gorgo Medusa, Herkules, Zeus* та ін. Апелюючи до античної міфології, письменниця пояснює особливість свого ідеостилю таким чином: «Це все радянське дитинство. [...] Адаже ми росли на книзі «Міфи і легенди Давньої Греції». [...] У моменти, коли я не знала, як пояснити певні речі, з'являвся Ахіллес з його п'ятою, Сізіф, богиня Ніка та всі інші. Це не було спробою інтелектуалізувати роздуми про сім'ю, а певною мірою капітуляція. У певному сенсі Друга світова пов'язує німецький і пострадянський простір набагато сильніше, ніж будь-що інше. Це територія одного античного міфу» [16].

Значимо, що в цій групі ми виокремлюємо: 1) прості лексеми із прямим значенням, тобто йдеться про ім'я античного героя, напр., *Herkules* – «*lateinische Form von Herakles, Halbgott und Held*» [18]; 2) композити-метафори із структурою ПА + іменник (предмет): *Ariadnefaden* – «*etwas, was jmdm. Aus einr verworrenen Lage her-aushilft*», *Damoklesschwert* – «*deutlich erkennbare, vorhandene Gefahr, von der jemand jeden Augenblick*

die Vernichtung o. Ä. gewärtigen muss» [18]; 3) словосполучення із прямим значенням із структурою ПА + ПА або прикметник + ПІ: *Gorgon Medusa* – «eine der drei Schwestern, die als ein tödliches männermordendes Monstrum dargestellt ist»; *die schöne Helena* – «weibliche griechische Sagengestalt, die schönste Frau ihrer Zeit» [18].

2. Сфера-джерело «Історія» містить такі ПА (31%), як-от: *A. Hitler, Napoleon, Rosa Luxemburg* та ін., що поділяються на наступні підгрупи: 1) історичні діячі та філософи античних часів, що складаються із а) імені: *Agamemnon, Sokrates, Zenon* та б) імені та характерної ознаки: *Alexander der Große* (прикметник); 2) імператори різних держав світу, що позначаються а) ім'ям: *Napoleon, Sisi* й б) ім'ям та характерною ознакою (прикметник, ПА, числівник): *Katharina die Große, Otto von Habsburg, Nikolaj II.*; 3) релігійні діячі (лише прізвище): *Luther*; 4) політичні діячі міжнародного робітничого руху кінця XIX – початку XX ст. (ім'я та прізвище): *Friedrich Engels, Karl Liebknecht, Karl Marx*; 5) політичні діячі радянської епохи (лише прізвище): *Lenin, Molotow, Trozki, Stalin*; 6) політичні діячі різних політичних партій націонал-соціалістичної Німеччини, що включають а) прізвище: *Goebbels, Hitler, Ribbentrop* та б) ім'я та прізвище: *Paul von Hildenburg, Heinrich Himmler, Ernst Thälmann*.

3. Сфера-джерело «Культура» містить такі ПА (31%), як-от: *Mozart, Schostakowitsch, Tolkien* та ін. Ми виокремлюємо в цій групі наступні підгрупи ПА: 1) література а) автори художніх творів (ім'я): *Homer, Ovid*; (прізвище): *Bulgakow, Goethe, Ovid, Tolkien*; (ім'я та прізвище): *Louis Aragon, Scholem Alejchem, Paul Celan, Jewgenij Jewtuschenko*; б) головні герої художніх творів, казок, що включають а) ім'я: *Faust, Isolde, Mephisto, Tristan*; б) ім'я (прізвище) та характерну ознаку (іменник-назва професії, прикметник) *Tewje, der Milchmann, Kotschej der Unsterbliche, die weise Wassilissa*; 2) музика: (прізвище) *Schubert, Verdi*; (ім'я та прізвище): *Gustav Mahler, Joseph Haydn*; 3) художнє мистецтво: (прізвище): *Dürer*; (ім'я та прізвище): *Michail Wrubel, Leonardo da Vinci*.

4. Сфера-джерело «Біблія» містить 14% проаналізованих ПА, як-от: *Abel, Abraham*, що поділяються на наступні підгрупи: 1) ПА *Adam, Eva, Isaak, Juda, Jakob* та ін., 2) іменник (позначення діяльності) + ПА: *Prophet Mose*.

5. Сфера-джерело «Наука» містить приблизно 5% ПА, як-от: *Darwin, Janusz Korczak, Heinrich Schliemann* та ін. ПІ цієї сфери-джерела ми поділяємо на 1) прізвище: *Darwin* та 2) ім'я та прізвище: *Janusz Korczak, Heinrich Schliemann*.

Аналіз універсальних ПА у творі «Мабуть Естер. Історії» з урахуванням мови походження дозволив нам виокремити ПА: 1) грецького походження (29%): *Mephisto, Nike, Orestes*, 2) італійського походження (латинського) (6%): *Leonardo da Vinci, Verdi, Herkules*, 3) єврейського походження (23%): *Adam, Isaak, Tewje*, 4) німецького походження (давньогерманського, кельтського) (26%): *Faust, Goebbels, Heinrich Schliemann, Tristan*, 5) англійського походження (4%): *Darwin, James Joyce, Tolkien*, 6), російського походження (8%): *Katharina die Große, Lenin, Puschkin*, 7) польського походження (1%): *Janusz Korczak*, 8) французького походження (3%): *Louis Aragon, Napoleon*.

Вивчення функціонування ПА показало, що воно визначається позицією в структурі художнього твору.

1. ПА (8%) вживаються як назви підглав роману, передусім йдеться про композиційно-текстові функції (створення певної сюжетної лінії) у поєднанні із функціями привернення та утримування уваги, оскільки саме навколо ПА розгортаються асоціативно-образний ряд, що визначає події, зображені у главі, привертається увага до важливих подій та утримується увага читача до усіх перипетій родинних стосунків письменниці. Зауважимо, що йдеться про ПА із сфери-джерела «Міфологія».

Наприклад, підглава глави 4 називається *Damoklesschwert*. *Damoklesschwert* – «deutlich erkennbare, vorhandene Gefahr, von der jemand jeden Augenblick die Vernichtung o. Ä. gewärtigen muss», що походить від давньогрецької легенди, згідно із якою тиран Діонісій I Сіракузький (430-367 рр. до н. е.) повісив на кінській волоссині гострий меч над головою придворного заздрісника Дамокла, щоб показати йому постійну загрозу всякого щастя [18]. Використання ПА, що є складовою універсального когнітивного простору людства, зумовлено прагненням авторки створити відчуття загрози, що була постійним супутником життя євреїв у будь-якій частині світу, та бажанням імпліцитно висловити своє ставлення до культурного простору, в якому необхідно було приховувати своє походження. Йдеться про її мовчазного діда Семена, брата Юди Штерна, який 5 березня 1932 поцілів у німецького посла Фріца фон Твардовського. Постійний страх за життя своєї родини в славетній Одесі змусило діда Семена взяти псевдонім Петровський і ніколи не згадувати про свої родинні зв'язки із Юдою Штерном заради відносно спокійного майбутнього.

Підглава глави 6 називається *Sisiphus*, епіграфом до якої стало пояснення значення цієї ПА із словника Дудена: *Sisyphus, der der griechischen Sage nach dazu verurteilt war, einen Felsblock einen steilen Berg hinaufzuwälzen, von wo er kurz vor dem Gipfel immer wieder herabrollte, wird in der ersten Silbe mit einem i, in der zweiten mit einem u geschrieben. Ebenso: Sisyphusarbeit* [20, S. 197]. У даному випадку йдеться не тільки про композиційно-текстотвірну функцію, а й про формулювання основної думки підглави завдяки активації диференційної ознаки «нескінченна робота». У главі висвітлюється важка, кропітка, нескінченна робота, можливо, навіть нікому не потрібна, щодо пошуку інформації про перебування свого дідуся в концтаборі міста Маутгаузена протягом 17 днів, що супроводжується у тексті такими словами: «*es war aber eine Tätigkeit ohne absehbares Ende. [...] Sisyphus rollte seinen Stein nach oben, im Schweiß seines Angesichts, und wie das ausging, wissen wir:*» [20, S. 200].

2. 92% ПА вживаються у самому тексті роману, йдеться передусім про виконання прагматичних функцій. Зауважимо, що у багатьох випадках непоодинокі залучається і прецедентна ситуація, пов'язана із ПА. Розглянемо найбільш поширені прагматичні функції.

1) Експресивно-емоційна функція, що передає емоційний стан мовця. Так, розповідаючи про бабусю, мабуть Естер (батько авторки не пам'ятав її імені, бо звертався до неї завжди однаково – бабуся), яку не взяли із собою в евакуацію і залишили саму в Києві, оскільки вона була старенькою, майже не ходила і всі побоювалися, що вона не витримає такого фізичного навантаження як евакуація (та й навіщо, восени усі знову зустрінуться, Київ залишають не надовго), Петровська використовує неодноразово ПА *Achilles* та переповідає історію про купання Ахіллеса у річці Стікс вустами своєї матері. Завдяки апеляції до диференційної ознаки «вразливість» авторці вдається передати свій страх, коли душа в п'яти тікає, та страшні хвилювання щодо вразливої ознаки людини, її смертності: «*Und so wurde die Geschichte von Achilles zu meiner eigenen Blöße, zu meinem Schwachpunkt, [...] und ich begriff, dass jeder eine Blöße haben muss, die Ferse, die Seele, der Tod – der einzige Beweis der Unsterblichkeit eigentlich*» [20, S. 161].

2) Оцінна функція, що полягає у демонстрації свого позитивного чи негативного ставлення до певного факту, події. Зауважимо, що за Д. Гудковим, «оцінка, виражена за допомогою прецедентних феноменів, що не претендують на об'єктивність, підкреслено емотивна, відповідно і суб'єктивна»

[3, с. 157]. Під час процесу над Юдою Штерном, німецький посол Герберт фон Діксен використав у своїй промові ПА *Herostratos* – «*jemand, der aus Ruhmsucht oder Ehrgeiz Straftaten begeht*» [18], що активує у свідомості фонові знання про палія храму Артеміди та позначає негативне ставлення до зробленого вчинку, зауважуючи, що ім'я Юди Штерна навряд чи ввійде в історію: «*Er verglich Judas Stern [...] mit Herostratos, jenem Bürger von Ephesus, der in seiner Ruhmsucht, seinem Streben nach Unsterblichkeit, den Artemis-Tempel anzündete, um seinen Namen in der Ewigkeit zu hinterlassen*» [20, S. 129]. Іншого учасника цього нападу, а саме ідейного організатора Васильєва, німецькі журналісти у своїх статтях назвали *Mephisto*, апелюючи у читачів до таких ознак ПА, як «спокусник», «руйнівник спокою»: «*Mephisto nennen ihn die deutschen Journalisten [...] Stern war mein Werkzeug, sagte Wassiljew, wenn nicht er, dann hätte ich jemand anders gefunden*» [20, S. 120].

3) Посилення впливу на читача шляхом утворення певного історичного простору. Вживання ПА допомагає створити уявлення про певну історичну епоху, охарактеризувати її та занурити читача у події, що відбувалися саме тоді задля глибшого розуміння інтенції автора. Розповідаючи про світову антисемітську політику у ХХ ст. в Європі, зокрема після Другої світової війни, Петровська вживає ПА *Hitler* та *Stalin*, апелюючи до фонових знань про керівників країн, в яких антисемітизм був державною політикою: «*Hitler hat die Leser getötet und Stalin die Schriftsteller [...] Diejenigen, die den Krieg überlebt hatten, waren wieder in Gefahr. Juden, Halbjuden, Vierteljuden [...]*» [20, S. 140].

Хотілось би окремо звернути увагу й на дескриптивну функцію, що ПА виконують у романі-подорожі Каті Петровської. Йдеться передусім про репрезентацію зовнішності головного героя, його рис характеру тощо. Так, описуючи сестру своєї бабусі, що залишилася у Києві після відступу радянських військ у 1941 році, авторка вживає ПА *die schöne Elena*, що апелює до диференційної ознаки «гарна зовнішність». Письменниця зауважує на красі своєї тітки, у той же час підкреслює той факт, що вона була зовсім не тією Прекрасною Еленою, через яку розпочинались війни, тому що всі євреї, її родичі також, завжди виступають проти війни: «*Ljolja hieß eigentlich Elena, die schöne Ljolja wurde sie genannt, gewiss um den Vergleich mit der schönen Helena zu vermeiden, denn für diese waren Kriege geführt worden, und die Meinigen waren schon immer dagegen gewesen*» [20, S. 148].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження свідчить, що ПА широко використовуються у творі Каті Петровської «Мабуть Естер. Історії». Відібрані прецедентні мовні одиниці проаналізовано з урахуванням їхнього походження, семантики та структури. У статті запропоновано власну класифікацію ПА з урахуванням сфер-джерел та їхнього походження. Окрему увагу приділено функціональному аспекту

ПА в структурі художнього твору. Розглянуто композиційно-текстові функції й найпоширеніші прагматичні функції. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у ґрунтовному вивченні крилатих висловів, цитат, фразеологізмів у творі Каті Петровської «Мабуть Естер. Історії». Певний інтерес становить зіставний аналіз ПФ у художніх творах сучасних німецьких та українських авторів, присвячених Голокосту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Берестова А.А. Функціонування прецедентних імен у віршових творах Івана Малковича: лінгвостилістичний вимір. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород, 2020. Вип.14. С. 9-14.
2. Гудков Д. Б. Прецедентное имя в когнитивной базе современного русского (результаты эксперимента). *Язык, сознание, коммуникация*. М., 1998. Вип. 4. С. 82-93.
3. Гудков Д.Б. *Теория и практика межкультурной коммуникации*. М.: Гнозис, 2003. 288 с
4. Караулов Ю.Н. *Русский язык и языковая личность*. Изд. 7-е. М.: Издательство ЛКИ, 2010. 264 с.
5. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. 375 с.
6. Красных В. В. Система прецедентных феноменов в контексте современных исследований. *Язык, сознание, коммуникация* : [сб. статей]. М. : Диалог, 1997. Вип. 2. С. 5–12.
7. Красных В. В. *Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія*. М.: Гнозис, 2002. 284 с.
8. Найдюк О. В. Семантичні та функціональні особливості прецедентних феноменів у німецькомовному дискурсі: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2009. 12 с.
9. Павличко, О., Мартинів, О., Глюдз, М. Прецедентна мотивація фразеологічних одиниць німецької мови. *Молодий вчений*. 2020. 12 (88). С. 73-77.
10. Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов / Захаренко И.В., Красных В.В., Гудков Д.Б., Багаева Д.В. *Язык, сознание коммуникация: сб. статей*. М.: «Филология», 1997. Вип.1. С. 82–103.
11. Ребрій О. В., Ташенко Г. В. Прецедентні імена як проблема художнього перекладу. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна*. Вип. 81. *Філологічні науки*. Харків, 2015. С. 273–280.
12. Селіванова О. О. Прецедентна мотивація номінативних одиниць (на матеріалі української мови). *Філологічні студії: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. Л.А. Лисиченко*. Харків, 2009. С. 129-139.
13. Слышкин Г.Г. *Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе*. М.: Academia, 2000. 141 с.
14. Суховерхівка Л. В. Мовні засоби репрезентації прецедентних феноменів в оповіданні А. Крісті «The ABC Murders». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9 (77). С. 128–131.
15. Чорновол-Ткаченко, Р. С. Прецедентний текст як основа лінгвостилістичної реалізації категорії інтертекстуальності (на матеріалі казок Льюїса Керрола) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2007. 19 с.
16. Шутяк, Л. *Катя Петровська: «Війна і є античність, з якої ми не виберемося»*. URL: <https://zbruc.eu/node/42481> (дата звернення 12.01.22)
17. Duden Wörterbuch. URL: <https://www.duden.de/>. (дата звернення 01.02.22).
18. Fix, U. Aspekte der Intertextualität. 1. *Halbband Text- und Gesprächslinguistik*, ed. by K. Brinker, G. Antos, W. Heinemann and Sven F. Sager. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton, 2008. S. 449-457.
19. Petrowskaja, K. *Vielleicht Esther. Geschichten*. Berlin: Suhrkamp, 2014. 216 S.
20. Translation of German anthroponyms in a novel “Die Abenteuer des Werner Holt” (Book 1) by Dieter Noll: linguistic and cultural aspect. / Bandurko, Z. et al. *Amazonia Investiga*. 2021. 10(44), pp. 168-177.
21. Visser, A. *Körper und Intertextualität. Strategien des kulturellen Gedächtnisses in der Gegenwartsliteratur*. Köln: Böhlau Verlag, 2012. 237 S.

РОЗДІЛ 4 ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'373.72

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.34>

СМИСЛОВИЙ РОЗВИТОК АД'ЕКТИВА ТЕРМІЧНОЇ СЕМАНТИКИ НІМ. *HEISS* У КОНТЕКСТІ ВНУТРІШНЬОЇ ФОРМИ ФРАЗЕМ

SENSE DEVELOPMENT OF THE ADJECTIVE OF THERMAL SEMANTICS GERM. *HEISS* IN THE CONTEXT OF THE INNER FORM OF IDIOMS

Бечко Я.В.,

orcid.org/0000-0001-6845-2546

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української та іноземних мов

Уманського національного університету садівництва

У статті аналізується семантичний розвиток прикметника нім. *heiß* у контексті внутрішньої форми фразеологізмів, що включають спільну досліджувану лексему. Метою статті є з'ясувати як внутрішня форма таких фразеологізмів співвідноситься з тими чи іншими фразеологічно пов'язаними вторинними значеннями ключової лексеми.

Для розвідки застосовувались, як основні, описовий та зіставний методи, які реалізовувались у конкретних дослідницьких методиках і процедурах, таких, як структурно-семантичний аналіз внутрішньої форми фразем, метод словникових дефініцій, прийом внутрішньо- й зовнішньомовного перекладу та метод фразеологічної аплікації для встановлення фразеологічних значень, а також метод встановлення змісту мовних стереотипів (за Є. Бартмінським). Принагідно залучався історико-етимологічний метод, а також методики фреймового моделювання і кількісних оцінок.

У результаті проведеного аналізу фразем з ключовою лексемою нім. *heiß*, можна стверджувати, що досліджувана лексема має модель смислового розвитку, згідно з якою температурна характеристика є ономазіологічною базою для вираження характеристик, пов'язаних із емотивно-афективною сферою, причому або ж безпосередньо співвідносних із властивостями й станами людської психіки, або ж із їхнім проявом у відповідних рисах тих чи інших різновидів людської діяльності. У кожному разі, однак, ідеться про риси, які відзначаються високим ступенем інтенсивності їхньої реалізації.

Необхідно зауважити, що в цій емоційно-афективній площині окреслення чогось як «гарячого» може мати як позитивну, так і негативну оцінну конотацію. Цікаво відзначити, що ця аксіологічна амбівалентність знаходить собі досить чітко виражену паралель у вторинному розвитку прикметника нім. *heiß* в інших значенневих сферах, де термічна семантика, з одного боку, мотивує вираження різних безумовно позитивних якостей і взагалі дуже схвального чисто оцінного значення, а з другого боку, вона ж виступає внутрішньою формою для вираження рис, негативних у тому чи іншому плані, зокрема пов'язаних із негативним впливом на людину.

Таким чином, проаналізувавши смисловий розвиток прикметника нім. *heiß* у контексті внутрішньої форми досліджуваних фразеологізмів, а також розглянувши такі аспекти внутрішньої форми як прозорість, образність, метафоричний та метонімічний характер, варто зауважити, що внутрішня форма фразем номінативно-термінологічного характеру тяжіє до метонімічності. Предикативно-образні сполуки головно мають характер узагальнено-унаочнюючої метафори. Серед них також є чимало випадків із затемненою мотивацією, для з'ясування якої необхідне залучення історичних екстралінгвістичних відомостей.

Ключові слова: фразеологізм, внутрішня форма, ключове слово, смисловий розвиток, структура, семантика, багатозначність.

The article is devoted to the analysis of semantic development of the adjective Germ. *heiß* in the context of the inner form of idioms which include a common key lexical component. The purpose of the article is to find out how the inner form of these phraseological units correlates with phraseological meanings of the key lexical component.

For our research we used as the main, descriptive and comparative methods which were implemented in specific research methods and procedures, such as structural and semantic analysis of the inner form of idioms, method of dictionary definitions, method of internal and external translation and the method of phraseological application to establish phraseological derivative meanings as well as the method of establishing the content of language stereotypes (according to E. Bartminskyi). Occasionally, the historical and etymological methods were used, as well as methods of frame modeling and quantitative estimation.

As a result of the study of idioms which include a common key lexical component Germ. *heiß*, we can admit that the studied adjective has a model of sense development, according to which the temperature characteristic is the onomasiological basis for expressing characteristics related to the emotional-affective sphere, they may be directly related to the properties and states of the human psyche, or their manifestation in the relevant features of certain types

of human activity. In each case, however, these are features that are characterized by a high degree of intensity of their implementation.

It should be noted that in this emotional-affective sphere, the delineation of something as «hot» can have both positive and negative evaluative connotations. It is interesting to mention that this axiological ambivalence finds a fairly clear parallel in the secondary development of the adjective Germ. *heiß* in other sense areas, where thermal semantics, on the one hand, motivates the expression of various unconditionally positive qualities and generally very positive evaluative meaning, and on the other hand, it acts as an internal form for expressing negative traits in one way or another, in particular associated with negative influence on humans.

Taking into account the semantic development of the adjective Germ. *heiß* in the context of the inner form of the studied idioms, as well as considering such aspects of the inner form as transparency, universality, metaphoric/metonymic nature, it should be noted that the inner form of idioms of nominative-terminological nature tends to metonymy. Predicative-figurative phraseological units mainly have the character of a generalized metaphor. Among them there are also many cases with obscured motivation, which requires the use of historical extralinguistic information.

Key words: idiom, inner form, key lexical component, sense development, structure, semanteme, polysemy.

Постановка проблеми. У нашій статті ми ставимо за мету дослідити семантичний розвиток прикметника нім. *heiß* у контексті внутрішньої форми фразеологізмів, що включають спільну досліджувану лексему, а також з'ясувати як внутрішня форма таких фразеологізмів співвідноситься з тими чи іншими фразеологічно пов'язаними вторинними значеннями ключової лексики. Проблема семантичного і фразеотвірного потенціалу термічної лексики є досить актуальною у теоретичній фразеології. Така актуальність спричинена тим, що у вторинному використанні прикметника нім. *heiß* передає широкий спектр значень, що належать до різних семантичних сфер. Саме термічна семантика прямо чи опосередковано мотивує вираження цих значень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що роль лексем високотемпературної семантики у створенні й функціонуванні одиниць лексико-фразеологічної системи є недостатньо вивченою. Загалом термічна лексика, а саме та, що передає високотемпературні явища і процеси у різних аспектах їхнього прояву досліджується такими вченими: К. С. Верхотурова, Т. О. Черниш, Я.В. Бечко [1; 2; 3]. Крім того, дослідженням саме ад'єктивів термічної семантики займаються Н.В. Батрин, І.В. Беседовська, Д. Шенефельд [4; 5; 6].

Постановка завдання. У нашій статті ми ставимо перед собою завдання: 1) з'ясувати чи виявляє внутрішня форма досліджуваних фразем зі спільним ад'єктивом термічної семантики нім. *heiß* певні спільні риси 2) чи співвідносяться ці риси з тими чи іншими фразеологічно пов'язаними вторинними значеннями досліджуваної ключової лексики.

За об'єкт нашого дослідження ми обрали номінативні та предикативні ідіоматичні фрази, усталені мовленнєві формули, порівняльні звороти, прислів'я та приказки, в яких ключовим компонентом є ад'єктив термічної семантики нім. *heiß*. Мовна вагомість цих утворень виявляється

у їхній смисловій зарядженості й багатозначності, широкому вторинному використанні для утворення похідних одиниць і вираження переносних смислів, зокрема на лексико-фразеологічному рівні: завдяки процесам формальної чи суто семантичної деривації, а також і фразеотворення відповідна лексема здатна передавати дуже широкий спектр значень, які виходять далеко за межі сфери термічної семантики і включають у себе позначення денотатів і сигніфікатів як конкретних (і навіть унікально-одиночних – у разі використання у ролі топонімів), так і абстрактно-узагальнених, як матеріальних, так і духовних, приналежних як людському довкіллю, так і самій людині в її тілесній, психічній та духовній іпостасях. Цьому відповідає й те, що, образи термічних явищ здавна широко використовуються у літературно-мистецькій, а перед цим і в міфологічній символіці. Це у свою чергу свідчить, що різноманітні термічні об'єкти, явища, характеристики й процеси використовуються як зразок, чи модель, при мовному представленні й витлумаченні і зовсім інших речей, часом дуже далеких від термічної й узагалі матеріально-фізичної сфери. У німецькій мові саме досліджувана лексема є основним засобом вираження термічної ознаки серед прикметників.

Виклад основного матеріалу.

Згідно даних проаналізованих лексикографічних джерел, варто зауважити, що давніші словники німецької мови наводять значно менший набір семантем досліджуваного ад'єктиву нім. *heiß* на відміну від новітніх лексикографічних джерел. Відповідно дослідивши діапазон значеннєвого варіювання досліджуваної лексики ми можемо сформулювати набір значень німецького прикметника *heiß* у такий спосіб: «1. дуже, надмірно теплий, гарячий, пекучий; 2. гарячий, збуджений, запеклий, інтенсивний, напружений, схвилюваний, буйний (про діяльність, обстановку); 3. пристрасний, палкий, гарячий (про почуття і под.); 4. збудливий; непристойний;

5. небезпечний, ризикований, такий, що має погані чи непередбачувані наслідки; 6. такий, що має високий ступінь радіоактивності чи електричної напруги; 7. перспективний, багатобіччючий, обнадійливий, доцільний; 8. еротично збуджений (як про людину, так і про тварин); 9. чудовий (форма вираження найвищого ступеню схвалення); 10. швидкісний». Значення «гарячий» (про сліди) та «украдений» подаються як фразеологічно пов'язані [8, с. 304; 9, с. 273].

Дослідження фразем з ключовим ад'єктивом високотемпературної семантики показало наявність серед аналізованих фразем численної групи одиниць термінологічного характеру, що співвідноситься з тією специфікою, яка є притаманною цим термінофраземам у плані їхньої внутрішньої форми. Ми помічаємо образність таких утворень тоді, коли їхнє цілісне значення мотивується асоціативно-конотативним компонентом термічної семантики, це стосується мисливських чи комп'ютерних термінів напр. *ein heiße Spur* «гарячий слід (важливі дані для розкриття якогось злочину)» [9, с. 273]. У таких фраземах мотивуюча роль притаманна рисі «часо-просторової суміжності». Ще однією такою рисою може бути «небезпека» (пор. кримінально конотовані вирази, напр. *heiße Ware* «вкрадений (контрабандний) товар» [9, с. 273]. Як видається, цей різновид мотивації не зовсім вкладається у традиційне протиставлення метафори й метонімії (тут ми можемо вбачати водночас і метафоричні, і метонімічні риси).

У переносному вживанні досліджувані фраземи мають виразний образний характер, саме тут ми можемо спостерігати метафоричні риси. З іншого боку, можливі такі випадки, коли структура відношень між семантичними варіантами термінофраземи є не такою однозначною, пор. нім. *Heißhunger* «1. мед. вовчий апетит, ненаситний голод, булімія (при деяких захворюваннях); 2. жадібність, непомірне (пристрасне) бажання» [7, с. 79] (досл. «гарячий голод»).

Предикативні фраземи, які зображують певну конкретну ситуацію або предмет і образно осмислюються в певному абстрагованому сенсі є узагальнено-метафоричними. Варто зауважити, що фразеотвірна активність досліджуваного ад'єктиву ґрунтується на сигніфікативній семантиці, взятій у її цілісності. Цьому відповідає те, що суто термічна риса інтерпретується тут не автономно, а в складі певного смислового цілого, у логічному співвіднесенні з іншими складниками, відповідно ми вбачаємо у внутрішній формі цих виразів, поряд із провідними для них рисами метафоричності, також і риси метонімії: напр. нім. *tan tuß*

das Eisen schmieden, solange es heiß ist «куй залізо, поки гаряче» [7, с. 79]. Тут нагрітість заліза отримує осмислення в часовому аспекті певної типової ситуації – як скороминуща ознака, а також і в утилітарно-виробничому аспекті: придатність заліза до обробки прямо залежить не лише від ступеню нагрітості, а й від швидкості втрати ним високої температури, а в абстрактному сенсі – від швидкості зміни сприятливих для здійснення якогось учинку обставин.

Сполуки типу нім. *brennend (glühend) heiß* «розпечений» [7, с. 83] (досл. «гарячий, аж горить (розжарений до світіння)»); *kochend (siedend) heiß* «киплячий» [7, с. 85] (досл. «гарячий, аж кипить») слід вважати метафоричними, але лише тією мірою, якою окреслення, що передує термічному прикметникові, вживається у переносному значенні.

Але серед аналізованих фразем є й такі, для яких провідною є метонімічна риса, що, як ми бачили, є притаманною позначенням запальних, темпераментних людей чи відповідних емоційно-афективних станів через приписування термічної ознаки тій чи іншій частині їхнього організму (нім. *heißes (feuriges) Blut* «гаряча кров; палкий темперамент» [10, с. 93]); у разі позначення саме осіб через частину їх тіла метонімія виявляється навіть двоїстою.

У фраземі нім. *einen heißen Reifen fahren* «швидко їхати на автівці» [11, с. 85] (досл. «їздити на гарячих шинах») мотивація є метонімічною через наявність істотного для мовної свідомості зв'язку між рисами «швидкий» та «гарячий».

Затемнена внутрішня форма може бути з'ясована в історичній перспективі. Так, проаналізований вище термін *ein heiße Spur* «гарячий слід (важливі дані для розкриття якогось злочину)» [9, с. 273] виник як термін псового полювання. Ймовірно, даний термін первісно мотивувався сприйняттям залишеного дичиною сліду як гарячого, нагрітого, а, отже, як такого, що випаровується, створюючи при цьому відповідний запах. Саме риса нагрітості як такої логічно пов'язується з іншою властивістю гарячих об'єктів, а саме більш-менш швидкою втратою ними високої температури.

Інколи, як ми вже бачили, внутрішня форма фраземи є не стільки непрозорою, скільки багатозначною, дозволяючи більш ніж одне витлумачення: так, нім. *mit heißer Nadel nähen* «шити на живу нитку» [7, с. 85] (досл. «гарячою голкою шити») може витлумачуватись, виходячи з того, що гарячим предметом боляче користуватись, оскільки він пече руку, і через те той, хто кори-

стується таким знаряддям, спішить виконати роботу. З іншого боку, тут може бути своєсте відтворення риси «швидкості» як притаманної конотативно-асоціативній периферії змісту прикметника *heiß*.

Висновки і пропозиції. Отже, аналіз фразем з ключовою лексею нім. *heiß* продемонстрував, що температурна характеристика досліджуваної лексеми є ономасіологічною базою для вираження характеристик, пов'язаних із емотивно-афективною сферою. Необхідно зауважити, що в цій емоційно-афективній площині окреслення чогось як «гарячого» може мати як позитивну, так і негативну оцінку конотацію. Така аксіологічна амбівалентність прослідковується і у вторинному розвитку прикметника нім. *heiß* в інших значенневих сферах, де термічна семантика мотивує вираження як позитивних, так і негативних якостей, або рис.

Відповідно, дослідивши ідіоматичні фраземи номінативного та предикативного характеру, ми з'ясували, що внутрішня форма фразем номінативно-термінологічного характеру тяжіє до метонімічності, натомість предикативно-образні сполуки мають характер узагальнено-унаочнюючої метафори. Однак, у деяких предикативних сполуках, де зазначаються афективно-емоційні явища, можна вбачати ознаки метонімічного осмислення цих явищ, що було властивим архаїчному мисленню.

Є підстави стверджувати, що специфічний характер / специфіка характеру функціонування проаналізованого нами багатозначного фразеотворчого прикметника високотемпературної семантики на лексико-фразеологічному рівні визначається чинниками, до яких належать:

по-перше, ознакова (предикативна, чи сигніфікативна) природа ад'єктивного значення; по-друге, це асиметрія вторинного смислового розвитку і відповідного використання цього ад'єктиву на сучасному етапі його історичної еволюції; третім чинником є те, що спільне прагматичне (зокрема, оцінне, причому як, і передовсім, негативне, так і, дещо меншою мірою, позитивне) підґрунтя цього смислового розвитку, тобто осмислення й ономасіологічне використання високотемпературної ознаки в її значущих для людини логічних зв'язках, проявах і наслідках; четвертий чинник є наслідком дії названих трьох, полягаючи у певній розмитості межі між вільними та фразеологізованими сполуками з зазначеним ад'єктивом.

Досліджуваному ад'єктиву є притаманною виразна активність у творенні фразеологізмів, понадто ж номінативних термінофразем, у тому числі й лише частково ідіоматичних, тобто таких, де фразеологічне переосмислення (часом пов'язане з переходом із якісної до відносної семантики) зазнає лише ад'єктивний атрибут опорної субстантивної одиниці. Однак при цьому у функціонуванні ад'єктиву на лексико-фразеологічному рівні в ролі фразеотвірної використовується майже виключно його вихідна «термічна» семантика. Це зумовлює істотний (хоч і не повний) паралелізм фразеологічних значень, породжуваних цими «термічними» ад'єктивними семантемами у контексті стилістично маркованих ідіом.

Перспективи подальшого вивчення окресленої проблеми вбачаємо у залученні до нашого аналізу подібних мовних одиниць термічної семантики з інших мов, необхідний для кращого розуміння ролі високотемпературних характеристик, об'єктів та процесів у мовному світогляді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Верхотурова К. С. Огонь в зеркале русского языка : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Екатеринбург, 2009. 213 с.
2. Черниш Т. О. Слова на позначення високої температури (на матеріалі української та польської мов). *Польсько-український бюлетень : Київські полоністичні студії*. К., 2010. Т. 16. С. 482-495.
3. Бечко Я. В. Функціонування полісемантичних слів із термічним значенням у фразеологічному контексті (на матеріалі англійської, німецької та української мов) : монографія. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві». 2013. 218 с.
4. Батрин Н. В. Інваріантні значення і типові смисли англійських прикметників семантичного поля температурної ознаки : автореф. дис ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2003. 19 с.
5. Беседовська І. В. Семантична природа сенсорних прикметників на позначення температури в сучасній українській літературній мові (на матеріалі поетичних творів Лесі Українки). *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка*. 2009. № 46. С. 162-165.
6. Schönefeld D. *Hot, heiß and gorjachij* : A case study of collocations in English, German and Russian. *Phraseology and culture in English*. New York, London : Routledge, 2007. P. 137-180.
7. Duden. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. 4., neu bearbeitete und aktualisierte Auflage. Band 11. Berlin : Dudenverlag, 2013. 928 s.

8. Wörter und Wendungen. Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch. Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1972. 818 s.
9. Немецко-русский фразеологический словарь / авт.-сост. Л. Э. Бинович, Н. Н. Гришин. М. : Русский язык, 1975. 656 с.
10. Немецко-украинский фразеологический словарь : в 2-х т. / авт.-сост. В. И. Гаврись, О. П. Пророченко. К. : Рад. школа 1981. Т. 1 . 416 с.
11. Burger, H. Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2003. 224 s.

УДК 81'373(=161.2=111)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.35>

СТАРИЙ НОВИЙ РІК АБО ОКСИМОРОН ЯК СТИЛІСТИЧНА ФІГУРА

OLD NEW YEAR OR OXYMORON AS A STYLISTIC FIGURE

Верховцова О.М.,

orcid.org/0000-0002-0446-190X

*старший викладач кафедри іноземних мов
Київського національного авіаційного університету*

Голоднюк А.А.,

orcid.org/0000-0002-6529-1027

*старший викладач кафедри іноземних мов
Київського національного авіаційного університету*

Куценко О.В.,

orcid.org/0000-0002-4033-7025

*старший викладач кафедри іноземних мов
Київського національного авіаційного університету*

Існує багато різноманітних стилістичних фігур, зворотів, що надають мові виразність, образність, багате емоційне забарвлення. Продумуючи текст, автор намагається вплинути на реципієнта, передаючи свої думки, емоції і почуття із застосуванням риторичних фігур і тропів, серед яких ми хочемо виділити оксиморон. У даному дослідженні розглянуто структурні групи оксиморону в англійській та українській мовах. Автори зробили спробу вивчення опозиційних лексичних одиниць, представлених у мовах гетерогенної системи, з позицій лінгвістичних та поза-лінгвістичних значень, оскільки контраст немислимий без асоціативно-емоційної та оцінної кваліфікації об'єктів протиставлення. Оксиморон порівнюється з парадоксом та антитезою, при цьому визначаються головні риси цих стилістичних прийомів та відмінності між ними.

В роботі представлений аналіз природи оксиморону та його функцій різними структурованими мовами. розглядаються лексико-семантичні характеристики оксиморону як стилістичної фігури, поєднання двох слів з протилежними або навіть суперечливими значеннями в одній і тій же структурі, щоб створити третє поняття з новим значенням, зробити видимість протиріччя і разом з тим посилити значення протилежних слів. Оксиморон вживається в метафоричному сенсі, оскільки його буквальне значення видається абсурдним або непослідовним. Цей мовний прийом приховує саркастичний задум під виразом, який може звучати абсурдно. Така особливість оксиморону, а саме, співставлення понять, що протирічать одне одному, визначає сфери його застосування, що також досліджуються у цій статті та ілюстровані численними прикладами. Оксиморон вважається різновидом тропу, а не стилістичною помилкою, його використовують для того, щоб відітнути, увиразнити протилежні за змістом поняття.

Ключові слова: оксиморон, стилістична фігура, суперечливе значення, експресивний ефект, протиріччя, парадокс, антитеза.

There are many different stylistic figures, inversions that give the language expressiveness, imagery, rich emotional colour. By thinking over the text, the author tries to influence the recipient, conveying his thoughts, emotions and feelings using rhetorical figures and tropes, among which we want to highlight the oxymoron. In this study, the structural groups of oxymoron in English and Ukrainian are considered. The authors attempted to study the oppositional lexical units represented in the languages of the heterogeneous system from the standpoint of linguistic and non-linguistic meanings, as the contrast is inconceivable without the associative-emotional and evaluative qualification of the objects of opposition. Oxymoron is compared with the paradox and antithesis, while determining the main features of these stylistic devices and the differences between them.

The paper presents an analysis of the nature of oxymoron and its functions in two different structured languages. The article examines the lexical and semantic characteristics of oxymoron as a stylistic figure, combining two words

with opposite or even contradictory meanings in the same structure to create a third concept with a new meaning, make the appearance of contradiction and at the same time strengthen the meaning of opposite words. An oxymoron is used in a metaphorical sense because its literal meaning seems absurd or inconsistent. This language technique hides a sarcastic idea under an expression that may sound absurd. This feature of oxymoron, namely, the comparison of conflicting concepts determines the areas of its application, which are also explored in this article and illustrated by numerous examples. Oxymoron is considered as a kind of trope, which is used to shade, to express the opposite in meaning concepts.

Key words: oxymoron, stylistic figure, contradictory meaning, expressive effect, contradictions, paradox, antithesis.

Постановка проблеми. Серед великого різноманіття художніх стилістичних засобів таких як, наприклад, порівняння, каламбур, епітет, перифраза, метафора, гіпербола, літота, оксиморон поступається частотою вживання через свою специфіку. Ця стилістична фігура є поєднанням контрастних за значенням слів, що створюють нове поняття чи уявлення, наприклад, «сухе вино», «чесний злодій», «вільні раби».

Актуальність теми визначається необхідністю вивчення оксиморону у найважливіх з культурно-мовної точки зору європейських мовах. Дуже важливим є вивчення даного явища, бо воно охоплює всі сторони та аспекти мови на сучасній стадії. Об'єктом дослідження у цій роботі виступають лексичні та граматичні одиниці оригінальних прозових, поетичних, публіцистичних текстів, а також мікротекстів. Предметом дослідження є вивчення оксиморонних елементів в усіх аспектах мови та мовлення з погляду семантики, граматики, стилістики. Матеріал дослідження представлений оригінальними текстами, з яких виділялися відповідні оксиморонні елементи з метою комплексного дослідження. У роботі використаний великий мовний матеріал, що включає, зокрема, художні тексти, заголовки, усні висловлювання.

Мета роботи визначити місце оксиморона серед інших стилістичних фігур та сферу його застосування.

Оксиморони приваблюють увагу своєю оригінальністю, оскільки їх компоненти, з'єднані примусово, протирічають один одному і використовуються як унікальні вирази. В розмовній мові оксиморони зустрічаються не так часто, як інші тропи. Деякі оксиморони є частиною загальноприйнятих виразів, наприклад «майже завжди», «безпечна ставка», «щаслива випадковість» або «глобальне село», «я дивлюсь цю програму майже завжди». Тут важливо, що оксиморон завжди слід розуміти як стильову фігуру. Це означає, що неправильне застосування не може розглядатися як стилістичний прийом (наприклад, «a smaller half», «короткий удлинитель», «холодний кип'яток», «virtual reality», «controlled chaos», «freezer burn», «terribly good»), а скоріше як невігластво або мовна недбалість. Оксиморон вважаються стилістичним прийомом тільки

в тому випадку, якщо мовець свідомо його використовує.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оксиморон не часто привертав увагу дослідників. Спроба розгляду семантики оксиморона, а також спосіб утворення аплікативних метафор представлені Москвиним В. П. [7, с. 157–158]. Парадигматична та синтагматична пов'язаність компонентів оксиморонного поєднання досліджувалась А. Н. Мороховським, О. П. Воробйовою [6, с. 272], які дійшли висновку, що, використовуючи оксиморон, автор тим самим порушує лексичну поєднуваність не за рахунок відсутності семантичного узгодження, а за допомогою контрасту. Так народжуються неочікувані для читача комбінації слів, парадоксальні семантичні сполуки, спровокована алогічність, витонченість думки. Наприклад: *winsome cage* (приваблива клітка), *the erect deep* (пряма глибочінь), *violent silence* (буйна тиша), *speechless carnival* (німий карнавал), *sobbing with lust* (ридаючий пристрасно) та інші. Стилістичний ефект у цьому разі виникає через співставлення понять, які мають протилежне значення. Лінгвістичну природу оксиморонних поєднань вивчав В. А. Кухаренко, досліджуючи їх як елокутиви, побудовані за принципом контрасту [4, с. 63].

Загальноприйнятої систематики фігур мови не існує, в різних граматичних школах розрізняються термінологія (назви фігур) і принципи їх класифікації. Російський лінгвіст Москвин В.П. пропонує розділяти художні засоби згідно двох критеріїв – позитивні та негативні [7]. До позитивних відносяться ті, які є милозвучними, логічними, правдоподібними, точними, різноманітними, ясними. Негативними художніми засобами вчений вважає такі, які характеризуються неблагозвуччям, неправдоподібністю, неясністю та одноманітністю. Згідно класифікації Москвина В.П. оксиморони є негативними стилістичними фігурами.

Виклад основного матеріалу. За структурою оксиморон – це найчастіше поєднання двох слів, переважно прикметника та іменника або прислівника з прикметником, у якому значення цих двох елементів суперечать, будучи протилежними за змістом. Як правило, один з двох членів оксимо-

рону висвітлює ознаку, яка повсюдно спостерігається та визнається, тоді як інший пропонує суто суб'єктивне індивідуальне сприйняття об'єкта. Кухаренко називає такі можливі структурні сполучення 1) атрибутивні (*with careful carelessness*), 2) вербальні (*to shout mutely, to cry silently*) 3) неатрибутивні (*the street damaged by improvements, silence was louder than thunder*), 4) адвербіально-атрибутивний (*awfully pretty*) [4].

Contradictio in adiecto (латинське протиріччя в поєднанні) – це особлива форма оксиморона. Тут оксиморон складається з іменника і попереднього прикметника. Прикладом такої особливої форми може служити «круглий квадрат». За визначенням квадрат буває квадратним, а не круглим. Тут *contradictio in adiecto* створює протиріччя, яке створюється описовим прикметником. (Прикметник: круглий, іменник: квадрат). Це означає, що кожне *contradictio in adiecto* – це оксиморон, але не кожен оксиморон є *contradictio in adiecto*. Це тільки в тому випадку, якщо епітет прикметника суперечить іменнику, який він описує. Таким чином, вираз, в якому компоненти суперечать один одному («любов-ненависть»), слід розглядати як нормальний оксиморон.

Оксиморон також може бути стилістичної помилкою, оскільки робить текст неоднозначним. Головною особливістю оксиморону є парадоксальність, але сам парадокс має більш широке значення. Це поняття, яке належить до філософії і означає все, що суперечить логіці або правді. Оксиморон часто плутають з парадоксом. Парадокс і оксиморон – це синоніми однієї і тієї ж мови, які полягають в поєднанні двох протилежних понять для додання нового виразного значення. Однак таке порівняння обох стилістичних прийомів, на наш погляд, невірне. Головна особливість оксиморона – парадокс, але сам феномен має більш широкий зміст. Це поняття належить філософії і означає все, що суперечить логіці або істині. Парадокс – це вислів або судження, яке доводить як істинність, так і хибність певного висловлювання (як його твердження, так і його заперечення), виражене формально-логічними засобами, що здаються свідомо прийнятними, логічно правильними, але приводять до свідомо неприйняттого результату. Як приклад можна розглянути висловлювання Сократа. Одного разу він сформулював висловлювання: *scio me nihil scire* или *scio me nescire* (Я знаю, що нічого не знаю). Тут ми маємо справу з таким, що суперечить твердженням, але не з оксимороном. Адже твердження не суперечить самому собі за змістом, як здається на перший погляд. Таким

чином, парадокс – це скоріше псевдопротиріччя («Я сильніше найсильнішого», «Він дурніший найдурнішого», «Єдина постійна – зміна»), тоді як оксиморон використовує взаємовиключні слова («безкровна війна», «мирна революція»). Наприклад, наступні речення містять парадокс, а не оксиморон:

I was born an Englishman without a drop of English blood (Peter Ustinov). Я народився англійцем без краплі англійської крові (Пітер Устінов) [1, с. 73].

English Common Sense is Inherited Folly of Fathers (Oscar Wilde). Англійський здоровий глузд – успадкована дурість батьків (Оскар Уайльд). [1 с. 84].

Оксиморон можна розглядати як свого роду антитезу. Як зазначає О. Мороховський, смисловий контраст поєднаних елементів оксиморона, на відміну від антитези, характеризується певними структурними обмеженнями: вони знаходяться в залежних один від одного відносинах [8, с.194]. Антитеза – це протиставлення ідей, що підсилюють подвійність вираження, наприклад, *любов /ненависть, народження / смерть*, в той час як оксиморон – це фігура мови, яка використовує слова з протилежними і ізольованими значеннями для формування нової інтерпретації. Як і парадокс, антитеза має і більш широкий зміст, вона є риторичним ресурсом, який широко використовується в літературі і філософії.

Важко визначити відмінність між оксимороном і антитезою, адже обидва стильові засоби дуже схожі за визначенням. Різниця тут теж досить тонка. Антитеза намагається показати протиріччя або суперечність, зіставляючи різні слова, а також речення і пари слів, тоді як оксиморон пов'язує ці протилежності разом. Відповідно, оксиморон – це особлива форма антитези (що суперечить порівнянню), але не всяка антитеза є оксимороном. Це означає, що оксиморон можна розглядати як особливу форму антитези, в якій протилежні вирази не стільки порівнюються один з одним, скільки безпосередньо пов'язані один з одним.

In England, the art of conversation lies in the knowledge that one must be silent. (Pierre Danionis). В Англії мистецтво бесіди полягає у знанні, що треба мовчати. (П'єр Даніоніс). [1, с. 13].

Schweigen ist die englische Art zu sprechen (Heinrich Heine). Мовчання – англійський спосіб розмовляти (Генріх Гейне). ([1, с.14].

An Englishman, even if he is alone, law abidingly lines up one person (George Mikes). Англієць, навіть якщо він один, законслухняно вишиковується в чергу з однієї людини (Джордж Майкс) [1, с. 99].

Таким чином, два абсолютно протилежні вирази об'єднуються в одне складне висловлювання. Це змушує задуматися адресата висловлювання, тому що він, звичайно ж, намагається зрозуміти (очевидно) безглуздий оксиморон.

За структурою оксиморон – це найчастіше поєднання двох слів, переважно прикметника та іменника або прислівника з прикметником, у якому значення цих двох елементів суперечать, будучи протилежними за змістом. Як правило, один з двох членів оксиморону висвітлює ознаку, яка повсюдно спостерігається та визнається, тоді як інший пропонує суто суб'єктивне індивідуальне сприйняття об'єкта. Кухаренко називає такі можливі структурні сполучення 1) *атрибутивними* ("with careful carelessness"), 2) *вербальними* ("to shout mutely" Shaw) ("to cry silently" Wilson), 3) *неатрибутивними* (the street damaged by improvements" (O. Henry), "silence was louder than thunder), 4) *адвербіально-атрибутивними* ("awfully pretty" (Cusack) [4 с. 70].

Оксиморон був дуже поширений в класичній риториці ще з часів давньогрецьких поетів і досі служить стилістичним ресурсом для поетів і письменників. Часто це іронія або сарказм, як в «образі неосвіченого мудреця» у родоначальника жанру ессе де Монтеня.

Une âme qui n'a pas de but prédéterminé, se voue à la mort, car, comme on dit, celui qui est partout n'est nulle part. (Душа, яка не має заздалегідь встановленої мети, прирікає себе на загибель, бо, як то кажуть, хто всюди – той ніде) [9]. Письменники і поети століттями використовували оксиморон як літературний прийом для опису внутрішніх конфліктів і протиріч. Шекспір досить часто використовував оксиморон, щоб висловити змішані емоції як у своїх п'єсах, так і в сонетах. «Справедливе – це погане, а погане – справедливо», «Розставання – така солодка скорбота».

*O brawling love! O loving hate!
O anything of nothing first create!
O heavy lightness, serious vanity*!
Misshapen chaos of well-seeming forms!
Feather of lead, bright smoke,
cold fire, sick health!
Still-waking sleep, that is not what it is!
This love feel I, that feel no love
in this. [10 с. 31].*

*О ненависна любов! О любляча ненависть!
О, все з нічого спочатку створить!
О важка легкість, серйозне марнославство*!
Несформований хаос гарних форм!*

*Перо зі свинцю, яскравий дим, холодний вогонь,
хворе здоров'я!*

Сон без сну, це не те!

*Я відчуваю цю любов, я не відчуваю в цьому
любві.*

У вірші «Contra spem spero!» Леся Українка, використовуючи мінімум мовленнєвих засобів, застосовує оксиморон, де він характеризує складність, внутрішню суперечність:

*Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Жити хочу! Геть думи сумні! [8 с. 11].*

Оксиморони зустрічаються також і в прозі. Вони використовуються в мові, щоб висловити всеосяжні речі в терміні або парі слів. Це відбувається через протиріччя, при якому стилістичний прийом намагається охопити обидві крайнощі і вловити їх лінгвістично. Володіючи стислістю і виразністю, оксиморони часто використовуються як заголовки літературних творів: «La Española Inglesa» (Англійська іспанка) М. Сервантеса, «Барышня-крестьянка» О. С. Пушкіна, «Мёртвые души» М. В. Гоголя, «Leaves of grass» (Листя трави) У. Уйтмена, «Живой труп» Л. М. Толстого, «Честный вор» Ф. М. Достоевського, «Живые мощи» І. С. Тургенєва, «Без вины виноваты» А. Н. Островського, «Оптимистическая трагедия» Всеволода Вишневського, «Далёкое близкое» І. Репіна, «Богатый нищий» Л. Мартинова, «Свирипый рай» П. Г. Антокольського, «Горячий снег» Ю. Бондарєва, «Мос bezmocnych» (Сила безсилах) В. Гавела, «Eyes Wide Shut» (Широко заплющені очі) А. Шніцлера, «The End of Eternity» (Кінець вічності), «Eloquent silence» (Красномовна мовчанка) С. Браун, «Ледяной огонь» Г. Каттнера, «Up the Down Staircase» (Вгору по сходах, що ведуть вниз) Б. Кауфмана, «Darkness at Noon» (Пітьма опівдні) А. Кестлера. Українська художня література має багаті традиції у використанні оксиморонів, починаючи із загальномовних і закінчуючи несподіваними поєднаннями семантично протилежних елементів словникового складу: «Ви чуєте, як всюди дзвонить тиша...» (І. Драч); «Жорстока радість обпалила серце» (Ю. Мушкетик); «Ти мовчанням мені кричи» (В. Симоненко).

На відміну від поетичних (літературних) оксиморонів, оксиморони-терміни мають чітке лексичне значення, яке не прив'язане до конкретного тексту. Це- малочисельна група термінів на кшталт *рідкі цвяхи, інертна активність, демократична диктатура*.

Досить часто оксиморон використовують в назвах кінофільмів: «Дорослі діти» (режисер Віллен Азаров, 1961), «Одружений холостяк» (Владимир Роговой, 1982), «Завтра була війна» (Юрій Кара, 1987), «Маленький гігант великого сексу» (Ніколай Досталь, 1992), «Погана хороша людина» (Йосиф Хейфіц, 1973), «Холодний жар» (англ. Cold Heat) Уіллі Ломмеля, «Назад в майбутнє» (англ. Back to the Future) Роберта Земекіса, «Суспільство мертвих поетів» (англ. Dead Poets Society) Пітера Уїра, «З широко закритими очима» (англ. Eyes Wide Shut) С. Кубрика.

Висновок. Отже, оксиморон можна розуміти в широкому смислі (як стилістичну фігуру, що поєднує в собі контрастні за значенням слова) і у вузькому (як фігуру, в якій іменник визначається прикметником, що не співвідноситься з цим іменником за значенням і вступає з ним у семантичну суперечність). Оксиморон, як кожен стилістичний прийом, впливає на

читача. Він використовується у високоемоційних художніх текстах. Цей різновид тропу часто використовується і в розмовній мові, і в мові художньої літератури, і в публіцистичних текстах з метою виявити різницю між предметами в широкому розумінні, підкреслити суперечливу сутність того, що відбувається. Ефект оксиморона виявляється через внутрішнє протиріччя у твердженні, яке може значно посилюватись, оскільки увага читача «зачіплюється» за нього під час читання. У промові він може викликати гумор, іронію чи сарказм. Крім того, оксиморон може показати двозначність факту, оскільки він показує обидві його крайності. Ця стилістична фігура, звичайно, також може мати дивний ефект, особливо, коли безглузді пари слів тривають на кілька рядків. Вважаємо, що оксиморони носять мовний характер, будуються виходячи з двох принципів – семантичної контамінації і алогізму – і тому є маргінальними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Англичане : / за ред Є. Мезенцева. Харків : «Видавництво Фоліо», 2013. 128 с.
2. Звонська Л. Л., Корольова Н. В. Енциклопедичний словник класичних мов. Київ, 2017. 552 с.
3. Коротченко Е. С. Визуальный аналог оксиморона ; Вопросы психологии № 4. : 2006. 19–40 с.
4. Кухаренко В.А. Лингвокультурный типаж «гламурная стерва». Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Філологія. Київ, 2012. № 2. – 63-70 с. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknl_u_fil_2012_15_2_10 (дата звернення: 19.11.2021).
5. Латинська фразеологія. Словник-довідник : навч. посіб. – Київ : Академвидав, 2009. – С. 343.
6. Мороховский А. Н., Воробйова О. П., Лихошерст Н. И. Стилистика английского языка : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1991. 272 с.
7. Москвин В. П. Язык поэзии. Приёмы и стили ; Терминологический словарь. Москва : 2017. 460 с.
8. Українка Леся. Поезія ; Київ : Дніпро, 2001. 379 с.
9. Citations de Michel Montaigne : URL : <https://livadiya-resort.ru/fr/mishel-monten-citaty-vyskazyvaniya-mishel-de-monten/>(дата звернення: 23.11.2021).
10. Shakespeare William. Romeo and Juliet ; New York : Bantam Books, 1964. 233 p.

ПРАКТИЧНА ТРАНСКРИПЦІЯ ЯК ЗАСІБ ПЕРЕДАЧІ МАТЕРІАЛЬНОЇ ФОРМИ ЗАПОЗИЧЕНЬ У МОВІ-РЕЦИПІЄНТІ

PRACTICAL TRANSCRIPTION AS A METHOD OF CONVEYING OF THE FORM OF LOAN-WORDS IN THE TARGET LANGUAGE

Есенова Е.Й.,

orcid.org/0000-0002-3843-3296

*старший викладач кафедри теорії та практики перекладу
Ужгородського національного університету*

У статті розглядаються теоретичні засади фонетико-графічного засвоєння слів іншомовного походження лексичною системою мови-реципієнта. Метою статті є подання огляду лінгвістичної літератури, що досліджує особливості цього аспекту асиміляції запозичених лексичних одиниць. Розглядаються основні принципи одного з найпоширеніших засобів передачі матеріальної форми запозичених лексем у мові-реципієнті, а саме практичної транскрипції. Під практичною транскрипцією розуміють передачу засобами алфавіту мови-реципієнта власних та загальних назв, що запозичуються з іншої мови. Незважаючи на існування інших засобів передачі вихідної форми запозичених лексем (транслітерація, трансплантація та трансфонування), практична транскрипція і досі залишається найпоширенішим засобом. Це можна пояснити тим, що вона є доволі гнучкою, її призначення є масове та загальнодоступне. Практичну транскрипцію адресовано не фахівцям мовознавцям і не для спеціальних цілей, а для уведення у текст мови-реципієнта іншомовних слів у прийнятній для даної графіки формі. При застосуванні практичної транскрипції про фонетичну сторону передачі піклуються значно більше, ніж про графічну. Це пояснюється тим, що людина, яка транскрибує, турбується про долю іншомовного слова у мові-реципієнті. Вона намагається підібрати найоптимальніші сполучення літер мови-реципієнта для демонстрації не тільки вимови слова, але також деяких його морфологічних та синтаксичних характеристик. Актуальність даної проблематики полягає також в тому, що деякі аспекти адаптації та нормалізації запозичених лексем у мові-реципієнті є і на сьогоднішній день не вирішеними. Відсутність чітких та уніфікованих норм щодо передачі матеріальної форми запозичених лексичних одиниць призводить до зростання кількості варіантів передачі нових лексем з різних мов. Вирішення цієї проблеми є особливо актуальним на сьогоднішньому етапі, коли українська мова вступає у прями, безпосередні контакти з багатьма мовами світу.

Ключові слова: практична транскрипція, транслітерація, іншомовне слово, запозичення, мова-реципієнт, фонетико-графічна асиміляція.

The process of borrowing lexical units from one language into another is constant and cannot be prevented, as there are hardly any isolated nations and peoples in the world. The main reason for it is the globalization of all spheres of human activity. The studying of language contacts in linguistics is considered to be very important and interesting. Lexical borrowing is a very complicated process. The result of it is the transformation of the word of the source language into a new lexical unit of the target language in accordance with its phonetical and grammatical peculiarities. Numerous loan words enter the system of the target language and in the course of time become assimilated in this language. The present article is devoted to some theoretical problems of assimilation of loan-words in the target language. Linguists distinguish different stages of entering of a borrowed lexical unit into the system of the target language. In the given article we will make an attempt to analyze points of view of different linguists on this complex language phenomenon. We will focus mainly on the phonetical and graphical aspects of assimilation of loan words. One of the most widely used methods of conveying of the form of a loan word is practical transcription. Practical transcription is the transformation of the phonetical form of the word of the source language by means of the alphabet of the target language. This transformation may become a complicated process as the phonetical and graphical systems of the source language and the target language are different. There are also other ways of conveying of the form of loan-words. One of them, transliteration, is also widely used. But practical transcription still remains the most convenient and widely used method, as it takes into consideration both the phonetical and the graphical form of the loan word. A person who transcribes tries to find the most suitable letter combinations in the target language, which helps to preserve not only the original pronunciation of the word, but also to demonstrate some of its morphological and syntactical characteristics.

Key words: practical transcription, transliteration, borrowing, loan word, source language, target language.

Постановка проблеми. Знайомство носіїв мови-реципієнта з чужомовним словом відбувається, як правило, через друкований текст, у якому представлено письмову форму запозичення. На сьогодні єдиного принципу передачі запозичень українською мовою немає, а наявність декількох способів передачі матеріальної (фонетико-графічної) форми запозичених слів дає можливість фік-

сувати лексичні одиниці у некоректних формах. Подекуди зустрічаються декілька форм одного і того ж запозиченого слова, що аж ніяк не сприяє процесу його повної асиміляції у мові-реципієнті. Універсальних правил для орфографування запозичених слів поки не існує.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні способи передачі матеріальної форми

запозичених мовних одиниць в різний час розглядали такі відомі мовознавці як Л.В. Щерба [1], Г.Г. Тимофєєва [2; 8], О.В. Суперанська [3; 10], Р.С. Гиляревський [4], О.О. Леонтьєв [5], В.І. Кузнецова [6], О.І. Чередниченко [7], О.О. Реформатський [9; 11], Т.Г. Амірова [12], А.Г. Гудманян [13], І.П. Бондаренко [14], Р.А. Лідін [15], В.М. Мазниченко [16], G. Gerych [17], S.S. Eustace [18], J. Vachek [19], A. Almeida [20] та інші. Вони сформулювали основні теоретичні засади та принципи використання транскрипції та транслітерації при передачі іншомовних лексичних одиниць. Саме на їхні наукові праці ми спиратимемось у нашій статті.

Постановка завдання. Основною метою даної статті є подання короткого огляду лінгвістичної літератури, пов'язаної з основними способами передачі матеріальної форми запозичених лексем у мові-реципієнті. Ми зробимо спробу проаналізувати точки зору різних мовознавців на дану проблему. Особливу увагу звернемо на практичну транскрипцію як на найбільш поширений спосіб передачі вихідної форми запозиченого слова.

Виклад основного матеріалу. Ще у 30-ті роки 20-го століття Л.В. Щерба, вказуючи на неупорядкованість передачі запозичених слів, що порушує основний закон орфографії – одноманітність, та пов'язане з цим взаєморозуміння, писав про необхідність кваліфікованого втручання у цю галузь правопису [1, с. 118]. Оскільки матеріальна форма запозичення передається у мові-реципієнті різними способами, розглянемо деякі з них.

Трансплантація – це спосіб уведення іншомовного слова у мову-реципієнт, при якому у цій мові зберігається графічна форма запозиченої лексеми. В основі трансплантації, за словами Г.Г. Тимофєєвої, лежить графічний принцип, який «передбачає механічне перенесення графеми лексичної одиниці з однієї мови в іншу» [2, с. 29]. Інакше цей спосіб називають цитуванням, включенням, іншомовним вкрапленням. Трансплантація виключає можливість фонетичного варіювання, однак варіанти при вимові неминучі, оскільки правила читання у мові-джерелі та мові-реципієнті різні. В українському тексті цей спосіб уведення запозичень використовується, як правило, тоді, коли вводиться власна назва, термін або нове слово. Цей спосіб менш розповсюджений, ніж транслітерація, транскрипція або трансфонування.

Принцип (спосіб) трансплантації є основним у ряді країн Європи, оскільки тут намагаються використати кожен можливість для збереження єдиних орфограм, які при читанні можуть

заснавати певних спотворень у їх фонетиці. О.В. Суперанська вважає, що цей спосіб є чужим для східнослов'янських мов [3, с. 249]. Аналіз нашого мовного матеріалу дає можливість зробити висновок, що цей спосіб за останні роки значно розширив сферу свого впливу, хоча змагатися з транслітерацією чи практичною транскрипцією він, звичайно, не може.

Наведемо декілька прикладів трансплантації, зафіксованих нами у періодичній пресі: «Тепер почали про себе голосно заявляти фірми українські та російські, які дещо зухвало стверджують про здобуття титулу “brand name” на нашому ринку»; «Комп'ютери brand name з програмним забезпеченням...»; «Це передова машина, на рівні досягнень справжнього brandname'a, а ціна її набагато нижча від вартості закордонних аналогів»; «Сучасний чоловічий look (вигляд – наш) має бути серйозним і водночас вільним»; «Домовлено, що всі ігри наступного чемпіонату у цьому плані пройдуть за принципом “fair play” – “чесна гра”»; «До речі, про “setting”. Це не лише місце й оточення, в якому наркоман найохочіше вживає наркотики, а й певний антураж». Як бачимо з наведених прикладів, крім того, що дані слова вживаються в оригінальній (англійській) графіці, вони дуже часто беруться в лапки, а іноді в дужках дається їх переклад або ж тлумачення. Все це свідчить про те, що дані слова є зовсім не асимільованими у мові-реципієнті.

Іншим способом передачі матеріальної форми запозиченого слова є практична транскрипція. Під транскрипцією Р.С. Гиляревський розуміє «передачу звуків та букв мови системою знаків, що відмінна від прийнятої у даній мові системи письмових одиниць. У лінгвістичних дослідженнях застосовується фонетична транскрипція, що використовує умовну систему знаків» [4, с. 3]. При практичній транскрипції у якості цих знаків використовують орфографічну систему тієї мови, на яку передають іншомовні слова. Іноді під транскрипцією розуміють переклад на рівні фонем. Існує також міжнародна система фонетичної транскрипції, у якій кожному звуку людської мови (незалежно від конкретної мови, у якій ці звуки зустрічаються) відповідає певний знак або комбінація знаків. Крім того, існує фонематична (або фонологічна) транскрипція, деякі дослідники виділяють також морфематичну, лексематичну та графематичну транскрипцію [5, с. 351–359].

По-друге, під терміном «транскрипція» розуміють передачу засобами даного алфавіту іншомовних власних назв та апелятивів при їх трансформації з мов з іншим алфавітом. У цьому

розумінні, як зазначає В.І. Кузнецова, найчастіше застосовують термін «практична транскрипція» [6, с. 9]. Практична транскрипція є засобом включення слів однієї мови у текст іншої з приблизним збереженням звукової форми цих слів. Неминучість приблизності практичної транскрипції О.І. Черденченко розуміє як наслідок розбіжностей ряду фонем у різних мовах. Мовознавець підкреслює, що практична транскрипція «найбільш відповідає сучасній тенденції наближення до первісної звукової форми, і тому дає змогу уникнути певних її перекручень» [7, с. 26].

Практичною транскрипцією, слідом за О.О. Реформатським та О.В. Суперанською, будемо називати передачу власних назв та апелятивів однієї мови засобами звичайної орфографії та фонетики іншої мови для включення в орфографічні тексти останньої. Сам термін «практична транскрипція» належить О.М. Сухотіну. Даний спосіб уведення іншомовного матеріалу у текст мови-реципієнта, за зауваженням Г.Г. Тимофєєвої, становить компроміс між транслітерацією і транскрипцією. У практичній транскрипції, на думку дослідниці, знаходять своє відображення декілька принципів: графічний (використання засобів алфавіту мови-реципієнта), фонетичний (відображення звучання чужої одиниці), фонематичний (наявність фонемних еквівалентів), принцип орфографічної кодифікації (дотримання правил орфографії мови-реципієнта) [8, с. 13].

На відміну від транслітерації та інших видів транскрипції, практична транскрипція повинна обмежуватися наявним асортиментом літер даного національного алфавіту, не використовуючи діакритичних та інших знаків. За висловом О.О. Реформатського, єдине відхилення від орфографічного письма тут – «незвичайні позиції та сполучення нормальних літер» [9, с. 97]. Транскрипції підлягають, крім власних назв, багато спеціальних термінів, які при запозиченні значно переоформлюються. При транскрибуванні, на думку мовознавців, не слід захоплюватися фонетизмом, допускаючи значний розрив між транскрипцією мови-реципієнта та іншомовною графікою, оскільки у практичній роботі часто виникає необхідність зворотної транскрипції. У випадку передачі англіцизмів засобами української графіки це стосується, насамперед, передачі редукованого голосного.

У самому процесі транскрибування О.В. Суперанська виділяє декілька етапів: 1) написання слова у мові-джерелі; 2) читання іншомовного написання; 3) визначення фонемного складу іншомовного слова і переклад іншомовних фонем

у фонемі мови-реципієнта; 4) письмова фіксація іншомовного слова алфавітними засобами мови-реципієнта [10, с. 37]. Усі ці етапи тісно пов'язані між собою та непомітно переходять один у другий. Систему практичної транскрипції, на думку О.О. Реформатського, мають встановлювати носії мови-реципієнта, тобто ті, хто будуть нею користуватися; наприклад, систему передачі англійських, французьких, німецьких, італійських та інших латинописних текстів в українській мові встановлюватимуть носії української мови; передачу ж українських текстів латиницею для англійців встановлюватимуть носії англійської мови, для французів — носії французької тощо. Ніяких міжнародних угод, за словами мовознавця, при цьому не потрібно, однак у рамках кожної мови треба продумати систему правил подачі та передачі іншомовного тексту [11, с. 32].

Практична транскрипція, за висловом О.В. Суперанської, така ж стара, як і писемність, до неї неодмінно звертались там, де була хоча би одна писемна мова, оскільки запозичення слів – вічна й універсальна мовна закономірність, а письмова їх фіксація, тобто включення в тексти, починається на найбільш ранніх стадіях розвитку письма [3, с. 10]. Таким чином, спілкування представників різних народів вимагало розробки певних систем запису іншомовних слів. Практичну транскрипцію називають особливим видом контактування систем двох (і тільки двох мов), їх бінарною конфронтацією, при якій застосування тих чи інших засобів передачі визначаються взаємними відповідностями мовного матеріалу систем, що контактують. У процесі транскрибування контактують не окремі яруси мовної структури, а мовні системи у цілому. Основні вимоги при транскрибуванні до мовного матеріалу, що трансформується, – це ідентифікація тих самих і розмежування схожих, але не тотожних одиниць. На різних рівнях мовної структури ці вимоги реалізуються своїм особливим способом. У зв'язку з цим мовознавці часто розглядають їх реалізацію на фонетичному, фонематичному, морфологічному та лексичному рівнях [3, с. 123–125].

Паралельно з основною вимогою ідентифікації та розмежування, до транскрибованих слів є ще ряд вимог: 1) транскрибування повинно бути впізнаним; 2) можливість зворотної транскрипції; 3) однакові імена декількох об'єктів та однакові компоненти у складі декількох імен однієї й тієї самої мови повинні передаватися однаково; 4) схожі, але неідентичні імена та їх компоненти повинні по можливості розрізнятися; 5) одноіменні об'єкти потребують додаткових засобів

розрізнення [3, с. 127]. Призначення практичної транскрипції масове та загальнодоступне. Її адресовано не фахівцям і не для спеціальних цілей, а для уведення у текст мови-реципієнта іншомовних слів у прийнятій для даної графіки формі. Це потрібно для національної бібліографії та картографії, для газет та журналів, при публікації перекладної художньої літератури, у підручниках та довідниках, що адресовані масовому читачеві.

Основним питанням практичної транскрипції у вузькому розумінні є питання: «Що передається?». У зв'язку з цим Л.В. Щерба писав: «Саме загальне питання можна сформулювати так: що брати в іноземців – написання чи вимову... Життя вже давно і, як мені здається, безповоротно вирішило це питання на користь вимови, правда... не без певних реверансів у бік написання» [1, с. 191]. Транскрипція у широкому розумінні, на думку Т.Г. Амірової, це свого роду показник того, якою мірою письмо передає звучання. Транскрипція, яку доповнено апаратом інтонографічних характеристик, допомагає зрозуміти, як і якою мірою членування письмового мовлення співвідноситься з функціональним членуванням звукового мовлення [12, с. 39].

І вимову, і написання можна відобразити в транскрипції лише до певної міри, оскільки графіка (у всякому разі у мовах зі звуко-буквеним написанням) не є надто віддаленою від звучання, так само як і не може повністю з ним збігатися. Однак при виборі засобів передачі перевага може надаватися показу або графіки, або звучання. Усі транскрипції, за зауваженням О.В. Суперанської, орієнтовані на показ вимови або написання, вони базуються на знаках відомого читачеві алфавіту і передбачають певні звуко-буквені асоціації [3, с. 14–15]. При застосуванні практичної транскрипції про фонетичну сторону передачі піклуються значно більше, оскільки того, хто транскрибує, турбує доля слова у мові-реципієнті, і він намагається підібрати оптимальні сполучення літер мови-реципієнта для демонстрації не тільки вимови слова, але й ряду морфологічних і синтаксичних його характеристик.

Таким чином, на думку О.В. Суперанської, принцип фонематичної передачі є дуже цінним для практичної транскрипції як такий, що забезпечує можливість передачі цілих слів з достатнім ступенем фонетизму і наближеності до графіки [3, с. 38]. Однак системи фонем навіть у споріднених мовах не збігаються. Тому, базуючись на фонематиці, неможливо витримати цей принцип до кінця. Відмовившись від чистого фонетизму і вважаючи практичну транскрипцію насамперед

засобом поповнення лексичного складу мови, дослідниця бере за основу її комбінований метод передачі. Виходячи з вимови іншомовного слова, намагаючись зберегти його загальний фонетичний вигляд, вона враховує його написання і фонемний склад у мові-джерелі, а також традиції мови-реципієнта, пов'язані з передачею окремих фонем, морфем і цілих слів певного типу [3, с. 38].

Особливим питанням у практичній транскрипції є традиційні власні назви та апелятиви. Однією з причин, через яку неможливо уніфікувати повністю передачу іншомовних слів (як власних імен, так і загальних назв), є наявність традиційних слів, які існують у мові-реципієнті й мають у ній усталену та широко відому форму. Це власні та загальні назви, що потрапили у мову-реципієнт досить давно та закріпились у даній формі у результаті багаторічного та багатомісячного вживання. Відмова від традиційних форм – не простий і не безболісний для мови процес. Більшість традиційних назв (власних і загальних) стали фактами мови-реципієнта, підпорядкувавшись їй фонетичним та граматичним законам, дали у ній похідні і навіть фразеологізми, увійшли у наукову термінологію. Так само, як важко замінити в українській мові слово «Англія» на «Інгленд», «Лондон» на «Ландон», а «Відень» на «Він», важко замінити безліч апелятивів, які стали фактами української мови, на форми, що є фонологічно більш виправданими.

Подібна заміна, на думку О.В. Суперанської, відрве їх «від усього комплексу знань, поєднаного з їх старою традиційною формою, та призведе до значної втрати інформації» [3, с. 252]. Таким чином, практична транскрипція повинна дбати й про збереження інформативності транскрибованої лексичної одиниці, і саме тому ігнорувати традиційні форми запозичень у мові-реципієнті не можна. Інакше кажучи, рекомендації щодо практичної транскрипції не мають і не можуть мати універсального характеру. За словами А.Г. Гудманяна, директивна діяльність в галузі передачі іншомовних власних та загальних назв «повинна мати за мету не створення системи звукових та графічних відповідностей, а розробку стрункої, але гнучкої системи практичної транскрипції. Така система повинна забезпечити природність функціонування запозиченого слова у мові-реципієнті (включаючи зручність вимови, відмінювання, використання у фразі, утворення похідних та милозвучність), а також потреби тих, хто її використовує» [13, с. 58].

Висновки. Працюючи над теоретичним та мовним матеріалом, ми маємо підстави вва-

жати, що сучасний український алфавіт і надалі залишиться придатним для обслуговування усіх завдань мови, включаючи й відтворення (передачу) запозичених апелятивів. Немає підстав стверджувати, що передача запозичених апелятивів способом практичної транскрипції є найбільш поширеною (багато загальних назв транслітеровано або ж відтворюються комбінованим способом), однак спостерігається постійне розширення

сфери її застосування, а також удосконалення методів транскрибування завдяки їх суворішому теоретичному обґрунтуванню та розширенню практичної роботи (видання посібників та словників). Таким чином, є підстави вважати, що практична транскрипція (за умов подальшого удосконалення її методів) та трансфонування будуть домінуючими способами при передачі запозичених апелятивів англійського походження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Щерба Л.В. Транскрипция иностранных слов, собственных имён и фамилий. *Труды комиссии по русскому языку*. 1931. Т. 31. С. 187–196.
2. Тимофеева Г.Г. Принципы и способы передачи заимствованных слов. *Язык и письмо*. 1991. С. 28–36.
3. Суперанская А.В. Теоретические основы практической транскрипции. Москва : Наука, 1978. 284 с.
4. Гиляревский Р.С., Старостин Б.А. Иностранные имена и названия в русском тексте. Москва: Международные отношения, 1969. 215 с.
5. Леонтьев А.А. Мысли о транскрипции. *Фонетика. Фонология. Грамматика. К 70-летию А.А. Реформатского*. Москва: Наука, 1971. С. 351–359.
6. Кузнецова В.И. Фонетические основы передачи английских имён собственных на русском языке. Ленинград: Учпедгиз, 1960. 120 с.
7. Чередниченко О.І. Відтворення українських власних назв французькою мовою. *Мовознавство*. 1993. № 6. С. 25–28.
8. Тимофеева Г.Г. Английские заимствования в русском языке (фонетико-орфографическая ассимиляция): автореф. дисс. ... докт. филол. наук : 10.02.02. Санкт-Петербург, 1992. 30 с.
9. Реформатский А.А. Транслитерация русских текстов латинскими буквами. *Вопросы языкознания*. 1960. № 5. С. 96–103.
10. Суперанская А.В. Заимствование слов и практическая транскрипция. Москва: Изд-во АН СССР, 1962. 48 с.
11. Реформатский А.А. О стандартизации транслитерации латинскими буквами русских текстов. *Научно-техническая информация ВИНТИ. Серия 2. Информационные процессы и системы*. 1972. № 10. С. 32–36.
12. Амирова Т.Г. Функциональная взаимосвязь письменного и звукового языка. Москва: Наука, 1985. 285 с.
13. Гудманян А.Г. Фонографическая адаптация заимствованных антропонимов (на материале английского и украинского языков): дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.15. Ужгород, 1992. 458 с.
14. Бондаренко І.П. Практична транскрипція японських слів літерами українського алфавіту. *Доповіді та повідомлення IV міжнародного конгресу україністів*. Київ, 2002.
15. Лідін Р.А. Іноземні прізвища та особисті імена : Практика транскрипції на російську мову : Довідник. Москва : Тлумач, 2006. 480 с.
16. Мазниченко В.М. Практична транскрипція як засіб передачі українських онімів французькою мовою. *Вісник Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка. Іноземна філологія*. 2000. Вип. 30. С. 47–50.
17. Gerych G. Transliteration of Cyrillic Alphabets. Ottawa, 1965. 91 p.
18. Eustace S.S. A proposed transcription of Russian Cyrillic. *Journal of the International Phonetic Association*. London, 1974. Vol. 4. № 1. P. 37–48.
19. Vachek J. Some remarks on writing and phonetic transcription. *Praguiana*. Praha : Amsterdam. 1983. P. 199–209.
20. Almeida A., Braun A. What is transcription. *Grammatik, Semantik, Textlinguistik*. Tübingen, 1985. Bd. 1. S. 37–48.

ЗАСОБИ ВЕРБАЛЬНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ В РОМАНІ Т. ДРАЙЗЕРА “SISTER CARRIE”

VERBAL REPRESENTATION MEANS OF URBAN SPACE IN T. DREISER'S NOVEL “SISTER CARRIE”

Євтушенко Н.І.,

orcid.org/0000-0003-0601-1643

старший викладач кафедри перекладу

Державного вищого навчального закладу «Приазовський державний технічний університет»

Статтю присвячено дослідженню вербальних рефлексій простору Великого Міста у романі Т. Драйзера «Sister Carry» як такого, що в художній формі відображає реальний процес урбанізації в США наприкінці 19 століття. Твір розглядається крізь призму американського «міського роману» та так зв. «чикагської літератури». Основну увагу у розвідці зосереджено на Чикаго і Нью-Йорку як основних «містах століття» у становленні новій історії американської цивілізації. З опорою на принципи «гуманітарної географії», яка вивчає різні способи уявлення та інтерпретації земних просторів у людській діяльності, включаючи уявну (ментальну) діяльність, ці топооб'єкти аналізуються у двоєдиній функції: як тло твору, на якому розгортаються соціальні історії персонажів роману, та як самостійні естетичні сутності. Простір цих міст інтерпретується у статті з урахуванням закладених у них соціологічних кодів, які проєктуються на реальність героїв та визначають їх психологічні стани; місто інформує про кожен аспект життя персонажів, які ідентифікують один одного через нього. Значна увага при художньому освоєнні простору Великого Міста на вербальному рівні – як пріоритетним – приділяється лексичним засобам, таким як власні назви на позначення міст, їх районів, а також урбаноніми і мікроурбаноніми, що номінують більш дрібні лінійні і точкові внутрішньоміські об'єкти. У якості головного маркера і одиниці виміру міського простору в статті розглядаються назви вулиць, а також розташовані на них знакові об'єкти міської забудови і громадські простори, що є соціологічно й аксіологічно забарвленими. У статті виявлено та проаналізовано загальні іменники, що широко використовуються у романі на позначення міст та об'єктів міської інфраструктури, а також специфічних рис міського пейзажу (залюдненість, освітленість, кольористична гама, рух людей і рух транспорту). Заакцентовано низку слів-активаторів, у тому числі й з метафоричним значенням, що забезпечують цілісне сприйняття Великого Міста, увиразнюють особливості його забудови, концептуалізують як простір досягнення Американської мрії.

Ключові слова: Велике Місто, міський простір, вербалізація, (мікро)урбанонім, слово-активатор.

The article is devoted to the study of the verbal spatial reflections of the Big City in T. Dreiser's novel "Sister Carry" that artistically reflects the realities of the urbanization process in the United States at the end of the 19th century. The work is viewed through the alembic of the American "urban novel" and the so-called "Chicago literature". Chicago and New York as the main "cities of the century" in the formation of new history of American civilization are the main focus of the study. "Humanitarian geography" principles, studying various ways of representing and interpreting earthly spaces in human activity, including mental (mental) activity, were conducive to the analyzation of these topographic objects in a dual function: both as the background of the work, which unfolds the social stories of the characters, and as independent aesthetic entities. The space interpretation of these cities considers the sociological codes embedded in them, which are projected on the realities of the heroes' existence and determine their psychological states; the city informs about every aspect of the life of the characters who identify each other through it. A considerable attention in art mastering the space of the Big City at the verbal level is given to priority lexical means, such as proper names to denote cities, their districts, as well as urbanonyms and microubanonyms that nominate smaller linear and point inner-city objects. The names of streets, as well as the landmarks of urban construction located on them and public spaces that are sociologically and axiologically colored are the main marker and measurement unit of urban space in the article. Common nouns widely used in the novel to denote cities and urban infrastructure, as well as specific features of the urban landscape (population, lighting, color scheme, movement of people and traffic) were identified and analyzed in the article. A number of activator words are emphasized, including those with metaphorical meaning, which contribute to a holistic perception of the Big City, lay stress on the peculiarities of its construction, and conceptualize it as a space for achieving the American dream.

Key words: Big City, urban space, verbalization, (micro)urbanonym, word-activator.

Постановка проблеми. Гуманітаристика помежів'я XX і XXI ст. характеризується поширенням такого наукового тренду як геопоетика. Сутність цього нового методологічного підходу у площині філології полягає у вивченні «образів географічного простору в індивідуальній творчості» [1, с. 17] письменників і поетів з метою створення цілісного, концептуально чіткого

образу «місця» й з'ясування трансльованих ним культурно-естетичних кодів. Особливе зацікавлення науковців викликають художні рефлексії міського простору, взаємодія міського ландшафту і поетичної форми. У цьому сенсі одним з привабливих об'єктів дослідження є романі Т. Драйзера, в якому вбачають «ключову постать у вивченні образів Міста» (“key figure in image-

of-the-studies” [2, с. 225]). В його творах Місто набирає виняткового значення, а вплив міського середовища на долі людей, які живуть у ньому, є однією з найважливіших тем у творчості митця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукової «драйзеріани» засвідчує, що окремі просторові аспекти романних доробків Т. Драйзера, у тому числі й “Sister Carry” частково аналізувалися у низці праць сучасних англомовних дослідників (розвідки М. Hricko, В. Gelfant, R. Poiger-a, J. E. Wallace, D. R. Weimer, M. G. і Lucia White, Н. Wirth-Nesher та ін.). Однак свого послідовного й різнобічного висвітлення проблема ‘міста як місця’ і вербальних засобів моделювання міського (урбаністичного) простору, зокрема, в романі “Sister Carry”, досі не отримала ані в західному, ані в українському драйзерознавстві, що й зумовлює актуальність обраної теми.

Постановка завдання. Мета пропонованої розвідки полягає в дослідженні семантики і лінгво-поетичних засобів моделювання міського простору в романі Т. Драйзера “Sister Carrie”.

Виклад основного матеріалу. “Sister Carry” – перший роман Теодора Драйзера. Він був опублікований видавництвом “Doubleday & McClure Company” 1900-го року. Як і більшість інших творів письменника, роман відображає реалії соціального життя Америки минулого зламу століть, перш за все стрімку урбанізацію американських міст, лідером в якій був Чикаго, а з 1925 року – Нью-Йорк.

Тому роман “Sister Carrie”, основна дія якого розгортається саме в цих «мегаполісах століття», частіше, ніж будь-який інший твір американської літератури позначають терміном ‘міський роман’ (‘urban novel’), а американський філолог Дональд Міллер у своїй розвідці “City of the Century” висловлює думку про те, що це – «найвеличнійший з-поміж усіх американських міських романів» (“the greatest of all American urban novels” [3, с. 263]).

Водночас дослідники вважають цей твір яскравим зразком так званої ‘чикагської літератури’ – прози, яка намагається «осягнути сутність міста, його просторів, людей, які в ньому живуть» (“capture the essence of the city, its spaces and its people”), класичним ‘чикагським романом’ (standard Chicago novel) [4].

Образ Міста в романі “Sister Carrie” виконує декілька функцій. По-перше – це конкретне суспільно-історичне тло, на якому розгортається соціальна ‘історія’ його персонажів. По-друге, Чикаго, а згодом і Нью Йорк, як конкретні втілення образу Великого Міста, постають в романі

як самостійні естетичні сутності, що є уособленням ‘Американської мрії’ Керрі про успіх, багатство, славу. Окрім цього, Велике Місто – Чикаго чи Нью-Йорк – є не лише місцем розгортання сюжетних колізій. Як слушно зауважує Хана Вірт-Нешер [5], від моменту, коли описується, як Керрі сідає на поїзд, що прямує до Чикаго, саме *місто інформує* про кожен аспект життя персонажів. Вони ідентифікують один одного через нього. Зокрема, розповідь про будь-яке любовне побачення чи зустріч розпочинається з опису місця у міському просторі, де такі зустрічі відбуваються. Так, саме опис певної локації випереджає розповідь про зустрічі Герствуда і Керрі, визначаючи емоційно-психологічний стан героїв, пор.:

It was a street where many of the more prosperous residents of the West Side lived, and Hurstwood could not help feeling nervous over the publicity of it [6].

Як бачимо, опинившись у престижному районі міста, Герствуд нервує, тому що боїться зустріти когось із знайомих, і тому йде з Керрі у більш спокійне й безлюдне місце, де б їм ніхто не заважав, пор.:

He would take her to drive along the new Boulevard. The Boulevard at that time was little more than a country road. The part he intended showing her was much farther out on this same West Side, where there was scarcely a house. <...>. There was not a house to be encountered anywhere along the larger part of the route, and any conversation would be pleasantly free of interruption [6].

Наведемо ще один приклад:

Hurstwood wrote her one morning asking her to meet him in Jefferson Park, Monroe Street. He did not consider it policy to call any more, even when Drouet was at home. The next afternoon he was in the pretty little park by one – had found a rustic bench beneath the green leaves of a lilac bush which bordered one of the paths [6].

З містом узгоджується поведінка і моральні принципи героїв, його вони звинувачують у своїх невдачах, з ним пов’язують свої мрії. Відтак, Чикаго і Нью-Йорк, за слушним висновком Хани Вірт-Нешер [5], стають у цьому романі *матрицею*. Ніщо не існує поза межами міста, ніщо навіть не уявляється поза його межами. Особистісне (приватне – *private self*) майже повністю визначається публічним простором. Аналогічну думку висловлює й Річард Пойрер (Richard Poigier), який зазначає, що простір в романі «Сестра Керрі» у порівнянні з тим, що подано через особистісні відносини персонажів, «безмірно присвячений створенню панорами міста» (“inordinately devoted

to the *panorama of the City*" [5, с. 215]). Згідно його тверджень, Драйзер був більше зацікавлений в зображенні оточуючого міського середовища, аніж особистостей, які були лише його частиною [5, с. 215]. Тому, на думку американської дослідниці Клари В. Ебі, в романі "Sister Carrie" Місто виступає чи не як найголовніший герой ("The modern city, indeed, may be Dreiser's greatest character in 'Sister Carrie'" [7]).

Як було наголошено вище, дія твору відбувається у двох найвідоміших і найбільших містах США того часу – Чикаго і Нью-Йорку. Опис Чикаго знаходимо в 29 главах роману "Sister Carrie". У міру розвитку сюжету у читача відбувається накопичення відомостей про місто і формується поняття «місто Чикаго». Іншим міським простором, який моделюється в романі "Sister Carrie", є Нью-Йорк. Це місто мислиться автором як певним чином обмежений географічний урбанізований простір, що має свої специфічні ознаки, які вже закріплені у культурній свідомості. Так, наприклад, коли Друе намагається викликати у провінціалки Керрі інтерес до Чикаго, він характеризує це місто, що переживало на початку ХХ століття пік урбанізації, як «другий Нью-Йорк», пор.:

"You want to see Lincoln Park," he said, "and Michigan Avenue. They are putting up great buildings there. It's a second New York, great. So much to see – theatres, crowds, fine houses – oh you'll like that" [6].

У розвідках науковців неодноразово наголошувалося, що засобом моделювання географічного простору в текстах мистецтва слова є одиниці вербального коду, головним чином лексика, а також тропи, що базуються на одиницях лексичного рівня мови (метафора, метонімія, порівняння). Їх використання підпорядковано репрезентації геопростору як цілісного соціокультурного середовища, його символізації та міфологізації.

Важливу роль в репрезентації міського простору роману відіграє насамперед система власних назв. Оскільки місто – це, передусім, *місце* – певний, хоч і штучно видозмінений географічний простір, першочерговими засобами моделювання просторових образів виступають одиниці топоніміки.

Це стосується, перш за все, **акціонімів** – назв міст, серед яких в романі найчастіше зустрічаються *Chicago* і *New-York*, що позначають два основних місця дії в романі. Поряд з цим фігурує також *Montreal*, куди Герствуд втікає разом з Керрі, взяв гроші з каси бару, де він працював; *Columbia-City* – назва провінційного містечка,

в якому до переїзду в Чикаго жила Керрі, а також одноразово назви декількох проміжних залізничних станцій, повз які проїжджає Керрі на своєму шляху до Чикаго, або ж разом з Герствудом під час втечі до Канади.

Поширеним засобом репрезентації простору Великого міста в романі "Sister Carrie" є такі різновиди топонімі як **урбаноніми** та **мікроурбаноніми** – підклас лексичних одиниць на позначення внутрішньоміських об'єктів: вулиць, проспектів, театрів, магазинів, барів / ресторанів, готелів тощо.

Оскільки відмінною особливістю міського ландшафту і основним елементом інфраструктури міста є вулиця – громадська магістраль, зазвичай з твердим покриттям, у селі чи місті, зазвичай з будинками чи спорудами з одного чи обох боків, Т. Драйзер у романі «Сестра Керрі» вдається до широко вживаного прийому репрезентації міського простору за посередництва введення в художній текст назв вулиць як вербальної маркерів. Назви вулиць використовуються для фіксації точки знаходження персонажів чи маршрутів їх переміщень у міському просторі, пор.:

Drouet turned into one of the very nicely furnished restaurants off State Street, in Monroe [6].

Without much thinking she reached Dearborn Street. Here was the great Fair store [6].

They went to see The Mikado one evening, an opera which was hilariously popular at that time. Before going they made off for the Windsor dining room, which was in Dearborn Street, a considerable distance from Carrie's room [6].

They walked north on Wabash to Adams Street and then west [6] тощо.

Зміст урбаноніма *street* в романі розширюється за рахунок використання різних означень, а також описів:

That's the swellest Street On the West Side" [6].

No street cars went by the door, but they were only a block away, at Madison Street, a thoroughfare which was then the most enlivened and prosperous store street of the West Side [6].

They crossed the park and went west along Washington Street, which was then good to look upon with its broad macadamized road and large frame houses set back from the sidewalks [6] та ін.

Як бачимо, у наведених текстових фрагментах назви вулиць не лише вказують координату у міському просторі, але й виступають окремими «пазликами», з яких складається реалістична панорама міста.

Аналогічні функції виконує у романі "Sister Carrie" й просторовий маркер з компонентом

Avenue, що вживається зазвичай на позначення широкої вулиці чи головної магістралі, наприклад:

Drouet knew a place in Wabash Avenue where there were rooms [6] та ін.

Водночас у романі “Sister Carry” цей просторовий маркер є соціологічно й аксіологічно насиченим, оскільки позначає «статусні» простори, де живуть найзаможніші люди. Ці фрагменти міського простору викликають позитивну оцінку і маркують їх як «об’єкти інтересу». Так, комівояжер Друе, прагнучи вразити молоденьку провінційну дівчину, пропонує показати їй найбільш вражаючі місця грандіозної міської забудови, пор.:

"You want to see Lincoln Park," he said, "and Michigan Avenue [6] (на початок 1860-х років на Мічиган-авеню уже переважали великі, побудовані у ряд, дороги будинки).

He had a number of things to show her. Principal among these were the fine houses of the millionaires, which were then nearly all on Prairie Avenue [6, с. 100] (протягом останніх трьох десятиліть XIX століття ділянка вулиці з шести кварталів була резиденцією багатьох елітних сімей Чикаго, а додаткова ділянка з чотирьох кварталів також була відома своїми величними будинками).

Серед мікроурбанонімів, що ними автор означає внутрішньоміські об’єкти, найчастіше зустрічаються назви магазинів, готелів, театрів, наприклад:

At Carson, Pirie's he bought her a nice skirt and shirtwaist [6].

Before going they made off for the Windsor dining room [6].

A week or so later Drouet strolled into Hannah and Hogg's, spruce in dress and manner [6] тощо.

Окремі назви можуть не просто вказувати на місце (точку у міському просторі), але й супроводжуватися коментарем щодо статусності цього закладу. Наприклад, розповідаючи Керрі, що Герствуд працює менеджером у барі “Hannah and Hogg’s”, Друе характеризує цей заклад як найкраще місце для відпочинку у місті, пор.:

"He's manager of Hannah and Hogg's." "What's that?" said Carrie.

"The finest resort in town. It's a way-up swell place" [6].

He had a number of things to show her. Principal among these were the fine houses of the millionaires, which were then nearly all on Prairie Avenue [6].

Зустрічаються у тексті роману й назви окремих споруд, переважно архітектурних пам’яток, як-от:

Over the bare limbs of the trees, which now swayed in the wintry wind, rose the steeple of the

Union Park Congregational Church, and far off the towers of several others [6] та ін.

Іноді назви таких споруд персоніфікуються, набирають антропоморфних ознак, а відтак починають транслювати соціальні смисли, як, наприклад, у такому контексті:

Across the way, through Madison Square Park, stood the Fifth Avenue Hotel, looking down a busy scene [6].

Нерідко моделювання певного міського підпростору в межах простору міста відбувається в романі “Sister Carry” із одночасним використанням урбанонімів і мікроурбанонімів, що належать до різних кластерів, наприклад:

Drouet had taken three rooms furnished, in Ogden Place, facing Union Park, on the West Side [6];

Hurstwood's residence on the North Side, near Lincoln Park [6] та ін.

Як бачимо, у наведених контекстах «місце» репрезентується через лінійну взаємодію топонімів, що позначають традиційні для американських міст позначення районів міста (*West Side, North Side*), муніципальні парки, які біли закладені ще у середині XIX століття (*Union Park, Lincoln Park*), а також міськими локаціями, пов’язаними з транспортними магістралями сучасного Чикаго (*Ogden Place*). При цьому окреслені у наведених контекстах місця не лише позначають певну «точку» у міському просторі, але й виконують функцію соціальних маркерів. Так, зокрема, вказівка на розташування маєтку Герствуда неподалік Лінкольн-парку, що розтягнувся уздовж берега озера Мічиган, є маркером певної соціальної привілейованості цього героя.

Як характерну прикмету міського пейзажу Драйзер у своїх описах Чикаго і Нью Йорка фіксує «*міські вогні*» (яскраво освітлені вулиці, вітрини магазинів, реклама тощо). Ця невід’ємна складова образу Великого міста, що вражає новоприбулого, репрезентується у тексті за допомогою вербальних засобів різної частиномовної приналежності і тропів, що за своєю семантикою транслюють значення «світло, освітленість»:

The streets, the lamps, the lighted chamber set for dining are for me [6].

The lights in the stores were already shining out in gushes of golden hue. The arc lights were sputtering overhead, and high up were the lighted windows of the tall office buildings [6].

<...> *Evening was beginning to settle down upon the great city. Lamps were beginning to burn with that mellow radiance which seems almost watery and translucent to the eye* [6, с. 114].

Fire signs announcing the night's amusements blazed on every hand [6].

Cabs and carriages, their lamps gleaming like yellow eyes, pattered by [6].

Візуалізація образів міста відбувається в романі “Sister Carry” й за допомогою колоративів та вербальних одиниць на позначення кольорів і відтінків, наприклад:

Its endless buildings look grey, its sky and its streets assume that sombre hue, the scattered, leafless trees and windblown dust and paper but add to the general solemnity of color [6].

Невід’ємними прикметами панорами Великого міста у романі Т. Драйзера “Sister Carry” є відображення скупчень людей, тодішнього (кінного) міського транспорту, а також рухомість картин міського життя, пор.:

Ah, long the winter in Chicago – the light, the crowds, the amusement [6].

Coaches were numerous, pedestrians many, and in 59th Street the street cars were crowded [6].

... the old unending procession of carriages rolling up Fifth Avenue [6].

Окрім топонімів і лексичних одиниць на позначення характерних компонентів образу Великого Міста, у романі “Sister Carry” образ Чикаго моделюється за допомогою окремих слів, які допомагають закріпити й зберегти його характерні прикмети в пам’яті читача. Ці слова допомагають активувати як окремі ознаки, так і цілі ситуації. Це, наприклад, такі слова-активатори, як *city, mazes, metropolis, hive, magnet* тощо.

Активатор *CITY*:

There was the great city, bound more closely by this very train, which came up daily [6].

Once the bright days of summer pass by, a city takes on that sombre garb of grey, wrapt in which it goes about its labors during the long winter [6].

Across wide stretches of flat, open prairie they could see lines of telegraph poles stalking across the fields toward the great city [6].

<...> the approach to a great city for the first time is a wonderful thing [6].

At that time of year the days were still comparatively short and the shadows of the evening were beginning to settle down upon the great city [6].

Наведені вище контексти дозволяють стверджувати, що важливим засобом створення образу Чикаго в романі Драйзера “Sister Carry” є прикметник *great* у словосполученні *the great city*. Використання даного прикметника в якості практично постійного означення іменника *city* засвідчує прагнення письменника підкреслити не лише масштаб, а й велич міста, його силу, його енергію.

Аналогічний приклад спостерігаємо в конструкціях з вербальним активатором *METROPOLIS*, пор:

Chicago <...> was a great, pleasing metropolis after all [6].

Активатор *MAZES* фокусує у свідомості читача образ міста як визначеного стінами висотних будинків лабіринту, де дивним чином переплелися доли міста і доли людей, пор.:

The great streets were wall-lined mysteries to her; the vast offices, strange mazes which concerned far-off individuals of importance [6].

Активатор *HIVE* (мається на увазі величезне скупчення, а також розміри багатоповерхових будівель, які дуже важко знайти в маленькому місті), пор.:

A little way on she saw a great door which, for some reason, attracted her attention. It was ornamented by a small brass sign, and seemed to be the entrance to a vast hive of six or seven floors [6].

Активатор *MAGNET* концептуалізує Велике Місто як простір для здійснення Американської мрії, пор.:

Its many and growing commercial opportunities gave it widespread fame, which made of it a giant magnet, drawing to itself, from all quarters, the hopeful and the hopeless – those who had their fortune yet to make and those whose fortunes and affairs had reached a disastrous climax elsewhere [6].

Як бачимо, порівнюючи Чикаго з гігантським магнітом, Драйзер у такий спосіб автор наголошує на тих потенційних можливостях для успіху, що відкривало місто, яке завоювало гучну славу передусім своїми численними комерційними підприємствами, що невпинно розвивалися, а відтак надавало шанс кожному новоприбулому.

Метафора *magnet* об’єктивує у тексті твору й сприйняття Чикаго як магніту, питоме для самої Керрі. Попри деякий негативний досвід, який вона отримує на початку свого ‘міського’ життя, це місто однаково вабить її, оскільки те, що вона встигла там побачити, свідчить про необмежені можливості, яких вона ще не пізнала і якими не скористалася:

Here was the great, mysterious city which was still a magnet for her. What she had seen only suggested its possibilities [6].

Висновки і пропозиції. У романі Т. Драйзера “Sister Carry” в художній формі відображено реалії процесу урбанізації в США і створено яскравий образ Великого Міста. Чикаго і Нью Йорк як «міста століття» в новій історії американської цивілізації виступають у творі не стільки тлом, на якому розгортаються соціальні історії персона-

жів, скільки самостійною естетичною сутністю. Вони визначають соціологічні коди, які проектуються на реалії буття героїв та визначають їх психологічні стани. Вербальне освоєння простору Великого Міста відбувається у романі за допомогою лексичних засобів. Це головним чином власні назви на позначення міст, їх районів, а також урбаноніми і мікротопоніми, що номінують більш дрібні внутрішньоміські об'єкти. У романі широко використовуються загальні іменники на

позначення міст та об'єктів міської інфраструктури, а також специфічних рис міського пейзажу (освітленість, залюдненість, рух транспорту). Цілісне сприйняття Великого Міста досягається використанням слів-активаторів, у тому числі й з метафоричним значенням.

Подальша перспектива визначається розширенням і поглибленням уяви про вербальні маркери міського простору в романі "Sister Carry", а також в інших літературних доробках митця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абашев В. В. Геопозитический взгляд на историю литературы Урала. *Литература Урала: история и современность*. Екатеринбург: УрО РАН; Объединенный музей писателей Урала; Изд-во АМБ, 2006. С. 17–29. URL : <http://www.litural.ru/issled/vyp-1/>
2. Wallace J. E. The Comic Voice in Dreiser's Cowperwood Narrative (1981). On Humor / Ed. by Louis J. Budd, Edwin Harrison Cady. Duke University Press, 1992. P. 224–239. (Best from American literature Sound & Meaning: The Roman Jakobson Series in Linguistics & Poetics)
3. Miller D. L. City of the Century: The Epic of Chicago and the Making of America. New York : Simon and Schuster, 1996. 704 p.
4. Bremer S. H. Urban intersections: meetings of life and literature in United States cities. University of Illinois Press, 1992. 258 p.
5. Wirth-Nesher H. City Codes: Reading the Modern Urban. Cambridge University Press, 1996. 244 p.
6. Dreiser Th. Sister Carrie. URL : <https://www.gutenberg.org/files/233/233-h/233-h.htm>
7. The Cambridge Companion to Theodore Dreiser – Edited by Leonard Cassuto and Clare Virginia Eby. Cambridge University Press, 2004. 234 p. URL : <https://doi.org/10.1017/CCOL052181555X>

УДК 81'27:81'373.613:811.124:[811.161.2+811.111+811.131.1]

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.38>

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОНИКНЕННЯ СЛІВ ЛАТИНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКУ, АНГЛІЙСЬКУ ТА ІТАЛІЙСЬКУ МОВИ

SOCIOLINGUISTIC FEATURES OF PERMEATION OF LATIN ORIGIN WORDS INTO UKRAINIAN, ENGLISH, AND ITALIAN

Лебедєва С.Л.,

orcid.org/0000-0001-5281-0759

викладач кафедри філології та перекладу

Київського національного університету технологій та дизайну

У статті досліджуються соціолінгвістичні особливості процесу проникнення запозичень латинського походження в українську, англійську та італійську мови, шляхи їх адаптації, функціонування латинізмів на теренах семантично спорідненої автохтонної лексики мови-реципієнта.

Лексична система, частину якої складають слова, запозичені з інших мов, є найбільш рухомою і гнучкою. Словниковий склад змінюється динамічно і постійно разом із розвитком мовного колективу, відображає зміни та тенденції у суспільстві. Соціальні й матеріальні чинники у конкретні історичні періоди стимулюють процес трансформації словникового фонду, поповнення його шляхом залучення іншомовних елементів.

Аналіз змін у лексичній системі мови є продуктивним, коли він виконується з урахуванням розгляду розвитку її складових на тлі історичних подій, а також суспільно-політичної та культурної ситуації у конкретний проміжок часу.

Поява, освоєння та адаптація запозичених слів є одним із важливих результатів впливу екстралінгвальних факторів на розвиток лексичної системи, яскравим проявом взаємодії мов. У зв'язку з тим, що мова не існує як окреме від соціуму явище, вона відображає та позначає поняття, явища або процеси, що існують у суспільстві.

Особливості функціонування запозичень в одній мові виявляються більш помітними, якщо порівнювати їх з аналогічними процесами в інших мовах.

Ця розвідка фіксує паралелі між запозиченнями з латинської мови в українській, англійській та італійській мовах, демонструє наявність певної кількості латинізмів, які зберегли форму та вимову, близьку до оригіналу. Здебільшого це стосується лексики інтелектуальної сфери.

Виявлення загального та специфічного у функціонуванні слів латинського походження у різних мовах має значення для практичного вивчення та викладання іноземних мов.

Акцентування уваги на групах латинізмів, що мають паралелі у вимові та написанні в українській, англійській та італійській мовах, допомагає економити навчальний час при викладанні нової лексики, прискорювати процес її засвоєння. Особливо це помітно у випадках, коли одна з цих мов є рідною.

Ключові слова: запозичення, латинізм, мова-реципієнт, міжмовні контакти, екстралінгвальний чинник.

The article examines the sociolinguistic features of the process of permeation of borrowings of Latin origin into Ukrainian, English, and Italian, ways of their adaptation, the functioning of Latinisms in the semantically related autochthonous lexis of the recipient language.

The lexical system, part of which is formed by words borrowed from other languages, is the most mobile and flexible. Vocabulary changes dynamically and constantly along with the development of the language collectivity, reflects changes and trends in society. Social and material factors in specific historical periods stimulate the process of transformation of the vocabulary, replenishing it by involving foreign language elements.

Analysis of changes in the lexical system of language is productive when it is performed taking into account the development of its components amid the historical events, as well as socio-political and cultural situation in a particular period of time.

The appearance, development, and adaptation of borrowed words are one of the important results of the influence of extralingual factors on the development of the lexical system, a clear manifestation of the interaction of languages. Since language does not exist as a phenomenon separate from society, it reflects and denotes concepts, phenomena, or processes that exist in society.

Features of the functioning of borrowings in one language are more noticeable when compared with similar processes in other languages.

This study draws parallels of borrowings from Latin in Ukrainian, English, and Italian, and demonstrates the existence of several Latinisms that have retained a form and pronunciation close to the original. For the most part, this applies to the lexis of the intellectual sphere.

Identifying the general and specific in the functioning of words of Latin origin in different languages is important for the practical study and teaching of foreign languages.

Focusing on groups of Latinisms that have parallels in pronunciation and writing in Ukrainian, English, and Italian helps to save learning time when teaching new vocabulary, speed up the process of its acquisition. This is especially noticeable in cases where one of these languages is native.

Key words: borrowing, latinism, recipient language, interlingual contacts, extralingual factor.

Постановка проблеми. Вплив екстралінгвальних факторів на зміну словникового складу мови досі залишається одним із важливих напрямків сучасного мовознавства. Запозичення, поруч із внутрішніми ресурсами, є багатим джерелом збагачення активного словника мови.

Різні народи можуть використовувати неоднакові мовні засоби для вираження понять, явищ або процесів, що є потужною рушійною силою появи запозичень. Великою мірою їх поява визначається чинниками нелінгвістичного характеру.

На прикладі української, англійської та італійської мов проводиться дослідження проникнення на лексичному рівні запозичень з латини в різноструктурні мовні системи у періоди інтенсифікації взаємодії мовних практик. Розглядається хронологія та причини появи латинізмів, їх освоєння та адаптація у мові-реципієнті.

Метою розвідки є виявлення та аналіз особливостей появи однакових латинських лексем в мовах різного походження, структури та історичного розвитку на прикладі української, англійської та італійської мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цей напрямок наукових студій був і залишається

у центрі уваги багатьох вчених. Оскільки мова постійно реагує на зміни у соціально-культурному житті суспільства, існує ціла низка досліджень процесів діяхронічного та синхронічного розвитку мовної діяльності [14, с. 99–100], в тому числі словникового фонду мови. Вивченню цих питань приділяли багато уваги Фердинанд де Соссюр [14], Шарль Баллі, Бодуен де Куртене, Ойген Вюстер, О.О. Реформатський, О.С. Ахманова, Д.С. Лотте, Бруно Мільоріні [17], Тулліо де Мауро [13], П. Деркін [15], Д. Ейерс [10], Д. Ейто [11], Х. Даннер [12].

Розгляд динаміки явища запозичення крізь призму соціолінгвістичного підходу є важливою рушійною силою теоретичного осмислення та практичної обробки матеріалу.

Дослідження, пов'язані з вивченням розвитку та гнучкості лексичної системи мови, проблематики приходу в мову запозичених слів стали центром уваги вітчизняних вчених: Л.А. Булаховський, В.М. Русанівський [7], О.Г. Муромцева [5], Б.М. Ажнюк [1], О.А. Стишов [9], С.В. Семчинський, В.П. Сімонок [8], С.П. Гриценко [2], У.Л. Мрозіцька [4], Т.О. Осипова [6].

Слід зважити на те, що ця проблема на сьогодні далека від вичерпного висвітлення. Динаміка міжмовної взаємодії та розвиток стратегій дослідження феномену обумовлюють необхідність подальшого аналізу.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є висвітлення безпосереднього та нерозривного зв'язку соціально-політичного, економічного та культурного рівня носіїв мови-донора у певний історичний момент з можливістю та інтенсивністю проникнення їх лексики у мову-реципієнт. Продемонструвати, що латинізми, як частина інтелектуального лексичного фонду, можуть запозичуватися опосередковано через інші мови без участі народу-носія.

Виклад основного матеріалу. Об'єктивна реальність постійно пропонує нові поняття, явища або процеси. Різні народи можуть їх називати по-різному, і це фіксується в мові. Мовленнєва діяльність нерозривно пов'язана із суспільством, і, як і суспільство, перебуває у постійному розвитку. Швидкість цього розвитку історично неоднакова і визначається соціально-політичними реаліями.

Поява іншомовних слів, які стають органічною частиною лексичної системи мови-реципієнта найтіснішим чином пов'язана із зовнішньою, нелінгвістичною реальністю, тобто з соціокультурними змінами, що відбуваються в певний історичний відрізок часу. Діахронічне дослідження лексичних явищ [14, с. 171] допомагає вивчити динаміку процесу розвитку лексичної системи, який (процес) багато в чому залежить від швидкості та інтенсивності міжмовної інтерференції.

Існують декілька напрямів постачання іноземних слів у мову-реципієнт. Людські контакти через переселення, торговельні та культурні зв'язки, у тому числі мовна мода, є великою рушійною силою переміщення лексичних пластів. З іншого боку, це потреба в найменуванні чи спеціалізації явищ або процесів, прагнення уникнути зайвої полісемії, особливо в науковій термінології, розширення наявних синонімічних рядів.

Запозичення – це не просто лексичні одиниці, що прийшли з іншої мови – це додаткові засоби висловлення думки. Часто іншомовні слова слугують «для заповнення лакун у терміносистемах на позначення нових понять, а також інших важливих реалій і явищ» [9, с. 100].

В той час, коли латинська мова перестала бути мовою живого спілкування, вона, з одного боку, дала життя новим мовам, з іншого – збагатила словникові фонди вже тих, що існують.

Наприклад, У.Л. Мрозіцька відмічає, що «найповніші лексикографічні джерела сучасної української літературної мови містять понад 3 тисячі латинізмів, які відбивають різні сфери життя українців і є ідеографічно різноплановими» [4, с. 10].

Порівнюючи процес проникнення слів латинського походження в українську, англійську та італійську мови, які істотно відрізняються за своїм історичним розвитком, структурою й особливостями функціонування, спостерігаємо наявність достатньої кількості однакових за змістом слів, що прийшли з латини й стали вербальними маніфестаціями нових понять у мові-реципієнті. Ці запозичення проникали в мову як в усній, так і в письмовій або книжковій формі.

Діахронічний розгляд процесу запозичення показує, що латинські лексеми не завжди потрапляли у мову безпосередньо. Наприклад, великий вплив на англійську мову історично мала французька, в українську багато латинізмів прийшли за допомогою польської, німецької та французької мов.

При переході в іншу мову, слово пристосовується до її закономірностей, при цьому воно часто сприймається з точки зору фонологічної системи мови-реципієнта, яка часто відрізняється від такої системи мови-донора. Відбувається так зване освоєння запозичень, тобто часткова або повна адаптація до фонетичних, морфологічних, стилістичних особливостей мови, яка їх приймає. Може змінюватися вимова, відбуватися заміна звуків на фонетично близькі звуки мови-реципієнта. Аналіз лексичного матеріалу виявляє випадки, коли в італійській мові – прямої спадкоємиці латини – деякі слова історично зазнають радикальніших змін у правописі та фонетичній організації, ніж у більш дистантних мовах. Наприклад, лат. *examen*, іт. *esame*, укр. *екзамен*. В цьому випадку в українській мові слово зберегло автентичну вимову мови-донора, тоді як італійський аналог втратив і оригінальне звучання, і написання, і латинські граматичні особливості.

Частина слів зберегла своє значення, певні лексичні одиниці зазнали переосмислення, набули нового значення. Деякі слова вийшли з активного вжитку, наприклад, слово сатисфакція (лат. *satisfactio*) в українській мові.

Поява латинізмів в українській, англійській та італійській мовах не відбувалась одночасно. Інтенсивність проникнення цих лексем також була різною в різні історичні моменти.

Запозичення латинських елементів українською мовою відбувалося у кілька етапів. Широкі міжкультурні комунікації у XVI–XVIII

століттях вплинули на проникнення іноземних слів. У цей час велика увага приділялася класичним мовам. Грецька та латина стали важливою частиною програми навчальних закладів, у тому числі шкіл вищого ступеня, використовувалися у науковій, художній та релігійній літературі, при складанні адміністративних, судових та інших документів. Було створено перші українсько-латинські словники – «Лексикон латинський» Є. Славинецького та «Лексикон словено-латинський» Є. Славинецького та О. Корецького-Сатановського, що належать до середини XVII ст.

Багато латинізмів в цей час прийшли через польську, французьку та німецьку мови, коли латина вже не мала етносу-носія. «Через польську мову йде потужний потік західноєвропейських, переважно адаптованих німецькою мовою, запозичень. З походження майже всі вони латинізм: апетит, астрологія, декрет, експедиція, елемент, інструмент, комедія, коньдїція, пельгримство, порт, реєстр, серпеньтин, тиран, триумф, трагедія, флекгма, фундамент, цимерман та ін.» [7, с. 107].

У XIX – XX століттях через діяльність української інтелігенції, зокрема переклади творів світової класики, наукової літератури в українську мову проникає багато лексики суспільно-політичного, культурного спрямування, науково-технічної термінології. Ці слова успішно використовувалися в міжмовній взаємодії і були підхоплені інтелектуальним середовищем в період великої активності української інтелігенції, розвитку та збагачення української мови.

Відомий італійський мовознавець Тулліо де Мауро [13] визначав англійську мову як найбільш латинізовану мову не неолатинського світу. Слова латинського походження займають значне місце в її словниковому фонді.

Освоєння Британських островів представниками народів, які тим чи іншим чином зазнавали впливу латинської мови, не могло не позначитися на складі англійської лексики. Вважається, що до 40% англійського словникового фонду запозичено з латини.

Кілька століть римського правління, включно до 410 року, залишили не тільки досвід будівництва доріг і міст, а й латинські слова, наприклад, *colony* (лат. *colonia*). Однак цей період не був особливо плідним з точки зору входження до лексики нових латинських елементів.

Важливим етапом проникнення латинізмів стало VII століття. Це був період звернення до християнства. Римські проповідники принесли латинські релігійні терміни, проводили цією

мовою службу. Частиною англійського словника стали слова *religion* (лат. *religio*), *monk* (лат. *monachus*), *monastery* (лат. *monasterium*), *credo* (лат. *credo*) та інші. Розвиток шкіл, писемності, виробництво рукописної літератури латиною сприяло подальшому зміцненню її позицій.

Моментом найпотужнішого опосередкованого надходження латинізмів став період норманської присутності, починаючи з XI століття. У цей час французька стала мовою, що домінує, і більшою або меншою мірою поширила свій вплив на всі соціальні верстви суспільства. Привілейовані класи Великої Британії, інституції та духовенство перейшли виключно на французьку, тоді як серед неосвіченого народу вона поширювалася набагато повільніше. Цей період характерний одночасним функціонуванням у мовній практиці французьких та англійських слів для позначення однакових понять. Згодом частина словникового фонду англосаксонського походження зникла, частина слів залишилася у незмінному вигляді, а частина вживалася паралельно із французькими синонімами й сформувала спільні синонімічні ряди, наприклад, *come* – *arrive* (лат. *arripere*), *call* – *appeal* (лат. *appellare*).

Незвичайний підйом, який прийшов у всі галузі науки, культуру та мистецтво в період Відродження, приніс із собою нову хвилю латинізмів. Слова латинського та грецького походження становили базу термінології у різних галузях знань, Латинську мову викладали у школах, використовували у науковому та культурному спілкуванні.

Багатомовні безпосередні та опосередковані контакти з латиною значно розширили лексичну та інші системи англійської мови.

Італійська мова, одна з так званих неолатинських мов, є, можливо, найближчим прямим спадкоємцем латини й на початку найповніше ввібрала її мовну систему, особливо щодо лексики.

Занепад Римської імперії зумовив появу багатьох незалежних держав на її території. Мова кожної з країн, що утворилися, віддалилась від своїх латинських коренів, залежно від географічного положення відчувала інтенсивний вплив французької, іспанської, арабської або німецької мов, набула особливих індивідуальних рис, досі знаходячи вираз у феномені сучасних італійських діалектів. Крім цього, відмінності між повсякденно-розмовною та письмовою мовою, діастратичні відмінності, зумовлені соціальними характеристиками носіїв, також відіграли чималу роль у подальшому віддаленні від класичної латини.

Небувалий економічний та культурний розквіт Флоренції у XIII – XV століттях сприяв просуванню тосканського діалекту. Данте Аліґ'єрі, створюючи свою Божественну комедію, написану на початку XIV століття, використовував народну, а не класичну латину. Варто відзначити його незакінчений латинський трактат «Про народну мову», у якому Данте бачив визначальну роль італійської як загальнонаціональної.

У XV – XVI століттях з розвитком різних напрямків знань відкривались невідомі до цього документи, студії, що несли нову специфічну лексику. Письмова латина стала найважливішим джерелом слів, що стосувалися інтелектуальної та наукової лексики. Ввійшли до словникового фонду латинізми, які називали незнайомі поняття, наприклад, *fanatico* (лат. *fanaticus*), *orzione* (лат. *optio*), *lapsus* (лат. *lapsus*) та інші.

Після об'єднання Італії в 1861 році італійська мова стала державною, пройшла через багато труднощів і створила основу для загальної природної та необхідної комунікативної взаємодії, що лежить в основі держави. Констатуючи безумовний історичний прогрес, особливо у другій половині XX століття, слід зазначити, що у мові науки й техніки, філософської думки, права, релігії, економіки та культури латинізми є такою ж невід'ємною рисою італійської, як і багатьох інших європейських мов.

Вивчення матеріалів періодичних видань, соціальних мереж та словників, що містять у тому числі етимологічне значення лексичних одиниць, дозволяє виділити декілька сфер широкого вжитку латинізмів. Більш численними видаються такі групи: соціально-політична лексика, слова латинського походження у сфері науки й техніки, лексеми фінансово-юридичного напрямку, латинські запозичення в медицині та біології, слова, що стосуються освіти, а також латинізми зі світу культури та мистецтва.

Нижче наводимо приклади одного й того ж латинського запозичення в українській, англійській та італійській мовах.

Соціально-політична лексика:

delegatio (укр. делегація, англ. delegation, іт. delegazione)

discussio (укр. дискусія, англ. discussion, іт. discussione)

adeptus (укр. адепт, англ. adept, іт. adepto)

civilis (укр. цивільний, англ. civil, іт. civile)

colonia (укр. колонія, англ. colony, іт. colonia)

Латинські запозичення науково-технічного напрямку:

inductio (укр. індукція, англ. induction, іт. induzione)

generator (укр. генератор, англ. generator, іт. generatore)

indicator (укр. індикатор, англ. indicator, іт. indicatore)

pyramis (укр. піраміда, англ. pyramid, іт. piramide)

globus (укр. глобус, англ. globe, іт. globo)

Слова, що належать до фінансово-юридичної галузі:

contractus (укр. контракт, англ. contract, іт. contratto)

incidens (укр. інцидент, англ. incident, іт. incidente)

director (укр. директор, англ. director, іт. direttore)

falsus (укр. фальшивий, англ. false, іт. falso)

importare (укр. імпортувати, англ. import, іт. importare)

Латиномовні елементи, які використовуються в медицині та біології:

depressio (укр. депресія, англ. depression, іт. depressione)

iniectio (укр. ін'єкція, англ. injection, іт. iniezione)

herbarium (укр. гербарій, англ. herbarium, іт. erbario)

bacillus (укр. бацила, англ. bacillus, іт. bacillo)

caries (укр. карієс, англ. caries, іт. carie)

Лексеми, що стосуються освіти:

lectio (укр. лекція, англ. lecture, іт. lezione)

rector (укр. ректор, англ. rector, іт. rettore)

universitas (укр. університет, англ. university, іт. università)

docens (укр. доцент, англ. docent, іт. docente)

examen (укр. екзамен, англ. exam, іт. esame)

index (укр. індекс, англ. index, іт. indice)

Латинізми зі світу культури та мистецтва

expressio (укр. експресія, англ. expression, іт. espressione)

circus (укр. цирк, англ. circus, іт. circo)

litteratura (укр. література, англ. literature, іт. letteratura)

contextus (укр. контекст, англ. context, іт. contesto)

amator (укр. аматор, англ. amateur, іт. amatore)

nota (укр. нота, англ. note, іт. nota)

Як видно з прикладів, існує цілий пласт латинізмів, що максимально зберегли свою форму одночасно в деяких сучасних мовах.

Висновки. Слід зазначити, що вивчення запозичень допомагає глибше зрозуміти не лише взаємодію між мовою-донором та мовою-реципієнтом у певний

історичний момент, а й мати можливість оцінювати соціально-політичні, економічні та культурні зв'язки між різними народами в цей період. Італійська мова з одного боку природно успадкувала слова латинського походження, а з другого, з розвитком суспільства знаходила в латині цінне джерело нової лексики. Англійська історично отримала багато латинських слів в результаті переселення народів на її територію. В український словниковий фонд латинські запозичення проникали внаслідок соціокультурного впливу як безпосередньо, так і через інші мови.

Подальше вивчення латинізмів зумовлено збільшенням міжмовних контактів. В деяких галузях знань, наприклад, юриспруденції, медицині, біології, музиці латинські слова становлять основу міжнародної наукової термінології, їх форма і значення залишаються відносно близькими до мови-донора.

Вміле використання цих знань полегшує процеси засвоєння нових слів та їх дериватів, вдосконалює навички перекладу, дає інструменти для розвитку критичного мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ажнюк Б.М. Англізми в сучасній українській, російській і чеській мовах. *Мовознавство*. 2008. № 2–3. С. 190–207.
2. Гриценко С.П. Лексичний вплив як чинник динаміки структури мови-реципієнта (на матеріалі латинських запозичень українських пам'яток к. XVI–XVII ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1999. 19 с.
3. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / ред. кол. : О.С. Мельничук (головний ред.) та ін. ; АН Української РСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.
4. Мрозіцька У.Л. Інтра- та екстралінгвальні чинники розвитку мови-реципієнта (на матеріалі латинських запозичень в українській мові) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Київ, 2002. 18 с.
5. Муромцева О.Г. Розвиток лексики української літературної мови у другій половині XIX – на початку XX ст. : монографія. Харків : Вища школа, 1985. 152 с.
6. Осипова Т.О. Латинські запозичення в англійській мові. Мова, історія, культура у лінгвокомунікативному просторі : збірник наукових праць / ред. кол. : Л.В. Біденко, О.М. Волкова, С.І. Дегтярьов; упоряд. Л.Д. Біденко. Суми : СумДУ, 2015. Вип.2. С. 142–149.
7. Русанівський В.М. Історія української літературної мови : підручник. Київ : АртЕк, 2001. 392 с.
8. Сімонок В.П. Запозичена лексика в українській мовній картині світу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія*. 2014. № 8. Т. 2. С. 250–254.
9. Стишов О.А. Динаміка лексичного складу сучасної української мови. Лексикологія. Лексикографія : навчальний посібник. Біла Церква : Авторитет, 2019. 198 с.
10. Ayers D.M. *English Words from Latin and Greek Elements*. Tucson : The University of Arizona Press, 1986. 290 p.
11. Ayto J. *Word Origins: The Hidden Histories of English Words from A to Z*. London : A & C Black, 2006. 574 p.
12. Danner H.G. *A Thesaurus of English Word Roots*. Lanham, Maryland : Rowman & Littlefield, 2014. 990 p.
13. De Mauro T. *La fabbrica delle parole*, Torino : Utet Libreria, 2005. 267 p.
14. De Saussure F. *Corso di linguistica generale*. Introduzione, traduzione e commento di Tullio de Mauro. Bari : Laterza, 2005. 491 p.
15. Durkin P. *Borrowed Words: A History of Loanwords in English*. Oxford : Oxford University Press, 2014. 512 p.
16. *La cultura Italiana – Vocabolario on line – Treccani* [Електронний ресурс] : URL: https://www.treccani.it/enciclopedia/elenco-opere/Vocabolario_on_line
17. Migliorini B. *Storia della lingua italiana*, 12 ed. Milano : Bompiani, 2007. 761 p.
18. *Oxford English Dictionary* [Електронний ресурс] : URL: <http://www.oed.com/>

ЛІНГВОІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУРСУ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

LINGUISTORIOGRAPHICAL ASPECT OF DISCUSSION STUDY IN MODERN LINGUISTICS

Осипенко В.Ю.,

orcid.org/0000-0003-4483-136X

викладач кафедри германської філології

*Горлівського інституту іноземних мов Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»*

У статті розглянуто в лінгвоісторіографічному аспекті сукупність досліджень основних характеристик дискурсу, авторами яких є мовознавці кінця XX – поч. XXI ст., а також погляди мовознавців на питання визначення поняття дискурсу, його еволюції, розвитку та перспективи подальших досліджень в лінгвістиці та яке значення мали їхні праці для розв'язання актуальних проблем дискурсу в мовознавстві, оскільки багатозначність терміна «дискурс» і дискурсивність проблем, пов'язаних з дослідженням основних характеристик зумовлено новизною і не розробленістю дискурсології як галузі мовознавства.

В дослідженні виявлено, що трактування поняття «дискурс» зазнали множинних змін з моменту введення терміну у вживання. Так, розбіжності у деяких поглядах лінгвістів на дискурс і текст призвели до віддалення аналізу дискурсу від лінгвістики. Дискурс визначається як широке поняття, комунікативне явище, що містить у собі також соціальне значення, яке дає уявлення про учасників комунікації. У результаті розвідки також визначено, що у 70-і рр. XX ст. – терміни дискурсу і тексту ототожнювалися. Дискурс розглядався й на підставі тексту у контексті фонових чинників, занурених у життя, як вербальне представлення комунікативної події. У статті також окреслені тенденції розмежування дискурсу і тексту чому у 80-ті рр. XX ст. сприяли концепції Е. Бенвеніста, Т. ван Дейка, ін. [3], [4]. У результаті розвідки визначено, що лінгвісти виділяють визначальні риси дискурсу як комунікативної ситуації, а саме контекстуальність, особистісність дискурсу, процесуальність, структура дискурсу, що є замкненою, а відкрита лише є інформація тексту. Практично не розробленою проблемою дискурсології є категорійний аспект дискурсу.

Отже, основні характеристики дискурсу в мовознавстві в лінгвоісторичному аспекті які не є достатньо висвітленими мають багато дискусійних питань, а розвиток та перспективи подальших досліджень дискурсу в лінгвістиці мають велике теоретичне та прикладне значення.

Ключові слова: мовознавство, дискурс, лінгвоісторичний аспект дослідження дискурсу, характеристики дискурсу в лінгвістиці, дискурсознавство.

The article considers in the linguistic-historiographical aspect a set of studies of the main characteristics of discourse, the authors of which are linguists of the late XX – early XXI century, as well as the views of linguists on the definition of discourse, its evolution, development and prospects for further research in linguistics and how important their work was to solve current problems of discourse in linguistics, because the ambiguity of the term "discourse" and the discursiveness of the problems associated with the study of basic characteristics due to the novelty and underdevelopment of discourse as a branch of linguistics.

The study found that the interpretation of the concept of "discourse" has undergone multiple changes since the introduction of the term in use. Thus, differences in some views of linguists on discourse and text have led to the removal of discourse analysis from linguistics. Discourse is defined as a broad concept, a communicative phenomenon that also contains social significance, which gives an idea of the participants in communication. As a result of research it was also determined that in the 70s the terms of discourse and text were identified. The discourse was considered on the basis of the text in the context of background factors immersed in life, as a verbal representation of a communicative event. The article also outlines the tendencies to distinguish between discourse and text why in the 80s of the twentieth century. As a result of the research it was determined that linguists distinguish the defining features of discourse as a communicative situation, namely contextuality, personality of discourse, structure of discourse, which is closed, and only information of the text is open. The categorical aspect of discourse is a practically undeveloped problem of discourse scholars.

Thus, the main characteristics of discourse in linguistics in the linguistic-historical aspect, which are not sufficiently covered, have many controversial issues, and the development and prospects of further research on discourse in linguistics are of great theoretical and applied importance.

Key words: linguistics, discourse, linguistic-historical aspect of discourse research, characteristics of discourse in linguistics, discourse studies.

Постановка проблеми. Мовознавство за останнє сторіччя характеризується бурхливим розвитком і зміною аспектів, що потрапляють у центр лінгвістичних досліджень. Включення

в наукову парадигму різних параметрів мовних ситуацій сприяло розвитку теорії комунікації та мовної взаємодії, що зумовило виникнення нових напрямків у лінгвістиці (теорії мовних актів, тео-

рії тексту, теорії висловлювання, теорії дискурсу), нових об'єктів дослідження, нової мовної одиниці – дискурсу.

Хоча поняття «дискурс» існує вже понад дві тисячі років у значенні «діалог», «міркування», як лінгвістичний термін воно почало широко використовуватись лише в 50-і рр. ХХ ст. Поняття «дискурс» належить до найуживаніших понять сьогодення, однак навіть серед лінгвістів не існує єдиної думки щодо визначення його характеристик. Поняття дискурсу як комунікативне інтерактивне явище із вмонтованим у нього соціальним, культурним, психологічним контекстом, охоплює й невербальні чинники, так в 90-і рр. ХХ ст. структурно-орієнтована парадигма змінюється новою парадигмою.

Отже, актуальність теми пов'язана з тим, що основні характеристики дискурсу в лінгвістиці не є достатньо висвітленими та мають багато дискусійних питань. При цьому необхідно мати на увазі, що визначення основних характеристик поняття дискурсу в мовознавстві має велике теоретичне та прикладне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про зацікавленість науковців проблемами дискурсу свідчить велика кількість праць вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема Н. Д. Арутюнової, Ф. С. Бацевича, О. Л. Бессонової, А. Д. Белової, В. З. Дем'янкова, В. І. Карасика, О. С. Кубрякової, М. Л. Макарова, М. М. Полюжина, П. Серію, А. С. Токарської, Дж. Філіпса, Дж. Фіске, Р. Ходжа, Л. І. Шевченко, Дж. Юла, К. С. Серажим, О. І. Морозової, Є. В. Бондаренко, Л. В. Солощук, С. О. Швачко, А. П. Мартинюк, П. М. Донець.

Зауважимо, що введення до обігу мовознавства терміна «дискурс» належить американському лінгвісту-дескриптивісту З. Харрісу, який у 50-і рр. ХХ ст. на підставі впровадженого ним дистрибутивного аналізу здійснив спробу представити значення мовних одиниць як функцію дистрибуції, а дискурс розглядав як одну зі сторін дистрибуції на базі еквівалентності між фразами і ланцюжками фраз; як висловлення, надфразну єдність у контексті інших одиниць і пов'язаної з ними ситуації. Таке трактування визначило первинне спрямування аналізу дискурсу на дослідження послідовності речень, трансфрастичних одиниць, ланцюжків фраз в аспекті їхньої асемантичної дистрибуції.

Так, дискурс є міждисциплінарним поняттям, окремі аспекти якого в сучасній науковій думці використовуються в контексті багатьох гуманітарних дисциплін. На сучасному етапі лінгві-

стичних досліджень даного феномена науковцями пропонуються різні підходи до тлумачення поняття «дискурс». Усе залежить від точки відліку того чи іншого дослідника. Так, традиційно співвідносять дискурс з такими поняттями, як висловлювання, мова, мовна діяльність, текст, комунікативна ситуація, монолог, діалог, що призводить, з одного боку, до розуміння того, до якого ряду явищ відноситься дискурс, а з іншого боку, створює хибне уявлення про ідентичність цих явищ. Отже, поняття «дискурс» належить до найуживаніших понять сьогодення, оперуючи цим поняттям дослідники часто виходять з полярних позицій.

Постановка завдання. Багатозначність терміна «дискурс» і дискурсійність проблем, пов'язаних з дослідженням основних характеристик, зумовлено новизною і не розробленістю дискурсології як галузі мовознавства. Основним завданням наукової розвідки є окреслення в лінгвістичному аспекті особливостей та основних характеристик дискурсу в мовознавстві, його еволюції, розвитку та перспективи подальших досліджень в лінгвістиці, а також окреслення терміну дискурс, який вживається в різних значеннях. *Об'єктом* дослідження є розглянуті в лінгвістичному аспекті особливості та основні характеристики дискурсу, авторами яких є мовознавці кінця ХХ–початку ХХІ ст. *Предметом* дослідження є погляди мовознавців на питання визначення основних характеристик дискурсу в лінгвістичному аспекті.

Виклад основного матеріалу. Перш за все необхідно окреслити термін дискурс, що в сучасній теорії комунікації і дискурсології вживається в різних значеннях. Його поняття у сучасній науці використовується дуже широко, тому на думку В. І. Карасика, термін починає «розпливатись» [6]. Наприклад, О. О. Селіванова зазначає вісім визначень поняття дискурсу, які виокремлює швейцарський дослідник П. Серію та посилаючись на книгу французького вченого Д. Манжене. Також необхідно зауважити, що російський лінгвіст М. Л. Макаров виділяє три типи координат визначення значення дискурсу: із боку формальної інтерпретації – це утворення більш високого рівня, ніж речення; із боку функціональної інтерпретації – це втілення засобів мови в оточенні психологічних, соціальних, і культурних аспектів спілкування особистостей. Також дискурс досліджувався і філософом Ю. Хабермасом, який розумів під дискурсом тип мовної комунікації, що передбачає доцільне критичне осмислення цінностей, норм, правил суспільних відносин

з єдиною метою – досягнення взаєморозуміння [10, с. 119–120].

Зауважимо, що Л. С. Полякова в своїй статті стверджує, що визначення поняття «дискурс» зазнали множинних змін з моменту введення терміну Зеллінгом Харрісом, який назвав аналізом дискурсу «метод аналізу зв'язного мовлення», призначений «для розширення дескриптивної лінгвістики за межі однієї пропозиції в даний момент часу та для співвіднесення культури та мови [8], [12].

До того ж, як зазначає Ф. С. Бацевич, в мовознавстві поняттєвий діапазон терміна «дискурс» теж широкий, та зазначає, що у своїх лінгвістичних працях Т. ван Дейк подає дискурс як «розмиту» категорію. Інші вчені також вказують на його полісемію, навіть вбачають омонімічні розходження окремих значень, оскільки ця категорія вживається в різних науках з різним значенням. А сучасна українська лінгвістка Н. І. Сукаленко вважає, що цей термін знаходиться між текстом, контекстом, функціональним стилем, підмовою, тощо. Розмитість терміна «дискурс» зумовлена двома причинами: історією становлення, коли в семантичній пам'яті лексеми утримуються ознаки попередніх її вживань, і певною невизначеністю місця поняття «дискурс» у системі існуючих категорій та модусів вияву мови [2], [4].

В. З. Дем'янков пропонує більш поглиблене визначення дискурсу, що є, на думку Ю. С. Степанова, найповнішим у сучасній теорії мовознавства: «Дискурс – довільний фрагмент тексту, що складається з більш ніж однієї пропозиції чи незалежної частини речення. Часто, але не завжди концентрується навколо деякого опорного концепту; створює загальний контекст, що описує дійові особи, об'єкти, обставини, вчинки тощо, визначаючись не стільки послідовністю речень, скільки світоглядом, що «будується» за кодом розгортання дискурсу» [5].

П. Серіо зазначає, що поняття «дискурс» не можна поєднувати ні з емпіричною мовою, що використовується суб'єктом, ні з текстом. Це поняття має безліч визначень: 1) аналог поняття «мова» (за Ф. де Соссюром), тобто будь-яке конкретне висловлювання; 2) одиниця, за розмірами перевищує висловлювання; 3) вплив висловлювання на реципієнта із зважанням на ситуацію висловлювання; 4) діалог, розмова, як основний тип висловлювання; 5) мовлення з позицій того, хто не погоджується з такою позицією (за Е. Бенвеністом); 6) використання одиниць мовлення, його мовленнєвої актуалізації: протиставлення мови і мовлення (language/discourse);

7) соціально або ідейно обмежений тип висловлювань, феміністичний дискурс; 8) теоретичний конструкт, призначений для досліджень умови виникнення тексту [11].

Так, розбіжності у поглядах учених на текст й дискурс призвели до віддалення лінгвістики тексту від аналізу дискурсу. Дискурс визнається як більш широке поняття, «складне комунікативне явище, що містить у собі також соціальний контекст, який дає уявлення як про учасників комунікації (їхні характеристики), так і про процес виробництва й сприйняття» [7].

Виникнення та розвиток теорії дискурсу та практики його аналізу відповідає наступним тенденціям у лінгвістиці 60-70-х років. ХХІ ст.: прагненню вивести синтаксис за межі пропозиції (гіперсинтаксис Б. Палека, макросинтаксис Т. ван Дейка, синтаксис тексту В. Дреслера), розробці прагматики мови (теорія мовних актів), підходу до мови як до соціальної дії (поняття, інтересу до мовленнєвого вживання та суб'єктивного аспекту мовлення, загальної тенденції до інтеграції гуманітарних досліджень). Е. Бенвеніст одним із перших надав слову «дискурс», яке означало мову взагалі, термінологічне значення, позначивши їм «мову, що присвоюється мовцем». Згодом поняття дискурсу було поширене попри всі види прагматики мови, що розрізняється за своїми цілеустановками.

Так, у мовознавстві тексту 70-х рр. ХХ ст. – терміни дискурсу і тексту ототожнювалися, що пояснювалося відсутністю в деяких європейських мовах слова, відповідно франко-англійському «дискурс», яке замінювалося терміном «текст». Отже, аналіз дискурсу збігався зі структуралістськи орієнтованими граматикую тексту, лінгвістикою зв'язного тексту (В. Дресслер, П. Сьюрен, С. Шмідт, Р. Гарвег, Р. Богранд, О. Москальська, І. Беллерт, Ф. Данеш та ін.). Дискурс розглядався й на підставі тексту як текст у контексті фонових чинників, занурених у життя, як вербальне представлення комунікативної події (Дж. Браун, Дж. Юл, Н. Д. Арутюнова та ін.) [10, с. 120–121].

Так, досліджуючи питання основних характеристик дискурсу, прослідковується розмежування дискурсу і тексту, для чого використовувалося розрізнення мовного, соціального, статичного і динамічного аспектів. Цьому сприяли у 80-ті рр. ХХ ст. концепції Е. Бенвеніста, який вважав дискурс мовленням, невіддільним від мовця; Т. ван Дейка, який розглядав дискурс як комунікативну подію; К. Пайка, який вбачав в дискурсі результат процесу взаємодії в соціокультурному аспекті під впливом теорії мовних актів, лінгво-

прагматики, когнітивної лінгвістики аналіз дискурсу отримав функціональне спрямування, а дискурс почав розвиватися як комунікативна подія, ситуація, що інтегрує текст з іншими складниками, зокрема екстралінгвальними, соціальними і референційними чинниками (обставинами, часом, простором комунікації), когнітивними та психологічними чинниками, які опосередковують взаємодію учасників спілкування, їхні мотиви, цілі та стратегії. У такому розумінні дискурс отримав подійно-ситуативний аспект, розширивши власну структуру за рахунок суб'єкта комунікації, адресата, моменту висловлення і певного місця висловлення. Необхідно зауважити, що Г. Г. Почепцов уподібнює розбіжність між текстом і дискурсом до різниці між реченням і висловлюванням: висловлювання поєднує саме речення із соціальним контекстом його використання, такі самі відношення повторюються на вищому рівні в тексті та дискурсі. Американська дослідниця Д. Шиффрин пропонує визначити дискурс як інтегративно-контекстуалізовані висловлювання, усні й письмові [10, с. 121].

Дискурсологи виділяють визначальні риси дискурсу як комунікативної події. По-перше, це контекстуальність, що пояснюється В. З. Дем'янковим як сукупність зазначених ситуативних подій, їхніх учасників, перформативної інформації й не-подій, тобто обставин, що супроводжують події; оцінки учасників подій, інформації, що співвідносить дискурс із подіями. Дж. Кук виокремлює три значення дискурсу, а саме соціальний, психологічний та текстуальний. По-друге, це особистісність дискурсу, яка є двобічною та визначається спільними для адресата й адресанта світом, взаємодією їхньої індивідуальної свідомості. П. Серіо вважає суб'єкт висловлення, який набуває чинності лише в акті висловлення, категорією дискурсу. По-третє, це процесуальність, закладена у спільній діяльності комунікантів, що розробляють його структуру, у поєднанні стадій зародження висловлювання та його рецепції. По-четверте, структура дискурсу є замкненою, відкрита лише є інформація тексту.

Практично не розробленою проблемою дискурсології є категорійний аспект дискурсу. В. І. Карасик оперує чотирма групами категорій дискурсу:

1) конститутивними (відносною оформленістю, тематичною, стилістичною та структурною єдністю, відносною смисловою завершеністю);

2) жанрово-стилістичними (стильовою приналежністю, жанровим каноном, клішованістю, мірою ампліфікації або компресії);

3) за змістом (адресністю, образом автора, інформативністю, модальністю, інтерпретованістю, інтертекстуальною орієнтацією);

4) формально-структурними (композицією, членуванням, когезією).

Так, лінгвіст М. Л. Макаров виокремлює категорії зміни комунікативних ролей, комунікативної стратегії функціонування дискурсу, когезії й когерентності, мета комунікації й дейксиса [7].

Розуміння дискурсу як комунікативно-прагматичного зразка мовленнєвої поведінки в певній соціальній інституціональній сфері, який має відповідний набір змінних: соціальні норми, відношення, ролі, конвенції, показники інтерактивності, – тлумачення близьке до поняття «підмови», своєрідного стилю певної сфери спілкування. Ю. С. Степанов вважає дискурс особливим можливим альтернативним світом у світі мови, за яким стоять особливі граматики, лексика, правила слововживання, семантика та власний ідеальний адресат.

Необхідно зазначити, що проблемами вивчення дискурсу є його структура та типологія, що є взаємопов'язаними. Визначення типів дискурсу українським мовознавцем Г. Г. Почепцовим є цікавими, однак ґрунтується одночасно на кількох параметрах, що зумовлює їх послідовність [9]. Різні дискурси взаємопов'язані та взаємодіють між собою, визначають один одного, а також у своїй структурі мають багато однакових рис. Так, Ф. С. Бацевич пропонує типологізацію дискурсу залежно від складників комунікативної моделі Р. Якобсона. О. Шейгал розмежовує інституційний й особистісно-орієнтований дискурс. Кожен з інституційних дискурсів використовує певну систему професійно-орієнтованих знаків, має власну підмову. Дослідниця характеризує політичний дискурс у співвідношенні з іншими інституційними типами: юридичним, науковим, педагогічним, рекламним, спортивним, релігійним, військовим, – і не інституційними (побутовим і художнім) [12]. Необхідно зазначити, що цим питанням також займалися такі лінгвісти: Т. ван Дейк, Г. Ю. Крейдлін, О. В. Падучева, А. М. Баранов та ін.

Висновки. Отже, у процесі аналізу низки історичних джерел і досліджень у галузі лінгвістики з'ясовано, що існує багато підходів до поняття дискурсу та його характеристик в лінгвістичному аспекті. Загалом у площині наукових досліджень в мовознавстві категорія дискурсу залишається розмитою й неоднозначною, співвідносячись у лінгвістиці з поняттями тексту та мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс. *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва : Советская энциклопедия, 1990. С.136–137.
2. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики : Пidrучник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
3. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Москва : Прогресс, 1974. 448 с.
4. Ван Дейк Т. А. Язык, познание, коммуникация. Благовещенск : БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. 308 с.
5. Демьянков В. З. Морфологическая интерпретация текста и ее моделирование. Москва : Издательство МГУ, 1994. 205 с.
6. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс. Москва : Гнозис, 2004. 390 с.
7. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. Москва : Гнозис, 2003. 280 с.
8. Полякова Л. С. Теоретические подходы к определению понятия «дискурс». *Язык. Текст. Дискурс : Научный альманах Ставропольского отделения РАЛК* / под ред. проф. Г. Н. Манаенко. Ставрополь. 2009. № 7. С. 87–91.
9. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. Київ : Видавничий центр «Київський університет», 1999. 301 с.
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава, 2006. С. 119–121.
11. Серіо П. Квадратура смысла. Французская школа анализа дискурса / пер. с франц. и португ. Москва : Прогресс, 1999. 416 с.
12. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. Волгоград : Перемена, 2000. 368 с.
13. Harris Z. S. Discourse analysis. *Language*. 1952. Vol. 28. № 1. P.1–30.

УДК 811.161.2'36'37+811.112.2'36'37](045)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.40>

ЗАПЕРЕЧЕННЯ В МОВІ: ВІД ФОРМИ ДО ЗНАЧЕННЯ

NEGATION IN LANGUAGE: FROM FORM TO MEANING

Паславська А.Й.,

orcid.org/0000-0002-7314-3171

доктор філологічних наук, професор,

завідувачка кафедри міжкультурної комунікації та перекладу

Львівського національного університету імені Івана Франка

Стаття простежує механізми реалізації заперечення на матеріалі різноструктурних (передовсім німецької та української) мов. Категоріальний статус заперечення досі залишається дискусійним. Його трактують як семантичну, модальну, предикативну, синтаксичну, прагматичну, психологічну категорію, і кожен із згаданих підходів має певну логіку і заслуговує на наукову дискусію.

Заперечення визначено як універсальну мовну категорію, ядром якої є заперечна семантика, що змінює зміст стверджувального судження на заперечне і навпаки. Заперечення має різні сфери дії – семантичну, синтаксичну, просодичну та прагматичну, із відповідної параметризацією в різних мовах.

Потрібно чітко розмежовувати поняття заперечення, неґації та неґатора. Заперечення – це логічний оператор, який перетворює істинне речення на хибне і навпаки. Запереченню можуть підлягати різні частини речення із відповідними наслідками для його змісту. Неґація – це категорія мовленнєвої діяльності, під час здійснення якої заперечується не зміст висловлення (його пропозиція), а попередній мовленнєвий акт, що призводить до реалізації відмови, заборони чи відхилення.

Неґатори визначено як лексико-граматичні засоби вираження заперечення. У різних мовах вони вживаються у формі часток, займенників чи прислівників. Дослідження доводить, що за своїм значенням неґатори не є носіями заперечної семантики, а лише формальними маркерами присутності в реченні експліцитно чи імпліцитно реалізованого предикатного заперечення.

Множинне заперечення в українській мові зовсім не свідчить про його більшу інтенсивність порівняно з мононеґацією в німецькій мові. Моно- чи полінеґація – явище історичне. Система заперечення може змінюватися в ході еволюції мови. І українська, і німецька мова змінювали свої системи заперечення в ході історичного розвитку, що було зумовлено змінами у фонетичній системі з наслідками для семантики і прагматики заперечення.

Ключові слова: заперечення, неґація, неґатор, типологія заперечення, німецька мова, українська мова, квантор.

The article traces the mechanisms of realization of negations on the material of different structural (primarily German and Ukrainian) languages. The categorical status of the negation is still debatable. It is interpreted as a semantic, modal, predicative, syntactic, pragmatic, psychological category, and each of these approaches has certain logic and deserves scientific discussion.

Negation is defined as a universal language category, the core of which is negative semantics, which changes the content of affirmative judgment to negative and vice versa. Denial has different areas of action – semantic, syntactic, prosodic and pragmatic, with appropriate parameterization in different languages.

The concepts of negation and negator must be clearly distinguished. Negation is a logical operator that turns a true sentence into a false one and vice versa. Different parts of a sentence may be challenged with corresponding consequences for its content. Negation is a category of speech activity, during the implementation of which is negated not the content of the statement (its proposal) but a previous speech act, which leads to the implementation of the refusal, prohibition or rejection.

Negators are defined as lexical and grammatical means of expression of negation. In different languages they are used in the form of particles, pronouns or adverbs. The study proves that negators are not carriers of negative semantics, but only formal markers of the presence in the sentence of explicitly or implicitly realized predicate negation.

The multiple negation in the Ukrainian language does not indicate its greater intensity in comparison with the mononegation in the German language. Mono- or polynegation is a historical phenomenon. The system of negation can change during the evolution of language. Both the Ukrainian and German languages changed their systems of negation in the course of historical development, which was due to changes in the phonetic system with consequences for the semantics and pragmatics of negation.

Key words: negation, negator, typology of negation, German language, Ukrainian language, quantifier.

Постановка проблеми. З'ясування природи мовного заперечення давно перебуває в колі зацікавлень представників різних наук. Особливість заперечення виявляється в тому, що це не лише мовна категорія, а ще й філософська, логічна, математична, психологічна. Кожна з цих наук по-своєму трактує заперечення, а через взаємовпливи часто у суміжні дисципліни потрапляє термінологія, яка лише ускладнює аналіз і без того складних мовних феноменів, до яких належить і заперечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теоретичній лінгвістиці немає одностайності стосовно визначення суті цієї категорії. Зокрема, заперечення розглядають як прояв почуття „опору“, „відрази“ [22, с. 6–7], як певну прагматичну операцію корекції попередньої думки адресата [25, с. 181] Заперечення залічують до категорії предикативності [6, с. 37], приписують йому значення об'єктивної [7, с. 20] чи суб'єктивної [1, с. 158] модальності. Разом з тим, заперечення розглядають як певну онтологічну категорію, референтом якої є об'єктивна роз'єднаність або відсутність об'єктивних зв'язків [4, с. 237]. Не зупиняючись на оцінці згаданих теоретичних підходів (детальніше про це Бондаренко [2], Бродский [3], Heinemann [17] зазначимо, що єдиним спільним моментом таких суперечливих поглядів є думка про універсальність мовного заперечення Horn [18]; Jespersen [22] огляди літератури по запереченню у Falkenberg [13] та Nussbaumer [24].

Актуальність роботи. Важливо уточнити інструментарій досліджень із заперечної тематики і внести ясність щодо категоріального статусу заперечення. Уточнення потребує також

перелік сфер дії заперечення. На часі з'ясування мовної природи заперечних кванторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Універсальність заперечення полягає насамперед у його присутності в усіх відомих науці мовах. Однак навіть близькоспоріднені мови виявляють суттєві структурні відмінності у реалізації заперечення. Так, наприклад, польське речення

- (1) To jest **żaden** nauczyciel
- українська мова передає як
- (2) Це **не** вчитель, а не
- (3) *Це **жоден** вчитель¹

хоча серед засобів реалізації заперечення української мови фігурує слово *жоден*. Якщо близькоспоріднені мови (а українська та польська мови є представниками відповідно східно-слов'янського та західно-слов'янського підкласу слов'янських мов), то не дивно, що віддаленіші мови істотно різняться з погляду формальної реалізації таких мовних категорій, як, до прикладу, заперечення.

- (4) Укр.: Я **нікому нічого не** розповім.
- Нім: Ich werde **niemandem** etwas erzählen.
- (5) Італ.: **Non** ho visto **nessuno**.
- Укр: Я **нікого не** бачив.
- Нім: Ich habe **niemand** gesehen.
- (6) Black English: **Nobody** said **nothing** to **nobody**.

- Укр: **Ніхто нікому нічого не** сказав.
- Нім: **Niemand** hat jemand etwas gesagt.

Якщо українська, італійська та розмовна англійська мови для реалізації заперечення потребують декількох формальних носіїв запе-

¹ Зірочкою позначаємо відхилення наведеного прикладу від мовної норми

речення (на позначення цього явища часто використовують термін „множинне заперечення”), то німецька мова задовільняється лише одним формальним засобом заперечення, що не послаблює інтенсивність заперечного ефекту.

Разом з тим є й інша, цілком протилежна тенденція, коли заперечення реалізується без будь-яких експліцитних, спеціалізованих для вираження заперечення засобів:

(7) Soll das vielleicht eine Bitte sein? (⇒ Das ist keine Bitte)

Це ти називаєш проханням? (Це не прохання)

(8) Er und verliebt?! (⇒ Er ist nicht verliebt)

Він – закоханий?! (Він не закоханий)

Мета пропонованої статті – обґрунтувати тлумачення заперечення універсальної мовної категорії з різними сферами дії, розмежувати поняття заперечення, негації та негатора, окреслити теоретичні проблеми, пов’язані з механізмом реалізації заперечення та його специфікою головно на матеріалі німецької та української мов.

Складність визначення мовної категорії заперечення полягає у її багатовекторності. Розглянемо для порівняння приклади.

(9) Du könntest uns mal Tee machen. – Ich denke ja gar **nicht** daran.

Ти могла б нам приготувати чаю. – І не подумаю.

(10) Gestern hat es geschneit. – Gestern hat es **nicht** geschneit.

Вчора падав сніг. – Вчора **не** падав сніг.

(11) Andreas ist mit Gaby verheiratet. – **Nicht** Andreas ist mit Gaby verheiratet.

Андреас одружений з Габі. **Не** Андреас одружений з Габі.

(12) Verheiratet – **un**verheiratet

Одружений – **не**одружений

(13) Gebildet – **un**gebildet

Освічений – **не**освічений

(14) Wärest du gestern gekommen, hättest du meine Freundin gesehen.

Якби ти прийшов учора, то побачив би мою нову подругу.

(15) Eva ist klüger als Hans.

Єва розумніша ніж Ганс.

На перший погляд заперечення змінює значення на протилежне. Однак поняття *протилежного* також потребує конкретизації. У прикладі (12) йдеться очевидно про комплементарність. Заперечення лексеми *одружений* імплікує *неодружений* і навпаки. Зовсім інше протиставлення наявне у прикладі (13). Те, що хтось не є освіченим, ще не говорить про те, що ця особа неосвічена. Взяти хоча б до уваги можливі ступені градації від-

повідної ознаки – погано освічений, недостатньо освічений і т. д. Не комплементарні також речення у прикладі (11). Щоб переконатися в цьому, варто припустити ситуацію, у якій Габі незаміжня. У (9) взагалі заперечується не речення, а іллокуція; тут наявний мовленнєвий акт відмови. Приклади на кшталт (10), (11) відомі в лінгвістиці з тривалою дискусії щодо статусу загально- та частково-заперечних речень. Однак актуальні дослідження заперечення в мові, особливо так званого фокусу, або інтонаційного піднесення заперечення, фактично спростували правомірність поділу речень на загально- та частково-заперечні [21; 20]. У (14) заперечення взагалі є імпліцитним, тобто на рівні пресупозиції. Щось подібне можна припустити й у (15). Таке розмаїття заперечної проблематики зумовлене і неоднорідністю самого заперечення, і специфікою мовних одиниць, на яких воно оперує. Що стосується неоднорідності заперечення, то варто послідовно розмежувати поняття негації, негатора та власне заперечення.

Негація – це категорія мовленнєвої діяльності. Здійснюючи акт негації, мовець тим самим стверджує, що попередній мовний акт неправомірний, заперечується не зміст висловлення (його пропозиція), а тип мовного акту [12]. Негації підлягають різні мовні акти; при цьому обидві мови, що німецька, що українська, мають у своєму складі найрізноманітніші засоби для її вираження, не виявляючи якихось принципових відмінностей. Оскільки прагматика заперечення не є метою даного дослідження, лише фрагментарно проілюструємо її механізм:

Негація мовного акту *інформування*:

(16) Aber so können Sie doch **nicht** sagen!

Ну як ви можете таке казати!

Негація мовного акту *подяки*:

(17) Ich will keinen Dank von Ihnen.

Я не потребую Вашої подяки.

Негація мовного акту *обіцянки*:

(18) Soll das vielleicht ein Versprechen sein?!

Це що, обіцянка?!

Навіть цих декількох прикладів достатньо, щоб виявити певні паралелі між німецькою та українською мовами, а саме: формальне вираження акту негації майже виключно у вигляді речень; вживання на позначення мовленнєвого акту віддієслівних іменників; часте використання риторичних запитань.

Негаторами вважаємо лексико-граматичні засоби вираження заперечення. У німецькій та українській мовах їх формують такі одиниці:

Із переліку видно, що принципової різниці між носіями заперечення у німецькій та українській

(19)		
НЕГАТОРИ	НІМЕЦЬКА МОВА	УКРАЇНСЬКА МОВА
Частка	nicht	не
Прислівник	nie(mals)/nimmer nirgends/nirgendwo keinesfalls keineswegs	ніколи ніде у жодному разі зовсім ні
Займенник	nichts keinerlei kein niemand	ніщо ніякий/нікотрий жоден ніхто
Прийменник	ohne, außer	без, крім
Сполучник	weder – noch	ні – ні/ані
Еквівалент речення	nein	ні
Префікс	un-, nicht-, ent-, (a-/an-, in-, non-, des-/dis-)	не-, без-, зне-, а-, ін-
Суфікс	-frei, -leer, -los	

мовах немає. У німецькій мові більш розвинута система афіксального (передовсім суфіксального) заперечення. Однак якихось особливих морфологічних засобів не має жодна з мов.

Основу мовної категорії *заперечення* формує логічне заперечення – оператор, що перетворює істинне висловлення в хибне і навпаки [14]. Заперечення і хибність не є тотожними поняттями. Стверджувальне речення може бути хибним, так само як заперечне – істинним. Речення *Київ – столиця України* – істинне, якщо речення *Київ – не столиця України* є хибним і навпаки. Очевидно, що таке заперечення має своїм об'єктом зміст цілого речення. Однак мовна категорія заперечення має значно ширшу операційну ділянку [9, с. 344]. Заперечувати можна предикацію (20), суб'єкт (21) чи об'єкт (22):

(20) Peter hat uns nicht eingeladen.

Петро не запросив нас.

(21) Niemand hat uns eingeladen.

Нас ніхто не запросив.

(22) Taras hat niemand eingeladen.

Тарас нікого не запросив.

Крім цього, заперечення може реалізуватися інтонаційно за допомогою контрастного наголосу. Наприклад, у реченні

(23) Anna fährt morgen **nicht** nach Lwiw.

Анна не поїде завтра до Львова.

заперечується пропозитивний зміст цілого висловлювання [9]. Завдяки контрастному наголосу під вплив заперечення може потрапляти будь-який член речення з прикладу (23).

Ідіоматичні звороти також можуть реалізувати заперечення:

(24) Sie sieht nicht weiter als ihre Nasenspitze reicht.

Вона не бачить далі свого носа.

Особливу експресивну функцію виконують фразеологізми, які виражають заперечення імпліцитно:

(25) Das kümmert dich einen Dreck (Das interessiert dich nicht).

Це тобі потрібне як торішній сніг. (Це тобі не потрібне).

Спробуємо на матеріалі німецької та української мов перевірити тезу про універсальний характер заперечення [19; 20; 26]. В обох мовах заперечення (насамперед заперечення, виражене часткою) тяжіє до дієслова, що зрештою є універсальною ознакою заперечення [11]. Однак в українській мові, заперечення (предикатне), вживається перед дієсловом. У німецькій мові ситуація дещо складніша. Згідно з традиційною *Agens-Actio*-моделлю [8] типовим (нейтральним) порядком слів у німецькій мові є послідовність *суб'єкт-дієслово-об'єкт* (SVO). Однак у генеративній моделі граматики вихідним для німецької мови вважається порядок слів *суб'єкт-об'єкт-дієслово* (SOV) [15; 27]. Тому з погляду генеративної граматики, українська та німецька мови мало різняться між собою в плані структурної реалізації заперечення у вихідних синтаксичних структурах.

(26) Я знаю, що він **не** приїде.

Ich weiss, dass er **nicht** kommt.

У головному реченні в українській мові заперечення зберігає свою позицію, а в німецькій змінює превербальну позицію на поствербальну.

(27) Він **не** прийде.

Er kommt **nicht**.

Щодо заперечення суб'єкта або об'єкта, то воно, що у німецькій, що в українській мові здійснюється за допомогою заперечних кванторів [16], які утворюються зазвичай у результаті злиття займенників із запереченням:

(28) Укр.:	хто	>	ніхто
	що	>	ніщо
Нім.:	jemand	>	niemand
	ein	>	kein

Особливістю української мови є той факт, що лише заперечення предиката є самодостатнім. Заперечення будь-якого іншого члена речення вимагає, на відміну від німецької мови, одночасного заперечення предиката:

(29) **Niemand** lacht.

Ніхто не сміється.

Показово, що жоден із заперечних кванторів в українській мові не вживається окремо без частки *не*:

(30) Я **нічого** тобі **не** розповім.

*Я **нічого** тобі розповім.

(31) **Ніколи** більше так **не** вчиню.

***Ніколи** більше так вчиню.

Подібні заперечні „ланцюгові реакції“ відомі в англійській мові під назвою Negative Polarity Items (NPI) щодо, до прикладу, *any* [19; 20; 23; 28]:

(32) John **didnt** manage to solve **any** of the problems

*John managed to solve **any** of the problems.

Суть цього явища зводиться до наступної тези: заперечені квантори не містять семантики заперечення, а лише вказують на присутність у реченні предикатного заперечення – справжнього носія заперечної семантики, що реалізується часткою *не* в українській мові, та мусить реконструюватися в німецькій мові [26].

Таким чином, відмінності у механізмі реалізації заперечення в німецькій та українській мовах наявні лише на поверхневому рівні [20; 26]. На глибинному рівні заперечення в обох мовах реалізується за майже однаковою схемою. Часткове

пояснення цього факту слід шукати в історії обох мов. По-перше, у старослов'янській мові конструкції з декількома запереченнями функціонували поряд з конструкціями з одним запереченням [5]. По-друге, приклади історичного розвитку системи засобів вираження заперечення, відомі під назвою циклу Єсперсена [22], властиві поряд з латинською, німецькою, французькою й українській мові. Однак це припущення потребує подальшого дослідження.

Велику подібність виявляють німецька та українська мови щодо обмежень для заперечення. Заперечні займенники / квантори *niemand* / *ніхто*, *nichts* / *ніщо*, *kein* / *жоден*, про які йшла мова вище, в обох мовах розвинулися з кванторів існування, тоді як заперечити квантор загальності можна лише синтаксично *nicht alle* / *не всі*. Пояснює цю тенденцію наявність позитивних протичленів опозиції – *einige/деякі*.

Висновки та перспективи. Дослідження мовного заперечення вимагає комплексного аналізу. Потрібно чітко розмежувати поняття негачії, негаторів та власне заперечення. Негачія – це категорія мовленнєвої діяльності. Своєю метою негачія має відхилення попереднього мовного акту, саме акту, а не його пропозитивного змісту. Негаторами виступають мовні носії заперечення. Вони можуть бути експліцитними – частки, прислівники, займенники тощо, імпліцитними – наприклад, фразеологізми, або на рівні пресупозиції. Заперечення може також реалізуватися за допомогою просодично. Основу мовної категорії заперечення складає логічне заперечення – оператор, який перетворює істинне висловлення на хибне і навпаки. Окрім пропозитивного змісту висловлювання, заперечення може мати оперативною ділянкою предикацію, суб'єкт чи об'єкт речення. Універсальність категорії заперечення проявляється зокрема і в подібності механізмів її реалізації в українській та німецькій мовах. Обидві мови тяжіють до придієслівного заперечення. Формальна наявність в українському реченні декількох носіїв заперечення не призводить до якісно іншого процесу реалізації заперечення, тому що на глибинному рівні, подібно до німецької мови, оперує лише одне заперечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адмони В. Теоретическая грамматика немецкого языка. Москва : Просвещение, 1986. 336 с.
2. Бондаренко В. Отрицание как логико-грамматическая категория. Москва : Наука, 1983. 212 с.
3. Бродский И. Отрицательные высказывания. Ленинград : Изд-во Лен. ун-та, 1973. 104 с.
4. Булах Н. Средства отрицания в немецком литературном языке. Уч. зап. Ярославского пед. ин-та. 1962. Вып. 57. 334 с.
5. Бурдин С. Старославянский язык. Ташкент : Учитель, 1966. 273 с.

6. Галкина-Федорук Е. Суждение и предложение. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1956. 73 с.
7. Орлова М. лингвистической сущности отрицания и типах отрицательных предложений в русском языке. Уч. зап. Башкир. ун-та. Сер. филол. наук. Т. 25. 1973. Вып. 75. С. 19–26.
8. Bloomfield L. Language. New York : Holt, Rinehart and Winston, 1933. 654 p.
9. Bussman H. Lexikon der Sprachwissenschaft. Stuttgart : Kröner 1983. 452 S.
10. Comrie B. The World's Major Languages. – New York, Oxford: Oxford University Press, 1990. 1025 p.
11. Dahl Ö. Typology of Sentence Negation. Linguistics. No 17. P. 79-106.
12. Engel U. Deutsche Grammatik. Heidelberg : Groos 1988. 850 S.
13. Falkenberg G., Leibl G. & Pafel J. Bibliographie zur Negation und Verneinung. No 124. Series A. Trier : L.A.U.T.-Paper, 1984.
14. Frege G. Der Gedanke. Beiträge zur Philosophie des deutschen Idealismus. V. 2. 1918. P. 58–77.
15. Grewendorf G., Hamm F. and Sternefeld W. Sprachliches Wissen. Eine Einführung in moderne Theorien der grammatischen Beschreibung. Frankfurt/M. : Suhrkamp, 1987. 467 S.
16. Heim I. and Kratzer A. Semantics in Generative Grammar. – Oxford: Blackwell, 1998. 335 p.
17. Heinemann W. Negation und Negierung. Handlungstheoretische Aspekte einer linguistischen Kategorie. Leipzig: Enzyklopädie, 1983. 286 S.
18. Horn L. Some Aspects of Negation. Universals of Human Language. Ed. J. H. Greenberg. Stanford : Stanford University Press, 1978. P. 127–210.
19. Horn L. A Natural History of Negation. -Chicago : Chicago Press, 1989. 637 p.
20. Jacobs J. Negation / Semantics: An International Handbook of Contemporary Research. Eds. A.v. Stechow and D. Wunderlich. Berlin : de Gruyter, 1991. P. 560–596.
21. Jacobs J. Syntax und Semantik der Negation im Deutschen. München : Fink, 1982. 55 S.
22. Jespersen O. Negation in English and Other Languages. V. 1. Kopenhagen, 1917/1918. 151 p.
23. Kürschner W. Studien zur Negation im Deutschen. – Tübingen : Narr, 1983. 367 S.
24. Nussbaumer M. & Sitta H. Neuere Arbeiten zur Negation im Deutschen. Deutsche Sprache. 1986. No. 14/1. S. 58–84.
25. Schmidt S. J. Texttheoretische Aspekte der Negation. Zeitschrift für germanistische Linguistik. 1973. No 1/2. S. 178–208.
26. Stechow A. von. Semantische und morphologische Negation / Talk presented at the University of Vienna. 1998.
27. Stechow A. von and Sternefeld W. Bausteine syntaktischen Wissens. Ein Lehrbuch der generativen Grammatik. Opladen : Westdeutscher Verlag, 1988. 500 S.
28. Welte W. Negationslinguistik. München : Fink, 1978. 247 S.

УДК 811.161.2'243:908:392.51

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.41>

ON THE ISSUE OF INTERACTION OF LINGUISTIC REGIONAL STUDIES AND TRANSLATION THEORY AND PRACTICE

ДО ПИТАННЯ ПРО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВСТВА ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Pylypiuk K.M.,

orcid.org/0000-0003-0883-351X

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Assistant Professor at the Department of Philology"

Odessa National Maritime University

The article has been devoted to the interaction of translation studies and linguistic regional studies on the modern stage of philological science development. In the focus of the article there are problems of rendering realia in translating artistic texts from English into Ukrainian. The research has been performed on the basis of the novel by Joseph Heller "Catch-22". The realia of political and cultural life have been picked out to form the sampling for the linguistic analysis on the initial stage of the research. The realia are interpreted in the research as notions and objects which reflect the peculiarities of cultural, political and social life, and national self-identity. The realia, politically, socially and culturally biased words have been studied as linguistic and cultural symbols, charged by certain mentality and expressiveness. The topic

of the research is up-to-date in the paradigm of both regional studies, intercultural communication and translation studies. The multidisciplinary character of the research contributes to its relevance in modern linguistics and philology. The semantic potential of the realia under investigation is realized simultaneously on linguistic, extralinguistic and cultural levels. Being associated with the author's background knowledge, competence and proficiency words-realial and their translation equivalents are relevant for the assessment of artistic translation in general. Thus, it has been resumed that adequate rendering of cultural peculiarities is essential for faithful translation for the purposes of regional studies. According to the findings the most productive translation devices are: approximate translation, semantic development, different types of replacements and compensations. The perspective is seen in further investigation of the issue of rendering culture peculiarities under the circumstances of the dialogue of languages and cultures regarding the typological linguistic discrepancies in the translational aspect.

Key words: culture, realia, symbolism, peculiarities, linguistic regional studies, translation studies.

Статтю було присвячено взаємозв'язку лінгвокраїнознавства та перекладознавства на сучасному етапі розвитку філологічної науки. У роботі висвітлено проблеми відтворення реалій у перекладі художнього тексту з англійської мови українською. Дослідження провадилось на матеріалі роману Джозефа Хеллера «Catch-22». Реалії політичного та культурного життя було обрано для формування вибірки для лінгвістичного аналізу на попередньому етапі дослідження. У роботі реалії тлумачаться як поняття та предмети, що віддзеркалюють особливості політичного та суспільного життя та національну самобутність різних народів. Реалії, політично, культурно та етнічно забарвлені слова, вивчаються як мовні та культурні символи, навантажені певною ментальністю та експресивністю. Тема дослідження є актуальною і на часі у парадигмі країнознавства, міжкультурної комунікації та перекладознавства. Мультидисциплінарний характер дослідження підтверджує його релевантність для сучасного мовознавства та філології. Семантичний потенціал досліджуваних реалій реалізується одночасно на лінгвістичному, екстралінгвістичному та культурному рівнях. Оскільки слова-реалії асоціюються з фоновими знаннями перекладача, компетентністю і професіоналізмом підбір перекладних еквівалентів є важливим для оцінювання якості перекладу. Отже, було зроблено висновок про важливість адекватного відтворення культурних особливостей для достовірного перекладу відповідно до завдань країнознавства. За результатами дослідження визначено найбільш продуктивними такі перекладацькі прийоми, як наблизений переклад, прийом семантичного розвитку, різні типи заміни і компенсації. Перспектива вбачається у подальшому дослідженні питання про відтворення культурних особливостей в умовах діалогу мов і культур із урахуванням типологічних розбіжностей мов у аспекті перекладу.

Ключові слова: культура, реалії, символізм, особливості, лінгвокраїнознавство, перекладознавство.

Problem-setting and groundings for the urgency. In the process of rendering cultural peculiarities in translation there occur errors, ruining adequate perception of artistic texts. Culture in the modern understanding is defined as the relevant issue focused upon the description and interpretation of cultural values, works of art, literature, national customs and traditions of different nations, their walk of life, conduct, mentality and world perception.

Consequently, linguistic priorities have changed reasonably, with the shift in orientation to the issues concerning national and cultural language specificity, world outlooks variability in different linguocultural communities. Scholars underline the relevance of regional studies and intercultural communication for translation studies as well as their interrelation.

In the focus of the research there are discrepancies in linguistic world pictures of American and Ukrainian cultures and possible ways of neutralizing potential communicative conflicts and failures in translation.

Recent research analysis. The history of the research in regional studies on the issue of cultural components rendering dates back to the works of such well-known linguists as L. Barkhudarov, V. Gak, L. Grishayeva, V. Komissarov, V. Kryzhanivskiyi, L. Latyshev, T. Pisanova, Ya. Retsker, Yu. Sorokin, S. TerMinasova, V. Khayrullin, and C. Kramschand [1,c.5;2,c.8]. Unlike the previous works, dedicated

to the issues of fundamentals of the semantics and pragmatics of the national and cultural components of artistic texts, this investigation is an attempt to find apt ways of their faithful and adequate rendering.

The novelty of the research consists in the focus upon the cultural environment in re-creating the semantics and pragmatics of the source artistic text with regards to the changes in the world outlook and mentality for the representatives of different nationalities, in particular for Ukrainian target audience.

The objective and tasks. The objective of the research is to perform dwell on the interaction of linguistic regional studies and translatology as discipline both in the theoretical and practical aspects. The tasks are as follows:

- to provide the most apt and comprehensive definition of linguistic regional studies relevant for translation studies;
- to perform the analysis of cultural and national components as potential challenges in translation;
- to systematize the existing approaches to adequate rendering of cultural and national components;
- to determine the most appropriate translation strategy and operations of rendering cultural components in American artistic texts in Ukrainian translation.

The urgency of the research is in its orientation at the relevant field of interaction of language and

culture which is manifest in two aspects: culture, reflected in the language (the specific national language world picture), and the culture, described by the language (the presentation of culture facts in the text content). This research is urgent both in regional and translation studies.

The methodology of the research included the methods of sampling, comparative and translation analysis, as well as some elements of the quantitative method.

In the focus of the research there are challenges of cultural components rendering. The first task is to systematize cultural elements in artistic texts, the second – to describe all the possible ways of their rendering in translation.

The research was conducted on the basis of the sampling formed by speech fragments, differentiated as culturally charged components, extracted from the novel "Catch –22" by Joseph Heller [6] and analyzed in its Ukrainian authorized artistic translation by M. Pinchevskyi [7].

Language as a nomination instrument interacts with culture not only in the aspect of its secondary, man-made nature, but also in the process of the world's cultural modification due to adaptation to the needs of the human society. Language divides world pictures of different nations by expressing and representing various kinds of mentality. It is also essential that language signs are soaked with culture while cultural component may be expressed both in denotative or connotative meaning.

The cultural component is realized in denotative meaning in case of nomination of national and cultural objects and phenomena like Masletitsa or Pancake Week, zavalinka or counter; those in connotative meaning are expressed in cultural symbols with metaphoric meaning like bear in Russian as the embodiment of clumsiness and in German as the symbol of power.

The loading of the source text with cultural content occurs in two ways: by means of linguistic units with the cultural component realized via denotative meaning, with the cultural component presented as connotations or inclusions of extended descriptions of various objects, cultural phenomena, historical events or concise allusions.

Each of the above-mentioned ways of cultural representation in the source text is interwoven with certain challenges for translators. This results from the following two reasons: 1) the phenomena of the alien culture are unfamiliar for the target language speakers; 2) similar cultural phenomena are analyzed in different ways by different nations, as for example positively by native source language

speakers and negatively by native target language speakers.

Translation equivalence is unattainable, as the main condition of equivalence is not complied, namely it's impossible to achieve potential equality of the impact on the target audience of the source text and translation text respectively.

This is another argument to support the opinion that cultural discrepancy in translation studies is a stronger obstacle than linguistic discrepancy. There are two opposite strategies of rendering the cultural content of the source text.

The former consists in adapting the source language culture to the perception of target language speakers: the cultural discrepancies are softened, vividly specific notions are replaced by more general concepts (generalization) or the similar ones (adequate replacement).

The latter strategy is the contrary to the above-mentioned: the target audience is transferred into the world of the target language speakers: cultural discrepancies are sometimes emphasized (the wide distribution of transliterations).

In both cases explicit and implicit translator's commentary is used. The former strategy is also known as the stronger adaptation, the latter – the weaker one. The choice of the stronger or the weaker cultural adaptation is determined by the position of the cultural variety in the system of cultural values.

If national coloring is one of the main advantages for the reader, the strategy of weaker adaptation is used. If the most relevant are universal values and issues, the stronger adaptation is chosen.

Translation process inevitably presupposes semantic losses. This is especially true for folklore translation (for instance there are no adequate equivalents for many culturally and nationally colored realia). The most vivid and artistically and aesthetically relevant cultural details are neutralized. In these cases there arises the issue of translation rentability and sometimes free interpretation or retelling is preferred.

Thus, it may be concluded that the solution of translation challenges stemming from linguocultural translation is predetermined by the translator's competence and ability to select the adequate degree of their substitution for functionally similar elements of the target language culture. Provided this requirement is fulfilled, sufficient culturological errors and irregularities are excluded.

As it has been mentioned above translation is studied in the following two aspects: 1) as the reproduction of the source text semantic invariant (content) with functionally differentiated presentation;

2) as the adaptation of the source content and form to a new linguistic and ethnic environment predetermining changes in presentation.

Such interpretation of translation allows to condition all possible irregularities by defects in the source text perception and translation as well as by the drawbacks of its adaptation to the totally different target audience.

There is certain ambiguity in the definition of linguistic regional studies. Some scholars interpret it as cultural science (R. Miniar-Beloruhev, M. Ariyan, M. Borisenko, T.Kyak) [1, c.10] while others emphasize its philological nature (H. Tomakhin, Yu. Prokhorov, I. Arnold) [2, c.20].

We adhere to such definition as the most logical and comprehensive: linguistic regional studies represent a field of knowledge in linguistics and linguistic didactics comprising both the study of the language units semantics and the investigation and interpretation of national and cultural realia.

This definition comprises such philological aspects as the methodology of foreign languages study and translation issues. Moreover, linguistic regional studies is a part of sociolinguistics as the science about language and society. But unlike sociolinguistic issues oriented at the investigation of socially conditioned variability of the language structure within particular social groups of the same national origin, it is revealed in the universal language standard.

The objective of linguistic regional studies is to provide communicative competence in the acts of intercultural communication by means of adequate perception of the speaker's speech and understanding of source texts.

Communication theory presupposes approximate equality of communicators in the aspect of information possessed: this requires the common scope of extralinguistic knowledge which may serve as the basis for communication.

The main task of the linguistic regional studies is to investigate linguistic units which most vividly reflect national peculiarities of the culture of the native speakers and environment: realia (the nominations of objects and phenomena peculiar for certain culture and not registered in others), connotative lexis (words, identical in denotative meaning but different in cultural and historic associations), background vocabulary (the nominations of objects and phenomena which have analogues in the contrasted cultures but different in the national specificity of functioning, form and destination of objects). Phraseological units are also relevant for linguistic regional studies as they reflect the national diversity of history, culture and traditional lifestyle.

To sum it up, cultural and regional value, as well as commonness, topicality and functional character of the phenomena are the crucial criteria of the national and cultural essential component selection. In this connection it's good to quote Johann Wolfgang von Goethe "Wer fremde Sprachen nicht kennt, weiss nichts von seiner eigenen" which in English sounds like "He who does not know foreign languages does not know anything about his own". Learning a foreign language is similar to visiting a country where it is spoken with all its traditions, customs and national colouring. and vice versa, to lose a language means to lose its culture. The issue of national, cultural and linguistic identity is very urgent today both in the aspect of state languages promotion and preservation of the ethnic minorities' languages as well.

The term cultural and historic semantic component was introduced into linguistics by N. Komlev. According to this scholar, a word reflecting an object or a phenomenon of the specific society not only denotes and signifies it but also creates a peculiar background associated with this particular word. Thus its semantics must include a certain component which fixes this particular social background.

The study of the cultural components of meaning is an important prerequisite of successful foreign language acquisition but in its turn it is included into a wider scope of cultural and historical senses of the corresponding social reality.

The selection of units with vivid national and cultural semantics is the main objective of the linguistic regional studies. Background knowledge is in the focus of the linguistic regional studies.

Linguistic regional studies are focused upon proper names, both toponyms and anthroponyms, ethnic realia, social and cultural realia, political realia, cultural realia and mass media realia.

The novel "Catch-22" [6] has been selected for the sampling as it contains many political and social realia. Social and political vocabulary is the main centre of nationally charged words reflecting the peculiarities of the other nation's lifestyle.

Unlike geographical names, names of animals and plants which portray the natural geographical environment, the names of state institutions, authorities and official organizations reflect the social and political state. Political realia are registered in political dictionaries. In American literary works they contribute to the vivid national coloring, thus their rendering in translation is mandatory.

Political and social vocabulary is the most representative in class approach to the linguistic phenomena. The language specificity allows to charge the linguistic signs with totally different meaning.

The semantic content of the social and political terminology is often emotionally and evaluatively colored and evokes different associations.

Findings and Conclusions. The total identity of the source text and translation text in rendering the realia is impossible due to the discrepancy in connotational meaning and cultural and sociopolitical associations. Realia have the utmost potential of expressiveness and assessment. The knowledge of the realia and of the possible ways of their rendering are the criteria of translator's competence. The main deter-

monator of qualified translation is adequate reaction of the target audience in the translation language culture similar to that is the source language culture.

Translation transformations come in hand when translator encounters challenges in rendering the meaning of realia in artistic texts. Semantic development, loan translation, different type of replacement and compensation seem to be the most productive translation devices. The perspective is seen in investigating other interdisciplinary issues of linguistic regional and translation studies.

REFERENCES:

1. Кияк Т.Р. Національне забарвлення мов оригіналу і перекладу: проблема відповідностей і розбіжностей між ними. Тернопіль: 2004. 152 с.
2. Томахін Г.Д. Реалії в мові і культурі. Москва, 1997. 180 с.
3. Чередниченко О.І. Про мову і переклад. Київ: Либідь, 2007. 248 с.
4. Dictionary of Politics and Government. Bloomsbury Publishing, 2004. 289 p.
5. Heller J. Catch-22. URL: https://royallib.com/book/heller_dgozef/ulovka_22.html (Retrieved: 16.02.22).
6. Heller J. Catch-22. URL : <https://mybook.ru/author/dzhozef-heller/popravka-22/read> (Retrieved: 16.02.22).
7. Markstein E. Realia. *Handbuch Translation*. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 1998. 291 p.
8. Neubert A. Pragmatik . *Handbuch Translation*. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 1998. 56 p.

УДК 811.1.9

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.42>

СУФІКСОЇДИ В УКРАЇНСЬКІЙ МЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

SUFFIXOIDS IN UKRAINIAN MEDICAL TERMINOLOGY

Самойленко О.В.,

orcid.org/0000-0001-5040-8740

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувачка кафедри мовних та гуманітарних дисциплін № 1
Донецького національного медичного університету

У статті аналізується функціонування у медичній термінології інтернаціональних терміноелементів, які виступають кінцевими конструктами складних слів. Такі словотвірні терміноелементи отримали назву суфіксоїдів, тобто частин слова, які мають ознаки як кореня, так і суфікса. Суфіксоїди належать до групи афіксоїдів, під якими дослідники розуміють одиниці маргінального типу, які наближаються за своєю словотвірною функцією (здатність утворювати нові слова з одним і тим компонентом) до афіксів – до суфікса (для прикінцевих компонентів складних утворень) або префікса (для перших компонентів)». Використання подібних конструктів є характерною рисою системи медичних термінів, які повинні характеризуватися універсальністю та логічністю. Медична термінологія є дуже багатою на одиниці такого типу, бо базою для неї виступають одиниці греко-латинського походження, які, з одного боку мають обмежену сферу використання, а з іншого – використовуються у великій кількості термінів. Саме їх висока частота використання та наявність конкретного семантичного значення є основними причинами виділення подібних одиниць в окрему групу словотвірних конструктів.

Автор доводить, що суфіксоїди можна класифікувати за семантичним критерієм: 1) назви галузей медицини та найменування спеціалістів у цих галузях; 2) терміни на позначення хвороб та патологічних станів; 3) найменування пристроїв, інструментів та процесів діагностування; 4) терміни на позначення лікування та різних видів хірургічного втручання. Детально розглядаються суфіксоїди з точки зору ономаціології, визначається затвердження за певними суфіксоїдами ономаціологічних базисів «стан» та «процедура».

У статусі суфіксоїда той чи інший структурний елемент складного слова затверджується не відразу. Як правило, діахронічний шлях суфіксоїда включає наступні етапи: представленість у складі композитів, окремі виділення компонентів, але вже із зазначенням їхньої семантики, визнання елемента в статусі суфіксоїда, семантика якого спочатку трактується варіативно. Таким чином, кожен структурний елемент, що набув статусу суфіксоїдності, має свою історію становлення, в результаті якого в загальній системі мови сформувалася підсистема

семантично значущих компонентів слів гібридного характеру, що демонструють системні зв'язки різного типу. Перспективи подальших розвідок у класифікації ономасіологічних моделей медичних термінів полягають у виділенні ономасіологічних ознак, що може використовуватися на практичних заняттях з основ медичної термінології у закладах медичної освіти.

Ключові слова: основокладання, квазікомполит, афіксоїдація, суфікс, префікс, суфіксоїд, префіксоїд, медичні терміни.

The article analyzes the functioning of international terminological elements in medical terminology, which are the final constructs of compound words. Such word-forming term elements are called suffixes, namely parts of the word that have features of both the root and the suffix. Suffixoids belong to the group of affixoids, under which researchers mean marginal units that are close in their word-forming function (ability to form new words with the same component) to affixes – to the suffix (for the final components of compound words) or prefix (for the first components)». The use of such word-building elements is a characteristic feature of the system of medical terms, which must be characterized by universality and logic. Medical terminology is very rich in units of this type, because the basis for it are units of Greco-Latin origin, which, on the one hand, have a limited scope, and on the other hand, they are used in a large number of terms. Their high frequency of use and the presence of a specific semantic meaning are the main reasons for the allocation of such units in a separate group of word-forming constructs.

The author argues that suffixes can be classified by semantic criteria: 1) the names of branches of medicine and the names of specialists in these fields; 2) terms for the designation of diseases and pathological conditions; 3) names of devices, tools and diagnostic processes; 4) terms for treatment and various types of surgery. Suffixoids are considered in detail from the point of view of onomasiology, the belonging of certain suffixoids to onomasiological bases "state" and "procedure" is determined.

One or another structural element of a compound word is not referred immediately to the status of suffix. As a rule, the diachronic path of the suffix includes the following stages: representation in composites, separate selection of components, but with indication of their semantics, recognition of the element in the status of suffix, the semantics of which are initially interpreted in different ways. Thus, each structural element that has acquired the status of suffixes has its own history of formation, as a result of which a subsystem of semantically significant components of hybrid words is formed in the general system of language, demonstrating systemic connections of different types. Prospects for further research include the classification of onomasiological models of medical terms, identification of onomasiological features that can be used in practical classes on basics of medical terminology in medical education.

Key words: compounding, quasicomposite, affixoids, suffixoids, prefixoids, suffix, prefix, medical terms.

Постановка проблеми. У 50-60 роки ХХ століття у мовознавстві з'явилися нові терміни для позначення одиниць мови, які мають ознаки як кореня, так і афікса: напівафікс (М.Д. Степанова), афіксоїд (Н. М. Шанський, М.В. Черепанов), префігований словоелемент (В.П. Григор'єв), відносно вільні/зв'язані морфеми (О. С. Кубрякова), субафікси (Є. А. Крашеніннікова), радикасоїд (О. С. Кубрякова), аглютинатори (Н. В. Косарева). У лінгвістиці закріпилися терміни афіксоїд (суфіксоїд, префіксоїд), що відбилося в лінгвістичних енциклопедіях (О. В. Селіванова) і словниках лінгвістичних термінів. Але, незважаючи на довгі роки досліджень, дискусійним питанням залишається статус інтернаціональних компонентів грецького та латинського походження в складі композитів / квазікомполитів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Мовознавці розробили чотири підходу до терміноелементів грецького та латинського походження. На їх погляд, такі конструкції можна уналежнити до афіксоїдів, коренів, афіксів та радикасоїдів.

Першу концепцію простежуємо у працях В. В. Лопатіна, І. С. Улуханова [5], К. Л. Ряшенцева [3], ці науковці стверджують, що «жоден з елементів *-фоб*, *-бус*, *-граф*, *теле-*, *астро-*, *гідро-*, *макро-*, *мікро-* тощо – не загубив свого лек-

сичного значення і використовується для утворення складних слів, а не афіксальних» [3, с. 51]. В. Г. Григор'єв звертає увагу на те, що «конкретне лексичне значення частин «інтернаціональних складних іменників може бути, безумовно, визначено за допомогою певних двомовних словників, а не із власне структури російської мови» [2, с. 71].

М. М. Шанський [7] у власній концепції виділяє морфеми *-олог*, *-оман*, *-офил*, *-офоб*, *-ограф* і називає їх чистими суфіксами, Вважаємо недоречним, виділення суфіксів *-офоб* та *-оман*, тому що у мові функціонують прості слова *манія* та *фобія* (до речі, вони мають самостійне повноцінне лексичне значення). Стосовно компоненту компоненту *-ограф* можна констатувати, що у мові наявні слова, де словотвірний конструкт *граф-* виступає у препозиції (*графоман*, *графологія*).

Ще одна концепція простежується в роботах дослідників англійської мови у теорії цих дослідників конструкції *-логія*, *-фобія* розглядаються як радикасоїди, які мають певні специфічні риси: 1) здатність до одночасного сполучення ознак кореневих та афіксальних морфем; 2) можливість використання лише у зв'язаному вигляді. На цій підставі компоненти іншомовного походження виділяють в окрему групу морфем перехідного

типу – радикасоїдів [4]. Отже, під цим терміном розуміють лише зв'язані корені. К. Г. Городенська також зазначає, що в українській мові «більшість запозичених коренів комбінуються з декількома самостійними слова, що дає привід говорити про початковий етап їх афіксоїдації, інші продовжують функціонувати лише у складі композитів» [1, с. 87].

Постановка завдання. Метою роботи стало визначення певних особливостей творення українських медичних термінів, які найчастіше обумовлені провідною роллю інтернаціональних словотвірних формантів греко-латинського походження у формуванні медичної терміносистеми, а саме суфіксоїдів (афіксоїдів, які знаходяться у постпозиції).

Виклад основного матеріалу. Дуже поширеними і продуктивними є афіксоїди саме у медичній термінології, яка є універсальною для різних мов, дуже часто терміноелементи використовуються у постпозиції, тобто виконують функцію суфіксоїдів. Ми можемо говорити, що деякі словотвірні конструкції можуть використовувати і як суфіксоїди, і як вільні корені, наприклад: **парез – геміпарез, плегія – моноплегія, тетраплегія.**

Можна виділити наступні лексико-семантичні групи складних медичних термінів (вони набувають статусу квазікомпозитів, тому що містять афіксоїди (суфіксоїди або префіксоїди)):

1) терміни на позначення медичних сфер та найменування спеціалістів у цих галузях: **кардіологія, стоматологія, офтальмологія, андрологія, нефрологія, пульмонологія, остеологія, артрологія, гастроентерологія, проктологія, гінекологія, гастроентерологія, неврологія, ендокринологія, дерматологія, нозологія, травматологія** (суфіксоїди –**логія** та –**лог**: **Дерматологія** (від грец. *δέρμα* – шкіра і грец. *λόγος* – наука) – розділ медицини, який вивчає будову і функціонування шкіри і її придатків – волосся, нігтів, а також слизових оболонок, захворювань шкіри, її придатків і слизових, методи їх лікування і запобігання. Відповідно лікар, який займається цим розділом медицини – дерматолог. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F>). Ці афіксоїди є дуже продуктивними у в інших наукових галузях: культурологія, гідрологія, філологія, вони власне і реалізують ономасіологічний базис «наука»;

2) назви патологічних станів та хвороб та патологічних станів: **ксантопсія, кардіосклероз, остеонекроз, бронхоспазм, мастопатія, олігосіалія, олігофренія, остеомієліт, бронхолітіаз, уролітіаз, нефролітіаз, цистолітіаз, дермато-**

мікоз, стоматомікоз, оніхомікоз, флебостеноз, лейкоцитоз, гемофілія, спазмофілія, тромбофілія, дерматосклероз, ксеродермія, метрортозис, нефрортоз, ентерортозис, кардіоплегія, тетраплегія, діплегія, параплегія, геміпарез, бронхектазія. Терміни цієї групи утворюються за допомогою суфіксоїдів –**некроз** (омертвіння: *Газова гангрена (міонекроз, клостридіальний міоліт) є інфекцією, що виникає через своєрідні бактерії роду клостридії.* <https://doc.ua/ua/bolezni/gazovaya-gangrena>), –**склероз (Ангіосклероз сітківки – явище, при якому в очному дні відбувається ущільнення і потовщення стінок ока. Часто це відбувається через атеросклеротичних бляшок, які виникають через підвищений рівень холестерину. <https://eko.org.ua/shho-take-angioskleroz-sitkivki-osoblivosti-likuvannya/>), –**птоз** (опущення: *Гастроптоз – це захворювання, при якому шлунок займає анатомічно неправильне положення, набагато нижче порівняно з нормою і по співвідношенню до інших внутрішніх органів.* <http://farman.kiev.ua/gastroptoz-simptomi-likuvannya/>), –**мікоз** (грибкове захворювання: *Грибкові ураження нігтів (оніхомікози) відносяться до найбільш поширених дерматологічних захворювань. Вони зустрічаються у 10-15% населення, а серед осіб старше 60 років – майже у 30%.* <https://uozter.gov.ua/ua/pages/341>), –**літіаз** (кам'яна хвороба: *Трансмуральний бронхолітіаз характеризується частковим «народженням» каменю – кальціната в просвіт великого бронха за типом айсберга* Джерело: <https://medukrpro.ru/diagnostika-2/4787-zmini-bronhiv-pri-tuberkulozilegeniv-posibnik-z.html>, –**стеноз** (звуження: *Приклади формулювання діагнозу: 1. Ахалазія кардії (функціональна) без розширення стравоходу. 2. Ахалазія кардії (стійкий спазм) з помірним розширенням стравоходу. 3. Патологічний шлунок-стравохідний рефлюкс з кардіостенозом, великим розширенням стравоходу і S-подібним його викривленням.* http://medu.pp.ua/vnutrennie-bolezni_718/patologicheskij-jeludochno-pischevodnyiy.html), –**плегія** (параліч: *Хоча хронічна прогресуюча плечова моноплегія нечаста, синдромієлія та пухлини шийного канатика або плечове сплетення може бути причиною.* <https://uk.wikijaa.ru/wiki/Monoplegia>, –**парез** (напівпараліч: *Головний симптом геміпареза – м'язова слабкість в кінцівках. Інша симптоматика залежить від основного захворювання. При інсультах може порушуватися мова, ковтання, зір, свідомість, функції тазових органів.* Джерело: <https://supercomputer.com.ua/?p=4183> <https://supercomputer.com.ua/>,**

-філія (схильність: **Тромбофілія** підвищує ризик ВТЕХ впродовж усього життя хворого, однак ризик збільшується wraz з віком та появою додаткових факторів ризику ВТЕХ; перший епізод ВТЕХ зазвичай розвивається у віці 30–50 років), **-трофія** (живлення: **Аміотрофія** може бути успадкованою або проявитися як наслідок іншої хвороби. <https://liku.in.ua/khvoroby-ta-likuvannia/item/13052-amiotrofiia>). Усі ці суфіксоїди реалізують ономасіологічний базис «стан», або точніше – «патологічний стан».

3) лексеми на позначення пристроїв та інструментів, які використовуються у процесі діагностування: **флюорограф, кардіоскоп, гастроскоп, енцефалограф**: Основними елементами центральної нервової системи, що включає і головний мозок, є нервові клітини – нейрони. Вони мають властивість проводити і генерувати електричні імпульси, ці імпульси реєструються приладом – **електроенцефалографом**. Суфіксоїди **-граф, -грама** є дуже поширеними: Майже кожна людина хоча б раз у житті робила **кардіограму**. Проводиться ця процедура наступним чином: пацієнт лягає на кушетку, оголює необхідні ділянки тіла, до яких прикріплюються електроди. Мова йде про руки, ноги, груди, до яких кріпиться близько 10 датчиків. <http://medbuch.org/novini/tsikavo-znaty-pro-shho-rozpovist-kardiograma/>). Використовуються також суфіксоїди **-скоп, -скопія** (Ендоскопія – метод діагностики, принцип якого полягає у введенні через один з отворів в організмі людини спеціального пристрою – ендоскопа, який можна пройти у нас у Львові. <https://www.novo.lviv.ua/research/endoscory/>), які виступають у ролі ономасіологічних базисів «пристрій» та «процедура»);

4) типи лікування та різні види хірургічного втручання: **міотомія, гістеректомія, проктостомія, хіміотерапія, бальнеотерапія, гідротерапія, гемотерапія, аутогемотерапія, аеротерапія**. Цю групу представляють суфіксоїди **-стомія** (накладання штучного отвору: **Гастроентеростомія** – це хірургічне втручання, що передбачає накладення співустя між тонкою кишкою і шлунком. <https://likari.info/korysna-informaciya/600-gastroenterostomya.html>), **-томія** (розтин, розсікання: **Ендоскопічна міотомія (РОЕМ)**: подовження міотомія стравоходу спеціальним ножем, введенням через гастроскоп. Процедура проводиться під загальним наркозом з ендотрахеальною інтубацією. <https://empendium.com.ua/chapter/B27.II.4.1.1.>), **-ектомія** (видалення: **Надпівхова ампутація матки (також ця процедура називається субтотальна гістеректомія)** – це вид хірургічного втручання, спрямований на видалення матки із збереженням її шийки. Подібний вид операцій вважається щадним, оскільки характеризу-

ється досить швидким відновленням. <https://viva.clinic.ua/ginekologiya/nadvlagalishnaya-amputaciya-matki/>), **-терія** (лікування: **Анітерія** – це вид альтернативної медицини, яка використовує для лікування та профілактики різних захворювань продукти із пасіки: мед, пилок, бджолину отруту, прополіс, а також сон-релаксацію прямицінько на вулицях! <https://hatarizba.com.ua/services/bdzholynterapiia-son-na-bdzholynykh-vulykakh/>), **-нексія** (прикріплення: **Лапароскопічна нефронексія** – це малоінвазивна операція, при якій нирка, котра опустилася зі свого анатомічного місця, фіксується до тканин заочеревинного простору за допомогою спеціального сітчастого імплантату. Це дозволяє повернути орган у нормальне положення, яке змінюється внаслідок нефроптозу. <https://bilyak.com.ua/operations/laparoscopy/laparoskopichna-nefropeksiya-fiksaci/>), **-лізис** (операція з очистки від спайок: Лікарі-гінекологи успішно проводять діатермоексцизії кіст яєчників, туботомії, сальпінголізиси, сегментарні резекції маточних труб, консервативні **міомектомії, гістероскопії**. https://luchanskogo.ks.ua/?page_id=1253), **-трипсія** (дроблення: У випадках урологічного втручання широко застосовується метод лазерної **літотрипсії** ниркових каменів, нижньої та середньої третини сечовивідних шляхів, успішно впроваджена малоінвазивна методика лікування аденоми простати – **транс уретральна резекція**. https://luchanskogo.ks.ua/?page_id=1253) які виконують функцію ономасіологічного базису зі значенням «процедура».

Як бачимо, у медичних термінах суфіксоїди виконують функцію ономасіологічного базису.

Висновки. У статусі суфіксоїда той чи інший структурний елемент складного слова затверджується не відразу. Як правило, діахронічний шлях суфіксоїда включає наступні етапи: представленість у складі композитів, окремі виділення компонентів, але вже із зазначенням їхньої семантики, визнання елемента в статусі суфіксоїда, семантика якого спочатку трактується варіативно. Таким чином, кожен структурний елемент, що набув статусу суфіксоїдності, має свою історію становлення, в результаті якого в загальній системі мови сформувалася підсистема семантично значущих компонентів слів гібридного характеру, що демонструють системні зв'язки різного типу. Перспективи подальших розвідок у класифікації ономасіологічних моделей медичних термінів полягають у виділенні ономасіологічних ознак, що може використовуватися на практичних заняттях з основ медичної термінології у закладах медичної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Городенская Е. Г. Аффиксоиды украинского языка. *Проблема статуса деривационных формантов*. Владивосток, 1980. С. 86–94.
2. Григорьев В. П. О взаимодействии словосложения и аффиксации. *Вопросы языкознания*. 1961. № 5. С. 71–78.
3. Ряшенцев К. Л. Сложные слова и их компоненты в современном русском языке: [учебн. пособие]. Орджоникидзе: Изд-во СОГУ, 1976. 285 с.
4. Сафин Р. А. Статус морфем типа *гграфо-* и *-логу*. *Вопросы терминологии и лингвистической статистики*. Воронеж, 1974. С.48–54.
5. Улуханов И. С. Единицы словообразовательной системы русского языка и их лексическая реализация. Москва: Азбуковник, 1996. 256 с.
6. Чинчлей Г. С. О статусе темемных морфем. *Проблема статуса деривационных формантов*. Владивосток, 1980. С. 54 – 61.
7. Шанский Н. М. Очерки по русскому словообразованию: учебн. пособие. Н. М. Шанский. М. Изд-во МГУ, 1968. 310с.

РОЗДІЛ 5 ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'44: 811.11 / 811.161

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.43>

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АПЕЛЯТИВІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ МІСЬКОГО ТИПУ В ЗАХІДНОГЕРМАНСКИХ МОВАХ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ

SEMANTIC FEATURES OF APPELLATIVES DENOTING URBAN TYPE OF AN INHABITED PLACE IN WEST GERMANIC LANGUAGES: CONTRASTIVE ASPECT

Борисенко Н.Д.,
orcid.org/0000-0002-2713-4864
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри англійської філології та перекладу
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Кодубовська О.О.,
orcid.org/0000-0002-1470-3079
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри англійської мови та прикладної лінгвістики
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Статтю присвячено семантичним особливостям апеллативів, які номінують міський тип населеного пункту у сучасних англійській та німецькій мовах. Лексика, яка вивчається у дослідженні, розглядається як лексико-семантична група на позначення населеного пункту, що дозволяє розглядати конституенти групи як єдність членів з однаковим граматичним статусом і однорідними смисловими відношеннями. Іменники на позначення населеного пункту, які актуалізують архісему, вилучено з тлумачних словників англійської та німецької мов. Останні слугують матеріалом дослідження. Перший етап розвідки включає семний аналіз, аналіз словникових дефініцій та семантичне зіставлення конститuentів групи у мовах, що зіставляються, з метою виявлення лексичних одиниць, які актуалізують сему 'міський тип населеного пункту' та способів актуалізації цієї семи в англійській та німецькій мовах. Другий етап дослідження базується на порівняльному методі та включає виділення ізоморфних та аломорфних рис актуалізації семи 'міський тип населеного пункту' в мовах, що зіставляються. Розвідка доводить, що ізоморфним в англійській та німецькій мові є використання кореневого морфа (англ. *town*, нім. *Stadt*) в структурі аналізованих апеллативів та лексем *town*, *Stadt* в їхніх словникових дефініціях. Більш того, ще однією ізоморфною рисою є той факт, що назви неміських та міських населених пунктів використовуються одночасно у словникових дефініціях лексем на позначення населеного пункту, що робить можливим актуалізацію однієї з двох сем в конкретній ситуації. В обох мовах, англійській та німецькій, сема 'міський тип населеного пункту' присутня у композитів, які мають у своїй структурі основи англ. *city*, *town* та нім. *stadt*. Аломорфна риса англійської мови полягає у використанні прикметника *urban* у словникових дефініціях лексем, які актуалізують сему 'міський тип населеного пункту'.

Ключові слова: апеллатив, населений пункт, зіставний аналіз, сема, лексико-семантична група, міський тип населеного пункту

The article deals with semantic characteristics of appellatives which denote an urban type of an inhabited place in Modern English and German. The vocabulary under analysis is treated as a Lexical-Semantic group denoting an inhabited place which allows viewing the constituents of the group as a unity of members with the same grammatical status and homogeneity of semantic relations. The nouns denoting an inhabited place and actualizing the ach-seme are singled out from the explanatory dictionaries of English and German which serve as material of the research. The first stage involves the seme analysis, the analysis of dictionary definitions, and semantic contrast of the constituents of the groups in the languages compared which are aimed at specifying the lexical units with the seme 'urban type of the inhabited place' and analyzing the way the seme is actualized in English and German. The second stage is based on comparative method and includes singling out isomorphic and allomorphic features in the actualization of the seme 'urban type of the inhabited place' in the languages compared. The research proves that isomorphic in English and German is the use of the root morph (Eng. *town*, Germ. *Stadt*) in the structure of the appellatives analyzed and lexemes *town*, *Stadt* in their dictionary definitions. Moreover, the names of urban and rural inhabited places are simultaneously used in the dictionary definitions of the lexemes denoting an inhabited place making it possible to actualize one of the semes mentioned in a particular situation, which is an isomorphic feature as well. In both English and German, the seme 'urban type of the inhabited place' in

found with the composites that include the stems Engl. *city*, *town* and German *stadt*. An allomorphic feature of the English language comprises the use of the adjective *urban* in the dictionary definitions of the lexemes which actualize the same urban type of the inhabited place.

Key words: appellative, inhabited place, contrastive analysis, seme, lexical-semantic group, 'urban type of the inhabited place'

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві зростає розуміння того, що лексична семантика є найбільш продуктивною галуззю для зіставлення декількох мов, яке сприяє більш глибокому усвідомленню структури мови загалом [10, с. 300]. Можливість зіставного аналізу лексики забезпечується наявністю певних спільних рис між всіма мовами, що пояснюється єдністю оточуючого світу й мозку носіїв всіх людських мов. Водночас історичний розвиток кожної окремої спільноти сприяє наявності в її мові та лексиці відмінностей як у плані вираження, так і в плані змісту [11, с. 26–31].

Сучасні дослідження лексики в зіставному аспекті спрямовані переважно на встановлення ізоморфних та аломорфних рис семантичних систем мов, які вивчаються, виявлення універсального та етноспецифічного в концептуалізації світу носіями мов та мають на меті дослідити, як лексика відображає культурно-специфічну інформацію й акумулює знання про життя певної лінгвокультурної спільноти [9, с. 377–381; 19, с. 4–5]. Актуальним видається й вивчення семної організації окремих угруповань лексики у зіставному плані.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській та закордонній лінгвістиці існує традиція вивчення системної організації лексики [3; 13], зокрема розробка теорій поля [1; 4], лексико-семантичної групи [6], гіперо-гіпонімічних відносин [2; 5] як на матеріалі однієї мови, так і декількох. У той же час, якщо ойконіми отримали широке висвітлення у розвідках українських [8] та закордонних лінгвістів [21; 23], апелятиви на позначення населеного пункту є недостатньо дослідженими попри поодинокі спроби [7]. Проте невирішеними залишаються питання зіставного вивчення семного складу конститuentів окремих лексико-граматичних груп у близькоспоріднених мовах.

Постановка завдання. Наша розвідка присвячена виявленню спільних та відмінних рис у семній структурі апелятивів, що позначають міський тип населеного пункту в англійській та німецькій мовах. Зазначені лексичні одиниці розглядаються у межах лексико-семантичної групи *Населений пункт*, члени якої описують об'єктивно існуючі фрагменти дійсності, а саме місця постійного проживання людей. Залучення поняття ЛСГ

дозволяє врахувати зв'язки між окремими одиницями групи та виокремити сему 'міський тип населеного пункту' у структурі її конститuentів.

Виклад основного матеріалу. Семний аналіз конститuentів ЛСГ зіставлених мов, дозволив виділити сему 'міський тип населеного пункту' в структурі лексем ЛСГ, що є ізоморфною рисою для аналізованих мов. В англійській мові 104 лексичні одиниці та 28 лексем в німецькій актуалізують зазначену сему (Рис.1). Про її присутність в семній структурі одиниці свідчить кореневий морф у слові, використання в словниковій дефініції апелятива словосполучення відносних прикметників англ. *urban*, іменників англ. *town*, нім. *Stadt* або лексичних одиниць на позначення населеного пункту.

В англійській мові сема 'міський тип населеного пункту' присутня у семному складі лексеми *town*, що тлумачиться в другому значенні як *a compactly settled area* [20], словникова дефініція акцентує на відмінності аналізованого об'єкта від довколишньої сільської території: *as distinguished from surrounding rural territory*, як у 2 b значенні, оскільки прикметник *rural* визначається як *happening in or relating to the countryside, not the city* [17]. У 2 a значенні наголошується на проміжному положенні населеного пункту *town* між двома іншими типами населеного пункту: *usually larger than a village but smaller than a city* [20].

Відповідно апелятиви на позначення населеного пункту, які визначаються в словникових статтях за допомогою лексеми *town*, розглядаємо як такі, що актуалізують сему 'міський тип населеного пункту'. Наприклад, *boom town – a town that experiences sudden economic growth* [12]; *pueblo – a small town, especially in parts of the US that are near Mexico* [18]; *townlet – a very small town* [20]; *township – a town in Canada or the US that has some local government* [17].

У словникових дефініціях слів *megalopolis* (*a very large city, or an urban area that consists of several towns and cities* [14]); *supercity – a vast urban area, often incorporating several smaller cities* [14] міститься прикметник *urban* (*of, relating to, or constituting a city or town* [14]), який указує на наявність у семній структурі лексичних одиниць аналізованої семи. Скорочення від прикметника *urban – urb* використовується як іменник на позначення населеного пункту та визначається в словнику як *an urban area, a city* [16].

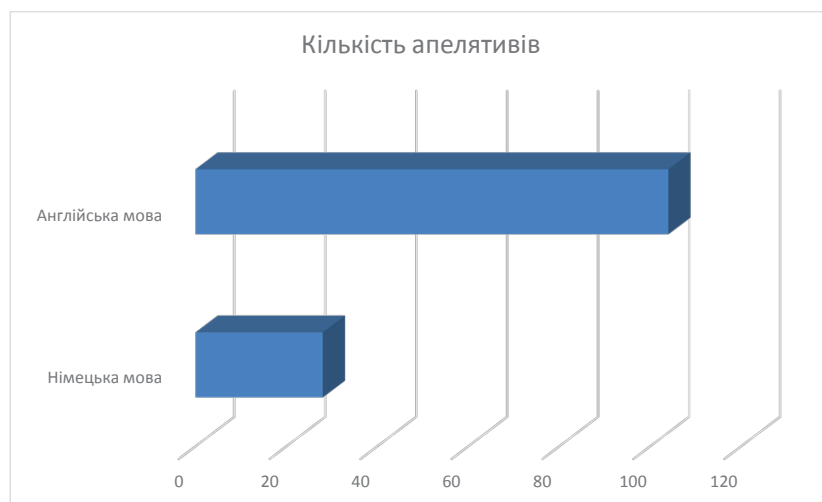

Рис. 1. Сема 'міський тип населеного пункту' в західногерманських мовах

У словниковому тлумаченні лексеми *town* також виявлено прикметник *urban*: *a large densely populated urban area* [20] або *a large group of houses, shops, factories, etc., smaller than a city and larger than a village, urban* [14], що є додатковою вказівкою на присутність семи 'міський тип населеного пункту' в одній із семем одиниці.

Зі свого боку апелятив *city* також визначається за допомогою лексеми *town*: *city – a large important town* [17], з певними відмінностями для британського (*a town created a city by charter and usually containing a cathedral* [16]) та американського (*a town of any size that has definite borders and powers that were officially given by the state government* [17]) варіантів. Як наслідок, лексичні одиниці на позначення населеного пункту, що в словнику тлумачаться за допомогою слова *city* розглядаємо як такі, у семному складі яких наявна сема 'міський тип населеного пункту'. Наприклад, *asphalt jungle – a big city or a specified part of a big city* [20]; *cathedral city – a city that has a cathedral* [14]; *supercity – a very large city, with a population in the millions* [14] або *wen – a large overcrowded city* [14].

У словникових дефініціях лексичних одиниць на позначення міського типу населеного пункту представлено тлумачення за допомогою іменників *town* та *village*. Відповідно до тлумачних словників Longman та Macmillan апелятив *village* визначається як *a very small town in the countryside* [17; 18], що дозволяє виділити в його семному складі семи 'міський тип населеного пункту'. У цьому випадку йдеться про надмірність вираження семи в семному складі лексичних одиниць: *dorp – archaic or South Africa a small town or village* [14]; *hill station – a village or town high up in*

the hills, especially in South Asia, where people go in the summer to escape from the heat [12]; *bastide – a village or town in medieval France built especially for defense and usually laid out according to a definite geometric plan* [20]; *shtetl – a small Jewish town or village in eastern Europe* [16].

З іншого боку, оскільки апелятив *village* визначається як – *a small group of houses in a country area* [14], де іменник *country* позначає *the part of the land that is away from cities or industrial areas; rural districts* [14] та актуалізує у своєму семному складі ознаку 'неміський тип населеного пункту' зауважуємо по потенційну можливість зазначених слів у різних контекстах актуалізувати одну із двох сем.

Композити *boomtown*, *cow town*, *ecotown*, *one-horse town*, *big city*, *cathedral city*, *megacity* актуалізують сему 'міський тип населеного пункту' і завдяки основам *town*, *city*.

У німецькій мові сема 'міський тип населеного пункту' актуалізується в семному складі апелятива *Stadt*, який визначається як *größere, geschlossene, vom Dorf durch bestimmte Rechte unterschiedene Wohnsiedlung* [22, s. 1215]. Як бачимо з визначення, основними ознаками міського типу населеного пункту є 'розмір', при цьому підкреслюється його відмінність від такого типу населеного пункту, як *Dorf*, завдяки наявності певних прав (*bestimmte Rechte*).

Про присутність аналізованої семи в семному складі слова свідчить використання іменника *Stadt* у словниковому тлумаченні лексем. Наприклад, *Regierungssitz – Stadt, in der eine Regierung (2) ihren Sitz hat* [15].

Аналізована сема репрезентується кореневим морфом у лексемі *Städtchen* та відображаються

в її словниковій дефініції завдяки використанню слова *Stadt – kleine Stadt* [22, s. 1215].

Крім того, сема ‘міський тип населеного пункту’ репрезентується основою *stadt* у композиціях. У словникових визначеннях таких апелятивів міститься іменник *Stadt*, як у цьому випадку: *Mittelstadt – Stadt mittlerer Größe (mit einer Einwohnerzahl zwischen 20 000 und 100 000)* [15] або композит з основою *stadt: Provinzhauptstadt – Hauptstadt einer Provinz* [15], за допомогою яких відбувається тлумачення членів ЛСГ *населений пункт*.

У наступному прикладі про наявність аналізованої семи в семному складі апелятива свідчить композит із основою *stadt* у словниковій дефініції: *Krähwinkel – der abwertend spießbürgerliche Kleinstadt oder Gesinnung* [24].

Одночасне використання у визначенні лексичної одиниці *Ort (Ortschaft, Stadt)* [15] лексеми *Stadt* та лексем, які позначають німецький тип населеного пункту, наприклад, *Ortschaft*, що визначається як *Gemeinde, Siedlung, Dorf* [22, s. 961], свідчить про можливість актуалізації

в певному контексті семи ‘міський’ або ‘німецький тип населеного пункту’.

Висновки. Отже, семний аналіз конститuentів ЛСГ *населений пункт* дозволяє виділити сему ‘міський тип населеного пункту’ в структурі одиниць ЛСГ зіставлюваних мов. Ізоморфною рисою актуалізації аналізованої семи є використання лексем *town, Stadt* та репрезентація аналізованої семи кореневими морфемами (*town, Stadt*) в зіставлюваних мовах; одночасне використання в тлумаченні апелятива назв міського та німецького населеного пунктів, що свідчить про можливість актуалізації однієї з зазначених сем у конкретному контексті. В англійській та німецькій мові сема представлена в композиціях, до складу яких входять основи *city, town* (в англійській мові) та *stadt* (у німецькій). Аноморфною рисою англійської мови є використання прикметника *urban* у словникових дефініціях членів ЛСГ *населений пункт*. Подальша перспектива розвідки полягає у виявленні особливостей представлення семи ‘німецький тип населеного пункту’ в англійській та німецькій мовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Багмут І. В. Виділення лексико-семантичного поля звуконайменувань у сучасній українській мові. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах* : зб. наук. праць факультету лінгвістики Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету. Київ : ІВЦ Держкомстату України, 2004. Вип. 9. С. 56–64.
2. Булик-Верхола С. З., Теглівець Ю. В. Гіперо-гіпонімічні відношення в українській музичній термінології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2015. № 15. Т. 1. С. 7–9.
3. Деменчук О. В. Стратегії семантичного розвитку ірраціональної лексики. *Мовознавство*. 2017. № 5. С. 21–31.
4. Денисенко В. Н. Семантическое поле как функция. *Филологические науки*. 2002. № 4. С. 44–52.
5. Дзябко Ю. Гіперо-гіпонімічні відношення терміна мовна політика в українській і японській мовах. *Мова і суспільство*. 2012. Вип. 3. С. 45–53.
6. Кодубовська О. О. Одиниці із семою ‘тип поселення за розміром’ у складі ЛСГ “населений пункт” (на матеріалі західногерманських та східнослов’янських мов). *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. № 47. Ч. 1. С. 472–480.
7. Колісниченко Т. В. Семантична структура лексичної номінації ‘settlement’ (на матеріалі англійської мови). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2015. № 16. С. 126–128.
8. Купчинська З. О. Лексико-семантична і словотвірна структура географічних назв на -ин, -ів (Територія України Х-XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Львів, 1993. 18 с.
9. Левицький А. Е. Топонімічний простір США: взаємодія лінгвокультур. *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. пр. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2010. Вип. 32. С. 377–381.
10. Сорока Т. В. Теоретичні засади зіставного дослідження лексичної семантики аксіономенів. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серія «Филологія. Соціальні комунікації»*. Том 26 (65). № 1 С. 300–304.
11. Супрун А. Е. Принципы сопоставительного изучения лексики. *Методы сопоставительного изучения языков* : сб. статей / отв. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Наука, 1988. С. 26–31.
12. Cambridge Dictionary. URL : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/>
13. Canart P. *Studies in Comparative Semantics*. Queensland : University of Queensland Press, 1979. 166 p.
14. Collins Free Online Dictionary. URL : <https://www.collinsdictionary.com>
15. Duden Online Wörterbuch. URL : <https://www.duden.de/woerterbuch>
16. English Oxford Living Dictionaries. URL : <https://en.oxforddictionaries.com>
17. Longman Dictionary of Contemporary English. URL : <https://www.ldoceonline.com>

18. Macmillan Dictionary. URL : <https://www.macmillandictionary.com>
19. Manakin V. Universals in Linguistic Semantics. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)* : у 4 ч. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. Вип. 81 (1). С. 3–7.
20. Merriam-Webster. URL : <https://www.merriam-webster.com>
21. Radding L., Western J. What's in a Name? *Linguistics, Geography, and Toponyms. Geographical Review*. 2010. Vol. 100. P. 394 – 412.
22. Wahrig Deutsches Wörterbuch / von Gerhard Wahrig, Renate Wahrig-Burfeind. Bertelsmann Lexikon Institut im Wissen Media Verlag, 2002. 1452 s.
23. Włoskowitz W. (2017). Functions of Geographical Names and the Use of Endo- and Exonyms. *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*. 2017. S. 323 – 343.
24. Wörterbuch der Deutschen Gegenwartssprache. URL: <https://www.dwds.de/wb/wdg/search?q=>

УДК 811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.44>

КОНТРАСТИВНИЙ АНАЛІЗ НАПОВНЕННЯ КОНЦЕПТУ КОЛІР В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

CONTRASTIVE ANALYSIS OF INTERPENETRATION THE CONCEPT *COLOR* IN ENGLISH AND UKRAINIAN LINGUOCULTURE

Давиденко А.О.,
orcid.org/0000-0001-8499-6674
викладач кафедри іноземної філології
Національного авіаційного університету

У статті на матеріалі текстів новинного дискурсу було здійснено аналіз наповнення концепту КОЛІР в англійській та українській лінгвокультурі. Було розглянуто особливості концепту КОЛІР, а також його наповнення в англійському та українському новинному дискурсі. Було встановлено, що концепт КОЛІР займає важливе місце в англійській та українській лінгвокультурі, з огляду на те, що він включає в себе мовні засоби опису кольорів оточуючого світу, які є невід'ємною частиною життя кожної особистості, незалежно від культури та національності. В англійській та українській мовах виділяються наступні мікросистеми символічних значень кольорних прикметників: 1) «хороший» – білий, «безбарвний» – сірий, «поганий» – чорний; 2) «безпека» – зелений, «попередження» – жовтий, «заборона, небезпека, агресія, злість» – червоний; 3) «революційний» – червоний, «контрреволюційний» – білий; 4) «ніжний, слабкий, радісний» – рожевий, «безтурботний» – блакитний.

За відношенням назви кольору до поняття, виділяють два типи кольоронімів: 1) назви, що позначають конкретну кольорну ознаку предмета чи явища об'єктивної дійсності. Це численна група, яка охоплює невмотивовані (білий, зелений, синій, тощо) та вмотивовані з погляду носіїв сучасної мови кольоропозначення (волошковий, срібний, солом'яний тощо); лексеми з кольорною семантикою різних граматичних категорій (синій, синь, синьо та ін.); назви, що вказують на ступінь вияву кольорної ознаки (найчорніший, найсвітліший, тощо); 2) назви, що характеризують забарвлення предмета, не вказуючи на конкретний характер кольору.

В англійській мові існує така лексика на позначення кольорів, як: 1) сполучення прикметників зі значенням інтенсивності кольору; 2) сполучення двох або трьох кольорів, що реалізують порівняльно-конкретизуюче значення; 3) сполучення комбінованого характеру, що містять кольорний компонент і компонент, що передає емоційно-естетичну оцінку; 4) сполучення, що включають кольоролексеми і найменування предметів або конкретних реалій, які імпліцитно виражають або не виражають кольорне значення.

Було встановлено, що в англійській лінгвокультурі, в українській лінгвокультурі, концепт КОЛІР включає в себе: 1. лексичні одиниці на позначення власне кольорів, кольорових гам: а) базові кольори; б) поєднання кольорів; в) відтінки кольорів; 2. Прикметники, що визначають колір (інтенсивність, глибину, тощо). Перспективи подальших розвідок обумовлені можливістю дослідження втілення символізму в англійській та українській культурі.

Ключові слова: концепт, концепт КОЛІР, лінгвокультура, англійська лінгвокультура, українська лінгвокультура, семантика.

The article deals with the analysis of interpenetration the concept COLOR in the English and Ukrainian linguoculture based on the texts of news discourse. The analysis has shown that the concept of color occupies an important place in English and Ukrainian linguoculture, due to the fact that it includes the linguistic means of describing the colors of the surrounding world, which are an integral part of the life of every individual, regardless of culture and nationality. In English and Ukrainian linguoculture, the following microsystems of symbolic meanings of the color adjectives are distinguished: 1) "good" – white, "colorless" – gray, "Bad" – Black; 2) "Safety" – Green, "warning" – yellow, "prohibition,

danger, aggression, anger” – Red; 3) “Revolutionary” – Red, “counter-revolutionary” – white; 4) “gentle, weak, joyful” – pink, “carefree” – blue.

According to the relation of the color meaning to the concept, there are two types of color names: 1) meanings that denote a specific color feature of an object or phenomenon of objective reality. This is a large group that includes unmotivated (white, green, blue, etc.) and motivated meanings from the point of view of native speakers of modern speech color designations (cornflower blue, silver, straw, etc.); lexemes with color semantics of various grammatical categories (blue, etc.); meanings indicating the degree of manifestation of the color feature (black, light, etc.); 2) meanings that characterize the color of the object, without indicating the specific nature of the color.

In English, there is the following vocabulary for the designation of colors: 1) combinations of adjectives with the meaning of color intensity; 2) combinations of two or three colors that implement a comparative-concretizing meaning; 3) combinations of a combined nature containing a color component and a component that conveys an emotional and aesthetic assessment; 4) combinations that include the color lexical unit and the name of objects or specific realities that express or do not express the color meaning.

It was found that in English, as well as in Ukrainian linguoculture, the concept of color includes: 1. lexical units for the designation of proper colors, color scales: a) basic colors; b) color combinations; c) shades of colors; 2. adjectives that determine the color (intensity, depth, etc.). The prospects for further research are determined by the possibility of studying the color symbolism in English and Ukrainian culture.

Key words: concept, concept COLOR, linguoculture, Englis linguoculture, Ukrainian linguoculture, semantics.

Постановка проблеми. Кольоросприйняття – одна з найважливіших характеристик організму людини, запорука адекватного сприйняття реальності та оточуючого світу. Сприймаючи кольори зоровими рецепторами, особа ідентифікує ти чи інші явища, особливості оточуючої реальності, формує уявлення про них. Актуальність статті обумовлена невщухаючим інтересом сучасної лінгвістики до особливостей функціонування лексем на кольоропозначення, що також робить актуальним контрастивний аналіз наповнення англійського концепту КОЛПР українською та англійською мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми. Окремі аспекти функціонування лексем на кольоропозначення досліджувались багатьма науковцями, а саме: Є. Баран, В. Виноградов, І. Гальперін, О. Дзівак, О. П. Крітенко, О. Кудря, І. Масюк, Н. Медведь, М. В. Межова, Ф. Н. Новіков та інші. Науковці розглядають особливості наповнення концепту КОЛПР в англійській лінгвокультурі, так само як і в українській, проте, існує незначна кількість досліджень, присвячених саме контрастивному аналізу концепту КОЛПР в англійській та українській лінгвокультурі.

Постановка завдання: стаття має такі завдання: розглянути сутність концепту КОЛПР, визначити його складові, здійснити контрастивний аналіз наповнення концепту КОЛПР в англійській та українській лінгвокультурі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепт КОЛПР присутній у кожній лінгвокультурі, з огляду на те, що кольори відповідають за яскравість світобачення людини, вони – забарвлюють оточуючий світ, роблять його неповторним та прекрасним. Проте, в кожній лінгвокультурі присутні певні особливості сприйняття тих чи інших кольорів, тобто, кольорова символика.

Символічне значення кольору не є постійною одиницею. З плином часу, трактування колірних символів змінюється: втрачається початкові смисли, набуваються нові. Зрозуміло, що в пам’яті представників тієї чи іншої лінгвокультурної спільності існують в більшості своїй, сучасні смисли, та спостерігається втрата початкових смислів. Практично всіма культурними народами було помічено зручність використання кольору в якості символів. Але, виходячи з різних умов існування і розвитку цивілізацій, одні і ті ж кольори у різних народів символізують різні явища. Проте, існує загальноприйнята класична народна традиція в символіці Європи [4]. З окремими кольоропозначеннями пов’язуються певні уявлення, враження і почуття.

В англійській та українській мовах виділяються наступні мікросистеми символічних значень колірних прикметників:

- 1) «хороший» – білий, «безбарвний» – сірий, «поганий» – чорний;
- 2 «безпека» – зелений, «попередження» – жовтий, «заборона, небезпека, агресія, злість» – червоний;
- 3) «революційний» – червоний, «контрреволюційний» – білий;
- 4) «ніжний, слабкий, радісний» – рожевий, «безтурботний» – блакитний.

За відношенням назви кольору до поняття про нього прийнято виділяти два типи лексики на позначення кольорів [2]:

- 1) назви, що позначають конкретну колірну ознаку предмета чи явища об’єктивної дійсності. Це численна група, яка охоплює невмотивовані (білий, зелений, синій, тощо) та вмотивовані з погляду носіїв сучасної мови кольоропозначення (волошковий, срібний, солом’яний тощо); лексеми з колірною семантикою різних граматичних категорій (синій, синь, синьо та ін.); назви,

що вказують на ступінь вияву колірної ознаки (найчорніший, найсвітліший, тощо);

2) назви, що характеризують забарвлення предмета, не вказуючи на конкретний характер кольору. Такі назви посідають окреме місце в семантичній класифікації слів із колірним значенням, оскільки вони чітко не позначають конкретний колір, але дають певну інформацію про забарвлення предмета чи явища, тому їх умовно можна вважати кольороноазвами. Серед них виділяються такі групи:

а) назви, які визначають ступінь насиченості, інтенсивності кольорів, не називаючи конкретної колірної якості: *ясний, світлий, темний, блідий*;

б) назви, що вказують на спосіб поєднання кількох невизначених кольорів у певній формі;

в) назви для неозначеного кольору, які вказують на загальне забарвлення реалій, не визначаючи його конкретного характеру: *кольоровий, барвити, рясніти, барвистий, замузаний*;

г) назви, що виражають відтінки певного забарвлення предметів і явищ природи: *яскравий, чистий*;

ґ) назви, які вказують на загальний характер забарвлення реалії, зумовлений дією сонця, вітру тощо: *смаглий*.

До лексико-семантичної групи назв кольорів належать і загальні назви цієї категорії слів, які позначають сукупну колірну ознаку: *колір, фарба, барва, краска* [2, с. 97 – 100].

Досліджуючи колористичну лексику, І. Масюк поділяє її на дві категорії [2]:

1. Ахроматичні кольоропозначення – ті, які відрізняються один від одного тільки світлістю. До ахроматичних кольорів належать білий, чорний і всі проміжні між ними сірі кольори.

2. Хроматичні кольоропозначення – це ті кольори та їх відтінки, які ми розрізняємо в спектрі (червоний, жовтогарячий, жовтий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий).

Відомо, що лексика на позначення кольорів виражена прикметниками в будь-якій мові, наприклад: *black – чорний, white – білий, red – червоний, рудий, blue – синій, green – зелений, yellow – жовтий, orange – помаранчевий, grey (gray) – сірий, сивий, brown – коричневий, pink – рожевий, purple (violet) – фіолетовий*, тощо.

Проте, в англійській мові існує й інша лексика на позначення кольорів, а саме:

1) сполучення прикметників зі значенням інтенсивності кольору: *bright yellow, dark blue; dark grey, pale green / блідо-блакитний, брудно-сірий, матово-білий, мутно-зелений, темно-синій, яскраво-жовтий*;

2) сполучення двох або трьох кольорів, що реалізують порівняльно-конкретизуюче значення: *black-grey, green-white, green-blue, pink-grey, reddishbrown / багряно-жовто-чорний, зелено-синій, синяво-блідий червонувато-коричневий, вогненно-жовтий, вогненно-червоний, чорно-сірий*;

3) сполучення комбінованого характеру, що містять колірний компонент і компонент, що передає емоційно-естетичну оцінку: *grey-looking / запалено-червоний*;

4) сполучення, що включають кольоролексеми і найменування предметів або конкретних реалій, які імпліцитно виражають або не виражають колірне значення. Такі лексичні одиниці виключно широко представлені в англійській мові, найбільш повно відображають її національну специфіку і є яскравою відмінною рисою кольорової палітри оригінального тексту авторів англійських текстів. Даний тип складних кольоропозначення включає наступні предметні компоненти:

– назви природних реалій – *bluish-ash-smeared, jet-black, mud-coloured, sun-fired, soot-coloured, yellow-flamecoloured*;

– назви мінералів / металів – *blue-steel, charcoal, cream-tile, cream-tiled, green-metal*;

– соматизми – *blood-ruby, blue-jowled, zinc-oxide-faced*;

– назви представників фауни – *blackbeetle-coloured*;

– назви предметів побуту / інтер'єру – *gold-mesh, greenlidded*;

– найменування продуктів харчування – *lime-green, milk-white*.

Подібного роду «об'єктні» найменування кольору, співвіднесені в плані колірної ознаки з «еталонним» предметом, відіграють істотну роль у створенні образного ландшафту тексту.

Отже, що концепт КОЛІР відіграє важливу роль у кожній лінгвокультурі. Так, за допомогою символіки кольорів, репрезентуються культурні особливості народів, світосприйняття певних національностей.

Розглянемо лінгвістичне наповнення концепту КОЛІР в англійській лінгвокультурі. Так, концепт КОЛІР в англійській лінгвокультурі представлено такими лексемами:

1. Лексичні одиниці на позначення власне кольорів, кольорових гам:

А) Базові кольори: *grey, black, white, blue, red, green, brown, orange, green*:

– *A person with the condition isn't able to see any colour at all. Instead, everything they see appears in shades of grey which range from black to white* [4].

– They may find it difficult to tell the difference between **reds, greens, browns and oranges** [4].

– They may also mix up **blues and purples** [4].

– These are sensitive to **red, green or blue light** [4].

Б) Поєднання кольорів:

– The majority of people with colour vision problems have something called **red-green colour blindness** [4].

– Charlie Ross is joined by experts John Cameron and Tim Weeks at an antiques fair at the Kent County Showground, where **the red-blue teams** can spend up to £300 on three items which they hope will make a profit at auction [4].

В) Відтінки кольорів:

– "We initially thought he was **an apricot colour** but that was urine – he's fluffy white." [4]

– Call ducks come in a range of colours and the three females who have turned up are all **a distinct apricot colour**, which makes the Scottish SPCA think they could be from the same family [4].

– Like pre-existing blue-screen techniques it involves filming a scene against an aquamarine **blue-coloured background** [4].

– Nevertheless, inspired by the fossil's **bone colour** the scientists have named their new genus *Albicetus* meaning "white whale", or more affectionately, *Moby Dick*.

– Red-breasted geese are colourful birds with art-deco markings of **brick-red, black and white** [4].

– David Attenborough presents the story of the Glossy Ibis. If, from a distance, you see what appears to be a stout-looking curlew with **bronze-coloured highlights**, it's probably a glossy ibis [4].

2. Прикметники, що визначають колір (інтенсивність, глибину, тощо):

– Bob Ross paints a beautiful **monochromatic scene** with delicate leafless trees and a rich grassy meadow cuddling a sweet cottage [4].

– The colour of the carpet was at the centre of a long-running battle between the club and its landlords, the London Legacy Development Corporation, with the latter preferring a more **neutral colour** [4].

– West Ham United are to finally get a **claret-coloured pitch surround** at the London Stadium [4].

– "London Stadium is globally recognised as the home of West Ham United, and therefore it is only right that our **traditional club colours** are in prominent and key areas of the playing arena," Brady added [4].

– Laurence Llewelyn-Bowen's **Primary Colours** [4].

– It is in many respects a restrained film, from its **sombre colour palette** to Maud's introverted personality [4].

– Her early photographs experimented with a variety of techniques, including using infrared film, petroleum jelly on the lens and lighting to create distortions and **saturated colour** [4].

Таким чином, в англійській лінгвокультурі, концепт КОЛПР включає в себе:

1. лексичні одиниці на позначення власне кольорів, кольорових гам:

а) базові кольори; б) поєднання кольорів; в) відтінки кольорів;

2. прикметники, що визначають колір (інтенсивність, глибину, тощо). Діаграму статистичного розподілу лексичних одиниць за типами кольорів наведено в Додатку. Отже, було з'ясовано, що базові кольори було застосовано в 10% проаналізованих прикладів, поєднання кольорів в 7% прикладів, відтінки кольорів – в 31% прикладів. Найбільш вживаними є прикметники, що визначають колір, їх було застосовано в 52% прикладів.

Розглянемо також і особливості лінгвістичного наповнення концепту «КОЛПР» в українській лінгвокультурі. Як і в англійській мові, можна виокремити такі лексичні одиниці, як:

1. Лексичні одиниці на позначення власне кольорів, кольорових гам:

А) Базові кольори: *червоний, помаранчевий, жовтий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий, чорний*:

– Міністерство охорони здоров'я (МОЗ) оновило розподіл на карантинні зони. До **помаранчевої** зони епідеміологічної небезпеки віднесено 17 регіонів [1].

– Як передає Укрінформ із посиланням на BBC, на зображенні друкарської машинки з'явилася **червона** пляма із написом «Team Robbo» («Команда Роббо») під нею [1].

– Як повідомляв Укрінформ, у понеділок в Китаї оголосили **жовтий** рівень небезпеки через найбільшу піщану бурю за останнє десятиліття, що бушує у північній частині країни [1].

– «Бабусин» продукт виготовляють уже п'ять видів: традиційну, з сушеними **білими** грибами, з пармезаном, з **блакитним** сиром і з перцем чилі [1].

– Про це повідомили керівники РКР під час дискусії на тему "Зелений лад на польській залізниці", що відбулася нещодавно у Варшаві, повідомляє Укрінформ з посиланням на PAP [1].

– Ми маємо діяти так, що всі провінції на карті були зображені **синім** (найнижчий рівень епідризику – ред.)», – сказав міністр [1].

– На Чернігівщині вивели оригінальну картоплю з **фіолетовим та червоним** м'якушем [1].

Б) Поєднання кольорів:

– Під час маніфестацій учасники традиційно використовують прапори країн, яким симпатизує президент Болсонаро, зокрема США, Ізраїлю, Іспанії та **синьо-жовто-зелений** прапор самої Бразилії [1].

– Бо просто міграція чи броунівський рух – у межах умовно майданних партій чи партій **біло-синіх** – не дивина [1].

– А в нього у біографії є такі переходи: на виборах-2006 року його обрали міським головою Нової Каховки від «Нашої України», але переобрався далі він на цю посаду вже як самовисуванець, хоча й був членом «Партії регіонів» і брав участь у партійних заходах «**біло-блакитних**» [1].

В) Відтінки кольорів:

– Кузов автомобіля пофарбовано в **кремовий колір**, а салон машини обшитий коричневою шкірою", – зазначає видання [1].

– Навіть перший берет радянських десантників, введений 1967 року, мав **малиновий колір** [1].

– Військовослужбовці Президентського полку вже традиційно для нашого війська використовують берети **пурпурного кольору** [1].

2. Прикметники, що визначають колір (інтенсивність, глибину, тощо):

– І якими б не були в подальшому розповіді про **берет кольору неба**, цей ганебний вчинок радянського керівництва не можна забувати», – зазначив Непота. Країни, в яких морська піхота виконує функцію частин охорони або берегової оборони – мають берети загальнофлотського **темно-синього кольору** [1].

– А ті країни, де морська піхота – це елітні підрозділи, спрямовані на виконання спеціальних завдань, мають берети **темно-зеленого кольору** [1].

– Саме з цієї причини українські морські піхотинці й отримали берети **синьо-зеленого кольору**, – зазначив Непота [1].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, як і в англomовній лінгвокультурі, в українській лінгвокультурі, концепт КОЛІР включає в себе: 1. лексичні одиниці на позначення власне кольорів, кольорових гам: а) базові кольори; б) поєднання кольорів; в) відтінки кольорів; 2. прикметники, що визначають колір (інтенсивність, глибину, тощо). Перспективі подальших розвідок обумовлені можливістю дослідження втілення символізму в англomовній та українській культурі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Канал UA.24. URL: <https://24tv.ua/>
2. Критенко А. П. Семантична структура назв кольорів в українській мові. *Мовознавство*, 1967. № 4. С. 97–112.
3. Масюк І. Експресивно-виражальні можливості кольористичної лексики на прикладі творчості М. Коцюбинського. URL: https://eprints.oa.edu.ua/1297/1/Masjuk_110412.pdf
4. BBC. News. URL: <https://www.bbc.co.uk/>
5. Inshakov A. Basic principles of color vocabulary research in linguistics. URL: <http://scaspee.com/all-materials/inshakov-a-basic-principles-of-color-vocabulary-research-in-linguistics>

ЛІНГВОПРАГМАТИКА ДИСКУРСУ Р. М. РІЛЬКЕ

LINGUISTRAGMATICS OF THE DISCOURSE OF R. M. RILKE

Остапченко В.О.,

orcid.org/0000-0002-1066-2484

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

У статті будуть з'ясовані та широко розкриті лінгвокогнітивні та прагмастилістичні властивості лірико-поетичного дискурсу Р. М. Рільке на основі його поетичного здобудку, враховуючи його лексичні, морфологічні, синтаксичні особливості та підходи, а також метафорику та інтертекстуальність. Поезія Р.М. Рільке отримала широке висвітлення в працях літературознавців. Перші літературознавчі аналізи творчості поета з'явилися ще за його життя, та їхній потік не зменшується дотепер. Взагалі, слід зазначити, що поетичний дискурс визначається як мовно-ментальний простір, створений між автором та його читачем за допомогою поетичного тексту, при цьому поєднуючи три аспекти: лінгвістичний, комунікативний та когнітивний. Насамперед, згадаємо, що Райнер Марія Рільке найвидатніший австрійський поет першої половини ХХ ст., це дійсно одна з найцікавіших постатей Європи того часу, яка запам'яталася не лише своїм надзвичайним поетичним хистом, великою глибиною думки, особливою силою почувань, але і своєю загальною всеєвропейськістю. Рільке мав великий вплив на модерну поезію різних народів, його твори дуже вирізняються ліризмом та символічністю, глибиною філософського сприйняття внутрішнього життя та доволишньої дійсності. Також у статті буде зроблено літературознавчий аналіз поетичної творчості Рільке, який допоможе більш поглиблено сформулювати вплив його синтаксичних, лексичних та метафоричних засобів на свідомість читача, шляхом виникнення тригерів, тобто це вербалізація художніх понять і поетичних образів і їх імплікації на основі пізнавальні операції. Відповідно, тригери є мовними засобами різного рівня (фонетичного, лексичного, морфологічного та синтаксичного). Напрямок цього дослідження перш все це інтеграція лінгвокогнітивних та лінгвостилістичних аспектів художнього тексту та поетичного дискурсу

Р. М. Рільке, це вдасться з'ясувати за допомогою різноманітних наукових розробок, які були проведені літературознавцями та науковцями на факультетах іноземних мов.

Ключові слова: Рільке, поетичний дискурс, лінгвокогнітивні особливості, метафорика, тригер.

The article will clarify and reveal the linguocognitive and pragmatylistic properties of Rilke's lyrical-poetic discourse based on his poetic achievements, taking into account his lexical, morphological, syntactic features and approaches, as well as metaphors and intertextuality. In general, it should be noted that poetic discourse is defined as a linguistic-mental space created between the author and his reader through a poetic text, combining three aspects: linguistic, communicative and cognitive. The poetry of R.M. Rilke has received wide coverage in the works of literary critics. The first literary analyses of the poet's work appeared during his lifetime, but their flow has not diminished to this day. First of all, let us recall that Rainer Maria Rilke, the most prominent Austrian poet of the first half of the 20th century, is truly one of the most interesting figures in Europe at the time. pan-European. Rilke had a great influence on the modern poetry of different peoples, his works are very lyrical and symbolic, the depth of philosophical perception of inner life and the surrounding reality. The article will also provide a literary analysis of Rilke's poetry, which will help to more deeply articulate the impact of his syntactic, lexical and metaphorical means on the reader's mind, by triggers, ie verbalization of artistic concepts and poetic images and their implications based on cognitive operations. Accordingly, triggers are language tools of different levels (phonetic, lexical, morphological and syntactic).

The direction of this study is primarily the integration of linguocognitive and linguistic stylistic aspects of literary text and poetic discourse R. M Rilke, this can be found out with the help of various scientific developments that have been conducted by literary critics and scholars at the faculties of foreign languages.

Key words: Rilke, poetic discourse, linguocognitive features, metaphors, trigger.

Постановка проблеми. Лінгвістичний аналіз поетичного тексту з точки зору когнітивно-дискурсивної парадигми проводиться за допомогою поняття дискурсу, що є мовленнєво – мисленнєвим простором, який об'єднують між собою автор та читач. Для поетичного дискурсу Р.М. Рільке характерні концепти: самотність, розум, природа, музика, тиша, відносини. Зазвичай, ці концепти, який приховані у тексті та актуалізується на основі мовних індикаторів (лексичних, фонологічних, синтаксичних, морфологічних). Фонологічні

індикатори становлять елементи звукового символізму, звукосемантики, звукопису, фонетичної інструментовки або евфонії (для естетичної виразності).

Завдання сучасної лінгвістики у цілому це є дослідження лінгвокогнітивних та прагмастилістичних властивостей лірико-поетичних дискурсів, бо вони привертають увагу особливостями вираження поетичної мови. Дискурсивний підхід до поезії дозволяє вдосконалити виявлення ролі мовних засобів у створенні її естетичного ефекту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Взагалі, вітчизняне та європейське рількезнавство має свою традицію і тісно пов'язане з тенденціями літературознавчого пошуку. Найглибшими дослідниками творчості Рільке на Заході є А. Герінг, Х. Гертц, Й. Кірхграбер. В Україні авторитетним дослідником релігійно-філософських пошуків Рільке є Д. Наливайко, Л. Кравченко, О. Ізарський, Є. Пеленський, М. Рудницький, К. Шахова; нові акценти у висвітленні проблеми несли Є. Волощук, П. Іванишин, І. Лисенко, О. Ніколенко, П. Рихло. Якщо брати взагалі поетичний дискурс Р.М. Рільке, то він отримав достатнє освітлення у працях багатьох літературознавців, завдяки чому було зрозуміло найголовніші основні філософські мотиви його творчості, особливості імпресіоністської техніки вражень, основні характеристики його етики та естетики як представника поезії романтизму та модерну. Актуальним завданням лінгвістики є виявлення характерних особливостей мовної картини світу Р.М. Рільке, які знайшли відображення у його поетичному дискурсі [14, с.148].

Лінгвокогнітивні та прагмастилістичні властивості лірико-поетичного дискурсу Р. М. Рільке, добре розглянуті та широко досліджені у працях научних працівників кафедр німецької філології багатьох вищих навчальних закладів нашої країни, у тому числі і Харківського національного університету імені Каразіна [14].

Постановка завдання. У статті ми розглянемо основні мотиви поезії Р.М. Рільке як науковий здобуток та взагалі поезію Р.М. Рільке з позицій дискурсивного підходу. Його когнітивну прагмапоетику та прагмастилістику як методологічне підґрунтя аналізу. Обраний дослідницький напрям робить внесок у вирішення наукової проблеми інтеграції лінгвокогнітивних, лінгвопрагматичних і лінгвостилістичних аспектів дослідження художнього тексту й дискурсу. Буде здійснена методична процедура аналізу прагмастилістичних властивостей лірико-поетичного дискурсу Р.М. Рільке, а також різновидів художніх концептів і імплікатур. У повній мірі буде розкрито, що таке фоностилістичні, лексико-стилістичні, синтактико-стилістичні тригери художніх концептів. Зробимо висновки про важливість зв'язку мовленево-мисленевого простіру між автором та читачем за допомогою мовного, когнітивного та комунікативного аспектів.

Виклад основного матеріалу. Поезія Р.М. Рільке отримала широке висвітлення в працях літературознавців. Перші літературознавчі аналізи творчості поета з'явилися ще за його

життя, та їхній потік не зменшується дотепер. Естетичні засади поезії Р.М. Рільке розглядаються з огляду на періодизацію його творчості. Хоча однозначної періодизації ліричної творчості Рільке не існує, літературознавці, загалом, говорять про раннього й пізнього Рільке.

Ранній Рільке творив під впливом поетичного імпресіонізму, символізму і декадентства, це дуже простежується у музичності і різноманітності звукового оформлення поезії. Для більш пізнього періоду творчості Р.М. Рільке (1904–1926) науковці вважають притаманним модерністський підхід: виходить на передній план проблематика пізнання, саме тому, поет приходив до більш суворих ліричних форм.

Літературознавці встановили, що перелік провідних мотивів творчості Р.М. Рільке є дуже великим. По-перше, це релігійні мотиви, які стосуються, насамперед, Бога. Мотив Бога вивчається скоріше як мотив пошуку Бога. По-друге, філософські мотиви, точніше це мотиви буття. По-третє, соціально-психологічні мотиви поезії, в яких є відповіді на соціальні питання, пов'язані з бідністю та соціальною нерівністю. Соціально-психологічні мотиви сконцентровані навколо людини в суспільстві, її життєвої позиції та почуттів. Четвертим, теж дуже важливим мотивом, є мистецький мотив, бо людина у творах постає в образі митця. Улюбленими мистецькими мотивами Р.М. Рільке є і мотиви музики, композиторів – Бетховена, Моцарта, Малера, та музикальних інструментів, передусім, струнних – скрипки, альт, арфи, лютні. Вивчаються також такі мистецькі мотиви, як танок та театр [14].

Також, широко простежуються у творах поета природні мотиви (космічна свідомість, єдність людини і природи). А саме, природні мотиви можна теж класифікувати між собою на урбаністичні мотиви та мотиви тваринного світу.

Крім усього, велике значення у творчості Рільке мали матеріальні мотиви, більш всього вони відобразилися у речових віршах поета. Рільке любив оспівувати речі, надавав їм глибинного значення та формував довкола них значущий аспект. Саме це і було поглиблено вивчено літературознавцями, тому що підвищену цікавість завжди викликала зокрема взаємодія речей зі світом.

Лінгвокогнітивний підхід до вивчення мовних особливостей поезії Р.М. Рільке уможливує зосередження на характерних особливостях мовної картини світу Р.М. Рільке, яка конститується основними художніми та емоційними концептами: Бог і ангел, смерть і життя, мовчання

і голос, пісня, бідність, почуття, любов, страх, самотність, серце, душа та ін.

Із погляду дискурсології творчість Р.М. Рільке розглядається як дискурс поетичний, онтологічний, орфічний та епістолярний, встановлюються закономірності формування в ньому імпліцитних смислів, які передбачають активацію в свідомості читача імпліцитних концептів – імплікатів, що створюють імплікативний простір дискурсу. Термін «імплікатура» передбачає передачу імпліцитного смислу адресантом і його декодування адресатом. *Імплікатура* – це прагматичний компонент змісту висловлення, який виводиться адресатом у дискурсі, навмисно прихований смисл, те, що має на увазі адресант та підсвідомо хоче донести до адресата [3].

Прагмастилістика, поєднуючи методи стилістики й прагматики, вивчає інтенції, стратегії та тактики автора висловлення тексту, який використовує ті чи інші стилістичні прийоми. Прагмастилістика покликана розглядати стиль, стилістичні засоби й прийоми крізь призму авторської позиції. Від стилістики вона відрізняється антропоцентричним підходом – беручи за основу суб'єкта мовлення, що використовує стилістичні засоби в дискурсах різного стильового забарвлення [2].

Когнітивна прагмапоетика, що демонструє засоби, якими властивості поетичного тексту відображають ментальні зв'язки, звертається до важливої прагматичної теорії – теорії імплікатур, вивчаючи закономірності втілення інтенцій автором художнього твору, зокрема у передачі автором читачеві імпліцитних смислів [8, с.4-6].

Імплікативний простір у дискурсі складають – поряд із імплікатурами – пресупозиції та імплікати. *Пресупозиції* – імпліцитні передумови мовних висловлень, які в лінгвокогнітивному поетичному дискурсі Р.М. Рільке виступають тригерами імплікатур. Вони входять у той пресупозиційний фонд, який необхідний читачеві для адекватного розуміння творчості. Наприклад, якщо читач не знає сюжету Біблії, він не зможе інтерпретувати зміст багатьох віршів Р.М. Рільке та вивести певні імплікатури.

Як імплікатури, так і імплікати активуються у свідомості інтерпретатора завдяки тригерам. Ця властивість має психологічне підґрунтя. Існує концептуальна презентація тексту в пам'яті, тобто різноманітність на поверхні структурної, наприклад, морфофонологічної та синтаксичної, інформації у тексті перекладається або трансформується у значення, які когнітивно представлені концептами. Тобто, вважаємо, що

активацію імплікатів та імплікатур у свідомості автора і читача викликають різноманітні мовні засоби – тригери [5].

Поняття «тригер» (trigger) ми трактуємо у річищі прагмалінгвістики, де цим терміном позначають мовну одиницю, яка ініціює певний імпліцитний смисл. Отже, тригерами називаємо мовні засоби різних рівнів (фонологічні, лексичні й синтаксичні), за допомогою яких із залученням дискурсивного контексту в свідомості читача активуються художнім концептом.

Таким чином, когнітивна прагмапоетика надає теоретичний інструментарій для аналізу імплікативного простору дискурсу Р.М. Рільке, складовими якого є імплікати, пресупозиції та імплікатури, а прагмастилістика дозволяє розглядати застосовані стилістичні засоби в якості тригерів та імплікатур.

Тригери художнього концепту поділяємо на *фоностилістичні, лексико-стилістичні й синтактико-стилістичні*, залежно від рівня мови, до якого вони належать. *Фоностилістичними тригерами* є фігури звукопису. Звукопис (евфонія, фоніка, звуковий повтор, фонетична інструментовка) є застосуванням фонетичних повторів із метою створення певного семантичного ефекту та підсилення естетичної виразності.

Звукопис є притаманним німецькомовній поезії взагалі і поезії Р.М. Рільке зокрема. Звукоповтори підтримують «мальовничий» характер образності, орієнтацію на зорове сприйняття. Звукоповтор становить підбір слів таким чином, щоб певні фонеми зустрічалися частіше або рідше, ніж в тій мовній нормі, яку важко сформулювати, але яка дана кожному, хто володіє цією мовою інтуїтивно. Р.М. Рільке застосовує не тільки конвенційні звукоповтори, до яких належать різні типи рими, але й оказіональні, тобто такі різновиди звукопису, як асонанс, алітерацію та паронімічну атракцію. При цьому повторювані звуки не є орнаментальними, вони наділені функцією вираження смислу, допомагають читачеві створювати у свідомості певні звукообрази.

Ще один фоностилістичний тригер це *алітерація*. У германістиці під алітерацією розуміється повторення наголошених складів початкових приголосних двох чи більше слів або коренів та голосних, які за ними слідує, повторення та співзвучність наголошених складів на початку слова. Це пов'язано з тим, що реципієнт майже не помічає алітерацію у ненаголошених словах [7].

Асонанс. Ще один тригер, функцією якого є експресія. Якщо повторюються голосні, йдеться про асонанс. У германістиці асонанс визначається

як співзвучність тільки голосних в наголошених та наступних за ними складах. У німецькомовній поезії він не є таким значущим, як алітерація. Це пояснюється тим, що зв'язуюча сила асонансів в німецькій мові дуже мала, тому що в німецьких ненаголошених складах майже завжди з'являється ненаголошене яке звукового впливу не має. Однак, у Р.М. Рільке асонанс є типовим фоностилістичним засобом.

До звукових повторів належить і *паронімічна атракція (парономазія)* – гра слів, які мають схоже звучання, – паронімів. До них відносять як слова, що мають випадкову схожість звучання але не зв'язані ні змістово, ні етимологічно, так і однокореневі слова в різних модифікаціях [9].

Найважливішими лексико-стилістичними тригерами у творчості Р.М. Рільке є *лексичний повтор і стилістично маркована лексика*. Під *лексичним повтором* розуміємо стилістичну фігуру навмисного повтору лексичної одиниці з однаковою референцією. Повтор є проявом сутності поетичної техніки, яка, полягає у періодичних повертаннях на всіх рівнях мови. Специфіка картини світу Р.М. Рільке накладає відбиток на використовувану ним *стилістично марковану лексику*, серед якої виділяються терміни, біблеїзми, архаїзми, поетизми та okazіоналізми.

Мовні одиниці синтаксичного рівня, які сприяють активації у свідомості читача, є його *синтактико-стилістичним тригерами*. З точки зору лінгвістики тексту, вони маркують сильні позиції тексту, сприяючи у такий спосіб семантичному виділенню лексем, що їх наповнюють. Під сильними позиціями розуміють фрагменти тексту, які здебільшого є текстовими знаками (заголовок, підзаголовок, метатекст в тексті, текст в тексті, цитата, епіграф, анаграма) та відіграють суттєву роль в розумінні тексту. Із точки зору когнітивної поетики, сильні позиції зумовлюють активацію релевантних художніх концептів на ґрунті когнітивних операцій соположення траектора й орієнтира (*анжамбеман*), фокусування (*синтаксичний паралелізм, антитеза, хіазм*) і специфікації (*парентеза, звертання і приєднання*). Під *анжамбеманом* розуміємо відсутність збігу фразового й ритмічного членування віршованого тексту, «подолання» синтаксисом смислового розподілу смислове фразування – «не збігання ритмічних груп із синтактико-семантичними». Із стилістичної точки зору, анжамбемани сприяють поетичній виразності, динамічності й впливовому ефекту вірша, його музичному впливу [11].

Синтактико-стилістична фігура *синтаксичного паралелізму* визначається як фігура поєд-

нання двох і більше речень або їх частин шляхом строгої граматичної і семантичної відповідності їхньої структури. У Р.М. Рільке синтаксичний паралелізм виступає у зв'язку лексичним повтором. Тобто поряд із повтором синтаксичної структури відбувається повтор лексем, які задіяні у цій структурі. Як звуковий і лексичний повтори, синтаксичний паралелізм є проявом когнітивної операції *фокусування*: паралельні структури розміщують зміст, закладений у повторюваних лексемах, на передньому плані.

Антитеза (протиставлення) становить стилістичну фігуру протиставлення контрастних понять або образів, які пов'язані між собою загальною синтаксичною конструкцією. *Хіазм (схрещення)* – стилістична фігура, яка полягає у хрестоподібній зміні послідовності елементів у двох паралельних конструкціях. Фігури антитези і хіазму є тригерами – перш за все тих, які вербалізовані у їхній структурі. Як і синтаксичний паралелізм, антитеза і хіазм є прикладом когнітивної операції фокусування, коли активовані концепти висувуються на передній план думки. У Р.М. Рільке більш значущим є хіазм у поєднанні з лексичним повтором, коли хрестоподібно повторюються не тільки синтаксичні структури, а й лексичні елементи.

Парентеза (вставка) – слово, словосполучення або речення у складі іншого речення, яке не зв'язане з ним граматично та має риси прикладки. Типовою для творчості Р.М. Рільке є також вставні конструкції – слова, словосполучення і речення, що містять різного роду додаткові зауваження, попутні вказівки, уточнення, поправки, що роз'яснюють речення в цілому або окреме слово в ньому, та іноді різко випадають з синтаксичної структури цілого.

Звертання. У поетичних текстах Р.М. Рільке міститься велика кількість звертань. Звертання – слово або сполучення слів, що називають особу (рідше предмет), якій адресоване мовлення. Має місце специфікація адресата. У разі когнітивної операції специфікації провідну роль у інтерпретації змісту відіграє уважливність інтерпретатора. Звертаючи увагу на звертання, читач може правильно встановити адресата поетичної комунікації. У Р.М. Рільке найчастіше адресатом виступає Бог. Іменникове звертання часто супроводжується займенником *du*.

Приєднання. Сильну позицію тексту створює і приєднання – додавання смислу до основного висловлення. Це додаткова думка, яка виникає у свідомості мовця в процесі мовлення. Для Р.М. Рільке характерне безсполучникове при-

еднання, завдяки цьому активуються концепти, лексеми яких опиняються у сильній позиції. У деяких фрагментах творів автора приєднальна конструкція посилює активацію експлікату. Експресивно забарвленим різновидом приєднання є *парцеляція*. *Приєднання, звертання і парентеза* наближають поетичне мовлення до розмовного і є яскравим проявом діалогічності у творчості Р.М. Рільке [9].

Висновки. Підсумовуючи, слід зауважити, що у статті поезія Р.М. Рільке розглядається як лірико-поетичний дискурс, який становить мисленнєво – мовленнєвий простір, що створюється поетом та його читачем (інтерпретатором), який поєднує у собі три аспекти – мовний, комунікативний і когнітивний. Стилістичні засоби у лірико-поетичному дискусі Р.М. Рільке розглядаються як тригери, які викликають у свідомості читача активацію художнього концепту у ході когнітивних операцій фокусування (різні види повтора – звуковий, лексичний, синтаксичний, які часто виступають у комплексі, та стилістично маркована лексика), специфікації (парентеза, звертання і приєднання), соположення траектора й орієнтира (анжамбеман). Фоностилістичні засоби охоплюють різновиди звукового повтора (алітерацію, асонанс і паронімічну атракцію),

які підсилюють семантику відповідного слова. Лексико-стилістичними тригерами художнього концепту у Р.М. Рільке є лексичний повтор (анафора та епіфора з контактним або дистантним розташуванням повторюваної лексичної одиниці з можливою зміною дистрибуції або граматичної форми) і стилістично маркована лексика (релігійні й мистецькі терміни, біблеїзми, архаїзми, поетизми і окаянізми).

Синтактико-стилістичні тригери у лірико-поетичному дискусі Р.М. Рільке маркують сильні позиції тексту, сприяючи у такий спосіб семантичному виділенню лексем, що їх наповнюють, що зумовлює актуалізацію релевантних концептів.

У цілому, до перспектив дослідження належить встановлення когнітивно-прагматичних характеристик актуалізації окремих художніх концептів та імплікатур, поглиблене дослідження виявлених стилістичних засобів у ролі тригерів, виявлення когнітивних механізмів зв'язку імплікатів та імплікатур у лірико-поетичному дискусі Р.М. Рільке. Дійти до таких висновків, допомогла комплексна когнітивно-поетична, прагмапоетична та дискурсивно-стилістична методика, застосована в дослідженні прагмастилістичних властивостей поетичного здобутку Р.М. Рільке.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабич В. І. Ліричне Я в ідіодискурсах Р. Фроста і К. Сендберга: лінгвокогнітивний і комунікативно-прагматичний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Херсон, 2017. 20 с.
2. Бандурко З. В. Прагмапоетика як методологічний підхід до аналізу поетичного дискурсу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. Херсон: ХДУ, 2017. Вип.27. С. 134–139.
3. Безуглая Л. Р. Імплікатури поетического текста в аспекте. *Когніція, комунікація, дискурс*. Харьков: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. № 14. С. 8–18.
4. Безугла Л. Р. Рівні комунікації у лірико-поетичному дискусі / *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2018. Вип. 87. С. 27–34.
5. Гриняк О. О. Актуалізація імплікатів на фонографічному рівні поетичного тексту (на матеріалі американської поезії ХХ–ХХІ століть) / *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. Вип. 9(1). С. 50–53.
6. Мельничук Р. І. Фоносемантичні явища у сучасній німецькій мові (теоретико-експериментальне дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Чернівці – Запоріжжя, 2018. 20 с.
7. Найдеш О. В. Фоносемантичний аналіз прозових текстів (на матеріалі німецької літератури) / *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. Вип. 9(1). С. 171–275.
8. Остапченко В. О. Лексичні індикатори імплікатів у поетичному дискусі Р. М. Рільке. *Каразінські Читання: Людина. Мова. Комунікація: тези доп. XVI наук. конф. з міжнар. участю, 3 лютого 2017 р.* Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. С. 92–93.
9. Остапченко В. О. Дискурсивна конфігурація художніх концептів у лірикопоетичному дискусі Р. М. Рільке. *Сучасна германістика: наукові дискусії: VIII Міжнародний науковий Форум: тези доп. у 2-х ч., 23 жовтня 2018 р.* Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. Ч. 2. С. 102–104.
10. Остапченко В. О. Алюзійні імплікатури у поетичному дискусі Р. М. Рільке. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки»*. Кропивницький: Видавництво «КОД», 2018. Вип. 164. С. 427–432.
11. Остапченко В. О. Епітет як індикатор імплікатур у лірико-поетичному дискусі Р. М. Рільке. *Художні феномени в історії світової літератури: перехід мови в письменництво «Постколоніальні*

стратегії»: тези доп. IV Міжнар. наук. конф., 6–7 квітня 2018 р. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. С. 96–97.

12. Прохорова П. В. Дискурсивная лингвистика: камо грядеши? *Наукові записки. Серія «Філологічні науки»*. Кропивницький: Видавець Лисенко В.Ф., 2017. Вип. 153. С. 298–301.

13. Самохіна В. О., Пасинок В. Г. Суб'єктивний антропоцентризм vs оціночність у комунікативній діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. Одеса, 2017. Т. 2. Вип. 27. С. 116–120.

14. Слоневська І. Рецепт України в поетичній творчості Р. М. Рільке: філософський аспект. *Філологічний дискурс*. 2017. Вип. 4. С. 147–155.

15. Шилова К. О. Риторичні питання в американському віршованому мовленні (лінгвопрагматичний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Херсон, 2017. 20 с.

УДК 81'373 [811.161.2+811.111]:81-115

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.46>

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ПРОСТОРОВИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІНТЕГРАЦІЙНО-ПОРІВНЯЛЬНОГО ТИПУ МОТИВАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

CONTRASTIVE ANALYSIS OF SPATIAL PHRASEOLOGICAL UNITS OF INTEGRATIVE-COMPARATIVE TYPE OF MOTIVATION IN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

Тодорова Н.Ю.,
orcid.org/0000-0003-2520-2517
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Військової академії (м. Одеса)

Статтю присвячено зіставному аналізу просторових фразеологічних одиниць інтеграційно-порівняльного типу мотивації в англійській та українській мовах, завданням якого є виявлення особливостей їх семантики та образності. Методологія пропонованого зіставного дослідження ґрунтується на принципі системного підходу та поєднанні низки загальнонаукових та лінгвістичних методів. Складна семантика просторових фразеологічних одиниць зумовлює їхню здатність вербалізувати одну або декілька різних просторових ознак: просторові характеристики самих об'єктів, їх локалізацію відносно певних орієнтирів та рух. Кількісна обробка даних показала, що просторові фразеологічні одиниці інтеграційно-порівняльного типу мотивації кількісно переважають в українській мові відносно англійської і в обох мовах здебільшого використовуються для позначення руху об'єктів та надання опису їх просторових параметрів. В основі інтеграційно-порівняльного типу мотивації просторових фразеологічних одиниць лежить порівняння концептуальної сфери ПРОСТІР з іншими концептуальними сферами. Аналіз стрижневих компонентів просторових фразеологічних одиниць дозволив виділити чотири донорські зони (ЛЮДИНА, АРТЕФАКТ, НАТУРФАКТ і БІОСФЕРА), які слугують джерелом постачання знаків для реципієнтної зони ПРОСТІР. В англійській мові найпродуктивнішою виявилася донорська зона БІОСФЕРА, в українській мові – АРТЕФАКТ. В обох мовах в основі мотивації просторових фразеологічних одиниць лежать спостереження за живою та неживою природою, а саме характером рухів та поведінкою тварин, природними явищами та стихіями. У зіставленні з англійськими, українські просторові фразеологічні одиниці демонструють вищий ступінь прояву антропоцентричності, оскільки мотиваційними ознаками фразеологічних одиниць на позначення інтенсивності руху виступають прояви роботи психіки людини, та предметоцентричності, оскільки в основу образності фразеологічних одиниць, що надають опис фізичних параметрів людей, покладено зіставлення з начинням. Отримані результати надають матеріали для подальших зіставних досліджень мотивації англійських та українських фразеологічних одиниць та розробки лексичних вправ, спрямованих на розвиток міжкультурної комунікативної компетенції курсантів вищих військових навчальних закладів.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, просторова семантика, мотивація, англійська мова, українська мова, зіставний аналіз.

The article focuses on the contrastive analysis of the spatial phraseological units of the integrative-comparative type of motivation in the English and Ukrainian languages the purpose of which is to specify the peculiarities of their semantics and figurativeness. The methodology of the proposed research is based on the principle of the systematic approach and the integration of a number of general scientific and specific linguistic methods. Due to their complicated semantics,

spatial phraseological units are capable to verbalize one or few different spatial features, such as spatial characteristics of objects, their localization and motion. Quantitative data processing determined that the spatial phraseological units of the integrative-comparative type of motivation are quantitatively predominant in the Ukrainian language as compared to English. In both languages they are mostly used to verbalize motion of objects and describe their spatial characteristics. The integrative-comparative type of motivation of the spatial phraseological units is based on the comparison of the conceptual sphere SPACE with other conceptual spheres. The analysis of the core components of the spatial phraseological units allowed to identify four donor zones (HUMAN, ARTIFACT, NATURFACT and BIOSPHERE) which serve as a source of signs for the recipient zone SPACE. The donor zone BIOSPHERE proved to be the most productive in English, while in Ukrainian the donor zone ARTIFACT turned to be the most widely used. In both languages, the motivation of the spatial phraseological units is based on the observation of the animate and inanimate nature, namely animals behavior, natural phenomena and forces. Compared to English, Ukrainian spatial phraseological units manifest a higher degree of anthropocentrism, as the motivation of the phraseological units denoting the intensity of motion is based on the work of the human psyche. The obtained results provide materials for further comparative studies of the motivation of the English and Ukrainian phraseological units and resources for creating lexical exercises aimed at developing intercultural communicative competence of the cadets of the higher military educational institutions.

Key words: phraseological units, spatial semantics, English language, Ukrainian language, motivation, contrastive analysis.

Постановка проблеми. У межах сучасної лінгвістичної парадигми, яка вивчає мову у єдності зі сформованою матеріальною, соціальною та духовною культурою самосвідомістю окремого етносу, фразеологічні одиниці (далі ФО), як особливі мовні знаки, що здатні фіксувати, зберігати та транслювати результати пізнання і осмислення світу певною нацією, становлять значний науковий інтерес. Особливої актуальності набувають дослідження мотивації ФО, яка у рамках новітньої методики когнітивно-ономасіологічного аналізу, запропонованої О. О. Селивановою, розуміється як «наскрізна лінгвопсихоментальна операція формування ономасіологічної структури на підставі вибору мотиватора із мотиваційної бази структури знань про позначене у складній системі зв'язків різних пізнавальних функцій етносвідомості» [18, с. 160]. Оскільки «вибір мотиватора (мотиваційної ознаки) все ж детермінований антропоцентрично і когнітивно, тобто особливостями етнічної ментальності, психіки» [15, с. 75], в основі найменувань тих самих фрагментів об'єктивної дійсності у різних народів можуть лежати різні мотиваційні ознаки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча когнітивно-ономасіологічний аналіз мотивації набув широкого застосування у лінгвістичних розвідках, присвячених вивченню мотивації мовних одиниць первинної номінації, його використання у наукових студіях з фразеології представлено незначною кількістю праць: типологія мотивації українських ФО розробляється О. О. Селивановою [16], Г. В. Кочергою [7], Г. А. Ярмоленко [22], німецьких – О. М. Мартинів [12]. У сучасному українському мовознавстві бракує зіставних досліджень ФО окремих типів мотивації, зокрема зіставного аналізу англійських та українських просторових ФО (далі ПФО) інтеграційно-порівняльного типу мотивації, який дозволив би виявити особливості їх семантики

та образності. Вважаємо, крім теоретичного значення, результати такого дослідження мають значну практичну цінність, оскільки їх застосування у практичних курсах англійської мови у вищих військових навчальних закладах сприятиме розвитку міжкультурної обізнаності курсантів, яка є невід'ємною складовою їхньої іншомовної комунікативної компетенції.

Постановка завдання. Отже, мета пропонованого дослідження полягає у проведенні зіставного аналізу англійських та українських ПФО інтеграційно-порівняльного типу мотивації, завданнями якого є виявлення особливостей їх семантики та образності.

Матеріалом аналізу слугували англійські та українські ПФО, вилучені шляхом суцільної вибірки з друкованих та електронних лексикографічних джерел за ознакою наявності інтегральних сем простору в їх тлумаченні.

В основу **методології** дослідження покладено один із основних принципів зіставного аналізу визначених М. П. Кочерганом, а саме принцип системного підходу [8], який реалізується через зіставлення парадигматичних угруповань ФО. ПФО та їх стрижневі компоненти угруповувались із застосуванням загальнонаукових методів *аналіз і синтез, індукція і дедукція* та лінгвістичних методів *ідеографічний аналіз і аналіз словникових дефініцій*. Для визначення типу мотивації ФО застосовано *когнітивно-ономасіологічний аналіз*, а для реконструкції їх образної основи – *етимологічний аналіз*. *Зіставний метод* уможливив виявлення особливостей семантики та образності ФО зазначеного типу. *Описовий метод* дозволив комплексно репрезентувати отримані результати, точність яких забезпечив *метод кількісних підрахунків*.

Виклад основного матеріалу. Оскільки концептуалізація простору є складним нейрофізіологічним процесом обробки інформації, отриманої

з різних каналів, під час якого людина водночас формує уявлення про просторові параметри об'єктів, їх місцезнаходження та рух, семантика аналізованих одиниць відрізняється різноплановістю. ПФО можуть вербалізувати окремі різновиди просторових характеристик: описувати об'єкти (їх кількість, форму, конфігурацію, розмір, об'єм, цілісність: англ. *(as) round as a ball* 'круглий, як куля' [1, с. 826]; укр. як *(мов, ніби і т. ін.) виточений* 'який має правильну, досконалу форму або витончені лінії; стрункий' [20, с. 107]), їх локалізацію (розташування об'єктів відносно певних орієнтирів: англ. *higher than a kite* 'дуже високо' [1, с. 493]; укр. як *(мов, ніби і т. ін.) небо від землі з сл. далекий і под. 'дуже'* [20, с. 539]) і рух (переміщення або зміну положення об'єктів у просторі: англ. *swing like a pendulum* 'коливатися, хитатися, гойдатися, як маятник' [1, с. 907]; укр. як *сорока на тину (кілку, колу, рідше на тернині) з сл. вертїтися, крутїтися і т. ін. 'неспокійно'* [20, с. 844]). Через складну семантику фразеологічного значення окремі ПФО спроможні передавати декілька різновидів просторового значення. Наприклад, вони можуть одночасно нести інформацію про кількість об'єктів, їх рух або розташування відносно один одного: англ. *like herrings in a barrel* 'як оселедці в бочці; повно-повнісенько' [1, с. 612], *follow (one) as (like) a shadow* 'ходити, як тінь (за кимсь)' [1, с. 345]; укр. як *(мов, ніби і т. ін.) нитка за голкою* 'невідступно' [20, с. 550], як *(мов, ніби, наче і т. ін.) сарана з сл. сунути, лізти і т. ін. 'великою масою'* [20, с. 780].

Когнітивно-ономасіологічний аналіз ПФО дозволив виявити 452 ПФО інтеграційно-порівняльного типу мотивації (174 ПФО в англійській мові та 278 ПФО в українській). Як показують кількісні данні, ПФО інтеграційно-порівняльного типу мотивації набувають ширшої представленості в українській мові відносно англійської.

В основі інтеграційно-порівняльного типу мотивації лежить порівняння, яке традиційно вважається одним із етапів творення метафори та «найуніверсальнішим способом вираження метафоричного перенесення» [4]. Отже, у структурі ПФО інтеграційно-порівняльного типу мотивації об'єднуються дві предметні сфери [14], при розгляді яких вважаємо припустимим послуговуватися термінами *донорська* та *реципієнтна* зони, впровадженими концепцією метафоричних моделей Дж. Лакоффа та М. Джонсона [11]. Під донорською зоною розуміється «предметна (концептуальна) сфера, що постачає власні знаки на позначення іншої предметної (реципієнтної) сфери» [17, с. 143]. Визначення зон, які є донор-

ськими для реципієнтної зони ПРОСТІР, потребує встановлення стрижневого компонента ПФО, який є основою утворення своєрідного фразеологічного значення, тобто образом-символом, спільним для представників окремої етноспільноти.

Аналіз семантики та тематична класифікація стрижневих компонентів ПФО дозволили виділити 4 донорські зони, які слугують джерелом постачання власних знаків для реципієнтної зони ПРОСТІР, а саме: донорська зона ЛЮДИНА, АРТЕФАКТ, НАТУРФАКТ і БІОСФЕРА.

Донорська зона ЛЮДИНА. Структура донорської зони ЛЮДИНА базується на схемах проектування поняттєвого універсуму Р. Халліга – В. фон Вартбурга, В. В. Жайворонка, Ю. Ф. Прадіда, які сходяться у тому, що в центрі універсуму стоїть людина в усіх її проявах: як істота жива, духовна і суспільна [21, с. 477]. Отже, до донорської зони ЛЮДИНА відносимо назви людини й уявлень про неї, що пов'язані з ментальними, інтелектуальними та емоційними проявами; діяльнісні характеристики людини: найменування фізичних дій і процесів, рухів і станів, жестів і міміки [13, 94]. Наприклад, у складі ПФО зустрічаються оніми та назви професій: англ. *like a lamp lighter* 'бігти, як очманілий; нестися, летіти, бігти стрімголов' [1, с. 830]; укр. як *(мов, ніби і т. ін.) [той] Марко (Сивко) у пеклі (по пеклу, по пеклі) 'з сл. товктися, гасати і т. ін. невпинно, безугавно, не перестаючи; без потреби'* [20, с. 464].

Донорська зона АРТЕФАКТ. *Артефакт* (віл лат. *are* – 'ремесло, мистецтво' і *factum* – 'зроблене') – термін, запозичений з археології, яким позначаються будь-які штучно утворені об'єкти. До артефактів відносять предмети, техніку, знаряддя праці, одягу, начиння, житло і дороги [9]. Отже, донорська зона АРТЕФАКТ включає сукупність найменувань штучно утворених об'єктів матеріального світу. Наприклад, людина може порівнюватися з побутовими предметами: англ. *[as] round as a barrel* 'товстий, як бочка' [10, с. 66]; укр. як *бодня* 'про дуже товсту людину' [6, с. 22].

Донорська зона НАТУРФАКТ. *Натурфакт* є археологічним терміном на позначення «не-артефактних» об'єктів, тобто таких, які не набули культурного впливу людини та є частиною природного середовища. Таким чином, до донорської зони НАТУРФАКТ відносяться лексичні одиниці на позначення ландшафтних характеристик, природних явищ, стихій, речовин, космічних об'єктів тощо – всього, що становить неорганічну природу [2]. Наприклад, людина у стані нерухомості порівнюється з каменем: англ. *[as] still as a stone*

‘зовсім нерухомий, непорушний’ [1, с. 892]; укр. як (мов, ніби і т. ін.) з каменя вибитий ‘нерухомий’ [20, с. 80].

Донорська зона БІОСФЕРА. Біосфера – складна зовнішня оболонка Землі, населена організмами, що складають у сукупності живу речовину планети [3]. З огляду на загальноприйняту у біології класифікацію усіх ядерних організмів, яка включає три царини, донорська зона БІОСФЕРА охоплює найменування тварин, грибів і рослин. Наприклад, під час швидкого руху людина порівнюється з твариною: англ. *run like a rabbit* ‘бігти, як очманілий; нестися, летіти, бігти стрімголов’ [1, с. 830]; укр. як (мов, ніби і т. ін.) муха (мухи) в окропі ‘хтось енергійний, проворний, швидкий і т. ін.’ [20, с. 514].

Кількісна обробка стижневих компонентів ПФО інтеграційно-порівняльного типу мотивації демонструє, що найактивнішим джерелом постачання власних знаків для процедур порівняння в англійській мові стала донорська зона БІОСФЕРА (37 %), а в українській мові – донорська зона АРТЕФАКТ (30 %).

Стосовно семантики ПФО інтеграційно-порівняльного типу мотивації, зауважимо, що в обох мовах найвища їх кількість (38 % в англійській мові та 30,8 % в українській) використовується для позначення руху об’єктів. Спільною рисою англійських та українських ПФО з семантикою руху є активне використання донорських зон НАТУРФАКТ і БІОСФЕРА, що зумовлено спостереженням обох етносів за живою і неживою природою. Зокрема, в обох мовах символом швидкого руху є природні явища та стихії: англ. *go (run) like the wind* ‘мчати, нестися, летіти дуже швидко, що духу; летіти, як вітер’ [1, с. 420], *like lightning* ‘із швидкістю блискавки, блискавично, що духу, прожогом, стрімко, навально’ [1, с. 612], *like a flash* ‘дуже швидко, миттю, вмить’ [1, с. 611]; укр. *летіти / полетіти вітром (як вітер)* ‘дуже швидко йти, бігти, їхати (перев. нічого навкруги не помічаючи)’ [20, с. 421], як (мов, ніби) *вихор* ‘дуже швидко’ [20, с. 112], як (мов, ніби) *буря понесла* ‘хто-небудь дуже швидко, нестримно побіг, помчав’ [20, с. 64].

Крім того, в обох мовах в основі мотивації ПФО на позначення високої та низької швидкості пересування лежать спостереження за тваринним світом [19]. Наприклад, в англійській мові зустрічаємо такі образи: англ. *run like a deer* ‘бігти, як очманілий; нестися, летіти, бігти стрімголов’ [1, с. 830], *[as] nimble as a goat (squirrel)* ‘проворний, моторний, спритний, прудкий, як білка (або як коза)’ [1, с. 693], *[as] slow as a tortoise* ‘дуже

млявий, повільний, як черепаха’ [1, с. 870], *[as] slow as a snail* ‘дуже млявий, повільний, як черепаха’ [1, с. 870]. Українська фразеологічна система також демонструє порівняння людини, яка рухається, з представниками тваринного світу: укр. як (мов, ніби) *собака (пес, звір), спущений (спущена) з прив’язі (ланцюга, припону)* ‘з сл. бігти, мчатися і т. ін. дуже швидко, нестримно’ [20, с. 839], як (мов, ніби і т. ін.) в’юн *[поселений (в ополонці, на сковороді)]* ‘з сл. вертїтися, крутїтися дуже швидко, прудко’ [20, с. 166], як (мов, ніби) *черепаха* ‘дуже повільно, незграбно’ [20, с. 946], як (мов, ніби і т. ін.) *[той] слимак з сл. лізти, повзти* ‘дуже повільно’ [20, с. 825].

У зіставленні з англійськими, особливістю українських ПФО інтеграційно-порівняльного типу мотивації на позначення швидкості руху є частіше використання знаків донорської зони АРТЕФАКТ. Швидке пересування порівнюється з рухом зброї: укр. *летіти / полетіти стрілою (як стріла)* ‘дуже швидко бігти, їхати (перев. прямо, нікуди не зветраючи)’ [20, с. 422], як з лука ‘з сл. іти, летіти і т. ін. дуже швидко, легко’ [20, с. 449]; роботою знарядь та механізмів: укр. як *мотовило* ‘з сл. мотатися, крутїтися і т. ін. неспокійно, метушливо’ [20, с. 511], як *[би] батогом ляснув (луснув)* ‘з дієсл. дуже швидко; марно’ [20, с. 457], як (мов, ніби і т. ін.) *на пружинах (на пружині)* ‘легко, швидко, енергійно’ [20, с. 714].

Додамо, що у складі українських ПФО зафіксовано знаки донорської зони ЛЮДИНА, які пов’язані з психікою людини. В образній основі таких одиниць лежать спостереження за людиною у певному психічному стані або з певними психічними якостями: укр. як *божевільний* ‘з сл. бігти дуже сильно, нестримно’ [20, с. 43]; під час певних температурних відчуттів: укр. як (мов, ніби) *попарений* ‘з сл. побігти, схопитися дуже швидко, раптово’ [20, с. 674]; больових відчуттів: укр. як (мов, наче) *ужалений* ‘з сл. підсакувати, зіскакувати, відсакувати різко, рвучко’ [20, с. 912], як (мов, ніби і т. ін.) *[кропивою] попечений* ‘з сл. схопитися, скрикнути, побігти і т. ін. дуже швидко’ [20, с. 675]. Наведені приклади свідчать про вищий ступінь вияву предметочентричності і антропоцентричності українських ПФО аналізованого типу мотивації у зіставленні з англійськими.

Також в обох мовах чимала кількість ПФО інтеграційно-порівняльного типу мотивації семантично орієнтовані на опис просторових характеристик об’єктів. Їх спільною рисою є використання знаків донорської зони АРТЕФАКТ. Але в англійській мові такі одиниці демонстру-

ють зв'язок з архітектурою, оскільки еталоном розміру об'єктів виступають споруди або їх конструктивні частини: англ. *[as] big as a barn door* 'дуже великий, величезний' [10, с. 81], *[as] tall as a steeple* 'дуже високий на зріст, високий до неба' [1, с. 931], *[as] deep as a well* 'глибокий, як криниця, дуже глибокий' [1, с. 267]. В українській мові їх образність здебільшого пов'язана з побутом. Наприклад, людина дуже часто порівнюється з начинням щодо своїх фізичних параметрів: укр. з (як) *наперсток* 'дуже малий величиною, розміром, на зріст' [20, с. 531], *мов жердина* 'про дуже худу людину' [5, с. 175], *як барило* 'про дуже товсту людину' [6, с. 22].

Висновки і пропозиції. У результаті зіставного аналізу ПФО інтеграційно-порівняльного типу мотивації, які кількісно домінують в українській мові відносно англійської, встановлено, що в обох мовах вони здебільшого використовуються для позначення руху об'єктів та надання

опису їх просторових параметрів. З'ясовано, що джерелом постачання знаків для реципієнтної зони ПРОСТІР слугують 4 донорські зони: ЛЮДИНА, АРТЕФАКТ, НАТУРФАКТ і БІОСФЕРА. В англійській мові найпродуктивнішою виявилася донорська зона БІОСФЕРА, а в українській – АРТЕФАКТ. В обох мовах вибір мотиваторів ПФО із семантикою руху ґрунтується на спостереженнях за живою та неживою природою. У зіставленні з англійськими, українські ПФО інтеграційно-порівняльного типу мотивації демонструють вищий ступінь прояву антропоцентричності та предметоцентричності. Результати проведеного дослідження закладають перспективи подальшого зіставного аналізу типів мотивації ПФО та надають матеріали для розробки вправ, орієнтованих на розвиток міжкультурної комунікативної компетенції курсантів вищих військових навчальних закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Англо-український фразеологічний словник / уклад. Л.Т. Баранцев. Київ, 2005. 1056 с.
2. Галимова Д.Н. Метафорические существительные, представляющие понятийные сферы «артефакты» и «натурфакты» в русских говорах приамурья. *Слово*. Благовещенск, 2006. Вип. 4. С. 32–39.
3. Геологический словарь: в 2-х томах / Х.А. Арсланова и др. Москва, 1978. 486 с. URL: https://dic.academic.ru/contents.nsf/enc_geolog/ (дата звернення: 08.12.2021)
4. Глазунова О.И. Логика метафорических преобразований. Санкт-Петербург, 2000. 190 с. URL: www.philology.ru/linguistics1/glazunova-00.htm (дата звернення: 20.01.2022)
5. Калашник В.С., Колоїз Ж.В. Словник фразеологічних антонімів української мови. Київ, 2004. 284 с.
6. Коломієць, М.П., Регушевський Є.С. Словник фразеологічних синонімів. Київ, 1988. 200 с.
7. Кочерга Г.В. Мотиваційна матриця дієслівності фразеологічних одиниць сакральних текстів. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2020. Вип 2 (44). С. 197–201.
8. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник. Київ, 2010. 464 с. URL: http://litmisto.org.ua/?page_id=14989 (дата звернення: 12.01.2022)
9. Культура и культурология: справочник. URL: <http://www.artap.ru/cult/index.htm> (дата звернення: 19.01.2022).
10. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. Москва, 1984. 944 с.
11. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем / пер. А.Н. Баранова, А.В. Морозовой. Москва, 2004. 256 с.
12. Мартинів О.М. Фразеологічні одиниці німецької мови з компонентом на позначення звучання : структурно-семантичний і когнітивно-ономасіологічний аспекти : дис. ... к. філол. н. : 10.02.04. Київ, 2021. 234 с.
13. Савченко Л.В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови : етимологічний та етнолінгвістичний аспекти : монографія. Сімферополь, 2013. 600 с.
14. Селиванова Е.А. Новые векторы исследования фразеологии в современном парадигмальном пространстве лингвистики. *Paremie narodu slovanskych II*. Ostrava, 2005. С. 14–22.
15. Селиванова Е.А. Когнитивная ономасиология : монографія. Київ, 2000. 248 с.
16. Селиванова Е.А. Когнитивно-ономасиологический аспект фразеологического семиозиса. *Фразеологизм в тексте и текст во фразеологизме : Четвертые Жуковские чтения* : материалы Междунар. научн. симп., г. Великий Новгород, 4–6 мая 2009 г. Великий Новгород, 2009. С. 69–72.
17. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава, 2010. 844 с.
18. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник. Полтава, 2008. 712 с.
19. Тодорова Н.Ю. Кодування просторової інформації засобами української та англійської зоофразеології. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Ужгород, 2016. Вип. 1 (35). С. 57–63.
20. Фразеологічний словник української мови / уклад. В.М. Білоноженко та ін. Київ, 1993. 984 с.
21. Щербачук Л.Ф. Культурні коди через призму негатиї у фразеологічній системі української мови. *Мовні і концептуальні картини світу* : збірник. Київ, 2011. Вип. 37. С. 476–481.

РОЗДІЛ 6

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 81'33

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.47>

КОРПУСНА ЛІНГВІСТИКА: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

CORPUS LINGUISTICS: MODERN APPROACH AND RESEARCH PERSPECTIVE

Голошук С.Л.,

*orcid.org/0000-0001-9621-9688**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри іноземних мов**Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті розглянуто аналіз характерних рис корпусної лінгвістики як одного з пріоритетних інструментів розвитку філологічної науки. Корпусна лінгвістика – це широкомасштабне вивчення мовних даних – комп'ютерний аналіз дуже великої колекції транскрибованих висловлювань або письмових текстів. У статті описуються основні методи корпусної лінгвістики, окреслюється вплив генеративної лінгвістики на корпусну лінгвістику та досліджуються основні підходи до використання корпусних даних. Корпусна лінгвістика розглядається як один із засобів, що використовується для тлумачення лінгвістичних даних у гуманітарних та соціальних науках.

Представлено аналітичний підхід до базових понять корпусної лінгвістики. Поняття корпусу тлумачиться як сукупність комп'ютеризованих автентичних текстів, підібраних і упорядкованих відповідно до вимог користувача, що є репрезентативними зразками певної мови чи мовних варіантів. Зроблено спробу висвітлити основні вимоги до створення анотації (розмітки) корпусу, яка обмежується автоматичною анотацією електронного тексту, що є найпоширенішим видом розмітки в контексті сучасної корпусної лінгвістики. Розглядаються наступні три типи: (1) мета-текстова розмітка, (2) структурна та (3) лінгвістична розмітка.

Окреслено можливості використання корпусного підходу для лінгвістів та спеціалістів інших галузей науки. У прикладних галузях корпус активно використовується викладачами як рідної, так і іноземної мови, оскільки забезпечує фахівців необхідними інструментами для обробки фактологічного матеріалу. Корпусний підхід слугує невичерпним джерелом інформації для укладання словників і граматики нового покоління, тому що дає можливість використовувати найновіші зразки ілюстративних джерел. За допомогою корпусного підходу легко досліджувати й мову інтернет-комунікації, що дозволяє отримати інформацію про мову, яка, як правило, не піддається інтуїтивному огляду, і простежити її зміни на лексичному, семантичному та граматичному рівнях.

Методологія корпусної лінгвістики використовується і в нових професійних галузях, зокрема в криміналістичній лінгвістиці – науці, що виникла на стику лінгвістики і кримінології. Її завдання полягає в тому, щоб дослідити достовірність юридичних текстів за допомогою корпусних даних та його інструментарію.

Ключові слова: текст, корпус, корпусна лінгвістика, розмітка корпусу, прикладне значення корпусної лінгвістики.

The article deals with the analysis of the characteristic features of corpus linguistics. Corpus linguistics is the study of language data on a large scale – the computer-aided analysis of very extensive collections of transcribed utterances or written texts. The article outlines the basic methods of corpus linguistics, explains the influence of the generative linguistics on corpus linguistics, and surveys the major approaches to the use of corpus data. Clear and detailed explanations lay out the key issues of method and theory in contemporary corpus linguistics. Corpus linguistics is viewed as a key methodology to explain large linguistic data in the humanities and social sciences. An overview of the main concepts relating to corpus annotation is provided. It is restricted to automatic annotation of electronic text, which is the most common kind of annotation in the context of contemporary corpus linguistics. We focus on the annotation of texts and consider the following three main types of annotation: (1) metatext annotation, (2) structural annotation, and (3) linguistic annotation. Possibilities of using the corpus approach for linguists and specialists of other branches of science are outlined. Using corpora in language teaching has enabled language research with its natural language approach. Corpus tools help to investigate actual usages and characteristics of certain genres in order to improve syllabus design and develop more effective classroom exercises. E-communication analysis allows extracting information on language that does not tend to be open to intuitive inspection and trace its changes on the lexical, semantic, and grammar level. Besides pure linguistic inquiry, researchers had begun to apply corpus linguistics to other academic and professional fields, such as the emerging sub-discipline of law and corpus linguistics called forensic linguistics, which seeks to understand legal texts using corpus data and tools.

Key words: text, corpus, corpus linguistics, corpus annotation, application of corpus linguistics.

Постановка проблеми. Розвиток комп'ютерних технологій спричинив появу нових технічних можливостей для відбору й аналізу функціональних характеристик мовних одиниць у різних типах текстів. Створення корпусів певної мови є характерною ознакою сучасного розвитку філологічної науки, оскільки надає дослідникові доступ до необхідної лінгвістичної інформації з метою її подальшого вивчення та опрацювання. Корпусна лінгвістика (КЛ) стає одним із пріоритетних інструментів сучасних лінгвістичних досліджень та “зосереджується на аналізі природної мови в умовах реального функціонування з використанням комп'ютерних технологій на основі великих за обсягом, ретельно відібраних та впорядкованих текстових корпусів” [1].

Мета даного дослідження полягає в тому, щоб окреслити сучасну корпусну лінгвістику як інноваційну методіку емпіричного мовознавства та продемонструвати переваги залучення корпусних даних у сучасні мовознавчі розвідки та суміжні галузі науки.

Об'єктом дослідження виступає корпусна лінгвістика та її поняттєва база. Предмет дослідження становить вивчення основних тенденцій практичного використання інструментарію КЛ та окреслення подальших перспектив її впровадження. Матеріалом вивчення є аналіз напрацьованих спеціалізованої літератури в галузі за останні роки.

Теоретичне дослідження, яке розкриває і обґрунтовує більш глибокі і суттєві аспекти корпусної лінгвістики є методологічною основою нашої праці, а тому було використано методи аналізу та синтезу інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Корпусне мовознавство пропонує новий погляд на мову, яка, по суті, і сама є корпусом [2]. Праці провідних представників корпусної лінгвістики висвітлюють фундаментальні проблеми організації корпусів текстів та застосування результатів їх аналізу в лінгвістичних дослідженнях [3, 4, 5].

Незважаючи на значну кількість підходів до визначення поняття корпусу, існують спільні погляди на те, що корпус – це комп'ютеризовані автентичні тексти, підібрані і упорядковані згідно з експліцитними критеріями, визначеними користувачами, вони є репрезентативними зразками певної мови чи мовних варіантів [4, 6]. Отже, корпусом може називатися репрезентативна вибірка текстів в електронній формі, доступ до якої забезпечується ретельно розробленими дослідницькими комп'ютерними програмами пошуку та аналізу [7, с. 80]. Основними рисами корпусу текстів

є: мета або логічна ідея, машиночитаний формат, репрезентативність як результат певної відбіркової процедури, а також наявність металінгвістичної інформації [8]. Електронне зібрання текстів на машинному носії дозволяє використовувати стандартні програми для швидкого пошуку слів і конструкцій із заданими граматичними та іншими властивостями, що відповідають науковим гіпотезам лінгвістів.

У США корпусна лінгвістика зазнала критики з боку основоположника генеративізму Н. Хомського. Вчений розглядав корпусний спосіб накопичення мовних даних неадекватним і хибним для опису породжувальної здатності природної мови, пояснюючи це тим, що лише інтуїція мовця може замінити корпус і стати джерелом мовного матеріалу (див.: [9, 6, 10]). На думку дослідника, завдання лінгвістів полягає у моделюванні мовної компетенції, яку трактував як знання мови (граматична правильність) і протиставляв її використанню мови (прийнятність, мовленнєва діяльність). Відповідно до цього положення, науковець трактував корпусну лінгвістику як не ефективне джерело фактологічного матеріалу, оскільки її база даних формується на вибірці зовнішніх висловлювань, які не дозволяють моделювати мовну компетенцію (див.: [6, с. 6]).

У нашому дослідженні ми поділяємо думку представників Ланкастерської школи корпусної лінгвістики, які стверджують, що не можна використовувати корпусну лінгвістику як єдиний засіб пояснення природної мови, тому що жодний корпус не може адекватно представити мову [6, с. 9]. Дослідник Е. МкЕнері зазначає, що дослідження мови на основі реальних мовних даних є більш надійним джерелом, аніж внутрішні роздуми над нею, а тому для пояснення мовних явищ слід брати до уваги обидва підходи [6, с. 14].

Виклад основного матеріалу. Кількість і різноманітність створюваних корпусів щоразу зростає й на сьогодні їх зафіксовано понад 600 [8]. Відповідно до обсягу текстової вибірки, корпуси поділяються на малі, великі та середні. Корпуси, які налічують менше одного мільйона слововживань вважаються малими, від одного мільйона до десяти мільйонів – середніми, та від десяти і понад сто мільйонів – великими. До розряду середніх корпусів належать: American Heritage Intermediate (АHI) на 5 млн. слововживань; Esti kirjakeele korpus (корпус текстів естонської мови) на 1 млн. слововживань; а великих: FRANTEXT – один із найбільших французьких лінгвістичних проєктів, розпочатий у 1963 році, в межах якого

створено корпус обсягом понад 90 млн. слововживань; Bank of English на 320 млн. слововживань; Mannheim Corpora (корпус німецької мови) обсягом 778 млн. слововживань [3]. З-поміж сучасних корпусів англійської мови (як американського, так і британського варіантів) найбільш відомими є Британський національний корпус (British National Corpus – BNC), Міжнародний корпус англійської мови (International Corpus of English – ICE), Лінгвістичний банк англійської мови (Bank of English), Корпус сучасної американської англійської мови (Corpus of Contemporary American English – COCA) тощо.

Серед різноманіття можливостей, які пропонує корпусний підхід для автоматичного опрацювання лексичних одиниць мови, слід виокремити укладання конкордансів — особливий тип словника, що подає до кожного реєстрового слова (чи словоформи) всі або вибірково контексти його вживання. Це дає можливість дослідникам упорядковувати й подавати конкорданси як окремих творів, так і збірки творів письменників. Найпоширенішим джерелом конкордансів різними мовами є Біблія; упорядковано конкорданс поетичних творів Тараса Шевченка, Луція Аннея Сенеки, Данте, В.Шекспіра, П.де Ронсара, О.С.Пушкіна, М.Горького, У.Блейка, У.Уїтмена та ін. [11, с. 84].

Анотацію корпусу вперше було здійснено у 1978 році і з того часу зацікавленість у виконанні такої роботи поступово зростає і стає все більш різноманітною. Джофрей Ліч визначає анотування корпусу як практику додавання до електронного писемного чи усного корпусу інтерпративної, лінгвістичної інформації. Анотація також визначається і як кінцевий продукт цього процесу: лінгвістичні символи, які додаються до електронної репрезентації мовного матеріалу. Відзначимо, що саме анотація, або розмітка, — головна характеристика корпусу, яка і відрізняє його від електронних колекцій, бібліотек, енциклопедій, широко представлених в сучасному Інтернеті. В.А. Плунгян зазначає, що корпусом може називатися лише те електронне зібрання текстів, яке супроводжується розміткою, незалежно від його об'єму [2].

Розроблено певні рекомендації для укладачів корпусу щодо створення анотації з метою спрощення правил її укладання та уніфікації використання. Найважливішими аспектами є: можливість використовувати як анотований корпус, так і його первинний текст; анотація повинна існувати поза текстом; користувач корпусу повинен мати доступ до усієї документації, яка містить

інформацію про схему анотування, дані розробників, дані апробації анотації; забезпечувати можливість її використання для різноманітних дослідницьких цілей, містити теоретично нейтральний аналіз інформації; та не претендувати на абсолютний стандарт розробки [4, с. 6-7].

Як відомо, чим багатша і різноманітніша розмітка, тим вищою є наукова і навчальна цінність корпусу. Базуючись на корпусне зібрання текстів, дослідник має можливість фактично перевірити не лише теорію мови, але й інші прикладні гіпотези з певної галузі.

Існують різні типи розмітки:

- метатекстова розмітка: автор, назва, дата створення, обсяг, тематика тексту і т. д., яка характеризує текст в цілому;
- структурна розмітка: інформація про структуру тексту, яка дозволяє відокремити одне слово від іншого, виділити межі словосполучення, речення, тексту;
- лінгвістична розмітка: приписування одиницям тексту певної лінгвістичної інформації (заперечне речення або питальне, спонукальне або примикання і т. д.).

Якісна анотація корпусу також дозволяє дослідникові швидко і ефективно знайти ті слова і конструкції, які йому потрібні в межах певного наукового дослідження. Для цього програма пошуку повинна розуміти як мінімум те, які форми у тексті відносяться до одного й того ж слова (мати –ім. жін.р., мати – ім. чол. р. мн., мати – дієсл., інф.), тобто хоча б частково “розуміти” граматичну структуру даної мови.

Корпусний підхід до вивчення мови відкриває нові можливості як для лінгвістів, так і для фахівців інших галузей науки. У прикладних галузях корпус активно використовується викладачами як рідної, так і іноземної мови. Для фахівців, чия діяльність пов'язана зі словом, актуальною є проблема допустимого вживання слова чи словосполучення, його використання в певних типах текстів. Саме на основі корпусної вибірки, можна чітко та зі статистичними даними простежити ту чи іншу слово сполучуваність та підібрати найкращу з них.

Корпус може слугувати джерелом для вивчення етимології певної лексичної одиниці – датованість текстів корпусу дозволяє досить легко простежити ці зміни і зрозуміти причину їх появи чи згасання. За допомогою корпусу також можна спостерігати над динамікою змін у мові: які нові слова чи конструкції з'явилися, а які стають застарілими чи вже вийшли з ужитку.

Корпусний підхід є невичерпним джерелом інформації для укладання словників і граматик

нового покоління, тобто таких, які укладені на основі певного корпусу. Такий підхід дає можливість інтегрального опису мовних фактів. При цьому морфологічні, синтаксичні, семантичні, прагматичні, стилістичні, комунікативні, сполучувальні властивості мовних одиниць аналізуються й пояснюються лише на основі текстів.

За допомогою корпусного підходу легко досліджувати й мову інтернет-комунікації (переписка електронною поштою, чати, форуми, блоги). Електронні тексти поповнюються новими лексемами за рахунок запозичень (драйвовий, меседж), професіоналізмів (запатчити, онлайн) та слів інших груп лексики. Запозичення нерідко використовуються в англійському написанні, проте транслітеруються українською абеткою. Як наслідок — одиниці писемного тексту перебирають на себе функції усної мови. Все це як своєрідний сленг, але він цікавий і важливий для лінгвістів, тому що прогнозує шляхи майбутнього розвитку мови.

Отримав новий виток розвитку і автоматичний переклад тексту - переклад окремого словосполучення чи речення можна шукати в паралельному корпусі [2]. Це досить новітній підхід, який потребує подальшого вивчення й опрацювання.

Напрацювання корпусної лінгвістики стає активним джерелом ресурсу для фахівців у сфері криміналістичної лінгвістики (forensic linguistic

analysis), яка досліджує формальні методи встановлення авторства текстів сучасних документів з метою використання отриманих результатів у слідчих діях чи судочинстві. Дослідження в криміналістичній лінгвістиці проводять для того, щоб з'ясувати час та місце створення документа, писаря й автора тексту, наявність силових дій щодо писаря в процесі створення документа, а загалом визначити — підроблений документ чи автентичний. Використання методів корпусної лінгвістики дозволяє здійснити точний та достовірний аналіз таких даних.

Для програмістів у галузі автоматичної обробки текстів (в тому числі і різного роду пошукових систем), аналіз мовних одиниць за допомогою корпусу є також одним із цікавих і актуальних напрямків дослідження. Розробка програмного забезпечення тісно пов'язана з природньою мовою, і розпізнавати структуру текстів, написаних тією ж мовою сприяє як розвитку корпусних досліджень, так і вдосконаленню інформаційних технологій.

Висновки. Можливості залучення корпусних даних у царину лінгвістичних розвідок є невичерпним джерелом інформації для лінгвістів. Тому перспективою наших подальших розвідок буде практичне опрацювання інструментарію корпусної лінгвістики для аналізу фактологічного матеріалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Жуковська В.В. Корпусна лінгвістика: історична перспектива та сучасний стан. URL: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2012/Philologia/3_108393.doc.htm (дата звернення: 29.06.2020).
2. Плунгян В.А. Почему современная лингвистика должна быть лингвистикой корпусов?: (публичная лекция, прочитанная 01.10.2009). URL: <http://www.polit.ru/lectures/2009/10/23/corpus.html> (дата звернення: 12.11.2020).
3. Демська-Кульчицька О.М. Репрезентативність як ознака текстового корпусу. Українська мова, 2005. – №3. – С. 100-107.
4. Leech G. Introducing Corpus Annotation. Corpus Annotation. Linguistic Annotation from Computer Text Corpora. – London, New-York: Routledge, 1997. – P. 1-19.
5. McEnergy T. Why use a corpus? URL: <https://www.futurelearn.com/courses/corpus-linguistics-2014-3/steps/14706/progress>
6. McEnergy T., Wilson A. Early corpus linguistics and the Chomskyan revolution. Corpus Linguistics. An Introduction. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 1996. – P. 2-27.
7. Голощук С.Л. Історичні передумови розвитку корпусної лінгвістики. International Academy Journal: Web of Scholar. – 6 (15), September 2017. – с. 80-84.
8. Таценко Н.В. Методи корпусної лінгвістики в підготовці фахівців-філологів. Scientific and pedagogic internship "Organization of educational process in the field of philological sciences in Ukraine and EU countries": Internship proceedings, August 24 – October 2: тези доповідей. Венеція: Venice : Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2020. С. 177-181. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/81070/1/Tatsenko_corpus.pdf;jsessionid=A87ACDDFA0B7C776542F181F209F634C (дата звернення: 03.02.2021).
9. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
10. The Linguistic Encyclopedia. Second edition. Edited by Kirsten Malmkjaer. URL: https://books.google.com.ua/books?id=uCrXOLvD7fMC&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 19.11.2020).

11. Карпіловська Є.А. Вступ до прикладної лінгвістики: комп'ютерна лінгвістика: Підручник.— Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. — 188 с.

УДК 811.161.2'373.45:004=111

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.48>

ANGLICISMS IN UKRAINIANS' INTERNET COMMUNICATION

АНГЛІЦИЗМИ В ІНТЕРНЕТ СПІЛКУВАННІ УКРАЇНСЬКИХ КОРИСТУВАЧІВ

Опур М.В.,

orcid.org/0000-0002-0233-7227

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
Lviv National Agrarian University*

Dobrovolska S.R.,

orcid.org/0000-0002-2389-4890

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Foreign Languages
Lviv National Agrarian University*

Panchyshyn S.B.,

orcid.org/0000-0001-9444-4232

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Language
Lviv National Agrarian University*

Modern world can hardly exist without the Internet, which has become a mandatory element of each field of life, from everyday communication to large business operation. The global effect of the net provides a lot of new opportunities for communication. In the past it took days or even weeks, whereas now the information is delivered immediately. A particular attention is paid to social networks, which are popular platforms for information exchange and communication between the users worldwide. Users of social networks are of different social status, age and sex, but they are joint by common interests. While social networking, users try to maximum approach their communication to real time conditions and therefore they tend to simplify their language to be clear for everybody. In that context, one observes a great impact of the English language, which was the original language of such social networks as Facebook, Instagram, Twitter. Therefore, most contents in those planforms are much better expressed in English. It is one of the reasons for penetration of anglicisms into the language of Ukrainian users of social networks and the Internet generally. The research is devoted to the analysis of the reasons of a wide use of English borrowings, as well as reasons the Ukrainian Internet users do not use Ukrainian equivalents in their social networking. The authors of the research provide analysis of the English parts of speech, which are the most often borrowed and used in the Ukrainian Internet communication, as well as study the ways of English vocabulary adaptation to the rules of pronunciation and grammar of Ukrainian. It is worth noting the Internet communication is getting more and more popular and nowadays not only young and also elder generation of Ukrainian society actively communicate on those platforms as it is a great opportunity of fast exchange of information regardless of the distance between communicants. Thus, the language of social networks is getting global, involving more and more anglicisms, because English is a dominating language in the world.

Key words: social networks, English borrowings, online communication, assimilation, adaptation, parts of speech.

Сучасний світ важко уявити без інтернету, який став невід'ємною частиною усіх сфер життя, від повсякденного спілкування до великого бізнесу. Всеохоплюючий ефект всесвітньої павутини надав безліч нових можливостей для спілкування. Те, що раніше займало дні, або й тижні, тепер можна здійснити миттєво. Особливої уваги заслуговує така можливість інтернет спілкування, як соціальні мережі, які стали популярними платформами обміну інформацією та комунікації між користувачами по всьому світі. Учасники соціальних мереж різного статусу, різного віку та статі, але їх об'єднують спільні інтереси, що зумовлює потребу використання лексики, максимально зрозумілої для кожного. Вони намагаються наблизити своє спілкування в мережі до умов реального часу і тому значно спрощують мову їх комунікації. В цьому контексті, відчутний великий вплив англійської мови, тому що саме англійською мовою були первинно створені найпопулярніші соціальні мережі Facebook, Instagram, Twitter. Таким чином, багато контенту цих платформ найкраще виражати саме англійською. Це одна із причин значного проникнення англіцизмів в мову українських користувачів соціальних мереж та інтернету загалом. Дана стаття присвячена основним причинам широкого використання англіцизмів, а також невикористання українських еквівалентів в інтернет спілкуванні українців. Проведений аналіз частин мови, які найчастіше запозичуються українськими користувачами, а також представлені шляхи адаптації англійської лексики до правил граматики та вимови української мови. Варто зазначити, що інтернет спілкування набуває все більшої популярності і, якщо раніше в основному

молоді була учасниками соціальних мереж, то сьогодні середні і навіть старше покоління українського суспільства активно спілкується на цих платформах, адже це можливість швидкого обміну інформацією не залежно від відстані між комунікантами. Тому, мова соціальних мереж стає все більш глобалізованою, залучаючи все більше англіцизмів, оскільки англійська мова є домінуючою у всьому світі.

Ключові слова: соціальні мережі, англійські запозичення, онлайн спілкування, асиміляція, адаптація, частини мови.

Problem setting. In the modern global world, the Internet is an integral element of social communication. Among the main Internet constituents, social networks have become the important platforms to develop specific forms of interpersonal and social relations. Social networks are "...the instruments, which provide additional opportunities for a great number of users of the global net to communicate and share information" [4, p. 62]. Social networks force changes not only in personal communication, but also in the language generally as it is the most important means of interaction. The extreme popularity of social networks is primarily aroused by the opportunity to conduct a polylogue, to pass remarks immediately, to express opinions concerning some events and situations, to create virtual images, to share articles for discussion, etc. Such functions of social networks have initiated many transformations and appearance of specific words and phrases, specific for Internet-mediated communication, so-called Internet-slang. Ukrainian Internet users, particularly those engaged in social networking, are also influenced by the global trends and among others, one of the distinctive features is a great number of anglicisms, i.e. words and phrases of English origin, penetrating into their Internet-mediated communication.

Analysis of recent scientific papers. The first discussions about the Internet-language started in 80-90s of the 20th century in the USA and European countries. Scientists paid attention to abbreviations, acronyms, emoticons, grammatical and punctuation mistakes, characterizing the Internet users' language while e-mailing. First, the scientists discussed whether online communication should be identified as oral or written. The problem is that lexical content of the Internet-mediated communication is more like oral, because speakers do not care about the correctness of constructions, neglect stylistics, etc. However, the communication is fixed in a written form. Most linguists agree to the idea that communication through modern technologies and Internet should be considered as written-oral. According to the Ukrainian researcher Vira Kaptiurova, computer-based communication contributes to appearance of a new form of communication, i.e. oral-written [2, pp. 228-229]. Another Ukrainian linguist Larysa Kompantseva classifies Internet-language as oral-written form of communication. She also says that

users of social networks are creators of a specific Internet slang [5, p. 25].

The known American linguist Naomi S. Baron says that the form of online communication is changeable. An interesting idea is proposed by the famous British language researcher David Crystal, who has introduced a concept of *netspeak* to describe the Internet language. *Netspeak* should be considered as a written language with a bent to speaking or oral speech that is fixed written [7, pp. 13-15]. Online communication is fixed in a written form, and therefore, the mistakes made by communicators, are visible, although they have more time to think about. Naomi S. Baron names the phenomenon as "*linguistic whateverism*". According to the researcher's opinion, it is because the young generation of social network users has specific attitude of language. They take language only as means of communication and do not care about numerous rules and grammar [6, pp. 168-171].

B. Danet says that social media are the best instruments of globalization forcing hybridization of culture, including language, and self-identity. In the Internet, all users are equal in their right and opportunity to share information, to promote some culture, traditions, values. [8, pp. 25-27]. In that context, David Crystal says that Internet is the greatest opportunity for development of the English language. Brenda Danet even declares about the language imperialism of English over other world languages [8, pp. 20-21].

Confirming the idea, Ukrainian users of social networks also follow the tendency to simplification of the Internet-mediated communication that has resulted in penetration of numerous words of English origin into their Internet slang.

The aim of the paper. The research is devoted to the analysis of new practices in the Internet-mediated communication, particularly in social networks, and reasons of the wide use of anglicisms by Ukrainian users while communicating online.

The new grounds for communication requires from their creators to generate new lexemes to describe and name peculiarities of communicating in the specific environment, the lexemes which can be well-recognized and understood by users not only within a country but worldwide.

The research aims to study English borrowings, used for social networking, ways of their assimila-

tion to the Ukrainian grammar and pronunciation rules, as well as reasons of English popularity among Ukrainian Internet users.

Presenting the main material. Nowadays, English is the most used language in the Internet. According to Statista statistics, English is the most represented language online. The English language has 25.3% of Internet users worldwide. According to the data from InternetWorldStats, as of March 31, 2021, the total number of Internet users in the world was 5 168 780 607. Each fourth uses English for social networking [9]. It is not a surprise because English has been dominating the Internet languages for many years. It is the founding language of the Internet, and therefore most contents are in English, then translated into the language of preference. Such popularity of English is caused by its studying in all European countries and most countries of the world, as well as due to the economic and political situation, popularity of the western culture, etc.

In Ukraine, the situation is not different. English is studied by Ukrainian students and is used in many fields, starting from social networking and up to professional purposes. Of course, the English language used in social networks is different from the academic knowledge of English, but it is a kind of slang with many anglicisms involved.

An English word, incorporated into and used in a language other than English, is called an anglicism. These are examples of loanwords, words from one language that are borrowed by another. The term “anglicism” is also sometimes used more generally to refer to the incorporation of other aspects of the English language, such as using English grammatical structure while speaking another language or literal translations, known as calques, of English phrases and expressions into another language's words. Due to the global prominence of the English language, anglicisms are common in many languages around the world, particularly in social networks as it is currently the most popular way of communication. Internet provides freedom for those whose English is far from being perfect to use it and be understood, says Naomi Baron, professor of linguistics from American University in Washington.

It is worth mentioning that the Ukrainian language, similar to all Slavic languages, is greatly influenced by English as the majority of slang words, used in the language of social networks, are borrowed (with adaptation or not) from English. Nowadays, English is the language of technologies and innovations.

Ukrainians like many other non-English speaking nations consider it is prestigious to know English. Therefore, many speakers, particularly young, use

every opportunity to enrich their vocabulary with the borrowed English lexemes, as well as acronyms, taken from English-speaking users of social networks. It is forced by the wish to highlight their profile, to stand out from the crowd, to look witty or creative, i.e. to express oneself at the expense of speech that is one of the key representational factors of Internet users. Such situation is typical in the Slavic Internet environment, i.e. young people substitute words and phrases of native language with English equivalents.

To understand the current trend of large scale substitution of Ukrainian words with English, even by those Ukrainian Internet users, who have never learned English before, it is necessary to analyze the reasons of such behavior (Fig. 1).

Having analyzed the main indices, one can conclude that simplicity of English words is the main reason they substitute the Ukrainian ones. It can be explained by the origin of the majority of Internet phenomena. They appeared in the USA, the English-speaking country and therefore, they got their names in English. Of course, those concepts can be or have already been translated into many languages, but sometimes the original name is shorter, whereas translation can be too long and not always quite correct.

Another side of the wide use of anglicisms, which should be considered, is why Ukrainians do not use equivalents in their native language. The analysis is demonstrated at the Fig. 2.

As it is shown, Ukrainian words are often much longer than English and are not very comfortable to be used in the Internet, particularly in social networking, which tends to simplify communication and to save time. They not always have the same emotional and semantic meaning as the original English concepts. Another reason is that anglicisms have become a feature of the social network language, and it is a kind of fashion to use them. Although some of the Internet-used anglicisms have Ukrainian equivalents, but the English variant is used because of its specific emotional characteristics. And, of course, some concepts have no analogues in Ukrainian and only English word is available for definition.

Analysis of the anglicisms, used in social networks, confirms that in the majority of cases they are assimilated to the rules of the Ukrainian language, although some of them stay unchanged. According to the level of adaptation, the studied anglicisms should be divided into three groups. The most appropriate classification is proposed by the Ukrainian linguist I. Kyrylova in her article “Peculiarities of aglicisms in the modern German and Ukrainian languages” [3, p. 176]. She distinguishes such groups:

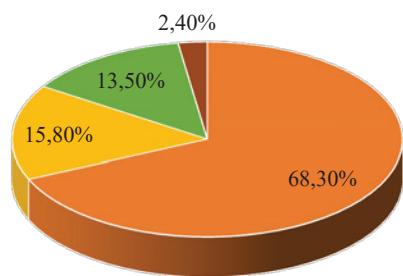

Fig. 1. Reasons of anglicisms use in social networking

- it is simpler to define concepts
- English knowledge is a part of professional vocabulary
- it is easier to communicate worldwide
- other reasons

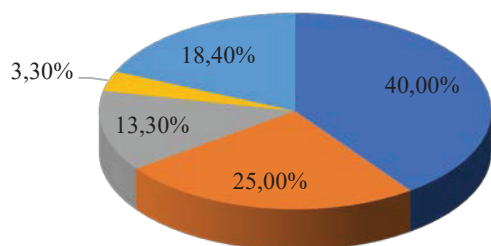

Fig. 2. Reasons not to use Ukrainian equivalents

- Ukrainian equivalents are too long
- anglicisms are more acceptable in social networking
- no available Ukrainian equivalents
- anglicisms sound better
- other reasons

- new formations – are new words, created in the system of Ukrainian following the rules of word formation, specific for the Ukrainian language. The category of anglicisms is dominating among the borrowings, widely used in the vocabulary of Ukrainian users of social networks, e.g. *fake* – *фейковий*, *upgrade* – *апгрейдити*, *ban* – *банити*, *web* – *вебка*, *gmail* – *джімейлівський*.

- neo-borrowings – are the words of foreign origin, adapted to the system of Ukrainian by transcribing or transliterating. It is the second largest group of words, e.g. *OK* – *окей*, *best* – *бест*, *gr* – *гоу*, *next* – *нект*, *notification* – *нотіфікейши*, *people* – *піпл*.

- neo-semantics – are the words, which get a new meaning after being borrowed, e.g. *like* – *лайк*, *notebook* – *ноутбук*, *stream* – *стрім*.

The principal leading position is taken interpretations of the borrowed word that is used for appraisal of the Facebook content, i.e. “like”. The Ukrainian translation of the word sounds as “подобається” and it is quite correct but the word is much longer. Ukrainian Internet users have not transformed that word much. It is just transcribed as “лайк”. In Ukraine Internet slang, the word has developed many derivatives. In social networking, it is mostly used as a noun of masculine gender, e.g. *збирати лайки*; *ставити лайки*; *100 лайків*. The word also has verb forms, typical for Ukrainian, e.g. *залайкати*, *лайкати*, *лайкнути*.

The process of borrowing and adaptation of words from English is rather complicated and interesting because of the genealogical and morphological difference of the two languages. English is an analytical language in which word relations are expressed by means of auxiliary words and by word position in a sentence. In contrast, Ukrainian is a synthetic language, in which relation of words is expressed by the word forms, having both lexical and grammatical meaning.

As English and Ukrainian are morphologically different languages, and their parts of speech are characterized by different categories. English nouns have no endings to express their gender (masculine, feminine, neuter). The category of grammatical gender refers to the biological characteristic of a person or a creature. In English, such category is specific for only some words with the feminine suffix *-ess* (princess, waitress, actress). In English sentences, the gender is expressed by personal pronouns. In Ukrainian, each noun has the category of gender. Therefore, borrowed English nouns also get some gender. Most words, adapted by Ukrainian users, get features of masculine gender, because their base has consonant ending: e.g. *android* – *андроїд*, *app* – *ап (ен)*, *bag* – *баг*, *banner* – *банер*, *benefit* – *бенефіт*, *gadget* – *гаджет*, *Gmail* – *джімейл*, *development* – *девелопмент*, *developer* – *девелопер*.

ner, *account* – екаунт (акаунт), *event* – івент, *couchsurfing* – каучсерфінг, *content* – контент, *couching* – коучинг, *lifehack* – лайфхак, *level* – левел, *laptop* – лептон, *link* – лінк, *mail* – мейл, *messenger* – месенджер, *meeting* – мітінг, *participant* – партісіпант, *play-list* – плей-лист, *support* – сапорт, *skill* – скіл, *spam* – спам, *spoiler* – спойлер, *twit* – твіт, *tag* – тег, *team-building* – тім-білдінг, *trend* – тренд, *trash* – треш, *fandriasing* – фандрейзинг, *friend* – френд, *freelancer* – фрілансер, *follower* – фоловер, *chat* – чат, *challenge* – челендж, *user* – юзер.

There are also many anglicisms, ending in a vowel [e], but according to the English rules, at the end of a word [e] it is not pronounced. They also get masculine gender with a zero ending and word base ending in a hard consonant, e.g. *google* – гугл, *deadline* – дедлайн, *profile* – профайл, *site* – сайт, *skype* – скайп, *smile* – смайл, *smartphone* – смартфон, *trouble* – трабл, *fake* – фейк, *face* – фейс.

The group of borrowed English nouns, which get feminine gender in Ukrainian is not large. They get typical feminine ending *-a/-я*. Most of such anglicisms are adapted from English words, ending in *-tion*, e.g. *facilitation* – фасилітація, *transaction* – трансакція, *option* – опція.

Verbs are the second largest group of anglicisms. The complex system of Ukrainian verbs has significantly changed the form of English borrowings in the process of their adaptation to the grammatical system of the Ukrainian language. The most productive way of word formation in English is conversion, whereas in Ukrainian – by adding Ukrainian derivative affixes, because Ukrainian is an inflected language. The phenomenon can be brightly demonstrated by the following examples of verbs, formed from the adapted English words, e.g. *google* – *to google* in English *гугл* – *гуглити* in Ukrainian; *tag* – *to tag* and *тег* – *тегнути*; *ban* – *to ban* and *бан* – *забанити*; *upgrade* – *to upgrade* and *апгрейт* – *апгрейтити*. Other examples of adapted verbs are *upgrade* – *апдейтити*, *approve* – *епрувиту*, *complete* – *комплітиту*, *proofread* – *пруфрідити*, *surf* – *серфити*, *search* – *серчити*, *spam* – *спамити*, *friend* – *френдитися*.

Adverbs are also borrowed from English, but they are not very popular. They are the words, which help speakers to express their attitude to some situation, give an appraisal of something, etc. Ukrainian researcher of anglicisms Yaryna Bytkivska considers that English borrowed adverbs transform the specific lexemes for stylistic featuring of the speech, achievement of the effect of play, ridicule, irony, or are used as signs of language fashion [1, p. 18]

Most adverbs borrowed from English into Ukrainian have been transcribed, but there are some exceptions, particularly the most often used lexemes *OK* – *окей* and *cool* – *кул*. However, contrary to the main forms of adverbs, defining some quality, those forms do not have degrees of comparison.

There are also some adjectives, borrowed from English, but they are few, e.g. *crazy* – *крейзі*, *nice* – *найс*, *next* – *некст*.

The emotionality and generally specific Internet-mediated communication requires from the users to express their feelings and attitudes. For that purpose, exclamations are often used. Of course, most of them are borrowed from English that can be explained by the impact of the western culture on Ukrainian users through different media, English films, TV shows, music, books, as well as direct communicating with English native speakers. Normally, exclamations are adapted by transliterating or transcribing. The adapted exclamations are mainly used for greeting – *hi* – *хай*, *hey*; farewell – *bye* – *бай*, *see you* – *сі ю*; response – *cool* – *кул*, *what* – *вот?*, *yes* – *ес*; attracting attention – *hey* – *хей*, *yo* – *йоу*; encouragement – *come on* – *к'мон*, *камон*; politeness – *thanks* – *сенькс*, *сенкс*, *welcome* – *велкам*; rude words – *fuck* – *фак*, *bitch* – *бітч*, *shit* – *шит*; sound symbolism – *oops* – *упс*, *wow* – *воу*.

Analyzing the shares of borrowed words in terms of parts of speech, the following diagram should be considered. Among the variety of loanwords, the largest groups are nouns and verbs (Fig. 3).

Ukrainian researcher of Internet slang Vira Kaptiurova says that nowadays abbreviations are getting more and more popular, because they save time and, in case there is limited number of symbols, they save space. Another argument for popularity of acronyms is that communicators try to maximum approach their online dialogue to the real time conditions. Some of such abbreviations have become a part of active vocabulary and are often used by speakers even communicating offline [2, pp. 208-209].

Abbreviations are mostly used to mark English phrases, but they are not subjected to any adaptation and stay in their original form, e.g. *LOL* – “*Laughing Out Loud*” – *голосно сміюсь*, *функція сміху*; *BRB* – “*Be Right Back*” – *одразу повернусь*; *ASAP* – “*As soon as possible*” – *якомога швидше*; *AFK* – “*Away From Keyboard*” – *користувач не користується комп'ютером, хоча й он-лайн*; *FYI* – “*For Your Information*” – *«до твого відома»*; *WTF* – “*What The Fuck*” – *«що за дурня»*, *здивування*; *IMHO* – “*In My Humble Opinion*” – *вираження власної думки*; *FAQ* – “*Frequently Ask Questions*” – *відповідь на часто вживане запитання*; *u2* – “*You too*” – *тобі*

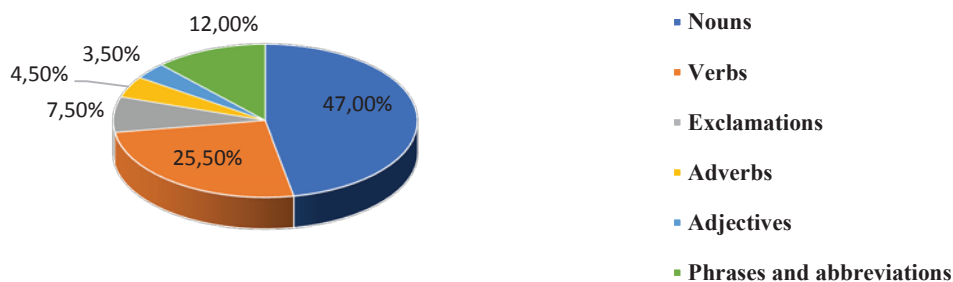

Fig. 3. Borrowed English words in terms of parts of speech

також; 4U – “For you” – для тебе; L8 – “Late” – пізно; B4 – “Before” – перед; cre8 – “Create” – створити; plz – “Please” – будь ласка.

Conclusions. Results of the research confirm a great popularity of English borrowings among Ukrainian users of social networks. Along with the Internet-mediated communication, anglicisms also influence everyday communication. The majority of words, borrowed from English, are adapted to the morphological and grammar structure of the Ukrainian language, although some stay unchanged. The first level of adaptation is transcribing or transliterating of the neologism. Grammatical adaptation is rather complicated and interesting process because of

the morphological and genealogical difference of the Ukrainian and English languages. Nevertheless, there are many reasons the Ukrainian users of social networks use anglicisms while communicating online.

Outlining the prospects of Internet linguistics development, David Crystal notes that the society should recognize the great impact the Internet makes on languages. The Internet has changed the idea of communication, having created new platforms for communication in totally different ways. New media and communication technologies have transformed the ways of using language by communicants making it more informal and occasional and the features will become more intensive in the future.

REFERENCES:

1. Битківська Я. В. Тенденції засвоєння і розвитку семантики англіцизмів у сучасній українській мові: Автореферат кандидатської дисертації. Івано-Франківськ: Прикарпатський Національний університет ім. В. Стефаника. 2008. 20 с.
2. Каптюрова В. В. Лексичні особливості повідомлень в Twitter. *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 33. 2011. С. 228–232.
3. Кирилова І. П. Особливості англіцизмів в сучасних німецькій та українських мовах. *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 43. Част. 2. 2013. С. 174–181.
4. Коган К. М. Соціальні мережі як елемент нового соціального середовища. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2014. Вип. 16. С. 61-71. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mnf_2014_16_8.
5. Компанцева Л. Ф. Інтернет-комунікація: когнітивно-прагматичний та лінгвокультурологічний аспекти: Автореферат докторської дисертації. Київ: НАН України. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. 2007. 36 с.
6. Baron N. C. Always on: language in an online and mobile world. Oxford: Oxford University Press, 2008.
7. Crystal D. 'O brave new world, that has such corpora in it!' New trends and traditions on the Internet [online]. 2011 [cit. 15th of March 2015]. Retrieved from: <https://www.davidcrystal.com/Files/BooksAndArticles/-4123.pdf>
8. Danet B., Herring, S. C. (Eds.). The multilingual Internet: language, culture, and communication online. Oxford: Oxford University Press, 2007.
9. Internet World Stats URL: <http://www.internetworldstats.com/>

РОЗДІЛ 7 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2 – 1.09 “20”

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.49>

СПЕЦИФІКА АВТОРСЬКОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ В ЗБІРЦІ В. МАХНА «ЄРУСАЛИМСЬКІ ВІРШІ»

THE SPECIFICS OF AUTHOR'S SELF-IDENTIFICATION IN V. MAKHNO'S COLLECTION «JERUSALEM POEMS»

Ганченко А.Ю.,

*orcid.org/0000-0002-4271-5368**аспірантка кафедри української літератури**Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Статтю присвячено науковому осмисленню специфіки авторської самоідентифікації в збірці В. Махна «Єрусалимські вірші». Актуальність обраної теми зумовлена неабиякою увагою сучасних літературознавців до проблеми самоідентифікації в літературному творі. Питання самоідентифікації тісно пов'язане зі світорозумінням індивідуума та проблемою взаємовідносин не лише з соціумом, але й навколишнім світом. Це своєрідна потреба особистісного вираження та рефлексії в просторі твору, що реалізується в реконструюванні ототожнення себе з певним середовищем, соціальною групою, образом, архетипом. Порушене в статті питання тісно пов'язане з розумінням літературознавчих категорій «художній світ» твору та «художня картина світу». Збірку В. Махна проаналізовано з погляду авторської репрезентації об'єктивної реальності, відображеної в змісті та формі представлених у ній поезій. Осмислено художній світ творів збірки, що стає своєрідною площиною для авторської та читацької рефлексії, котра водночас формує загальновідомі опозиції та руйнує прийняті суспільством стереотипи. Авторський підхід, перш за все, передбачає опис та інтерпретацію просторових структур, у яких митець та реципієнт відшуковують себе. Художній світ збірки сповнений відчуття спокою та рівноваги, створеної безперервним насадженням художніх образів, якими автор конструює особистий зміст поезії за допомогою загальновідомих мотивів, образів, текстів. У статті проаналізовано поезії та есеї збірки «Єрусалимські вірші» з погляду використання художніх технік як засобів створення простору художнього світу твору та площини для самоідентифікації. В онтологічній системі координат маркером самоідентифікації постає метафізичний погляд на світ, який надає досить детального осмислення буття та місця людини в ньому. Також осмислено жанрову специфіку цього ансамблевого об'єднання.

Ключові слова: самоідентифікація, ідентичність, простір, художній простір, збірка, локус, художній світ твору, художня картина світу, постмодернізм.

The article is dedicated to the scientific understanding of the specifics of authorial self-identification in the collection of V. Makhno's works "Jerusalem Poems". The relevance of the chosen topic is due to the great attention of modern literary critics to the problem of self-identification in a literary work. The issue of self-identification is closely related to the worldview of the individual and the problem of relationships not only with society but also the world around. This is a kind of need for personal expression and reflection in the space of the work, which is realized in the reconstruction of identification with a particular environment, social group, image, archetype. The issue raised in the article is closely related to the understanding of the literary categories "artistic world" of the work and "artistic picture of the world". V. Makhno's collection is analyzed from the point of view of the author's representation an objective reality, reflected in the content and form of the poems presented in it. The artistic world of the works of the collection is understood, which becomes a kind of area for authorial and reader reflection, which at the same time forms well-known oppositions and destroys stereotypes accepted by society. The author's approach, first of all, involves the description and interpretation of spatial structures in which the artist and the recipient seeks himself. The artistic world of the collection is full of a sense of calm and balance, created by the continuous planting of artistic images, which the author constructs the personal meaning of poetry with the help of well-known motifs, images, texts. The article analyzes the poetry and essays of the collection "Jerusalem Poems" in terms of the use of artistic techniques as means of creating space for the artistic world of the work and area for self-identification. In the ontological coordinate system, the marker of self-identification is a metaphysical view of the world, which provides a very detailed understanding of life and the place of man in it. The genre specifics of this ensemble are also understood.

Key words: self-identification, identity, space, artistic space, volume, locus, artistic world of the work, artistic picture of the world, postmodernism.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із науковими завданнями. Художній світ твору, безумовно, є місцем

для авторської та читацької самоідентифікації, а також рефлексії як дискурсивної практики XXI століття. Дискусії щодо геопоетики чи пое-

тики простору як місця для пошуків, репрезентації та рефлексії про об'єктивну реальність у художньому світі твору спричинили активізацію низки літературознавчих студій, адже раніше цій проблемі не приділялось належної уваги. **Основним завданням статті** є дослідження авторських технік, котрими В. Махно наповнює простір збірки «Єрусалимські вірші», те, у який спосіб відбувається трансформація відомого для багатьох «місця» в своєрідний простір для самоідентифікації; як «місце» із загальної святині перетворюється на особистісну кодову систему, котра реагує на отриманий досвід та впливає на процес розуміння власного місця в просторі; якими техніками можливо досягти такого розуміння та які маркери (деталі, образи, символи, місця, предмети) виражають ці процеси.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття у світовій літературі неабияку увагу приділено питанню топологічного повороту в культурі, зокрема, літературі. Феномен культурної географії знайшов своє відображення і у художньому світі літературного твору. Йдеться про переосмислення класичного розуміння простору та усвідомлення його як нової категорії літературного твору, котра є не лише сукупністю культурних, етнічних, символічних, соціальних та матеріальних значень, але й предметом рефлексії, ототожнення. Простір у такому випадку стає виміром для осмислення багатьох питань, що наближують до саморозуміння та самовідчуття, породжуючи усвідомлення власної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження про походження, місце і роль авторської самоідентифікації в контексті топологічних практик найрізноманітніші: теоретичному осмисленню цієї проблеми присвячено велику кількість праць. Безперечно, що явище топологічного повороту реконструює полікодовий простір, що є місцем для відкритості та декодування смислів і поєднання індивідуальних та групових ідентичностей, що потребують «контекстуалізації у рамках історії постмодерністської прози» [8, с. 13] (Д. Соколов). Питання самоідентифікації з погляду топосу в літературі реалізовано, зокрема, в дослідженнях Я. Поліщука, котрий звертається до поняття «фронтирної свідомості» як до судження, що формулює розуміння про поетику простору та усвідомлення локальної ідентичності [7]. На думку Т. Шевченко, простір може розумітись «як тяглість, яка виникає в процесі рефлексії» [11], як наслідок – «простір, що виникає в процесі рефлексії, дозволяє авторові реалізуватись як художній особистості» (Т. Шевченко)

[11], де, за В. Дільтеєм, «зовнішній світ завжди залишається феноменом» [2, с. 274].

Виклад основного матеріалу. Техніки побудови художнього світу ліричної поезії та есею, безумовно, відрізняються, однак мають і спільні риси також. Різниця полягає, перш за все, у тому, що техніки авторської самоідентифікації закорінені на автобіографічності. А відтак, у ліриці автобіографічність здебільшого узагальнена та постає як дещо пережите в минулому та відтворене в образній формі згодом, що репрезентується в переживаннях ліричного героя. В есеї автобіографічність реалізується в понятійно-образній формі в рефлексії наратора-мислителя. Натомість єдність їх полягає в асоціативності, емоційності, нашаруванні мотивів та в деяких випадках – фрагментарності.

Дослідження спільності та відмінності згаданих технік із погляду топології в одного митця, який є автором лірики та есеїв, є актуальним. Цікаво простежити, як мотивний та образний ряд часто повторює один одного чи розкриває одне явище в іншому.

З метою реалізації поставлених завдань, зосередимося на збірці «Єрусалимські вірші» В. Махна – письменника-космополіта, що проживає в США, однак ідентифікує себе з українським літературним простором, представляє нову й невідому Україну широкій громадськості у всьому світі.

Поетичну збірку В. Махна «Єрусалимські вірші» було представлено у 2016 році. Це поліжанрове ансамблеве поєднання складають 7 поезій та один есей, що репрезентує враження митця від подорожі до Ізраїлю, Єрусалима зокрема.

Єрусалим – місто трьох релігій: християнства, іудаїзму та ісламу. Простір, у якому поєднується релігійне та світське життя. Місто, чия глибинна традиція збагачується утопічним символізмом. Для митця Єрусалим стає своєрідним метафізичним простором, що провокує до пошуків власної ідентичності. Місто ніби асимілює свідомості тих, хто перебуває у ньому.

Із давньоєврейської назва цього міста перекладається як «місто світу», що активізує розуміння про те, що атмосфера цього урбаністичного простору, що зберігає історію та святині усіх народів світу, є окремим топосом для рефлексії. Земля Єрусалима у збірці стає для митця простором, що породжує нові образи, а відтак смисли і потрактування, повертаючи до тексту життя і навпаки. Василь Махно розглядає Єрусалим як літературний текст, пророцтво і легенду, що охоплює минулий досвід, асимілює його з людським

розумінням, релігійним таїнством та світським життям, імплементує такий досвід у реальність. Відтак поезія та есей митця наслідують реальність, а реальність перетворюється на текст.

Усі твори збірки об'єднано юдейською та християнською тематикою. Збірка є не лише унікальним описом загальновідомих релігійних та культурних місць, а й своєрідним хронописом подорожі, у якій автор виступає в ролі чужоземця. Е. Левінас у праці «Тотальність і безкінечне» окреслює це поняття в такий спосіб: «Чужоземець – це той, хто вносить розлад у моє «в себе». Але Чужоземець разом з тим означає «вільний». Я не маю влади над ним. Він не є повністю в одному місці зі мною. Я ж не підпорядкований з Чужоземцем загальним поняттям, як і він, – безрідний. Ми – це Самототожний і поруч із ним – Інший. Сполучний «і» не вказує в цьому випадку ні на приєднання, ні на владу одного над іншим» [цит. за: 7 с. 13]. Ліричний герой віршів у своєрідний спосіб віддзеркалює перебування автора в іншому просторі – новому для нього, однак добре відомому для *Інших*, де базові для митця поняття є вільними і незалежними, однак при цьому не спільними, через опозицію «свій – інший». Автор не оперує ідентичним набором цінностей із місцевим оточенням. Митець перебуває в просторі, не підпорядкованому собі. Не асимілюючись із ним, у цьому просторі автор є безрідним.

Помітну роль у мовно-поетичній техніці Василя Махна відіграють відсилання до юдейсько-християнських мотивів. Вони стають формативними, адже конструюють навколо текстів збірки атмосферу наповненості, святості, духовних пошуків та прагнення віднайти відповідь на питання, що цікавлять ліричного героя. Поезія на пограниччі стає засобом переміщення та трансформації, поєднує суміжний простір, виводить у новий вимір. Суміжним простором В. Махна є минуле, а також і потойбічний світ, однак лише тоді, коли він є справжнім – його можна побачити та зрозуміти. Слова поезії автора є провідниками між потойбіччям і реальним світом. Слово у митця є географічним простором, що здатний звужуватись і розтягуватись, змінюватись та перебувати на межі.

Збірку розпочато передмовою Йохана Петровського-Штерна, котрий веде оповідь про подорож В. Махна, бо знаходився поруч із автором. Тоді згадується перша зустріч В. Махна та автора передмови, котра відбулась у будівлі Гебрейського університету, що на Французькому пагорбі в Єрусалимі: «Я непокоївся, що прогавлю

мить, коли Василь приїде, й івритомовні охоронці його не пропустять, адже він, світлошкірий українець в окулярах, виглядає на єврея-ашкеназі, тоді к охоронці – засмагли ізраїльтяни з Росії, які вдають правдивих сефардів. Я таки прогавив Василів приїзд, але охоронці прийняли його тернопільський варіант англійської мови за природний бруклінський акцент – і пропустили» [6, с. 10]. Із спогадів бачимо, що відносно простору міста автор перебуває в опозиції «свій-інший», однак відносно простору університету він перебуває в опозиції «свій-чужий». Звертаючи увагу на вислів «прийняли його варіант англійської мови за природний бруклінський акцент», наголошуємо на тому, що «відношення Самототожного та Іншого, іншими словами, метафізичне відношення, здійснюється на початку у вигляді мови, де Самототожний, сконцентрований у самоті свого «я», – неповторної, автохтонної істоти, – виходить за власні межі» [цит. за: 7, с. 25] зазначимо, що в цьому випадку спостерігаємо межовий, фронтірний стан, утверджений у ментальності місцевих мешканців. Ідентичність пограниччя виникла за природною логікою, без впливу ззовні, де простір опиняється на межі між індивідуалізмом та колективізмом.

Автор уникає описів місць винятково важливих для представників релігій, однак у своїй збірці В. Махно звертається до багатьох локацій, що одночасно є священними і для християн, і для іудеїв. Митець ніби продовжує свою подорож у поезіях. Автор розпочинає збірку поезією «Псалом перший», звертаючись до відомого тексту Псалма Першого, що розпочинається словом «блажен», спонукаючи реципієнта до початку філософських розмірковувань. Завершує митець ліричний цикл збірки поезією «Псалом другий», що також є посиленням на релігійний текст Псалма Другого, що, однак, вже завершується словом «блажен». Два священних Псалми для іудеїв, із якими автор розпочинає та завершує свою подорож, створюють атмосферу циклічності та завершеності. Між тим, В. Махно описує Гетсиманський сад у поезії «Гетсиманський сад» – місце, де Іуда зрадив Вчителя та шлях Віа Долороза, яким згодом піде Христос до місця розп'яття. Згадує автор також Храмову та Оливкову гори у творі «Між Оливковою та Храмовою», у підніжжя яких розташований Гетсиманський сад та на яких знаходяться найбільші святині двох релігій. Ці місця є своєрідним *Іншим* простором, топосом для рефлексії та пошуків самоідентифікації. Простір сучасності в поезії переплітається із минулим, відбувається

своєрідна асиміляція досвіду попереднього та сьогочасного, що є каталізатором для створення простору третього – особистого, котре функціонуватиме у сприйнятті митця, ліричного героя та реципієнта. Топос стає зміненим, відкритим до осягнення та аналізу.

Відтак шлях Віа Долороза веде до храму Гробу Господня – найбільшої святині християн – місця, де, за віруванням, стояв хрест Христа, місця, що є простором для очищення, сповіді, віднайдення та самоідентифікації. Митець, вибудовуючи простір вулиці, перетворює чинну реальність на об'єкт інтерпретації, духовної активності автора та реципієнта. В. Махно наповнює смислове поле тексту біблійними сюжетами, що стають для ліричного героя місцем осягнення, перетворюючись із реального простору на предмет авторської та читачької обсервації та рефлексії. Відбувається процес ототожнення та поглиблення власного душевного досвіду та звільнення від нагромадження почуттів. Шлях вулицею вгору до Голгофи, де розташований храм, є проєкцією руху вверх до «піднесення».

Існує вірування, що всі шляхи ведуть до Єрусалима. Це своєрідна проєкція на шлях Віа Долороза – «шлях смутку» – вулиця в місті, якою, згідно до християнських вірувань, проходив шлях Христа до місця розп'яття. В. Махно у поезії «Гетсиманський сад» звертається до образу цього шляху: «коли поведуть завулками по *Via Dolorosa*/ з перекритими арками і вичовганим камінням/ життя – довжина вулиці – тонке як волосся/ слова які прокладаються шлях щоби все збулося» [6, с. 48]. Поет наповнює простір вірша релігійними алюзіями, поєднуючи шлях минулого зі шляхом теперішнього, що стає початком розмірковувань про правильність обраного шляху. Ліричний герой у своєрідний спосіб нанизує попередній досвід, намагаючись відшукати правильну відповідь.

Відтак стає зрозумілим, що простір формує підґрунтя для очищення в кінці шляху – катарсису, що позбавляє індивіда від підсвідомих страхів та агресії, спрямовуючи до певної трансформації. Катарсис пов'язаний певним чином із практикою очищення та вивільнення, що розширює людський досвід та допомагає усвідомити природу речей глибше. Так у процесі рефлексії ліричний герой проходить своєрідний шлях, що виникає з осмислення важливих для нього питань та формує простір, що акумулює думки та переживання, котрі наближають до очищення. «Простір, що виникає (подумки оформлюється) в процесі рефлексії, дозволяє авторові реалізуватися як художній осо-

бистості й мислителю...» [12, с. 406]. Влучним постає питання про самоідентифікацію авторську та читачьку: маючи імпульс до роздумів, індивід реконструює абстрактні речі крізь призму досвіду та філософського контексту, концептуалізує Я-стан як результат існування в продукт самопізнання та визначення власного місця в просторі. Це твердження обґрунтовано дослідницею М. О. Лаппо у праці «Самоідентифікація: семантика, прагматика, мовні ресурси», де під поняттям «ідентичність» розуміється, з одного боку, процес бажання виокремлення з маси, а з іншого – прагнення доєднатись до колективу, знайти «своїх» та не відчувати себе самотнім та беззахисним [5]. У цілому, знайти свою ідентичність – означає знайти себе, або ж знайти унікальне місце – простір із схожими індивідами. Відтак, самоідентифікація – процес, маркер ідентичності, а ідентичність – її результат.

Реконструюючи простір збірки «Єрусалимські вірші», Василь Махно продовжує рух та посиляється на локус Гетсиманського саду – місця Страстей Христових та його християнського паломництва. За релігійним віруванням, у Гетсиманському саду, після Тайної Вечері, Христос зібрався зі своїми учнями для молитви, і саме в цьому саду був зраджений Іудою. Автор звертається до понять «зрада», «самотність», «відречення»: «Він прикликав Симона і сказав про самотність/, де заховатись? За дерева Гетсиманського саду?/ На який сповзає гора і опускаються руки/ і коли вони прийдуть? О пів на п'яту?/ І якщо побачити тінь у саду прим'яту/ це свідчить про їхню присутність і їхні рухи» [6, с. 46]. Відчувається прагнення ліричного героя заховатись, це свідчить про спробу втечі від реальності, про порушення кордонів, про відчуття присутності ліричного героя у чужому для нього просторі. Наявність категорії «часу» ділить простір на «зовнішній» та «внутрішній», між тим залишає їх відкритими для осмислення двох самостійних картин світу: об'єктивної реальності та авторської реакції на зазначену об'єктивну дійсність.

Поет звертається до розширення комунікації та місця для її осмислення, нагадуючи про сон, що спіткав учнів Христа – стан зміненої свідомості: «сон придавив як камінь Його одинадцять учнів/ коли Отець промовчав і не видихнув» [6, с. 46]. У цьому контексті сон стає порубіжжям між реальністю та іншим чинним простором, що розділятиме макросвіт поезії та авторської рефлексії. Д'єго Калб та Ана Морено у книзі «Сон. Наука сну, або пробудження після непокоїної ночі» зауважують: «Сни є вікном

у інший мозок, у інші налаштування тіла, в інші історії» [3, с. 18].

Наступним стає простір Західної стіни із поезії «Західна стіна» – однієї з найбільшій святинь іудеїв. Протягом багатьох століть вона є символом віри і сподівань багатьох поколінь євреїв, місцем їх паломництва та молитов. Стіна у міфології є символом порогу. Це своєрідний прохід із зовнішнього профанного простору до внутрішнього священного. Символізує також священний закритий простір, що одночасно є захистом і обмеженням. «Велика стіна» відділяє космос від зовнішньої п'їтми. Опинитись із іншого боку стіни – означає пройти обряд ініціації. Західна стіна не має дверей – вона є за символікою такою ж, що й ворота. У вірші «Західна стіна» читаємо: *«Стіна, що схожа на вухо для слів івриту/ вкладаючи туге слово тонкої молитви/ між каміння Стіни – між дверцят»* [6, с. 58]. Ліричний герой, споглядаючи, як тисячі іудеїв вкладають до Стіни записки із проханнями, розуміє, що відбувається комунікація між двома світами, обмін досвідом та очікування суду, тоді як за міфологією стіна близька до воріт і є провідником, священним місцем, що володіє божественною силою. Вдаючись до вживання вислову «вигнаний народ», митець створює простір у межах Єрусалиму та поза ним. Так «вигнаний народ» стає «чужим» поза межами, натомість «своїм» у ньому. У вірші читаємо: *«Але в повітрі немає за що триматися/ тому що брама якою йти і якою вертатися може бути будь-де і будь-яка»* [6, с. 58]. Це є своєрідною алюзією на зруйнований Другий Храм – священний для іудеїв. Храм ніби є мікрокосмом, духовним центром світу, земним маркером небесного архетипу, що означає рівновагу та сполучає між собою три світи: небесний, земний, водний.

Зауважимо, що Єрусалимський храм був місцем зустрічі Бога з Ізраїлем – він символізував початок космічного часу. У даному контексті небо та земля зустрічаються перед Стіною. Західна Стіна у збірці є місцем для рефлексії та роздумів, пошуків та очищення, усвідомлення самоідентифікації через переосмислення. Митець наголошує на недосяжності священного, адже *«дозволяє лиш торкнутися пальцем й запискою єрусалимського каменя Західної стіни»* [6, с. 60], де в контексті поезії кожен залишається в опозиції «свій-інший».

Відтак ліричний герой збірки ототожнює шлях із «довжиною вулиці», де реципієнт декодує шлях Христа і співвідносить із життям, яке так само має «зупинки» та час, що залишає відбиток на «вичовганому камінні». Шлях у міфопоетичній та релігійній моделях світу є образом зв'язку між двома

просторами. Основними ознаками шляху є важкість у подоланні. Шлях образними засобами будується за посередництвом лінії, що зростає в труднощах та загрозах, тоді як подвиг та самопожертва стають подвижниками шукача. Початок шляху може бути варіативним, однак кінець – це рух до простору, де перебувають сакральні цінності світу. Початок та кінець шляху, з огляду на обрані поезії, є незакріпленими в реальному просторі, тому сам автор поєднує їх та нівелює протиставлення: «свій-чужий», «зовнішній-внутрішній», «сакральний-профанний».

Отже, з метою створення цих опозицій, автор вдається до використання різних ліричних технік, конструюючи художній простір віршової частини збірки «Єрусалимські вірші». Інакшість мелодизму, мотивний ряд, своєрідне освоєння внутрішнього наповнення тексту, детальне осмислення сутності буття, монтаж та стан помежив'я – формують метафізичний погляд на світ, де духовна реальність є суттєво важливими для внутрішньої рефлексії ліричного героя.

Зовсім інакшим перед нами постає простір в есеї «Цвіркуни та горлиці» зі збірки «Єрусалимські вірші». Якщо в поезіях через ліричного героя автор більшою мірою шукає точки зближення з Єрусалимом, то в есеї на зміну затишному Єрусалиму приходить місто відсторонене, зимове, трохи іронізоване автором: *«Ія подумав, що до Єрусалима сніги все-таки приходять частіше, ніж Месія»* [6, с. 72]. Оповідач нівелює сакралізацією міста та атмосферу в ньому, і вдається до аналізу простору як об'єктивної реальності, котра оточує його: *«Як дивно виглядають засніжені оливкові дерева Гетсиманського саду... А дух його – в словах про старо- і новозавітних царів, пророків, кабалістів, апостолів – усе, що перед твоїми очима, і все, що закрито для твоїх очей»* [6, с. 72]. Така реальність є буденною, звичайною для митця. Сніг постає стихією, що трансформує локус, прикриває святині та відкриває зовнішній простір, що не потребує рефлексії, а обмежується лише спогляданням. Автор є *Іншим* у цьому просторі відносно хасида, що *«стояв біля Дамаської брами у чорному капелюсі й калошах»*, відносно дітей, які *«чомусь завжди радіють снігу»*, відносно солдат ізраїльського війська. Тепер митець подорожує не розлогими площами міста, а вузькими вуличками і *«вузькими проходами перед металевою хвірткою в суцільному мурі»*, і споглядає реальність не з пагорбів, а у вікно Єврейського університету: *«Вікно броньоване. Видно лише околиці єрусалимського пейзажу»* [6, с. 76]. Вікно є важливим міфопое-

тичним символом, що реалізує просторові семантичні опозиції «внутрішній – зовнішній», «видимий-невидимий» та формує протиставлення «відкритості-прихованості», відповідно «небезпеки-безпеки». Уперше місто постає у ворожому контексті: «Я відхилив вікно... Я ще не знаю, що це Західний Єрусалим, в якому часто відбуваються терористичні акти» [6, с. 76]. У тексті з'являється базова емоція страху, що змінює ідентичність автора з *Іншого* на *Чужого*. Атмосфера міста викликає в митця тривогу, страх, а відтак воно стає чужим: «Напруга наростає. Я не звик жити у країні, в якій протистояння завершується викраденням» [6, с. 76]. Простір тексту відчутно звужується, внутрішній простір обмежується переживаннями митця, а зовнішній – лише фіксує стан речей відносно автора. У контексті есею з'являється слово «війна», що є негативним за своєю конотацією та спонукає до внутрішньої читацької та авторської рефлексії. Також оповідач згадує в есеї подорож до Цфату та Тель-Авіву, оповідає про сакральні місця іудеїв та повсякденну атмосферу в арабському кварталі. Більша частина оповіді в есеї починається окресленням топосу як реальності, первинним описом, згодом продовжується скутим осягненням на рівні почуттів. Оповідач демонструє свою причетність до простору тексту та присутності в ній, надаючи реципієнтові можливість самостійно сприйняти текст та досягнути дотичності до сакрального в тілі думки. Митець рефлексує в площині категорій «загального», «вічного», «цінного», «знайомого» для нього, рухаючись від категорії «святого» до розуміння явища «війна», створюючи власний мікросвіт, в якому нашарування страху, тривоги, невпевненості у власній безпеці руйнує первинне уявлення про місто та дозволяє інтерпретувати усвідомлене з позиції власного досвіду та можливостей сприйняття: «Я пам'ятав, що

було зображено на образах, купованих на Ринках Чорткова та Бучача: горлиць у Гетсиманському саду, Ісуса, який молиться перед арештом, єрусалимські пагорби й каміння. А повернувшись із Єрусалима, я знайшов у кишені скріпку. Ще одну. І подумав, що це ключ поезії, яким зі мною поділився Єрусалим» [6, с. 91].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, зауважимо, що простір збірки В. Махна «Єрусалимські вірші» сповнений юдейсько-християнських мотивів, є місцем для авторської та читацької самоідентифікації та рефлексії. Авторський підхід передбачає опис та інтерпретацію просторових структур, у яких митець та читач відшуковують себе. Художній світ збірки сповнений відчуття рівноваги, створеного безперервним насадженням художніх образів, якими автор наповнює зміст поезії у загальновідомих образах, текстах. Якщо локус у поезіях є антитезою між земним світом та світом святинь, то есеї митця стає літературним слідом, культурним фільтром та конгломератом життєвого досвіду, у контексті якого, конструюється можливість до самоаналізу та самоусвідомлення. Ліричний герой творів знаходиться у постійному пошуку, прагненні усвідомити власне місце у світі, часто не знаходячи відповідей на власні питання. В есеї оповідач використовує динамічну трансформуючу силу, що активізує простір, змінює загальновідомі істини, опиняючись у позиції своєрідного «провідника» світом твору, що прагне віднайти істину у зіставленні зрозумілих йому речей. В онтологічній системі координат маркером самоідентифікації є метафізичний погляд на світ, який уможливорює досить детальне осмислення буття та місця людини в ньому. Завдяки цьому, реальний простір асимілюється із смисловим полем тексту, що стає предметом рефлексії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Levinas E. *Całość i nieskończoność. Esej o zewnętrznosci*, tłum. E. Kowalska, Warszawa, 1998.
2. Дильтей В. *Собрание сочинений в 6 тт.* Под редю А. В. Михайлова и Н. С. Плотникова. Т.1 : Введение в науки о духе/Пер. с нем.под ред. В. С. Малахова. Москва: Дом интеллектуальной книги, 2000. С. 270 – 730.
3. Калб Д. *СОН. Наука сну, або Пробудження після неспокійної ночі/ пер.з ісп. С. Борщевського.* Львів : Видавництво Анетти Антоненко ; Київ : Ніка-Центр, 2018. 144 с.
4. Куннас Т. *Зло. Розкриття сутності зла у літературі та мистецтві/ пер. з фінськ.* Львів : Видавництво Анетти Антоненко ; Київ : Ніка-Центр, 2015. 288 с.
5. Лаппо М. А. *Самоидентификация: семантика, прагматика, языковые ресурсы* : монографія. Новосибирск : Изд-во НГПУ, 2013. 180 с.
6. Махно В. *Єрусалимські вірші.* Київ : Критика, 2016. 95 с.
7. Поліщук Я. *Фронтирна ідентичність: Одеса ХХ століття.* Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2019. 208 с.
8. Соболев Д. «Топофилия»: культурная география как жанр современной художественной прозы. *Международный журнал исследований культуры.* 2011. № 4(5). С. 136-155.

9. Тмарченко Н. Д. Методологические проблемы теории рода и жанра в поэтике жанра XX века / Теория литературы. В 3 т. Москва: ИМЛИ РАН, 2003. Т. 3. 592 с.
10. Тюпа В. И. О границах нарратологии. Материалы международной конференции. URL: <https://netrefs.ru/v-i-tyura-o-granichah-narratologii.html> (дата звернення : 15.02.22).
11. Шевченко Т. М. Есеїстика українських письменників як феномен літератури кінця XX – початку XXI ст. : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 584 с.
12. Шевченко Т. Н. Есей: у пошуках національної (само)ідентифікації. Проблеми сучасного літературознавства. 2017. Вип. 25. С.79-92.

УДК 821.161.2'06-3Дрозд.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.50>

ПРОЗА В. ДРОЗДА 1970–1980-Х РОКІВ: ДО ПРОБЛЕМИ СПРИЙНЯТТЯ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЦЯМИ

PROSE BY V. DROZD 1970–1980S: TO THE PROBLEM OF PERCEPTION BY LITERARY CRITICS

Гладкова М.В.,

orcid.org/0000-0002-0941-6227

аспірантка кафедри історії української літератури

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

У статті розглянуто науково-критичні студії, присвячені творчості В. Дрозда – українського письменника другої половини XX століття. З'ясовано, що в його мистецькій спадщині реалізуються дві художні тенденції: для першої властиве домінування соцреалістичного канону, натомість у другій яскраво виражаються риси химерної прози, яка, на думку літературознавців, стала перехідною ланкою від модернізму до постмодернізму.

Доведено, що попри певну ідеологічну заангажованість та типовість зображуваного матеріалу, твори першої групи («Добра вість», «Ритми життя», «Дорога до матері», «Земля під копитами», «Інна Сіверська, суддя» тощо), як і химерні, репрезентують авторський художній світ, де вектор уваги скерований на зображення людини як особистості, а не частини колективу (опозиція «я–ми»).

Виділено два етапи вивчення доробку епіка 1970–1980-х років зі своїми особливостями, а саме радянський і пострадянський. Виявлено й структуровано провідні аспекти аналізу в окресленому періоді. Перший етап – з 1970-х до кінця 1980-х років – представлений публікаціями В. Агеєвої, В. Брюггена, П. Варгатюка, В. Дончика, М. Жулинського, М. Кодака, Л. Маляренко, О. Парасунько, С. Пінчука, Л. Санова, Н. Чорної та інших. Він свідчить про значний інтерес до творчості В. Дрозда, у якій переважають риси соцреалізму, що зумовлюється актуальністю текстів такого типу в радянській літературі. Критики досліджують образну систему, сюжетно-композиційну специфіку, стиль, особливості нарації, ідейно-тематичну спрямованість художніх зразків тощо. Другий етап вивчення прози митця триває з 1990-х років і до сьогодні. З'ясовано, що нову генерацію науковців більшою мірою цікавить химерна спадщина письменника, тому його інші твори залишаються малодослідженими в сучасному літературознавстві. До розгляду текстів автора, у яких домінують соцреалістичні риси, у цьому періоді звертаються С. Андрусів, Ю. Бадзьо, Л. Донченко, І. Кропивко, О. Січкара, Л. Тарнашинська та інші. Вони аналізують жанрово-стильове розмаїття, поетику характеротворення, наративні стратегії, психологічний інструментарій, філософське підґрунтя в його доробку тощо.

Доведено, що вивчення мотивних домінант прози В. Дрозда 1970–1980-х років є перспективним та потребує подальшого ґрунтового вивчення.

Ключові слова: українська література XX століття, літературна критика, рецепція творчості, В. Дрозд, реалістична модель світу, індивідуальний стиль, соцреалістичний канон.

The article examines scientific and critical studies on the work of V. Drozd, Ukrainian writer of the second half of the twentieth century. It was found that two artistic tendencies are realized in his artistic heritage: the first is dominated by the socialist-realist canon, while the second clearly shows the features of bizarre prose, which, according to literary critics, has become a transitional link from modernism to postmodernism. It is proved that despite a certain ideological bias and typicality of the depicted material, works of the first direction («Good News», «Rhythms of Life», «The Road to Mother», «Land Under the Hooves», «Inna Siverska, the Judge», etc.) and chimerical, represent the author's artistic world characterized by attention to the hero's microcosm and his portrayal first of all as an individual, and only then as a part of the community (opposition «I – we»).

There are two stages in the study of the epics of the 1970s and 1980s with their own characteristics, namely the Soviet and post-Soviet. The leading aspects of the analysis of his prose in the outlined period are revealed and structured. The first stage – from the 1970s to the end of the 1980s – is represented by the investigations such critics as V. Aheieva, V. Briuhnen, P. Vargatiuk, V. Donchuk, M. Zhulynsky, M. Kodak, L. Malyarenko, O. Parasunko, S. Pinchuk, L. Sanov, N. Chorna,

and others. The first stage indicates a significant research interest in the work of V. Drozd, which is dominated by features of socialist realism, due to the relevance of texts of this type in Soviet literature. Scholars examine the image system, plot-compositional specifics, poetics features, narrative style, the ideological and thematic orientation of artistic samples, etc. The second stage of the author's prose studying lasts from the 1990s to the present day. The new generation of literary critics proved to be more interested in the master's chimerical work, so his works, which is dominated by features of socialist realism, remain little studied in the modern literary field. S. Andrusiv, Yu. Badzo, L. Donchenko, I. Kropyvko, O. Sichkar, L. Tarnashinska and others turn to the analysis of V. Drozd's such texts in this period. They consider genre and style diversity, poetics of characterization, narrative strategies, psychological tools, philosophical background in art samples, and more.

In the course of the analysis, it is proved that the motive dominants examination of prose by V. Drozd of 1970–1980s proves to be a perspective one and therefore requires further an in-depth study.

Key words: Ukrainian literature of the XX-th century, literary criticism, reception of creativity, V. Drozd, realistic model of the world, individual style, canon of social realism.

Постановка проблеми. В. Дрозд (1939–2003) – представник української літератури другої половини ХХ століття, художній світ якого репрезентується дуальною моделлю, а саме втіленням догматів соцреалістичної поезики або ж їх обігруванням (хімерна проза). Необхідно зазначити, що сучасні дослідники більшою мірою звертають увагу на вивчення хімерного доробку автора. Науковці С. Андрусів [2], Л. Тарнашинська [44], О. Січкач [39; 41] розглядають особливості жанрово-стильового поділу його зразків. Л. Донченко [11], І. Кропивко [28], О. Січкач [39; 40; 41], Р. Ткаченко [45] та інші пишуть про поезику характеротворення, психологізм, філософське підґрунтя, проблемно-тематичну специфіку в «традиційних» [39] текстах епіка тощо. Незважаючи на це, на сьогодні відчувається потреба в написанні ґрунтовної студії, котра висвітлює рецепцію радянської спадщини В. Дрозда.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уважаємо за потрібне виокремити два етапи вивчення творчості майстра 1970–1980-х років – радянський (1970–1980-ті роки) і пострадянський (з 1990-х до сьогодні). Зазначмо, що аналіз його творів, у яких панують риси соцреалістичної поезики, більшою мірою представлений розвідками радянських науковців: В. Брюггена [5], П. Варгатюка [6], В. Дончика [12; 13; 14], М. Жулинського [25], М. Кодака [26], О. Парасунько [33], С. Пінчука [35], Л. Санова [36; 37], М. Слабошпицького [12], Н. Чорної [48] та інших. У сучасному літературознавстві до окресленої проблеми звертається Ю. Бадзьо [3], І. Кропивко [28], Н. Семененко [38], О. Січкач [39; 40; 41], Л. Тарнашинська [44], Р. Ткаченко [45] та інші. Важливо наголосити: О. Січкач відзначає, що «традиційна» [41, с. 6] проза В. Дрозда була написана «на злобу дня» [41, с. 6], і тому програє художнім текстам хімерного плану. Попри це вона вважає, що такі твори зберігають актуальність проблематики, адже торкаються «загальнолюдських вічних питань, що в цілому пов'язані з екзистенцією людини» [41, с. 6]. Долучаючись

до поглядів дослідниці, зазначмо, що попри ідеологічну заангажованість, у них реалізується власний стиль митця, котрий характерний заглибленням у мікрокосм персонажів, першочерговим змалюванням людини як індивідуальності, а вже потім – як представника радянського суспільства.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження рецепції художніх зразків В. Дрозда 1970–1980-х років. Окреслена мета зумовлює вирішення таких завдань:

– визначити основні етапи вивчення доробку письменника 1970–1980-х років;

– виявити та систематизувати підходи до аналізу;

– з'ясувати актуальні аспекти для подальшого вивчення творчості епіка.

Предмет наукової розвідки – рецепція прози В. Дрозда 1970–1980-х років,

у яких реалістична модель світу позначена зверненням до соцреалістичного канону.

Виклад основного матеріалу. 1970–1980-ті роки характерні спробами автора в жанрі документальної, воєнної прози, а також написанням художніх текстів на сільську тематику. Він традиційно обирає суб'єктом дії радянську людину: революціонера, селянина, колгоспника, народного службовця тощо. У щоденнику письменник пояснює вибір такої тематики тим, що йому довелося «відповідати» вимогам тогочасної цензури: «Траплялося, і я писав „як усі”». Переглядаючи мої тодішні книги, надібую вимушені „поплавки”, інакше б книги елементарно не були надруковані» [15, с. 13]. До цієї проблеми звертається літературознавиця С. Андрусів. Так вона поділяє твори епіка на дві групи: «такі, що їх би міг написати „хтось інший”» [2, с. 322] та «такі, що їх би написати тільки В. Дрозд» [2, с. 322]. Спираючись на дослідження С. Андрусів, зазначмо, що з-поміж його творів першого плану 1970–1980-х років, за нашими спостереженнями, можна виділити романи «Добра вість» (1971), «Ритми життя» (1974), «Дорога до матері» (1978), «Земля під копитами» (1980),

«Інна Сіверська, суддя» (1985), повість «Що було, що буде» (1981), збірки оповідань «Ніч у вересні» (1980), «Три чарівні перлини» (1981), які вміщують і химерні, і «традиційні» (О. Січкара [39]) художні тексти.

Роман «Добра вість» (1971 р.) є першою спробою пера митця в документально-біографічному різновиді літератури. У ньому письменник широко залучає архівні джерела, щоб усебічно зобразити шлях і становлення відомого українського революціонера Ювеналія Мельникова (1868–1900 рр.) у центрі робітничого руху в Києві наприкінці ХІХ століття. До змалювання цієї постаті В. Дрозд також звертається в однойменному романі (1972 р.). У 1971 році журнал «Вітчизна» (№3–4) надрукував твір «Добра вість». Того ж року у видавництві «Дніпро» його було опубліковано окремою книгою [17]. До аналізу прозового тексту в радянські часи зверталися П. Варгатюк [6], В. Дончик [13], М. Кодак [26], Л. Маляренко [29], О. Парасунько [33], С. Пінчук [35], І. Тарасенко [43] та інші.

Дослідники П. Варгатюк [6], О. Парасунько [33], С. Пінчук [35], І. Тарасенко [43] та інші позитивно оцінюють твір і звертають увагу на авторську репрезентацію історичної постаті Ювеналія Мельникова. О. Парасунько вважає, що образ персонажа є «глибоко принциповим» [33, с. 3] та «сучасно містким» [33, с. 3]. І. Тарасенко пише, що епік «наділяє свого героя рисами невтомного поборника за правду і справедливість» [43, с. 3]. В. Дончик у студії «Людяне як героїчне» (1971 р.) характеризує головного персонажа, наголошуючи на тому, що його образ «окреслено виразно й переконливо» [13, с. 42]. Митець, за спостереженнями С. Пінчука, у першу чергу прагнув відтворити характер «живої людини» [35, с. 157], а не історичні факти. П. Варгатюк [6] аналізує втілення концепції героя у творі. Автор розвідки вважає, що письменник «<...> створив історично й художньо правдивий образ пристрасного революціонера-борця <...>» [6, с. 133], і виділяє риси характеру Ювеналія Мельникова: вірність обов'язку, витримка, солідарність з товаришами, людяність, непримиренність [6, с. 134].

Предметом літературознавчої уваги є синтез художнього та історичного матеріалу. У рецензії «Слово про орла» (1971 р.) І. Тарасенко окреслює ідейно-тематичну спрямованість, жанрову форму роману та зазначає, що В. Дрозд при його написанні послуговувався документальними джерелами, що зібрали роменські краєзнавці [43, с. 3]. Він пише про використання автором «яскравих публіцистичних узагальнень подій і фактів» [43, с. 3],

«простоту і доступність мови» [43, с. 3]. В. Дончик [13] відзначає гармонійне поєднання художності та документальності у творі. О. Парасунько стверджує, що позитивною особливістю роману є «принципова документальність» [33, с. 3]. Своєю чергою Л. Маляренко [29], В. Беляєв [4] не погоджуються з критиками й зауважують про надмірний документалізм у В. Дрозда. У науковій розвідці «Художнє дослідження невігданого» (1974 р.) М. Кодак [26] вважає, що монтажна будова твору наближає «Добру вість» до кіно. Критик схвально оцінює роман та стверджує, що письменник «уміє додумати документ і „змусити“ героя діяти в обстановці, не передбаченій документом» [26, с. 121].

Зазначмо, що з 1990-х років і до сьогодні увага до ґрунтовного вивчення роману представлена працями О. Січкара [39; 40; 41]. Вона пише про те, що специфіка жанрової форми цього зразка вимагає подання правдивого матеріалу, а отже, «сковує» [39] мову та фантазію епіка. Авторка студії [40] розвиває погляди С. Пінчука [35]: вважає, що в центрі твору «Добра вість» – не революційні події, які є лише зовнішнім тлом, а внутрішній світ Ювеналія Мельникова, його «самозречена відданість справі, вмотивована особистими рисами характеру і темпераменту» [40].

Необхідно звернути увагу на те, що митець продовжує розвивати традиції документально-біографічної прози в диалогії «Ритми життя» (1974 р.), «Дорога до матері» (1978 р.), в основі сюжету якої покладено долі академіка О. Богомольця і його матері Софії – народниці та революціонерки. Ці романи були опубліковані на сторінках журналу «Вітчизна» (1974 р. №1–2, 1978 р. №4–5), а також вийшли окремим виданням [18; 21].

До аналізу творів зверталися радянські літературознавці (М. Жулинський [25], П. Осадчук [32], Л. Санов [36; 37] та інші), а також сучасні науковці (Н. Семененко [38], О. Січкара [39; 40; 41], Р. Ткаченко [45]). Так П. Осадчук у рецензії [32] досліджує образ «самовідданої революціонерки» [32, с. 151] Софії Богомолець та її родини, а також сюжетно-композиційні особливості художнього тексту «Ритми життя». Загалом він позитивно оцінює цей роман, проте зазначає, що «в деяких розділах немає достатньої внутрішньої напруги в розвитку дії, думки» [32, с. 152]. Л. Санов у науковій розвідці «На свої горизонти» (1979 р.) пише, що в художніх зразках «Добра вість», «Ритми життя» письменник майстерно дослідив історичні події та зумів «відчутти революційний пульс епохи» [36, с. 64]. У рецензії [37] на роман «Дорога до матері» він стверджує, що «Образ

Софії Богомолець – полум'яної революціонерки <...> без перебільшень можна назвати одним із найсильніших і найвзуршлівіших жіночих образів в українській прозі останніх років» [37, с. 2].

У статті «Яким корінням живе дерево?» (1986 р.) М. Жулинський аналізує твори «Добра вість», «Ритми життя», «Дорога до матері» [25, с. 138–139] та зазначає, що вони цікаві зображенням сильних особистостей. Дослідник наголошує, що психологізм – домінанта, яка втілюється в характеротворенні персонажів [25, с. 139]. Він відзначає, що художня цінність документально-біографічного доробку В. Дрозда полягає у «відтворенні духовно-психологічної атмосфери епохи» [25, с. 138].

Необхідно зазначити, що нова генерація науковців (С. Андрусів [2], Н. Семененко [38], Л. Тарнашинська [44], Р. Ткаченко [45] та інші) неоднозначно оцінює документально-біографічну спадщину епіка. Так С. Андрусів [2] дає негативний відгук на таку прозу В. Дрозда: «Усе написано неіндивідуалізованим словом підручника з історії із обов'язковими для літературного твору „художніми картинками” [2, с. 322]. Л. Тарнашинська також відзначає, що твори «Добра вість», «Ритми життя», «Дорога до матері» написані в «схематизованому жанрі» [44, с. 9]. Проте Н. Семененко в статті «Новаторство Володимира Дрозда в створенні роману-біографії» (2000 р.) пише, що в зразках «Ритми життя», «Дорога до матері» висвітлюються «Яскраві грані історико-соціального та художнього світобачення письменника», що «допомагає глибше збагнути деякі особливості його творчої манери <...>» [38, с. 126]. Вона також звертає увагу на репрезентацію постаті Софії Богомолець у діалогії митця.

О. Галич почав вивчати окреслену тему в радянський період [7], проте його основні розвідки з'являються пізніше [8; 9]. Літературознавець досліджує жанрові особливості документально-біографічної прози українських письменників у працях [8; 9]. Так він констатує, що В. Дрозд при написанні аналізованих романів використав рідкісні архівні матеріали та спогади людей про родину Богомольців, що дозволило йому створити правдиві «портрети» [7, с. 21] двох поколінь цієї родини. У статті [8] він називає художній зразок «Ритми життя» одним з найкращих творів такого жанру та виділяє його особливості: психологізація героя, інтерес до маральної проблематики, інтелектуальність наративних структур, використання умовних прийомів [8] тощо. О. Січкареж розглядає документально-біографічні тексти автора в розвідках [39; 40; 41]. Предметом її

дисертаційного дослідження, основні положення якого висвітлені в авторефераті [41], є психологізм (утілений через сни, спогади, життєву позицію персонажів тощо) та композиційні особливості в доробку епіка. Р. Ткаченко [45] відстоює думку про те, що в «Ритмах життя» митець реалізує художній код шістдесятництва, котрий втілюється через репрезентацію «національних, гуманістичних ідей, культурництва» [45, с. 105].

Роман «Земля під копитами» (1979 р.) – зразок таланту письменника, у якому він звертається до мілітарної теми й розкриває особливості психіки людей, що вимушені долати перипетії воєнної дійсності. Твір аналізувався в радянський період критиками В. Агеєвою [1], А. Дімаровим [19], В. Дончиком [12], В. Москальцем [30], М. Слабошпицьким [12], у сучасний – літературознавцями С. Андрусів [2], І. Кропивко [28], О. Січкаре [39; 41] та іншими. Уперше його було надруковано в журналі «Дніпро» 1979 року. Прозовий текст був високо оцінений: свідченням цього є літературна премія імені А. Головка, яку майстер здобув 1981 року. У 1987 році за цим твором було поставлено однойменну п'єсу у Волинському театрі імені Т. Шевченка, де автор розкрив талант драматурга. Він органічно поєднав «епічність подій минулої війни і психологізм у зображенні внутрішнього світу героїв <...>» [50, с. 7], – пише Д. Шлапак. Необхідно зазначити, що в 1989 році роман «Земля під копитами» увійшов до двотомного видання вибраної прози В. Дрозда [16].

Дослідники В. Дончик [12], М. Жулинський [25], В. Москалець [30], М. Наєнко [31] та інші зосереджують увагу на образній системі цього художнього зразка. У газеті «Деснянська правда» (1980 р.) було опубліковано позитивну рецензію В. Москальця на твір «Земля під копитами», що дістала назву «Через сніги до сонця» [30]. Він пише про особливості поділу персонажів, також підкреслює, що епік зобразив незнищенну силу духу радянських людей, які «опинилися під п'ятою фашизму» [30, с. 4]. У статті «Динаміка жанру (український роман 1979 року)» (1980 р.) В. Дончик та М. Слабошпицький [12] відзначають типовість характеру Галі Поночівни – української матері, що гідно пройшла крізь жахи війни [12, с. 22]. М. Наєнко в студії «Космос душі і земні турботи» (1985 р.) пише, що героїня виявила «неабияку стійкість і душевну висоту в протиборстві з захмелілим од крові фашизмом» [31, с. 124–125]. М. Жулинський підкреслює, що сюжетна дія в романі розгортається завдяки протиставленню двох характерів – Галі

Поночівни та її антагоніста Степана Шуляка: «Два образи – втілення добра і зла, любові і ненависті, віри і безнадії, життя і смерті» [25, с. 140]. На думку Н. Чорної, головна героїня рятує не тільки синів, а й «майбутнє свого народу» [48, с. 23]. В. Агеєва зауважує, що митець зображає образ жінки-матері, героїзм якої не відзначений титулами та нагородами [1, с. 223].

Літературознавці В. Агеєва [1], В. Дончик [12], М. Жулинський [25], М. Слабошпицький [12], Н. Чорна [48] та інші розглядають особливості поетики цього художнього тексту. В. Дончик та М. Слабошпицький виділяють такі характерні ознаки роману: епічні узагальнення, які створюються через соціально-психологічний аналіз героїв, символізм, народність [12, с. 22]. М. Жулинський [25] у науковій розвідці «Яким корінням живе дерево?» (1986 р.) відзначає, що автор «Землі під копитами» використовує засоби символізму, художньо-емоційної узагальненості, народного мистецтва. У студії «З досвіду сучасної воєнної прози: (спроба порівняльного аналізу)» (1985 р.) Н. Чорна виділяє спільні та відмінні риси творів «Земля під копитами» (1979) В. Дрозда та «Усвятські шоломоносці» (1977) Є. Носова [48, с. 23–24]. Літературознавиця відзначає особливості стилю аналізованих романів: історичні асоціації, оповідні, народно-речитивні інтонації, засоби фольклорної поетики [48, с. 24]. У монографії «Діалектика художнього пошуку» (1989 р.) В. Агеєва [1] пише, що в прозовому зразкові «Земля під копитами» письменник використовує прийом контрасту, фольклорну поетику. Авторка статті звертає увагу на тип лірико-психологічної оповіді та на відсутність масштабного зображення історичних подій [1, с. 223].

Варто підкреслити, що з 1990-х років аналіз художнього тексту представлений лише в поодиноких наукових розвідках С. Андрусів [2], І. Кропивко [28], О. Січкара [39; 41]. Так С. Андрусів зазначає, що роман «Земля під копитами» вирізняється з-поміж інших творів В. Дрозда зображенням війни. Вона звертає увагу на його поетику, «концепцію життя і людини» [2, с. 325], а також пише, що образ Галі Поночівни уособлює «незнищенність нашого народу й материнської любові, вічне материнське начало життя» [2, с. 325]. О. Січкара [39] вивчає жанрово-стильові особливості доробку письменника та поділяє його прозові зразки, слідом за С. Андрусів, на химерні та «традиційні» (реалістичні) [39; 41]. Науковиця не відносить аналізований роман до жодної з наведених категорій, мотивуючи це специфікою характеротворення персонажа: «Проста

українська жінка на тлі війни – образ реальний і водночас легендарний, який уособлює не просто жінку, а незнищенну матір, переповнену любов'ю не тільки до своїх дітей, але й до людства в цілому» [39]. Вона зазначає, що образ Галі Поночівни має автобіографічне підґрунтя – це прототип матері В. Дрозда.

І. Кропивко [28] пише про особливості функціонування другорядних персонажів у тексті, поділяє їх на категорії «мирних» і «зрадників» [28], які своєю чергою є дієвими або статичними. Персонажі другого плану, за її спостереженнями, виконують композиційну та сюжетотвірну функції. Літературознавиця акцентує увагу на стилі наративу у творі «Земля під копитами» й відзначає, що письменник послуговується прийомами зіставлення, авторського резюмування, що посилюють експресивність оповіді [28].

У період 1970–1980-х років митець опублікував дві збірки оповідань – «Ніч у вересні» (1980 р.) [20], «Три чарівні перлини» (1981 р.) [23]. Особливої уваги заслуговують розвідки радянських дослідників М. Жулинського [25], М. Суховецького [42] та сучасних науковців Ю. Бадзьо [2], С. Криворученко [27], Н. Підгаєвської [34], що ґрунтовно аналізують малі жанрові форми в доробку В. Дрозда, зокрема психологізм, міфопоетику, філософське підґрунтя, модальні смисли в сюжетах тощо. Ю. Бадзьо високо оцінює прозу автора та відзначає, що в оповіданнях він «виступає з зрілим культурним майстром, з виразним індивідуальним почерком» [2, с. 53].

У 1981 році була надрукована повість митця «Що було, що буде» [24]. Твір є типовим за тематикою, адже висвітлює життя колгоспників і селян. Попри це оригінальною рисою поетики цього художнього тексту є «усеприсутність» [39] оповідача, який намагається написати кіносценарій та вступає в іронічний діалог з критиками: В. Дрозд зумисне пише твір, у якому без відхилень дотримується догматів соцреалізму (поділ на позитивних та негативних персонажів, висвітлення життя трудящих мас, оптимістичний пафос тощо), проте робить це жартома й сперечаючись у ремарках. Рецепція повісті «Що було, що буде» представлена розвідками радянського дослідника С. Шаховського [49] та сучасних науковиць С. Андрусів [2], О. Січкара [39]. Так С. Шаховський побіжно згадує цей зразок у статті [49]. С. Андрусів відзначає, що в прозовому тексті зображено «щось бадьореньке та оптимістичне про колгоспне село» [2, с. 322]. О. Січкара пише: «Повість – ніби сценарій навпаки – суцільна ремінісценція, в якій періодично надається слово персонажам» [39].

Роман «Інна Сіверська, суддя» уперше був опублікований у журналі «Київ» (№1–2) 1985 року. Згодом його надрукувало видавництво «Радянський письменник» однією книгою з химерним твором В. Дрозда «Спектакль» [22]. У цьому тексті змальовується життєва історія справедливої жінки-юристки, пріоритетом для якої є громадянський обов'язок, а не особисте щастя. Авторами першого відгуку на роман, котрий вміщений у виданні [22], є М. Дубіна та Ю. Мушкетик. Вони окреслюють його ідейно-тематичну спрямованість. Слідом за ними Л. Федоровська пише, що ідея художнього зразка полягає в утвердженні сили правди та ширості життя [47, с. 8].

Дослідники Л. Донченко [10], М. Дубіна [22], М. Жулинський [25], С. Тримбач [46], Л. Федоровська [47] та інші звертаються до аналізу образу головної героїні, наголошуючи на тому, що письменник надає перевагу актуальному персонажеві. Так М. Дубіна, Ю. Мушкетик зазначають, що Інна Сіверська «воює з порушниками радянських законів» і «стоїть на сторожі добра» [22, с. 2]. Героїня автора, за ствердженням Л. Федоровської, «не лише професійний хист, а й зранену душу свою зважилась покласти на терези справедливості» [47, с. 8]. Л. Донченко акцентує увагу на психологізмі як засобі характеротворення. Також вона вважає, що через образ персонажа митець транслює ідею твору: «<...> суддя не має права на помилку, він несе повсякчасну відповідальність за людські долі» [10, с. 5]. С. Тримбач [46] визначає риси характеру Інни Сіверської та послідовно з'ясовує причини її самотності, заявлені епіком. Зазначмо, що В. Брюгген [5] розглядає другорядні образи (Антон Верети, Василя Нечипоренка, Яна, Андрія Житника, Горського), що, на його думку, розкривають характер героїні та впливають на її долю.

Критики М. Дубіна, Ю. Мушкетик порівнюють роман «Інна Сіверська, суддя» із «Спектаклем» В. Дрозда, зазначаючи, що в цих художніх текстах прозаїк порушує проблему духовного розвитку людини [22, с. 2]. С. Тримбач вважає, що різниця між ними полягає в змалюванні головних персонажів: поряд із «антигероєм» [46, с. 257] Петрунею стоїть повноцінна, позитивно змалювана героїня – народна суддя. В. Брюгген [5], Л. Донченко [10] також з'ясовують зв'язки між прозовими зразками майстра. Так Л. Донченко [10] пише, що символічні алюзії на роман «Самотній вовк (Вовкулака)» наявні у творі «Інна Сіверська, суддя»: вовча шуба та звір, що злякався головної героїні. В. Брюгген вважає, що названі романи

споріднюють «соціальна загостреність, наступальність громадянської позиції <...>» [5, с. 166].

Увагу літературознавців звертає аналіз другорядного персонажа Антона Верети. Науковці Л. Донченко [10], М. Жулинський [25], С. Тримбач [46], Л. Федоровська [47] та інші одностайно вважають його антагоністом жінки-судді в романі. Герой, на їхню думку, перш за все є негативним через пристосуванство. С. Тримбач у рецензії «Максималізм» (1985 р.) відзначає, що образ Верети репрезентований «справжнім театром масок» [46, с. 258].

У розвідці «Виміри її життя» (1985 р.) Л. Донченкорозглядаєвнутрішнійконфліктроману та пише про особливості його сюжету «<...> історія життя героїні ретельно виписана через ретроспективний план її пам'яті» [10, с. 5]. Вона виділяє риси кінематографа у творі: монтажна композиція, мізансцени, драматизм [10, с. 5].

Зазначмо, що в сучасному літературознавстві інтерес до вивчення прозового зразка обмежується науковими студіями С. Андрусів [2], Л. Донченко [11], О. Січкара [39; 41]. С. Андрусів зазначає, що об'єктом зображення у В. Дрозда є «невсипуща сила радянської юриспруденції» [2, с. 322]. О. Січкара аналізує жіночі образи в прозі митця та пише, що їхні характери «за міцністю духу перевершують чоловіків» [41, с. 8] і протиставляються чоловічим образам, зокрема антагоністам [41, с. 9]. Розглядаючи втілення концепції головної героїні в романі «Інна Сіверська, суддя», літературознавиця вважає, що письменник розкриває образ самовідданої жінки-юристки відповідно до власної життєвої позиції, він «завжди виступав проти економічно-кримінальних операцій, спрямованих на особисте збагачення» [39]. Л. Донченко вивчає аспекти «духовного стоїцизму» [11, с. 140–144], що втілюються в характерові героїні Інни Сіверської, у монографії «Художні моделі національної ідентичності» (2014 р.).

Висновки. Отже, дослідивши науково-критичні розвідки, доробку В. Дрозда 1970–1980-х років, ми з'ясували, що у творчості епіка втілюються дві художні тенденції: в одній перевага надається поетиці соцреалізму, а в іншій яскраво виражаються риси химерної прози. Уважаємо за потрібне виділити два етапи звернення до його спадщини – радянський і пострадянський. Зазначмо, що радянські дослідники виявили значний інтерес до вивчення творів першої групи, порівняно з сучасними, що свідчить про ідеологічну заангажованість текстів. Попри це варто наголосити, що романи «Добра

вість», «Ритми життя», Дорога до матері», «Інна Сіверська, суддя», «Земля під копитами» та інші актуальні в аспекті проблематики та авторської концепції. У них письменник, як і в химерних жанрах, репрезентує власний стиль, надаючи перевагу першочерговому змалюванню людини як індивідуальності.

У період з 1970-х до кінця 1980-х років названі прозові зразки аналізували критики В. Агеева, В. Брюгген, П. Варгатюк, В. Дончик, М. Жулинський, С. Пінчук, Л. Санов, С. Тримбач та інші. Вони звернули увагу на образну систему, сюжетно-композиційну специфіку, проблемно-те-

матичний, ідейний зміст, стиль оповіді тощо. З 1990-х років і до сьогодні рецепція аналізованого доробку художника представлена невеликою низкою статей С. Андрусів, Ю. Бадзьо, І. Кропивко, О. Січкач, Л. Тарнашинської, Р. Ткаченка та інших. Сучасні розвідки свідчать про дослідницьку зацікавленість у вивченні поезики характеротворення, наративних стратегій, психологічного інструментарію, філософського підґрунтя у творчості майстра тощо.

Відтак констатуємо, що подальше вивчення прози В. Дрозда 1970–1980-х років є перспективним, зокрема в площині мотивних домінант.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агеева В. П. Нові виміри воєнної теми. *Діалектика художнього пошуку. Літературний процес 60–80-х років : монографія* / за ред. В. Г. Дончика. Київ : Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, 1989. С. 207–247.
2. Андрусів С. Володимир Дрозд. *Історія української літератури ХХ ст. : підруч. для студ. гуманітар. спец. вузів : у 2 кн.* / за ред. В. Г. Дончика. Кн 2. Київ. 1998. С. 322–328.
3. Бадзьо Ю. Літературні декорації та живі парості таланту: (оповід. Володимира Дрозда). *Слово і час*. 1994. № 11/12. – С. 44–53.
4. Беляєв В. Зоря нового дня: історико-революційна проза останніх років. *Дніпро*. 1974. № 1. С. 137–144.
5. Брюгген В. Життя без репетицій. *Прапор*. 1986. № 6. С. 165–169.
6. Варгатюк П. Л. Рецензія. *Український історичний журнал*. 1978. № 12. С. 133–134.
7. Галич О. А. Історичні постаті в художній літературі. *Радянське літературознавство*. 1983. № 3. С. 16–23.
8. Галич О. А. Критерії розрізнення історичної та документально-біографічної прози. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки* / за ред. П. І. Білоусенка, Т. В. Хом'яка. Запоріжжя, 2010. № 2. С. 44–49. URL: <http://book.net/index.php?p=achapter&bid=17947&chapter=1> (дата звернення: 11.02.2022).
9. Галич О. А. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, ґенеза, перспективи. Луганськ: Знання, 2001. 246 с.
10. Донченко Л. Виміри її життя. *Літературна Україна*. 1985. 24 жовт. С. 5.
11. Донченко Л. О. *Художні моделі національної ідентичності : монографія*. Київ : КНТ, 2014. 220 с.
12. Дончик В., Слабошпицький М. Динаміка жанру : (укр. роман 1979 р.). *Українська мова і література в школі*. 1980. № 10. С. 11–24.
13. Дончик В. Людяне як героїчне. *Радянське літературознавство*. 1971. №7. С. 29–44.
14. Дончик В. Г. Художній світ праці й подвигу : (огляд проз. кн. 1974 р.). *Українська мова і література в школі*. 1975. № 4. С. 11–25.
15. Дрозд В. Вибрані твори у двох томах. / вст. ст. Володимира Дрозда. Київ: Рад. письменник, 1989. Т. 1. 462 с.
16. Дрозд В. Вибрані твори у двох томах. Київ : Радянський письменник, 1989. Т. 2. 552 с.
17. В. Дрозд. Добра вість: роман-біографія. Київ: Дніпро, 1971. 187 с. Сер. «Романи й повісті». Вип. 10.
18. Дрозд В. Дорога до матері: роман-біографія. Київ: Дніпро, 1978. Сер. «Романи й повісті». Вип. 8. 183 с.
19. В. Дрозд. Земля під копитами : повісті. Київ : Молодь, 1981. 254 с.
20. Дрозд В. Ніч у вересні: оповід., мал. сучас. села. Київ: Рад. письменник, 1980. 304 с.
21. Дрозд В. Ритми життя: роман-біографія / передм. авт. Київ : Дніпро, 1974. Сер. «Романи й повісті». Вип. 6. 236 с.
22. Дрозд В. Спектакль : романи. Київ. : Рад. письменник, 1985. 400 с.
23. Дрозд В. Три чарівні перлини : оповідання. Київ : Дніпро, 1981. 335 с.
24. Дрозд В. Що було, що буде... : весела повість. *Київ'81 : літ.-худож. та громад.-політ. зб.* Київ, 1981. Вип. 5. С. 79–142.
25. Жулинський М. «Яким корінням живе дерево?». *Наближення : літ. діалоги*. Київ, 1986. С. 122–170.
26. Кодак М. Художнє дослідження невігданого. *Вітчизна*. 1974. № 9. С. 117–128.
27. Криворученко С. В. Сутність текстової категорії «дискурсно-модальна семантика». *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Київ, 2009. Сер. 8: «Філологічні науки» (мовознавство і літературознавство). Вип. 3. С. 112–120.
28. Кропивко І. В. Функціональні особливості системи образів героїв другого плану в романі В. Дрозда «Земля під копитами». *Література в контексті культури : зб. наук. пр. : Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеся Гончара* / за ред. В. А. Гусева. Дніпропетровськ, 2008. Вип. 18. С. 125–133.

29. Маляренко Л. Люди з легендарними долями : нотатки про деякі історико-революц. твори в укр. рад. л-рі. *Прапор*. 1973. № 4. С. 86–89.
30. Москалець В. Через сніги до сонця. *Деснянська правда*. 1980. 6 лют. С. 4.
31. Наєнко М. «Космос душі і земні турботи»: роздуми над романами останніх років. *Київ*. 1985. №7. С. 122–126.
32. Осадчук П. Революційні ритми часу. *Дніпро*. 1975. № 7. С. 150–153.
33. Парасунько О. Образ Ювеналія Мельникова. *Літературна Україна*. 1972. 9 трав. С. 3.
34. Підгаєвська Н. Прийоми художнього психологічного аналізу в творчій манері В. Дрозда. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : збірник наукових праць / С. Кіраль та ін., Київ, 2009. Вип 18. – С. 191–202.*
35. Пінчук С. Полум'я вічного вогню. *Вітчизна*. 1973. № 6. С. 151–159.
36. Санов Л. На свої горизонти. *Проблеми. Жанри. Майстерність : літ.-критич. ст.* Київ, 1979. Вип. 4. С. 63–82.
37. Санов Л. Подвиг матері. *Літ. Україна*. 1978. 8 груд. С. 2.
38. Семененко Н. Новаторство Володимира Дрозда в створенні роману-біографії. *Сучасний погляд на літературу. : наук. збірник / П. П. Хропко та ін. Київ, 2000. Вип. 3. 126–136.*
39. Січкач О. Жанрово-стильове розмаїття прози В. Дрозда. *Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка*. Житомир : ЖДУ, 2006. Вип. 28. С. 199–204. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1905/1/5.pdf> (дата звернення: 10.02.2022).
40. Січкач О. Історико-біографічна проза В. Дрозда. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 2. С. 210–295. URL: <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=18028&chapter=1> (дата звернення: 10.02.2022).
41. Січкач О. М. Проза В. Дрозда : психол. аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2008. 20 с.
42. Суховерхий М. Історизм прози. *Вітчизна*. 1981. № 8. С. 210–212.
43. Тарасенко І. Слово про орла. *Ленінська правда*. Суми, 1971. 11 трав. С. 3.
44. Тарнашинська Л. Б. Володимир Дрозд : «Письменник – лише уста народу» : біобібліогр. нарис / І. О. Негрейчук. Київ : Міністерство культури України, Національна парламентська бібліотека України, 2013. Вип. 15. 176 с.
45. Ткаченко Р. Художній код шістдесятництва в романі В. Дрозда «Ритми життя». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2014. Серія : Філологічна. Вип. 41. С. 102–105. URL: <http://biog.in.ua/hudojnij-kod-shistdesyatnictva-v-romani-v-drozda-ritmi-jittya.html> (дата звернення: 11.02.2022).
46. Тримбач С. Максималізм. *Дружба народів*. 1985. № 6. С. 256–258.
47. Федоровська Л. Подвижництво духу – як необхідність часу : про деякі тенденції та шукання прози 80-х років. *На чистих берегах : літ.-критич. ст.* Київ, 1990. С. 7–35.
48. Чорна Н. І. З досвіду сучасної воєнної прози : (спроба порівнял. аналізу). *Радянське літературознавство*. 1985. № 5. С. 16–24.
49. Шаховський С. У вінок слави і звитяг : по сторінках п'яти випусків щорічника «Київ». *Дніпро*. 1982. № 5. С. 135–138.
50. Шлапак Д. Час правди, час завдань : нові п'єси драматургів України. *Літ. Україна*. 21 трав. С. 6–7.

МІФ ЯК ГОЛОВНА ПАРАДИГМА УКРАЇНСЬКОЇ ПОСТМОДЕРНОЇ ДРАМАТУРГІЇ

MYTH AS THE MAIN PARADIGM OF UKRAINIAN POSTMODERN DRAMATURGY

Гуцол М.І.,

orcid.org/0000-0002-8970-8835

кандидатка філологічних наук,

доцентка кафедри мовознавства

Івано-Франківського національного медичного університету

У статті розглядається комплексний аналіз особливостей рецепції традиційних сюжетів, їхньої трансформації та типології традиційних образів, актуалізованих сучасною українською драматургією. Автор виокремлює теоретичні положення вивчення традиційного сюжетно-образного матеріалу та визначає принципи їхньої диференціації в національному літературознавчому дискурсі, з'ясовує ступінь наукової розробки досліджуваної проблеми. Автор виявляє специфіку рецепції спадку античності в естетичних пошуках українських драматургів означеного періоду. Автор наголошує, що кожен із героїв є втіленням певної ідеї, що була на той час особливо актуальною. Думки про міф як матрицю, що генерує творчість, загалом обґрунтували Олександр Афанасьєв, Олександр Потебня, Фрідріх Максиміліан Мюллер, Орест Міллер, Дмитро Наливайко. Автор вказує, що сучасна українська драматургія активно використовує традиційний сюжетно-образний матеріал; у процесі входження традиційних сюжетів та образів у постмодерний дискурс, а найпродуктивнішими способами є рецепція, трансформація, інтерпретація, реміфологізація, авторський текст-міф. Звернення письменників до «вічних тем» і «світових образів» визначає рівень культурно-мистецьких потреб творчої еліти. Вкотре актуалізується апробована попередніми епохами система гуманістичних цінностей, відбувається їхнє переосмислення, ревізуються певні морально-етичні парадигми, і триває пошук героїв своєї доби. Така активність традиційного образного матеріалу в творах сучасних українських письменників і зокрема драматургів зумовлює необхідність дослідження причин виникнення цього явища. Герої античних міфів та літературних творів попередніх періодів, історичні особи, персонажі Біблії знову опиняються на сторінках постмодерних драматичних творів і промовляють зі сцени вже до глядачів епохи нанотехнологій. Колізії життя, покладені в основу сучасної драматургії, демонструють не повчальні настанови, а пошуки шляхів гармонії в умовах глобалізації та стирання ментальних меж.

Ключові слова: міф, рецепція, трансформація, архетип-міф-традиційний образ.

The article considers a comprehensive analysis of the peculiarities of the reception of traditional plots, their transformation and the typology of traditional images, actualized by modern Ukrainian dramaturgy. The author identifies the theoretical principles of the study of traditional plot-image material and determines the principles of their differentiation in the national literary discourse, finds out the degree of scientific development of the problem under study. The author reveals the specificity of reception of antiquity heritage in aesthetic researches of Ukrainian dramatists of the mentioned period. The author points out that each of the characters is an embodiment of a certain idea, which was particularly relevant at that time. Thoughts about the myth as a matrix that generates creativity, in general were substantiated by Oleksandr Afanasiev, Oleksandr Potebnia, Friedrich Maximilian Muller, Orest Miller, Dmytro Nalyvaiko. The author points out that modern Ukrainian dramaturgy actively uses traditional plot-image material; in the process of entering traditional stories and images in the postmodern discourse, and the most productive ways are reception, transformation, interpretation, remythologization, author's text-myth. The appeal of writers to "eternal themes" and "world images" determines the level of cultural and artistic needs of the creative elite. Once again, the system of humanistic values tested by previous eras is being updated, they are being rethought, certain moral and ethical paradigms are being revisited, and the search for Heroes of their era continues. Such activity of traditional figurative material in the works of contemporary Ukrainian writers and playwrights in particular makes it necessary to study the causes of this phenomenon. Heroes of ancient myths and literary works of previous periods, historical figures, characters of the Bible once again find themselves on the pages of postmodern dramatic works and speak from the stage to the audience of the era of nanotechnology. The conflicts of life that form the basis of modern drama demonstrate not instructive instructions, but the search for ways of harmony in the context of globalization and the erasure of mental boundaries.

Key words: myth, reception, transformation, archetype-myth-traditional image.

Постановка проблеми. Зумовлена потребою наукової рефлексії щодо входження, рецепції, інспірації, трансформації традиційних сюжетів та образів у сучасній українській літературі. Звернення письменників до «вічних тем» і «світових образів» визначає рівень культурно-мистецьких потреб творчої еліти. Вкотре актуалізується апробована попередніми епохами система гуманістичних цінностей, відбувається їхнє

переосмислення, ревізуються певні морально-етичні парадигми, і триває пошук героїв своєї доби. Така активність традиційного образного матеріалу в творах сучасних українських письменників і зокрема драматургів зумовлює необхідність дослідження причин виникнення цього явища. Герої античних міфів та літературних творів попередніх періодів, історичні особи, персонажі Біблії знову опиняються на сторінках

постмодерних драматичних творів і промовляють зі сцени вже до глядачів епохи нанотехнологій. Колізії життя, покладені в основу сучасної драматургії, демонструють не повчальні настанови, а пошуки шляхів гармонії в умовах глобалізації та стирання ментальних меж.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній літературознавчій науці проблему традиційного сюжетно-образного матеріалу ґрунтовно вивчають учені «чернівецької школи» – Анатолій Волков, Володимир Антофійчук, Анатолій Нямцу, Ольга Червінська та ін. Системний підхід до теоретичних засад побутування явища в літературі характеризують роботи Анатолія Волкова. Дослідники розробили чітку й функціональну класифікацію традиційних сюжетів і термінологічний інструментарій, відстежили процеси їх трансформації та адаптації. У наукових працях Марина Франчук запропоновано уніфікації термінів в історичному та культурологічному контекстах тощо. Сучасна українська драматургія впевнено й наполегливо входить у національний літературно-мистецький простір, обираючи за основу традиційні сюжети та образи. Твори сучасної української драматургії ставали об'єктом наукових досліджень: так, Тамара Гундорова відрефлектовувала в «Постчорнобильській бібліотеці» тексти постмодерного письма; Олена Бондарева розглядала міф і драму в новітньому літературному контексті – поновлення структурного зв'язку через жанрове моделювання; Оксана Когут дошукувалася в глибинах несвідомого архетипних сюжетів та образів як способу декодіфікації сучасної драматургії; Мар'яна Шаповал аналізувала інтертекстуальні зв'язки.

Постановка завдання. Мета статті – комплексний аналіз особливостей рецепції традиційних сюжетів, їхньої трансформації та типології традиційних образів, актуалізованих сучасною українською драматургією. Досягнення цієї мети передбачає постановку та виконання таких взаємопов'язаних дослідницьких **завдань**: 1) охарактеризувати функціонування традиційних сюжетів та образів на матеріалі української драматургії межі ХХ – ХХІ століть, ввести до наукового контексту п'єси сучасних драматургів;

2) виявити специфіку рецепції спадку античності в естетичних пошуках українських драматургів означеного періоду;

3) вибудувати еволюцію сприйняття біблійних образів і сюжетів у процесі соціально-культурних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Наукова думка України – складова частина надбань світової

спільноти. Вона пройшла довгий шлях – від міфологічних уявлень до системи наукових знань на основі загальних закономірностей цивілізаційного поступу людства. За цей час відбулося наукове осмислення процесу нагромадження знань, наукових шкіл, концептуальних парадигм. Українська наука має давню традицію і вагомий надбання цивілізаційного пізнання літературного процесу України та країн світу. Класики української літератури Володимир Винниченко, Олесь Гончар, Олександр Довженко, Григорій Квітка-Основ'яненко, Ліна Костенко, Іван Котляревський, Богдан Лепкий, Микола Куліш, Пантелеймон Куліш, Михайло Старицький, Леся Українка, Василь Стус, Іван Франко, Тарас Шевченко та величезна плеяда багатьох інших митців національної культури формувалися під впливом концептуальних положень цивілізаційної методології. Цивілізації охоплювали надбання різних народів, які мали свій характерний політичний і соціокультурний розвиток, відмінний від інших традиціями, звичаями, психологією, ментальністю. Українську літературу трактували з погляду взаємовпливів культурних цінностей Візантії та Європи. Національна свідомість українців формувалася на ґрунті осмислення спільних державотворчих традицій з іншими народами, героїзації й мінімізації конфліктних версій історичної пам'яті.

Поставши на межі цивілізаційних впливів Заходу і Сходу, соціокультурна ідентичність українців має виразні риси європейського обличчя. Більшість українських науковців критично ставиться до так званої євразійської цивілізації та доктрини «Русского мира» з виразними імперськими устремліннями. Україна успадкувала соціокультурні й духовні традиції Києво-Руської держави, яка формувалася як частина Європи і протистояла постійній військовій агресії з Азії. Вивчення української літератури в контексті цивілізаційної парадигми дає змогу спростувати низку сфальсифікованих у імперські та радянські часи питань і заповнити суттєві прогалини.

Українська література завжди привертала увагу вітчизняних і закордонних дослідників. Праці мають різноманітний тематичний спектр і стосуються актуальних літературознавчих питань. Думки про міф як матрицю, що генерує творчість, загалом обґрунтували Олександр Афанасьєв, Олександр Потебня, Фрідріх Максиміліан Мюллер, Орест Міллер, Дмитро Наливайко. Дослідницькі потуги Бенфея, братів Грім і Тайлора було зосереджено навколо вирішення проблеми генези поетичного слова (генетичний

принцип історичного методу). Літературознавча концепція Олександра Веселовського загалом тяжіє до метафізичної методологічної позиції, визнання реального існування смислу літературних явищ: мотивів, сюжетів, жанрів, зокрема поняття всезагальної літератури.

Дифузність із одночасною гіпертрофованістю та схильністю до мімікрії – таку рису міфу відзначав Ролан Барт (Roland Barthes, 1915–1980), один із фундаторів теорії структуралізму. Учений розглядав міфологічні значення в контексті суспільства, як поле для розбудови його сенсів. Дослідник акцентував на міфі (визначав його як викрадену мову) як формі, комунікативній системі, що аналізує представлені ідеї (в аспекті: означник / означуване), котрі, відповідно, містять знак, що їх об'єднує. Водночас процес декодифікації міфу, на його думку, узалежнений від акценту на формі чи змісті. Можливе також їхнє поєднання. Ставлення людства до міфу має переважно споживацький характер. Відтак зміна контексту, в якому первісно функціонує міф, відкриває можливості для регулювання його функцій. Єлезар Мелетинський через міфопоетичний аналіз творів виокремлює концепт, що взаємообумовлює поступальний зв'язок «архетип-міф-традиційний образ».

На межі ХХ – ХХІ століть виокремлюється так званий напрям «неоміфологізму» (термін Григорія Грабовича), який акумулює рецептивні, психолінгвістичні, архетипні теорії задля реконструктивного прочитання й інтерпретації основоположних творів української класики. Науковий дискурс українського літературознавства поповнюється роботами («Шевченко як міфотворець», «Поет як міфотворець: Семантика символів у творчості Тараса Шевченка») Григорія Грабовича, («Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу» (1997), «Деміфологізація України») Оксани Забужко, («Проблеми індивідуальної міфології: Тарас Шевченко – Леся Українка» (1997)) Тетяни Мейзерської, («Естетика Лесі Українки (контекст європейського модернізму)» (2011)) Марії Моклиці, («Екзод Тараса Шевченка. Навколо „Москалевої криниці») Леоніда Плюща, («Міфопоетика «Лісової пісні» Лесі Українки» (2006)) Лукаша Скупейка, («Художественный образ в зеркале мифа этноса: Микола Лермонтов, Тарас Шевченко» (1995)) Наталії Слухай (Молотаєвої), та ін.

Міфологізаційний підхід простежуємо в багатьох монографіях і кандидатських дисертаціях. Так, міф як відображення авторського світогляду висвітлено в монографіях («Міф як форма сенсу

та сенс форми. Міфокритичне прочитання творів Б.-М. Кольтеса» (2011)) Галини Драненко, («Міф у генезі художнього мислення» (2002)) Ігора Зварича, («Вогонь і слово. Космогонічний міф України» (1992)) Магдалени Ласло-Куцок, («Міфологічний горизонт українського модернізму» (2002)) Ярослава Поліщука, кандидатських дисертаціях («Міфологізм художнього мислення Богдана-Ігоря Антонича та Ігоря Калинця» (2001)) Оксани Буряк, («Національний міф» та його трансформація в українській еміграційній поезії (на прикладі «празької школи»)» (2002)) О. Кривчикової, («Міфопоетика творчості Михайла Коцюбинського» (2000)) Т. Саяпіної, («Міфопоетика: мотив и сюжет в системе мировоззрения классика (Фёдор Достоевский, Иван Бунин)» (2001)) А. Холодова, («Міфологеми поезії Павла Тичини: спроба інтерпретації» (2001)) Тетяни Шестопалової; міф у мистецтві – в роботі Оксани Колесник «Міфопоетичне відтворення архетипу» (2003), у статті Олени Вячеславової «Семантичний аналіз концепту міф в мистецтвознавстві»; міф як перекладознавча проблема – в статті Мар'яни Лановик «Розвиток концептів «символ», «архетип», «міф» у теоретико-літературних дослідженнях науки про переклад», теорію ритуально-міфологічного аналізу досліджено в роботі Тетяни Шадріної «Кембриджська школа в літературознавстві Англії».

На процес міфотворення на рівні локальних регістрів (сюжету, мотиву, образу) у сучасній українській драматургії вказує Олена Бондарева. Дослідниця вирізняє дванадцять міфопоетичних доміант:

1) Міф як статусний наратив і модель для наслідування (міф як нерозкладений залишок (Роже Каюа); як розповідь про певне «сотворіння» (Мірче Еліаде); теорія Павла Гуревича про відтворення універсальності культури; постмодерна деструктуризація цього конструкту з постійним тиражуванням та обігриванням незліченних уламків розкладеного міфу; поширення міфологічних парабол).

2) Міф як парадигма всіх значущих актів людської поведінки, усієї сукупності людських дій (деміург, герой, трикстер, теург, аудиторія та ін.) і гарант забезпечення предмету літературної комунікації (театральний «афект» (Вільфредо Паретто); постмодерністський принцип бриколажа з розмитими кордонами сцени і глядацької аудиторії; співіснування самоцінних культур або залишків розкладених міфів).

3) Міф як універсальний код і шифр культури, набір символів (Віктор Бурлачук); іманентна

структура та символічна форма (Ернст Кассіпер); преформізм міфів (Ольга Фрейденберг); традиційні образи і сюжети постають як продуктивні міфи наділені позаісторичними властивостями.

4) Міф як сюжетна матриця (космогонічний міф; архетип жертви як сакральна данина новій організації світу; евгемеричний міф як частково деструктурований в біографічному каноні).

5) Міф як матеріал художньої гри, (думка, збагачена уявою (Олександр Лосєв, Аза Тахо-Годі); художня література як «новітня міфологія» (Нортроб Фрай); барокова ігрова домінанта; посилене використання ефектів різних мистецтв і жанрів).

6) Міф – продуктивна ілюзія, зорієнтованість масової свідомості на казку (Нелі Корнієнко); вплив міфу на свідомість людини (Кристофер Флада); ліки від гострої соціальної напруги.

7) Міф як сучасна форма масової свідомості (архетипність міфологічних форм; міф – «ціле покладання»; шизофренічний дискурс сучасного мистецтва; «бездонність некритичного пастишу» (Фредрік Джеймсон).

8) Міф як «лакмусовий папірець» естетизму, модель унікальної національної буттєвості (Микола Жулинський); нарощування непритаманних смислів на міфологічні конструкти.

9) Міф як авторський формально-семантичний конструкт («міфогенні тексти» Володимир Халізева; авторські міфи.

10) Міф як антизнаковий проект; міф – «альтернатива знаковому мисленню» (Юрій Лотман); потенційна здатність до художніх паралелей та семантичних узагальнень.

11) Міф як жанромодулятивний дискурс сучасної драми.

12) Міф як образ міфу, іносказання (Дарина Козолупенко); домінування «професійної свідомості інтерпретаторів» (Тамара Апінян); тяжіння до кремації метаміфа постмодерної доби [2, с. 42-52].

Такий детальний аналіз вияву міфу у поезиці нової драматургії спонукає до узагальнення щодо його домінантної ролі у сучасній українській літературі у цілому. Відтак міф, як світоглядна система, що презентується через пантеон богів, напівбогів та героїв, що постає у низці певних оповідей про їхні діяння палімпсестно присутній у літературі з моменту її становлення як мистецтва слова і до сьогодні. Міф не пояснює мотивацію та дії осіб про яких ведеться розповідь, а подає лише виключно дозволені (легітимізовані) та доступні для інформаційного поля непосвячених факти. Чим провокує значно більшу кількість

запитань аніж відповідей, як може видатися на перший погляд. Особливо гостро постає ця проблема в розумінні космогонічних міфів, зокрема, в аспекті сказаного – сприйнятого (рецепційованого). Систематичне звернення до міфологічних мотивів, образів та сюжетів сприяло їхній традиціоналізації через відкритість до рецепції та трансформації семантичного поля та певну «надчасовість» порушуваних проблем.

Висновки. Отже, однією з найпопулярніших груп традиційних сюжетів, образів й мотивів є міфологічні. Сьогодні в літературі простежено втрату міфом пізнавальної функції, натомість першість здобувають чинники, що формують манеру поведінки, вибудовуючи у такий спосіб схему дій, поведінкову матрицю, що, на нашу думку, і стає основою рецепції міфічних сюжетів сучасною українською драматургією. Відтак увагу реципієнтів зміщено від гносеологічного початку до своєрідного «постмодерного мімезису», відтворення дій і вчинків посеред нових історичних декорацій, часом алогічних і сюрреальних.

Тож ознаки міфу (в означених Оленою Бондаревою іпостасях) та рецепцію традиційного сюжетно-образного матеріалу розглядаємо в таких текстах драм сучасних українських авторів: «Є в ангелів від лукавого» Анни Багряної (авторський міфологичний конструкт), «Моя душа зі шрамом на коліні» Ярослава Верещака (синерезис потойбічних візій, міф світоустрою як сюжетна матриця), «Станція» Олександра Вітера (продуктивна ілюзія космогонічного міфу), «Зернохочище» Наталії Ворожбит (есхатологічні візії з проекцією поезики трагедій Вільяма Шекспіра), «Ще одна притча про любов. Ельза» Лесі Волошиної (притча як образ міфу), «Ромео та Жасмин» Олександра Гавроша, «Дев'ятий місячний день» Олександри Погребінської (нарощування невластивих сенсів), «На виступцях» Лесі Демської (міф як художня гра), «Ніжність» Тетяни Добрушиної (подорож потойбіччям, альтернативний міф), «Recording» Олександра Ірванця (ядерна катастрофа), «Бал бетменів» Тетяни Киценко (політичний міф), «Єврейський годинник» Сергія Кисельова та Андрія Рушковського (префігурація Глупоти як модель самопізнання), «Заповіт цютливого баб'я» Анатолія Крима (дописування Тексту про Дон Жуана, зміна сенсів), «Зніміть з небес офіціанта» Олега Миколайчука-Низовця, «Милий розпусник» Валентина Тарасова, «Осінь у Вероні» Анатолія Крима, «Сонні пігулки» Марії Вакули (реміфологізація історії Ромео та Джульєти), «Дуже проста історія» Марії Ладю, «Біла Ворона» Юрія Рибчинського (авторський

міф як модель для наслідування; деконструкція образу Жанни д'Арк), «Калина та песиголовці» Надії Марчук (апокаліптична модель національного міфу), «Bitch/beach/Generation» Василя Махна (античний міф як статусний нарратив, універсальний код), «Той, що відчиняє двері» Неди Нежданої (як парадигма людської поведінки, шлях до самопізнання), «Мільйон парашутиків» (текст-міф, подорож Данте), «Шинкарка» Світлани Новицької (язичницька космогонія), «Ой, було весілля» (фольклорна історія в контексті християнського милосердя), «Пам'яті Галатеї» Олександри Погребінської (деконструкт сенсів і символів античного міфу), «Авва і Смерть» Оксани Танюк (продуктивна ілюзія), «Полювання на кохання» Валентина Тарасова (обігрування міфу про вічне кохання), «Шляхетний Дон» Сергія Щученка (інспірація історії сумного ідальго Дон Кіхота в сюжеті про подорож у часі). Усім зазначеним драматичним текстам притаманне одночасне використання кількох образів, сюжетів і мотивів різних міфів.

Актуальним є збереження в поезиці «неоміфологізму» основних змістових констант традиційних сюжетів, образів і мотивів з активним використанням легендарно-міфологічних структур, що мають високий рівень семантичної універсалізації і постають у свідомості реципієнта як образи-символи (Анатолій Нямцу). Погоджуємось з міркуваннями Хосе Ортега-і-Гассетта про те, що «сукупність міфів, які були

водночас і релігією, і фізикою, і традиційною історією, містить увесь поетичний матеріал грецького мистецтва його найкращої доби». Активна рецепція сучасною національною драматургією традиційного міфологічного сюжетно-образного матеріалу засвідчує тенденцію не лише повторного засвоєння «знаного матеріалу», але й спробу «відбутися» в новітньому художньо-мистецькому просторі, актуалізуючи перевірені формально-семантичні коди. Нам імпонують висновки Надії Мірошніченко про те, «що в сучасній літературі загалом проблематично створити новий міф у чистому вигляді. Сучасний текст може розглядатися здебільшого як інтертекст, відповідно, і «новий» міф зазвичай містить посилання на традиційні, але він є більш автономним і точним з погляду діагностики та прогнозування суспільства» [6, с. 73]. Визначальною рисою сучасної міфотворчості поруч із рецепцією «продуктивних міфів» як надчасових моделей універсальних знань є інтертекстуальність (у найрізноманітніших її формах), палімпсестність знакових Текстів, використання в сюжетах прийому гри, «театру в театрі», деконструкції. Таким чином, українська драматургія активно використовує традиційний сюжетно-образний матеріал у процесі входження традиційних сюжетів та образів у постмодерний дискурс, а найпродуктивнішими способами є рецепція, трансформація, інтерпретація, реміфологізація, авторський текст-міф.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кобів Й., Цимбалюк Ю. (пер. із лат.) Апулей. Метаморфози, або Золотий осел. Фоліо. Харків, 2004. 239 с.
2. Бондарева О.Є. Міф і драма у новітньому літературному контексті: поновлення структурного зв'язку через жанрове моделювання: монографія / за ред. О. Є. Бондаревої. Київ: Четверта хвиля, 2006. 512 с.
3. Бондарева О. Є. Драматизм міфу і міфологізм драми: монографія / за ред. О. Є. Бондаревої. Херсон: Персей, 2000. 188 с. Czestochowa, Republic of Poland April 23–24, 2021 117
4. Драненко Г. Ф. Міф як форма сенсу та сенс форми. Міфокритичне прочитання творів Б.-М. Кольтеса: монографія / за ред. Г. Ф. Драненко. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2011. 440 с.
5. Когут О.В. Архетипні сюжети та образи в сучасній українській драматургії: монографія/ за ред. О.В. Когут. Рівне: НВУГП, 2010. 440 с.
6. Мірошніченко П. Трансформація жанрових особливостей античної трагедії в українській літературі XIX – початку XX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / П. Мірошніченко. Запоріжжя, 2002. 24 с.

«ЛІТЕРАТУРНО-СКУЛЬПТУРНІ» КОРЕЛЯЦІЇ У ТВОРЧОСТІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

«LITERARY-SCULPTURAL» CORRELATIONS IN THE WORKS OF VLADIMIR VYNNYCHENKO

Кобзей Н.В.,

orcid.org/0000-0001-8288-7079

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри мовознавства

Івано-Франківського національного медичного університету

У статті досліджується явище синтезу мистецтв у творчості Володимира Винниченка, зокрема звертається увага на «скульптурні вкраплення» в канві його художніх творів. Встановлено, що література і скульптура проявляють безліч спільних рис у процесі створення своїх образів. Письменники і скульптори спочатку уявляють свої творіння, потім надають їм емоцій і характеру, а згодом – «оживляють». Скульптура створює об'ємні художні форми у реальному просторі, які можна оглядати з різних кутів зору. Їх називають круговими скульптурами. Саме їх описує Винниченко у своїх творах. Зазначимо, що на початку ХХ століття скульптура зазнала значної трансформації. Тепер вона не виражає лише конкретні образи, а стає наскрізь метафоричною. Модерні скульптурні школи, течії і групи «бунтують» проти старих форм в житті і мистецтві та виробляють свій власний стиль. Нові твори будуються на контрастах, світло грає з тінню, створюючи неповторний ефект, а в кожній роботі криється глибокий психологізм. Те саме відбувається й у літературі загалом, а в творчості Володимира Винниченка зокрема. Він неодноразово використовував у своїй творчості прийоми контрасту, особливо в неонатURALIСТИЧНИХ замальовках, був майстерним психологом і беззаперечним знавцем людських характерів. Письменник розкриває спільну для літератури і скульптури тему потворного і прекрасного і «розмірковує» про вплив «естетики потворного» на пластичні мистецтва.

Скульптор у своїх роботах намагається правдоподібно передати пози і жести персонажів. Винниченко ж не тільки уміло описує скульптури, а й навіть, оживляє їх. Більше того, в оповіданні «Чудний епізод» скульптура оголеної жінки приймає безпосередню участь у розгортанні динамічного сюжету твору. Зроблене це для того, щоб показати, що в літературному творі статичних образів не існує, вони живуть, відчувають, думають, впливають на дії персонажів, допомагають їм знайти відповіді на одвічні питання, тощо.

Ключові слова: синтез мистецтв, інтермедіальний аналіз, скульптура, неонатURALIЗМ, художній образ, пластичні мистецтва.

The article examines the phenomenon of synthesis of arts in the works of Volodymyr Vynnychenko, in particular, draws attention to the "sculptural inclusions" in the outline of his works of art. It is established that literature and sculpture show many common features in the process of creating their images. Writers and sculptors first present their creations, then give them emotions and character, and later - "revive". The sculpture creates three-dimensional art forms in real space that can be viewed from different angles. They are called circular sculptures. Vynnychenko describes them in his works. Note that in the early twentieth century, sculpture has undergone significant transformations. Now it does not express only concrete images, but becomes thoroughly metaphorical. Modern sculpture schools, currents and groups "rebel" against old forms in life and art and develop their own style. New works are built on contrasts, light plays with the shadow, creating a unique effect, and in each work, there is a deep psychology. The same thing happens in literature in general, and in the works of Volodymyr Vynnychenko in particular. He repeatedly used contrast techniques in his work, especially in neo-naturalistic sketches, was a skilled psychologist and an undisputed connoisseur of human characters. The writer reveals a common theme for literature and sculpture of the ugly and the beautiful and "reflects" on the impact of «aesthetics of the ugly» on the plastic arts.

In his works, the sculptor tries to convey the poses and gestures of the characters in a believable way. Vynnychenko not only skillfully describes the sculptures, but even revives them. Moreover, in the story "Wonderful Episode" the sculpture of a naked woman takes a direct part in the development of the dynamic plot of the work. This is done to show that static images do not exist in a literary work, they live, feel, think, influence the actions of the characters, help them find answers to eternal questions, and so on.

Key words: synthesis of arts, intermedia analysis, sculpture, neorealism, artistic image, plastic arts.

Постановка проблеми. Кінець ХІХ – початок ХХ ст. у розвитку скульптури позначений впливом імпресіоністичних та постімпресіоністичних мистецьких явищ. Представники нового покоління скульпторів відмовилися від ретельної деталізації форм і віддавали перевагу художньому узагальненню. Подібно, як і у живописі, на першому місці у них гра світла і тіні, рух передавався

миттєво, у розвитку. Заохочувалося моделювання так званих м'яких форм, що вражали пластичністю і на перший погляд здавалися незакінченими. Зростає роль «кабінетної» скульптури, без якої інтер'єр не виглядає довершено. Роботам скульпторів властивий «живописний реалізм», який робив їх максимально реалістичними. Що ж стосується Винниченка, то йому, без сумніву, імпо-

нував імпресіонізм у мистецтві. Не випадково Д. Наливайко, аналізуючи його літературну творчість, стверджує, що в ній, поряд із натуралізмом, «знаходимо різні струмені – імпресіоністичний і символістський, експресіоністський, психоаналітичний та інші [1, с. 129]». Живописна ж спадщина письменника, не без впливу мистецької паризької школи «Еколь де Парі», наскрізь імпресіоністична. Зважаючи на сказане, маємо **на меті** дослідити, як новаторські ідеї у скульптурі втілилися в художніх творах Винниченка. Поставлена мета передбачає вирішення наступних **завдань**:

- виділити основні риси модерністичної скульптури;

- проаналізувати прозові твори письменника, у яких головні персонажі – митці та виявити в них ознаки суміжного з літературою мистецтва – скульптури;

- з'ясувати роль скульптурних описів у розгортанні сюжетних ліній.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку багатьох дослідників, характерною ознакою модерністичної манери письма є її синтезуюча здатність. Мається на увазі, що в межах одного літературного твору проявляються ознаки суміжних мистецтв. Вивченням цього явища займаються як зарубіжні, так і вітчизняні літературознавці: О. Лосев, О. Фрейденберг, Л. Генералюк, О. Пашник, Н. Калениченко, Н. Мочернюк, О. Рисак, І. Чернова, О. Гусейнова, тощо. Усі вони вказують на рівноправність мистецьких явищ, відводячи, однак, словесності особливе місце. Адже у ній вигідно поєднуються і власне творчість, й інтелект і філософія людства. Поява інтермедіальних студій значно посилила інтерес до міжмистецьких взаємодій. Численні праці Р. Барта, Ж. Женетта, Ю. Крістєвої, М. Бахтіна, Т. Жолковського, О. Азначєєвої, Б. Каца, І. Борисової, Ю. Лотмана, С. П. Шера, В. Просалової, О. Махова тому доказ. Що ж стосується творчості Винниченка, то «літературно-скульптурні» зв'язки в ній не досліджені, а, отже, ця тема для нас **актуальна** і своєчасна.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, скульптура, як вид мистецтва, створює об'ємні художні форми у реальному просторі. Її об'єкт – переважно людина, лише іноді анімалістичний жанр зображає тварину, ще рідше – натюрморт чи пейзаж. Розрізняють два роди скульптури – круглу і рельєфну. Остання розташовує об'ємне зображення на перпендикулярній до площини лінії. Кругла ж скульптура являє собою тривимірну модель (статуя, група статуй, бюст), яку можна оглядати з різних кутів.

Детальні описи круглих скульптур зустрічаємо на сторінках Винниченкових прозових творів. Скажімо, в романі «Рівновага» бачимо знаменитий фонтан Медічі в Люксембургському саду: «Як і шість місяців тому, умліваючи від пестошців. Під скелею лежали мармурові любовники. Втомлені й безжурні, вони й не підозрівають, що в скелі дивиться на них велетень. Ось, здається. Він зариве, стрибне до них, схопить по одному в руку і шпурне їх до басейну, де в мутно-зеленій воді плавають червоні рибки. Але велетень не стрибає, немов очей не може одвести від юної парочки. Тому горобці не бояться його і сідають йому на могутні плечі, на голову, на всі місця, де може уміститися кожний жвавий, недурний горобець» [2, с. 206]. Нагадаємо, що для скульптора основним художнім засобом виступає побудова пропорційної фігури, розміщеної у просторі таким чином, щоб правдоподібно передавалися і пози, і жести персонажів. В наш час фонтан виглядає саме так, як ми читаємо у творі: вилитий з бронзи гігант Поліфем дивиться з гори на закоханих Аціса і Галатею, висічених з білого мармуру. Здається, професіоналізм і спостережливість не підвели Винниченка і він не тільки уміло описав скульптуру, а й навіть, оживив її.

Слід зазначити, що в поданому вище уривку представлений зразок модної на той час італійської скульптурної традиції першої половини XVII століття. У часи ж Винниченка все змінюється, тому суттєвої трансформації, поряд з літературою, живописом та музикою, на початку XX століття зазнала також і скульптура. О. Фрейденберг стверджує, що «античний скульптор створює статуї богів або людей і виражає лише конкретні образи. Статуя новітнього часу – це скульптурні метафори, що говорять про ідеї, властивості, характери, виражені в формах, вони дають великі і загальнозначимі смисли» [3, с. 455]. Виникають модерні школи, течії і групи, навколо яких гуртуються надзвичайно різнопланові і талановиті митці. Вони теж «бунтують» проти старих форм в житті і мистецтві та намагаються виробити свій власний, ні на кого не схожий стиль. Ціла плеяда скульпторів, не без впливу європейських мистецьких шкіл, плідно працює в Україні – П. Війтович, М. Гаврилко, В. Іщенко, М. Парашук та ін. Їхні витвори побудовані на контрастах, світло грає з тінню, створюючи неповторний ефект, а в кожній роботі криється глибокий психологізм.

Майстерним психологом і беззаперечним знавцем «контрастів» в українській літературі був Володимир Винниченко. В його однойменному оповіданні головний герой Іван, що мав «білі

невеличкі руки з довгими, чисто скульпторськими пальцями» [4, с. 221] – й справді скульптор. Він не зі слів знає, якого ефекту можна досягти, бавлячись кольорами: «А таке з'явище, як контраст? Га? Тут вам все: й історія думки, й історія людського слова, і естетика, і... Тут все! Візьміть ви хоч таке, ну... – Іван водить очима навкруги і зупиняється на конях, що пасуться біля екіпажів, – Ну, візьміть хоч цих коней. Дивіться, як переплітаються фарби, які контрасти, які тони... Чорне й біле! Одне чорне не зробить вам такого вражіння, а поруч з білим воно грає видатну роль, відтіняється, виступає рельєфно, грає» [4, с. 224]. Більше того, він чітко проголошує головні постулати нового мистецтва, яке прагне докорінно змінити загальноприйняті естетичні настанови. Гуманізм, яким наскрізь просякнуте минуле століття, відходить на задній план, зникає образ цілісної людської особистості. Головним стає внутрішній світ художника, який свої переживання і емоції може втілювати будь-якими способами. На сторінках «Контрастів» читаємо: «А психіка? Наприклад, цинізм і святість, поруч одно з одним. Тут просто дух захоплює!» [4, с. 224].

Адепти нового мистецтва прагнули знести з п'єдесталу культ краси і у своїх роботах перенесли акценти з прекрасного на потворне. Винниченків персонаж хоче «ліпити тепер одну річ. Так знаєте, тема така – огидливе й гарне. Огидливе мусить бути жінкою, не дуже старою, але страшенно гидкою, з таким, знаєте, розпусним виглядом в обличчі, з страшенним цинізмом душі й тіла. А поруч молодий, гарний юнак з полум'ям сили й такого, знаєте, захоплюючого бажання боротьби за добро, за красу, невинний, чистий, палкий! І одне поруч з другим. Контраст який!» [4, с. 224]. Зазначимо, що Винниченко-письменник неодноразово використовував у своїй творчості прийоми контрасту, особливо в неонатуралістичних замальовках. Так, М. Вороний, рецензуючи четверту книжку Винниченкових творів, розмірковує про сутність різних методів і творчих манер у мистецтві. Один із них він називає латинським висловом «*Similia similibus curantur*», що в перекладі означає: «подібне лікується подібним». І хоч дослідник характеризував творчу манеру іспанського художника Гойя, який перенасичував свої полотна «естетикою потворного» для того, щоби викликати у душах глядачів зворотний потяг до «красивого» та «високого», цю сентенцію, без сумніву, можна спроектувати й на творчість Винниченка. Адже письменник у «шматках життя» абсорбував сірі будні знедолених людей, яких лихі обставини загнали в глу-

хий кут, виходу з якого немає. Їх оточує потворна, огидна реальність, і самі вони не прекрасні принци чи принцеси у вишуканих вбраннях, а змучені важкою працею, хворобами та недоїданням робітники, найманці, злочинці та інші маргінали. Письменник не вдавався до свідомого декорування дійсності, а відобразив її такою, якою вона була в найгірших своїх проявах. Його, як і інших представників натуралізму, критикували, піддавали сумніву ідеї, які він сповідував, але водночас розуміли, що, як справедливо зазначає М. Вороний, «коли справді життя наше, особливо в ці часи чорносотенної вакханалії, незчислених кар, гніту і репресій, коли справді це життя обертається в якийсь відьомський шабаш, в якесть жахливе снище, під час якого й серед вищих сфер інтелігенції панує розтіг, занепад, зневір'я, то чи не має художник права малювати його таким, яким воно є?» [5, с. 54].

Цікаво, що Винниченко, зачіпаючи тему потворного і прекрасного у скульптурі, не обмежився лише одним твором «Контрасти». Він продовжує «розмірковувати» над впливом «естетики потворного» на пластичні мистецтва. З-під його пера виходить оповідання «Чудний епізод», де головна героїня – скульпторка, а головний герой – художник. Вважаємо, що Винниченко-письменник не випадково обрав такі професії для дійових осіб, адже ще тоді розумів, що будь-яке мистецтво не може існувати окремо. Воно завжди переплітається, окремі теми виходять і переходять з твору в твір, з одного виду мистецтва в інший. Тому «Чудний епізод» чи не найяскравіше відображає синтез суміжних мистецтв у літературі. Більше того, він може слугувати маніфестом творчості як самого письменника зокрема, так і будь-якого митця загалом, бо виявляє основне завдання «штуки» (за Франком) – «дати образ людини» в його психологічному вимірі.

Винниченко постає перед нами у трьох іпостасях: як письменник, художник і скульптор. В перших двох він, безперечно, максимально проявився, що ж до третьої, то достеменно не відомо, чи пробував Володимир Кирилович ліпити в реальному житті, однак, теоретичною базою цього ремесла він, безсумнівно, володів.

Так от, Винниченко-письменник мав на меті показати світові «нову людину» – інтелектуальну, бунтарську, часом цинічну і підлу, з прогресивними поглядами на життя, стосунки, шлюб, мораль, релігію, з власною філософією, з власним «Я», іноді прекрасну зовні й огидну з середини. Бо «у кожній людині є краса й огида. В різних формах... Але є... Мусить бути. Хіба ні?...

Неодмінно є... І краса й огида... Тільки іноді краса так захована, що не видно. Або огида ховається за красою...» [6, с. 215]. Винниченкові персонажі неодноразово доводять цю істину. Вона проявляється у вчинках, мові, жестах, завдяки або наперекір. Сам же автор, описуючи у «Щоденнику» дощову погоду, звертає увагу, що краплі дощу під впливом різних чинників, звучать інакше. «Так само ж, мабуть, і в літературі – досить мазнути десь коло губів одну, майже непомітну, рисочку, і вже міняється весь вираз лица, саме лице і вся душа людини» [7, с. 211].

В живописі все набагато складніше. Тут твори існують у просторі, не змінюючись і не розвиваючись в часі. Від того, як ми сприймаємо зором запропонований образ, залежить, яке враження він на нас справить. Отож, для образотворчого мистецтва визначальним є враження. Головний герой аналізованого оповідання – художник. Він живе мріями, ідеалами, ілюзіями, байдужий до розкоші, безгрошів'я, постійних докорів коханої. Його весь час мучать безкінечні питання: «Чого сумно стискується серце, коли дивишся на красу? Чому хочеться тужно схопити голову в руки і ридати гарячими сльозами? Чому? А чому в тих сльозах і ніжність є, і радість, і журба, і безнадійність?» [6, с. 209].

Шукаючи відповіді на них, чоловік дивним чином опинився в маленькій кімнаті негарної зрілої повії-скульпторки. Нещасна жінка, «мара», як назвав її оповідач, повністю віддала себе творчості. Ліпила для себе і з себе. «Я встав і озирнув мою хозяйку з ніг до голови. Вона стояла, звисивши руки вздовж тіла і дивилась на свій твір. І в очах її була та сама печаль, що в очах її твору. Вона сама була тим твором» [6, с. 217]. Бо ж справжній митець має розчинитися у власному творі. Має оголити душу, підняти з глибини найпотаємніше, відкрити людям очі і дати відповіді на їх питання. «Слухайте! – раптом підвів я голову. – А ви не пробували дати вираз сього єднання краси й огиди так, щоб в гарних зовнішніх формах виступали огидні внутрішні? Ні? – Ні, я так не пробувала. Се важче... – Важче? Хм! Се, справді, важче... **Але се більше вражіння...** (виділення – наше) – Атож... більше... – Се мусить викликати страшний сум. Правда? Мусить схопити болючою мукою серце від такого єднання. Га? Правда? Дать таку красу, таке єднання дати, щоб видно було... Ах, ні! Я не те кажу... Мені бракує думок... Але я тепер розумію... Тепер я розумію. І я знов схилив голову на спинку стільця. Я справді тепер розумів, чого навіть в найчистіші хвилини раювання з Наталиної краси моє серце

стискувалось невідомим тужним сумом, чого хотілось оплакувати когось чи щось гарячими сльозами і чого в тих сльозах і ніжність була, і радість, і журба, і безнадійність» [6, с. 217].

Все, що так довго шукав і не міг зрозуміти художник, пояснила йому одна скульптура. «Я схопив за край простиню й шарпнув за неї. В сей мент за мною почувся перерваний крик, але я так і замер з простинею в руках: у кутку на двох ящиках стояла нескінчена скульптурна робота. Се була надзвичайно огидлива жінка, така огидлива, що не можна було одірвати очей. Се було щось вражає, щось несподівано, дивно приваблює, жахливе й разом з тим повне якоїсь таємної туги, солодкої, смокучої, якоїсь тихої печалі. – Що за чорт? – озирнувся я до хазяйки. Вона стояла позад мене й винувато-жалко посміхалась. Страшно схожа була на ту жінку! – Се вас хтось ліпив? Вона нічого не відповідаючи, хотіла взяти у мене простиню й накрити роботу. – Се я ліплю... – сказала вона, дивлячись на фігуру жінки. А жінка дивилась на неї і, здавалось, вони обидві розуміли одна одну. – Ви?.. Себе? «Мара» посміхнулась. Щось з нею зробилось, якась зміна. Десь зникла винуватість, боязність. Похиливши голову, вона помалу сказала: – Може, й себе. Може, те, що є у кожного... Хіба ні?» [6, с. 214]. Нещасна повія, ставши одинокою, сірою, бридкою, «марою проституції», «страшним символом прокаженої професії», вела подвійне життя. Вночі шукала собі чоловіків. Не для втіхи. Для заробітку. Бо іншої «нічної» роботи знайти не могла. В день же – ліпила. Повністю віддала себе праці. Скульптурі. Мистецтву? Вона прагнула показати людству статичний образ краси і огидності, притаманної кожній людині. «Ах, що ж було в сій фігурі мені так знайоме? Очі? Одвислі, висхлі від розпусти й мук груди? Викривлені звірячими інстинктами щелепи? Губи, в яких стоїть скривлена мука? Чи та туга, та кротка, затаємнена печаль, що якимось вмістилась десь між губами, десь під низьким лобом, поміж обвислими очима?... З колін фігури спадало додолу глиняне покривало. Ноги вражали чудними неймовірними, але без сумніву існуючими лініями. Такого тіла не можна знайти, але воно єсть. Єсть у кожного з нас...» [6, с. 215]. Маємо той випадок, коли враження від роботи перевершили саму роботу. Винниченко зумів нерухомих витвір мистецтва не тільки «оживити», а й відвів йому безпосередню участь у розгортанні подальшого динамічного сюжету, бо головний герой оповідання після зустрічі зі скульпторкою не тільки знайшов відповіді на сокровенні для себе запитання, а й кардинально змінив своє життя.

Висновки і пропозиції. Як бачимо, все в мистецтві, як у житті, взаємозалежне. Байдуже, звідки саме ти черпаєш тему для творчості, байдуже, як ти її оприявлюєш. Якщо не знаходиш відповіді в одній сфері, пошукай в іншій, але неодмінно – шукай. Має рацію дослідниця інтермедіальних аспектів новітньої української літератури В. Просалова, авторитетно заявляючи, що «додаткові значення виникають, якщо в художній твір вмонтовуються гетерогенні фрагменти, наприклад: описи картин, архітектурних споруд, музичних шедеврів

тощо» [8, с. 214]. Вважаємо, що «скульптурні вкраплення» у творах Винниченка є виявом його глибокої чуттєвості і філософічності. Вони доводять, що творчість письменника має культурно-естетичну заангажованість, у ній віддзеркалюються різні епохи, а скульптурні образи наскрізь метафоричні. Винниченко вміло «оживив» ці нерухомі витвори мистецтва. Адже в літературному творі статичних образів не існує, вони живуть, відчувають, думають, приймають безпосередню участь у розгортанні динамічного сюжету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Наливайко Д. Проблема натуралізму в українській літературі. *Літературознавство : Матеріали III конгресу Міжнародної асоціації україністів*. Київ. 1996. С. 118–130.
2. Винниченко В. Твори. Т. 6 : Рівновага. Відень : Дзвін. 1919. 274 с.
3. Фрейденберг О. Миф и литература древности. Москва : Восточная литература, 1998. 800 с.
4. Винниченко В. Краса і сила. Київ : Дніпро, 1989. 750 с.
5. Вороний М. Винниченко. Твори. Книжка четверта. Поезія. Переклади. Критика. Публіцистика. Київ : Наукова думка, 1996. С. 483–488.
6. Винниченко В. Чудний епізод. Оповідання. ЛНВ, Київ, XI. 1910. С. 209–217.
7. Винниченко В. Щоденник. Т. 1 : 1911–1920. Едмонтон ; Нью-Йорк : КІУС, УВАН. 1980. 499 с.
8. Просалова В. А. Інтермедіальні аспекти новітньої української літератури. Донецьк : Донецький національний університет, 2014. 154 с.

УДК 821.161.2'06-3.09:133.4

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.53>

РЕЦЕПЦІЯ ОБРАЗУ ТРИКСТЕРА В РОМАНАХ «АПТЕКАР» ЮРІЯ ВИННИЧУКА ТА «ФЕЛІКС АВСТРІЯ» СОФІЇ АНДРУХОВИЧ: ТИПОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

RECEPTION OF TRICKSTER'S CHARACTER IN NOVELS "APTEKAR" ("DRUGGIST") BY YURII VYNNYCHUK AND "FELIX AUSTRIA" BY SOFIA ANDRUKHOVYCH: TYPOLOGICAL ASPECTS

Косарева Г.С.,

orcid.org/0000-0003-2407-7259

кандидат філологічних наук,

в.о. доцента кафедри української філології та міжкультурної комунікації
Чорноморського національного університету імені Петра Могили

У статті репрезентовано художню рецепцію образів трикстерів у романах «Аптекар» Юрія Винничука та «Фелікс Австрія» Софії Андрухович. Проаналізовано теоретичні засади дослідження образу трикстера у контексті основних здобутків архетипної методології. Актуальність розвідки пов'язана із пошуком нових способів потрактування образу трикстера в аспекті міфопоетики, а також із фрагментарністю досліджень в українському літературознавстві у типологічному аспекті. Метою статті є з'ясувати специфіку рецепції образу трикстера у романах «Аптекар» Юрія Винничука та «Фелікс Австрія» Софії Андрухович в аспекті міфопоетичних та архетипних практик. Зроблено текстологічне зіставлення творів авторів і простежено архетипну природу трикстерів на прикладі образів Айзека у романі «Аптекар» Ю. Винничука та Ернеста Торна у романі «Фелікс Австрія» Софії Андрухович. Простежено, що досліджувані персонажі виявляють також одну з основних своїх функцій – філософську, оскільки завдяки вчинкам трикстера у творах артикульовано досвід, який промовляє.

У статті доведено, що образ трикстера у романах письменників є метафорою певної соціальної ролі та типу взаємодії між людьми. Актуалізовано, що трикстерів змальовано у творах з погляду нового психологічного та філософського рівнів потрактування дій героїв та їхньої внутрішньої самості. Акцентовано, що образ трикстера характеризується тривалим процесом становлення та подальшої трансформації, має глибокі культурно-історичні корені (карнавальна процесія, ритуали ініціації (посвячення в маги, надання королівських регалій) тощо) та передає осо-

бливий пласт знань, що належить тому, хто адекватно реагує на зміну соціальної дійсності. Тож, у художній рецепції романів образ трикстера – це основа моделі, за допомогою якої автори створюють особливий гротескний, символічний світ. До того, ж ці образи в обидвох романах постають ззовні конотативним, але відіграють сюжетотвірне значення в контексті розгортання подій, які репрезентовано в творах «Аптекар» Ю. Винничука та «Фелікс Австрія» С. Андрухович.

Загалом, перспективою дослідження з означеної теми стане окреслення специфіки постмодерністського образу трикстера в контексті сучасної імагологічної тенденції.

Ключові слова: трикстер, архетип, ігрові стратегії, провокативність, ініціація.

The article represents the artistic reception of the tricksters' images in the novel "Aptekar" by Yuriy Vynnychuk and Sofia Andrukhovych's "Felix Austria". The theoretic basics of trickster image's research were analyzed due to the context of the primary achievements of the archetypal methodology. The actuality of the study is connected with finding the new methods for the trickster's image interpretation considering the mythopoetic aspect, and the fragmentation of the Ukrainian literary knowledge research considering the typologic part. The article aims to reveal the specificity of trickster's image reception in the novel "Aptekar" by Yuriy Vynnychuk and Sofia Andrukhovych's "Felix Austria" in the aspect of mythopoetic and archetypal practice. The technological comparison of the novels was provided, and the archetypal trickster's origins in the image of Isaac from "Aptekar" and Ernest Thorne from "Felix Austria". It was discovered that the researched characters also interpret one of their primary functions – the philosophical one, because, thanks to the trickster's actions his experience was articulated.

The article proves that the trickster's image in the writers' novels became the metaphor of the specific social role and people interaction type. It is actualized that the tricksters are based on the sight of new psychological and philosophical levels of interpretation of the characters' actions and their internal loneliness. The accent is made on the trickster's image characterized with the durable process of self-establishment and transformation, and it has deep cultural and historical roots (the carnival procession, the initiation rituals (mage dedication, provision of the king regalia) and represents the specific knowledge layer, which belongs to that who reacts to the changes of social reality adequately. Therefore, in the novel's artistic reception, the trickster's image is the basis of the model the authors use to create a unique, grotesque, and symbolic world. Moreover, these images are shown externally connotative and play a crucial role in the events, represented in the novel "Aptekar" by Yuriy Vynnychuk and Sofia Andrukhovych's "Felix Austria".

Overall, the current topic's research perspective will be in the outline of the postmodern trickster's image specificity considering the modern imagoological tendency.

Key words: trickster, archetype, gaming strategies, provocativeness, initiation.

Постановка проблеми. У науковому літературознавчому дискурсі початку ХХІ століття усе частіше оприявнюється концепт трикстера у крос-культурному контексті задля репрезентації його архетипних властивостей. Він увиразнює характеристику персонажа-медіатора, який синтезує в собі амбівалентну природу, наприклад, божественне та тваринне начала. Архаїчним першообразом літератури є ретрансляція первісного світогляду через міфологічні тексти. Досить часто саме в основі міфів міститься історія блязня-трикстера, який постає віддзеркаленням культурного героя. Такі персонажі є відомими в багатьох національних літературах (наприклад, у фольклорних здобутках народів Північної Америки, Сибіру, Африки, Океанії тощо).

Як відомо, поняття «трикстер» (trickster) уперше увів до наукового дискурсу американський антрополог Пол Радін в 1956 році. Дослідник зауважує: «Він і недолудина, і надлюдина, бестія і божество, а найголовніша його риса, що кидається в очі, – його несвідомість. З іншого боку, він у багатьох відношеннях дурніший за тварину і постійно потрапляє то в одну, то в іншу безглузду ситуацію. Хоча він і не злий по-справжньому, він витворює найжорстокіші речі лише з відвертої несвідомості» [11, с. 19]. У монографії «Трикстер. Дослідження міфів північно-

американських індіанців» автор також зазначає, що оповідь про міфологічного «ошуканця», може частково трансформуватися в казку про тварин. Час поєднання сутностей культурного героя та блязня з божественним началом дослідник отожднює з періодом оприявлення людиною своєї ініціації (як соціальної істоти). Науковець розглядає еволюційність трикстерського образу як перехід людини від природної стихійності до героїчної свідомості [11]. Французький антрополог Клод Леві-Строс здійснює спробу визначити місце та роль трикстера в міфологічній свідомості. Дослідник також пояснює походження та сутність трикстерської функції медіатора, що своїми коренями сягає міфологічного світогляду народів Північної Америки. Адже роль цього персонажа в їхніх міфах грає койот або ворон, що стають медіаторами за рахунок харчування тушами мертвих тварин (посередництво між двома опозиціями «життя-смерть»). «Трикстер є медіатором саме тому, що в ньому залишається щось від подвійної природи, котра має бути ним переборена. З цього випливає неоднозначність та суперечливість його характеру» [6, с. 234].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові зацікавлення щодо образу трикстера було оприявлено в роботах авторів-міфологів, антропологів, психоаналітиків, наприклад, К. Юнга,

П. Радіна, К. Керенї, К. Леві-Строса, А. Платова, а також дослідників-літературознавців, таких як М. Бахтін, Є. Мелетинський, Д. Гаврилов, Ю. Чернявська та інші.

Засновник аналітичної психології, Карл Густав Юнг, стверджував, що певні психічні структури – архетипи – властиві кожному з нас. У праці «Душа і міф: шість архетипів» науковець зазначає, що образ трикстера являє собою «психологему», надзвичайно давню архетипну психологічну структуру» [13, с.174]. Але з плином часу «(...) його образ виглядає як русло старої ріки, яким все ще тече вода» [13, с.175], рух якої спрямований індивідом, залежно від культури, до якої він належить. Зважаючи на теорію архетипів К. Юнга, образ трикстера має сприйматися як погляд «Я», що ретроспективно занурюється в певний момент існування колективної свідомості, що є відображенням недиференційованої, ледве відмежованої від тваринного світу, людської свідомості [13].

Відомий міфолог Карл Керенї, визнаючи фігуру трикстера досить давньою, пов'язує цей образ з «пізньою архаїкою», для стилю якої властиві низькі, грубі розважальні елементи [9]. Саме це ця риса оприявлена у карнавальній процесії, основним із чинників якої, як зазначає науковець Михайло Бахтін, є «гротескний реалізм» [2, с. 18]. У своїй праці «Творчість Франсуа Рабле й народна культура середньовіччя та Ренесансу» він виокремлює прояви народної сміхової культури в романі «Гаргантюа і Пантагрюель» та надає розгорнуте пояснення «гротескному реалізму».

Як зазначає М. Бахтін: «Сміхова культура та карнавальний світогляд руйнують будь-які прояви надмірної серйозності, а також претензії на позачасову цінність та безумовний тиск «необхідного», звільняючи людську свідомість, думки та уяву для нових можливостей» [2, с. 28]. Автор надає оцінку існуванню чітких опозицій карнавальної культури, виокремлюючи найпоширеніші з них (життя і смерть, верх і низ, духовне й тілесне, небесне й підземне), що є досить важливими для з'ясування особливостей формування трикстерської міфологеми. Адже карнавал є посередником між перерахованими вище взаємопротилежними категоріями. Карнавал втілюється у персонажах блазня, дурня, пройдисвіта, що нагадує трикстерську природу.

Тож фігура трикстера, з'явившись як об'єкт наукового дослідження в галузі антропології та психоаналітики, в подальшому розглядається також і в міфології, фольклористиці й, значно ширше, в літературознавстві. Аналізуючи становлення трикстерської фігури, дослідники зва-

жають не лише на виокремлення його основних ознак, а також і на роль трикстера у властивому для нього наративі.

У центрі уваги сучасних дослідників (Д. Гаврилов [4], Г. Левченко [7], Ю. Чернявська [12]) перебувають здебільшого ігрові, карнавальні, комічні стратегії інтерпретації у постмодерністських романах Ю. Винничука та С. Андрухович. Попри те, в українському літературознавстві спеціальних досліджень, присвячених комплексному аналізу образу трикстера в аспекті міфопоетичних та архетипних практик, його специфічних рис та трансформацій у репрезентованих творах Ю. Винничука та С. Андрухович у типологічному аспекті немає, що й зумовлює актуальність розвідки.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясувати особливості рецепції образу трикстера у романах «Аптекарь» Юрія Винничука та «Фелікс Австрія» Софії Андрухович в аспекті міфопоетичних та архетипних практик. Завдання цієї розвідки – пояснити трансформації цього образу у типологічному аспекті.

Виклад основного матеріалу. Сучасний соціум потребує «людинобога», що відкриває нескінченність у самому собі. Ця людина – маг. «Шлях мага» дозволяє людині вийти за межі буденного існування та є певною трансформацією особистості [10, с. 17]. Постмодерністський роман і розкриває такий «шлях мага», котрий може бути актуалізований трикстером, крізь призму ігрових стратегій якого відбувається «о-мовлення» актуальних проблем сучасності, зокрема пошуки самоідентичності та саморефлексія.

Юрій Винничук поєднує в своїх творах іронію, пародію та фантастичні елементи з серйозною проблематикою, що може виокремлюватися через комічне та, здавалося б, уявне. Так, у його творах часто присутні дві маски: блазня та героя-коханця. Обидві з них можуть належати й одному героєві. Застосовуючи авторську маску, письменник навіть рецепієнту власне іронічне розуміння, бавиться своєю маскою, може піддавати сумніву проблеми вимислу, авторства, «(...) постає в ролі тристера, який не лише висміює нормативи класики й шаблони маскультур, а й глузує над «наївними» уявленнями читача про літературну дійсність, над його рецептивною практикою» [10, с. 2]. Маска блазня органічно побутує в текстах Ю. Винничука (наприклад, у романах «Мальва Ланда» та «Аптекарь»). Тож через образ трикстера, зважаючи на магичні та містичні елементи, читач розкодує у текстах романів авторські інтенції.

У центрі роману Ю. Винничука «Аптекарь» – опис середньовічних реалій, у межах яких опиняється один з головних героїв – аптекар Лукаш-Мартин, що намагається боротися із забобонами та стереотипами тогочасного суспільства. Серед сюжетних ліній виокремимо й такі: зображення лімінального світу та його представників (старий чорнокнижник, чарівниця Рута, чаклунка Вівдя, чорт Франц та ін.); історія життя львівського ката Каспера Яніша; репрезентація перевтілення дівчини Юліани в юнака Лоренцо задля помсти кривдникам її сестри.

Одним із ключових образів у творі Ю. Винничука є образ трикстера, який ретранслюється через посередництво помічника головного героя Мартина (Лукаша). Під час знайомства з аптекарем Айзек видається простаком, що знаходиться на соціальних маргінесах: «Піяки й дезертири, фальшиві і справжні каліки і жебраки, престарілі мандрюхи та повії, прозвані совганками, злодії і втеклі злочинці – всі вони знаходили тут прихисток і шматок хліба» [3, с. 132]. Такий образ життя може вважатися аморальним (з точки зору морально-етичної системи), він перебуває на межі світів – цивілізованого та первісного, тому видається карикатурним та нерозсудливим. Але насправді образ слуги може тлумачитися як позитивна інтерпретація трикстера, перелік яких надано дослідником Д. Гавриловим: «Трикстер – майстер на всі руки, інколи супутник культурного героя або сам культурний герой на Силу та Владу» [5, с. 361]. Адже Айзек і стає слугою аптекаря завдяки здатності іронічно підкреслити свою корисність та презентувати ментальні здібності: «Але абисьте знали – я на всі руки майстер. Ну, геть на всі. Ліпшого не знайдете. Та й подумайте лишень: ви аптекар, поважний пан дохтір, а не маєте слуги. А як побачать, що маєте за слугу жида, та ще й ученого – о-о, то вам ціни не буде» [3, с. 139]. «Бідний Айзек», як він сам себе називає, «закінчив університет життя з відзнакою», знається на мірах та вагах, «небавом він дуже швидко довів, що майстер таки на всі руки, бо і столяр, і муляр, і садівник» [3, с. 140]. Цей протагоніст у романі є також майстром слова, тож не дивно, що йому вдалося захопити чимало пацієнтів звернутися саме до свого хазяїна-аптекаря. «Знався він добре й на торгівлі, тож з успіхом почав замінити свого господаря на робочому місці» [3, с. 142].

Ще одна ознака трикстера, яку актуалізує Айзек – бути тінню власного господаря: «(...) коли тому доводилося виходити з хати, Айзек прихоплював дубця і чимчикував за ним, хоч Лукаш його всіляко відмовляв» [3, с. 142]. Зауважимо, що саме цей протагоніст виконує важливу трикстерську функцію – викриття справжніх намірів пер-

сонажів, а також натяки щодо ставлення автора до героїв твору.

Архетипні ознаки трикстера втілено також і в образі Ернеста Торна, персонажа з роману «Фелікс Австрія» Софії Андрухович, що є відомим ілюзіоністом зображуваного періоду (авторка описує події 1900 року, що відбувалися у Станіславові).

Як відомо, поняття «трикстер» у перекладі означає «ошуканець», «пройдисвіт», «крутий», що походить від субстантива «*trick*» [8, с. 773] – трюк, а також похідні форми (*tricksy* – ненадійний, оманливий, грайливий, пишно одягнений та *tricky* – складний, заплутаний, кмітливий), що вдало унаочнюють риси властиві Торну. Адже шевальє спритно вводить в оману тих, хто здатен вірити лише в те, що бачить (або ж прагне бачити). Але історії з життя людей віддзеркалюються в химерних ілюзіях, у які ті примушують себе вірити. Головною героїнею твору є дівчина Стефанія, яка виконує обов'язки служниці в будинку своєї названої сестри Аделі та її чоловіка Петра. Ймовірно, Стефа, котра була прихильницею магічних трюків, повірила й у магію почуттів, яких насправді могло й не існувати. У такий спосіб, ця протагоністка у творі створила ілюзію свого «емоційного» життя. Адже, аналізуючи зміст понять «магія» та «шлях мага», що репрезентовані в романі «Фелікс Австрія» Софії Андрухович, зауважимо, що вони набувають метафоричного значення, але не передбачають практичного втілення. Адже «любов – це магія» [1, с. 445], а магія є ілюзорною. Магія – це спроба уникнути небажаного пояснення щодо вигаданої любові та засіб приховати істину під полотном трюкача. Під «вигаданою» любов'ю маємо на увазі співчуття, турботу, спорідненість та «зрощення в єдине ціле», але не фізичний потяг чоловіка до жінки (служниця Стефка та священник), а також ставлення аристократичної та розпещеної Аделі до затятої у своїй відданості Стефи як до «рідної душі» (адже дівчата, які з дитинства росли разом, наче й справді стають схожими на дерева з тісно переплетеними стовбурами, що врешті стають одним цілим).

Розуміння ситуації приходить, коли Ернест, виказуючи таємниці своїх «дивацтв» Софії, висвітлює її власну історію, переживання та страхи. «Хтось любить їжею, хтось – каменем, хтось – молитвою», – слова ілюзіоніста [1, с. 441], що підтверджує сама Стефа, рефлексуючи: «Ми з Вельвеле станемо чудовими партнерами. Ідеальними співниками. І ресторан назвемо моїм ім'ям. Люди їстимуть мою їжу. Їм смакуватиме, вони будуть приводити до мене

своїх рідних і друзів. Вони подорожуватимуть. Люди, наповнені моєю любов'ю, зустрічатимуться з Аделею. Навіть з протилежного боку Землі, схожої на глобус із кабінету доктора Ангера, моя любов доходить до неї» [1, с. 650].

В обидвох романах («Фелікс Австрія» Софії Андрухович та «Аптекарь» Юрія Винничука) досліджуваний персонаж виявляє одну з основних своїх функцій – філософську, адже тільки завдяки вчинкам трикстера всі цінності набувають свого справжнього значення та можуть бути об'єктивно розтлумачені.

Порівнюючи образи Айзека в «Аптекарі» Юрія Винничука та Ернеста Торна в творі «Фелікс Австрія» Софії Андрухович, зазначимо, що кожен з них виконує своєрідну роль, необхідну для розуміння вчинків, здійснюваних іншими героями. Айзек – колишній жебрак, блазень, але також і помічник, прагматик та «філософ»: «(...) ніколи не треба шукати достеменної відповіді на будь-яке питання. Треба дивитися ширше. От чому, гадаєте, наші жидівські книжки писані лише приголосними? А тому, щоб кожен міг сам підставити ті таємні голосні, які лише йому одному відкривають прихований зміст кожного слова» [3, с. 363].

Персонаж Ернест Торн – це ілюзіоніст-деміург, тонкий психолог, який задля досягнення мети здатен сугестувати наявність магичних елементів та ввести людей у гіпнотичний стан, а також аналітик, що своїми філософськими розмірковуваннями закладає необхідне раціональне зерно. Прикладом можуть слугувати, зокрема, такі його думки: «Кожен отримує те, що хоче, кожен має таку любов, якої прагне» [1, с. 440].

Висновки. Отже, образ трикстера, що є метафорою певної соціальної ролі та типу взаємодії між людьми, досить органічно функціонує в літературно-художній площині романів «Фелікс Австрія» Софії Андрухович та «Аптекарь» Юрія Винничука. У такий спосіб, трикстерів змальовано у творах як майстрів провокації, творців нового психологічного та філософського рівнів потрактування дій героїв та їхньої внутрішньої самості. Але навіть одіозним шляхом він позитивно впливає на об'єктивність читацької рецепції, акцентуючи увагу на тих аспектах, що увиразнюють авторську інтенцію. Образ трикстера характеризується тривалим процесом становлення та подальшої трансформації, має глибокі культурно-історичні корені (карнавальна процесія, ритуали ініціації (посвячення в маги, надання королівських регалій) тощо) та передає особливий пласт знань, що належить тому, хто адекватно реагує на зміну соціальної дійсності. Трикстер у сучасній інтерпретації виявляє саме такі риси, що дають можливість здійснити переоцінку його образу та наголосити на його актуальності (гротескність, символічність, емблематичність тощо). Таким чином, образ трикстера в обидвох романах постає ззовні конототивним, але відіграє важливе сюжетотвірне значення в контексті розгортання подій, що репрезентовані в творах «Аптекарь» Ю. Винничука та «Фелікс Австрія» С. Андрухович.

Загалом, перспективою в наукових зацікавленнях із означеної теми є окреслення специфіки постмодерністського образу трикстера в контексті сучасної імагологічної тенденції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрухович С. Фелікс Австрія. Львів : Видавництво Старого Лева, 2014. 288 с.
2. Бахтин М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. Москва : Худож. лит. 1990. 543 с.
3. Винничук Ю. Аптекарь. Київ : Фоліо, 2015. 443 с.
4. Гаврилов Д. К определению трикстера и его значимости в социально-культурной реальности. *Вестник традиционной культуры*. 2006. № 4. С. 359–368.
5. Гаврилов Д. Трикстер. Лицедей в евроазиатском фольклоре Москва : Социально-политическая мысль, 2006. 239 с.
6. Леви-Стросс К. Первобытное мышление Москва : Республика, 1994. 384 с.
7. Левченко Г. Образ-символ дому в романах С. Андрухович «Фелікс Австрія» і Г. Маркеса «Сто років самотності»: типологічні збіги. *Сучасні літературознавчі студії*. 2016. № 3. С. 331–345.
8. Мелетинский Е. Культурный герой. Москва : Худож. лит., 1982. Т. 2. С. 25–28.
9. Олійник С. Побутування фантастичного у сучасній українській прозі *Синопсис: текст, контекст, медіа*. 2013. № 3–4. С. 1–7.
10. Плужникова Н. Эзотерическое знание в культуре постмодерна. *Вопросы культурологи*. 2010. № 2. С. 16–20.
11. Радин Пол «Трикстер. Исследование мифов североамериканских индейцев (с комментариями К. Юнга и К. Кереньи)» [перевод А. Тавровский, В. Кирющенко]. СПб. : Евразия, 1999. 286 с.
12. Чернявская Ю. Трикстер, или Путешествие в Хаос. *Человек*. 2004. № 3. С. 37–52.
13. Юнг К. Душа і міф: шість архетипів. Київ : Наукова думка, 1997. 382 с.

РОЗДІЛ 8 ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.111.09(092)"15/16"

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.54>

ТРАДИЦІЇ ПЕТРАРКІЗМУ У ЗБІРЦІ ДЖОНА ДОННА «ПІСНІ І СОНЕТИ»

TRADITIONS OF PETRARCHISM IN JOHN DONNE'S SONGS AND SONNETS

Маркова М.В.,

*orcid.org/0000-0002-3161-5476**кандидат філологічних наук, доцент,**завідувач кафедри романської філології та компаративістики**Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

У пропонованій статті розглянуто проблему рецепції петраркізму у ліриці маловідомого в Україні англійського письменника кінця XVI – початку XVII століття Джона Донна. Констатовано, що у науковому дискурсі англійського світу немає єдиного погляду стосовно приналежності митця до європейського петрарківського дискурсу, проте у його збірці «Пісні і сонети» можна легко віднайти безліч прямих паралелей із поезіями «Canzoniere» Франческо Петрарки. Зокрема, Джон Донн використовує такі типово петрарківські художні елементи, як порівняння героїні своїх поезій із сонцем та змалювання її як душі й центру світобудови; мотиви хвороби жінки, її трагічної передчасної смерті та викликаних ними катастрофічних для всесвіту наслідків; мотиви кончини самого ліричного героя, котрий за життя коханої прагне через смерть позбутися любовних страждань, а після її відходу – поєднатися з жінкою у потойбіччі; метафори «кохання-смерті» та «розлуки-смерті»; воєнну метафорику, в термінах якої описуються драматичні перипетії взаємин закоханих, та образ Амура, від стрілу якого неможливо сховатися; а також традиційні гіперболи та афектації, які дотепно переосмислює у гумористичному руслі. Продемонстровано, що на відміну від більшості послідовників Франческо Петрарки, засвоєння петрарківської манери Джоном Донном носило творчий характер. Англійський письменник не був простим епігоном великого італійця, а запропонував власну, оригінально-авторську інтерпретацію ключових змістових та формальних елементів петраркізму. Доведено, що навіть пропри те, що у багатьох творах Джона Донна маємо справу з ліричною ситуацією, кардинально протилежною до петрарківської, в якій герой та героїня перебувають у щасливих любовних стосунках, англійський автор, безперечно, перебував у силовому полі європейського петрарківського руху.

Ключові слова: петраркізм, рецепція, інтерпретація, традиція, лірика.

The proposed article considers the problem of the reception of Petrarchism in the lyrics of the little-known in Ukraine English writer of the late XVI – early XVII centuries John Donne. It has been stated that in the scientific discourse of the English-speaking world there is no consensus on the question of the artist's belonging to the European Petrarchan discourse, but in his book "Songs and Sonnets" one can easily find many direct parallels with the poems of Francesco Petrarch's "Canzoniere". In particular, John Donne uses such typical Petrarchan elements as comparing the heroine of his poems with the sun and depicting her as the soul and center of the universe; motives of the woman's illness, her tragic death and the catastrophic consequences for the universe caused by these events; motives of the death of the lyrical hero, who during the life of his beloved seeks to get rid of love suffering through his own death, and after her death – to reunite with a woman in the afterlife; metaphors of "love-death" and "parting-death"; military metaphors, in terms of which the dramatic vicissitudes of the lovers' relationship are described, and the image of Cupid, from whose arrows it is impossible to hide; as well as traditional hyperbole and affectations, which he cleverly reinterprets in a humorous way. It has been shown that, unlike most of Francesco Petrarch's followers, John Donne's assimilation of the Petrarch manner was creative. The English writer wasn't a simple epigone of the great Italian, but offered his own, original and authorial interpretation of the key Petrarchan semantic and formal elements. It has been proved that even though in many of John Donne's works we are dealing with a lyrical situation, radically opposite to the Petrarchan one, in which the hero and heroine are in a happy love affair, the English author remained in the field of European Petrarchan movement.

Key words: interpretation, lyrics, Petrarchism, reception, tradition.

Постановка проблеми. Дж. Донн – автор надзвичайно цікавий і суперечливий. Попри те, що ще за життя (1572 – 1631) митець здобув собі славу законодавця поетичної моди, включення його спадку до канону англійської літератури відбулося лише у минулому столітті. Широка ж популярність прийшла до письмен-

ника значною мірою завдяки іншому письменнику – у 1940 р. Е. Гемінгвей видає один із найбільш відомих романів, назвою та епіграфом для якого обирає цитати з проповіді Дж. Донна – «По кому б'є дзвін». З цього моменту постать англійського поета, прозаїка і проповідника міцно входить до кола зацікавлень світових літературоз-

навців, виходять численні видання його текстів, а у США – навіть окремий науковий журнал, присвячений його творчості – «John Donne Journal». Протягом ХХ ст. з'являється величезна кількість праць, у яких розглянуто художній доробок митця (В. Гамільтон, К. Гант, Д. Гасс, Г. Гарднер, Е. Госс, Г. Грирсон, Дж. Лейшман, В. Мілгейт, Л. Таурні та ін.), однак навіть в англослов'янському світі на сьогоднішній день немає єдиного погляду на деякі його аспекти. Зокрема, це стосується питання про співвідношення лірики Дж. Донна із петрарківською поетичною течією [див.: 1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Варто відзначити, що заявлена проблема артикулювалася й у радянському та пострадянському літературознавстві, проте не знайшла будь-якого задовільного вирішення. Ще у 1974 р., коли читачі в СРСР лише починали знайомитися з творчістю талановитого англійця, А. Горбунов у статті «Монарх інтелекту (про Джона Донна)» однозначно маркував його як антипетраркіста: «З самого початку Донн рішуче порвав із традицією англійських петраркістів, що зайшла в глухий кут» [2, с. 266]. Таку саму думку висловили у своїх роботах і такі радянські дослідники, як В. Захаров [3] та В. Хрипун [4]. Натомість уже в пізніших розвідках А. Горбунов почав схилитися до компромісних визначень. Так, у праці 2012 р. «Три великі поети Англії: Донн, Мільтон, Вордсворт» літературознавець говорить про антипетрарківські тенденції лише стосовно елегій митця, зауважуючи при цьому, що навіть серед них є вірші, що відверто тяжіють до петрарківської течії, наприклад, «His Picture» («Портрет») чи «On his Mistress» («На бажання коханої супроводжувати його, переодягнувшись пажем») [5, с. 35].

Теза про те, що елегії Дж. Донна мали яскраво виражений полемічний щодо петраркізму характер, висловлюється і в дослідженнях сучасного українського науковця А. Безрукова [6, с. 118], а також таких російських літературознавців, як О. Половинкіна [7, с. 210] та І. Скиба [8, с. 283]. Поряд із тим, остання не заперечує вагомості петрарківських елементів у художній парадигмі «Пісень і сонетів», де «авторська позиція пов'язана з рецепцією петраркізму» [9, с. 13]. Подібну позицію відстоює і перекладач Дж. Донна Г. Кружков. Як бачимо, більшість зі згаданих літературознавців вбачають у творчості Дж. Донна і петрарківські, і антипетрарківські риси одночасно.

Оскільки наші думки стосовно петрарківських імпульсів в «Елегіях» Дж. Донна викладені в окремій розвідці [див.: 10], метою пропонова-

ної статті є прослідкувати рецепцію петраркізму у збірці «Пісні і сонети».

Виклад основного матеріалу. Лірична збірка «Пісні і сонети» створена в останнє десятиліття ХVI – перше десятиліття ХVII ст. Тут, однак, необхідно уточнити, що ця книга поезій була укладена не самим автором, а його видавцями. У першому посмертному виданні творів Дж. Донна, здійсненому 1633 р., вірші, які зараз традиційно входять до збірки, ще були надруковані впереміж з іншими текстами, але вже два роки потому їх було зібрано у єдиний цикл і опубліковано під назвою «Songs and Sonets».

У період, коли Дж. Донн писав «Пісні і сонети», петраркізм в англійській літературі утримував ще доволі міцні позиції. Так, саме на 90-і рр. ХVI ст. припадає відомий елизаветинський «сонетний бум», коли десятки добре- і мало-званих авторів (Ф. Сідні, Е. Спенсер, С. Деніел, Г. Констебль, Т. Лодж, Дж. Флетчер Старший, Б. Барнс, М. Дрейтон, В. Персі, Р. Барнфілд, Б. Гриффін та багато інших) видають свої сонетні цикли, укладені за взірцем Петрарчиної «Canzoniere». Хоча, заради справедливості, не можна не згадати і той факт, що в цей же період розпочинаються і перші серйозні випадки проти тотального захоплення петраркізмом, які поволі «розхитують» його становище в англійській художній словесності. Таким чином, Дж. Донн і справді перебував під впливом перехресних тенденцій – з одного боку, він не міг ігнорувати домінування петрарківських тем і мотивів, образів і символів, характерне для ліричної практики його часу, з іншого ж – намагався дистанціюватися від надмірностей і шаблонів петраркізму, т. зв. «загальних місць», які вже давно втратили свою яскравість та принаду для англійського читача, гумористично переосмислюючи їх та навіть подекуди відкрито іронізуючи над ними. Щоправда, сучасний науковий погляд на антипетрарківські тенденції в літературі Англії трактує їх як лише один із варіантів самого петраркізму, позаяк жоден із його критиків так і не зміг вийти за рамки самої петрарківської художньо-естетичної системи, послуговуючись у боротьбі з нею її ж прийомами і засобами. Яскраве підтвердження цьому – відомі антипетрарківські пасажі Ф. Сідні, який і сам створив найбільш знаний петрарківський сонетний цикл англійської літератури – «Астрофіла і Стеллу».

Англійський петраркізм часів Дж. Донна – явище доволі синкретичне. Британські петраркісти зламу ХVI – ХVII ст. орієнтувалися вже не стільки на Ф. Петрарку та його «Книгу

пісень», як на французьких послідовників великого гуманіста, насамперед П. Ронсара та поетів «Плеяди», а також своїх англійських попередників – Т. Ваетта, Г. Говарда, графа Саррі, і, звісно ж, Ф. Сідні. Сліди творчої манери всіх цих митців, за бажання, можна відшукати у ліриці Дж. Донна. Проте, на наше переконання, як вихідний варіант петраркізму завжди повинна розглядатися любовна лірика самого Ф. Петрарки. Дуже коротко зупинимося на тих її особливостях, які знайшли продуктивне продовження у творчості численних адептів італійського генія.

Як відомо, «Книга пісень» – це сумна історія кохання героя Ф. Петрарки до жінки, котра сховалася під іменем Лаури. Взаємини героїв побудовані за взірцем куртуазного кохання, кохання-служіння: любов зароджується з першого погляду, проте героїня принципово недосяжна для закоханого, він може лише здаля спостерігати за нею, милуватися її красою, голосом, манерами, не очікуючи на взаємність. Лаура жорстока і черства, горда і незворушна, її серце крижане. Проте таке почуття, уособлене, до слова, в образі Амура, робить героя шляхетнішим і духовно багатшим, а, окрім того, оскільки жінка є більше ангельським створінням, аніж людським, підносить його до божественних висот. Особливо помітними ці мотиви стають у другій частині «Canzoniere» («На смерть мадонни Лаури»), коли героїня помирає і вже не може спокушати героя тілесно, заступати йому праведну дорогу до Бога (нагадаємо, Ф. Петрарка мав духовний сан). Поезія при цьому виступає, з одного боку, засобом здобути прихильність Лаури та прославити її у віках, з іншого – способом полегшити душевні страждання безнадійно закоханого поета. В основі такої концепції кохання – теорія неоплатонізму – найбільш вагомої філософської системи європейського Відродження [див.: 11].

Якщо ж говорити про художню форму, а не ідейний зміст, то тут варто насамперед згадати про ліричний жанр сонета як найбільш використовуваний Ф. Петраркою, а також його відомі метафори, антитези, оксюмори та гіперболи, які в ренесансній літературі Європи склали своєрідний риторичний код, без використання якого писати любовну лірику було просто немислимо. Це, для прикладу, такі фігуральні утворення, як «крижане полум'я» / «полум'яний лід», «шквали зітхань», «океани сліз», «приємні муки», «солodka печаль», «солодкі страждання», «солodka смерть», «люба ворогиня», «кохання-смерть», «любов-війна» і т. ін. Типовим завдяки Ф. Петрарці став і портрет донни: білосніжна шкіра, золотисте волосся,

голубі очі-зорі, зуби-перли, губи-троянди, витончені руки та шия, тендітний стан. Спробуємо прослідкувати, якою мірою «Пісні і сонети» корелюють із основними петрарківськими константами.

Насамперед слід зазначити, що хоча у доробку Дж. Донна і є вірші під назвою «сонет», ця назва вживається у сенсі, притаманному для тогочасної англійської літератури. В англійській мові XVI ст. слово «сонет», паралельно з його класичним потрактуванням як жанрової форми, мало ще й інше значення. В елизаветинській ліриці сонетами називали невеликі за обсягом вірші любовного змісту та нерегламенованої форми. Оскільки чіткої формальної структури ці твори не мали, на їх жанрову приналежність указувала саме специфіка тематики. Крім того, існувала відмінність і на рівні правопису: сонет як синонім любовної поезії з довільною кількістю рядків писався з однією буквою «n» («sonet»). Саме таке написання маємо й у заголовку збірки Дж. Донна, і саме тому російською мовою цей заголовок здебільшого перекладають як «Песни и стихотворения о любви». Тобто власне сонетів як чотирнадцятирядкових віршів із особливою схемою римування в англійського поета немає. Друга суттєва відмінність між поезією Дж. Донна та Ф. Петрарки полягає в тому, що у багатьох творах першого маємо справу з ліричною ситуацією, кардинально протилежною до петрарківської, в якій герой та героїня перебувають у щасливих любовних взаєминах. Однак, змальоване Дж. Донном кохання, як і петрарківське, теж у цілому відповідає неоплатонічній концепції (напр., «Хмара й ангел», «Екстаз», «Добрий ранок», «Моці»). У всьому ж іншому Дж. Донн, як буде показано нами далі, дуже близький до традицій європейського петраркізму.

У «Піснях і сонетах» немає портретних характеристик героїні, як і не згадується її ім'я. Логічно припустити, що, позаяк поетичні тексти цієї збірки створювалися у різний час, то й жіночі прототипи (якщо такі, звісно, були) – у них теж різні. Відтак – говорити про певний узагальнений образ жінки в «Піснях і сонетах» можливо лише дуже умовно, хоча й можна виділити окремі сталі його характеристики. Так, як і у Ф. Петрарки (IV, XVIII, CCXVIII, CCXIX), жінка в Дж. Донна порівнюється із сонцем, здатна його замінити і навіть затьмарити (напр., «Приманка», «Добрий ранок»). В обидвох митців героїня змальовується як душа всесвіту, його центр і основа, тому її хвороба, а тим більше кончина спричиняють у світі незворотні похмурі наслідки. Порівняймо:

Амур мені нашіптує з докором:
 «Вона живе – й безцінна кожна мить,
 А зникне, о, тоді вже вочевидь
 Блаженне моє царство рухне скоро.
 Як без світлil і зір небесна шата,
 Без вітру сфера, без роси туман,
 Як чоловік безріка, безуман,
 Як океан без риб і перекатів,
 Тоді усе замре в похмурій ночі,
 Коли вона склепить навіки очі»
 [12, с. 178].

*But yet thou canst not die, I know;
 To leave this world behind, is death;
 But when thou from this world wilt go,
 The whole world vapours with thy breath.
 Or if, when thou, the world's soul, go'st,
 It stay, 'tis but thy carcass then;
 The fairest woman, but thy ghost,
 But corrupt worms, the worthiest men¹ [13].*

Як і в «Canzoniere», можемо натрапити в «Піснях і сонетах» і на мотиви смерті самого ліричного героя. В італійського автора вони здебільшого актуалізовані у другій частині збірки, де закоханий, не знайшовши в собі мужності, аби змиритися зі смертю коханої жінки, готується піти вслід за нею (напр., CCLI, CCXCII, CCCXX, CCCXLIX), хоча й за життя герой неодноразово кликав смерть, аби позбутися любовних мук (напр., XXXVI, CCXVII). У Дж. Донна маємо дуже подібну ліричну ситуацію (поезія «Повернення»): «*She's dead; <...> And so my soul, more earnestly released, / Will outstrip hers; as bullets flown before / A latter bullet may o'ertake, the powder being more*»² [13]. Крім того, як своєрідна форма смерті потрактоване у ліриці обидвох поетів і саме кохання. Ф. Петрарка, приміром, у CXXXII поезії «Книги пісень» називає любов «живлющою смертю». Англійський автор у вірші під назвою «Парадокс» пропонує таку дотепну інтерпретацію мотиву «кохання-смерті»: «*I cannot say I loved, for who can say / He was kill'd yesterday. / Love with excess of heat, more young than old, / Death kills with too much cold; We die but once, and who loved last did die, / He that saith, twice, doth lie; / For though he seem to move, and stir a while, / It doth the sense beguile*»³ [13]. Так само зі смертю обидва поети ототожнюють розлуку: Ф. Петрарка присвячує цій темі, зокрема, XLVII вірш, Дж. Донн – поезії «Останнє зітхання», «Підрахунок», «Прощання. Про сльози». Щоправда, навіть смерть не є у петраркізмі кінцем справжнього кохання – у загроб-

ному світі закохані обов'язково мають зустрітися і знову поєднатися. Італійський автор висловлює цю думку у віршах CCXLVII та CCXLVIII, англійський – у поезії «Річниця».

Спільним для англійського та італійського поетів є й зіставлення кохання з війною. Ф. Петрарка широко використовував у своїх поезіях воєнну метафорику, зокрема писав про солодкий любовний полон (LXXXIX), про те, що ліричний герой веде постійні битви (CXXIV), а Лаура раниць / вбиває його своїми стрілами (CXXXIII). Англійський митець теж експлікує характерні для європейського петраркізму образи облоги та капітуляції: «*Small towns which stand stiff, till great shot / Enforce them, by war's law condition not; / Such in Love's warfare is my case; / I may not article for grace, / Having put Love at last to show this face*»⁴ [13]. У контексті воєнної метафорики варто розглянути й образ крилатого лучника Амура (Купідона). В «Canzoniere» він змальований дуже об'ємно (II, XXV, XXXV, CXIV, CXL, CLXXIX, CXCVIII, CCLXXI, CCCLIV та багато ін.). Цікаво, що Дж. Донн запозичує у Ф. Петрарки навіть найменші деталі цього художнього образу, як, приміром, те, що поживою для античного бога є сльози закоханих (порівн.: XCIII та «Любовна їжа»).

Окрім традиційного Амура, ще однією цікавою метафорою кохання є в обох митців персоналізований образ серця, яке не підпорядковується закоханому, живучи власним життям. Серце прагне весь час бути поряд із коханою жінкою, тому навіть коли герой кудись вирушає, воно залишається вдома. У Ф. Петрарки цей мотив становить фундамент ліричного сюжету кількох поезій (XXI, CXXXIX, CCXLII) – Дж. Донн поклав його в основу «Цвіту».

Прославляючи Лауру, підносячи та ідеалізуючи її, італійський гуманіст не забуває, що вона є земною істотою, тому подекуди не приховує її хиб та недоліків, зокрема, пише про жіночу зрад-

¹ Оскільки тексти Дж. Донна не перекладені українською мовою, тут і далі наводимо російськомовний переклад: «Прошу тебя, не умирай! – / С твоим последним содроганьем / Весь мир погибнет, так и знай, / Ведь ты была его дыханьем. / Лишен тебя, своей души, / Останется он разлагаться, / Как труп в кладбищенской тиши, / Где люди-черви копошатся» [14, с. 100].

² «Она мертва; <...> И потому все ближе час, / Когда моя душа, из плена плоти / Освободясь, умчится вслед за ней: / Хоть выстрел позже, но заряд мощней / И ядра поравняются в полете» [14, с. 102 – 103].

³ «Любил» звучит почти как «умер» или / «Меня вчера убили»; / Любовь испепеляет – тем верней, / Чем любящий юней. / Тот мертв, кто знал любовь уже однажды: / Не умирают дважды; / Пускай он с виду кажется живым – / Не верь глазам своим» [14, с. 73].

⁴ «Упрямый гарнизон, / Что вынудил врага стрелять, / Кондиции не вправе выставлять. / Стреловец заслужил свой гнев: / Я ждал, ворота заперев, – / И сдался, только лик Любви узрев» [14, с. 127].

ливість (CLXXXIII): «Любові в жінки знаю я межю: / Вона на день, а може, і на два» [12, с. 159]. В англійського поета ця тема розроблена значно розлогіше – невірність постає у нього практично невід’ємною рисою жіночого характеру (див.: «Послання», «Пісня», «Нерозбірливість», «Жіноча постійність» тощо). Погляд Дж. Донна на жінок – куди реалістичніший, навіть приземленіший, ніж Петрарчин, що навіть давало підстави окремим дослідникам (Дж. Е. В. Крофтс, К. Мейр, П. Пінка) звинувачувати його у мізогнії. Вважаємо ці випадки цілком необґрунтованими, позаяк така специфіка потрактування жінки, на нашу думку, зумовлена у митця своєрідністю рецепції самого петраркізму. Письменник широко послуговується петрарківськими темами, мотивами та образами, проте робить їх наближеними до життя. Так, зокрема, він не сприймає петрарківських афектацій та гіперболізацій, свідченням чого може слугувати вірш «Підрахунок», де петрарківські банальності й перебільшення фактично доведені до абсурду: «*For my first twenty years, since yesterday, / I scarce believed thou couldst be gone away; / For forty more I fed on favours past, / And forty on hopes that thou wouldst they might last; / Tears drown’d one hundred, and*

*sighs blew out two; / A thousand, I did neither think nor do, / Or not divide, all being one thought of you; / Or in a thousand more, forgot that too. / Yet call not this long life; but think that I / Am, by being dead, immortal; can ghosts die?»*⁵ [13].

Поряд із цим, є у «Піснях і сонетах» і вірші, які ніби написані самим Ф. Петраркою – настільки вони пройняті петрарківським духом та сконструйовані із типових петрарківських одиниць. Таким текстом є насамперед «Твікенгемський сад», проте, зважаючи на складність та неоднозначність його потрактувань, вважаємо, що він має стати предметом окремого розгляду.

Висновки. Отож, можемо зробити висновок, що Дж. Донн, безперечно, перебував у силовому полі петрарківського руху. Багато текстів його збірки «Пісні і сонети», як було продемонстровано, мають прямі паралелі з поезіями «Книги пісень». Однак слід звернути увагу на той факт, що на відміну від більшості європейських учнів Ф. Петрарки, рецепція петрарківської манери Дж. Донном носила творчий характер. Англійський митець не був простим епігоном великого італійця, а запропонував власну, оригінально-авторську інтерпретацію ключових змістових та формальних елементів петраркізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Маркова М. Осмислення проблеми петраркізму Джона Донна у літературознавчому дискурсі. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2016. № 2 (12). С. 67–73.
2. Горбунов А. Монарх інтелекта (о Джоне Донне). *Иностранная литература*. 1974. № 8. С. 264–266.
3. Захаров В. Опыт классификации «Песен и сонетов» Джона Донна. *Анализ стилей зарубежной художественной и научной литературы* : межвузовский сборник. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1980. Вып. 2. С. 21–30.
4. Хрипун В. Лирический герой Джона Донна («Песни и сонеты»). *Актуальные вопросы курса истории зарубежных литератур XVII века* : сборник научных статей. Днепропетровск : ДГУ, 1974. С. 80–98.
5. Горбунов А. Три великих поэта Англии: Донн, Милтон, Вордсворт. Москва : Издательство Московского университета, 2012. 230 с.
6. Безруков А. Риторичні витоки метафізичної поезії й особливості її формування в англійській літературі XVII століття. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2014. № 12. С. 118–121.
7. Половинкина О. «Любовная война» Джона Донна: форма и деформация жанра любовной элегии. *Вестник Пермского университета. Серія : Российская и зарубежная филология*. 2011. Вып. 4. С. 210–216.
8. Скиба И. Традиция Овидия в «Элегиях» Джона Донна. *Вестник Челябинского государственного педагогического университета*. 2010. № 6. С. 283–290.
9. Скиба И. Парадигма образа женщины в «Элегиях» и «Песнях и сонетах» Джона Донна : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.03. Москва, 2010. 20 с.
10. Маркова М. Рецепція петраркізму в елегіях Джона Донна. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2018. № 17 (57). Т. I. С. 69–72.

⁵ «С тех пор, как я вчера с тобой расстался, / Я первых двадцать лет еще питался / Воспоминаньями; лет пятьдесят / Мечтал, надеждой дерзостной объят, / Как мы с тобою снова будем вместе! / Сто лет я слезы лил, вздыхал лет двести, / И тыщу лет отчаянье копил – / И тыщу лет спустя тебя забыл. / Не старие ли я стал Мафусаила? / Нет, я – мертвец. Жизнь без тебя – могла» [14, с. 83].

11. Маркова М. Філософські основи петраркізму. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Літературознавство*. Тернопіль : ТНПУ, 2017. Вип. 46. С. 321–332.
12. Петрарка Ф. Канцоньєре / пер. з іт. А. Перепаді. Харків : Фоліо, 2008. 282 с.
13. The works of John Donne. URL : <http://www.luminarium.org/sevenlit/donne/donnebib.htm>
14. Донн Дж. Стихотворения и поэмы / пер. с англ. ; под ред. Г. Кружкова. Москва : Эксмо, 2011. 480 с.

НОТАТКИ

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 21
Том 1

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Юрій Ковальчук*

Формат 64x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 34,18. Замов. № 0422/137. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.